

¹ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Podoletz Léna

MTMT-azonosító: 10026370

A doktori értekezés címe és alcíme: Az állami kontroll és a marginalizáció: A hajléktalanság kriminalizációja, az utcai prostitúció szabályozása és a slumosodó városnegyedek átalakítása

DOI-azonosító²: 10.15476/ELTE.2020.088

A doktori iskola neve: ELTE Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola

A doktori iskolán belüli doktori program neve: Állam-és Jogtudományi

A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Kerecsi Klára, egyetemi tanár, az MTA doktora

A témavezető munkahelye: Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként³

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE ÁJK Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola hivatalának ügyintézőjét Bencze Andreát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;⁴

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;⁵

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.⁶

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

¹ Beiktatta az Egyetemi Doktori Szabályzat módosításáról szóló CXXXIX/2014. (VI. 30.) Szen. sz. határozat. Hatályos: 2014. VII.1. napjától.

² A kari hivatal ügyintézője tölti ki.

³ A megfelelő szöveg aláhúzendő.

⁴ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell adni a tudományági doktori tanácshoz a szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentést tanúsító okiratot és a nyilvánosságra hozatal elhalasztása iránti kérelmet.

⁵ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a minősített adatra vonatkozó közokiratot.

⁶ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a mű kiadásáról szóló kiadói szerződést.

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: 2020.06.22.

**a doktori értekezés szerzőjének
aláírása**

Az állami kontroll és a marginalizáció

A hajléktalanság kriminalizációja, az utcai prostitúció szabályozása és a slumosodó városnegyedek átalakítása

Podoletz Léna

Konzulens: Dr. Kerecsi Klára, egyetemi tanár

Doktori értekezés
ELTE ÁJK Doktori Iskola
Budapest, 2020

Kézirat lezárása: 2020. április 30.

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS.....	7
I.1. Problémafelvetés.....	7
I.2. A kutatás elméleti kiindulópontja	9
I.3. Kutatási kérdések	10
I.4. Módszertan és elemzési dimenziók	10
I.4.1. A vizsgált jelenségek a kutatás során elemzett dimenziói és tényezői.....	11
a) Bűnözési félelem	11
b) A városi tér politikája	11
c) A rend és a kontroll szerepe.....	12
d) Szakpolitikai inkonzisztencia: Kriminálpolitikai megoldások alkalmazása társadalmi és/vagy szociális problémák megoldására	12
I.4.2. A vizsgált problématerületek	13
a) A hajléktalanság kriminalizálása	13
b) Az utcai prostitúció kriminalizálása és szabályozási dilemmái	14
c) A slumosodó területek: a városrehabilitációs projektek, a dzsentifikáció és a városi tér biztonságközpontú alakítása	15
I.4.3. A társadalmi diskurzus elemzése	16
I.5. A kutatás keretei.....	17
II. A DOLGOZAT ELMÉLETI KERETEI.....	19
II.1. Stigmatizáció, démonizálás, morális pánik és kirekesztő társadalom	19
II.2. Foucault, panoptikum, kirekesztés, nyelv és hatalom	24
II.3. Kockázattársadalom	26
II.3.1. A bűnözés és a kockázat kapcsolata.....	31
II.4. A bűnelkövetési lehetőségek elméletei és a környezeti kriminológia (racionális döntés, bűnözési mintázatok, elrettentés) kritikai megközelítése	37
II.5. Punitivitás	43
II.6. Az esztétika és a vizualitás szerepe a társadalomban	44
II.7. Kritikai megközelítések a kriminológiában	46
II.8. A dolgozat elméleti kereteinek rögzítése	55
III. VESZÉLYES SZEMÉLYEK ÉS VESZÉLYES MAGATARTÁSOK.....	57
III.1. A hajléktalanság kriminalizálása Magyarországon – esettanulmány: városesztétikai alapú tiltás és kirekesztés.....	59
III.1.1. Fogalomhasználat: a csavargó-fogalom és a koldus-fogalom tartalma.....	61
III.1.2. A hajléktalanság kriminalizálásának történeti előzményei: a törvényi szintű szabályozás és a csavargókkal kapcsolatos jogalkotási javaslatok	63
III.1.2.1. A csendőrség lézengőkkel kapcsolatos feladatai és a csavargó-fogalom közbiztonsági értelmezése.....	69
III.1.2.2. Az 1913. évi XXI. törvénycikk a közveszélyes munkakerülőkről	71
III.1.3. A hajléktalanság 21. századi kriminalizálása Magyarországon.....	77
III.1.3.1. A hajléktalanság jelenlegi magyarországi helyzetének rövid bemutatása.....	78
III.1.3.2. A hajléktalanság 21. századi kriminalizálásának szakaszai Magyarországon....	84
III.1.4. Társadalmi diskurzus és értékítéletek	110
III.1.5. A hajléktalanság kriminalizálásának dimenziói: okok és következmények	128
III.1.5.1. Bűnözési félelem: a közterületi rendtelenségek és a biztonságérzet kapcsolata	129
III.1.5.2. A városi tér politikája – a biztonság ígérete, városi esztétika, a piaci értékesíthetőség és politikai siker	135

III.1.5.3. A rendre és kontrollra fektetett hangsúly	140
III.1.5.4. A kriminálpolitika használata társadalmi/szociális problémák megoldására: a látható szegénység láthatatlanná tétele	149
III.2. Az utcai prostitúció – erkölcsi alapú tiltás és kirekesztés	160
III.2.1. A prostitúció vizsgálatának irányai a dolgozatban	160
III.2.2. A prostitúció szabályozásáról általában	161
III.2.3. A prostitúció megközelítése a feminista kriminológiában	164
III.2.4. A feminizmus hatása a prostitúció szabályozására	166
III.2.5. Az utcai prostitúció szabályozási modelljei – a teljes tiltástól a türelmi zónákon át a teljes legalizálásig	173
III.2.5.1. A teljes prohibíció modellje: USA	175
III.2.5.2. A majdnem teljes legalizáció modellje: Új-Zéland	176
III.2.5.3. Részleges – feltételekkel történő – legalizálás	177
III.2.6. Az utcai prostitúcióval kapcsolatos társadalmi diskurzus és értékítéletek	189
III.2.7. Az utcai prostitúció szabályozásában szerepet játszó tényezők	197
III.2.7.1. A bűnözési félelem: a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények hatása	199
III.2.7.2. A városi tér politikája és a városesztétikai szempontok	206
III.2.7.3. A rend és a kontroll szerepe: az utcai prostitúció rendészeti vonatkozásai	216
III.2.7.4. Kriminálpolitika a szakpolitikák helyett	221
III. 3. Konklúziók: részösszefoglalás	227
III. 3. 1. A hajléktalanság kriminalizálása, mint kriminálpolitikai trend	227
III. 3. 2. A hajléktalanság kriminalizálása és az utcai prostitúció kriminálpolitikai eszközökkel történő kezelése az elemzési dimenziók tükrében	228
III. 3. 3. A hajléktalanság kriminalizálása és az utcai prostitúció kriminálpolitikai eszközökkel történő kezelésének potenciális következményei	231
IV. VESZÉLYES TEREK: A VÁROSI TÉR FIZIKAI ÁTALAKÍTÁSA	234
IV.1. Problémafelvetés	234
IV.2. A városrehabilitáció és a dzsentrifikáció fogalmainak meghatározása	236
IV.3. A slumosodó városnegyedekkel kapcsolatos társadalmi diskurzus Magyarországon: a Hős utca	241
IV.4. A slumosodó városi tér fizikai alakításának dimenziói	248
IV.4.1. A bűnözési félelem és a rend és kontroll közpolitikai szerepe	249
IV.4.1.1. A fizikai környezet és a bűnözés kapcsolatára vonatkozó elméletek	249
IV.4.2. A városi tér politikája	265
IV.4.3. Kriminálpolitika és helyi közösségi és társadalmi viszonyokba beavatkozó városfejlesztési politika a szociális problémák megoldására	283
IV.5. Konklúzió	286
IV.5.1. A slumosodó városi területek megújításának okai és lehetséges következményei az elemzési dimenziók tükrében	286
IV.5.2. A kockázati és gazdasági szemlélet kizárólagosságának potenciális veszélyei a slumosodó területek megújításában	288
V. KONKLÚZIÓ	290
V.1. Alapvetések	290
V.2. A vizsgálat dimenziói körében feltárt eredmények	293
V.2.1. Bűnözési félelem	293
V.2.2. A városi tér politikája	298
V.2.3. Rendkép és kontroll szerepe	301
V.2.4. Szociális problémákra adott kriminálpolitikai válaszok	304
V.3. Összegzés	306
VI. IRODALOMJEGYZÉK	308

SHORT SUMMARY.....	358
1. High-level findings.....	358
2. Detailed findings	360
2.1. Fear of crime.....	361
2.2. The politics of urban space	364
2.3. The aim for order and control	367
2.4. Using tools of criminal policies to manage social problems.....	370
3. Summary	371
Bibliography.....	372

I. BEVEZETÉS

I.1. Problémafelvetés

A huszadik és a huszonegyedik század fordulóján a kriminálpolitika jellemző tendenciája a punitivitás (lásd például Garland 2002, Gönczöl 2002, 2013 és 2015, Borbíró 2011, Kerecsi 2012, Lévay 2012 és 2014). Emellett megfigyelhetők ugyan olyan trendek is, mint az alternatív szankciók és alkalmazhatósági feltételei körének bővülése (Kerecsi 2006), de ez nem jelenti azt, hogy általánosságban ne beszélhetnénk punitív fordulatról (Sozzo *et al.* 2013:107). Ez nem csupán a büntetőjogban, illetve a büntetések kiszabásában és megvalósításában figyelhető meg, hanem a szabálysértési – vagy egyes országokban adminisztratív – jogban is. E területen ez egyfelől új magatartások jogellenesnek minősítését, másfelől a szankciók súlyosbodását jelenti.

Az újonnan kriminalizált magatartások csupán egy részében tekinthető újdonságnak az illegális tevékenységek körébe sorolás, hiszen azok közül számos viselkedésforma vagy élethelyzet esetében a történelem folyamán nem először kerül sor a jogellenessé minősítésükre. Ilyen például a hajléktalanság, az utcai prostitúció vagy a közterületen történő ácsorgás/csoportosulás („loitering”). A szabálysértési és a büntetőjog hálójának ilyen típusú szélesítése körében kriminalizált magatartások között van egy olyan csoport, amelyet közös jellemzőként kapcsol össze, hogy a közterületen vagy nyilvános helyen fordulnak elő, és ez a viselkedés csupán ezeken a helyeken ütközik jogszabályba. Az emberi magatartás kontrollálása – mind általánosságban, mind a közterületen – nem újkeletű jelenség, hiszen a kezdetektől ez képezi a jogrendszer egyik alapvető feladatát és egyes konkrét viselkedésformák tekintetében sem tekinthető előzmény nélkülinek a jelenség. A modern alkotmányokban és emberi jogokkal foglalkozó nemzetközi jogi dokumentumokban deklarált szabadságjogok – legalábbis elméletben – egyre szélesedő köre mellett azonban napjainkban kifejezetten kirívónak tűnik az olyan jogalkotási tendencia, amely a társadalomra veszélyt nem jelentő cselekvéseket minősít jogellenesnek, még hozzá szabálysértési vagy akár a büntetőjog keretében, hiszen ezek a jogágak jellemzően a jogrendszerek legsúlyosabb és az alapjogokat legnagyobb mértékben korlátozó szankcióit tartalmazzák.

A szankciók súlyosbodása terén beszélhetünk a generális és speciális minimumok, maximumok növekedéséről, a bírói vagy a szankció kivetésére jogosult egyéb szerv gyakorlatának szigorodásáról, az egyes cselekmények esetében alkalmazható

szankciók körének súlyosabb formák bevezetésével történő bővüléséről, illetve új típusú szankciók megjelenéséről. A szabadságelvonnással járó szankciók hazánkban még mindig a büntetőjogi szankciórendszer alapkövét jelentik, a szabálysértési jogban pedig háttérszankcióként szerepel az elzárás az egyéb szankciók végrehajthatatlansága esetére. Ez ahhoz vezethet, hogy olyan viselkedésformákat, amelyek egy nem szabad választáson alapuló élethelyzet következményei – például guberálás, életvitelszerű közterületen tartózkodás – vagy ilyen a minőségük legalábbis vitatható – például utcai prostitúció – végsősoron olyan szankcióval sújt a jogrendszer és a joggyakorlat, amelyet ultima ratioként csupán a társadalomra leginkább veszélyes cselekményekre és legsúlyosabb esetekre kellene fenntartani, ott, ahol a társadalom védelme más eszközökkel már nem biztosítható.

E körben a szankciókkal a városi tér használatának olyan módjait illetik, amelyek nem illenek bele a hatalommal rendelkezők által megálmodott vagy kialakított városképbe. Mind a közterületi rendetlenség körébe sorolt magatartások problémaköre, mind a slumosodó városrészek megújítását célzó megoldások esetében fontos tényező a városi tér használata és ennek politikája. A városi tér, és különösen az értékes és fejlesztési szempontból jelentős városi tér korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre. Ennek következménye, hogy ezekért a területekért és a használat módjáért szimbolikus küzdelem zajlik.

Ennek a küzdelemnek három fő színtere van: 1) a terület és az ingatlanok tulajdonának megszerzése és birtoklása, 2) a területhasználat alapvető jellegének meghatározása (például lakáscél, üzleti cél, szórakozási cél, stb.), illetve 3) az „elfogadható” magatartások körének kijelölése. A magasabb társadalmi osztályokba tartozók, akik vagyonnal és/vagy erőteljes érdekérvényesítési képességgel rendelkeznek mindhárom szintéren meglehetősen erőfölénnyel bírnak. Az erőfölény következtében sokkal jobb lehetőségeik vannak a terület megszerzésére mind tulajdonjogi, mind használati értelemben. A vagyon, a megvásárolt vagy bérbe vett terület és az osztály- és személyes érdekek a jogalkotásba történő becsatornázása mindhárom vizsgált szintéren – a hajléktalanság és az utcai prostitúció szabályozása, illetve a slumosodó városrészek megújítása – eldönti a küzdelem kimenetelét.

A fenti eszközök és folyamatok nem csupán a terület feletti kontroll megszerzésére lehetnek alkalmasak, de a marginalizált személyek és társadalmi csoportok, a lét alatti osztály kontrolljára is. Az egyes magatartások kriminalizálása alkalmas lehet a térben való mozgás és a megélhetési, illetve életben maradási lehetőségek kontrolljára is (például az életvitelszerű lakhatás vagy a személyes tárgyak

közterületen történő elhelyezésének kriminalizálása, valamint az utcai prostitúció, a „lomizás” vagy a guberálás kriminalizálása). A kényszerű kiköltöztetéssel járó városrehabilitáció gyakorlatilag erőszakos lakosságcserét jelent egy adott városrészben, ezzel kizárva az adott társadalmi csoportot a negyed lakosai köréből. A kényszerű kiköltöztetéssel nem járó városrehabilitációs programok – és a más jellegű folyamatok által indukált dzsentrifikáció⁷ – esetében is a kényszerű kiköltözéshez hasonló eredmény valósulhat meg: itt a kényszert azonban nem jogszabály vagy bírói ítélet jelenti, hanem azok a gazdasági és társadalmi folyamatok, amelyek ellenállhatatlan erővel "sodorják ki" a városi szegényeket a pénzügyi szféra számára fontos városi területekről.

I.2. A kutatás elméleti kiindulópontja

A dolgozatom elméleti kiindulópontját a címkézés-elméletek, valamint a kriminológiai és városszociológiai jelenségek kritikai megközelítései jelentették. A vizsgált jelenségek értelmezése elméleti keretrendszerének kialakításakor a legnagyobb súllyal Stanley Cohen, Jock Young, Loretta Lees, Neil Smith, Adam Crawford és Michel Foucault munkásságát vettem figyelembe.

E szerzők írásaiban és kutatásaiban is megjelenő kritikai szemlélet jól alkalmazható értelmezési keretet biztosít a kutatási téma és a kutatási kérdések vizsgálatához. Az antiszociális magatartások kriminalizálása és általában az ezekre adott formális reakciók, a slumosodásra adott állami és önkormányzati válaszok kutatásában nélkülözhetetlen a kritikai megközelítések alkalmazása, hiszen ezek segítségével lehet választ kapni az olyan kérdésekre, amelyek a jelenségek mögött meghúzódó érdekviszonyokra, hatalmi struktúrákra és az azokhoz kapcsolódó, a társadalom tagjai számára üzenetet hordozó szimbolikus jelentéstartalmakra irányulnak.

⁷ Jelen dolgozatban a dzsentrifikáció fogalmát az olyan lakosságcserevel járó rendkívül összetett folyamat leírásaként alkalmazom, amelyben az alacsonyabb jövedelmi és vagyoni helyzetű lakosok helyére magasabb jövedelemmel és/vagy vagyonnal rendelkezők költöznek. E fogalmi keretben a dzsentrifikáció elemei közé tartozik az adott negyed ingatlanárainak emelkedése, az infrastruktúra és a szolgáltatások általános színvonalának javulása és mennyiségének növekedése, illetve a munkaerőpiac szerkezetének bizonyos változásai.

I.3. Kutatási kérdések

1. Kutatásom során részben arra a kérdésre kerestem a választ, hogy az olyan közterületi antiszociálisnak bélyegzett magatartásformák, mint a hajléktalanság vagy az utcai prostitúció kriminalizálása és a slumosodó területeken végbemenő dzsentifikációval és lakosságcserevel járó állami és önkormányzati eszközökkel támogatott városrehabilitáció mögött milyen politikai, gazdasági és egyéb okok húzódnak meg. Ezen kívül vizsgáltam, hogy a folyamatok milyen viszonyban állnak a városi területért zajló küzdelemmel és a lét alatti osztály kontrolljával.

2. A szegénység kriminalizálásával és a látható szegénység a városi környezetből való kizárására irányuló törekvésekkel kapcsolatban kutatásomban arra is koncentráltam, hogy ezek a jelenségek megfigyelhetők voltak-e a 20. század végét, 21. század elejét megelőzően. Azt is fel kívántam tární, hogy a fejlett nyugati demokráciákban is jelen vannak-e ezek a kriminálpolitikai tendenciák, illetve hogy milyen eszközökkel történik a városi térben nem kívánatosnak minősített csoportok térbeli kirekesztése.

3. Arra a kérdésre is választ szerettem volna kapni, hogy a szegénységhez és a sebezhető társadalmi pozícióhoz kapcsolódó olyan látható devianciák, mint az utcai prostitúció vagy a hajléktalanság punitív szemléletű jogi szabályozásában csupán az adott magatartás kriminalizálásának igénye-e jelenik meg, vagy emellett megfigyelhető az azzal leginkább érintett társadalmi csoport(ok) – például kirekesztettek, mélyszegénységben élők, nők – feletti kontroll⁸ megszerzésének és megtartásának igénye.

I.4. Módszertan és elemzési dimenziók

A dolgozatban többféle módszertani megközelítést alkalmaztam. A jelenlegi magyar helyzet mellett bemutattam a probléma történeti és nemzetközi aspektusait is a vizsgált jelenségek tükrében. A kutatási kérdéseimre három jelenség, illetve folyamat

⁸ A kontroll kifejezést a dolgozatban Cohen (1985:3) nyomán a bűnözéssel, devianciának minősített magatartásokkal és társadalmilag problémásnak ítélt viselkedésformákkal kapcsolatos szervezett állami reakciók és megelőző intézkedések leírására használom.

vizsgálatán keresztül próbáltam meg választ találni. Ezek a hajléktalanság kriminalizálása, az utcai prostitúció kriminalizálása és az ezzel kapcsolatos jogalkotási folyamatok, valamint a slumosodó területek megújítását célzó állami vagy államilag támogatott városrehabilitációs programok hatásai. A dolgozat tárgyát képező területek előzetes vizsgálata, a gyakorlati tapasztalatok és a szakirodalom áttekintése során láthatóvá vált, hogy az azokra vonatkozó diskurzusban, valamint a szabályozási megoldások indokoltságának alátámasztásával kapcsolatos érvrendszerekben a párbeszéd és a felmerülő témák bizonyos tárgykörök köré csoportosulnak. Az így kirajzolódó tematikus mintázatnak megfelelően a potenciális okok és következmények rendszerét az alábbi négy dimenzió mentén elemeztem:

- a) bűnözési félelem,
- b) a városi tér politikája,
- c) rendre és kontrollra fektetett hangsúly,
- d) szakpolitikai inkonzisztencia, azaz kriminálpolitikai megoldások alkalmazása társadalmi és/vagy szociális problémák megoldására.

1.4.1. A vizsgált jelenségek a kutatás során elemzett dimenziói és tényezői

a) Bűnözési félelem

A bűnözési félelem vizsgálata keretében azzal foglalkoztam, hogy ez a tünet milyen szerepet tölt be az egyes antiszociálisnak minősített magatartások kriminalizálásában és a városi tér fizikai jellemzőinek stratégiai alakításában. Ennek keretében a politikai diskurzus azon elemeire koncentráltam, amelyek a kriminalizálást, illetve a tér alakítását bűnözési mutatókkal vagy a lakosság ettől való vélt vagy valós félelmével indokolják.

A bűnözési félelmet, mint a vizsgált folyamatok következményét is elemeztem középpontba helyezve az azokkal járó stigmatizációt, mind a magatartásokkal érintett személyek vagy csoportok, mind a tér fizikai átalakításával érintett helyek és az ott lakó népesség tekintetében.

b) A városi tér politikája

Ennek a dimenzióknak a segítségével azt vizsgáltam, hogy a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló, szűkös erőforrásnak számító városi tér birtoklásáért folytatott szimbolikus és gyakran valódi küzdelem milyen hatással van a jogalkotásra és a városfejlesztési stratégiákra.

Arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy milyen szempontok játszanak szerepet a térhasználattal kapcsolatos szabályozási érdekek kialakulásában és működésében, illetve mely társadalmi csoportok azok, akik e szempontok létrejöttében részt vesznek. Vizsgáltam, hogy kik azok, akik nem tudják becsatornázni érdekeiket ebbe a formális és informális szinten is zajló folyamatba. Emellett elemeztem azt is, hogy a városi tér politikája hogyan működik közre az egyes társadalmi rétegek, csoportok marginalizálásában és kirekesztésében, illetve a hátrányos szociális és jogi helyzet reprodukciójában.

c) A rend és a kontroll szerepe

A rend és a kontroll vizsgálata során részben a többségi társadalom és a politikai vezetés, valamint az érdekérvényesítő képességgel rendelkező társadalmi elit rendképének kialakulásában szerepet játszó tényezőket tartottam fontosnak. A kutatás e részében foglalkoztam azzal az összefüggéssel is, hogy e rendkép milyen hatást gyakorol a szabályozásra és a városfejlesztési politikára, illetve az ezen alapuló stratégiákra. A rendkép kapcsán kitértem arra a kérdésre is, hogy annak milyen hatása lehet a többségi társadalom tagjainak a rendbe nem illő jelenségekkel kapcsolatos attitűdjére.

Kiemelten fontosnak tartottam annak vizsgálatát, hogy hogyan jön létre az érdekérvényesítésre nem képes csoportok feletti kontroll a rendkép nyomán kialakított szabályozási megoldások, rendészeti stratégiák, bűnmegelőzési módszerek és városfejlesztési programok életre hívása során.

d) Szakpolitikai inkonzisztencia: Kriminálpolitikai megoldások alkalmazása társadalmi és/vagy szociális problémák megoldására

A kutatási témám megközelítésének ebben a dimenziójában azzal foglalkoztam, a fenti három dimenzió milyen szerepet játszik a szakpolitikai változásokban, azaz a társadalmi és/vagy szociális problémákra adott kriminálpolitikai reakciókban. Vizsgáltam azokat a tényezőket, érdekviszonyokat, és politikai aspektusú faktorokat, amelyek közreműködhetnek ebben a folyamatban. Ezért foglalkoztam a „látható és a láthatatlan” szegénység problémájával, valamint azzal, hogy a látható szegénység milyen szerepet játszik a neokonzervatív kontextusban meghozott politikai típusú döntésekben.

Elemeztem a kriminálpolitika hálójának szélesítésének potenciális következményeit is, mind az abba bekerülők személyi és csoportja szintjén, mind pedig az osztálytársadalom vonatkozásában.

Mindhárom jelenség esetében vizsgáltam az azokat övező társadalmi diskurzust is. Ennek keretében online folyóiratok cikkeit és az azokhoz kapcsolódó kommenteket vettem górcső alá a kritikai diskurzuselemzés módszerét alkalmazva. Ennek keretében főként a diskurzus által használt nyelvezetre koncentráltam.

I.4.2. A vizsgált problématerületek

a) A hajléktalanság kriminalizálása

A hajléktalanság kriminalizálásának kérdését politikai és társadalmi diskurzus-elemzés és történeti visszatekintés segítségével mutatom be. A történeti vizsgálat középpontjában a hajléktalanság koncepciója, az ezzel kapcsolatos szabályozás és a rendészeti szervek vonatkozó jogkörei és kötelezettségei állnak.

Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a magyar jogalkotás és büntetőtudomány a történelem folyamán hogyan viszonyult a látható szegénység kérdéséhez és a hatályos szabályozás tekinthető-e egy már évszázadok óta létező tendencia részének. A látható szegénység egyik legszembetűnőbb példája a látható hajléktalanság, így kutatásomban az erre a jelenségre adott állami és önkormányzati reakciókat vizsgáltam. Arra is kíváncsi voltam, hogy a jogalkotó mivel indokolja azt, hogy a hajléktalanság kezelését az állami hatalmát és az erőszakmonopóliumot az egyik legnagyobb mértékben tartalmazó jogterület, a büntető- és kapcsolódó jogterületek segítségével kell megoldani.

A 19. századi szabályozás elemzése történeti és jogpolitikai kontextust biztosít az 1913. évi közveszélyes munkakerülést szabályozó törvénycikkről folytatott politikai diskurzus vizsgálatához. A törvénycikk elemzése pedig történeti tükröt tart a modern, huszonegyedik századi szabályozás és politikai diskurzus elé, illetve rávilágít arra, milyen változások következtek be a társadalom peremén rekedt, szociálisan marginalizált csoportokkal és személyekkel kapcsolatos állami és önkormányzati hozzáállás tekintetében. A szabályozási esettanulmány egyik különleges motívumát az adja, hogy a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvénycikk és a IV. Alaptörvénymódosítás között pontosan száz év telt el.

A jelenség történeti kontextusba helyezésével azt vizsgáltam, hogy egyes magatartások vagy társadalmi csoportok nemkívánatosnak minősítése a városi térben újkeletű jelenség-e vagy vannak történelmi előzményei.

Az 1913. évi törvénycikk körüli diskurzus elemzése ezen kívül összehasonlítási alapot adott a hajléktalansággal és a szegénységgel kapcsolatos politikai és társadalmi attitűdökre vonatkozóan, főként az érdekes és érdemtelen szegénység koncepciója és a törvénycikkből kiolvasható mai fogalmaink értelmében lekezelő, de szándékaiban mégis kevésbé punitív szemlélet megjelenési formái kapcsán.

A politikai diskurzus elemzését mind a történeti, mind a hatályos szabályozás esetén a jogszabályok szövege, indokolása, illetve a témában folytatott valamennyi bizottsági és országgyűlési vita részletes leirata alapján végeztem el. Ennek oka, hogy e területen ezek a dokumentumok tartalmazzák a leghitelesebb forrást a politikai diskurzus tekintetében és kiolvasható belőlük a jogalkotói és a jogalkotásban résztvevő személyek és csoportok ezzel kapcsolatos álláspontja és a kriminalizálás szükségessége mellett felsorakoztatott érvrendszer. A jelenségekkel kapcsolatos szabályozás során alkalmazott retorikának pedig meghatározó szerepe lehet a társadalmi véleményformálásban és az adott szabályozás többségi társadalom általi elfogadottságában. A dokumentumok elemzését követően a szabályozás mögött álló valódi indokokat próbáltam meg feltárni a politikai, társadalmi, gazdasági kontextus és egyéb szempontok figyelembevételével a fent ismertetett dimenziók által kialakított keretrendszerben. A modern társadalmi diskurzus elemzése során a hajléktalansággal kapcsolatos attitűdöket kívántam feltárni és azokat összevetni az e tárgyban készült attitűdvizsgálatok eredményeivel. Emellett arra is kíváncsi voltam, hogy a politikai diskurzusban elhangzott érvek megegyeznek-e a társadalmi diskurzus tartalmával és a jelenség médiareprezentációjának potenciális hatásait is vizsgáltam.

b) Az utcai prostitúció kriminalizálása és szabályozási dilemmái

Az utcai prostitúció esetében a magyar helyzet rövid elemzését követően azt vizsgáltam, milyen szempontok játszanak szerepet a jelenség szabályozásában. A hazai helyzet vizsgálata során azt tapasztaltam, hogy a prostitúcióval, annak potenciális következményeivel, kísérőjelenségeivel és szabályozásával kapcsolatos diskurzus – néhány alkotmánybírósági döntés és erre is kitérő felszólalás kivételével – szinte teljesen hiányzik a magyar politikai életből és a jogi környezettel foglalkozó testületek tevékenységéből. Ennek oka valószínűleg abban (is) keresendő, hogy a téma politikailag rendkívül érzékeny témának számít. A prostitúcióra és a kísérőjelenségeire

vonatkozóan ugyanis számos különféle és egymással teljes mértékben összeférhetetlen álláspont létezik mind elméleti szinten, mind a gyakorlati szabályozási javaslatok területén. Az utcai prostitúcióról folytatott társadalmi diskurzus elemzése során arra helyeztem a hangsúlyt, hogy feltárjam a jelenség médiareprezentációját és az azzal kapcsolatos társadalmi attitűdöket.

Az utcai prostitúcióval foglalkozó álláspontokat egyes kiválasztott országok szabályozási modelljeinek összehasonlításán keresztül mutatom be. A nemzetközi összehasonlítás módszere alkalmas arra, hogy a szabályozásokban rejlő különbségek és azonosságok vizsgálatával rávilágítson az adott téma kulcsmomentumaira. Mivel a prostitúció esetében az egyes szabályozások létrejöttében meghatározó szerepet játszott egy-egy uralkodó elméleti irányzat is, így ezek elemzése terepet biztosít az elméletek szabályozásba való begyűrűzésének bemutatására és a teoretikus megközelítések potenciális szabályozásbeli konzekvenciáinak illusztrálására is. A részletesen bemutatott szabályozási modellek egy általam korábban kialakított⁹ tipológián alapulnak.

A prostitúció szabályozásában szerepet játszó faktorok vizsgálatánál a jelenség utcai megjelenési formájára koncentrálok, hiszen ez az, amely a dolgozat témája szempontjából a legfontosabb alakzatát jelenti a szexuális szolgáltatások végzésének. Emellett az egyes aspektusok körében értékelt tényezők körében – ahol ennek relevanciája van – a vizsgálat körébe vonom a prostitúció végzésének olyan formáit is, mint a bordélyházak és más e célra létesült vagy ilyen típusú szolgáltatásokat is kínáló intézmények, valamint a kifejezetten elkülönített szórakozónegyedek, hiszen ezek is a városi térhasználat szabályozott formáihoz kapcsolódnak és a hajléktalanság esetében is megjelenő „látható és láthatatlan” szegénységgel kapcsolatosan megállapítottak itt is érvényesek. Az e fejezetben tett megállapítások egy része a jelenség jellegéből és az egyes formák közötti átjárhatóságból adódóan a prostitúcióra általánosságban is érvényes.

c) A slumosodó területek: a városrehabilitációs projektek, a dzsentrifikáció és a városi tér biztonságközpontú alakítása

A slumosodó városi területekkel kapcsolatban először arra a kérdésre kerestem a választ, hogy miért kapcsolódnak stigmák és bűnözési félelem ezekhez a

⁹ Id. Podoletz L. (2015) A prostitúció szabályozásának lehetséges megoldásai és főbb problémái, in: Belügyi Szemle 63(3), 97-122

városrészekhez. Figyeltem arra is, hogy a huszonegyedik században kik a városi terület formálásában érdekelt felek, milyen eszközöket alkalmaznak a városi tér biztonságközpontú alakítására és milyen érdekviszonyok és rejtett célok húzódnak meg az egyes eszközök alkalmazása mögött.

A városrehabilitációs projektek – tágabban a városi tér nagyobb léptékű fizikai átalakításával járó programok – hatását az azt körülvevő társadalmi és politikai folyamatok tükrében értelmeztem. Ennek keretében először az azzal együtt járó folyamatok potenciális következményeinek vizsgálatára helyeztem a hangsúlyt, majd pedig ezt a jelenséget is az iránytűként szolgáló négy dimenzió mentén elemeztem. A slumosodó negyedek vizsgálata esetében két dimenziót, a „bűnözési félelem” és a „rend és kontroll szerepe” dimenzióit egy alfejezetben dolgoztam fel, mert e téma esetében ezek nem voltak olyan élesen elkülöníthetőek egymástól, mint a másik két vizsgált területnél. A társadalmi diskurzust egy kiválasztott, viszonylag széleskörű sajtónyilvánosságot kapott hazai példa, a Hős utca esetében elemeztem.

I.4.3. A társadalmi diskurzus elemzése

Mindhárom téma esetében elvégeztem a társadalmi diskurzus elemzését. Ennek keretében a témában cikket megjelentető, tíz legolvasottabb magyar internetes portálon a vizsgált időszakban megjelent cikket és az azokhoz fűzött kommenteket vizsgáltam. Az elemzés során a Fairclough által Foucault nyomán kialakított kritikai diskurzuselemzés keretrendszerét alkalmaztam. Ennek megfelelően először a szövegeket és az illusztrációnak használt képeket elemeztem. Ennek során a jelenségekkel kapcsolatos pozitív és negatív tartalmakat kerestem (pozitív pl. együttérzés tanúsítása, a kriminalizáló szabályozás elítélése, a rendszer kritikája, negatív pl. a kriminalizált csoport hibáztatása, az intézkedések támogatása). A kommentek esetében az elemzést megnehezítette, hogy több esetben nem volt lehetséges eldönteni, hogy szarkasztikus/ironizáló hozzászólásról vagy komoly kommentről van szó, így ezeket kizártam az elemzés köréből. A kritikai diskurzuselemzés második lépéseként arra koncentráltam, hogy a vizsgált portálok milyen tartalmú híreket válogattak be a leközlött cikkek közé (így például rámutattam, hogy az egyik portál a prostitúcióval kapcsolatosan kizárólag olyan híreket osztott meg, amelyeknek migrációval kapcsolatos vonatkozásai voltak). A társadalmi diskurzus elemzésének utolsó lépéseként pedig azt vizsgáltam, hogy a közlött tartalmaknak milyen hatása lehet a jelenséggel kapcsolatos társadalmi attitűdökre. Ennek keretében

azt elemeztem, hogy kialakult-e valódi diskurzus a témáról a hozzászólások körében egymásra reagáló kommentek formájában, és ha igen, akkor milyen tartalommal és attitűddel. Ahol erre lehetőség volt, ott a társadalmi diskurzuselemzés eredményeit összevettem a jelenségre irányuló társadalmi értékítéletre vonatkozó kutatások eredményeivel is.

1.5. A kutatás keretei

A kutatás során a vizsgálandó jelenségek kiválasztásánál arra törekedtem, hogy azoknak elemzése során a kutatási kérdésekben felvetett témákat minél szélesebb körben és minél több szempontból tudjam górcső alá venni annak érdekében, hogy a kérdésekre kielégítő választ találjak. A kutatás így két kiválasztott jelenség kriminalizálásának, illetve szabályozási folyamatainak vizsgálatára, valamint a slumosodó városrészekben végzett városrehabilitációs programok és az azokkal együtt járó dzsentifikáció potenciális hatásainak elemzésére korlátozódik. Az állami reakciók vizsgálata keretében a jogalkotói szándék értelmezésére és potenciális háttérfolyamataira, valamint az egyes szabályozások gyakorlatban történő megvalósulására helyeztem a hangsúlyt, hiszen ezek jelentik ki a beavatkozás kereteit.

A rendetlennek, nem kívánatosnak és veszélyesnek minősített magatartások esetében indokolt volt a két különböző jelenség vizsgálata. A hajléktalanság esetében a látható szegénység, az utcai prostitúció esetében pedig az államilag megállapított közérkölcshöz látható megsértése jelenti a szabályozás középpontjában álló kérdést. A hajléktalanság kriminalizálásának vizsgálata ugyanakkor a retorika és az indokok mögött meghúzódó rejtett érvek felderítésére is alkalmas, míg az utcai prostitúció szabályozása esetében a nyíltan vállalt érvrendszerek és elméleti irányzatok ütközése figyelhető meg. Mindkét jelenség illusztrálja tehát, hogy a kifogásolt magatartás láthatósága mekkora befolyással van a szabályozás jellegére, illetve az azzal kapcsolatos érvekre.

A kiválasztott két magatartásformát összeköti az is, hogy – álláspontom szerint – az esetek legnagyobb részében nem tekinthetők egyéni választáson alapuló cselekvéseknek. A hajléktalanság esetében egy olyan élethelyzetről van szó, amely a legtöbb esetben nem szabad választás eredménye és a jogellenesnek minősített viselkedésforma ennek egyenes és kényszerű következménye. A prostitúció utcai formái esetében is kérdéses, hogy mennyiben tekinthető ez az adott személy – legtöbbször nő – szabad választásának. Abban az esetben, mikor direkt prostitúcióra

kényszerítés esetéről nem beszélhetünk, bizonyos értelemben választásról van szó. Ám e választás szabad volta megítélésekor figyelembe kell venni, hogy az adott személynek milyen lehetőségei voltak például oktatásban való részvétel, képzések, egészségügyi szolgáltatások, szociális szolgáltatások igénybevétele terén. Emellett, mivel a prostitúció egyértelműen erős gender-aspektussal rendelkező jelenség, azt a nők társadalmi helyzetének és az egyenlő lehetőségek gyakorlati hiányának kontextusában kell vizsgálni.

Természetesen lehetséges lett volna egyéb, hagyományosan a közterületi rendetlenségek körébe sorolt magatartásformák vizsgálata is – például közterületi alkoholfogyasztás, közterületi csendháborítás, graffiti büntetőjogi és szabálysértési jogi szabályozása, stb. – de a dolgozat kutatási kérdéseire való válaszkeresés szempontjából alkalmasabbnak tűnt a folyamat egy másik szakaszát, a slumosodó városi területek átalakítását és ezen belül a városrehabilitációt és az annak eredményeképpen kialakuló dzsentifikációt, illetve a városi tér biztonságközpontú átalakítását elemezni.

A városrehabilitáció és a dzsentifikációval foglalkozó fejezetben arra koncentráltam, hogy ezek általános hatásait bemutassam és illusztráljam, és vázoljam, hogy azok hogyan működnek közre a városi marginalizáció reprodukciójában.

II. A DOLGOZAT ELMÉLETI KERETEI

II.1. Stigmatizáció, démonizálás, morális pánik és kirekesztő társadalom

A címkézés-elméletek, amelyek bizonyos tekintetben a kritikai kriminológia gyökereit jelentették, abból indulnak ki, hogy a **bűncselekmény** – és egyben minden jogellenes magatartás – kategóriája **társadalmi konstrukció**, amelynek jelenléte és tartalma tértől és időtől függ (lásd például Becker 1963:3-8, Schur 1965:1-10, Wilkins 1965:267-270, Wilkins 1967:46). Jellemzően a hatalommal rendelkezők azok, akik meghatározzák a deviáns viselkedések körét és így azt is, hogy ki minősül deviánsnak. Ebben a megközelítésben a hatalom egy csoport képessége arra, hogy egy másik csoportra rákényszerítse a saját belső szabályait (Spencer 2011:200). A hatalom azonban nem csupán annak meghatározásában játszik szerepet, hogy mely értékek fejeződnek ki a többségi társadalom normáiban és mely normák emelkednek jogszabályi erőre, hanem abban is döntő tényező, hogy a magatartások elkövetői közül kikre kerül rá a deviancia bélyege.

Már Becker (1963:12) is rámutatott arra, hogy ugyanazon – jogellenes – magatartás elkövetése esetében az egyes társadalmi osztályok tagjait máshogy kezelik. Cohen *et al.* (1961) példájával élve egy középosztálybeli fiatal fiúnak sokkal kevesebb esélye van egy kisebb súlyú cselekmény elkövetése esetén arra, hogy elítéljék, mint egy alacsonyabb társadalmi osztályból származó fiúnak. A szabályokat kikényszerítő hatalmának is szerepe van abban, hogy egy normaszegőt deviánsnak bélyegeznek-e. Ebben a körben többek között meghatározó tényező, hogy az adott normaszegés prioritásként szerepel-e az adott szabály kikényszerítőjének listáján (Becker 1963:161).

A deviancia és így a bűnelkövető stigmája számos negatív következménnyel jár a felcímkézett egyén számára, akinek személyisége, önképe és viselkedése az őt körülvevő társadalmi környezettel történő folyamatos interakció hatására változik. A bűnelkövető címkéje nem csupán azt a tényt tartalmazza, hogy valakit elítéltek egy bűncselekmény elkövetése miatt, hanem hozzá kapcsolódik az újabb hasonló és akár más jellegű, súlyosabb bűncselekmények elkövetésére vonatkozó elképzelés is (Becker 1963:33). A másodlagos deviancia koncepciója szerint maga a deviáns címke is eredményezhet deviáns magatartást (Lemert 1967), így a jelenség egy soha meg nem álló, öngerjesztő körkörös folyamattá válik. Ezáltal maga a kriminalizáció is vezethet további normaszegő cselekményekhez.

Csoportszintre vetítve is igaz, hogy az alacsonyabb társadalmi tolerancia-szint ahhoz vezet, hogy több magatartást minősítenek bűncselekménynek, ezután több állami intézkedés történik e cselekmények elkövetőivel szemben, a deviánsnak bélyegzett személyek egyre jobban elidegenednek a társadalomtól és egyéb lehetőségek híján újabb bűncselekményeket fognak elkövetni, ezt követően a bűncselekmények emelkedése csökkenti a bűnelkövetőkkel szembeni tolerancia szintjét és így tovább (Wilkins 1967:90). A társadalmi tapasztalatok szerint ugyan egy jogellenes cselekmény széleskörű elterjedtsége akár annak társadalmi elfogadottságához is hozzájárulhat, de alapvetően helytállónak tartom Wilkins elméletét.

A **deviancia amplifikációja**¹⁰ a tőzsdei árfolyamok és az egyes részvényekbe vetett bizalom változásainak összefüggése analógiájával élve keres magyarázatot a jogszabályok és a társadalmi attitűdök változásainak a devianciára gyakorolt hatásaira. Az elmélet Wilkins fent ismertetett teóriájának továbbgondolásaként is felfogható. A szerző szerint egyes rendszerek bizonyos jellemzői azt eredményezik, hogy többféle magatartásformát minősítenek devianciának és az ezeket tanúsító és ezáltal deviánssá váló személyek elszakadnak a többségi társadalom értékrendszerétől (Wilkins 1965:269-270). A deviánsnak minősített magatartások elkövetőivel szemben egyre erőteljesebb intézkedéseket valósítanak meg, amelyek eredményeképpen ők is elkezdnek önmagukra deviánsként tekinteni és elszakadni a társadalomtól. A deviáns emberek csoportjai kialakítják saját értékrendszerüket, amelyek szemben állhatnak a többségi társadaloméval és így kialakul a deviancia amplifikáció ereje, amely újabb és újabb normaszegések felé kényszeríti e csoportok tagjait. A szabályok újabb áthágása egyrészt még szigorúbb intézkedésekhez vezet, másrészt pedig megerősíti a többségi társadalomban a deviánsnak tartott csoportra ragasztott bélyeget. A deviancia amplifikációban így a kulcsszerepet a társadalom egy adott jelenségről és a magatartást gyakorlókról alkotott képe, valamint a társadalom a jelenségről szerzett tudása játssza. **Cohen** (1973:178) úgy vélte, hogy a deviancia amplifikáció elmélete a deviancia mértéke növekedésének spirálját jól lefedi, de a közösség és az állami szervek eredeti ellenséges reakciójára nem ad választ olyan jelenségek esetében, amelyek a spirál kezdeti szakaszában még nem minősültek bűncselekménynek. A kutató szerint a többségi társadalom normáihoz képest devianciának minősített magatartást alapvetően valamely, a társadalmon belül jelenlevő strukturális és/vagy kulturális feszültség hívta

¹⁰ Wilkins (1964:85) már korábbi művében is használja a deviancia amplifikáció (*deviation amplification*) kifejezést, de ott csupán általánosságban utal ezzel a kifejezéssel a deviancia szintjét vagy számokban kifejezhető mennyiségét növelő tényezőkre.

életre, amelyre az érintett csoport vagy annak bizonyos tagjai a deviánsnak minősített magatartással reagáltak (Cohen 1973:198-204). Ezt követően a többségi társadalom tagjai a reakció – és emiatt a probléma – félreértelmezése miatt negatívan viszonyulnak az adott csoporthoz/magatartáshoz és így a kontroll kultúrája már könnyen alkot ellenségképként használható sztereotípiákat róluk (Cohen 1973:198-204).

Ahogy Becker szerint a deviancia bélyegének kialakulásában, úgy Young (1971b) szerint a deviancia amplifikációjában is meghatározó szerep jut a rendőrségnek, mint a szabály kikényszerítőjének. Az intenzív rendőri akciók megerősítik a deviáns csoport kohézióját, a kiemelt rendőri figyelem eredményeként a csoport kénytelen még inkább elvonulni a többségi társadalomtól, hogy a lebukás esélyét csökkentse, és így a kirekesztésben elérkezik a pont, mikor a kirekesztett már aktívan is közreműködik a kirekesztett állapot fenntartásában, ami megnehezíti a társadalomba való visszailleszkedést (Young 1971b:45-46).

Young (1971a:177) egyetért Wilkinsszel abban, hogy egy kis közösségben kisebb az esélye annak, hogy egy személyt vagy csoportot visszavonhatatlanul deviánsnak bélyegezzenek. Ennek az az oka, hogy míg egy kisközösségben a tagok számára elérhető információ megszerzésének csatornája a személyes kapcsolatok, amelynek tartalma többdimenziós és a mennyisége nagy, addig a nagyvárosban csak az adott személy ismerősei tekintetében lehet személyes a kapcsolat (amely a városlakók csupán egy kis százaléka), s a tartalom az ismerősök tekintetében ugyan többdimenziós, mások tekintetében viszont nemlétező, illetve az információ mennyisége arányaiban is kicsi.

Young ezt a tipizálást 1971-ben végezte el, tehát majdnem négy évtizeddel a közösségi média mindennapossá váló használata előtt. Napjainkban a közösségi média mind a városban, mind a vidéki környezetben alapvetően változtatta meg a rendelkezésre álló információk mennyiségét és minőségét. Young rendszere ma is nagyjából helytálló annak ellenére, hogy már a városlakók számára is arányaiban nagyobb mennyiségű információ áll rendelkezésre és annak minősége is többdimenzióssá vált. Különösen azért, mert az, hogy az információ rendelkezésre áll, nem jelenti azt is, hogy a nagyvárosi közösség tagjai élnek is a lehetőséggel és tanulmányozzák is azt. Young (1971a:178) azonban már 1971-ben felhívta a figyelmet a tömegmédia devianciára és az arról alkotott képre való hatására.

A **tömegmédia a morális pánik** (Cohen 1973) jelenségében jelentős szerepet tölt be, és ez a deviancia amplifikáció egyik példájának is felfogható. A média narratívája a morális pánik tárgya esetében felkelti az emberek érdeklődését, de

retorikájában és tartalmában azonnal el is ítéli az adott jelenséget vagy csoportot. Magyarázatot kínál a problémaként bemutatott jelenségre és a lehetséges rémisztő következményeket is vázolja amellett, hogy fel is nagyítja a kérdéses ügyet (Young 2009:6). **Cohen értelmezésében minden morális pánik mögött egy démonizált jelenség vagy csoport áll, amely csupán a pánik okának gyakorlati megtestesülése, de nem a pánik oka** (Hier *et al.* 2011:261).

A média segíti a pánik kifejlődését azzal, hogy hazugságok és féligazságok használatával torzítja el a valóságot (Boone 2016:31). Goode (2012:3) **morális pánik definíciója** szerint ez „az aggodalom egy adott jelenség veszélyességéhez képest aránytalanul megemelkedett szintjét jelenti”. A morális pánik elemei az aggodalom mellett az adott csoporttal vagy személlyel szembeni ellenséges érzések és attitűdök, a többségi társadalom egyetértése az ügyben, a probléma kezelésére választott módszer aránytalansága és a morális pánik gyors lefolyása (Goode *et al.* 1994:156-159).

A morális pániknak **két vizsgálandó dimenziója** van (Goode 1994:159):

- 1) az egyik, hogy vajon valódi moralitás és hit rejlik-e az aggodalom és az eltúlzott reakciók mögött, vagy csupán valamilyen pénzügyi, hatalmi, vagy egyéb érdek;
- 2) a másik, hogy társadalmi szinten alulról vagy felülről építkezik-e a pánik, vagy esetleg a középosztály indítja el?

Az **érdektelen beavatkozás** koncepciója (Young 2009:10-11) a morális pánik fogalmának kialakulását megelőzően a jelenséget nagyjából hasonlóan leíró morális felháborodáshoz kapcsolódik. Ennek lényege, hogy bár a problémával kapcsolatos intézkedés látszólag – retorikailag – a problémaként kezelt csoport vagy a közösség védelme érdekében történik, a valóságban a javasolt megoldás csupán punitív és nem szolgálja az előbbi célok egyikét sem megfelelően (Young 2009:10-11). Az érdektelen beavatkozások körébe sorolhatjuk az olyan jogi megoldásokat, mint az életvitelszerű közterületen tartózkodás vagy a guberálás kriminalizálása, illetve a prostituáltak szankcionálását megvalósító szabályozási modellek. Ide tartozhat még a slumosodó területek megújítása érdekében folytatott állami vagy önkormányzati városrehabilitáció is, amennyiben azt nem a szociális szempontok figyelembevételével, a társadalmi fenntarthatóság szempontjainak megfelelően végzik.

A morális pánik következménye lehet a jelenség jogi szabályozásában vagy annak kikényszerítésében (Cricher 2008:1130), a rendészeti megoldásokban bekövetkező változás, de annak nagyon fontos velejárója a félelmet megtestesítő csoport vagy személy **stigmatizációja és démonizálása**.

1) Egyéni szinten a stigma megjelenése abból adódik, hogy egy személy rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, amely egy bizonyos kategóriába sorolja őt (extrém esetben ez a gonosz vagy veszélyes emberek csoportját jelenti), és így a külső szemlélő szemében a személyisége egy átlagos emberből a negatív tulajdonsággá redukálódik (Goffmann 1968:12).

2) A csoportok esetében démonizálás folyamata (Young 1999:113) a távolság megteremtésével kezdődik, amelynek keretében a jelenségre a közösség olyan magyarázatot talál, ami távol áll az elfogadott értékektől és normáktól. Ezt követően kialakul a „mások” kategóriája, amelynek immanens része a negatívan értékelt magatartás okaként megnevezett tulajdonság, végül pedig sor kerül a normalitás megerősödésére, amelyet az elítélt viselkedésforma és a „mások” csoportjának kialakítása jelent, hiszen az el nem fogadható magatartásformák és a közösségbe nem tartozó személyek definiálásával egyidejűleg a közösség normái és tagjai is újradefiniálódnak megerősödött jelentéstartalommal (Young 1999:113, a démonizálásról lásd még Simon 2007).

A démonizálás jelensége és folyamata fontos szempont a kirekesztésen alapuló társadalomban, mivel lehetőséget biztosít arra, hogy a társadalmi problémák okaként egy jellemzően már eredendően is marginalizált csoportot jelöljenek meg bűnbaknak (Young 1999:110). Annak ellenére, hogy a morális pánik tárgyának veszélyességéről alkotott kép nem felel meg a valóságnak és így a fenyegetés sem igazi (vagy közel sem olyan mértékű, mint amilyennek azt a közösség tagjai vélik), a közösség reakciói, érzelmei, a bizonytalanság érzése, valamint a fenti következmények és adott esetben a jóslat önbeteljesítése és a sztereotípiák kialakulása valódi (Young 2009:6 és 13). Ezek pedig egyenesen vezethetnek a szóban forgó csoport kirekesztéséhez.

A **kirekesztő társadalom** kapcsolata a morális pánik jelenségével kettős.

1) Egyfelől egy ilyen típusú közösségben könnyebben alakul ki morális pánik, hiszen a tagjai alapvetően gyanakvóan, ellenségesen viszonyulnak a többségi társadalom normáitól eltérő magatartásformákhoz, stílusokhoz, értékekhez.

2) Másfelől a morális pánikot követően sokkal nagyobb eséllyel valósul meg a pánik tárgyának kriminalizálása, kirekesztése, a közösségből való eltávolítása, hiszen a kirekesztő társadalom így biztosítja önfenntartását.

A kirekesztő társadalom (Young 1999) általában ellenségesen viszonyul a kívülről érkezőkhöz. Éles elkülönülés figyelhető meg a társadalom tagjaiként elfogadott, a közösségen belüli „mi” és az azon kívül található „ők” csoportja között. A társadalom az értékpluralitást és bizonyos közösségi normák potenciális egymás mellett élésének

lehetőségét nem ismeri el. A többségi társadalom és ezen belül is főként a hatalommal rendelkezők vélt vagy valós érdeke húzódik meg a jogi szabályozás körébe kerülő viszonyrendszerek regulációja mögött. Az ilyen típusú társadalomra jellemző, hogy elmosódnak a szociális eredetű problémák, a deviancia, valamint a társadalomra veszélyes és a társadalom tagjainak valódi kárt okozó magatartások kezelésére alkalmazott mechanizmusok közötti határok. Például a hajléktalanság a szükség szülte jelenségből jogellenes cselekménnyé, bűncselekménnyé válik (Hudson 1993). A szigorú jogi gondolkodás eluralkodása miatt a hagyományosan szociális szférába tartozó jelenségekre való állami reakciók kidolgozása során ugyanígy lép be a büntetőjog a munkanélküliség, a szegénység vagy éppen a mentális betegségek esetében is (Hudson 1993).

Érdekes megvizsgálni az „**össztársadalmi érdek**” fogalmát is ebben a megközelítésben. A kifejezés alapvetően a társadalom minden tagjának érdekét jelenti. A kirekesztő társadalomban azonban az össztársadalmi érdekként karakterizált megoldások, állapotok csupán a hatalommal rendelkezők érdekeit fedik le. Ennek oka, hogy egy ilyen típusú társadalomban az érdekérvényesítő képességgel nem rendelkező marginalizált társadalmi csoportok nem is tartoznak bele az össztársadalom fogalmába, azon kívülre sorolják őket.

II.2. Foucault, panoptikum, kirekesztés, nyelv és hatalom

A nem kívánatos csoportok **térbeli kirekesztése** a történelem folyamán mindig is jelen volt, mind büntetőjogi és büntető igazságszolgáltatási szempontok miatt, mind pedig egyéb, például egészségügyi okokból (Foucault 1977). Az ilyen típusú kirekesztés mögött a társadalom védelme és a kirekesztett csoport kontrollálása áll. Az egyes csoportok kirekesztéséhez kapcsolódhat a városi tér ellenőrzése, a lakók megfigyelése és a tér határainak lezárása, amely egyben a közösség tagjainak bezárását is jelenti (Foucault 1977:195). A területi elválasztás foucaulti (Foucault 1977:195-228) értelmezése nem csupán a kirekesztettek és a közösség elfogadott tagjainak egyszerű bináris jellegű fizikai szétválasztásán alapul, hanem a szeparáció megvalósításának komplex és bonyolult rendszerén, amelyben a kirekesztés sokféle indoka, módszere és eszköze a megfigyelés összetett megoldásaival együtt valósítja meg a térbeli elkülönítést és a hatalomgyakorlást. A panoptikonban a hatalom piramisát a mozgás szabadsága alapozza meg (Bauman 2000:18). A térbeli kirekesztést megvalósító –

kriminálpolitikai – megoldások így ebben a gondolati rendszerben a hatalom építését és a területileg kirekesztettek hatalomtól való megfosztását szolgálják.

Foucault értelmezésében a **hatalom** egy viszony(rendszer), nem pedig egy birtokolható képesség vagy más javak összessége (de Lint 2006:726). A hatalom annak gyakorlásában valósul meg (Foucault 2000c:340). A hatalom az, ami meghatározza mit fogadunk el igaznak és hogy az így elfogadott igazság alapján hogyan alakul az állami politika és az egyes szakpolitikák tartalma (Michalowski 2010).

A hatalmi viszonyok elemzéséhez az alábbi tényezőket kell vizsgálni (Foucault 2000c:343-345):

- a) a társadalomban jelenlevő különbségek rendszere, amely lehetővé teszi azt, hogy egyesek hatalmat gyakoroljanak mások felett;
- b) a hatalomgyakorlók céljai;
- c) a hatalomgyakorlás módjai és eszközei;
- d) a hatalomgyakorlás intézményesüléseinek formái;
- e) a hatalomgyakorlás módja, módszerei, formái racionalizálásának szintje.

A hatalom vizsgálata során a jelenség teljeskörű leírásához a fenti valamennyi tényezőt elemezni és értékelni kell.

A hatalmat gyakorlók gondolkodását egyfelől a világról és a benne élő emberekről alkotott bináris gondolkodás jellemzi (veszélyes/ártalmatlan; abnormális/normális), másfelől pedig a hatalomgyakorlás-központú szemléletmód (Foucault 1977:1999). A hatalomgyakorlók bináris gondolkodása kifejezetten kockázatközpontúnak fogható fel, hiszen az elkülönítés alapját szolgáló szempontok kialakítására aszerint kerül sor, hogy képvisel-e kockázatot valamilyen aspektusból vizsgálva az adott jellemzővel bíró egyén vagy csoport és ha igen, akkor hogyan lehet ezt a kockázatot kezelni. A liberális gondolkodásban a biztonság és a szabadság között feszültség keletkezik, hiszen a szabadság nem gyakorolható biztonság nélkül (Hudson 2003), azonban a biztonság kialakításának és a kockázatok kiiktatásának legújabb formái erőteljesen korlátozzák a szabadságot.

Foucault (1972:216) azt írja, a „**diskurzus** kialakulását minden társadalomban meghatározott számú eljárás alakítja ki (...), amelyeknek a feladata, hogy elhárítsa az abban rejlő veszélyeket és kezelje a véletlen eseményeket (...)”. A nyelvhasználatot kapcsolatos kutatásokban a diskurzus általában a nyelvi mintázatokat, magát a nyelvhasználatot, illetve az egyes beszélt nyelvjáráásokat és az egy adott közösségben elfogadható állításokat takarja (Pitsoe *et al.* 2012:24). A diskurzus Foucaultnál (1972:219-220) részben a kirekesztésnek a hatalommal rendelkezők által kialakított

eszköze, emellett viszont önmagában is alkalmas arra, hogy kirekesztővé váljon és így hozzon létre hatalmi viszonyokat. A nyelvhasználat így oda-visszaható kapcsolatban áll a hatalmi viszonyokkal. Egyfelől a használt nyelvi fordulatok, kifejezések, megszólítások és egyes jelenségek leírására alkalmazott szavak a fennálló hatalmi viszonyokat tükrözik. Másfelől a beszéd, illetve általánosságban a kommunikáció a csoporton belül alkalmas arra, hogy megerősítse a már kialakult hatalmi viszonyokat. A hajléktalansághoz, a prostitúcióhoz és a slumosodó városnegyedekhez kapcsolódó diskurzus értelmezése során a nyelvet, mint a hatalomgyakorlás egyik módját vettem figyelembe. A kritikai diskurzuselemzés, amely részben Foucault munkásságában gyökerezik, lényege, hogy nem áll meg a párbeszéd „leíró szintű” vizsgálatánál, hanem arra is megpróbál magyarázatot adni, hogy az hogyan játszik szerepet a társadalmi valóság kialakításában (Fairclough 2013:31, 2015:6). A kritikai diskurzuselemzés emellett egyértelmű értékválasztást is tükröz, hiszen nem csupán felvázolja a diskurzus mögött álló folyamatokat és az abból következő jelenségeket, hanem értékeli is azokat (Fairclough 2013:10-11).

II.3. Kockázattársadalom

A kockázattársadalom paradigmája a modernizáció során keletkező **kockázatok kiiktatására**, minimalizálására, máshová irányítására épül (Beck 1992:19). Ennek hagyományosan az a lényege, hogy a potenciálisan veszélyes elemeket és tényezőket még azelőtt megszüntessék, mielőtt azokból tényleges kár, például bűncselekmény származhatna. Az állami reakciókat már nem normatív elvek határozzák meg, hanem statisztikai lehetőségek (Swaaningen 1997:174). Ezen túlmenően legtöbbször még a várható „előnyök részletes kidolgozása is elmarad” (Irk 2010). A posztmodern társadalomban „a kockázat egy olyan, számos elemből álló, rugalmas, részben önszabályozó rendszerként fogható fel, amelyiknek egyik elemében bekövetkezett változások maguk után vonják (...) más területe(ke)n is az átalakulást” (Irk 2012:64).

Beck (1992:22) azonban ennél tovább ment, és azt írta, az ismeretlen és az előre nem látott vagy látható következmények a társadalom fő mozgatórugóivá válnak a későmodernitásban. A kockázatok koncepcióját napjainkban a biztonság ellentétéként szokták emlegetni, ami azért hasznos a politikai hatalommal rendelkezőknek, mert ha politikai ígéreteikben a kockázatok elleni intézkedéseket ígérik, akkor ez egyidejűleg

az emberek legnagyobb része által értéként kezelt biztonság melletti fellépést is jelenti (Luhmann 2002:19). A **biztonság gondolata** tulajdonképpen a kockázatok redukálását jelenti konkrét intézkedésekkel, eszközökkel vagy különféle eljárásokkal és gyakorlatokkal (Zedner 2009a:21). Lucia Zedner (2009a) rámutatott, hogy míg a múltban a biztonság (*security*) kifejezés kifejezetten az országok határainak védelmével, hadügyekkel kapcsolatban merült fel, addig a huszonegyedik században már a bűnözés kérdésében is meghatározó retorikai elemmé vált. Nem csak szóhasználatban, de megoldások és alkalmazási területek tekintetében is megfigyelhető a rendészet további militarizálódása és a katonai és rendőri feladatok és műveletek karakterisztikái közötti határok elmosódása (de Lint 2013:164). A biztonság fogalmával kapcsolatban 1994-ben, egy ENSZ jelentésben merült fel először a humánbiztonság (*human security*) koncepciója.¹¹A dokumentum kritikusan kezeli az abban a korban elfogadott biztonságfogalmat, amely kizárólag katonai és esetleg rendészeti jelentéstartalmakat tulajdonított a kifejezésnek. A jelentés szerint ebben a körben figyelemmel kellene lenni a humánbiztonságra is, ami többek között magában foglalja a gazdasági biztonságot, az 'élelmezés biztonságát', az egészségügyi biztonságot, a környezetvédelmi biztonságot, a személyi biztonságot, a közösségi biztonságot és a politikai biztonságot (Paris 2001:89-90). A humánbiztonságnak az emberiség egészére ki kell terjednie: egyéni, kicscsoportos, közösségi és globális szinten (den Boer *et al.* 2008:10). Paris (2001:90) szerint az alapkoncepció ugyan hasznos, de a jelentés túl széleskörű tartalmat határozott meg a humánbiztonság fogalmának. A humánbiztonság szakít a hagyományos biztonságfelfogással és az állam helyett az egyént helyezi a középpontba (de Wilde 2008:236). A közösségi biztonság (*community security*), mint a fent említett ENSZ jelentés egyik eleme az etnikai kisebbségekhez tartozó és őslakos közösségekre koncentrál. A jelentés hangsúlyozza, hogy ezeket a közösségeket olyan különös veszélyek fenyegetik mindennapi életük során, mint a hátrányos megkülönböztetés, a kirekesztés vagy a csoportot sújtó állami vagy más csoportok részéről elszenvedett erőszak (Caballero-Anthony 2015). Egy 2009-es ENSZ kiadvány¹² kiterjeszti a közösségi biztonság fogalmát a közösségen túlra az ahhoz tartozó egyénekre és a félelemmentes életre. A korábbi dokumentumban felsorolt fenyegetéseken túl szólnak a nőket érintő olyan veszélyekről, mint a szexuális

¹¹ UN Development Programme: Human Development Report (1994)

¹² UN Development Programme: Community Security and social exclusion: Towards a UNDP approach (2009)

erőszak vagy a kapcsolati erőszak, a gyermekeket érintő erőszak és az önkárosító cselekmények veszélye (Caballero-Anthony 2015).

A különböző, párhuzamosan létező biztonságfogalmak elemzése során Hoogensen Gjørvi a biztonság két oldalát azonosítja be, amelyek segíthetnek a sok esetben egymással össze nem férő biztonságfogalmak közötti elméleti feszültség megszüntetésében: „negatív” és „pozitív” biztonság (*negative security, positive security*) (Hoogensen Gjørvi 2012). Negatív biztonság az, amikor az egyének szabadon azonosíthatják be a jólétüket és értékeiket fenyegető kockázatokat és veszélyeket (Hoogensen Gjørvi 2012:835). A pozitív biztonság pedig az, mikor lehetőségük van ezen veszélyek más szereplőkkel való közlésére, és vagy egyedül vagy más szereplőkkel közösen képesek megszüntetni vagy csökkenteni a kockázatokat, károkat, illetve tudnak alkalmazkodni azokhoz (Hoogensen Gjørvi 2012:835). A pozitív biztonság – a negatív biztonsággal szemben – többszereplős megközelítés, azt jeleníti meg, hogy a biztonság „nem pusztán a félelemről és az erő alkalmazásáról szól” és az arra épülő elméletek arra is keresik a választ, hogy hogyan, kik számára és ki által alakul ki a biztonság, ami rávilágít a biztonsággal kapcsolatos gyakorlatok mögött meghúzódó értékekre és körülményekre (Hoogensen Gjørvi 2012:843). A többszereplős biztonsági modell lényege, hogy figyelembe veszi a társadalomban és a biztonságpolitika meghatározásában hagyományosan nem-domináns szereplőkre gyakorolt hatást és az őket érintő biztonsági kihívásokat is (Hoogensen Gjørvi 2012:848). A pozitív biztonsági megközelítés a biztonságról folytatott párbeszéd integráns részének tekinti az egyének szükségleteinek felmérését és ezek figyelembevételét, a bizalmat, annak felderítését, hogy mely személyek vagy közösségek maradnak ki az érdekérvényesítésből, valamint hogy vannak-e olyan társadalmi csoportok, akik eltérő értékekkel rendelkeznek (Hoogensen Gjørvi 2012:851). Froestad és szerzőtársai (2015) rámutatnak, hogy bár a biztonság fogalma a különböző tudományterületeken az idők során rengeteget változott, a személyes biztonság és békés együttélés a kriminológiai biztonságfogalom állandó elemeinek tekinthetőek.

A biztonság kifejezés használatának e megközelítése a magyar nyelv esetében nem teljesen alkalmazható, hiszen a közbiztonság kifejezést már a 19. században is használták a rendszettel és a bűncselekményekkel kapcsolatban. A biztonság koncepciójának változása tekintetében azonban Zedner kijelentése univerzálisan adaptálható. A rendszet ugyanis napjainkra sokban hasonlít az ország határain kívüli ellenséggel vívott harcra, mind eszközeiben, mind pedig retorikájában és

szellemiségében. Számtalan ezzel a folyamattal ellentétes tendencia is található, mind a magyar jogban, mind általánosságban az egyes nemzeti büntetőpolitikákban. Az alternatív szankciók, a békéltetés-jellegű eljárások, az elkövetők reszocializációját segítő megoldások köre egyre bővül, illetve több nyugati országban figyelhető meg például bizonyos könnyű drogokkal kapcsolatban liberalizáció a jogalkotásban is. Ám általánosságban kijelenthető, hogy a huszonegyedik század elején a biztonságkeresés és a kockázatminimalizálás kettőse dominálja a kriminálpolitikát a nyugati demokráciák nagy részében. A kockázatokat a neokonzervatív és a neoliberális megközelítés máshogyan kezeli.¹³ Míg a neoliberális világban az embereket arra biztatják, hogy fogadják el a kockázatok létezését és saját maguk tegyenek ellenük, addig a neokonzervatív megközelítés központilag akarja uniformizálni a társadalmat és így venni elejét a kockázatok megjelenésének. A magyarországi közbiztonságról való gondolkodást is áthatja a „felfogás, ami a kockázatoknak olyan, soha korábban nem tapasztalt tömegéről szól, amely hagyományos eszközökkel már nem kezelhető” (Finszter 2009:173).

A kockázatok kiiktatására való törekvés a társadalom tagjainak nem csupán a bűnözésről vagy a nemzetbiztonságról történő gondolkodását jellemzi, az a mindennapok részévé vált az étkezéstől a kozmetikumokon át egészen a médiában megtalálható tartalmak fogyasztásáig. A társadalom egy része „alapvető tények ismeretének hiányában támogat vagy utasít el megcáfolhatatlan összefüggéseket” és „félígazságok szerint rangsorol a veszélyek, a potenciális vagy tényleges kárkövetkezmények között” (Irk 2010:42). A kriminálpolitika esetében ez a rövidtávú politikai haszonra való törekvéssel párosulva a valódi szakmai szempontok kiveszésének veszélyét hordozza magában.

Napjaink világát a változás jellemzi, a modern elme már a változás és a változtatás lehetőségének tudatában született meg (Bauman 2004:23). A változással

¹³ A dolgozatban a neoliberális és neokonzervatív kifejezéseket Brown (2006) nyomán az alábbi értelemben használom:

1. Neoliberális: A neoliberális politikai racionalitás a szabadpiaci elvekben gyökerezik és az abból eredő piaci racionalitást emeli át a politika olyan színtereire, mint a kormányzás és a társadalom szervezése (Brown 2006:693). Ebben a megközelítésben az állam piaci fogalmak alkalmazásával határozza meg magát és szerepét és az állampolgárokat racionális szereplőknek fogja fel, akiket a vállalkozásra és saját maguk ellátására való képességük határoz meg (legyen szó akár egyetemi hallgatókról, betegekről vagy dolgozókról). Az állami kormányzást is a profit és a termelékenység jelszavai határozzák meg. Ebbe a képbe illenek bele az olyan intézkedések, mint az egészségügyi, oktatási intézmények, börtönök vagy a rendészeti feladatot ellátó szervek privatizálása (Brown 2006:694).

2. Neokonzervatív: A neokonzervativizmust az erkölcsök nyugati világban történő hanyatlásától való félelem mozgatja. Az állam és a jog egyik fontos szerepe itt az, hogy morális és vallási irányítúként és autoritásként szolgáljon a társadalom és végsősoron az egész világ számára (Brown 2006:697).

3. A két ideológiai megközelítésben közös elem a racionalitás, ám míg a neoliberális eszme piaci alapon dönt a racionalitásról, addig a neokonzervatív erkölcsi alapon közelíti azt meg.

azonban együtt jár a **bizonytalanság**. A korszakot jellemző globalizációs folyamatok is közrejátszanak abban, hogy ebből a bizonytalanságból még több bizonytalanság és szorongás szülessen (Bauman 2004:65-66). A későmodernitás korszakát a „munkahely és a párkapcsolati státusz bizonytalansága; a magasabb fokú térbeli mobilitás; az akár versengő értékek egymás mellett létezésében is megnyilvánuló értékpluralitás; a virtuális valóságok és referenciapontok elterjedése és az addig soha nem látott mértékben emelkedő tömegfogyasztás jellemzi” (Young 2011:93). A korszak embere pedig egyszerre keresi az izgalmakat és vonulna vissza a komformitás biztonságába (Young 2011:84).

Ezt a kettősséget tükrözi az izgalomkereső magatartások egyúttal minél biztonságosabbá, kockázatmentessé tétele és az, hogy az izgalmat napjainkban sok esetben az olyan az otthon biztonságában üzhető szórakozási formák jelentik, mint a számítógépes játékok. A valós világgal párhuzamosan kialakuló virtuális világ – például közösségi oldalak, internetes fórumok – is új kockázatokat és veszélyeket rejt magában (Grau *et al.* 2011). Így itt is megfigyelhető a biztonság és a kockázatok kettőssége, hiszen míg a valódi világ veszélyeitől itt távol van a felhasználó, addig olyan új típusú veszélyektől való félelemnek van kitéve, mint például az online zaklatás, a rendszerek feltörésével megvalósított adatlopás és az ehhez kapcsolódó vagy akár ettől függetlenül, vírusok vagy más számítógépes programok segítségével megvalósított zsarolás.

A kockázatok kiiktatása által vezérelt társadalom egyik legfontosabb jellemzője a bizonytalanság, amely a későmodernitás Young által leírt karakterisztikáiból is következik. A bizonytalanság az alábbi okokra vezethető vissza:

- 1) A gazdasági, politikai, társadalmi helyzet instabilitása, ami gyors, gyakran nehezen követhető változások sorozatát eredményezheti a vonatkozó szakpolitikákban és mindennapi életben is.
- 2) A társadalom tagjainak olyan személyes körülményei, mint például anyagi nehézségek, munkahely elvesztése vagy akár családi problémák.
- 3) A gyorsan és dinamikusan változó, néha kiüresedő, majd új tartalommal megtöltődő értékek, valamint hogy az egymás mellett élő, de ellentétes tartalmú értékek önmagukban is bizonytalanságot eredményezhetnek.
- 4) A tömeges fogyasztás olyan jellemzői, mint a termékek folyamatos megújulása, és az ehhez kapcsolódó közösségi elvárásoknak való megfelelés.

- 5) A huszonegyedik század elején számottevő faktor lehet a bizonytalanságban az innováció ütemének növekedése miatt folyamatosan és egyre gyorsabban változó világ.
- 6) Az online kapcsolattartási formák elterjedésével a kommunikációs szokások megváltozása révén a személyes kapcsolatok minőségében bekövetkező változások.
- 7) A folyamatosan és követhetetlen mennyiségben érkező, sok esetben a hírérték miatt negatív, drámai hangvétellel prezentált hírek.

A körülöttünk levő világ kockázatmentessé tétele a bizonytalanság-érzés kezelésének egyik módszereként is felfogható, hiszen a bizonytalanság egy része pontosan a minket körülvevő jelenségek kockázatként való értékeléséből ered. A szabadság és a biztonság napjaink világának két fontos, ám versengővé vált értéke. A két fogalom viszonya a huszadik század végére átformálódott és szinte ellentétesnek látszanak a globális biztonságra veszélyt jelentő terrorfenyegetés világában (Bárd *et al.* 2010:90). „Különösen a politikai propagandában tapasztalhatjuk, hogy egyre gyakrabban kijátszhatók egymás ellen, noha egymás nélkül nem is létezhetnének” (Finszter 2010:179). Foucault (2000b:365-367) szerint az emberek szívesen feladják a szabadságuk egy részét azért, hogy nagyobb szociális biztonságban éljenek. Bár a szerző itt kifejezetten a szociális biztonságról beszél, elmélete alkalmazható a biztonságra általánosságban is, például a kockázatok kiiktatására. Jó példa erre a repülőtéri biztonsági folyosó, ahol az ellenőrzés szinte leginvazívabb formái, mint a testszkenner vagy a motozás is teljesen mindennaposnak számítanak és az utazni kívánók ezt mindenféle társadalmi vita vagy visszhang nélkül elfogadják a – valószínűleg – biztonságos repülés érdekében.

II.3.1. A bűnözés és a kockázat kapcsolata

A bűnözés és a kockázat kapcsolata rendkívül összetett kérdés, amelynek jelen dolgozat szempontjából négy fontos aspektusa van:

- A) Kit minősítenek bűnözési szempontból kockázatnak és milyen információ alapján?
- B) Hogyan reagál a kriminálpolitika és azon belül a büntető igazságszolgáltatás a kockázatosnak vélt tényezőkre?
- C) Kiket érint az áldozattá válás kockázata?
- D) Hogyan reagál a piac a kockázatokra?

A) Kit minősítenek bűnözési szempontból kockázatnak és milyen információ alapján?

A társadalmi szinten jelen levő bizonytalanság és szorongás fent vázolt okai megszüntetése érdekében a kormányzatok nem képesek érdemben változtatásokat eszközölni. Így ezekkel kapcsolatban nem tudnak mást tenni, mint olyan jelenségekre irányítani a bizonytalanságot és az ebből eredő félelmet, amelyek fölött van hatalmuk és amelyekre vonatkozóan képesek látványos kontroll-típusú intézkedéseket megvalósítani (Bauman 2004:66). Egy, a kockázatoktól való félelemre épülő társadalomban a szolidaritás már nem a pozitív közösségi összetartozás érzéséből ered, hanem egy negatív csoportos félelemből (Swaaningen 1997:174). Ezt a fajta szolidaritást csupán saját csoportjuk tagjai felé érzik a közösség tagjai azokkal szemben, akiktől félnek.

Richard Sennett (1970) amellett érvelt, hogy bizonyos közösségek tagjai csak úgy képesek összetartozást érezni, ha magukat valamilyen szempont szerint egyformának definiálván **kirekesztenek** mindenkit, aki ettől különböző (ez lehet például társadalmi osztály vagy bőrszín). A stigmával rendelkező ember esetében akár az is felmerülhet, hogy nem teljes értékű ember, így az élet számtalan területén teszi ki őket diszkriminációnak a társadalom (Goffmann 1968:15). A hajléktalanság kriminalizálása esetében például ezek a közösségek az általuk ideálisnak tartott - vagy vezetőik által számukra megálmodott – rendképbe nem illeszkedő személyeket, a „rendetlenséget” használják fel ehhez.

Régi hagyománya van annak, hogy a szegény társadalmi rétegeket potenciális veszélyforrásként kezelik és így a félelem eredetének fókuszpontjába kerülnek (Tosi 1996:91). Ez vezethet el az olyan megoldásokhoz, amelyek a hátrányos szociális helyzetű csoportokat már nem integrálni akarják a társadalomba, hanem megóvni kívánják tőlük a közösséget. Így a már amúgy is kirekesztett csoport nem csupán megreked társadalmon kívüli helyzetében, hanem amiatt büntető jellegű szankciók elszenvedői is lesznek (Ferge 2014).¹⁴ Ezáltal pedig egyenesen az kérdőjeleződik meg, hogy ezek a csoportok - dolgozatom témája szempontjából például a hajléktalan emberek - egyáltalán a társadalomhoz tartoznak-e.

¹⁴ Lásd a folyamatot részletesen: Ferge Zsuzsa: A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig In: Borbíró-Inzelt-Kerecsi-Lévay-Podoletz: A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 117-136.o.

B) Hogyan reagál a kriminálpolitika és azon belül a büntető igazságszolgáltatás a kockázatosnak vélt tényezőkre?

A kockázatminimalizálás egyik eszköze a veszélyforrások korai beazonosítása. A büntetőjogi jogalkotás és a büntető igazságszolgáltatás hagyományos rendszere pedig kifejezetten fogékony a kockázatszemléletű gondolkodásmódra. A bűnözéskontroll tulajdonképpeni fő mozgatórugójává „a kriminalitási kockázat felismerésére, hatékony semlegesítésére és a kárminimalizálásra való törekvés” vált (Borbíró 2010:291).

a) A **jogalkotás** vonatkozásában ez például az olyan magatartások kriminalizálását jelenti, amelyek a jogalkotó szemében valamilyen – például közbiztonsági, közérkölcsei – szempontból olyan kockázatot hordozhatnak magukban, amelyek a magatartás közvetlen következményeinél súlyosabb társadalmi károkat okozhatnak (például az utcai prostitúció kriminalizálása a közérkölcse védelmére hivatkozva). A biztonság és kockázatok tengelyén mozgó világ jogalkotását jól példázzák a **biztonsági szankciók** (*preventive orders*). Az elnevezés az angol(szász) jog egy viszonylag újkeletű jogintézmény-típusát jelenti, amelynek lényege, hogy egy kevert civiljogi és büntetőjogi, kétlépcsős tiltáson keresztül valósul meg a szankció (Simester *et al.* 2006 idézi Dennis 2012:170). A magatartás jogellenességét egy civiljogi jogszabály fogalmazza meg és az ezen alapuló szankció is e jogterületen belül marad, ám a szankcióban fogalmazottak megszegése már büntetőjogi normába ütköző cselekmény, amelyet a büntetőjogi szankciókkal biztosítanak (ez adott esetben akár többévi letöltendő szabadságvesztés is lehet) (Dennis 2012).

Ehhez a gondolati körhöz köthető a „crimmigration” fogalma is, amely részben az illegális migrációval kapcsolatos, a 2010-es évek elején alkotott új büntetőjogi tényállásokra utal. A „crimmigration” kontextusában az olyan cselekményekre nézve, mint illegális határátlépés, a tartózkodási engedélyben meghatározott időszakon túli országban tartózkodás vagy az útlevél nélküli országba érkezés (Aliverti 2012:418) a cselekmény valódi társadalomra veszélyességénél jóval súlyosabb, akár szabadságelvonással járó szankciót is előír a jogszabály. Ennek oka, hogy az illegális migrációt az ilyen jellegű jogalkotási megoldásokkal élő államok jelentős biztonsági kockázatnak tartják (Gyollai *et al.* 2018, Klaus *et al.* 2018).

b) A **büntető igazságszolgáltatás** esetében ez az olyan megoldások bevezetését jelenti, mint például az elkövetői kockázatértékelés, a szankciók kockázatalapú alkalmazása vagy a büntetés-végrehajtási intézetből történő szabadulás után már a puszta létezésüknél fogva is kockázatként definiált olyan elkövetői

csoportok, mint a szexuális bűnelkövetők (például szexuális bűnelkövetők regisztrációja vagy kémiai kényszerkasztrációja). A jogsértéseket sok esetben már nem a bűnösség foka alapján bírálják el, hanem a társadalmi rendre jelentett potenciális kockázat alapján (Swaaningen 1997:174). Ide tartoznak még például azok a speciális büntetőeljárás-jogi szabályok (például a házkutatás, a kihallgatás, a motozás, az előzetes letartóztatás, a kapcsolattartás különleges szabályai), amelyeket terrorista bűncselekmények gyanúsítottjaival szemben lehet alkalmazni egyes jogrendszerben. Ezek a szabályok jellemzően kevesebb feltétel meglétét igénylik az egyes kényszerintézkedések alkalmazásához, illetve szigorúbb feltételeket támasztanak az olyan jogok gyakorlásával szemben, mint a kapcsolattartás vagy a bizonyítékok megismerésének joga.

A „*pre-crime*” koncepciója olyan jogi megoldásokat, intézkedéseket és szankciókat ölel fel, amelyeket azért alkalmaznak egy adott személlyel szemben, mert valamilyen szempontból a társadalomra, egyes csoportokra vagy egyénekre veszélyesnek minősítik. Ilyen megoldás például a szexuális bűnelkövetőket a büntetésük letöltése után érintő lakhelyválasztási vagy munkahelyválasztási tilalmak és korlátozások, vagy a terrorizmussal kapcsolatba hozható, de adott esetben büntetőeljárás alatt sem álló személyek esetében alkalmazott repülési tilalom (Daskal 2014). A már említett „*crimmigration*” részeként fogható fel a hatóság oldaláról az olyan bűnelkövetők deportálása, akik nem az adott ország állampolgárai (Beckett *et al.* 2015) és a kockázat alapú bevándorlási, illetve menedékkérési eljárás is. A „*pre-crime*” jellegű megoldások erősen stigmatizáló hatásúak és a bűnelkövető bélyegét sütik olyan személyekre is, akiket semmilyen illegális cselekmény elkövetése miatt sem ítélték el.

c) A **rendészeti feladatokat ellátó intézmények és testületek** munkája is megváltozott a huszadik század második felétől kezdve. A hagyományos rendészet keretei között a rendőrség és az olyan, rendészeti feladatokat is ellátó testületek, mint például a határőrség munkáját a reaktív jelzővel lehetett jellemezni. Az ilyen típusú munka ugyanis a felderítést, az elkövetők kézre kerítését, a lakossági bejelentésekre való reagálást, a megkísérelt és időben észlelt bűncselekmények megakadályozását jelentette. O'Malley (2008:58) szerint a bűnmegelőzés az 1970-es éveket megelőzően az olyan hagyományos rendőri feladatok ellátásának, mint a járőrözés és a letartóztatások tulajdonképpeni járulékos melléktermékeként jelentkezett. A szerző ezalatt azt érti, hogy a bűncselekmények elkövetésének megelőzése nem jelent meg külön rendészeti vagy állami feladatként. A rendőrség által végzett munka körében az elfogott elkövetők társadalomtól való távoltartása és a járőrözés elrettentő hatása

jelentkezhettek némi bűnmegelőző eredménnyel. A bűncselekmények megelőzése komoly és fajsúlyos állami feladattá – és ezáltal a rendőri munka részévé – válásával azonban a hangsúly egyre inkább tolódik a bűncselekmények szinte még előkészületi szakaszba jutás előtt történő megelőzése felé. Jó példa erre, hogy a rendészettel kapcsolatos rendőrségi munka legnagyobb része napjainkban nem a rend fenntartásának eredményes módszereivel, a rendőrségi szolgáltatások hatékonyabbá tételével vagy általánosságban a bűnözéskontrollal foglalkozik, hanem a kockázatokkal kapcsolatos információk megszerzésével és feldolgozásával (O'Malley 2008:56).

Kifejezetten ezzel a kérdéskörrel foglalkozik a **prediktív rendészet**.¹⁵ Sherman (1995) szerint a hot spotok esetében a bűncselekmények előfordulása olyan gyakori, hogy előrejelezhető ezeken a helyeken a további bűnelkövetés egy egyéves időszakra nézve. A prediktív rendészet visszássága, hogy sok esetben tényként kezeli a számítógépes program a jövőre vonatkozó jóslatait és így – például a gyanú vagy alapos gyanú büntetőeljárás-jogi vagy rendészeti fogalmának bizonytalan vagy túl tág meghatározottsága esetén – fennáll annak a veszélye, hogy ez a rendészeti modell hatósági intézkedéshez vezethet olyankor is, amikor tényleges jogsértés még nem történt. Ugyanebbe a körbe tartoznak a szituációs bűnmegelőzés megoldásai vagy a zéró tolerancia jellegű rendészeti módszerek. Az előbbiek a mindennapi élethelyzeteket próbálják úgy befolyásolni a környezet alakításán keresztül, hogy azokban minél kisebb legyen a bűncselekmények elkövetésének kockázata, az utóbbiak pedig a kis súlyú antiszociális magatartásokra való szigorú reagálással próbálják meg a súlyosabb bűncselekmények megjelenésének kockázatát minimalizálni.

A kriminálpolitika kirekesztő megoldásai az „emberi hulladéknak” bélyegzett csoporttal kapcsolatban célzhatják azon személyeknek a közösségből való eltávolítást, akiket a társadalomba annak hasznos tagjaként visszatérésre

¹⁵ A **prediktív rendészet** (*predictive policing*) lényege, hogy a megfigyelt bűnözési mintázatok alapján a rendőrség megpróbálja előre jelezni, hol várható, hol a legvalószínűbb újabb bűncselekmények elkövetése az egyes bűncselekménytípusok esetében. A prediktív módszerek foglalkozhatnak a bűncselekmények, az elkövetők, az elkövetői személyazonosság és az áldozatok **előrejelzésével** (*forecasting*) (Perry *et al.* 2013). A bűncselekményi lehetőségek vonatkozásában a prediktív rendészet releváns módszerei: a) a bűnözéssel veszélyeztetett helyek beazonosítása (például múltbeli bűnügyi statisztikai adatok, lakossági bejelentések alapján); b) a kriminogén környezeti jellemzők beazonosítása; c) áldozattá válás tekintetében sérülékeny csoportok beazonosítása; d) a kriminogén helyszínek által veszélyeztetett potenciális áldozatok beazonosítása; e) családon belüli erőszak potenciális áldozatainak (vagy ismételt áldozatainak) beazonosítása (Perry *et al.* 2013). A prediktív rendészet nagyban támaszkodik a számítógépes szoftverekre, amelyek például a fent felsorolt esetekben előre megírt programok, algoritmusok és a bevitt adatok alapján állapítják meg a veszélyeztetett helyszíneket, áldozatokat, stb.

alkalmatlannak minősítenek (Bauman 2004:71). Wacquant (2009a) például a börtönök esetében ír le hasonló funkciót a gazdaságilag marginalizált társadalmi csoportok esetében.

C) Kiket érint az áldozattá válás kockázata?

A kockázattal járó **döntések szempontjából** a társadalomban három csoport különíthető el (amelyek között lehetnek átfedések): 1) a döntéshozókat, akikre nem minden esetben van hatással a döntés, 2) azokat, akik a döntés következtében haszonra tesznek szert, és 3) azokat, akik a döntés valamilyen szempontból – jellemzően negatív módon – érint (Luhmann 2002:109-110). Beck (1992:23) szerint ugyan általánosságban a kockázatok eloszlása egyenlőtlen (annyiban, hogy a magasabb szociális státuszú emberek más típusú kockázatokat viselnek, mint az alacsonyabb státuszú csoportok tagjai), de vannak olyan kockázattípusok, amelyek esetében a magas szociális státuszú emberek is ugyanúgy ki vannak téve a veszélyeknek, mint a társadalom peremén élők. Úgy vélte, ilyenek például a környezeti károk (Beck 1992:23). Gary Potter (2010), a zöld kriminológia egyik képviselője szerint azonban társadalmi megosztottság fokozottan jelentkezik például a környezetkárosító magatartások esetén, hiszen a károkat javarészt az alacsonyabb társadalmi osztályok tagjai szenvedik el és azokért a magasabb osztályok tagjai a felelősek (például a tulajdonukban vagy irányításuk alatt álló gyárak). Ez ugyanúgy igaz például az utcai bűncselekményekre is. A kockázatok alapvető, a társadalmi viszonyokból következő egyenlőtlenségét tovább fokozzák a vagyoni alapon hozzáférhető kockázatsökkentő megoldások. Ilyenek például a költséges egészségügyi szolgáltatások vagy az egyes bűncselekmények kockázatának csökkentésére megvásárolható biztonságtechnikai eszközök. Ezeknek a szolgáltatásoknak vagy egyszeri beruházásoknak a költsége általában magas, hiszen a biztonság ígéretét a társadalom tagjai hajlandóak megfizetni. Ennek következtében az alacsonyabb társadalmi rétegek tagjai kizsorulnak a kockázatsökkentő módszerek piacának keresleti oldaláról.

D) Hogyan reagál a piac a kockázatokra?

A kockázatközpontú világ egyik fő mellékterméke és napjainkra fő mozgatórugója a veszélyforrások kiiktatására, illetve az azokból származó hatások semlegesítésére koncentráló eszközök népszerűvé válása. Ide tartoznak olyan fejlett technológiai megoldások, mint például az elektronikus nyomkövető, a személyazonosító okmányok egyre fejlettebb, sokszor biometrikus adatokkal ellátott

azonosítókkal való felszerelése, a virtuális világ kockázatainak kiiktatására irányuló megoldások, a térfigyelő kamerák, de ugyanúgy az olyan, ma már hagyományosnak tekintett megoldások is, mint például a fizikai tér alakítása (Zedner 2009b:259). Az ilyen termékek populárisává válása magával hozta az erre épülő piac kialakulását és robbanásszerű növekedését is.

A privát biztonságtechnikai vállalatoknak kettős szerepe van a kockázatkezelésben és a biztonság ígéretének fenntartásában:

a) Egyrészt az állami biztonság eszközeinek fő beszállítójává váltak, amelynek keretében ebben a szektorban zajlik a fent említett berendezések és más, például rendészeti, büntetés-végrehajtási eszközök létrehozása.

b) Másrészt ők biztosítják a magánbiztonság piacának technikai és személyi feltételeit. Ennek keretében lakás, értéktárgy, gépkocsi, személyi biztonságot ígérő védelmi berendezéseket értékesítenek és egyéb biztonsági szolgáltatásokat kínálnak (például biztonsági személyzet).

Borbíró (2014:54) szerint a biztonság piacosodása leginkább a bűnmegelőzés, a rendfenntartás és az elkövetők kontrollja területein figyelhető meg, amelynek keretében a szektor megjelenik „a rendészet, a közterület-felügyelet, a megelőzés, a kockázatfeltárás-és menedzselés” szféráiban is. Az állami szervek napjainkban már nem csupán akkor veszik igénybe a privát szféra erőforrásait vagy szolgáltatásait, ha azt gazdasági vagy hatékonysági szempontok is indokolják, hanem sok esetben akkor is előírnak például együttműködési kötelezettséget, ha egy piaci szereplőnek van valamilyen erőforrása vagy adatbázisa, amelyet „akár fel is lehetne használni” (Pap 2012:40).

II.4. A bűnelkövetési lehetőségek elméletei és a környezeti kriminológia (racionális döntés, bűnözési mintázatok, elrettentés) kritikai megközelítése

A kockázatközpontú megközelítést képviselik a környezeti kriminológiai vagy **bűnelkövetési lehetőségekkel foglalkozó elméletek** is. Ezek az elméletek kifejezetten tagadják a bűnelkövetés és a szocializáció, illetve a társadalmi környezet kapcsolatának fontosságát, valamint az ezen faktorokra koncentráló inkluzív bűnmegelőzési megoldások létjogosultságát. Azért tartom szükségesnek ezeket az elméleteket ebben a fejezetben tárgyalni, mert az általuk kialakított ideológiai kontextus szoros kapcsolatban áll a dolgozatban vizsgált jelenségekre adott állami reakciók okságával.

A bűnelkövetési lehetőségek paradigmája a racionálisan gondolkozó és mérlegelő elkövetőre épül. A 20. század közepéig uralkodónak tekinthető pozitivista iskola determinista gondolatvilágától való elszakadás egyik alapvető momentumát a racionális döntés és akaratszabadság újrafelfedezése jelentette.

Ronald V. **Clark** és Derek **Cornish** (1986, 2008) teóriája szerint a potenciális elkövető számba veszi az elkövetéssel járó várható előnyöket/hasznokat és esetleges hátrányokat/károkat/kockázatokat. A bűncselekményt akkor fogja elkövetni, ha az elkövetéssel nyerhető előnyök többségben vannak és így a képzeletbeli mérleg a pozitív oldalra billen. Az elmélet szerint a személy bűnelkövetéssel vagy az adott cselekmény elkövetésével kapcsolatos morális kétségei is mérlegre kerülhetnek a döntési folyamatban (különösen nem ragadozó-jellegű bűncselekmények esetén), és ebben az esetben az elkövetők gyakran a neutralizációs technikákat alkalmazzák a bűnelkövetés erkölcsi felmenthetősége érdekében (Cornish *et al.* 2003).

A haszonelvű elkövető képe nem újdonság a kriminológia világában, hiszen a klasszikus iskola képviselője Jeremy Bentham (1781) utilitarista filozófiája is hasonló megközelítéssel írta le az ideális büntetés mértékét. A racionális döntésben és az elkövető teljes akaratszabadságában való hit magával hozta az elkövetőkép megváltozását is. A bűnelkövetési lehetőségek paradigmájában és az erre épülő rendészeti, bűnmegelőzési és kriminálpolitikai megoldásokban a cselekedeteiért és akár az élethelyzetéért is teljes mértékben és kizárólagosan felelős elkövető képe a meghatározó. Ez negatív hatással lehet az elkövetőkkel és más deviánsnak tartott csoportokkal szembeni társadalmi szolidaritás és elfogadás mértékére.

A **racionális elkövető** képe beleillik a huszadik század végét és a huszonegyedik század elejét jellemző két nagy irányzat, a neokonzervativizmus és a neoliberális retorikájába is, hiszen mindkettőben nagy szerepet kap az egyéni felelősség szembeállítása a gondoskodó állam és a mindenre kiterjedő társadalmi szolidaritás eszméjével.¹⁶

1) A neokonzervatív irányzatban az egyének felelősségét valamilyen uniformizált erkölcsi mérce alapozza meg, amelyet bárki szabad akaratából követhet vagy negligálhat. A többségi társadalom normáinak és értékeinek tisztelete itt mindenkitől elvárt magatartás, mivel ezeket az egyes szubkultúrák vagy eltérő értékekkel

¹⁶ Lásd a hazai szakirodalomban: Szabo, D. (1981): Kriminológia és kriminálpolitika. Gondolat, Budapest. 45.o.; Kerecsi, K. (2006): Kontroll vagy támogatás: Az alternatív szankciók dilemmája. Complex Kiadói Kft, Budapest, (II. fejezet/ 60-60.old.)

rendelkező csoportok normáihoz képest elsődlegesnek tekintik. Így a normaszegést a szabályokkal történő kifejezett akaratlagos szembeszegülésnek fogják fel.

2) Ettől eltérően a neoliberalizmusban az egyén saját életéért és szabad döntéseiért való felelősségének hangsúlyozása az, amivel a logikusan mérlegelő elkövető képe kiválóan rezonál. A neoliberális gondolkodásban az ember reziliens lény, akit az ellenállás képessége egyben felelősséggel is felruház az adott esetben kellemetlen és kiszámíthatatlan neoliberális körülményekhez való minél nagyobb fokú alkalmazkodás tekintetében (de Lint 2013:161). A felelős döntések világában így aki rosszul dönt, az a döntése következményeit is viseli.

A racionális döntéssel összefüggésben mind a közgazdaságtanban, mind a kriminológiában felmerült a döntés teljes racionalitásában való kételkedés. A **korlátozott racionalitás** (*bounded rationality*) elmélete szerint a döntés szinte sohasem lehet teljesen racionális, hiszen majdnem lehetetlen, hogy a döntéshozó birtokában legyen valamennyi olyan információnak, amely befolyással lehet a szóban forgó esemény – ez esetben a bűncselekmény elkövetése – kimenetelére és lehetséges következményeire (Simon 1972, 1978). A döntés racionalitását korlátozhatja a hozzáférhető információk mennyisége és minősége, az elkövető képessége az információk helyes értékelésére, illetve a döntésre rendelkezésre álló idő. Ez alapján a bűnelkövetésről hozott döntés is csak annyiban lehet racionális, amennyiben azt az elkövető számára elérhető információk megengedik. Ez tehát alapjaiban kérdőjelezi meg a racionális döntés elméletén alapuló kriminálpolitikai megoldások potenciális hatékonyságát.

Clarke (1983:232) szerint a döntési modell előnye, hogy egyszerűbbé teszi a bűnmegelőzést és lehetővé teszi azt, hogy ennek körében „egyes, specifikus cselekményekre koncentráljanak a szakemberek a bűnözés egésze helyett”. A racionális döntés modelljének egyik legfontosabb **következménye**, hogy az **elkövetői szabad akarat újra felfedezése** által minimalizálja a szociális, társadalmi tényezők a bűnözésben betöltött szerepét. Ez azt a veszélyt hordozza magában, hogy az e típusú elméletek nyomán felépülő kriminálpolitika is így tesz majd. A racionális döntés elméletének – és a későbbiekben ismertetett szituációs bűnmegelőzésnek – a kiindulópontja, hogy az elkövető a környezetből érkező impulzusokat és jelzéseket észlelve fogja meghozni döntését és ha ismerjük a környezet elemeinek jelentését és hatását a döntési mechanizmusra, akkor ez segíthet a bűnmegelőzés hatékonyabbá tételében. Ám a racionalitás és a szituációs bűnmegelőzés is csak akkor állja meg a helyét, ha feltételezzük, hogy minden ember – de legalábbis az emberek többsége –

ugyanolyan jelentéstartalommal értékeli a környezetben található tényezőket és ez alapján ugyanazt a cselekvést tartja racionálisnak. A racionalitás elméleteinek egyik nagy hiányossága, hogy nem ismeri el a helyzetek különféle interpretációjának lehetőségét (Hodgson 2012). Az elmélet emellett figyelmen kívül hagyja a döntésben szerepet játszó érzelmek és a külső tényezőkre adott érzelmi reakciók szerepét (Walters 2015:13). Blau (1997:16) szerint a racionális döntés elmélete a szociológiai jelenségek magyarázatában rendkívül korlátozottan alkalmazható, mivel kizárja a vizsgált faktorok köréből az olyan potenciális közreható tényezőket, mint a csoport és egyén közötti, illetve a csoportközi interakciók és dinamikák, az egyének számára nyitva álló gazdasági, társadalmi és szociális lehetőségek, illetve az egyes közösségekhez, hálózatokhoz való tartozás. Walters (2015:9-10) úgy véli, hogy a bűnelkövetésre vonatkozó döntés racionális és nem racionális komponensekből tevődik össze, amelyeket többek között olyan személyiségbeli tényezők befolyásolnak, mint például az, hogy az adott személy hogyan reagál a stresszhelyzetekre vagy mennyire hajlamos kockázatos lépéseket tenni az elérni kívánt cél érdekében.

De Haan és Vos (2003) amszterdami vizsgálatukban azt elemezték, mennyire lehetséges fel a racionális döntés elemei a környezeti kriminológusok által hagyományosan alkalom-központúnak tartott utcai rablás esetében. A kutatók arra az eredményre jutottak, hogy az utcai rablásokban az impulzivitás és az erkölcsi kétértelműség olyan mértékben van jelen, hogy azok nem magyarázhatóak meg kizárólag a racionális döntés elmélet gondolatmenete segítségével. Jock Young is úgy vélte, hogy míg lehetséges, hogy a bűncselekmények egy részéért valóban az alkalomra lecsapó, a következményeket mérlegelő elkövetők felelősek, addig nem lehet figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy a bűncselekmények nagy hányada „sokkal több, mint pusztán instrumentális motiváció” eredménye (Young 2003) és a bűnözést nem szabad atomizált egyének opportunistá cselekményei összességéként felfogni (Young 2013).

Marcus Felson és Lawrence Cohen (1979, 1980) szerint egy társadalom, egy kisközösség, egy személy mindennapjai olyan **rutintevékenységekből** állnak, amelyek szerkezete – vagyis az, hogy az emberek melyik tevékenységet milyen gyakorisággal végzik, mennyi időt töltenek az otthonuktól távol, stb. – befolyásolja az illegális tevékenységek szerkezetét. Amikor a potenciális elkövető találkozik az így kialakult vonzó bűnelkövetési lehetőséggel, akkor logikus gondolatmenetet követve, alapos mérlegelés után hozza meg döntését arról, hogy érdemes-e elkövetni az adott bűncselekményt.

Az így elkövetett bűncselekmények alakítják ki a **bűnözés mintázatait**. Három típusú mintázat figyelhető meg a bűnözés szerkezetében: 1) időbeli (a bűncselekmények időbeli eloszlása), 2) személyi (az elkövetővé és az áldozattá válás mintázatai), 3) területi (Brantigham *et al.* 2008).

A **területi mintázatok** alkotják a **környezeti kriminológia irányzatának** fő vizsgálati terepét. A területi mintázatok lényege, hogy az egyes országok, országrészek, városok, városrészek, sőt, gyakran az egymás közvetlen közelében elhelyezkedő utcák és háztömbök bűnözési mutatói különböznek egymástól. A hely, mint kockázati tényező a „nyolcvanas évektől vált a kriminológiai érdeklődés meghatározó tárgyává” (Borbíró 2010:293). A bűnözés területi mintázataival kapcsolatos kutatásoknak nagy lendületet adott egy 1986-os minneapolis-i kutatás, amelyben megállapították, hogy a rendőrséghez érkező bejelentések körülbelül fele a körzetek három százalékából érkezett be, illetve valamennyi ún. ragadozó típusú rablásokkal, büntetendő szexuális cselekményekkel és autólopásokkal kapcsolatos bejelentés a városban található lakcímeknek csupán öt százalékára korlátozódott (Sherman 1995).

Felson és Clarke (1991) úgy vélték a városi tér nem más, mint bűnözés-keletkeztető, bűnözésvonzó, bűnözéstaszító és semleges területek összessége. Lawrence Sherman (1995) szerint a helyeknek ugyanúgy lehet kriminális karrierje, mint az embereknek. Egy terület kriminális karrierje az alábbi jellemzőkkel írható le: „a) a bűnözés megjelenésének időpontja; b) a bűncselekmények jövőbeli előfordulásának esélye; c) a bűncselekmények előfordulási gyakorisága; d) a karrier hossza (az első és az utolsó dokumentált bűncselekmény között eltelt idő) (...), e) a bűncselekmények között eltelt időtartam; f) az ott elkövetett bűncselekménytípusok” (Sherman 1995:39).

A környezeti kriminológia képviselői szerint a területi – és általában a bűnözési – mintázatok megértése kulcsfontosságú szerepet tölthet be a bűnözés jelensége és a bűnelkövetői magatartás megértésében, illetve a bűnmegelőzésben. Az irányzat központi kérdése ennek megfelelően az, hogy melyek azok a tényezők, amelyek ezeket a mintázatok befolyásolják. A területi mintázatokkal kapcsolatban a kutatások nem csak azt vizsgálják, hol koncentrálódnak a bűncselekmények, hanem arra is kiterjednek, hol élnek az átlagnál magasabb arányban bűnelkövetők, illetve hogy a lakhelyükhöz képest hol követik el a bűncselekményeket (lásd például Johnson *et al.* 2015).

A rutintevékenységi megközelítés értelmében a legális rutintevékenységek szerkezetének jellegzetességei és változásai olyan alkalmakat teremtenek, amelyek kedvezőbb környezetet hoznak létre bizonyos bűncselekmények elkövetéséhez. Az így

kialakult **bűnalkalmaknak vagy lehetőségeknek** három összetevője van: a) a motivált elkövető, b) egy megfelelő célpont/áldozat, c) a cselekmény elkövetésének megelőzésére alkalmas őrző hiánya. Az őrző alatt általában olyan személy(ek)e)t értenek, akinek lehetősége van arra, hogy az adott helyen való pusztta jelenlétükkel megfigyelésük alatt tartsák a területet és így észleljék, ha bűncselekmény történik (Felson *et al.* 1991). Felson és Clarke (1991) az ún. ragadozó jellegű bűncselekmények célpontjainak négy olyan jellemzőjét különböztetik meg, amelyek megfelelővé tehetik azokat egy motivált elkövető számára: érték, a tárgy „mozdíthatósága”, láthatóság és hozzáférhetőség. Anthony Bottoms (2007) szerint azonban a tulajdonságok két csoportra oszthatók: a célpont/áldozat vonzereje és a hozzáférhetősége. A bűncselekményi lehetőségek a legradikálisabb környezeti kriminológusok szerint olyan csábítóak lehetnek, hogy egy nem bűnelkövető személyt is a bűnelkövetés irányába terelhetnek (Clarke 2008). A hangsúly a környezeti kriminológia kutatásaiban azon van, hogy **beazonosítsák a környezetnek azon elemeit**, amelyek létrehozzák a bűnalkalmakat vagy bűnelkövetési lehetőségeket, mert azok kockázatot képviselnek.

A hot spotok létezésének felismerése nem feltétlenül jár együtt a represszív, punitív jellegű megoldások alkalmazásával. Az, hogy a kriminálpolitika alakítói milyen típusú módszereket választanak a hot spotok jelenlétére történő reagálásra, az értékválasztás függvénye (Borbíró 2010:294). A városi tér fizikai jellemzőinek átalakítása a környezeti kriminológiára épülő szituációs bűnmegelőzés eszköztárának egyik legalapvetőbb és leghagyományosabb eleme. Ezzel egyrészt a potenciális bűnelkövetőket kívánják eltéríteni a bűncselekmények adott helyszínen történő elkövetésétől a célpontok kevésbé vonzóvá vagy magasabb kockázatúvá tételével. Másrészt a szituációs bűnmegelőzés módszerei a többségi társadalom – vagy a közösség érdekérvényesítő képességgel rendelkező tagjai – által nem kívánatosnak minősített személyek térből való kiszorítására is alkalmasak. Ilyen módszer például a padok oly módon történő kialakítása, hogy azokon kényelmetlen vagy lehetetlen legyen feküdni.

A városi teret nem csak fizikai jellemzőiben lehet alakítani, hanem szabályozással is. Ide tartoznak például a „hajléktalanmentes” övezetek vagy a prostitúciótól mentes védett övezetek kialakítására irányuló jogszabályok, rendelkezések. Az olyan magatartások vagy élethelyzetek kriminalizálása, mint a prostitúció vagy a hajléktalanság egyértelműen a racionális elkövető-képre és a szabad választásra épül, hiszen a kriminalizálás célja e jelenségek esetében az **elrettentés**,

amely azt feltételezi, hogy a jogszabály megsértőjének van más választása és a szankcionálás elkerülése érdekében inkább azzal fog élni.

A bűnelkövetési lehetőségekkel foglalkozó elméletek a bűnelkövetés okságát az elkövetési környezet tulajdonságaira redukálják. Az ezen alapuló kriminálpolitikai megoldások (például a szituációs bűnmegelőzés) nem csupán hatékonyságukban kérdőjelezhetők meg a racionális döntés elmélet logikai hibái miatt, hanem morális aggályokat is felvetnek a társadalmi szolidaritásra gyakorolt potenciális hatásuk miatt.

II.5. Punitivitás

A **punitivitás** szót a szakirodalom több hasonló, de egymástól mégis különböző jelenség leírására is alkalmazza. Ilyen például a büntető szellemiségű, szigorú büntetéseket követelő társadalmi attitűd vagy az állam hajlandósága a büntetőhatalom alkalmazására (Green 2015:48-49). Jelen dolgozatban a punitivitás kifejezést Lappi-Seppälä (2008:314) nyomán az utóbbi értelemben használom azzal, hogy a büntetőhatalom alkalmazását nem csupán a szigorú értelemben vett büntetőjogi eszközök alkalmazására értem, hanem az ahhoz hasonló jogterületekhez tartozó eszközökre is (például szabálysértési jog). Emellett a dolgozatban a fogalom értelmezésének része a Garland (2002) által leírt irracionalitás és az, hogy a punitivitás önmagában véve egy állam általi szimbolikus kísérletet jelent a fenyegetettnek látott hatalom visszaszerzésére (Pratt *et al.* 2011:xxi).

A kockázatközpontú társadalomra jellemző fent leírt folyamatok és megoldások egy része jól illeszkedik az egyes nyugati államok kriminálpolitikájára jellemző punitív trendbe. Sok szerző véli úgy az 1990-es évek óta, hogy az olyan országok, mint például az Amerikai Egyesült Államok, a brit jogalkotáson belül Anglia és Wales, Franciaország vagy Magyarország kriminálpolitikája ebben az időszakban büntetőfordulatot vett és a jogalkotásban, a bünteteskiszabásban és a büntetés-végrehajtásban is újra megjelent a punitív szellemiség (lásd például Beckett *et al.* 2000, Garland 2002, Gönczöl 2002, 2013 és 2015, Borbíró 2011, Fleck 2014 Kerecsi 2012, Lévy 2012 és 2014, Nagy 2014). Beckett és Sasson (2000:62) szerint a századfordulóra jellemző punitív bűnmegelőző és kábítószerellenes intézkedéseket az uralkodó osztályok hegemonia megőrzésére irányuló stratégiáiként kell értelmeznünk.

Snacken (2010 és 2012) rámutatott, hogy Európán belül számtalan olyan kriminálpolitikai tényező van jelen, amelyek miatt nem lehet azt mondani, hogy az általa és szerzőtársai által vizsgált országokra kizárólag a punitivitás lenne jellemző. Ehhez némileg hasonlóan, bár jóval radikálisabb konklúziókat levonva Roger Matthews (2005a) úgy véli, hogy a punitivitás, amiről például a fent említett szerzők is beszélnek csupán egy mítosz és a valóság ezzel szemben egy sokkal összetettebb képet mutat, amelyben a punitív elemek számottevő kisebbségben vannak és a tendencia a punitivitás csökkenése irányába hat. Young (Sozzo *et al.* 2013:107) egy interjúban ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy tévedés a kiszabott alternatív szankciók számának a kiszabott szabadságvesztés büntetések számánál nagyobb mértékű növekedését a punitivitás mitikus volta bizonyítékának tekinteni, hiszen az alternatív szankciók – amelyeket jellemzően enyhébb cselekmények esetén szabnak ki – számának növekedése utalhat a büntető igazságszolgáltatás hálójának kiterjesztésére is. Azt is megjegyzi, hogy attól, hogy egy társadalmat vagy a nyugati világot punitívnak tekintjük, nem kell benne minden egyes jelenségnek punitívnak lennie, előfordulhatnak ezzel ellentétes irányú folyamatok és megoldások is (Sozzo *et al.* 2013:107). Green (2015:49) szerint a punitivitással kapcsolatos eltérő szerzői álláspontok részben annak köszönhetőek, hogy az egyes írók a kifejezést más és más értelemben használják.

A punitivitás nem kizárólag a hagyományos bűncselekmények szigorúbb szankcionálásában, a rosszabb börtönkörülményekben vagy az alternatív szankciók háttérbe szorulásában mutatkozhat meg. A hatalommal rendelkezők büntető szellemiségéről árulkodik a szociális problémák kriminálpolitikai eszközökkel történő kezelése (lásd például Wacquant 2009a és 2009b), a büntetőjog – vagy adott esetben a szabálysértési jog – hálójának szélesítése a korábban nem büntetett, kis súlyú cselekmények, antiszociális magatartások kriminalizálásával, illetve a terület feletti állami kontroll bizonyos, nemkívánatosnak minősített társadalmi csoportok kiszorításán keresztül történő növelése.

II.6. Az esztétika és a vizualitás szerepe a társadalomban

A fényképezőgép feltalálása és elterjedése meghatározó befolyással volt a vizuális alkotások készítésére és széleskörű elterjedésére (Walker 2004:24). Az esztétika és a vizualitás mindig is meghatározó szerepet töltött be az egyes társadalmakban, de a fényképezőgép, a mozgókép rögzítésére alkalmas szerkezetek, a

televízió, az internet és végül az okoskészülékek megjelenése, elterjedése és használatuk mindennapossá válása a vizualitást központi elemmé emelte az emberek mindennapi életében. Ennek következtében korábban soha nem tapasztalt mennyiségű és változatos típusú képpel találkoznak és a fizikai valóság mellett egy alternatív virtuális valóság is kialakulóban van (Grau *et al.* 2011).

A **vizualitás** a mindennapi életünk mellett a társadalom véleményének formálásában, a gazdasági szektorban és a tudományos életben is egyre jelentősebb szerepet tölt be. Egyes elméletek szerint sok esetben már a szavakkal azonos vagy akár azokénál nagyobb jelentősége is lehet a képeknek (lásd például Mitchell 1995 és Boehm *et al.* 2009), hiszen az adat-és tudásmennyiség és az elméletek és rendszerek összetettsége szinte nélkülözhetetlenné teszi azok vizualizálását a könnyebb megértés, feldolgozás és alkalmazás érdekében (Grau *et al.* 2011:6).

A tendencia a kriminológiára is igaz, hiszen egyre nagyobb szerepet kapnak a vizualitáson alapuló kutatási módszerek, a bűnözés képi reprezentációjának vizsgálata és annak hatása a bűnözési félelemre, a morális pánikra és egyéb kapcsolódó jelenségekre, a vizualitás szerepe a társadalom és egyes közösségek devianciakonstrukciójában, valamint az egyes szubkultúrák életében.

A bűnelkövetési lehetőségekkel foglalkozó elméletek részben a vizualításra épülnek, hiszen a racionális döntés alapjának a potenciális elkövető környezetéből érkező, főként vizuálisan észlelhető jeleket tartják. A környezet alakításával is foglalkozó betört ablakok elmélete szintén nagy hangsúlyt helyez a fizikai környezetünkben található rendetlenségekre, hiszen az elméletben ezek jelentik a súlyosabb bűncselekményekhez vezető utat. A bűnelkövetési lehetőségekre épülő szituációs bűnmegelőzés és a betört ablakok elméletére támaszkodó zéró tolerancia rendészet is elsősorban a vizualításra és a láthatóságra alapozza eredményességét és társadalmi elfogadottságát.

1) Egyrészt mindkét bűnözéskontroll megoldás központi eleme a potenciális elkövetők **elrettentése**. A szituációs bűnmegelőzésben ezt a környezetben található jelzések biztosítják, amelyek a potenciális elkövető racionális döntését – a szituációs bűnmegelőzési eszközök elhelyezői reményei szerint – abba az irányba befolyásolják, hogy nem követi el a bűncselekményt, mert az azzal járó kockázatokat, befektetett munkát és egyéb költségeket aránytalanul nagynak véli. A zéró tolerancia esetében az utcai rendetlenségek hiánya és a „betört ablakok” azonnali kijavítása a potenciális elkövető számára azt az üzenetet hivatott közvetíteni, hogy az ablakbetörés az adott környéken, közösségben nem marad észrevétlenül és megtorlatlanul.

2) Másrészt mindkét technika része az alkalmazott módszerek, intézkedések magas láthatósága, amely nem csupán a potenciális elkövetők elrettentését hivatott szolgálni, de a társadalom többi tagja számára is **üzenetet** közvetít. A közösség normakövető tagjai esetében ez az üzenet az állami beavatkozás jelenlétét jelzi és azt, hogy a vezetők erőfeszítéseket tesznek a közbiztonság és a bűnözési helyzet javítása érdekében.

A **bűnözés láthatósága** hatással van az emberek bűnözésről és közbiztonságról alkotott képére (még ha adott esetben nem is olyan mértékben, mint a média), de ez nem jelenthet alapot egyes társadalmi csoportok vagy személyek a térből való kirekesztésére. A „jelzőbűncselekmények” elmélete szerint bizonyos, az emberek számára jól látható bűncselekményeket és közterületi rendetlenséget a társadalom tagjai a kockázatot képviselő személyek, helyek, események jelenlétére való figyelmeztetésként értékelnek, ilyen például a rablás, a betörés vagy az autólopás, illetve törött utcai lámpák, az utcai alkoholfogyasztás és az utcai vandalizmus nyomai (Innes 2004). Innes (2004:350-352) szerint a jelzőbűncselekmények vizsgálatának nem csupán abban lehet szerepe, hogy a társadalom devianciakonstrukcióját megértsük, de ez a perspektíva arra is választ adhat, hogyan töltődik fel a bűnözés társadalmi jelensége személyes jelentéstartalmakkal az egyének esetében.

II.7. Kritikai megközelítések a kriminológiában

Bauman (2000:39) azt írta, hogy a kritikai teória és a kritikai tudományok feladata mára megváltozott. Míg régen a privát szféra védelme volt a legfőbb cél a „mindenható és személytelen” állammal szemben, addig napjainkra a közös tér védelme vált a legfontosabb feladattá, hiszen a privát érdekeltségek szorítanak ki fokozatosan mindent, amit nem lehet a privát szféra félelmeiben és céljaiban kifejezni (Bauman 2000:39). Míg Bauman igen fontos változásról írt, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a 2010-es évek közepére a privát szféra ismét veszélybe került. Bauman állítását úgy érdemes továbbgondolni, hogy a **kritikai tudományok feladata mára kettőssé vált:**

- a) egyfelől még mindig jelen van – vagy újra felbukkant és elengedhetetlenné vált a terrorveszélyt övező morális pánik miatt – a privát szféra védelme az állammal és a közszféra terjeszkedésével szemben;
- b) másfelől ehhez új feladatként társult a közös tér védelme a privát szféra terjeszkedésével szemben.

Bauman és Lyon (2013:52-75) a privát szféra fokozatos megszűnésével kapcsolatban úgy vélik, hogy a panoptikont felváltotta a globális banoptikon és a szinoptikon kettőse. A banoptikon¹⁷ megfigyelést végző intézményei és megoldásai őrzik a közösség(ek) fizikai és átvitt értelemben vett határait a külső fenyegetéssel szemben (Bauman *et al.* 2013: 52-75). A szinoptikon ezzel szemben egy „csinált magad” panoptikon, amit az emberek maguk hoznak létre (például a közösségi oldalak segítségével), így a megfigyelőknek és a hatalomgyakorlóknak már nincs szükségük fenyegetésre vagy fegyelmezésre a közösség belső rendjének megőrzéséhez (Bauman *et al.* 2013: 52-75). Bauman állítása talán annyiban módosításra szorul, hogy kontroll megszerzéséhez és megtartásához szükséges adatok megszerzése az, amihez egyre kevésbé van szükség fegyelmezésre és fenyegetésre. Az adatok felhasználása során a fenyegetettség eleme még mindig jelen van.

A **kritikai kriminológia**, amely sokkal inkább egy paradigmának és megközelítésmódnak tekinthető, mint egységes irányzatnak, az interakcionizmus gyökereiből is táplálkozva kritikusan viszonyul a társadalmak normáihoz, a normák mögött meghúzódó érdekekhez, a normákban megjelenő értékekhez, valamint a normák alkotóihoz és a formális normaalkotás folyamataihoz. Különösen a büntetőjog, a büntetés-végrehajtási és a büntető eljárásjog, a szabálysértési és adminisztratív jellegű jogterületek szabályaira, valamint az alkotmányjog, az emberi jogok és hasonló diszciplínákhoz kapcsolódó kérdésekre koncentrálnak.

A kritikai kriminológia az interakcionizmushoz hasonlóan a jogi normákat nem valamilyen állandó adottságként fogja fel, hanem az adott társadalom tértől és időtől függő termékeként. A többségi társadalom normái és ezzel együtt a jogrend keletkezése mögötti társadalmi erőviszonyokat kutatja és egyik fő hipotézise az, hogy azok a társadalmi csoportok vagy egyének, akik valamilyen okból nem képesek érdekeiket és véleményüket becsatornázni a jogalkotás folyamatába, hátrányba kerülnek azokkal szemben, akik erőteljes érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek. Az érdekek ilyen módon történő normává, illetve az állami erőszakmonopólium intézményei által megerősített jogszabállyá válása pedig tovább növeli a társadalomban egyébként is tapasztalható társadalmi csoportok közötti hatalmas egyenlőtlenségeket. Az egyenlőtlenségek fakadhatnak a szociális helyzetből, nemi hovatartozásból vagy szexuális orientációból, kisebbséghez tartozásból és még számtalan más társadalmi különbségből.

¹⁷ A „ban” szó jelentése tiltás, kitiltás, kizárás, eltiltás; a banoptikon kifejezést először Didier Bigo használta

Ami közös a kritikai kriminológia valamennyi ágában, az a hatalom és javak egyenlőtlen társadalmi eloszlásának középpontba helyezése, valamint a társadalmi csoportok közötti egyenlőtlenségek alapul vétele a bűnözés okairól való gondolkodásban (DeKeseredy 2011:7-24). A kritikai kriminológia egyik legfontosabb jellemzője, hogy elismeri, hogy a kutatás és az ebből szerzett kriminológiai tudás **politikai töltetű** (Stubbs 2008:8). White (2008:33) azt írta, „egy adott társadalmi osztályhoz tartozás meghatározó befolyást gyakorol az emberek által megélt élményekre”, így mikor egy osztályról beszélünk, nem elég azt meghatározni, hogy kik a tagjai, hanem azt is vizsgálni kell, mit jelent ez a társadalmi és közösségi kapcsolatrendszer, struktúrák szempontjából (például ha az osztály tagjai nagy mennyiségű tulajdonnal rendelkeznek, mit jelent ez a tulajdonnal nem rendelkezők számára). Ez a megállapítás igaz a különféle társadalmi csoportokra is.

A kritikai kriminológiai megközelítések jelzik a bűnözéssel kapcsolatosan a többségi társadalomban élő téves elképzeléseket, például a hatalommal rendelkezők által elkövetett bűncselekmények fókuszba helyezésével. A társadalomban megjelenő hatalmi viszonyoknak és különbségeknek központi szerepet tulajdonítanak a bűnözés megértése során és hangsúlyt helyeznek a sebezhető, marginalizált csoportok hatalommal való felruházása kérdésére például a szervezeti bűnözéssel szemben (Friedrichs *et al.* 2012:248). Kritikai kriminológiai nézőpontot képvisel például a marxista, a feminista, a béketeremtő (Stubbs 2008:7) vagy a zöld kriminológia.

A **marxista kriminológia** elméletében a bűnözés okai a gazdasági struktúrákban keresendők, amelynek részei a társadalom intézményei, az osztályok és társadalmi csoportok közötti ellentétek és konfliktusok, valamint a gazdasági rendszer jellegéből eredő legkárosabb következmények enyhítésére irányuló állami törekvések is (Matthews 2012:93). Marxista kriminológiai értelmezésben a kriminalizált közterületi antiszociális magatartások – mint a hajléktalanság vagy a prostitúció – tipikusan a munkásosztály, illetve a lét alatti osztály (underclass) bűncselekményei közé tartoznak és sokkal kevesebb társadalmi kárt okoznak, mint a kapitalista osztály bűncselekményei (például fehérgalléros bűncselekmények, egészségvédelmi szabályok megszegése, munkajogi szabályok megsértése) (White 2008:33-37; Matthews 2012:94).

A prostitúció esetében ez csupán a prostituáltak szigorú értelemben vett tevékenységére igaz. A prostitúció, mint társadalmi jelenség az ahhoz szinte óhatatlanul kapcsolódó jelenségekkel – például kitartottság, emberkereskedelem, embercsempészet, prostitúcióra kényszerítés, gyermekprostitúció – együtt kifejezetten

alkalmas arra, hogy hatalmas károkat okozzon nem csak az abban résztvevő áldozatoknak, de társadalomnak is. Ettől függetlenül ebben a felfogásban az olyan cselekmények, mint az életvitelszerű közterületen tartózkodás, a guberálás, a prostituálti tevékenység kriminalizálása az ezen magatartásokat megvalósító személyek a hatalommal rendelkezők érdekein alapuló kontrollálását jelenti. Ez megnyilvánul a közterületi antiszociális magatartások rendészetéhez kapcsolódó rendőri gyakorlatban is, hiszen az erre irányuló szabályozási megoldások sok esetben széles rendőri diszkrecionális jogkört állapítanak meg. A rendőri diszkreció eredetileg a jogszabály rugalmasságát és az esetleges igazságtalanságokat hivatott megakadályozni, azonban a valóságban sokkal jellemzőbb a diszkrecionális jogkör diszkriminatív alkalmazása (McCulloch 2008:204).

A hatalommal rendelkezők által elkövetett bűncselekmények káros hatásaira a marxista kriminológusokat megelőzően Edwin Sutherland (1940) is rámutatott már a fehérgalléros bűnözéssel kapcsolatban. Kifejtette, hogy az nem csupán pénzügyi értelemben, de a társadalmi kapcsolatok terén is jelentős károkat okoz (Sutherland 1940). Becslése szerint a tipikusan a hatalommal rendelkezők által elkövetett bűncselekmények jóval nagyobb károkat okoznak, mint a hagyományosan a bűnözés problémakörébe sorolt jelenségek (Sutherland 1940).

A **marxista** kriminológia vizsgálatainak egy része arra irányul, hogy az állam milyen szerepet játszik a már létező hatalmi és privilégium-struktúrák megőrzésében az uralkodó osztály vagy osztályok számára (Matthews 2012:95), és hogyan állítja a jogalkotást is e cél szolgálatába. Ennek egyik oldala a büntetendő magatartások kategóriáinak kialakítása, a másik pedig az így megszületett jogszabályok alkalmazása.

1. A bűncselekményi kategóriák kialakításakor is szerepet játszhatnak a hatalmi struktúrák és egy olyan, társadalmi károkkal egyébként nem járó magatartás, mint az életvitelszerű közterületen tartózkodás büntetendővé válik, míg más, sokkal nagyobb – társadalmi, egészségügyi, stb. – károkat okozó cselekmények nem válnak a büntető törvénykönyv által tilalmazott magatartássá (például bizonyos ipari környezetkárosító magatartások).

2. A jogszabályok alkalmazásában egyrészt a már említett olyan státusz-bűncselekmények esetében jelenhet meg a különbségtétel, mint az életvitelszerű közterületen tartózkodás, guberálás vagy a személyes tárgyak közterületen történő elhelyezése. Az ilyen cselekmények esetében szinte kizárt, hogy a rendőrség egy középosztálybelinek látszó emberrel szemben intézkedést kezdeményezzen, amennyiben a szeméthyűjtőben kutat, hiszen a rendőr valószínűleg arra a

következtetésre jutna, hogy az adott személy csupán véletlenül beleejtett valamit a szemébe és azt keresi. A különbségtétel másik része, amely a rendszer immanens részét képezi, az adott esetben bűncselekményi tényállást megvalósító, tipikusan hatalommal rendelkezők által elkövetett bűncselekményekre vonatkozik. Jó példa erre, hogy egy súlyosan egészségkárosító ipari keretek között megvalósított magatartás esetében az eljárás és az ahhoz kapcsolódó bizonyítás rendkívül nehéz és a sérelmet szenvedett felek jellemzően anyagi, társadalmi helyzetük miatt nem rendelkeznek olyan erőteljes érdekérvényesítő képességgel, mint a vállalat, amellyel szemben panasszal élnek, így még egy egyértelműnek tűnő esetben is számottevő hátrányból indulnak.

A **baloldali realisták** szerint a szociálisan és gazdaságilag is marginalizált emberek nem csak a hatalommal rendelkezők által elkövetett bűncselekmények és általában az egyenlőtlen hatalmi struktúrák áldozatai, hanem az olyan súlyos utcai bűncselekmények, mint az utcai rablások és egyéb erőszakos cselekmények is őket sújtják a legnagyobb mértékben (DeKeseredy *et al.* 2012). Ez azt jelenti, hogy a már eleve hátrányos helyzetben levő csoportokat és személyeket a bűnözés jóval fokozottabban érinti, mint a privilegizáltakat és így a marginalizált helyzetük és hátrányuk csak erősödik. Swaaningen (1997:171) azt írta, hogy „az utcai bűnözéstől való egyre növekvő félelem és az áldozatokért való aggodalom meghatározó érvek voltak a bűnmegelőzési programok létrehozása, a szigorúbb szankciók és a rendészet „hálójának szélesítése” mellett” a huszadik század végén. Ezt a vitát azonban a középosztály félelmei és érdekei dominálták. Ennek következtében a társadalom peremén élő és az utcai bűnözés által leginkább érintett csoportok még hátrányosabb helyzetbe kerültek, hiszen például a rendőrségi háló kiszélesítése – olyan módszerekkel, mint a fokozott szigor a bírságolásban, gyakori igazoltatások, a rendőrség diszkrecionális jogkörének növelése az előbbi esetekben – szintén negatívan érintette ezeket a csoportokat. Kritikai megközelítésben a marginalizált csoportok tagjai által tapasztalt szigorúbb hatósági bánásmódnak és elbírálásnak is a további nonkonform cselekmények megelőzése a célja (Sykes 1974:210). A baloldali realizmus célként tűzi ki maga elé, hogy a bűnözés valóságára hívja fel a figyelmet, például arra, hogy bizonyos társadalmi csoportokat jobban érint a bűnözés, mint másokat („vegyük komolyan a bűnözést!”) (Sozzo *et al.* 2013:99-100).

Jock Young (1992) és John Lea (1992) szerint a bűncselekményeket az elkövető, az áldozat, a közösség (informális kontroll) és az állam (formális kontroll) aspektusából lehet vizsgálni. Young (1992) úgy véli, hogy a bűnözés szerkezetét és alapvetően az

egész jelenséget e négy összetevő közötti társadalmi kapcsolatrendszer határozzák meg, így a bűnözési mutatókat az állam által elkövetőnek minősített személyek és a potenciális áldozatok száma, valamint az állami és közösségi kontroll fokában bekövetkezett változások együtthatása alakítja ki. Lea (1992) szerint a bűnözést a fent említett négy összetevőt alkotó személyek cselekményei és a cselekményekre adott reakcióinak vizsgálata során lehet megérteni.

Így a kritikai perspektívában nem lehet figyelmen kívül hagyni az állami reakciók és az azok mögött meghúzódó érdekek, az állam által felvállalt és képviselt értékek, valamint az egyes kriminalizált jelenségeket körülvevő politikai diskurzus vizsgálatát.

A kritikai kriminológia nagyban támaszkodik a **feminista megközelítésből** vizsgálódó tudományok eredményeire is. Bár DeKeseredy és Schwartz (2012) szerint kialakulásakor alapvetően a kritikai kriminológia figyelmen kívül hagyta a gender kérdését és azt csak a baloldali realizmus tette később vizsgálati tárgyává, napjainkban a kritikai társadalomtudományok nagy hangsúlyt fektetnek a genderrel kapcsolatos kérdések, aspektusok kutatására és annak vizsgálatára, ezek hogyan játszanak szerepet a társadalmi jelenségek konstrukciójában. A legtöbb társadalmat még napjainkban is szexizmus és a nemek egymástól különböző megítélése jellemzi, amely a férfidominanciára épülő patriarchális társadalmi rendszerben nyilvánul meg (Renzetti 2012:129-130). Ez nem csupán a társadalmi intézmények jellegét befolyásolja, de hatással van a közösségi és emberi kapcsolatok minőségére és a társadalom tagjainak mindennapi életére is. A nyugati demokráciák többsége alkotmányában vagy a ratifikált emberi jogi dokumentumokban különféle diszkrimináció-ellenes szakaszokat, jogszabályban rögzített megoldásokat, akcióterveket, stratégiákat fogadott el, amelyek a nemi hovatartozáson alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalmát és a diszkrimináció elleni küzdelmet is magukban foglalják. A társadalmi hagyományok és a közösségi szinten rögzült rossz minták széleskörű elterjedtsége miatt azonban még mindig nem jelenthető ki biztonsággal, hogy a nemek közötti egyenlőség megvalósul ezekben a társadalmakban.

A dolgozat III. fejezetében elemzett prostitúcióról folytatott szakmai és politikai viták és maga a prostitúció is jó példája a gender szempontból teljesen kiegyensúlyozatlan jelenségeknek. Liberális feminista megközelítésben a női prostitúció az abban résztvevő nők egyenlőtlen esélyekből következő kényszerpályájaként érthető meg, radikális megközelítésben pedig a férfidominancia megnyilvánulásaként és az elnyomás egyik eszközeként, mint a nők tárgyiasításának egyik formája. A kritikai kriminológia a rendészet és a rendőri szubkultúra sok jellegzetes vonását is a

maszkulinitásra vezeti vissza. Ebben az értelmezésben a tipikus rendőr „macsó, heteroszexuális, fehér férfi”, aki komfortosan érzi magát, mikor olyan erőt és autoritást demonstráló feladatokat kell végrehajtania, mint például erőszak alkalmazása, de már kényelmetlen számára az olyan nőiesnek tartott magatartások tanúsítása, mint egy áldozat vigasztalása (Miller *et al.* 2012:317). Ez szerepet játszik abban, hogy a rendőrök körében sok esetben népszerűbbek az olyan megoldások, mint a zéró tolerancia rendészet, amelynek eszköztárába tartozik például az életvitelszerű közterületen tartózkodás és az utcai prostitúció kriminalizálása majd az ez alapján történő rendőri intézkedés e személyekkel szemben (Herbert 2001:453-455, Herbert 2006). Ennek fontos alapelemei a rendőrség erődemonstrációja létszám, intézkedések, felszerelés és technológiai újítások tekintetében.

A kulturális kriminológia a bűnözést a **kultúra kontextusába** helyezi (Young 2011:103) és az olyan tengelyek mentén értelmezi a társadalmi jelenségeket – beleértve természetesen a bűnözést, a büntetőjogi jogalkotást és a büntető igazságszolgáltatást is -, mint „fájdalom és öröm, termelés és fogyasztás, alkalmazkodás és ellenállás, privát szféra és nyilvánosság, üzenetek és azok címzettje, illetve az elfogadott és üldözött jelentéstartalmak” (Muzzatti 2012:136).

Az egyes cselekmények más jelentéstartalommal rendelkezhetnek és ebből kifolyólag más – jogi és nem jogi – következményekkel járhatnak, attól függően, hogy ki követi el azokat. Az egyes jelentéstartalmak kialakulásának három nagy helyszíne a különféle szituációk, a szubkultúrák, illetve a média és a populáris kultúra (ideértve a közösségi médiát is), így a bűnözésfogalom konstrukciójára tulajdonképpen mindig e keretrendszerekben, illetve azok együttes jelenlétében kerül sor (Ferrell 2013). A társadalmi jelenségekhez való egyéni viszonyulás körében már a címkézés-elméletekkel foglalkozó fenomenológiai megközelítésében Wilkins (1965:264) is rámutatott, hogy az emberek úgy viselkednek az egyes jelenségekkel kapcsolatban, ahogy azokat ők látják és személyesen értékelik a saját kódolási rendszerükön keresztül.

Ferrell *et al.* (2008:8) példája a partner vagy a rendőr sérelmére, valamint a boxoló által ellenfele ellen a ringben elkövetett testi sértéssel kapcsolatban is arra világít rá, hogy ezeket a cselekedeteket nem csupán a társadalom, de a jog is másként értelmezi. Ebben az esetben azonban ennek oka van. Az ökölvívó ellenfele beleegyezett a sport szabályai szerint elfogadható ütésekkel szerezhető sérülések elszenvedésének lehetőségébe, a rendőr, mint az állam hatalmának képviselője ellen elkövetett erőszak hagyományosan másként értékelendő, mint a testi sértés alapesete. Ám ha a gondolatmenetet

kiterjesztjük a már említett olyan jellegű cselekményekre, mint a személyes tárgyak közterületen történő elhelyezése vagy az életvitelszerű közterületen lakhatás, könnyen belátható, hogy – ahogy a marxista kriminológiánál is szerepelt – az ezeket a tényállásokat megvalósító magatartások elkövetése esetén egy, a hatóság számára hajléktalannak látszó embert nagyobb eséllyel fog szankció érni, ha például lefekszik egy padra, mint más személyeket.

A hatalom, az egyenlőtlenségek és az elnyomás alakítják ki a társadalmi struktúra, a kultúra és a közösségi interakciók alapjait (Kauzlarich 2013:255). A **sérülékenység** vagy sebezhetőség (*'vulnerability'*) fogalma folyamatosan változik és tartalma kontextusfüggő. Legtágabb értelemben a sérülékenység annak az esélye, hogy valakit vagy egy csoportot kár vagy sérülés ér, amibe beletartozhat többek között az egyének biofizikai sebezhetősége és a különféle szociális, gazdasági és politikai körülményektől függő társadalmi sérülékenység is (Burton *et.al.* 2018). Szilágyi (2018:5) szerint a sérülékenység-konceptióknak két főbb megközelítését különböztethetjük meg: „az emberi minőség szükségszerű velejárójaként felfogott sérülékenység, valamint a sérülékeny csoportok” kategóriáit. Az első elméletcsoport szerint minden ember sérülékeny, de eltérő mértékben, míg a második csoportba tartozó teóriáknak megfelelően a sérülékenység „valamely státusz (...) illetve identitás (...) alapján körülhatárolható népességcsoportoknak, valamint e csoportok tagjainak egy sajátos jellemzője” (Szilágyi 2018:5,10). Társadalomtudományi értelemben általánosságban bizonytalanság, relatív gazdasági vagy társadalmi hátrányos körülmények, korlátozott képesség a társadalmi elvárásoknak történő megfelelésre és ki nem elégített szükségletek jellemzik az állapotot, amelyet „sérülékenységgént” írnak le, bár ez a lista természetesen nem taxatív (Brown *et.al.* 2017). Az Európai Unió értelmezésében a sérülékeny és marginalizált csoportok tagjai esetében a szegénység és társadalmi kirekesztés kockázata nagyobb mértékben van jelen, mint az ossztársadalom esetében. Ilyen csoportok például a fogyatékkal élő emberek, a bevándorlók, az etnikai kisebbséghez tartozók (ideértve a roma embereket is), a hajléktalan emberek, a volt fogvatartottak, a kábítószerfüggők, az alkoholproblémákkal küzdő emberek, az elszigeteltségben élő idős emberek és a gyerekek.¹⁸ Az EU sérülékenység meghatározásából kiindulva kriminológiai szempontból sérülékenynek tekinthetünk például minden olyan személyt vagy csoportot, akinek összességében vagy egy adott bűncselekménytípus esetében az átlagosnál nagyobb esélye van az áldozattá válásra.

¹⁸ EU: Inclusion of vulnerable groups:

https://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/extranet/vulnerable_groups_en.pdf

Emellett ugyanígy sérülékenynek tekinthetők az olyan emberek vagy csoportok is, akik hátrányos megkülönböztetésnek vannak kitéve a rendészet vagy a büntetőigazságszolgáltatás rendszerében. A kritikai kriminológia értelmezésében „a büntetőjog célja a szociálisan marginalizált helyzetű és a kisebbséghez tartozók csoportjainak kontrollálása a hatalommal rendelkezők által, akik a **jogrendszert arra használják**, hogy 1) a saját erkölcsi rendjüket és viselkedési standardjaikat rákényszerítsék az egész társadalomra, 2) megvédjék a tulajdonukat és biztonságban legyenek a hatalommal nem rendelkezőktől, (...) 3) kiterjesszék a jogellenes és bűncselekményt megvalósító magatartások körét oly módon, hogy az körülzárja azokat, akik ezt a status quot veszélyeztetik” (Sykes 1974:210). A középosztály és az alsó-középosztály pedig azért csatlakozik ehhez, mert vagy elhítetik velük, hogy nekik is érdekükben áll a status quo fenntartása, vagy pedig a rendszer részeként működve a jutalommal kecsegtető karrier reményében érdekeltté válnak a szegényebb rétegek elnyomásában (Sykes 1974:210). A gazdaságilag hátrányos helyzetű és a vagyonosabb rétegeket így már nem csak az egyre növekvő fizikai határok (például zárt és őrzött lakóparkok) választják el egymástól, hanem a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás rendszerének intézményei is (például a közterületek fokozott ellenőrzése) (Hogeveen *et al.* 2006:689).

A jogszabályok és a jogrendszer kialakításának képessége, lehetősége önmagában is hatalom, hiszen napjainkban a jog szabályozza az emberek életének legtöbb aspektusát kisebb vagy nagyobb mértékben, és a jogrendszerhez mindig tartozik valamilyen mechanizmus, amely a szabályok kikényszerítését hivatott biztosítani. Ez megnyilvánulhat a közösség erejében is – például a normaszegők kiközösítése -, de a huszonegyedik század elejére a legtöbb társadalomban a jogrendszert az állami kényszer és erőszak-monopólium intézményesített rendszere biztosítja.

A város mindig is a sokszínűség, a diverzitás és a keveredő kultúrák jelképe volt. Ugyanakkor a városok mindig nagy hangsúlyt helyeztek a **városi tér szabályozására** (lásd például városi hajléktalanrendeletek, prostitúciót szabályozó rendeletek, stb.). Ez a kettősség a későmodern városra is igaz, hiszen azt egyfelől hiperpluralitás jellemzi (Young 2011:97). Másfelől viszont számtalan olyan stratégia születik bennük, amelyek ki akarják iktatni életünkől a kockázatot, a bizonytalanságot, a különbségeket és ezek helyett egy központilag meghatározott rendet akarnak megvalósítani (Crawford *et al.* 2009).

Wilkins (1965:267-270 és 1967) úgy vélte, bizonyos körülmények között egy falusi vagy egy kisközségi környezet a városinál toleránsabb lehet az adott közösség

normalitási spektrumán eső viselkedésformákkal szemben, mivel az emberek ott a közelebbi kapcsolatok miatt jobban fel vannak készülve a többiekől várható atipikus viselkedésformákra. A szerző azt is hozzáteszi, hogy természetesen emellett egy ilyen környezetben mindenkinek jól definiált, körülhatárolt szerepe van a közösségen belül és a közösségi nyomás itt sokkal nagyobb a szerepekhez való totális alkalmazkodásban. Wilkins állítása a városi környezetre nézve nem tűnik teljesen meggyőzőnek, mivel egy városi környezetben maga a viselkedési spektrum is sokkal szélesebb és ott könnyebb is észrevétlennek maradni még az extrém magatartások esetében is. Emellett az adott közösségen belül atipikus viselkedésformák tanúsítóinak integrációja és az ehhez kapcsolódó, a gyakorlatban toleranciaként jelentkező közösségi jelenség mögött nem feltétlenül liberális szellemiség vagy elfogadás áll, hanem a közösség tagjai megőrzésének szükségessége vagy a közösségen belüli szoros személyes kapcsolatok.

Foucault (2000a) rámutatott, hogy a tizennyolcadik századtól kezdve az **építészet** megoldásait is próbálták bevetni a – részben a – város jellegzetességei által teremtett **szociális problémák megoldásába**, ám úgy véli, csak az építészet erre nem lehet alkalmas; és ugyanígy, a szabadságpártinak álcázott megoldás, amely szerint a szabadság jegyében „hagyjuk rá” a maguk által választott életformájukat a leromlott városnegyedekben élő szociálisan marginalizált helyzetű csoportokra, csupán annyit eredményez, hogy a társadalom és a hatalommal rendelkezők a sorsukra hagyják őket. A várostervezésben az utópisztikus város gondolata számtalan tudományos és irodalmi mű megszületését eredményezte. Az így megálmodott utópisztikus városok majdnem mindegyikére jellemző a kontroll magas foka, amely megvalósítja a kockázatok és a nem kívánt tényezők városi térből való kiszorítását. A városok idealizált és valóságos működése a társadalomról, az állam és azok működéséről gondolkodókat is megihlette. Foucault (2000a:350-351) szerint például sok utópisztikus társadalmakat felvázoló műben a társadalom szervezéséhez a várost vették alapul azzal a megközelítéssel, hogy az állam olyan, mint egy hatalmas város.

A modern várostervezés – és emellett az ehhez gyakran kapcsolódó exkluzív kriminálpolitika – háttérben meghúzódó oka lehet a vezetők félelme a kontroll elvesztésétől (Sennett 1970).

II.8. A dolgozat elméleti kereteinek rögzítése

A vizsgált jelenségek esetében a hatalom és a hatalommal rendelkezők fogalma meghatározó tényező, hiszen központi szerepe van a jogszerűen végezhető

cselekmények és a térhasználat elfogadható és értékesnek tartott formáinak meghatározásában. A kriminológia kritikai paradigmája megfelelő értelmezési keretet biztosít a hajléktalanság, a prostitúció és a slumosodó városi terek fizikai átalakításának vizsgálatához.

A címkézés, illetve a személyek, cselekvések és helyek démonizálása valamint annak következményei hatást gyakorolnak a vizsgált jelenségekkel érintett emberekre és a jelenségekre adott állami reakciókra is. A stigmatizált városrész esetében a bélyeg a lakókra is rávetül. Az egyén szintjén marginalizációt vagy akár kirekesztést eredményeznek és közreműködnek a jelenség reprodukciójában.

A kirekesztéshez és a veszélyesnek tartott csoportoktól való elkülönüléshez szorosan kapcsolódik a kockázatok beazonosítása, amely kategóriába a fent említett jelenségek e kontextusban tartoznak. A kockázatelemzésen alapuló társadalom-felfogás a biztonság és potenciális veszélyforrások középpontba helyezésével segíthet mélyebben megérteni a hajléktalan emberek és a prostituáltak elleni szankciók mögött meghúzódó szempontokat, illetve a tér fizikai átalakításának egyes aspektusait.

A környezeti kriminológia és a betört ablakok elméletének gondolatmenete jól illeszkedik a kockázat-központú világ problémamegoldási módszereihez és a dolgozatban vázolt kritikák és visszasságok ellenére is fontos szerepet játszik a bűnmegelőzés bizonyos ágainak meghatározásában és a városi tér és térhasználat alakításában.

Az elméleti keretrendszer meghatározása során arra törekedtem, hogy röviden bemutassam azokat a kriminológiai, szociológiai és egyéb tudományos elméleteket, gondolatokat és koncepciókat, amelyek a vizsgált jelenségek megközelítésében alkalmaztam, illetve amelyek szerepet játszanak a vizsgált jelenségek kialakulásában és az arra adott reakciók jellegének meghatározásában. Emellett célom volt annak az összefüggés-rendszernek a vázolása is, amelyben a látható utcai rendetlenségek büntető- és szabálysértési jogi kezelését és a városi tér feletti kontroll megszerzését elhelyezem.

III. VESZÉLYES SZEMÉLYEK ÉS VESZÉLYES MAGATARTÁSOK

A **veszélyes magatartások** között olyan magatartásformákat tárgyalok, amelyek akár a büntetőjog, akár a szabálysértési jog keretei között kriminalizáltak és erre a közrend, közbiztonság védelme érdekében került sor.

A veszélyes magatartások kategóriája jelen dolgozat keretei között azokat az – akár a büntetőjog, akár a szabálysértési jog keretei között - kriminalizált cselekményeket fedi le, amelyek tilalma a törvényi szabályozás alapján ugyan minden személyre vonatkozik, de az adott magatartás jellegéből adódóan emberek egy jól körülhatárolt csoportjának kriminalizálását jelenti.

Mindkét bemutatásra választott magatartásforma esetében vélt vagy valós területhasználati érdek-összeütközésre kerül sor a magatartás tanúsítói és a közösség más tagjai, csoportjai között. A hajléktalanság esetében ehhez vároresztétikai, közegészségügyi szempontok, az utcai prostitúció esetében a szexualitáson alapuló morális szempontok társulnak, amelyek mindkét esetben jótékonyan elfedik a valódi hatalmi szándékokat. Mindkét magatartás esetén jelen van a feltételezett értékválasztás, amely ellentétben áll a többségi társadalom és a hatalommal rendelkezők által ténylegesen vagy a retorika szintjén képviselt olyan pozitív értékkel meghatározott tulajdonságokkal, mint a keresőtevékenység végzése vagy a szexualitással kapcsolatos erkölcsösség.

Az ilyen keretek között jogellenessé nyilvánított viselkedésformák kriminalizálásának indokolása során megjelenő érveket az alábbi nagy csoportokba sorolhatjuk:

1. *Kriminológiai érvek:*

- a) Az adott magatartás önmagában is veszélyezteti a társadalmi rendet/közrendet/közbiztonságot, mégpedig olyan súlyosan, hogy erre a kriminalizálás eszközével kell válaszolni.
- b) Az adott magatartásforma jelenléte más rendetlenségek, illetve később súlyos bűncselekmények megjelenését fogja a területre vonzani.

2. *Morális érvek:*

A magatartás egy erkölcsi szempontból vagy képviselt értékeit, életmódját tekintve züllött csoport tagjait jellemzi, amelynek pusztta jelenléte veszélybe sodorná a társadalom általános moralitását.

3. Területhasználati érvek:

Az adott magatartást folytató személyek vagy csoport jelenléte a területhasználat egyéb formáit veszélyezteti vagy ellehetetleníti, különös tekintettel a „törvénytisztelő állampolgároknak” nevezett csoport által folytatott területhasználati módokra.

4. Közegészségügyi érvek:

A kriminalizálandó magatartást folytatók jelenléte a közegészségre, illetve az általuk használt területen megforduló és azt használó más személyekre súlyos fenyegetést jelent. (Ide kizárólag olyan cselekmények tartoznak, amelyeknek tudományosan bizonyított közegészségügyi kockázata nincsen. A közösség számára valós egészségkárosító hatásokkal járó viselkedésformák nem tartoznak ebbe a körbe.)

5. Emberi jogi érvek:

Az adott magatartást végzők emberi jogainak védelmében kell kriminalizálni a szóban forgó cselekményt, mivel annak megvalósítása – vagy az állapot, amit jelent – nem egyeztethető össze az emberi jogokkal.

A hajléktalanság és az utcai prostitúció kriminalizálásának vizsgálata során ezeknek az érveknek a jelenlétét és megjelenési formáit mutatom be. A jelenségek jogellenessé nyilvánítását először **történeti szempontból** vizsgálom a hajléktalanság példáján keresztül. Ez a módszer alkalmas arra, hogy megállapítsuk, változtak-e a jelenség kriminálpolitikai kezelésének indokolásával kapcsolatos érvek az évtizedek, évszázadok során, illetve megfigyelhetünk-e visszatérő érveléseket az ezzel kapcsolatos diskurzusban. A történeti megközelítés lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy melyek voltak azok a kriminalizáció ellen felhozott érvek, amelyek mindig is jelen voltak az erről szóló politikai, tudományos, szakmai párbeszédben, illetve mennyit változott az egyes jelenségek megítélése a vizsgált időszakban.

A fenti érvek szerepét a többségi társadalom által a modern korban deviánsnak tartott jelenségekre adott állami reakciókban jól vizsgálhatjuk a nemzetközi összehasonlítás módszerével. Azért választottam a prostitúcióval kapcsolatos vizsgálat elvégzésére ezt a módszert, mert ennek segítségével választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy az egyes érvek túlsúlyba kerülése vagy tagadása hogyan hat az állami reakcióra. A nemzetközi összehasonlítás lehetőséget ad arra is, hogy megállapítsuk, vannak-e szabályozási típusok és ha vannak, akkor kialakítsuk az ezzel kapcsolatos tipológiát. A nemzetközi szabályozási típusok jelenléte azért is fontos lehet, mert a kriminálpolitika világában is megfigyelhető a stratégiák, valamint a jogi és szakpolitikai megoldások országok közötti exportja és importja (Karstedt 2002). A módszer emellett arra a

kérdésre is választ ad, hogy vannak-e olyan konkrét érvek, szempontok, mögöttes okok, amelyek mindegyik szabályozási típusban előfordulnak.

A történeti és nemzetközi megközelítés mellett a **kritikai kriminológia elméleti kereteit** alkalmazva vizsgálom a hajléktalanság és az utcai prostitúció kriminalizálásának huszadik század végi és huszonegyedik századi szabályozását és így keresek magyarázatot e jelenségek jogellenessé minősítésének mögöttes okaira. Ezzel kapcsolatban az alapfeltevésem, hogy a kriminalizáció indokául felhozott érvek fent említett csoportjai sok esetben mögöttes politikai és pénzügyi érdekeket takarnak, a vizsgált magatartások kriminalizálása pedig sokkal inkább ezekhez és egy exkluzív természetű társadalom- és rendképen alapul, mintsem a konkrétan elhangzott érveken.

III.1. A hajléktalanság kriminalizálása Magyarországon – esettanulmány: vároresztétikai alapú tiltás és kirekesztés

A szegénység kriminalizálásával kapcsolatos tendenciákra számos szerző felhívta a figyelmet és közülük is sokan mutattak rá a kifejezetten a hajléktalan embereket büntető jogalkotási megoldásokra (lásd például Livingstone 1997:556-557, Beckett *et al.* 2002:231, Von Mahs 2005:944, Amster 2008, Herbert 2008, DeVerteuil 2009:650, Stuart 2014, May 2015). Ezek a folyamatok ellenétben állnak azzal a jelenséggel, amelyet Garland (2002:117-119) a „devianciák leminősítéseként” jellemez. Ez megvalósulhat a büntetési tételek csökkentése, dekriminalizáció, vagy a kevésbé súlyosnak tekinthető ügyek szűrésén keresztül végzett hatósági szelekcióval is. A szakirodalomban találhatunk példákat a hajléktalan emberekkel, illetve a szegénységgel kapcsolatos kevésbé ellenséges hozzáállást megtestesítő szabályozásra is (lásd például Stuart 2002:1, DeVerteuil 2009:651), de ezek az esetek egyre kevésbé tekinthetők tipikusnak a 21. század elején.

A hajléktalanság kriminalizálása alatt olyan jellegű szabályozási megoldásokat értek, amelyek valamely cselekményt, amely a hajléktalan emberek életformájának velejárója, jogellenessé nyilvánít – akár országos, akár helyi szinten – és szankciót kapcsol e magatartás megvalósításához. Ennek eszközei tartozhatnak a büntetőjog, a közigazgatási jog, a civiljog terebélyesítésébe, illetve történhet akár jogterületi szempontból hibrid megoldások alkalmazásával is (Beckett *et al.* 2012:231-232). A hajléktalanság kriminalizációjának magyarországi technikája az utóbbi csoportba tartozónak tekinthető.

A szabálysértésekről szóló törvény szerint a szabálysértések „a társadalmi együttélés általánosan elfogadott szabályait sértő vagy veszélyeztető, a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükséges kockázatokkal és veszélyességgel azonban nem rendelkező kriminális cselekmények”¹⁹. Ez a meghatározás a szabálysértések kategóriáját egyértelműen a bűncselekmények kategóriájához való viszonyával határozza meg és a definíció immanens eleme a bűncselekmény fogalma. A definíció szerint tehát a szabálysértési jog hatókörébe tartozó cselekmények mindenképpen kriminális jellegű magatartásokat jelentenek. Ez a szankciórendszerben is megmutatkozik, hiszen a legsúlyosabb szankció a szabálysértési jog területén is a szabadságelvonás, amely a szabálysértési elzárás formájában került be a jogszabály rendelkezései közé. Nagy Marianna (2012) a 2012. évi szabálysértési törvénnyel kapcsolatban azt írta, „az új szabálysértési szabályozás szakítva az eddigi elméleti megközelítésekkel megerősíti a büntetőjogi és büntető eljárásjogi elemeket a jogterületen”.

Nagy (2012), valamint Bisztriczky és Kántás (2014) is írtak a társadalom rend iránti igényéről és arról, hogy a 2012-es törvény egyértelműen erre reflektál a változtatásokkal. Kérdés azonban, hogy ezt az igényt valóban a szabálysértési jog a büntetőjoghoz közelítésével lehet-e kizárólag kielégíteni. A többségi társadalom vélt vagy valós rendképével és az ezzel kapcsolatos állami percepciókon alapuló intézkedésekről az esetfeldolgozások során fogok részletesen szólni. Itt csak annyit érdemes kiemelni, hogy a társadalom rendigényéről felmérések általában nem készülnek és nem támasztják alá adatok, hogy a szabálysértési jellegű cselekmények – tehát a bagatell-bűncselekmények vagy a közigazgatási jellegű jogsértések – a büntetőjoghoz közelítő módon történő kezelése bármilyen módon is hozzájárulhat a többségi társadalom által vélt rend fenntartásához. Emellett az is kétséges, hogy össztársadalmi szinten hasznos-e egy ilyen jellegű szigorítás.

Az ezt megelőző szabályozás az Alkotmánybíróság véleménye szerint kétarcú jogintézmény volt, ahol a szabálysértésnek minősített cselekmények egy része „közigazgatás-ellenes cselekmény” volt, a másik része pedig „az emberi együttélés általános szabályait sértő magatartás”²⁰. A 2012-es szabálysértési törvény, ahogy Nagy (2012:219) és az Alkotmánybíróság²¹ fogalmazott, a „bagatell-büntetőjogba tolja át a szabálysértési jogot”. Így az olyan jellegű cselekmények elkövetése, mint az

¹⁹ Szabsért. tv. preambulum

²⁰ ABH 63/1997 (XII.2.)

²¹ ABH 38/2012 (IV.14.)

életvitelszerű közterületen tartózkodás, vagy mint a tiltott helyen végzett utcai prostitúció, végeredményben a büntetőjogi szankciókhoz rendkívül hasonló következményekkel járhatna.

A hajléktalan emberek kriminalizálása nem újkeletű dolog a magyarországi jogi szabályozás történetében sem, hiszen már a 2010-es évek előtt is léteztek olyan jogi normák, amelyek ezt a csoportot szankcionálták, ahogy erre több szerző rámutatott (lásd például Gönczöl 1991, Gönczöl 2002, Mezey 2009a, Mezey 2009b, Kiss 2010). A hajléktalanság kriminalizálása dióhéjban összefoglalva abba az évszázados múlttal rendelkező tendenciába illik bele, amely a társadalmon peremére szorultakat pusztán szociális helyzetükből eredő tulajdonságaik miatt állapotbűncselekmények keretében kriminalizálta.

A magyar állami és városi szintű jogalkotás történetében több különböző ilyen típusú cselekmény keretében nyilvánították a marginalizált állapot szülte személyi körülményeket vagy ebből fakadó létfenntartásra irányuló magatartásokat jogellenesnek, például csavargás, koldulás, munkakerülés. Ezzel párhuzamosan a jogszabályok, rendszabályok, a jogalkotásban résztvevők, a jogtudósok és társadalomtudósok, a rendészeti szervek és nem utolsósorban a törvénykezési szervek dolgozói számtalan különböző kifejezéssel utaltak erre a nagyjából egységesnek tekintett csoportra. Ilyen többek között a csavargó, koldus, munkakerülő, dologkerülő, vagabond, henyélő, illetve újabban a hajléktalan ember és kéregető.

A hajléktalanság kriminalizálásának története szempontjából a csavargó kifejezés az, amelynek mindenkori jelentéstartalma a legközelebb áll a mai hajléktalanság-fogalomhoz. Dolgozatomban az 1913. évi XXI. törvénycikk elfogadásához vezető jogszabályi és szakirodalmi kontextust és politikai diskurzust állítom párhuzamba a hajléktalanság kriminalizálásának huszonegyedik századi jelenségével.

III.1.1. Fogalomhasználat: a csavargó-fogalom és a koldus-fogalom tartalma

Mezey (2009a:3) szerint a csavargó népességet „a politikai vagy ideológiai okokból nem szívesen látott, a születési környezetüktől, addigi munkájuktól, tulajdonuktól, házuiktól, földjüktől, termelő eszközeiktől megfosztott, elűzött elemek, a büntetőbírói ítélettel kiközösítettek és száműzöttek” valamint ezek családtagjai alkották.

A csavargás első jogszabályi definícióját az 1879. évi XV. törvénycikk, a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról fogalmazza meg, amely szerint csavargó

az, *„kinek bizonyos lakhelye nincs, vagy azt elhagyja és foglalkozás vagy munka nélkül csavarog, ha a hatóság által kitűzött határidő alatt sem a fentartására szolgáló eszközöket, sem azt, hogy azok tisztességes megszerzésére törekszik, kimutatni nem képes”*. Nagyiványi (1891:85) meghatározásában a csavargónak „nincs biztos lakhelye, nincs megélhetési alapja”, „nem gyakorol semminemű iparágat” és alapvetően a tétlenség jellemzi.

Az 1909-ben kiadott „A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata” c. kötet meghatározása szerint a csavargó olyan személy, akinek sem rendes lakhelye, sem foglalkozása nincs és „munkakeresés ürügye alatt községről községre kóborol, de munkát sehol sem vállal, miért is feltehető róla, hogy lopásból vagy koldulásból él”, a rendes munka hiányára pedig bizonyíték, ha az adott személy cseléd-vagy munkakönyvében már néhány hónapja nincsen semmiféle szolgálat igazolva. A kiadvány szerint csavargó például a vándorló, a vándorcigány vagy a kóborló kéjő²². Ez a meghatározás egyértelműen mutatja, hogy már önmagában a munkaviszony és a biztos lakhely hiánya a bűnelkövetői életmód folytatására vonatkozó feltételezést vonta maga után, olyannyira, hogy ez a csendőrök szolgálati utasítását magyarázó kiadványban rögzített „csavargó-meghatározás” immanens elemévé is vált. A könyv említi még a munkakerülő csavargó meghatározást is, ami alatt olyan napszámosokat, cselédeket és más munkásokat ért, akik munkavállalás nélkül járják az országot és nem tudják igazolni, hogy miből tartják fenn magukat²³. Itt tehát már szerepel a munkakerülő kategóriája is, amely később a szociálisan marginalizált csoportokkal kapcsolatos jogalkotásban jelentős szerephez jut majd.

Ambrózy (1906) kiemelte, hogy a csavargó kategóriájába tartozás megállapításakor azt is minden esetben vizsgálni kell, hogy rendelkezik-e az adott személy keresettel vagy nem, a vándorló életmód és a rendszeres kereset együttes jelenlétére például a házalókat hozza. A jogszabályi – és szakirodalmi – meghatározásokból látszik, hogy a **csavargó-létnek két fő eleme** kristályosodott ki a 19. század végére. Az első elem az **otthontalanság**, a második a **biztos jövedelemforrás vagy vagyon hiánya**.

A koldus és a csavargó fogalma a fent bemutatott időszakban egyértelműen elkülönült. A koldusok a tulajdonképpeni „**érdemes szegények**” kategóriájába tartoztak, a csavargók pedig egyértelműen az „**érdemtelen szegényekébe**”. A koldusokkal kapcsolatban az uralkodó nézet a segítségnyújtás kötelessége volt, amely kifejezetten a városokkal, községekkel, illetve a közép- és felsőosztállyal szembeni

²² A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata 1909:125-126

²³ A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata 1909:133

elvárásként fogalmazódott meg. A csavargó koldus kategóriája olyan személyeket jelentett, akik nem rendelkeztek állandó lakóhellyel és ennek megfelelően a legtöbb esetben a koldulásra jogosító hatósági engedéllyel sem (Ambrózy 1906:52). Az adott községben regisztrált és így oda tartozó koldusokat a községnek kötelessége volt eltartani.

III.1.2. A hajléktalanság kriminalizálásának történeti előzményei: a törvényi szintű szabályozás és a csavargókkal kapcsolatos jogalkotási javaslatok

Az 1625. évi XIII. törvénycikk²⁴ a **csavargókat** a rablókkal és más hasonló jellegű cselekményeket elkövető személyekkel tárgyalja együtt. A törvénycikk szövege azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy ebben az esetben nem a csavargó – vagy hajléktalan – életmód kriminalizálásáról van szó, hanem az előbb említett cselekményeket – emberölés, rablás, lopás, stb. – elkövető olyan személyekről, akár nemesekről, akik az egyébként üldözendő cselekmény mellett csavargó életmódot is folytatnak. Tehát itt a hajléktalan életmód semmilyen tekintetben nem minősül önmagában vett jogsértésnek.

Az 1659. évi XV. törvénycikk²⁵ ehhez nagyon hasonló rendelkezéseket fogalmaz meg. A fent említett és más hasonló szabályozások fogalmazásmódjából egyértelművé válik, hogy a csavargó szó jelentéstartalma bár valószínűsíthetően magában foglalta az otthontalanságot, illetve magát a csavargás magatartását is, inkább utalt a bűnelkövetői életmódra, vagy akár súlyos bűncselekmények elkövetőire, akik elfogása és felelősségre vonása azért ütközött nehézségbe, mert nem rendelkeztek állandó lakó-vagy tartózkodási hellyel és cselekményeiket az ország különböző pontjain követték el.

Gönczöl Katalin hívta fel a figyelmet **Balla Károly** a csavargással kapcsolatos 1841-es jogszabálytervezetére (Gönczöl 1991:15-16). Balla (1841:70) szerint a nem dolgozás ténye már önmagában fenyegetést jelent a társadalomra, hiszen szerinte mindenkinek kötelessége saját élelmezéséről gondoskodni, amennyire képességei engedik. A szerző ezzel már önmagában kizárja a potenciális felelősségre vonás alól a vagyonos embereket – hiszen ők vagyonuk által rendelkeznek az élelmezésükhöz

²⁴ 1625. évi XIII. törvénycikk a csavargók és rablók megzabolázásáról és velük szemben az eljárás módjáról

²⁵ 1659. évi XV. törvénycikk a kihágást elkövető vég helyiek, az urak szolgái s más csavargók és gonosztevők, valamint az ilyen elfogottakat meg nem büntető, pallosjoggal felruházottak ellen az eljárás módját megszabják

szükséges fedezettel – illetve azon szegényeket, akik valamely mérce szerint nem képesek arra, hogy ellássák magukat. Balla (1841:70-74) javaslatainak lényege, hogy a fenti feltételeknek megfelelő személyeket írják össze és tartozzanak ezentúl a közmunkások csoportjába, akiket a szerző elképzelése szerint szabadságvesztés büntetés kiszabásának fenyegetése mellett különböző típusú munkákra lehetne kötelezni. Ilyen munka lett volna például a börtönök építése, az útépítés vagy az árokásás, emellett dologházba lehetett volna őket utalni, ahonnan csak akkor szabadultak volna, ha már „szorgalomhoz szoktak” és azt követően is valamilyen típusú „rendőri felügyelet” mellett dolgoztak volna (Balla 1841:70-74). A szerző szerint erre azért volt szükség, mert a szegénység bűncselekmények elkövetésére viheti rá az embereket (Balla 1841:70). Az eredeti javaslat a dologház lakóinak „bérezésével” kapcsolatban is tartalmazott leírást, amelynek értelmében az összegyűlt bért egy összegben szabadulás után kapták volna meg (Balla 1841). Ez egyértelműen a reszocializáció elősegítését szolgálta volna.

Gönczöl úgy véli, Balla javaslata egyfajta korai bűnmegelőzési kezdeményezésnek is felfogható, hiszen gondolatmenete része, hogy az olyan mindennapos létfenntartási szükségletek, mint az étkezés kielégítése miatt bűnelkövetésre kényszerülő emberek cselekedete mögött meghúzódó nagyon fontos ok – különösen télen – a munkalehetőségek hiánya (Gönczöl 1991:16).

Valóban haladó gondolkodásra vall Balla felismerése, de a javaslat adós marad a megvalósítás olyan részleteivel, mint például a téli hónapokban adható munkák, vagy az egyszerű közmunkára és a dologházba küldendők differenciálásának szempontjai. A javaslatot tehát – figyelembe véve azt is, hogy alapvetően itt egy büntetőpolitikai javaslatról van szó – inkább a gazdaságosság és a társadalmi realitás szempontjai vezérelték, mint a társadalmi szolidaritás vagy az elesetteken való segítő szándék szociálpolitikai megfontolásai. Balla (1841:61-62) szerint a fejlett iparral rendelkező nyugati országokban jelentkező gazdasági szükséglet teszi ökonómiaiilag nélkülözhetetlenné egy olyan társadalmi réteg létezését, amelyet szükség esetén a gyárakban munkaerőként szinte azonnal lehet mobilizálni, majd ezt követően „szélnek eresztani”.

Ez a szempont talán részben magyarázatot ad arra a némileg ambivalensnek tekinthető viszonyra, amelyet a jogalkotás és jogalkalmazás a csavargóként, munkakerülőként, koldusként, munkanélküliként számon tartott emberekkel szemben az iparosodás fellendülését követően fenntartott. Jóllehet sok országban alkottak olyan jogszabályokat, amelyek kriminalizálták az említett állapotcselekményeket, ezek a

legtöbb esetben rövidtartamú szabadságvesztést pénzbüntetést vagy kitiltást vontak maguk után, ami értelemszerűen sem az elkövető személyiségében, sem a körülményeiben nem hozhatott változást. Inkább az elrettentést remélhették ettől abban az értelemben, hogy e cselekmények elkövetői a büntetést követően talán megpróbálnak majd kívül maradni a hatóság és a politikailag fontos társadalmi rétegek látókörén.

Az **1843. évi büntetőtörvény-javaslat**hoz fűzött toldalék a rendőrségi kihágásokról a csavargást nem tárgyalja a kihágások körében és ezt maga a büntetőtörvény-javaslat sem teszi a bűncselekmények között. A javaslatához fűzött magyarázat ugyanakkor tartalmazza azt a megjegyzést, hogy ez csupán egy kezdetleges javaslat, hiszen a korabeli magyarországi viszonyok nem teszik lehetővé az intézkedést számtalan cselekménnyel szemben²⁶. Ez arra utal, hogy az ország szabályozási feltételei, infrastruktúrája és az olyan körülmények, mint a közellátás vagy a szociális intézkedések feltételrendszere és gyakorlati megvalósulása számtalan területen elmaradt a nyugati államokéhoz képest.

A javaslatához fűzött bevezetőben éppen egy kapcsolódó cselekmény, a koldulás kriminalizálásának példáját hozza a Választmány.²⁷ E szerint amíg nincsenek megteremtve a szegényellátás és a munkakeresők számára történő munkahelyszerzés alapvető állami feltételei, addig embertelen lenne a koldulást általánosan szankcionálni és ezzel megfosztani a rászorulókat az élelemszerzés lehetőségétől.²⁸

Az **1875. évi rendőrségi kihágásokról szóló törvényjavaslat**²⁹ már nagyjából pontosan definiálja a csavargás tényállását a közbiztonság elleni kihágások között. Eszerint akinek nincs biztos lakhelye vagy azt elhagyja és foglalkozás, munka nélkül csavarog és vagyonnal, illetve a fenntartását biztosító egyéb tisztességes móddal sem rendelkezik, rendőri felszólítás esetén maximum 8 napos elzárás büntetéssel lenne sújtható, ha a fent felsorolt feltételekben foglaltakat meghatározott idő alatt sem igazolni, sem pótolni nem tudja³⁰.

A Csemegi-kódexet követő **1879. évi kihágási törvény**³¹ - amelynek szintén Csemegi a szerzője (Fayer 1905:69) – a **csavargást** is a közbiztonság elleni kihágások között tárgyalja. Eszerint csavargó az, *„kinek bizonyos lakhelye nincs, vagy azt elhagyja és foglalkozás vagy munka nélkül csavarog, ha a hatóság által kitűzött határidő alatt sem*

²⁶ Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyagai, II. kötet, 1896:5

²⁷ Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyagai, II. kötet, 1896:5

²⁸ Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyagai, II. kötet, 1896:5

²⁹ A Magyar Rendőri Büntető Törvénykönyvről szóló 1875. évi törvényjavaslat, 59.§

³⁰ Képviselőházi Irományok, 1875:XXV. kötet 808. szám, 157.o.

³¹ 1879. évi XV. törvénycikk: a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról

a fentartására szolgáló eszközöket, sem azt, hogy azok tisztességes megszerzésére törekszik, kimutatni nem képes”.

A büntetendőséget nem csupán az otthon elhagyása, vagy az otthonnal nem rendelkezés alapozza meg, hanem a vagyoni helyzet és a munkakeresés illetve a tisztességesnek tartott jövedelemszerzésre való törekvés is. Ez a jogszabályi rendelkezés tehát nem csupán vagyoni helyzet alapján tesz különbséget az emberek között, hanem már egyértelműen differenciál „érdemes” és „érdemtelen” szegények között is. Mezey (2009a:20) szerint ennek a kettősségnek a középkori kezdete a reformáció munkaethoszával és koldulásról alkotott felfogásával hozható összefüggésbe, amely a szegénységen belüli kategóriák kialakítását tette lehetővé a helyzetükért felelősnek tekintett szegények fogalmának felerősítésével.

A jogszabály az ismételt csavargást súlyosabban bünteti: első alkalommal nyolc napi, ismételt elkövetés esetében már egy hónapi elzárás kiszabását rendeli. Emellett büntetni rendeli a koldulás bizonyos eseteit is, többek között ilyen a hatósági engedély nélküli koldulás.

Nagyiványi (1891) a dologház magyarországi meghonosításának szükségességéről írott, a közvetítő iskola elméleti kereteibe illeszkedő értekezésében elmélkedett a munkakerülőnek nevezett emberek helyzetéről és arról, hogyan lehetne azon változtatni oly módon, hogy az ne támogassa a „henye életmód” folytatását. Nagyiványi művét érdemes részletesebben tárgyalni, mert pontosan kirajzolódik belőle az otthontalanságot, illetve a nélkülözésből fakadó kéregetésre kényszerülést valamilyen erkölcsi vagy jellembeli defektusnak köszönhető önhibának és a jogi felelősségvonásra alapot adó, az egész társadalmat veszélyeztető magatartásnak felvázoló nézetek összes alapvető érve és elgondolása, amely sokszor még napjaink politikai diskurzusában is visszaköszön.³²

A munkakerülők csoportjába sorolta Nagyiványi többek között a csavargókat, a koldusokat, valamint a prostituáltakat. A szerző egyértelmű negatív értékítélettel viszonyul az említett csoportokhoz, amelyeket a társadalom ellenségének is nevez (1891:83), valamint szilárdan képviseli azt az álláspontot, hogy valamennyi csavargó és koldus alkoholfüggőségben is szenved („iszákos”) (1891:103).

Javaslatának essenciája, hogy a javítandó és javítható kategóriájába tartozó munkakerülőket a dologház segítségével lehetséges lenne megváltoztatni, az addigi helytelen, hibás életmódjukat megjavítani és olyan életmódhoz szoktatni őket,

³² Ld. III.1.2. fejezet

amelynek keretében munkavégzés segítségével juthatnak jövedelemhez (Nagyiványi 1891). A javaslat inkább a társadalomvédelem, mint a rászorulókon való segítség jegyében született, hiszen az ebből a szempontból problematikusnak tekintett csoportok munkára szoktatását az általuk a társadalomra jelentett fenyegetés elleni védelem egyik eszközeként írja le. Nagyiványinál (1891:85-86) ugyanis a csavargó és a koldus közveszélyes elemként jelenik meg, akinek saját – erkölcsi alacsonyabb rendűségéből és lustaságából fakadó – önálló döntésén alapuló személyes választása az, hogy nincs otthona, munkája, jövedelemforrása, adott esetben családja.

A szerző munkájában tehát nem csupán erőteljes negatív értékítélet jelenik meg, de az abba vetett hit is, hogy az otthontalanság kizárólag az adott személy döntése és ezáltal felelőssége, amelyért, mint a közt veszélyeztető életformáért és magatartásért felelősségre vonható és szankcióval sújtandó. Ennek megfelelő módja Nagyiványi (1891:86) szerint azonban nem lehet kizárólag a szabadság elvonása, hiszen az otthontalan csavargó tulajdonképpen jutalomnak tekintené a meleg szobát és meleg ételt, ami a szerző véleménye szerint a hagyományos büntetés-végrehajtás keretei között várna rá. Többek között ez a kijelentés is mutatja a szerző álláspontjának radikális voltát, hiszen annak ellenére, hogy rendelkezett információkkal a korabeli börtönállapotokról, mégis úgy véli, a csavargók még ezt is nagyobb örömmel vállalják, mint a munkavégzést.

Nagyiványit tehát nem kifejezett segítőszándék vezérelte, mikor a munkabüntetést javasolja, hanem egyfajta különös punitív szemlélet, amelynek értelmében a csavargó és a koldus, aki a legjobban a munkától fél (1891:85-86) ezzel a büntetéssel tartható vissza a legerőteljesebben. A szerző nézeteinek relatív szélsőséges voltán némileg enyhít az, hogy míg a csavargókat homogén, állapotukért minden esetben felelős csoportként kezeli, a koldusok esetében azonban különbséget tesz munkaképesek és munkaképtelenek között, és a munkaképtelenek esetében megengedettnek tekinti a kéregetést, mint a létfenntartás formáját.

A dologház intézménye hazai bevezetésének indokoltsága mellett Nagyiványi nem csupán, mint a csavargók és koldusok leghatékonyabb büntetési módja mellett érvelt, hanem említést tesz finansziális szempontokról is. Például írt a fogvatartottak tartási költségeiről, amely egyrészt visszaesők esetén újra és újra felmerül, megjavítottak esetén azonban az állam terhei e téren csökkennek (1891:100), másrészt pedig a dologházakat helyes működés esetén gazdasági szempontból önfenntartó intézményeknek képzelte a szerző (1891:108-110).

Az alkoholfüggőséget („*iszákosság*”) – amennyiben csavargó életmód vagy koldulás nem társul hozzá – Nagyiványi jóval enyhébben ítélte meg erkölcsi szempontból és a műben írottak alapján úgy látszik, nem is tartja a társadalomra veszélyes jelenségnek (Nagyiványi 101-104).

Gönczöl (1991:24) és Kiss (2010:73) is rámutatott, hogy Nagyiványi javaslatában adós maradt annak kifejtésével, milyen sors, milyen lehetőségek vártak volna a megjavított és a dologházból szabadon engedett dolgozni vágyó volt munkakerülőkre. A dologház utáni élettel kapcsolatos csaknem egyetlen javaslat az értekezésben a dologház lakóinak jutalmazásával kapcsolatos. Eszerint az ott dolgozók elvégzett munkájukért a szokásos munkabér hatodát, illetve az azzal szerzett haszon bizonyos részét kapták volna jutalomként, amely kettős funkciót töltött be:

a) Egyrészt további munkára biztatta volna a dologházba utaltakat, másrészt pedig a dologház utáni élethez tőkét biztosított volna (Nagyiványi 1891:139-140). Az ilyen jellegű „jutalom” jelenléte a javaslatban arra enged következtetni, hogy Nagyiványi meglehetősen túlbecsülte az ilyen feltételek mellett szerezhető összegeket. Feltehető, hogy ez önmagában nem nyújtott volna jelentős segítséget a dologházból kikerült, továbbra is otthontalan személyek számára. Különösen igaz ez a Nagyiványi által javasolt feltételek mellett (1891:150-151), amelyek szerint az intézet által „jutalom” néven őrzött keresményt csupán kis összegű részletekben adták volna át a kikerült dolgozónak.

b) Az sem kétséges, hogy ez az intézmény tovább erősíti a dologház punitív jellegét, hiszen e jogkövetkezmény önkényesen vonta volna el az ott dolgozók keresményének jelentős részét, még akkor is, ha ezt az intézet fenntartása jegyében tette volna.

A kifejezetten haladó gondolkodás ennek ellenére Nagyiványi írásában is megjelenik, mégpedig a dologházból kikerülésnél (1891:148-154), ahol egyértelművé teszi, hogy nem szabad előítéllettel tekinteni a dologházból kikerültekre és törekedni kell arra, hogy a társadalom szerencsésebb anyagi helyzetű tagjai foglalkoztassák őket. Nagyiványi a magyarországi csavargók számát 1891-ben 8000 főre becsülte – 5000 magyar és 3000 külföldi személy – (Nagyiványi 1891:98), azonban értekezéséből nem derül ki, hogyan jutott erre az eredményre, sőt, ki is emeli, hogy pontos adat nem áll e tekintetben rendelkezésre. Így ezeket a számokat nem lehet tudományos értékkel figyelembe venni.

Mint látható, a csavargóknak bélyegzett emberek, illetve csoport veszélyességéről alkotott értékítélet nem újkeletű a magyar jogalkotásban és szakirodalomban. A jogalkotás a csavargók és a koldusok szegregációját és

kriminalizálását erősítette. A jogalkalmazás gyakorlata pedig azokat a jogszabályokat, amelyeknek eredendően nem a csavargók és a koldusok voltak a célpontjai, elkezdte ezeket e csoportok kirekesztésére, kriminalizálására használni. Kiváló példa erre az 19. század végi, 20. század eleji közigazgatási gyakorlat, amely a csavargókkal szemben gyakran fogatosított ún. **kórházi kitiltásokat**. E szerint az így megnevezett személyt a magyarországi közkórházakban - halaszthatatlan ápolást igénylő esetet leszámítva - nem lehet ellátni, mivel a rendelkezésben foglaltak szerint betegsége hivatkozva „ápoltatják magukat” és ezzel felesleges kiadásokat okoznak az államnak. Az ilyen esetekben szokásos intézkedés az adott személy a kórházból való elutasítása és az illetékes hatóságnak való átadása volt. Ezt az intézményt ugyan nem kizárólag csavargókkal szemben alkalmazták, de a Belügyi Közlönyben (1899/4:139-140) kihirdetett kitiltások listájából egyértelmű, hogy az érintettek többségét csavargóként jellemzi a kitiltó rendelkezés.

III.1.2.1. A csendőrség lézengőkkel kapcsolatos feladatai és a csavargó-fogalom közbiztonsági értelmezése

Magyarországon a csendőrséget az 1881. évi III. törvénycikk hozta létre a közbiztonsági szolgálat ellátására. A csendőrség az egész ország területére nézve rendelkezett illetékességgel a hatáskörébe tartozó ügyekben. Kivételt képezett ez alól a főváros – 1892-től Budapest, mint székesfőváros -, a törvényhatósági joggal felruházott városok, és az ún. rendezett tanácsú városok, amelyek az alispán felügyelete alatt saját belügyeiket önállóan intézték.³³ Az 1881-es jogszabály a csendőrség feladatkörére nézve részletszabályokat nem tartalmaz.

Az 1882. évi csendőrségi szervezeti utasítás, illetve a szolgálati utasítás azt mondja, a csendőrség feladata alapvetően a közbiztonság, a csend és a rend fenntartásában való közreműködés (illetve helyi rendészeti ügyekben a felügyelő és a községi közegek támogatása)³⁴. Ezek a szabályzatok a csavargókkal kapcsolatos feladatokról nem szólnak.

A csendőrség 1888-as szervezeti és szolgálati utasítása azonban már nyomatékosítja, hogy a csendőri portyák során különös figyelmet kell fordítani a csavargók letelepedésének megakadályozására.³⁵ Ez egyértelműen arra utal, hogy a

³³ Id. A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata 1909:1-7

³⁴ Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára 1882/6

³⁵ Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára 1888: 148-149

rend és a biztonság szempontjából a csavargók kockázatot jelentettek, aminek megelőzési módja a gyakori őrjáratozás volt. Az 1900-as szabályzat a fokozott figyelem tanúsítását, a „szoros felügyeletet” ösztönözte e körben.³⁶ A jogalkotó a törvénysértések megelőzési módjairól szóló fejezetben tárgyalta a kérdést, amelyből az a következtetés adódik, hogy a csavargók és koldusok által elkövetett szabályszegéseket kizárólag az intenzív hatósági felügyelet gyakorlásával kívánták megakadályozni.

A csavargó kifejezés jelentéstartalmát meghatározó 1909-ben kiadott „A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata” c. kötetéről már korábban volt szó. A szolgálati utasítás szerint a csendőr elfoghatja „azon büntett vagy szabadságvesztéssel büntetendő vétség elkövetésével nyomatékosan gyanúsított egyént”, aki csavargó³⁷. Ez jelzi a csavargók megítélését, mert a fent leírt körülmények közötti elfogásra a csavargó létén kívül például a bizonyítékok elrejtésének vagy megsemmisítésének, szökésnek vagy a megkísérelt bűncselekmény befejezésének a veszélye mellett kerülhetett sor. Ambrózy Gyula (1906:33-34) értelmezése szerint a csavargó lét tulajdonképpen magában foglalja a szökés veszélyét.

A szolgálati utasítás szól arról is, hogy **gyanús körülmények** között – mikor az elfogásra nincsen ok - elővezethetők például az idegen illetőségű koldusok, akik munkakeresés ürügye alatt csavarognak, vagy akik különféle, a csavargáshoz vagy a kolduláshoz kapcsolódó cselekményeket követnek el, amilyen például a „csavargásra buzdítás”, a „koldulásra tanítás” vagy a „koldulás eredményében való részvétel”³⁸.

A gyanús körülmények definíciója sem a szolgálati utasításban, sem annak magyarázatában nem szerepel, így az is feltételezhető, hogy önmagában gyanús körülmény lehetett például az, ha egy koldus nem az illetőségi helyén koldult. A kontextus egyértelművé teszi, hogy az említett csoportokba tartozó személyek hátrányos megkülönböztetésben részesültek a hatóságok – jelen esetben a csendőrség – részéről, hiszen a gyanús körülmények esetén történő elővezetés nem minden személyre vonatkozott, csupán a szolgálati utasításban felsorolt csoportokra. Ambrózy (1906:53-54) leírta, hogy amennyiben az intézkedő csendőr nem talál bizonyítékot arra, hogy az adott személy valóban aktívan munkát keres, akkor azt kell feltételezni, hogy illegális cselekményekből tartja fenn magát és így közveszélyesnek tekintendő (ilyen eset például, ha valakinél nagyobb mennyiségű rézpénzt találnak, mert a korabeli

³⁶ Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára 1900: 152

³⁷ Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára 1900:204

³⁸ Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára 1900: 216-217, A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata 1909:133-135

vélekedés szerint az arra utalhat, hogy koldulásból tartja fenn magát és nem munkát keres).

Az 1927-es szabályzat már szól a közveszélyes munkakerülők kategóriájába tartozó személyekről is, akiket a csendőröknek kötelessége volt elfogni. Ezt a közbiztonság veszélyeztetésével indokolták³⁹.

III.1.2.2. Az 1913. évi XXI. törvénycikk a közveszélyes munkakerülőkről

Az 1913. évi XXI. törvénycikk jelentős a magyar jogalkotásban, hiszen ez alapozta meg a közveszélyes munkakerülő kategóriáját a hazai jogrendszerben. A jogszabály és az elfogadását megelőző politikai diskurzus elemzésével arra a kérdésre próbáltam választ találni, hogy ebben a korszakban milyen megfontolások álltak a közveszélyes munkakerülés jogi kategóriájának kialakítása mögött, illetve hogy milyen érvek hangzottak el a szabályozás mellett és ellen.

III.1.2.2.1. Jogszabályi háttér

A Képviselőház által elfogadott és a Főrendiház elé terjesztett – és a végül ebben a formában elfogadott és törvényi erőre emelkedett – javaslat lényege az volt, hogy

*„1. § Az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki **munkakerülésből csavarog** vagy **egyébként munkakerülő életmódot folytat** (...)”⁴⁰*

a törvénycikkben meghatározott esetekben – visszaesésre vagy egyéb minősítő körülményre tekintettel – elzárással, fogházbüntetéssel vagy pénzbüntetéssel sújtható. A szabadságvesztéssel járó szankciók tartamának minimuma általános jelleggel nyolc nap, maximuma nyolc hónap volt.

A törvénycikk szerint

*„5. § ...a bíróság fogházbüntetés kiszabása helyett a tettest ítélettel **dologházba** utalhatja, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett szükségesnek tartja.*

6. § Aki a 2., a 3. vagy a 4. §. alapján már meg volt büntetve, azt, ha utolsó büntetésének kiállása után két éven belül az 1 — 4. §-ok valamelyike alá esik, a bíróság fogházbüntetés kiszabása nélkül ítélettel dologházba utalja.

³⁹ Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára 1927

⁴⁰ Főrendiházi irományok 1910/“1-ső melléklet az 637. számú irományhoz”

Az előbbi bekezdés esetében a bíróság a dologházba utalást mellőzheti és egy hónaptól egy évig terjedhető fogházbüntetést állapíthat meg, ha az elítélt egyéniségéből és az eset körülményeiből alaposan lehet következtetni arra, hogy a tettes a büntetés kiállása után munkás és rendes életmódot fog folytatni.”⁴¹

A jogszabály alapján a bíróság meghatározott időre kitilthatta a személyt abból a községből, amely nem illetőségi helye, külföldi személyt pedig egész életére vagy meghatározott időre is kiutasíthatta az országból. A dologházba utalás határozatlan időtartamra szólt, de egy évnél rövidebb és öt évnél hosszabb nem lehetett az ott eltöltött idő.

III.1.2.2.2. Következtetések

Az 1913-as javaslat indoklása szerint az államot a munkakerülők zavarják feladatai elvégzésében, ez vonatkozik mind a jogrend fenntartására, mind pedig a „polgárai tökéletesbítésének előmozdítására”.⁴² A munka nélkül élők ugyanis - tartja a szöveg - **életmódjukkal, viselkedésükkel, pusztá jelenlétükkel** káros hatást gyakorolnak a társadalomra, a bevett értékekre, a közerkölcsre és magára a társadalom legkisebb organikus egységére, a családra. Az indokolás azonban kiemelte azt is, hogy a büntetőjognak csak ott kell beavatkoznia, ahol a társadalom javai, érdekei veszélybe kerülnek.

1913-ban a hangsúly tehát a **társadalom védelmén** volt, hiszen, ahogy a javaslat is írja, a korabeli kriminológiai, pszichológiai vizsgálatok eredményei szerint a munka nélküli élet káros hatással van az ember fizikumára, mentális állapotára, erkölcsre és ezen keresztül a társadalomban fennálló rendre.⁴³ Nem lehet elmenni azonban a mellett, hogy a Javaslat adós maradt az összefüggés konkretizálásával, azaz azzal, hogy maga a munkanélküliség ténye miért káros a társadalomra. Kenedi Géza fel is vetette a képviselőházi vitán, hogy ha egy vagyonos ember nem dolgozik, őt nem büntetik meg⁴⁴. A javaslat szövege „**a keresetre utalt egyén**” szóhasználatával operált, az indokolás pedig ki is emelte, hogy a közfelfogás a megfelelő vagyonnal rendelkezők büntetését nem tartja indokoltnak. Ez az a fordulat, amely egyértelművé teszi, hogy a

⁴¹ Főrendiházi irományok 1910/“1-ső melléklet az 637. számú irományhoz”

⁴² Főrendiházi irományok 1910/“2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:73

⁴³ Főrendiházi irományok 1910/“2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:73

⁴⁴ Képviselőházi napló, 1910:38

szabályozás, bár munkakerülésről beszél, valójában egy bizonyos társadalmi csoport tagjainak életmódjáról szól.

A vitában többen is (például Blanár Béla, a javaslat előadója⁴⁵ és Balogh Jenő igazságügy-miniszter⁴⁶) is hangsúlyozták, hogy aki önhibáján kívül került ebbe a helyzetbe, azon szociálpolitikai intézkedésekkel segíteni kell. Erre szolgált például a munkaképtelenek részére létrehozott szegényház, vagy annak elősegítése, hogy aki alkalmi munkánélküli és dolgozni kíván, az megfelelő munkához jusson. Abban az esetben azonban, ha valakinek hivatásos munkakerülése a társadalmat közvetlenül veszélyezteti, ott „a legerélyesebb intézkedésekre van szükség, mert a munkakerülők részéről fenyegető veszedelem nagyságát elég sötét színekkel festeni nem lehet”⁴⁷.

A jogintézmény bevezetésének indokai között felmerült a **súlyosabb bűncselekmény elkövetésének megelőzése** is. Az indoklás logikája szerint akinek nincs munkája és emiatt keresete vagy megfelelő vagyona sincs, az bűnelkövetésből fogja fenntartani magát, kriminális fenyegetést jelentve a társadalomra. Blanár Béla, a javaslat előadója szerint ez egészen addig így lesz, amíg a munkakerülő a legkényelmesebb és a legjövödelmezőbb megoldásnak tartja a bűnelkövetést a korabeli ítélkezési gyakorlat folyamatos enyhülésének és a rövid tartamú szabadságvesztés hatástalanságának köszönhetően.⁴⁸ Azt azonban a javaslat is elismerte, hogy arról, hogy a bűncselekményeknek pontosan milyen aránya volt a munkánélküliségre visszavezethető, nem álltak rendelkezésre adatok.

A javaslat álláspontja szerint a munkánélküli életmód „**erkölcsi nihilizmushoz**”⁴⁹ vezet: először kisebb, majd egyre súlyosabb bűncselekmények elkövetését eredményezi. A társadalomra való veszélyesség tényét tehát az jelentette, hogy egy személy, aki képes lenne dolgozni, nem dolgozik, nem is keres munkát és nincs megfelelő vagyona sem. Ahogy az indoklás megfogalmazta: „ami cselekményét büntethetővé teszi (...), hogy irtózik a munkától”.⁵⁰ A javaslat eredeti szövegében minősített esetként szerepelt a „közbiztonságra veszélyes” eredmény. E megoldással azonban az alapeseti tényállásnak nem eleme ez a követelmény. Talán nem véletlen, hogy ez a fordulat a beterjesztett javaslatban már nem szerepelt. A beterjesztő arra hivatkozott, hogy a megfogalmazás túl „laza kategória”, amellyel amúgy sem az adott

⁴⁵ Képviselőházi napló, 1910:35

⁴⁶ Képviselőházi napló, 1910:37

⁴⁷ Főrendiházi irományok 1910/ „2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:73

⁴⁸ Képviselőházi napló, 1910:34

⁴⁹ Főrendiházi irományok 1910/ „2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:74

⁵⁰ Főrendiházi irományok 1910/ „2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:92

konkrét cselekmény veszélyességét kell majd a bírónak vizsgálnia, hanem az elkövető személyiségében rejlő kockázatot.

Az 1913-as javaslat konkrét indoka az volt, hogy a Csemegi-kódex klasszikus tettarányos megközelítése már nem felelt meg a korabeli nemzetközi tendenciáknak, az új szellemű elméleteknek, amelyek szerint nem elsősorban magát a tettet kell vizsgálni a büntetés kiszabásakor, hanem az **elkövető személyét**, és azt, hogy személyisége alapján **mekkora és milyen jellegű veszélyt jelent** a társadalomra, mitől várható a javulása valamint az, hogy a „társadalom hasznos tagja lesz”.

A **dologház** jogpolitikai célját tekintve tehát kettős jellegű: egyfelől javító-nevelő intézmény, amelynek célja, hogy a hivatásos munkanélkülieket „rendhez, munkához és rendes élethez szoktassa, hogy őket a társadalomnak mintegy megjavítva visszaadja”⁵¹, másfelől biztonsági intézkedés a társadalom védelmére. Amikor a dologházat a beutalt elhagyja, az állam gondoskodik számára megfelelő munkáról, hogy ne térjen vissza munkakerülő életmódjához. A nevelési cél megvalósítása azonban az intézményi hiányosságok miatt kudarcot vallott. Ahogy Gönczöl Katalin (1991:30) rámutatott: „a létrehozott intézmények csak arra voltak alkalmasak, hogy lejárassák a nevelés eszméjét és ismét előtérbe kerüljön a megtorlás elve, most már azonban a potenciális személyi társadalomra veszélyességre alapozva”.

Az 1913-as javaslat előadója, Blanár Béla a dologház hasznossága mellett érvelt, amikor hangsúlyozta, hogy a rövid tartamú szabadságvesztésnek semmiféle pozitív hatása nincsen az elítéltekre, attól nem várható javulás, vagy szándék az életmódjuk megváltoztatására szabadulásuk után.⁵²

Kenedi Géza már az 1913-as képviselőházi vita során felhívta a figyelmet arra, hogy a dologház szóhoz negatív értékítélet kapcsolódhat és ez szükségtelenül megbélyegzi az onnan kikerülőket, noha azért hagyhatták el az intézetet, mert úgy ítélték meg, megjavultak, ezért „bélyeg nélkül kell kiereszteni őket a társadalomba”.⁵³ Cohen (1985:42) ezzel kapcsolatban írta, hogy akik kikerülnek a büntetőeljárás rendszeréből és visszatérnek a társadalomba, igen nehezen tudnak a rájuk sültött bélyegtől megszabadulni.

Érvként hangozott el az is, hogy a „csavargók” jogainak védelme érdekében van szükség az intézkedésekre.⁵⁴

⁵¹ Képviselőházi napló, 1910:35

⁵² Képviselőházi napló, 1910:34

⁵³ Képviselőházi napló, 1910:39

⁵⁴ Főrendiházi irományok 1910/“1-ső melléklet az 637. számú irományhoz”:92

Az 1913-as törvényjavaslat indoklásában szerepel az Emile Garcon által egy 1909-es amszterdami értekezleten felvetett probléma, miszerint ezek a jogi megoldások „a társadalom védelme címén egyes néposztályok szabadságát fenyegetik” és „mindig attól kell tartani, hogy az, akinek korlátlan hatalmat nyújtunk, e hatalmat rosszul fogja használni; s a legrosszabb a dologban, hogy teljesen jóhiszeműen s abban a tudatban követi el a visszaélést, hogy kötelességét teljesítette”.⁵⁵ Garcon ezeket a sorokat akár ma is papírra vethette volna. A francia büntetőjogász arra utalt, hogy a bírói mérlegelés határainak tágítása, valamint az intézkedő rendőr diszkrecionális jogkörének növelése azzal, hogy ő dönti el, adott helyzetben mire nézve áll fenn a közveszélyes munkakerülés gyanúja, teret adhat az önkénynek és a szabadság indokolatlan korlátozásának. Az 1913-as Javaslat indoklása szerint a bírákra jellemző „emelkedett műveltség” miatt visszaélés nem fog bekövetkezni, s ha mégis, akkor azt a felügyelő-hatóság korigálja majd. A szabadságkorlátozásra pedig úgy kell tekinteni, mint egy magasabb szintű szabadság, az erkölcsi szabadság megszerzésének eszközére.⁵⁶

1913-ban, Blanár Béla által kiemelten hangsúlyozott szempont volt, hogy ne minden csavargó essen a büntetőeljárás hatálya alá.⁵⁷ Ezzel a problémával számos korabeli nemzetközi kongresszuson is foglalkoztak, amelyek lényegére a Javaslat is utal:

„Becses eredmény, hogy szigorúan elkülönült a megoldásra váró kérdés két, egymástól elvileg különálló része. Az egyik megoldása az általános szociálpolitikára vár; ez a gyöngé, beteg, vagy munkaalkalom híján szűkölködő koldusok és csavargók munkával ellátása, támogatása és gyógykezelése. E csoporttal szemben a büntető politikának semmi teendője nincs. A kérdés másik részét ellenben az államhatalom kényszerítő beavatkozásával, megfelelő büntetőjogi rendszabályokkal kell megoldani; a feladat e téren a munkakerülők rendes életmódhoz szoktatása és munkára nevelése.”⁵⁸

A fenti elkülönítés egyértelműen két részre osztja a csavargókat és ezen keresztül pedig a szegényeket is. Az elkülönítés alapja az önhiba, a munkavégzés képessége és az egyén életmódjával kapcsolatos erkölcsi mérce. Ennek ellenére,

⁵⁵ Főrendiházi irományok 1910/“2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:99

⁵⁶ Főrendiházi irományok 1910/“2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:100

⁵⁷ Képviselőházi napló, 1910:34-35

⁵⁸ Főrendiházi irományok 1910/“2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:82

ahogyan ezt a témával foglalkozó tanulmányomban korábban kifejtettem (Podoletz 2014), az 1913. évi XXI. törvénycikk saját korában inkább haladó szellemű jogi aktusnak számított, még akkor is, ha utóbb az alkalmazott megoldásokról kiderült, hogy nem tekinthetők hatékony reakcióknak az ilyesfajta társadalmi jelenségekre. Ettől függetlenül tény, hogy a dologház intézménye sosem terjedt el igazán a magyar jogalkalmazásban. „Az ítélkezési gyakorlat szinte látványosan mellőzte a dologházi elhelyezés elrendelését”, ennek oka lehetett a szankció szigorúsága, de az is, hogy „a magyar bírói kar elvileg nem értett egyet a szegénység, elesettség törvényben rögzített formáinak pönalizálásával” (Gönczöl 1991).

Az 1913-as törvényben kiteljesedő szabályozási tendencia jól példázza, hogy az állandó otthonnal nem rendelkező emberek kriminalizálása nem huszonegyedik századi sajátosság a magyar jogalkotásban. A csavargónak bélyegzett embereket a közrendre veszélyesnek minősítették és fokozatosan kiszorították őket a lakott területekről. Ebben az újonnan megalakult csendőrség nagy szerepet töltött be. A munkakerülés büntetendő cselekménnyé nyilvánításának vitájából nyilvánvalóvá válik, hogy a szabályozást a korabeli tudományos eredményeknek megfelelően próbálták kialakítani és annak eredményeképpen azt remélték, hogy a „munkára szoktatás” és a „dolgos életre nevelés” esélyt ad majd a munkakerülőknek a társadalomba való beilleszkedésre.

A hajléktalanság és a szegénység, mint társadalmi jelenségek a szocializmus időszaka alatt tabunak számítottak, kutatások központi témájává is csupán a rendszerváltás előtti utolsó évtizedben vált (Nagy 2009:80). A közveszélyes munkakerülők büntetése és a szegénység láthatatlanná tételére tett kísérletek azonban a szocializmus időszakát is végigkísérték Magyarországon. Ezeket a folyamatokat, valamint azok kapcsolódását az általam is elemzett 19. századi és 20. század eleji szabályozási formákhoz Gönczöl Katalin mutatta be részletesen a *Bűnös szegények* (1991) című munkájában, így jelen dolgozatban csupán a szocializmus kori hajléktalanság legfontosabb karakterisztikáit vázolom.

1950 után az 1953-as lakáskódex volt az első jogszabály, amely a hajléktalan emberekre vonatkozó előírásokat tartalmazott, ami arra utal, hogy a hajléktalanságot lakáspolitikai területre tartozó problémaként kezelték (Gyarmati *et al.* 1996). A szocializmus korszakában is létezett hajléktalanság, a jelenséget akkoriban más kifejezésekkel írták le: csöves, csavargó, közveszélyes munkakerülő, azonban szinte „egyikük sem aludt” közterületeken, amiben jelentős szerepet töltöttek be a

munkásszállók és a túlfoglalkoztatás (Nagy 2009:81-82).⁵⁹ Mivel a rendszerről festeni kívánt képbe nem illett bele a hajléktalanság jelensége, így azt egyéb eszközökkel is megpróbálták láthatatlanná tenni. Ilyen volt a közveszélyes munkakerülők rendőri felügyelet alá helyezése, büntetés-végrehajtási intézetben vagy egyéb zárt, például átnevelést szolgáló intézetben történő elhelyezésük, illetve a nagyobb településekről való kitiltásuk (Breitner *et al.* 2002). Utasi Ágnes és kutatótársai interjúk vizsgálata szerint a „csövesek” esetében a társadalomból történő menekülés fontos oka volt a „gürcöléssel”, mint a gazdagodáshoz vezető úttal szembeni ellenállás (Utasi 1987). A vizsgálat interjúalanyai 22%-a „legalább egyszer volt már börtönben” és/vagy körözés alatt állt az interjúkészítés időpontjában, 17%-ukra jellemző volt a súlyos alkoholfüggőség, 16%-ukra pedig valamilyen típusú kábítószerrel való visszaélés (Utasi 1987). A vizsgált csoport egy része kényszerűségből vált „csövéssé”, másik részük esetében viszont „tudatosan követett alternatív életstílusról” volt szó (Utasi 1987). Az 1980-as népszámlálás adatai szerint mintegy 360 000 fő „nem lakásban lakott”, ami magában foglalta azokat, akik a gyermekvédelmi intézményrendszerben, munkásszállókon, alkalmi szálláshelyeken vagy munkaterápiás alkoholelvonó intézetekben éltek, és nagyjából 30 000 fő esetében a lakóhely üzlet, iroda, barlang vagy kunyhó volt (Gyarmati *et al.* 1996). Ezek az adatok világosan mutatják, hogy a szocializmus időszakában is létezett a mai fogalmaink szerinti „rejtett hajléktalanság”. 1989-ben alakult meg a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság, amely helyzetjelentésekkel és állásfoglalásokkal világított rá arra, hogy hazánkban a hajléktalanság ebben a korszakban is széleskörű, tömegeket érintő társadalmi jelenség volt.⁶⁰

III.1.3. A hajléktalanság 21. századi kriminalizálása Magyarországon

A hajléktalanság, mint társadalmi probléma a szocializmus évtizedeit jellemző relatív láthatatlanság után a rendszerváltást követő években került a felszínre. Ebben

⁵⁹ A csavargó szó alapvetően olyan embereket jelölt, akik a vidéken, városok között vagy az utcákon kóboroltak, alkalmi munkákat is vállaltak, de „alapvetően a könnyű pénzkeresési módokat” részesítették előnyben és egy részükre jellemző volt, hogy „különbféle autoritások elől” menekültek (például fiatalok a szülők vagy az iskola elől) (Nagy 2009:81). A csövesek ezzel szemben főként nagyvárosokban és koncerteken fordultak meg (Nagy 2009:81). Akik „munka nélkül éltek”, azokat „élősdinek, közveszélyes munkakerülőnek tekintették” (Nagy 2009:82). A három kifejezés háromféle csoportot ír le, de a használatban természetesen voltak átfedések, sok esetben ezeket szinonimaként is alkalmazták az időszakban, főként a köznyelvben.

⁶⁰ <http://www.gyoripeter.hu/home/docs/homelessness/firstorg#TOC-Helyzetjelent-sek>

az időszakban a kapcsolódó jogalkotást az új típusú szociális védőháló kiépítésére tett kísérletek jellemezték. A szociális problémák megoldását azonban háttérbe szorították a rendszerváltás okozta gazdasági problémák (Nagy 2009:84). A városi hajléktalanság mértéke többek között a gazdaság, a piaci berendezkedés és a munkaerőpiac jellegének hirtelen változásai miatt megnövekedett és a szocializmus időszakára jellemző kitiltó-jellegű szabályok megszűnésének köszönhetően láthatóvá vált a 2000-es évek elejére. A hajléktalan emberek helyzetének jellemzői a rendszerváltás óta többször is változtak. 1999 és 2003 között például stagnálás, illetve enyhe javulás, 2003 és 2006 között pedig jelentős növekedés volt megfigyelhető a munkához és munkakeresethez jutás tekintetében (Győri 2013a:7). 2007-2008 során viszont „töréspont” következett be, a hajléktalan emberek „jövedelemszerző munkához jutásának az esélye radikálisan lecsökkent” és a negatív tendencia sok évig elhúzódott (Győri 2013a:7).

III.1.3.1. A hajléktalanság jelenlegi magyarországi helyzetének rövid bemutatása

A Magyarországon élő **hajléktalan emberek számáról** pontos adatok nem állnak rendelkezésre, az alábbi adatok a hajlék nélkül élők minimális száma tekintetében adnak segítséget. A Menhely Alapítvány „Február 3” elnevezésű, 1999 óta évente elkészített kérdőíves felmérésében 2017-ben nagyjából 8 000 hajléktalan helyzetben levő ember vett részt önkéntesen válaszadóként (utcán vagy hajléktalan szállón alvó emberek), ez a szám 2015-ben 11 000 volt.⁶¹ A felmérés publikált eredményei nem tartalmazzak adatot arra nézve, hogy a válaszadók tartósan vagy ideiglenesen váltak hajléktalanná. A 2015-ös megkérdezésről készített jelentésben szerepel, hogy a szállón tartózkodó hajléktalan emberek kb. 69 százaléka (kb. 7 200 fő) vett részt a felmérésben.⁶² Ebből és a felmérés egyéb adataiból arra következtethetünk, hogy ebben az időpontban legalább 14 000 hajléktalan helyzetű ember élt Magyarországon. A Város Mindenkié Csoport 2016-ban benyújtott közérdekű adatigényléséből kiderült adatok alapján 2015-ben a magyarországi hajléktalanellátás éjszakai szálláshelyeit több, mint 12 000, az átmeneti szállásokat mintegy 9000, a nappali ellátást pedig több, mint 30 000 különböző ember vette igénybe.⁶³ Egy 2013-2015 között végzett kutatás (Fadgyas-Freyler 2017) a vizsgált

⁶¹ <http://www.menhely.hu/index.php/hajlektalansagrol/februar-3>, <https://bmszki.hu/hu/februar-harmadika-munkacsoport/ev-es-adatfelvetelek>

⁶² <http://www.menhely.hu/index.php/hajlektalansagrol/februar-3>

⁶³ https://avarosmindenkie.blog.hu/2016/09/03/hany_hajlektalan_ember_el_magyarorszagon

időszakban a Nemzeti Egészségügyi Alapkezelő adatbázisában több, mint 17 000 különböző hajléktalanként nyilvántartott személyt azonosított. A Habitat for Humanity Hungary 2018-ban az évente elkészített lakhatási vizsgálataik alapján kb. 30 000 főre becsülte azon emberek számát az országban, akiknek „nincs fedél a feje felett”.⁶⁴

A hajléktalanság nem csupán a fenti számok miatt jelent hatalmas szociális problémát ma Magyarországon. Az „effektív hajléktalan” emberek kategóriája mellett ugyanis létezik a „hajléktalanság veszélyében élők” csoportja is (Győri 2016b:104). Győri (1990) szerint 1980-ban a népszámlálás adatait figyelembe véve legalább 200 000 ember élt a hajléktalanság veszélyzónájában⁶⁵. A Habitat for Humanity 2018-as lakhatási jelentésében írtak alapján napjainkban 2-3 millió ember él az országban lakásszegénységben.^{66 67} A lakásszegénységben élés fogalma ugyan jóval tágabb a Győri által kialakított „hajléktalanság veszélyében élők” kategóriájánál, de ez az adat rávilágít arra, hogy ha nem is közvetlen veszélyként, de az országban élők mintegy negyedét érinti valamilyen lakhatással kapcsolatos súlyos probléma.

A hajléktalan emberekkel kapcsolatos vizsgálatokból jól látszik, hogy korántsem homogén csoportról van szó. A kutatások eredményei segíthetnek abban, hogy megfelelően vizsgálhassuk a kriminalizáció potenciális hatásait, a jelenséggel kapcsolatos ok-okozati összefüggéseket és az ezzel kapcsolatos érvrendszerben és párbeszédben megjelenő állításokat, ezért röviden összefoglalom az utóbbi évek **magyarországi vizsgálatainak** legfontosabb eredményeit.

A hajléktalan emberek személyi körülményeit és egészségügyi helyzetét vizsgáló nagymintás 2013-2015 közötti kutatásból (Fadgyas-Freyler 2017:105-112) kiderül, hogy a vizsgált személyek

- 75 százaléka férfi,
- a férfiak átlagéletkora 49, a nőké pedig 47 év,
- az átlagos halálozási kor a férfiaknál 55, a nőknél pedig 54 év,
- több, mint 90 százaléka magyar állampolgárságú,
- nagyjából 70 százaléka vidékről származik,

⁶⁴ <https://habitat.hu/kik-vagyunk/a-lakhatasrol/>

⁶⁵ Győri (1990) ide azokat az „1980-as népszámlálás margóján számszerűen megjelenő” peremhelyzeteket sorolja, amelyek „egy kis része az adott időpontban hajléktalan állapotot takarhat valójában” vagy amelyek „egy – csak tapasztalatilag becsülhető - hányadában a statisztika regisztrálta állapotot hajléktalan állapot követheti”.

⁶⁶ „azokat tekintjük lakhatási szegénységgel érintett háztartásoknak, akik megfizethetőségi, lakásminőségi és energiahatékonysági, területi, illetve jogi szempontból az átlagosnál rosszabb, kiszolgáltatottabb helyzetben élnek” (<https://habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/>)

⁶⁷ <https://habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/>

- mintegy 75 százalékának volt korábban munkaviszonya,
- a férfiak 36 százaléka, illetve a nők 16 százaléka korábban fogvatartott volt, és
- a teljes vizsgált populáció kb. 3 százaléka részesült árvaellátásban.

A 2018-as „Február 3” felmérés eredményei alapján az abban résztvevő kb. 9000 hajléktalan ember

- általános egészségügyi helyzete rendkívül rossznak mondható: 43 százalékának van valamilyen krónikus, súlyos betegsége; 39 százalékát az adatfelvételt megelőző egy évben valamikor kórházban kellett kezelni; a férfiak mintegy negyedének, a nők pedig közel felének van valamilyen lelki/pszichiátriai problémája.⁶⁸

A hajléktalansággal kapcsolatos trendek tekintetében az 1999-2009 közötti tíz éves periódust vizsgálva a válaszadók körében többek között az alábbi tendenciákat láthatjuk (Győri 2013c):

- a szállókon meghatározóvá vált az 50 év feletti aránya (34 százalékról 54 százalékra emelkedett), míg a fedél nélkül élők között az 50 év alattiak aránya a magasabb és folyamatosan csökken (70 százalékról 57 százalékra),
- a szállókon a nők száma változatlan maradt, míg a fedél nélküliek körében számuk a hatszorosára emelkedett (50 főről 300-ra),
- a szállókon lakók körében folyamatosan csökken a középfokú vagy annál magasabb végzettségűek aránya,
- a fedél nélkül élők körében nagymértékben nőtt azok száma, akik több, mint tíz éve váltak hajléktalanná (70-80 főről 400-440 főre emelkedett),
- a hajléktalanná válás okai között a 2000-es évek végén kétszer annyian említettek gazdasági okokat, mint az évtized elején,
- 2009-re lecsökkent a semmilyen jövedelemmel nem rendelkezők aránya (20 százalékról 5 százalékra),
- 2006-ig folyamatosan nőtt a munkabérből (is) élők aránya azonban azt követően radikálisan lecsökkent.

A 2011-2014 közötti időszak főbb tendenciái a megkérdezettek között többek között az alábbiak voltak (Győri 2016c):

- a nők aránya lassú növekedést mutatott a hajléktalanok körében (19 százalékról 21 százalékra),

⁶⁸ <https://bmszki.hu/hu/februar-harmadika-munkacsoport/eves-adatfelvetelek>

- az 50 év felettiek jelentik a legnagyobb csoportot és az arányuk is tovább növekedett (vidéken kb. 53 százalékról kb. 59 százalékra, Budapesten kb. 51 százalékról kb. 59 százalékra),
- a hajléktalan emberek többsége egyedül él, ebben a négy év alatt nem mutatkozott számottevő változás,
- a hajléktalanná válás a megkérdezettek által említett okai között igen jelentős változás, hogy az „áldozattá válást” (lakásmaffia vagy egyéb lakhatási krízis) megnevezők aránya mind Budapesten, mind vidéken drasztikusan megnövekedett (Budapesten 21 százalékról 35-42 százalékra, vidéken 19 százalékról 30-35 százalékra),
- a gazdasági okokból hajléktalanná váltak aránya is számottevően növekedett (Budapesten 14 százalékról 28 százalékra, vidéken 16 százalékról 25 százalékra emelkedett),
- a januári megélhetési formák is nagyban változtak: a munkajövedelmek rendkívül alacsony aránya némileg növekedett (Budapesten 30 százalékról 39 százalékra, vidéken pedig 18 százalékról 35 százalékra), csökkent a kéregetés, koldulás, gyűjtögetés aránya.

A Február 3-a megkérdezésekből kiderül, hogy 2004-ben a megkérdezettek 19%-a, míg 2016-ban már majdnem egyharmada volt „cigány” vagy mondták rájuk már, hogy „cigány” és a nők körében az arány folyamatosan mintegy 5%-kal magasabb volt (Győri 2017:20). 2014-ben a 20-29 év közötti hajléktalan emberek 44%-a volt roma származásúnak tekinthető.⁶⁹ A 2011-es felmérés során a „cigánynak” és „nem-cigánynak” mondott hajléktalan emberek nagyjából hasonló körülményeket neveztek meg a hajléktalanná válás okaiként, ám jóval többen voltak közöttük azok, akik az állami gondozásból kikerülést nevezték meg (Győri 2013d:103). A 2016-os adatok is rávilágítanak, hogy „a 'cigány' hajléktalanok közül többen érkeztek közvetlenül állami gondozásból, börtönből a hajléktalanságba” (17% a 'cigányok' között és 7% a 'nem-cigányok' között), „többen élnek közülük kéregetésből, koldulásból, gyűjtögetésből, kukázásból” (39% a 'cigányok' között és 24% a 'nem-cigányok' között), kevesebben élnek nyugdíjból (5% a 'cigányok' között és 13% a 'nem-cigányok' között), iskolai végzettségük lényegesen alacsonyabb és ritkábban említik, „hogy már öregek lennének

⁶⁹ Political Capital: Hajléktalankérdés a politikában, 11.o., https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/PC_FES_HajlektalankerdésPolitikában_Tanulmány.pdf

a munkához” (Győri 2017:21). Az alacsony iskolai végzettség „a szisztematikus kirekesztettség és kirekesztés olyan mutatója”, amely „sokat elmond a mai magyar társadalomról és annak társadalompolitikájáról” (Győri 2017:22). 2016-ban a Budapesten élő összes közterületen élő hajléktalan ember 39%-a, vidéken 32% volt „cigány” és az egész országra jellemző volt, hogy a „cigány” hajléktalanok sokkal kisebb arányban tartózkodtak fizetős átmeneti szállásokon (Győri 2017:27).

A gyermekhajléktalansággal kapcsolatban Győri (2017:34) azt írja, hogy hazánkban az hivatalosan „nincs”, hiszen őket ilyenkor állami intézményekben helyezik el, így „közterületeken fedél nélkül élő kisgyermekkel nem találkozhatunk”, de rengeteg gyermek él „ugyanolyan intézményekben (és nem lakásban), mint felnőtt korú társaik”. A 2011-es népszámlálás hivatalos adatai szerint akkor nagyjából 73 000, 19 évesnél fiatalabb személy élt hazánkban „valamilyen intézeti háztartásban” és nem lakásban (Győri 2017:34). Gyurkó Szilvia szerint 2018-ban Magyarországon több, mint 4000 gyerek nem rendelkezett érvényes lakcímkártyával.⁷⁰ A hajléktalanná válás egy nagyon fontos kockázati faktora, hogy hazánkban rengeteg sokgyermekes család él mélyszegénységben és esetükben „összekapcsolódik a szülők és gyerekek iskolázatlansága, a lakhatás bizonytalanná válása” és „a társadalom legkülönbözőbb alrendszereiből való kirekesztés” (Győri 2017:42).

A hajléktalanság **oksági folyamatai** rendkívül komplex rendszert alkotnak, jelen dolgozatban – a munka szűkebb témájából adódóan – nem is célok ezeknek részletes bemutatása, csupán a kérdés néhány lényeges vonatkozására hívom fel a figyelmet. A hajléktalanság kialakulásában szerepet játszó okokat két csoportra oszthatjuk, a makrotársadalmi, illetve a mikrokörnyezeti és személyes okokra. A makrotársadalmi okok közé olyan körülmények tartoznak, mint a gazdaság általános alakulása helyi, országos és világszinten, a munkaerőpiac helyzete, a különféle szakpolitikák (például szociális ellátás és segélyezés politikája, lakáspolitikai, foglalkoztatáspolitikai, súlyos mentális betegséggel és függőséggel küzdők ellátásával és segítésével kapcsolatos politika) prioritásainak változása és az intézkedéseik jellege vagy a jövedelmek és a termékek, szolgáltatások árainak általános alakulása. Ezekhez kapcsolódnak az egyes hajléktalan emberek élettörténetében rejlő mikrokörnyezeti és személyes okok, mint például a családi nehézségek, munkaképtelenség, családon belüli erőszak áldozatává válás, lakásmaffia áldozatává válás, szabadságvesztés büntetés és

⁷⁰ <https://wmn.hu/ugy/49643-dr-gyurko-szilvia-gyerekek-es-hajlektalanok---tippek-beszelgeteshez>

az abból történő szabadulást követő nehézségek. A témában folytatott vizsgálatokból az is kiderül, hogy „a hajléktalanságba az emberek döntő többsége a bizonytalan lakhatásból” érkezik (Győri 2017:42). Magyarországon számos ember hajléktalanná válásában szerepet játszhatott az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet 2007-es bezárása is. Pontos adatokat nem tudni arról, hogy hány ember kényszerült az utcára az intézmény bezárásakor, de 2009-ben 86 skizofréniával diagnosztizált személyről „tudott a társadalombiztosítás, akik az intézet bezárása után ’kikerültek a rendszerből’”.⁷¹ Ez természetesen nem jelenti egyértelműen, hogy ezek az emberek hajléktalanná váltak, de mégis okkal következtethetünk erre, hiszen egyéb esetben valószínűsíthető, hogy bent maradtak volna a társadalombiztosítás rendszerében. Az erről szóló ombudsmani közlemény kiemelte, hogy „szakmai és alapjogi aggályokat” vet fel az olyan betegek esete, akiket „a minél gyorsabb ágyszámcsökkentés érdekében elbocsátottak az intézményből”.⁷² Az ombudsman arra is felhívta a figyelmet, hogy az ellátás nélkül maradó betegek, akik pszichés zavarai és romló állapotuk következtében nem folyamodnak majd segítségért növelni fogják a hajléktalan emberek számát.⁷³ Az ombudsman 2008-ban, „a hajléktalanságról tartott tanácskozáson” is hangsúlyozta, hogy a hajléktalanná válással „különösen veszélyeztetettek az idősek, az állami gondozásból kikerült fiatalok vagy azok a mentális betegségekben szenvedők, akiket ’leépített’ kórházakból, például az OPNI bezárása során hazaküldtek, de sok esetben valójában az utáca kerültek”.⁷⁴ Egy 2014-es, az egyesült királyságban végzett felmérés szerint a hajléktalan emberek körében majdnem kétszer olyan gyakori a diagnosztizált mentális problémák előfordulásának aránya, mint az összlakosság körében (45% a hajléktalan emberek körében és 25% az összlakosság körében), de a hajléktalan emberek 80%-a számolt be valamilyen mentális problémáról.⁷⁵ Az adatok és jelentések arra utalnak, hogy a mentális problémák és a hajléktalanság között egymást gerjesztő kétirányú összefüggés áll fenn, amely ördögi kört alkotva járul hozzá mind a hajléktalanná váláshoz, mind pedig a hajléktalan élethelyzetben maradáshoz.

A „Február 3” kutatások a hajléktalanná válás okaira is kitérnek. A leggyakoribb válaszok alapján a válaszadók többsége családi problémák miatt ment el otthonról (kb.

⁷¹ https://hvg.hu/itthon/20130201_OPNIhajlektalan_ucta_pszichiatria

⁷² OBH 2464/2007

⁷³ OBH 2464/2007

⁷⁴ Ombudsmani közlemény a hajléktalanságról tartott tanácskozásról, internetes link:

<https://www.ajbh.hu/-/a-hajlektalansagrol-tartott-tanacs kozasrol>

⁷⁵ The unhealthy state of homelessness, 6., 8.o., <https://www.homeless.org.uk/sites/default/files/site-attachments/The%20unhealthy%20state%20of%20homelessness%20FINAL.pdf>

40%), nem tudta fizetni a bérleti díjat (kb. 15%), állami gondozásból került ki (kb. 5%), szabadságvesztésből szabadult (4-6%), a lakásmaffia áldozatává vált (3-7%), vagy kórházból/szociális otthonból távozott (kb. 1,5%) (Győri 2013b). A hajléktalansághoz vezető életutak tekintetében úgy látszik, hogy egy „új típusú hajléktalanság” van kialakulóban, amelynek jellemzője, hogy nem egy hirtelen szocializációs törésnek vagy akár későbbi traumának köszönhető a hajléktalanná válás, hanem sokkal inkább „a halmozott hátrányokkal induló egyének, csoportok közösségből való” kiszorulásának (Gurály *et al.* 2013:58). A 2017-es megkérdezések alapján a szakértői diagnózisok szerint a hajléktalan emberek többsége azért szorul hajléktalan ellátásra, mert hiányzik életéből az alábbi tényezők közül egy vagy több: olcsó lakhatás, nagyobb jövedelem, pénzügyi támogatás, támogató család, baráti segítség, jól kiépített és jól működő lakóhelyhez közeli segítő ellátás, ápolást-gondozást biztosító tartós bentlakásos intézményi elhelyezés.⁷⁶

A 2000-es évek első évtizedének végén ismét realitássá vált a hajléktalanság büntető-és szabálysértési jogi-típusú eszközökkel történő kezelése. Elsőként bemutatom a 2008-ban elindult folyamatot és annak szakaszait, ezt követően pedig azt vizsgálom, hogy milyen okok állnak egy ilyen összetett kriminalizációs jelenség hátterében. A hajléktalanság kriminalizálásának szakaszait egy korábbi tanulmányomban (Podoletz 2017) felállított rendszernek megfelelően különítettem el és egészítettem ki. Az egyes szakaszok elkülönítését arra alapoztam, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás mely szintjén valósult meg a vonatkozó szabályozás vagy döntés.

III.1.3.2. A hajléktalanság 21. századi kriminalizálásának szakaszai Magyarországon

A hajléktalanság 21. századi kriminalizálásának szakaszai

Első szakasz	A hajléktalanság kriminalizálásának rendszerváltás utáni kezdetei: az önkormányzati rendeletek korszaka (2008-2011)
Második szakasz	A szabálysértési törvény módosítása és az ezzel kapcsolatos Alkotmánybírósági határozatok és ombudsmani vélemények (2011-2012)

⁷⁶ <https://bmszki.hu/hu/februar-harmadika-munkacsoport/eves-adatfelvetelek>

Harmadik szakasz	Az Alaptörvény negyedik módosítása és ez alapján az szabálysértési törvény módosítása, valamint az új önkormányzati rendeletek meghozatala (2012-2013)
Negyedik szakasz	A Kúria és az AB ezzel kapcsolatos döntései (2013-2017)
Ötödik szakasz	Az Alaptörvény hetedik módosítása (2018-)

A hajléktalanság kriminalizálása magyarországi történetének huszonegyedik századi korszaka 2008 és 2011 között kezdődött, mikor több hazai helyi önkormányzat a hajléktalanságot és ahhoz sok esetben szorosan kapcsolódó magatartásokat minősített szabálysértéssé önkormányzati rendeletében. Abban az időszakban az akkor hatályos szabálysértési törvény⁷⁷ erre lehetőséget adott, mivel a törvény 1.§-a szerint szabálysértés volt az „a jogellenes, tevékenységben vagy mulasztásban megnyilvánuló cselekmény, melyet törvény, kormányrendelet vagy önkormányzati rendelet szabálysértésnek nyilvánít, s amelynek elkövetőit az e törvényben meghatározott joghátrány fenyeget”. A szabályozási kísérletek első szakaszát, amelyet az e tárgyban hozott önkormányzati rendeletek jelentettek, Kaposvár és Budapest VIII. kerületének (Józsefváros) példáján keresztül mutatom be.

III.1.3.3.1. Első szakasz: A hajléktalanság kriminalizálásának rendszerváltás utáni kezdetei: az önkormányzati rendeletek korszaka

Kaposvár

Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata 2008-ban módosította a szabálysértésekről szóló, 33/2005. (VI. 27.) számú rendeletet⁷⁸. A hulladékgyűjtő edénnyel kapcsolatos szabálysértésekkel foglalkozó részbe a módosításkor került bele a 14. § (2) bekezdés. Eszerint „*aki a közterületre kihelyezett gyűjtőedényzetből*

⁷⁷ 1999. évi LXIX tv.

⁷⁸ Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzatának 6/2008 (III.5.) számú önkormányzati rendelete, hatályos 2008. március 10-től

*szemetet önt ki, vesz ki vagy abban **guberál**, szabálysértést követ el és harmincezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható”.*⁷⁹

A bekezdésben leírt tényállást háromféle elkövetési magatartással lehet megvalósítani, „szemét kiöntésével”, „szemét kivételével” vagy „guberálással”. A rendelet nem értelmezi az egyes fordulatokat. A „szemetet önt ki” illetve a „szemetet vesz ki” kifejezések a köznyelvi használat alapján könnyen értelmezhetők, azonban a „guberálás” fordulat esetében felmerül a kérdés, hogy vajon mi különbözteti meg ezt a magatartást az első két cselekvéstől. 2011-ben az állampolgári jogok országgyűlési biztos is feltette ezt a kérdést a környezetügyért felelős államtitkárnak, aki azt a választ adta, hogy a guberálás szónak a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény szerint nincs külön alapfogalma, ezt a hulladékgazdálkodási jogszabályok által használt fogalmak használatával lehet körülírni.⁸⁰ Eszerint a guberálás a hulladék kihelyezett gyűjtőedényekből történő kivételét jelenti.⁸¹ Az önkormányzat jegyzője szerint e rendelet módosítására környezetvédelmi, köztisztasági, tulajdonvédelmi okból, illetve a köznyugalom, közrend, illetve a magán- és a levéltitok védelme miatt volt szükség.⁸²

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa 2010-ben több szempontból is alkotmány sértőnek látta a rendelkezést⁸³, majd indítványt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz. Indítványában kifejtette, hogy a guberálás szabálysértési tényállássá minősítése az Alkotmány 8. § (2) bek., 54. § (1) bek., 70/A. § (1) bek. valamint a 44/A. § (2) bek. alapján alkotmány sértő. Az ombudsman a guberálás szót a „szemét, hulladék között hasznosítható holmik után való kutatás” kifejezéssel határozta meg. Azt is kifogásolta, hogy bár a szabályozás alanyi körébe mindenki beletartozik, a gyakorlatban mégis egy jól körülhatárolható társadalmi csoportot szankcionál.⁸⁴ Az ombudsman véleménye is példázza, hogy a guberálás, illetve más, a hajléktalansághoz kapcsolódó magatartásformák és elsősorban az életvitelszerű közterületen tartózkodás – ami nem más, mint a hajléktalan lét megfogalmazása a hajléktalanság kifejezés használata nélkül – kriminalizálása egyértelműen egy adott csoport ellen irányul.

⁷⁹ Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzat szabálysértésekről szóló 33/2005. (VI. 27.) sz. ök. rendelete

⁸⁰ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 756/2010. számú ügyben

⁸¹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben, A megállapított tényállás I./3./1

⁸² Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 756/2010. számú ügyben

⁸³ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 756/2010. számú ügyben

⁸⁴ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának indítványa az Alkotmánybírósághoz a kaposvári önkormányzat 33/2005. (VI. 27.) sz. ök. rendeletének 14. § (2) bekezdése megsemmisítése tárgyában

Az Alkotmánybíróság 2011. december 28-án tartott teljes ülésén hozott határozatot,⁸⁵ amelyben megállapította, hogy a **guberálás szabálysértéssé minősítése alkotmányellenes** és ennek megfelelően megsemmisítette a rendelkezést⁸⁶. Az indokolás szerint a rendelet alkotmányellenessége részben abban valósul meg, hogy a „szemetet önt ki” fordulat elkövetési magatartása a köztisztasági szabálysértésben – azaz egy magasabb szintű normában: a szabálysértési kormányrendeletben – is szerepel. Az egyes szabálysértésekről szóló kormányrendelet 7. § (1) a) szerint aki „közterületen (...) szemetel vagy azt beszennyezi ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható”⁸⁷. A „szemetet önt ki” kifejezésnek megfelelő cselekmények egyértelműen megvalósítják kormányrendeletben szereplő elkövetési magatartások valamelyikét (szemetel vagy beszennyez). Ez olyan tisztázatlan jogi helyzetet teremtett, amely alapján lehetővé vált akár az ugyanazon cselekmény miatti kétszeres büntetés is, ami azonban az Alkotmány 2. § (1)⁸⁸-be ütközött, hiszen egy adott cselekmény kétszeres értékelésének tilalma a büntetőjog és a szabálysértési jog egyik legfontosabb alapelve, ezen keresztül pedig a jogállamiság nélkülözhetetlen elemét képező jogbiztonságnak is létfontosságú alkotórésze.

A testület megállapítása szerint az önkormányzati rendelet sértette az Alkotmány 44/A. § (2)⁸⁹-t is. A felhívott jogszabályhely általánosságban mondja ki a normakollízió tilalmát a helyi önkormányzati rendelet és más jogszabályok vonatkozásában az utóbbiak javára. A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvénnyel és az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelettel az Alkotmánybíróság konkrétan is foglalkozott a 123/2009 (XII. 17.) számú határozatában. Ebben a testület kiemelte, hogy bár a szabálysértési törvény szerint önkormányzati rendelet is nyilváníthat jogellenes cselekményt szabálysértéssé⁹⁰, ez a felhatalmazás nem korlátlan. Követelmény, hogy az önkormányzati szintű szabályozás összhangban legyen mind a szabálysértési törvénnyel, mind pedig a szabálysértési rendelettel, illetve az önkormányzatok köteleességévé tette azt is, hogy 2000. március 1-jéig vizsgálják felül és helyezzék hatályon kívül azokat a szabálysértési

⁸⁵ Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzat szabálysértésekről szóló 33/2005. (VI. 27.) sz. ök. rendeletének 14. § (2) bekezdése alkotmányellenességének vizsgálata tárgyában készült határozat (166/B/2011. AB határozat)

⁸⁶ Az Alkotmánybíróságának közleménye a guberálást szankcionáló önkormányzati rendelet alkotmányosságáról, 2011. december 28.

⁸⁷ 218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet az egyes szabálysértésekről, 7. § (1) a)

⁸⁸ 2. § (1) A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.

⁸⁹ 44/A. § (2) A helyi képviselő-testület a feladatkörében rendeletet alkothat, amely nem lehet ellentétes más jogszabállyal.

⁹⁰ 1999. évi LXIX. tv. a szabálysértésekről, 1. § (1)

rendelkezéseket, amelyek „csak megismétlik” a magasabb szintű jogszabályban meghatározott tényállást.⁹¹ Ez a követelmény a jövőre nézve is fennmaradt, így valósított meg alkotmány sértést a kaposvári rendelet. Emellett a testület foglalkozott azzal a kérdéssel is, hogy a levéltitok és a magántitok joga vajon sérül-e a szemét kivételével, de úgy ítélte meg, a kettő közötti kapcsolatra nem áll rendelkezésre empirikus bizonyíték. Ezzel pedig az önkormányzat túllépett a jogszabályok által részére biztosított jogalkotási hatáskörön.

Az Alkotmánybíróság emellett kiemelte, hogy a guberálás és a szemét kivétele - vagyis a kaposvári rendelet szemét kiöntésén kívüli másik két elkövetési magatartása - nem feltétlenül valósít meg szeméttelést. A testület foglalkozott a szabálysértés megvalósítása esetén kiszabható bírsággal, illetve a megfizetés elmaradása esetén kiszabható közérdekű munka és elzárás témájával is. Ezzel kapcsolatban rögzítette, hogy tekintettel a guberálást, illetve a szemét kivételét többnyire megvalósítók hátrányos szociális helyzetére ezek a szankciók az ő saját és a velük együtt élő közeli hozzátartozók létfenntartását is súlyosan fenyegetnék.

Ugyanebben a körben mutatott még rá az Alkotmánybíróság, hogy a szeméttelést meg nem valósító két fordulat kriminalizálása a hajléktalan és más egzisztenciálisan kiszolgáltatott helyzetben levő embereket **stigmatizálná**. Ez pedig az Alkotmány 70/A. § (1)⁹² bekezdésébe ütközik.⁹³

Az Alkotmánybíróság foglalkozott azzal is, hogy a gyűjtőedényben található **szemét uratlan dolognak minősül-e**. Véleménye szerint ez absztrakt módon nem, csupán az adott helyzet ismeretében dönthető el. Ha a konkrét esetben a szemét elhagyott dolognak minősül, birtokba vétele nem valósít meg jogsértést, hiszen a Ptk-nak megfelelően a gazdátlan dolgon tulajdont lehet szerezni ily módon. Ha azonban a gyűjtőedény magántulajdonban van, az adott esetre vonatkozóan kell eldönteni, hogy osztja-e a bedobott tárgy a hulladéktároló sorsát vagy sem. Ha igen, akkor az elvitellel a lopás szabálysértési vagy büntetőjogi tényállása valósul meg.⁹⁴ Ezek alapján az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az önkormányzat tulajdonvédelemre való hivatkozása a rendelkezés szükségessége tekintetében nem megalapozott.

⁹¹ 123/2009 (XII. 17.) számú AB határozat

⁹² 70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

⁹³ Az Alkotmánybíróságának közleménye a guberálást szankcionáló önkormányzati rendelet alkotmányosságáról, 2011. december 28.

⁹⁴ Az Alkotmánybíróság 166/B/2011. határozata, Indokolás/IV./2.1.

Józsefváros

Budapest Főváros VIII. Kerület Józsefvárosi Önkormányzat képviselő-testülete 2010. december 17-én határozatot hozott a közterületek, ingatlanok rendjéről és a köztisztaságról szóló 62/2007. (XI. 13.) számú önkormányzati rendeletének módosítása tárgyában.⁹⁵ Ennek megfelelően 2011. január 1-jétől tilos volt

*„a közterületre kihelyezett, valamint az ingatlanok közös használatú területeire elhelyezett hulladékgyűjtőket – ide tartoznak utcai szemétygyűjtő edények, szelektív hulladékgyűjtő szigetek, társasházak kukái – kiborítani, azokból kommunális és egyéb **hulladékot kivenni.**”⁹⁶*

A szankcionálást a rendelet az alábbi módon valósította meg:

„15. § (1) A jelen rendeletben szabályozott köztisztasági szabályok megszegőjére a főváros köztisztaságáról szóló Főv. Kgy. rendeletben, illetve magasabb szintű jogszabályokban meghatározott szabálysértési rendelkezéseket kell alkalmazni.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott jogszabályokban szankcionált jogsértéseken túl, szabálysértést követ el és 50.000 Ft-ig terjedő bírsággal sújtható az, aki

n) a közterületre kihelyezett, valamint az ingatlanok közös használatú területeire elhelyezett hulladékgyűjtőket rendeltetésétől eltérően használja, felhatalmazás nélkül elmozdítja, azokból hulladékot vesz ki.[5. § (11)].

(3) A (2) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt a rendőrség, a közterület-felügyelő helyszíni bírságot szabhat ki.”⁹⁷

A 2010-es módosítás a szabálysértésért kiszabható bírság összegét 30.000 Ft-ról 50.000 Ft-ra növelte. A közterület a rendelet meghatározása szerint „az ingatlan-nyilvántartásban közterületként (közút, járda, tér, közpark), továbbá az építmények

⁹⁵ Budapest Főváros VIII. kerület Józsefvárosi Önkormányzat képviselő-testületének 55/2010. (XII. 17.) sz. ök. rendelete

⁹⁶ Budapest Főváros VIII. kerület Józsefvárosi Önkormányzat képviselő-testületének a közterületek, ingatlanok rendjéről és a köztisztaságról szóló 62/2007. (XI. 13.) sz. ök. rendelete, 5. § (11)

⁹⁷ Budapest Főváros VIII. kerület Józsefvárosi Önkormányzat képviselő-testületének a közterületek, ingatlanok rendjéről és a köztisztaságról szóló 62/2007. (XI. 13.) sz. ök. rendelete, 15. § (1)-(2)-(2) n)-(3)

közhasználatra átadott része (épületárkád alatti járda, alul- és felüljáró); valamint az olyan magánterület, melyet rendeltetésének megfelelően bárki használhat”.⁹⁸

A rendelet, 2011 októberétől, a hulladékgyűjtőkkel kapcsolatos fent ismertetett magatartások mellett szankcionált a hajléktalan létre jellemző más cselekményeket is.

„16. § (2) Az (1) bekezdésben meghatározott jogszabályokban szankcionált jogsértéseken túl, szabálysértést követ el és 50.000 Ft-ig terjedő bírsággal sújtható az, aki

*o) a közterületeken, parkokban, aluljárókban, útkereszteződésekben **koldul, kéreget.** [5.§ (15)]*

*p) **közterületet életvitelszerű lakhatásra használja és az életvitelszerű lakhatás céljára használt ingóságokat közterületen tárolja.** [5.§ (16)]”⁹⁹*

Az ombudsman megkeresésére a Józsefvárosi Önkormányzat által elmondottakból kiderül, a képviselő-testületet környezetvédelmi, egészségvédelmi indokok, valamint a városkép megóvása és a társasházak lakói anyagi és egyéb érdekeinek védelme vezette. E körben az alábbi szempontokat tartották szem előtt: a közterület szemetessé válásának megelőzése, a társasházaknak az ingatlan előtt található járdaszakasz takarításával kapcsolatos költségei, az elkövetési magatartást megvalósító személy egészségének, emberi méltóságának védelme, illetve az, hogy a lakók pihenését ne zavarhassa meg a hulladéktárolók felborogatását kísérő hangos zaj.¹⁰⁰

A guberálás szó értelmezésével kapcsolatos aggályok

A kaposvári önkormányzat rendeletével kapcsolatban már sor került a guberálás fogalmának ismertetésére. Ez azért különösen fontos, mert Józsefváros polgármestere az ombudsman felkeresésére adott válaszában kiemelte, hogy a VIII. kerületi önkormányzat rendelete a guberálást nem szankcionálja, hiszen a lomtalanítás alatt bárkinek lehetősége van a lakosok által a közterületre helyezett lomok átválogatására és elvitelére.¹⁰¹

⁹⁸ Budapest Főváros VIII. kerület Józsefvárosi Önkormányzat képviselő-testületének a közterületek, ingatlanok rendjéről és a köztisztaságról szóló 62/2007. (XI. 13.) sz. ök. rendelete, 16. § b)

⁹⁹ Budapest Főváros VIII. kerület Józsefvárosi Önkormányzat képviselő-testületének a közterületek, ingatlanok rendjéről és a köztisztaságról szóló 62/2007. (XI. 13.) sz. ök. rendelete, 15. § (2)o)-p), beiktatta az 56/2011.(X.10.) sz. ök. rendelet 4. §. Hatályos 2011. okt. 10-től

¹⁰⁰ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosságának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben, A megállapított tényállás

¹⁰¹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosságának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben, A megállapított tényállás I./1.

Ezzel összefüggésben felmerül a kérdés, hogy nem lenne-e hasznos és főképpen szükséges a “guberálás” kifejezés törvényi, de legalábbis kormányrendeleti szintű meghatározása, hogy azt az önkormányzati rendeletekben egységes tartalommal alkalmazzák. A guberálás szó vitás értelmezése egyébként az Alkotmánybíróság már ismertetett, kaposvári önkormányzati rendelet megsemmisítésével kapcsolatos határozatából és az azt követően kiadott közleményéből is kitűnik, hiszen a 166/B/2011. AB sz. határozatában a testület a guberálást többnyire az életben maradáshoz szükséges javak megszerzésére irányuló, mások jogait és a közrendet nem sértő kényszerű cselekvésként jellemzi, és ezek alapján a magatartás társadalomra való veszélyességét sem tartja megállapíthatónak. Ez a meghatározás a guberálás kifejezés értelmét a hulladéknak a hulladékgyűjtőből való kivételével való megfeleltetés irányába tolja el, kizárva abból minden olyan cselekményt, amely a hulladék (közterületen való) szétszórását, a hulladékgyűjtők felborogatását valósítja meg. Erre utal az is, hogy közlemény így fogalmaz: “ha az önkormányzat szabálysértéssé nyilvánítja a szemetelést meg nem valósító cselekményeket (a dolgok szemétből való kivételét és a guberálást)”.¹⁰²

Ezzel némiképp ellentmondásban van a testület a 166/B/2011. AB sz. határozatában megfogalmazottakkal. Eszerint “a guberálás kifejezés a köznap szóhasználatban a még használható, esetleg értékkel bíró dolgok szemétként való keresésére, kiválogatására utal”¹⁰³. Majd azzal folytatja, hogy ez nem jár szükségképpen együtt szemeteléssel, de elképzelhető ilyen eset is. Ez a guberálás kifejezés értelmezését ismét kitágítja, belefoglalva az esetleges szemetelést is. Mihamarabb szükség lenne a guberálás kifejezés pontos, törvényi meghatározására, hogy elkerülhessük azt, hogy az elkövetési magatartást, amit az egyik önkormányzat rendeletében szabálysértéssé minősít, azt egy másik önkormányzat megengedettnak nevezze, majd szinte ugyanolyan tartalmú, máshogy nevezett elkövetési magatartásokat maga is szankcionáljon.

A józsefvárosi rendelet visszásságai

A rendelettel (nevezetesen az 5. § (11) és a 15. § (2)n) bekezdésekkel) kapcsolatban az állampolgári jogok országgyűlési biztosa 2011 júliusában kelt jelentésében fejtette ki álláspontját.¹⁰⁴ Eszerint a rendelkezések, a kaposvári

¹⁰² Az Alkotmánybíróságának közleménye a guberálást szankcionáló önkormányzati rendelet alkotmányosságáról, 2011. december 28.

¹⁰³ Az Alkotmánybíróság 166/B/2011. határozata, Indokolás/IV./3.

¹⁰⁴ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosaának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben

önkormányzatéhoz hasonlóan több szempontból is megkérdőjelezhetőek illetve alkotmányértőek. Mivel a kaposvári rendelettel kapcsolatban a hulladékgyűjtőkkel illetve a szemét kivételével kapcsolatos magatartásokkal, valamint a jogállamisággal, jogbiztonsággal, önkormányzatok egyes cselekmények szabálysértéssé nyilvánítás vonatkozó hatáskörével kapcsolatos aggályokat, illetve álláspontokat már ismertettem (és e tekintetben a két vitatott rendelkezés meglehetősen hasonló), így ebben a részben csak az életvitelszerű közterületen tartózkodás kérdésével foglalkozom.

Az **emberi méltósághoz való jog** témakörében azt kell vizsgálni, sértik-e az emberi méltóságot az érintett rendelkezések vagy azok alkalmazásának következményei. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa az OBH-2347/2007. számú ügyben készült jelentésében rámutatott arra, hogy a hajléktalan lét ténye nem alapozhatja meg azt a feltevést, hogy az illető személy potenciális veszélyforrást jelent.¹⁰⁵ Ugyanakkor a józsefvárosi önkormányzat rendeletének életvitelszerű lakhatásra vonatkozó szakaszai pontosan ezt jelentették, amint ez világosan kiderült a rendelkezések indokoltságának alátámasztásául szolgáló érvekből. Ezek szerint az ilyen magatartást megvalósító emberek, illetve magatartásuk eredménye a helyi lakosokat, a városképet zavarja. Ez pedig az emberi méltóság problematikáján túllépve egyenesen visszavezet minket a hátrányos megkülönböztetés tilalmánál leírtakhoz.

Az alapvető jogok sérelme megvalósult a **tartózkodási hely szabad megválasztásának, illetve a mozgásszabadság sérelmén** keresztül. Mivel a rendelet megtiltotta az életvitelszerű lakhatást és az életvitelszerű lakhatás céljára használt ingóságok közterületen való elhelyezését, ezzel gyakorlatilag megtiltotta a hajléktalan embereknek, hogy a meghatározott helyeken tartózkodjanak, mintegy kiszorítva őket onnan. A tiltás ugyan nem közvetlen, de mivel a hajléktalan emberek kénytelenek az életvitelszerű lakhatás céljára szolgáló ingóságaikat folyamatosan maguknál tartani, így elhelyezni is csak a közterületen vagy – jogszabálysértő módon – egy másik személy rendelkezési körébe tartozó magánterületen tudják azokat. Ahogy azonban a szemét kivétele a hulladékgyűjtőből, ez sem tudatos választás következménye, hanem az alternatíva hiányáé.

A gyakran hivatkozott **egészségügyi, közegészségügyi szemponttal** kapcsolatban az ombudsman úgy vélte, hogy a guberálás „közvetlenül nem jár olyan súlyos közegészségügyi kockázattal, amely indokolná a valódi alternatívával nem

¹⁰⁵ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az OBH-2347/2007. számú ügyben

rendelkező személyek megbüntetését”.¹⁰⁶ Az ombudsman 2011 októberében indítvánnyal¹⁰⁷ fordult az Alkotmánybírósághoz, amelyben kérte a józsefvárosi önkormányzat rendeletének fent ismertetett, 5. § (11) valamint 15. § (2)n) rendelkezéseinek (62/2007. (XI. 13.) 5. § (11), 15. § (2) n)) megsemmisítését, mivel az álláspontja szerint ellentétes az Alkotmány 2. § (1), 8. § (2)¹⁰⁸, 54. § (1)¹⁰⁹ és 70/A. § (1) bekezdéseivel.

A budapesti közterületi szabálysértések módosítása

2011-ben a budapesti Közgyűlés módosította a fővárosi közterületek használatáról és a közterületek rendjéről szóló 59/1995 (X.20.) Főv. Kgy. rendeletet. Az intézkedés közterületi szabálysértésnek minősítette a közterület **életvitelszerű lakhatás** céljára történő használatát, illetve az életvitelszerű lakhatás céljára szolgáló ingóságok közterületen történő tárolását. A rendelet 15/B.§-a kiszabható maximálisan ötvenezer forintos pénzbírság mellett lehetőséget adott arra is, hogy a hatóság elkobozza a jogsértés elkövetéséhez használt dolgot, illetve a közterület felügyelőknél is jogosultságot adott a helyszíni bírság kiszabására.¹¹⁰

A rendelet az előbbieken kifejtettek alapján szintén egyértelműen a hajléktalan emberek csoportját vette célba. A szabálysértés elkövetéséhez használt dolog elkobozása különösen súlyos szankciót jelentett, hiszen praktikusán azzal a következménnyel járhatott, hogy a jogellenes magatartást elkövető hajléktalan ember valamennyi használati tárgya elkobozhatóvá vált. A rendelet preambulumban a jogalkotó a rendelet alkotásának egyik okaként azt jelöli meg, hogy a közterületek „megfelelő igénybevétele számos egyéb tevékenység előfeltétele”. Ez azt a jelentéstartalmat hordozza magában, hogy a rendeletben jogellenesnek nyilvánított cselekmények nem tartoznak a megfelelő igénybevétel körébe, még pedig ezért nem, mert ezzel potenciálisan ellehetetlenítenének más területhasználati formákat. Az Alapvető Jogok Biztosa az Alkotmánybíróságot kérte 2011. december 16-án beadott indítványában a rendelkezések alkotmányossági felülvizsgálatára és

¹⁰⁶ (Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben, III./2.).

¹⁰⁷ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának indítványa az Alkotmánybírósághoz a józsefvárosi önkormányzat 62/2007. (XI. 13.) sz. ök. rendelete, 15. § (1)-(2)-(2) n)-(3) ügyében

¹⁰⁸ 8. § (2) A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.

¹⁰⁹ 54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.

¹¹⁰ 59/1995 (X.20.) Főv. Kgy. rendelet 15.§/B

megsemmisítésére. Többek között arra hivatkozott, hogy a rendelkezés egy státusvétséget teremtett, amely ellentétben áll az alkotmányosság olyan elveivel, mint a jogállamiság, az alkotmányos büntetőjog és az emberi méltósághoz való jog védelme, illetve azért, mert véleménye szerint a hajléktalanság önmagában mások jogait nem sérti, kárt nem okoz.

A 15/B.§-t a 30/2012 (V.8.) Főv. Kgy. rendelet helyezte hatályon kívül 2012. május 31-től.

A hajléktalanság huszonegyedik századi kriminalizálásának első szakaszát a helyi jogalkotás jellemzi, amelynek keretében az önkormányzatok a bemutatott példákhoz hasonló tartalmú szabálysértési tényállásokat alkottak általában a közrend, közbiztonság és a lakosság érdekeinek védelmére hivatkozva. A tényállások tartalma, érvrendszere és szóhasználata azonban nem volt egységes és ez már önmagában is jogbizonytalanságot okozhat a mindennapi életben. A szabályozások ezen kívül nem álltak összhangban a jogállamiság és az emberi jogok védelmének legfőbb elveivel sem.

III.1.3.3.2. Második szakasz: A szabálysértési törvény 2011. végi módosítása és a 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről

2011 második felében sor került a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény módosítására is. Az új tényállás a “Közterületen életvitelszerű lakhatás tilalmának ismételt megszegése” címet kapta.

A törvény szerint

*„146/A. § (1) Aki az önkormányzat rendeletében meghatározott, a **közterület életvitelszerű lakhatás céljaira** történő használatára, illetve az életvitelszerű lakhatáshoz használt ingóságok közterületen történő tárolására vonatkozó szabályokat ismételten megszegi, elzárással vagy százötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.*

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés ismétlődése akkor állapítható meg, ha az eljárás alá vont személyt az eljárás alapját képező cselekmény elkövetését megelőző hat hónapon belül ugyanilyen szabálysértés elkövetéséért jogerősen felelősségre vonták.

(4) Az (1) bekezdésben meghatározott szankció nem alkalmazható, ha a városi önkormányzat a hajléktalan-ellátás feltételeit nem biztosítja.”¹¹¹

Világosan kiderül tehát, hogy szankcióra csakis abban az esetben kerülhetett sor, ha a cselekménnyel érintett terület önkormányzata rendeletében szabálysértéssé minősítette az életvitelszerű közterületen tartózkodást. A törvényi szabályozás a tilalom ismételt megszegésére vonatkozott. A tényállással kapcsolatos aggályokat már korábban felvázoltam, így most csak az **“ismételt megszegés”** problémájával foglalkoznék röviden.

A hajléktalanság magában foglalja aényt, hogy az illető személynek huzamos ideig nincs otthona, nincs hova mennie. Ebből következően az ismételt szabályszegés szinte egyenes következménye ennek az élethelyzetnek, életmódnak. A hat hónapos időtartam meghatározása a gyakorlatban nem jelentett kedvezőbb szabályozást, hiszen a leírtakból következően legtöbb esetben egy permanens állapotról van szó. Az Alkotmánybíróság és az ombudsman által a pénzbírság és elzárás méltánytalanságára vonatkozóan kifejtettek itt is érvényesek, sőt, ebben az esetben hatványozottan, hiszen itt egy jóval magasabb összegről, maximálisan százötvenezer forintról van szó. Az elzárásra, mint szankcióra ebben az esetben már nem csupán a pénzbírság meg nem fizetése esetén kerülhetett sor, hanem annak alternatívájaként is.

A (4) bekezdés - mintegy a felelősségre vonást kizáró okként - szerepeltette, ha az érintett önkormányzat nem biztosítja a hajléktalan-ellátás feltételeit. A szabálysértési törvény azonban nem szólt arról, hogy mik ezek a feltételek, így az értelmezéshez más jogszabályokat kell elemezni. Az ellátórendszerrel és hiányosságaival kapcsolatban most csupán arra hívom fel a figyelmet, hogy az Alkotmánybíróság szerint még ha egy önkormányzat biztosítja is a jogszabály által kötelezővé tett ellátást, annak kapacitása korlátozott, így vannak, akik nem részesülnek belőle, azaz nincs más választásuk (vagy úgy érzik, nincs más választásuk), mint életvitelszerűen az utcán (közterületen) tartózkodni.¹¹²

A fent hivatkozott szakasz alkotmányossági felülvizsgálatát és megsemmisítését az Alapvető Jogok Biztososa már 2011. december 6-án kérte az Alkotmánybíróságtól¹¹³, de ez a 2012. évi II. Törvény elfogadásáig (2011. december 23., 2012. április 15-i hatálybalépéssel) nem történt meg. Az új jogszabály szigorított

¹¹¹ 1999. évi LXIX. törvény a szabálysértésekről, 146/A. § (1)-(2)-(4)

¹¹² Az Alkotmánybíróság 166/B/2011. határozata, Indokolás

¹¹³ Az Alapvető Jogok Biztosának indítványkiegészítése a II/1477-2/2012 sz. ügyben

a korábbi törvény ezzel kapcsolatos rendelkezésein (2012. évi törvény 186.§), hiszen a közterületen történő életvitelszerű tartózkodás tilalmát helyi önkormányzati rendelkezéstől függetlenül, abszolút tilalomként vezette be.

A „közterületen életvitelszerű lakhatás tilalmának megszegése” tényállást az alábbi magatartásformákkal lehetett elkövetni:

- „186. § (1) Aki a közterület belterületét rendeltetésétől eltérő módon, életvitelszerű lakhatás céljára használja, illetve életvitelszerű lakhatáshoz használt ingóságokat közterületen tárol, szabálysértést követ el.*
(2) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés nem állapítható meg, ha a feladat ellátására kötelezett önkormányzat a hajléktalan-ellátás feltételeit nem biztosítja.
(3) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt a közterület-felügyelő is szabhat ki helyszíni bírságot.”

A korábbi szabályozáshoz képest jelentős eltérés volt a szakasz szövegében az, hogy a törvény teljesen egyértelművé teszi, hogy a hajléktalan emberek területhasználata minden körülmények között rendeltetéstől eltérő közterülethasználatnak minősül.

Az ombudsman az Alkotmánybíróság felszólítására indítványkiegészítést nyújtott be, amelyben a korábbi indítványát fenntartva kérte a 2012-es szabálysértési törvény vonatkozó szakaszának felülvizsgálatát és megsemmisítését.¹¹⁴ Az Alkotmánybíróság a szabálysértési törvény hivatkozott szakaszával kapcsolatban 2012-ben hozott elmarasztaló döntést, amelynek értelmében a rendelkezést alkotmányellenesnek nyilvánította és megsemmisítette. A testület indokolásában kiemelte, hogy a szabályozás nem tesz eleget a jogalkotó azon kötelezettségének, mi szerint a védett jogtárgyra és az elkövetési magatartásra vonatkozó törvényhozói akarat világosan kifejezésre jusson.¹¹⁵

A szabálysértési törvény módosítása az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalmára vonatkozó önkormányzati vagy törvényi rendelkezések ismételt megszegését emelte be a szankcionálandó cselekmények körébe. Ez a változás az addig helyi szinten szabályozott kérdést országos szintre emelte. A módosítás a jogalkotó azon nézetét is kifejezi, hogy a társadalomra veszélyességnek olyan súlyát képviseli az adott magatartás, hogy azt a szabálysértések között kell elhelyezni és szankcionálni.

¹¹⁴ Az Alapvető Jogok Biztosának indítványkiegészítése a II/1477-2/2012 sz. ügyben

¹¹⁵ ABH 38/2012 (XI.14.)

III.1.3.3.3. Harmadik szakasz: Az Alaptörvény negyedik módosítása és a szabálysértési törvény ez alapján történő módosítása, valamint az új önkormányzati rendeletek létrejötte

Az Országgyűlés 2013. március 11-én fogadta el Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítását. Ennek értelmében – több más változással együtt – az Alaptörvény XXII. cikke a következőképpen módosult:

„XXII. cikk

(1) Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.

(2) Az emberhez méltó lakhatás feltételeinek a megteremtését az állam és a helyi önkormányzatok azzal is segítik, hogy törekszenek valamennyi hajlék nélkül élő személy számára szállást biztosítani.

(3) Törvény vagy helyi önkormányzat rendelete a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme érdekében, a közterület meghatározott részére vonatkozóan jogellenessé minősítheti az életvitelszerűen megvalósuló közterületi tartózkodást.”

A módosító javaslatához fűzött indoklás kifejezetten hangsúlyozta, hogy az életvitelszerű közterületen tartózkodás a **közterület használatának rendeltetésellenes módja**, amelyet a módosító javaslat betérjesztői – és a javaslat elfogadása esetén Magyarország Alaptörvénye – nem támogatnak (T/9929 iromány). A javaslat garanciális szabályként jelöli meg, hogy az önkormányzatok a jogellenessé minősítést csak a *közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme* érdekében tehetik meg és kizárólag a közterület meghatározott részére vonatkozóan. A jogszabályi szűkítés garanciális értékét azonban csökkenti A.) a közrend és a közbiztonság fogalmak bizonytalan jelentéstartalma, B.) a négy kategória által lefedett területek széles köre, és C.) a kriminalizált magatartásnak a védeni kívánt jogi tárgyakra való potenciális veszélyessége bizonyítottságának hiánya. Ugyanez vonatkozik a meghatározott területek kijelölési feltételeire is: ugyanis sem az Alaptörvény módosult szövege, sem a módosító javaslat indoklása nem tartalmazott arra nézve rendelkezést vagy útmutatást, mekkora lehet ez a kijelölt rész. Így praktikusán akár az önkormányzat illetékességi területén található összes közterület a szabályozás alá eshet.

A javaslatához érkezett módosító javaslatokról az Országgyűlés nem szavazott, mert az Alkotmányügyi Bizottság azokat nem támogatta (T/9929/4¹¹⁶, T/9929/32¹¹⁷). Az Alaptörvény módosításra irányuló javaslat országgyűlési vitájában a javaslat előterjesztői expozéjában a bevezetendő intézkedések indokoltságának alátámasztásaként hangzott el érvként az, hogy az ún. „hajléktalanhelyzet” a hajléktalan embereken kívül a társadalom többsége számára is sérelmes **a közrend, a közbiztonság és a közegészség védelme** szempontjából.¹¹⁸ Aggályként felmerült a „törekszik” fordulat nem egyértelmű volta, hiszen ez nem jelent biztosítékot arra, hogy a hajléktalanságot potenciálisan kriminalizáló önkormányzat illetékességi területén valóban van is elegendő szállás az ott hajlék nélkül élők számára.¹¹⁹ További hiányossága volt az Alaptörvény vonatkozó szakaszának, hogy nem tette nyilvánvalóvá pontosan mi is tartozik ebben a körben az önkormányzatok kötelességei közé, és nem is szolgált fel ezzel összefüggő egyéb jogszabályok alkotására.

Az Alaptörvény módosítását követően a **szabálysértési törvény is módosult**. A T/10749. számú törvényjavaslat a közérdekű munkával büntethető szabálysértések közé javasolta elhelyezni az „Életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése” elnevezésű tényállást. Eszerint aki a helyi önkormányzat rendeletében meghatározott területen életvitelszerűen tartózkodik és azt a szabálysértési törvényben megjelölt személyek – például a rendőr, a közterület-felügyelő vagy a természetvédelmi őr - felkérésére nem hagyja el, szabálysértést követ el. A helyi önkormányzat ilyen tartalmú rendeletet a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme érdekében hozhat. E körben **életvitelszerű tartózkodásnak** az a magatartás minősül, *„amely alapján megállapítható, hogy a kijelölt területen való életvitelszerű tartózkodás a lakó- és tartózkodási hely, valamint egyéb szállásra való visszatérés szándéka nélkül, a kijelölt területen való huzamos tartózkodás érdekében valósul meg, és a kijelölt területen való tartózkodás körülményeiből, vagy a magatartásból arra lehet következtetni, hogy a jellemzően lakóhelyül szolgáló kijelölt területen végzett tevékenységet – így különösen alvás, tisztálkodás, étkezés, öltözködés,*

¹¹⁶ T/9929/4 módosító javaslat: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy hajléktalansága esetén az emberi életet közvetlenül fenyegető veszélyhelyzet elhárításához szükséges szállása legyen.” (az előbbi szöveg a (2) bekezdés helyébe lép és a 3 (bekezdés) kimarad).

¹¹⁷ T/9929/32 módosító javaslat: „(3) Törvény vagy helyi önkormányzat rendelete – a hajléktalan ellátás feltételeinek biztosítása mellett – a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme érdekében, a közterület meghatározott részére vonatkozóan jogellenessé minősítheti az életvitelszerűen megvalósuló közterületi tartózkodást.”

¹¹⁸ Országgyűlési Napló 2010-2014. 254. ülésnap, 20. felszólalás

¹¹⁹ Országgyűlési Napló 2010-2014. 254. ülésnap, 34. felszólalás

állattartás – az elkövető a kijelölt területen rövid időnként visszatérően és rendszeresen végzi.”

A cselekmény elkövetésének szankciója közérdekű munka, ha ezt a szabálysértés elkövetője nem vállalja, akkor pénzbírság szabható ki. A szabály ismételt megszegése esetén – amennyiben hat hónapon belül korábban már kétszer jogerősen felelősségre vonták az adott személyt – szabálysértési elzárást lehet az elkövetővel szemben kiszabni. Emellett a javaslat e cselekmény esetében kizárja a helyszíni bírság alkalmazásának lehetőségét.

A javaslat bizottsági ülések alkalmával történő megtárgyalásakor az előterjesztő képviseletében felszólalók többsége kiemelte, hogy az előterjesztő szándéka szerint az önkormányzatok csupán illetékességi területük egyes részeit jelölik majd ki a tiltott területként.¹²⁰ Emellett a javaslat tartalmazta a „tulajdonosi hozzájárulás nélküli építés” tényállásának a szabálysértési törvénybe foglalásának tervét is, amely cselekményt az követi el, „aki közterületen a tulajdonos vagy a rendelkezésre jogosult hozzájárulása nélkül épít”. Ez utóbbi tényállás egyértelműen az ún. „kunyhóépítés” jelenségére történő állami reakció, amely így kriminalizálja, ha a hajléktalan emberek a tényállásban meghatározott módon építenek ideiglenes vagy tartósan szánt tartózkodási- vagy lakhelyet maguknak.

Természetesen a szabálysértési tényállás nem jelölte meg a hajléktalan embereket kizárólagos elkövetői körként és nem is szerepelt a szövegben, hogy kizárólag a lakhatás céljára szolgáló építmények esetében minősül szabálysértésnek az ily módon történő építés, de árulkodó, hogy az ezzel kapcsolódó módosítási javaslatot ugyanaz az iromány tartalmazza, mint az életvitelszerű közterületen lakhatás tilalmát. Emellett kifejezetten különösnek hat a ráépítés közterületen történő esetét a szabálysértési jogban szabályozni, hiszen ez hazánkban hagyományosan a polgári jog területére tartozik. E fordulat esetében a jogalkotó meg sem jelöli feltételként, hogy a közterületen illetékes önkormányzat rendeletében kriminalizálja a cselekményt, illetve nem szerepel itt a közrend, közbiztonság védelmére való hivatkozás sem. Ebből az következik, hogy a jogalkotó ezt a cselekményt önmagában a fenti értékekre veszélyesnek véli, még pedig oly mértékben, hogy a szabálysértéssé minősítését is szükségesnek tartja az elkövetés körülményeire való tekintet nélkül és adott esetben szabálysértési elzárás kiszabását is indokoltnak tartja a tiltás megszegőivel szemben.¹²¹ Érdekesség, hogy az Ifjúsági és Szociális Bizottság a javaslat tárgyában tartott ülésén

¹²⁰ Alkotmányügyi bizottság 2013.09.09., Ifjúsági, szociális bizottság, 2013.09.09.

¹²¹ T/10749. számú törvényjavaslat

az előterjesztő képviselője szerint erre a rendelkezésre a közegészség védelme miatt van szükség.¹²² A 2013. évi CXLIX. törvény módosításának elfogadott változata a fent vázoltak mellett a világörökségi területekre nézve is általános tilalmat állapított meg.

A módosítások hatálybalépését követően a magyarországi önkormányzatok egy része rendeletében kijelölte azokat a területeket, amelyeken jogellenesnek minősült az életvitelszerű közterületen tartózkodás. Budapest esetében erre – a kerületi önkormányzatok javaslatára – a Fővárosi Közgyűlésnek volt lehetősége, amely 2013. végén elfogadta a 77/2013. (XII. 3.) Főv. Kgy. rendeletet. A rendelet szerint többek között tilos volt az életvitelszerű közterületen tartózkodás valamennyi világörökségi területen, a tömegközlekedési megállókban, jegypénztárakban és azok 50 méteres körzetében, a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtéren, a felsorolt aluljárókban és 50 méteres körzetükben, a játszótérekben, gyermekvédelmi intézményekben és köztemetőikben és 100 méteres körzetükben, valamennyi hídon, felüljárón és ezek lépcsőin, illetve a parkolási rendet szabályozó fővárosi közgyűlési rendelet¹²³ szerinti védett területeken. Emellett ugyancsak jogellenessé vált a magatartás a fővárosi kerületek egyes, taxatív felsorolt részeiben.

Az életvitelszerű közterületen tartózkodás tiltása lehetőségének Alaptörvénybe emelése a jogalkotó értékrendjére és prioritásainak rendszerére világít rá. Emellett az Alaptörvény-módosítás lehetőséget adott a szabálysértési törvény újabb változtatására, hiszen így a potenciális Alaptörvénybe ütközés már nem áll fenn.

III.1.3.3.4. Negyedik szakasz: A Kúria és az AB az életvitelszerű közterületen tartózkodással kapcsolatos döntései 2013 és 2017 között

Az Alapvető Jogok Biztosa a bíróságon indítványozta a 77/2013. (XII. 3.) Főv. Kgy.rendelet normakontrolljára irányuló eljárás lefolytatását. A Kúria az indítvány alapján a **Köf. 5020/2014/6.** (2014. szeptember 9.) számú határozatában kimondta, hogy a parkolás rendjének zavartalanságán alapuló tilalom törvénytörtő és a rendelet e pontját megsemmisítette (I. melléklet 8. pont). Az aluljárókat és 50 méteres körzetüket érintő tilalom megsemmisítésére irányuló ombudsmani indítványt ezzel szemben a testület elutasította (I. melléklet 4. pont).

¹²² Ifjúsági, szociális bizottság, 2013.09.09.

¹²³ a járművel várakozás rendjének egységes kialakításáról, a várakozás díjairól és az üzemképtelen járművek tárolásának szabályozásáról szóló fővárosi közgyűlési rendelet

A Kúria tehát elfogadta az Alapvető Jogok Biztosának érvelését, amely szerint a parkolás zavartalansága nem tartozik a szabálysértési törvény által a szabályozással védendő értéként meghatározott közrend, közbiztonság, közegészség védelmének körébe. Egyet értett a testület azzal is, hogy a tény, hogy a rendelet nem sorolta fel taxatíván a meghatározott területeket, csupán utalt a parkolás rendjével kapcsolatos rendeletre, végső soron jogbizonytalansághoz vezethet. Az aluljárók tekintetében a Kúria ezzel ellentétes megállapításra jutott és úgy ítélte meg, hogy ezek esetében a közbiztonság követelményének érvényesülése nem biztosítható, ha ott nem tiltják meg az életvitelszerű közterületen tartózkodást. Emellett a Kúria garanciaként meghatározta, hogy a szabálysértési törvény vonatkozó rendelkezéseit megszorítóan kell értelmezni, eszerint pedig „közterületen való életvitelszerű tartózkodás csak ott lehet tilalmazott, ahol a védendő értékek kifejezetten, tényszerűen igazolhatóan érvényesülést kívánnak”.¹²⁴

Szintén az Alapvető Jogok Biztosának normakontrollra irányuló kezdeményezésére született meg a Kúria a 2013-as budapesti rendelettel kapcsolatos második határozata (2014. december 2.). A **Köf. 5055/2014/2.** számú ügyben hozott határozatban a Kúria törvénytörőnek minősítette és megsemmisítette a rendelet 2. számú mellékletében a II., IV., IX., X., XIII., XIV., XVI., XVII., XXI., XXII. kerületekben található, a tilalommal érintett közterületeket kijelölő pontokat. A testület határozatában kimondta, hogy az ilyen tárgyú rendeletek esetében minden közterület esetében „egyértelműen ki kell tűnjön a védett közérdek mibenléte” és a szabálysértési törvénnyel nem fér össze a tilalommal érintett közterületek oly módon történő meghatározása, „amely az önkormányzat illetékességi területének egészéről, avagy annak jelentős, összefüggő területeiről kizárja a hajléktalan embert”. A védőzónák – például adott intézmény vagy közterület és 50 méteres körzete – vonatkozásában a Kúria kiemelte, hogy a védőzóna méretét a konkrét esetben védeni szándékozott értékhez igazodóan kell megállapítani. A törvénytörést megvalósító kerületi kijelölések esetében a Kúria szerint nem volt világosan megállapítható a védeni kívánt érték és/vagy a közterületek lehatárolása nem egyértelmű módon történt. A XIV. kerület esetében kirívóan törvénytörőnek találta a testület, hogy a rendelet a kerület valamennyi közterületére vonatkozóan tilalmat állított fel. Emellett a Kúria hangsúlyozta, hogy a pusztán helyrajzi számmal történő megjelölés az érintett személyi kör számára „nem hordoz releváns információt”.

¹²⁴ Köf. 5020/2014/6. sz. határozat

A Kúria az ügyben két elvi határozatot hozott - **5/2015. számú közigazgatási elvi határozat és 14/2015. számú közigazgatási elvi határozat** -, amelyek újra rögzítik a két már ismertetett egyedi ügyben hozott határozatokban írott megállapításokat és elveket. A Fővárosi Önkormányzat a döntéseknek megfelelően 2014-ben és 2015-ben is többször módosította a vonatkozó rendeletet az egyes kerületek vonatkozásában kijelölt, a tilalommal érintett közterületekre nézve, illetve például az aluljárókra, illetve a Római partra és a Normafára vonatkozó tilalom megfogalmazása tekintetében. A rendelet utolsó – az Alaptörvény hetedik módosítását megelőzően – hatályos állapotát és az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalmával érintett közterületek jelenlegi hálózátát a 25/2016 (IX.15.) Főv. Kgy. rendelet alakította ki.

Az életvitelszerű közterületen tartózkodás tiltása lehetőségének az Alaptörvénybe emelése kiüresítette a kérdésről folytatott alkotmányjogi vitát. Az Alkotmánybíróság és a Kúria a kifogásolt szabályokat döntően **közigazgatási jogi érvekre** hivatkozva semmisítette meg.

III.1.3.3.5. Ötödik szakasz: Az Alaptörvény hetedik módosítása, a szabálysértési törvény kapcsolódó változásai és az ezzel kapcsolatos alkotmánybírósági határozat

Az **Alaptörvény hetedik módosítását** 2018. június 20-án fogadták el. Az eredeti törvényjavaslatban¹²⁵ még nem szerepelt az életvitelszerű közterületen tartózkodás kérdése, a módosítás a bizottsági vitákat követően került a törvényjavaslatba.¹²⁶ Ennek eredményeként az Alaptörvény XXII. cikke az alábbi módon változott a hatálybalépést követően:

„(2) Az emberhez méltó lakhatás feltételeinek megteremtését, továbbá a közterület közcélú használatának védelmét az állam és a helyi önkormányzatok azzal is segítik, hogy törekszenek valamennyi hajlék nélkül élő személy számára szállást biztosítani.

(3) Tilos az életvitelszerű közterületen tartózkodás.”

Az Alaptörvény-módosításnak megfelelően a Szabálysértési törvény vonatkozó szakaszai is változtak. 2018. október 15-ét követően az életvitelszerű közterületen

¹²⁵ T/332. számú javaslat: Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása

¹²⁶ T/332/8 részletes vitát lezáró módosító javaslat

tartózkodás minden magyarországi közterületen tilos és a tilalom megszegése közérdekű munka kiszabásával szankcionálható, amelyet elzárásra lehet változtatni abban az esetben, ha az elkövető a munka elvégzését nem vállalja.¹²⁷

A módosítás az életvitelszerű közterületen tartózkodás körébe sorolható magatartások talán legszigorúbb szabályozását eredményezi Magyarország jogalkotásának történetében. Az alaptörvényi szinten való általános és feltétel nélküli tiltás példátlan hazánkban.

Az Országos Rendőrfőkapitányság tájékoztatása szerint a rendelkezés hatálybalépése és 2019. március 4-e között a rendőrség 338 esetben alkalmazott helyszíni figyelmeztetést a fenti szabályok megszegése miatt, ebből majdnem 300 figyelmeztetésre 2018. október és 2019. január között került sor.¹²⁸ Januárig tíz hajléktalan ember állt bíróság előtt az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalma megsértése miatt, január és március között viszont egy sem.¹²⁹ Ennek több oka lehet. Lehetséges, hogy a korábban látható helyen tartózkodó hajléktalan emberek napjainkban mindannyian igénybe veszik a hajléktalanellátás intézményeit vagy olyan helyeket választanak, ahol a rendőrség számára láthatatlanok (például erdők vagy elhagyott külvárosi épületek). Másik lehetséges magyarázat a fenti adatokra, hogy a járőröző rendőrök elbizonytalanodtak a jogszabály alkalmazásában vagy nem tartják azt szigorúan vett rendőri feladatnak és így egyszerűen „szemet hunynak” az életvitelszerű közterületen tartózkodás jelensége felett. Lehetséges még, hogy az intézkedésre jogosultak figyelmeztetik ugyan a jogszabálysértő hajléktalan embert az életvitelszerű közterületen tartózkodás abbahagyására, de ez a figyelmeztetés vagy felszólítás nem kerül jegyzőkönyvbe.

A Menhely Alapítvány adatai szerint az éjjeli menedékhelyek kihasználtsága nem volt 2019. február-márciusában magasabb, mint az azt megelőző évek átlaga.¹³⁰ Ebből arra lehetett következtetni, hogy az alaptörvénymódosítás nem járt azzal az eredménnyel, hogy a hajléktalan emberek gyakrabban veszik igénybe a hajléktalanellátás ezen intézményeit és figyelmeztetések számában bekövetkezett drasztikus csökkenés sem ennek köszönhető. A fenti adatokból természetesen nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. Ehhez további adatokra lenne szükség, például az ellátórendszer többi intézményének kihasználtságáról. Emellett hasznos lenne egy, a

¹²⁷ T/708. számú törvényjavaslat

¹²⁸ https://nepszava.hu/3029253_megbukott-a-hajlektalanbirsag

¹²⁹ https://nepszava.hu/3029253_megbukott-a-hajlektalanbirsag

¹³⁰ https://nepszava.hu/3029253_megbukott-a-hajlektalanbirsag

hajléktalan emberek körében végzett megkérdezés is, arra nézve, hogy milyen változásokat eredményezett életükben az új szabályozás.

Az alkotmánymódosítással bevezetett új szabály megszegése miatt indult több ügyben is **egyedi normakontrollt** kezdeményeztek magyar bíróságok (a Pesti Központi Kerületi Bíróság, a Kaposvári Járásbíróság és a Székesfehérvári Járásbíróság 2018. novemberében és 2019 januárjában).¹³¹ A Kaposvári Járásbíróság véleménye szerint a szabálysértési törvény a módosítással érintett szabályai az Alaptörvénybe ütköznek. Az indítványozó álláspontja az, hogy a hajléktalanság, mint „kényszerű, kiszolgáltatott állapot szabálysértéssé minősítése nem egyeztethető össze” az Alaptörvény a jogállamiság követelményére és az alapvető jogok korlátozására vonatkozó rendelkezéseivel, valamint a Nemzeti Hitvallás „az elesettek és szegények megsegítésének kötelezettségét kinyilvánító részével”.¹³² Az indítványban foglalt érvelés szerint emellett az Alaptörvény hetedik módosítása önmagában nem teszi sem indokolttá, sem szükségessé az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálását, mivel a szabálysértési törvény már tartalmaz szankciókat a hajléktalan emberek által tanúsított olyan, a társadalomra veszélyes cselekmények elkövetésére, mint például a csendháborítás vagy a köztisztasági szabálysértés.¹³³ A témában számos szakmai szervezet és szakértő adott be amicus curiae beadványt, amelyben az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálása ellen érvelnek.¹³⁴ Emellett több hazai szervezet is kiadott **állásfoglalást** az ügyben.¹³⁵

Az ügyben az Alkotmánybíróság 2019. júniusában hozta meg a **19/2019 (VI. 18.) számú Alkotmánybírósági Határozatot**.¹³⁶ A testület a szabálysértési törvény az indítványozók által vitatott rendelkezéseinek alaptörvény-ellenessége megállapítására és megsemmisítésére irányuló kezdeményezéseket elutasította, mivel véleménye szerint a bírói kezdeményezések nem megalapozottak. Az indokolás leszögezi, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvény és a szabálytértési törvény az ügyben releváns

¹³¹ public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument

¹³² III/1628-0/2018. sz. Indítvány az Alkotmánybírósághoz, 2.o.

¹³³ II/1628-0/2018. sz. Indítvány az Alkotmánybírósághoz, 2.o.

¹³⁴ például Kiss László és Lévy Miklós volt alkotmánybírók, a Magyar Helsinki Bizottság egyik társelnöke (Kádár András), az Utcajogász Egyesület egyik társelnöke (Kalota Ágnes), a Társaság a Szabadságjogokért szakmai igazgatója (Szabó Máté Dániel) (lásd: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>)

¹³⁵ Például a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, a Hajléktalanokért Közalapítvány és az Állatmentő Alapítvány (lásd: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>)

¹³⁶

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

módosításai előtti „alkotmánybíróági gyakorlatában foglalt megállapítások a jelen indítványok alapján vizsgált szabályozási környezetben már nem irányadók” és „nem kötik az Alkotmánybíróságot az új szabálysértési tényállás alkotmányossági vizsgálata során”. Emellett a testület hangsúlyozza, hogy az Alaptörvény „tételes rendelkezéseit és annak módosításait tartalmi szempontból (...) nem ítélné meg”.

Az Alkotmánybíróság az indokolása főbb pilléreinek az alábbi következtetések tekinthetők:

1. A közösség és az egyén az emberkép formulában megjelenített viszonya és az abból eredő kötelezettségek

- „a bárki általi közcélú közterület használatának is korlátja mások jogainak a tiszteletben tartása”,
- az egyén együttműködési kötelezettsége
- „az egyén a közösségben él (...), a közösség többi tagjáért is felelősséggel tartozik; alkotmányos joggyakorlása egyensúlyban kell, hogy álljon a közösség tagjaként a közösségért is viselt felelősséggel. (...) A jogellenes magatartás (...) megbontja a fenti egyensúlyt.”

2. Az állam kötelezettségei az otthon védelmére, méltó lakhatásra és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférésre vonatkozó államcélokkal kapcsolatban¹³⁷

- az Alkotmánybíróság tényként elfogadta az ügyben megkeresett intézmények és szervezetek válaszait, amely alapján azt állapította meg, hogy az állam „fenntart és működtet” olyan intézményrendszert, amely biztosítja a fenti államcélok megvalósulását
- „a legtöbb ellátási területen kapacitás többlet állapítható meg”
- „az indítványozók nem igazolták azt, hogy az ellátórendszer igénybevétele esetén az azt igénybe vevőket tárgyként kezelnék, dehumanizálnák”

3. Az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalmának a szabálysértési törvénybe foglalása

- a szabálysértési törvény „nem egy élethelyzetet (...) hanem az együttműködési kötelezettség szándékos és ismételt megtagadását, illetve folyamatos negligálását szankcionálja.”
- a fokozatosság és az arányosság elve is megnyilvánul a vitatott szabályozásban (például a tényállás nem a büntetőjogban, hanem a

¹³⁷ Alaptörvény XXII. Cikk (1), (2)

szabálysértési jogban jelenik meg, az elkövetőt három alkalommal felkérlik, hogy távozzon, illetve pénzbírság vagy helyszíni bírság nem szabható ki)

4. A közterület használatának elfogadott módja

- „A közterületen életvitelszerűen történő tartózkodás nem tartozik a közterület (...) rendeltetésszerű használatához. A közterület közcélú, a közösség minden tagja számára nyitva álló használata (...) egy jogilag rendezett használatot jelent (...).”

5. A normavilágosság és a jogbiztonság követelményei

- az előírás, amely „90 napon belül három alkalommal történő előzetes figyelmeztetéshez köti a szabálysértési eljárás kötelező megindítását” nem értelmezhetetlen, így alkalmazható
- az életvitelszerű közterületen tartózkodást, mint elkövetési magatartást „taxatív felsorolással körülírni nem lehet” és a „rendelkezésben szereplő fogalmak általánossága a jogalkotás jogfogalmaira jellemző absztrakciós fokot nem haladja meg”

6. A szabályozás az indítványozók által állított diszkriminatív jellege

- a szabályozás „nem célzottan és kozárolagosan a hajléktalanokra, hanem az elkövetők jól elkülöníthető csoportjára nézve állapít meg sajátos szabályokat (...)”, így „nem ütközik a hátrányos megkülönböztetés tilalmába.”

7. A személyi szabadság korlátozása

- „a támadott szabályozás a személyes szabadsághoz való joggal összefüggésben nem sérti a törvény előtti egyenlőséghez való jogot”

8. Az önrendelkezési jog

- „az önrendelkezési jog, illetve a cselekvési autonómia nem terjed ki az alaptörvényi tilalom megszegésére, az Alaptörvényben tiltott magatartás választására”

A testület a fenti megállapítások alapján jutott arra a következtetésre, hogy „a szegények és elesettek megsegítésének a Nemzeti hitvallásban foglalt kötelezettsége, valamint az Alaptörvény XXII. cikk (2) és (3) bekezdéseiben foglaltak feltétlen érvényre juttatása” az esetben biztosítható, ha a szabálysértési szankció alkalmazására

az esetben kerül csak sor, „ha a hajléktalan személy ellátórendszerben való elhelyezése a cselekmény elkövetésekor igazolhatóan biztosított volt”.¹³⁸

A határozathoz párhuzamos indoklást fűzött Pokol Béla, illetve különvéleményt fűzött Czine Ágnes, Hörcherné Marosi Ildikó, Juhász Imre, Schanda Balázs, Stumpf István és Szalay Péter.¹³⁹

Pokol véleménye szerint az államnak és az önkormányzatoknak XXII. cikkben foglalt kötelezettsége csupán a törekvés arra, hogy szállást biztosítsanak a hajléktalan emberek számára, így ez nem képez alkotmányos jogot a hajléktalan embereknek „a hajléktalanszállókon való elhelyezés” lehetőségére, így az intézményi háttér biztosítása nem kötelező jellegű.¹⁴⁰

Czine leszögezi, hogy álláspontja szerint a szabálysértési törvény az indítványozók által megjelölt rendelkezése alaptörvény-ellenes. Az alkotmánybíró többek között kiemeli, hogy a testületnek vizsgálnia kellett volna azt, hogy megállapítható-e a cselekmény szabálysértéssé nyilvánításának legitim indoka. Véleménye szerint ez nem vezethető le az Alaptörvény XXII. cikkéből, mivel a cikk (3) bekezdéséből és az ahhoz fűzött alkotmányozói indokolásból sem következik, hogy az életvitelszerű közterületen tartózkodást büntetni kellene. A magatartás „nem minősül olyan cselekménynek, amely emberi életet, testi épséget, egészséget vagy jogot veszélyeztető, általánosan elfogadott együttélési szabályt sért” és „az indok, hogy sérti a közterületek közcélú használatát (...) a szabálysértési tényállássá minősítést nem alapozhatja meg”. Czine emellett érvel, hogy a hajléktalanság nem társadalomra veszélyes tevékenység vagy mulasztás, ami megalapozhatná egy magatartás szabálysértéssé minősítését, hanem egy létállapot, amely esetében ráadásul értelmezhetetlen a szándékosság vagy gondatlanság kérdésének vizsgálata is. Az alkotmánybíró azt is hangsúlyozza, hogy a szabálysértési törvényben „foglalt elkövetési magatartás (...) a jogalkalmazók számára (...) nem hordoz egyértelmű normatartalmat”, így sérül a normavilágosság követelménye is.¹⁴¹

Juhász Imre különvéleményében a határozat rendelkező részében megfogalmazott követelménnyel kapcsolatban azt írja, az „egy új rendelkezést fűzött a törvényi

¹³⁸

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>
¹³⁹ A 19/2019 (VI.18.) AB határozathoz fűzött különvélemények:

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>
¹⁴⁰ Pokol Béla, a 19/2019 (VI.18.) AB határozathoz fűzött különvéleménye:

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>
¹⁴¹ Czine Ágnes, a 19/2019 (VI.18.) AB határozathoz fűzött különvéleménye:
<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

tényálláshoz, amely (...) az Alaptörvény XXII. cikk (2) és (3) bekezdéseinek egymásra tekintettel történő értelmezéséből sem vezethető le”.¹⁴²

Schanda Balázs Cziné Ágneshez hasonlóan úgy véli, hogy az Alaptörvényben megfogalmazott tiltásból nem következik egyenesen a büntethetőség vagy szabálysértéssé minősíthetőség, annak indokait a jogalkotónak igazolnia kell. Véleménye szerint az együttműködési kötelezettség körében figyelembe kell venni azt, hogy a hajléktalan emberek „egy része (már) nem képes, vagy csak korlátozottan képes az együttműködésre” és az Alkotmánybíróság nem „feledkezhet meg a társadalmi valóságról”. Schanda arra a következtetésre jut, hogy az alaptörvény által meghatározott keretek között a hajléktalan ember „felszólítható a távozásta vagy a hajléktalan-ellátóval való együttműködésre”, de nem állítható bíróság elé a „hajléktalan életforma miatt”, mivel az nem segíti a róla való gondoskodást vagy az ellátását. A különvéleményhez csatlakozott Hörcherné Marosi Ildikó és Szalay Péter.¹⁴³

Stumpf István nem ért egyet azzal, hogy a Nemzeti hitvallásból vagy az Alaptörvény a határozatban hivatkozott szakaszaiból levezethető lenne az életvitelszerű közterületen tartózkodás szankcionálásának alkotmányossága. Úgy véli, a határozat nem támasztotta alá, hogy az indítványokban megjelölt alapvető jogok korlátozása ebben az esetben szükséges és arányos.¹⁴⁴

A röviden ismertetett különvéleményekből kirajzolódó érvrendszer rámutat a 19/2019 (VI.18.) számú alkotmánybírósági határozatban foglaltak vitatható voltára. Ahogyan a testület is hangsúlyozta a határozat szövegében, az Alkotmánybíróság nem rendelkezik hatáskörrel arra, hogy az Alaptörvény tételes rendelkezéseit tartalmi szempontból vizsgálja. Ám az a különvéleményekből is kiderül, hogy ez esetben nem tűnik egyértelműnek, hogy az Alaptörvény rendelkezéseiből valóban levezethető-e az életvitelszerű közterületen tartózkodás szabálysértéssé minősíthetősége. A határozat arra enged következtetni, hogy az Alkotmánybíróság szerint hajléktalanság nem súlyos krízishelyzet, hanem a „rendészeti jellegű együttműködési kötelezettség megsértése”.¹⁴⁵ A Menhely Alapítvány által az Alkotmánybíróság rendelkezésére

¹⁴² Juhász Imre, a 19/2019 (VI.18.) AB határozathoz fűzött különvéleménye:

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

¹⁴³ Schanda Balázs, a 19/2019 (VI.18.) AB határozathoz fűzött különvéleménye:

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

¹⁴⁴ Stumpf István, a 19/2019 (VI.18.) AB határozathoz fűzött különvéleménye:

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

¹⁴⁵ TASZ: Embertelen alkotmánybírósági döntés született a hajléktalan emberek elzárásáról (a cikkben idézve: Kalota Ágnes): <https://tasz.hu/cikkek/embertelen-alkotmanybirosagi-dontes-szuletett-a-hajlektalan-emberek-elzarasarol>

bocsátott adatokból egyértelműen látszik, hogy a magyarországi „hajléktalanellátó szolgáltatások kapacitás-volumene nagyságrendileg nem elegendő” és hogy azok „távolról sincsenek fölkészülve a legkülönbözőbb súlyos állapotban lévő, életvitelszerűen közterületen tartózkodó emberek mindegyikének befogadására”.¹⁴⁶

A jogszabály hatásával kapcsolatban a Menhely Alapítvány arra is felhívja a figyelmet, hogy annak eredményeként a hajléktalan emberek a korábbinál jobban próbálnak rejtőzködni és „olyan helyeken meghúzódni, ahol kevésbé fellelhetőek”, ami „kiemelkedően veszélyezteteti testi épségüket, egészségüket és életüket”, ilyen veszély például a kihűlés kockázata.¹⁴⁷

A dolgozat kéziratának lezárásakor a szabályozás változásának valódi hatásait még nem lehet látni és nincsen még kialakult bírósági gyakorlat sem az ügyben.

III.1.3.3.6. Konklúziók

Az 1913-as és a jelenlegi szabályozás koncepciója közötti egyik legfontosabb különbség abban ragadható meg, hogy míg a dologházba beutalt annak elhagyása után - legalábbis a jogalkotó eredeti szándékának megfelelően - számíthatott arra, hogy az állam megfelelő munkát biztosít számára, addig az elzárás kitöltése után az onnan szabadulót semmi sem várja idekint. A múlt századi jogszabály amellelt, hogy az általa alkalmazott intézmény célja a javítás és társadalomba való visszavezetés volt, arról is gondoskodni kívánt, hogy a dologház falai közül kikerülőnek valódi esélye legyen arra, hogy visszatérjen a társadalomba. A hatályos szabályozás tulajdonképpen rövid ideig „elraktározza” a bekerült, majd kiereszti pontosan ugyanoda, ahonnan jött, vissza ugyanabba a jogellenesnek minősített állapotba, ami miatt elzárásra ítélték. Az 1913-as indoklás a tettarányos iskolára utalva írta, hogy nem helyes a konzervatív nézet, amely szerint „az ítélet következményeivel törődni nem kell”.¹⁴⁸ Ez az állítás ma is, a jelenlegi, hajléktalan emberekkel kapcsolatos jogalkotási iránnyal szemben is megállja a helyét.

A 2018. októberében hatályba lépett magyar szabályozás rendkívül szigorúan általános jelleggel tiltja be az életvitelszerű közterületen tartózkodást, ami a 2008 óta

¹⁴⁶ A Menhely Alapítvány válasza az alkotmánybírósági megkeresésre a III/01628/2018-as számú ügyben, 4. és 7.o.:

http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/III_1628_22_2018_%C3%81II%C3%A1sf_MenhelyA_anonim.pdf

¹⁴⁷ A Menhely Alapítvány válasza az alkotmánybírósági megkeresésre a III/01628/2018-as számú ügyben, 8.o.:

http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/III_1628_22_2018_%C3%81II%C3%A1sf_MenhelyA_anonim.pdf

¹⁴⁸ Főrendiházi irományok 1910/“2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”:93

zajló folyamat tetőzését jelenti. Az Alkotmánybíróság, az ombudsman és a szakértői szervezetek korábbi érvelései, amelyek alkotmányjogi és emberi jogi szempontok mérlegelésével a cselekmény kriminalizálása ellen foglaltak állást, nem jelennek meg a hatályos szabályozásban.

III.1.4. Társadalmi diskurzus és értékítéletek

A hajléktalansággal kapcsolatban Magyarországon **a társadalmi diskurzust és értékítéleteket** is szükséges vizsgálni annak érdekében, hogy minél teljesebb képet kaphassunk a kriminalizálás mögött meghúzódó valódi okokról. A **társadalmi diskurzust** a legolvasottabb magyar hírportálok és közügyekkel (is) foglalkozó online magazinok 2018. áprilisa és 2019. áprilisa között megjelentetett, a témával kapcsolatos cikkeinek kritikai diskurzuselemzésével vizsgáltam. A vizsgált oldalakat az ite.hu által 2018. októberében összeállított, Magyarország száz legolvasottabb weboldalát tartalmazó összegzés alapján választottam ki.¹⁴⁹ Az elemzés köréből kizártam a híreket nem közlő portálokat, a vizsgálatához nem kapcsolódó tematikus oldalakat, mint például a kizárólag sporttal foglalkozó weblapok, illetve a csupán más oldalakra mutató linkeket gyűjtő oldalakat. Vizsgáltam viszont az elsősorban életmóddal és hírességek életével foglalkozó weboldalakat is, amennyiben a hajléktalansággal kapcsolatos hírt közöltek, hiszen olvasottság szempontjából ezen oldalak gyakran megelőzik a pártatlan és szakmai tájékoztatást nyújtó weblapokat. Így az alábbi, naponta minimum 300 000-es látogatottsággal rendelkező internetes portálokon található tartalmakat vettem górcső alá: index.hu, origo.hu, 24.hu, blikk.hu, nlcafe.hu, hvg.hu, 444.hu, life.hu, femina.hu, ripost.hu. Az oldalak közül öt hagyományos hírportálnak tekinthető (index.hu, origo.hu, 24.hu, hvg.hu, 444.hu), három főként életmóddal foglalkozó oldal (nlcafe.hu, life.hu, femina.hu), és kettő nagyrészt bulvárcikkeket tartalmazó oldal (blikk.hu, ripost.hu). Az oldalak nem mindegyike teszi lehetővé az olvasói kommentelést, így ezeket nem minden oldal esetében tudtam vizsgálni. A kommentek egy része valamennyi vizsgált portál esetében a „nem értékelhető” kategóriába került. Ide az alábbi típusú hozzászólásokat soroltam: a) nem volt egyértelműen megállapítható pozitív vagy negatív attitűd a témával vagy a kommentben említett részjelenséggel kapcsolatban (például nem volt eldönthető, hogy ironikus kommentről van-e szó, vagy a megelőző kommentet vagy hozzászólást eltávolították és így nem

¹⁴⁹ <http://ite.hu/legnezettebb-hazai-weboldalak-rangsora/>

volt látható, milyen tartalomra érkezett a reakció), b) nem a cikkben leírt témával volt kapcsolatos (például ahhoz nem kapcsolódó viccelődés, a politikai vezetők vagy rendszer általánosságban történő értékelése).

Társadalmi diskurzus

A **ripost.hu** esetében jellemző volt a cikkek nyelvezetére a negatív, gyakran gyűlöletkeltő kifejezések használata a hajléktalan emberekkel kapcsolatban. „*Meddig élnek vissza a hajléktalanok mindannyiunk türelmével?*”¹⁵⁰ „*Végre!, Eltűnnek az utcáról a hajléktalanok*”¹⁵¹. „*ha kiürül egy épület, akkor - bármilyen patinás is - az már örökre a végét jelentheti, ha a hajléktalanok tanyája lesz*”.¹⁵² „*szabályos hajléktalan-tábor jött létre, tönkretéve a szép környezetet*”.¹⁵³

A lealacsonyító kifejezések használata megerősítheti a cikk olvasóiban azokat az előítéleteket, amelyek szerint a hajléktalan emberek nem tartoznak a társadalomhoz, egy azon kívüli csoport tagjai, akik nem érnek annyit, mint az otthonnal rendelkezők. Előfordult a hajléktalan emberek bűncselekmény elkövetésével történő gyanúsítása is, pusztán lakossági megszólalók elméleteire alapozva. „*Hajléktalanok miatt égnek le kultikus épületek. (...) Az épület elhanyagoltan állt, hatalmas kertjében derékig ért a gaz, az épületben hajléktalanok tanyáztak, úgy tudjuk, valamelyikük gyűjthatta fel a Vigadót.*”¹⁵⁴

A hajléktalanság kriminalizálásának legújabb szakaszáról, vagyis a 2018-as Alaptörvénymódosításról a portál pozitív kontextusban írt és azt a hajléktalan emberek védelme érdekében hozott, számukra hasznos rendelkezésként tárgyalta. Az ezzel kapcsolatos cikkek az új szabályozás azon részleteit emelik ki, amelyek adott esetben valóban segíthetnek a hajléktalan embereken, ám a megvalósítás módja és annak valós várható eredményei nem kerülnek szóba. „*(...) nem kell az utcán élni, mindenkinek egész nap lesz a feje fölött fedél*”.¹⁵⁵ „*Mától, ha egy hajléktalant azon kap a rendőr, hogy az utcán él, figyelmezteti. Akit 90 napon belül háromszor is figyelmeztetnek, mindhiába, az ellen szabálysértési eljárást indítanak. A cél azonban nem a büntetés.*” „*A cél nem a büntetés, hanem az életek védelme: hogy senki ne fagyjon meg az utcán.*”¹⁵⁶

¹⁵⁰ <https://ripost.hu/cikk-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel>

¹⁵¹ <https://ripost.hu/cikk-vegre-vege-elt-nnek-az-utcarol-a-hajlektalanok>

¹⁵² <https://ripost.hu/cikk-hajlektalanok-miatt-egnek-le-kultikus-epuletek>

¹⁵³ <https://ripost.hu/cikk-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel>

¹⁵⁴ <https://ripost.hu/cikk-hajlektalanok-miatt-egnek-le-kultikus-epuletek>

¹⁵⁵ <https://ripost.hu/cikk-ide-koltoznak-ideiglenesen-a-hajlektalanok>

¹⁵⁶ <https://ripost.hu/cikk-b-ven-van-meg-fer-hely-varjak-a-hajlektalanokat-a-szallasokra>

Emellett jellemző volt a társadalom és a budapesti lakosság a hajléktalansággal kapcsolatos negatív értékítéletére való hivatkozás, amely vagy az ezt alátámasztó adatokra történő hivatkozás nélkül történt, vagy csupán általánosságban említi „az általuk megkérdezetteket”. *„Az általunk megkérdezett járókelők mindenütt azt mondták: elégük van az egyes aluljárókban, buszmegállókban állandósult állapotokból, másrészt pedig mindenki azt szeretné, ha a fedél nélküliek humánus ellátást kapnának, hogy senkinek ne kelljen emberhez méltatlan körülmények között élnie.”*¹⁵⁷

A cikkek egy része a segítség és a rászorultság oldaláról közelítette meg a jelenséget, illetve tárgyilagos módon írja le a hajléktalanellátás számszerű adatait és jellemzőit. *„Az intézményekben lehetőség van étkezésre, tisztálkodásra, mosásra, illetve szociális munkások segítik a lakókat, hogy munkát találjanak.”*¹⁵⁸ Ezek az írások azonban jellemzően nem szólnak a hajléktalanellátással kapcsolatos problémákról és azt hangsúlyozzák, hogy a szállók sok a kihasználatlan férőhely. Emellett ezekben is felmerül az önhiba és a szállók igénybevételének szándékos mellőzése. *„A legtöbb hajléktalannak voltaképp lenne hová mennie, de (...) nem akar vagy tud a családjával élni. A hajléktalanszállók is tudnának több embert fogadni, főleg a nyári időszakban.”*¹⁵⁹ *„Sokan válnak azért hajléktalanná, mert összeférhetetlenek, iszákosak, életmódjukat nem viseli el a környezetük.”*¹⁶⁰ *“(...) sok hajléktalan még most sem él a lehetőséggel, így maradt a kosz az utcán”*.¹⁶¹

Ki kell emelni, hogy ebben a magazinban is volt olyan írás, amely a jelenséget a szolidaritás oldala és a segítség fontossága felől közelítette meg és a hajléktalan létből kivezető utat próbálta bemutatni.¹⁶² A ripost.hu-n olvasható cikkek többsége esetében azonban a hajléktalan emberek egyértelműen olyan csoportként jelennek meg, amelynek egy része ugyan segítségre érdemes, ám még ők is saját hibájukból élnek az utcán, hiszen lenne hely a jó körülményeket biztosító hajléktalanszállókon.

A ripost.hu legnagyobb visszhangot kiváltó cikke a témában a *„Meddig élnek vissza a hajléktalanok mindannyiunk türelmével? Nekik mindent szabad?”*¹⁶³ című, 2018.

¹⁵⁷ <https://ripost.hu/cikk-ide-koltoznek-ideiglenesen-a-hajlektalanok>

¹⁵⁸ <https://ripost.hu/cikk-megmutatjuk-milyen-korulmenyek-varjak-a-hajlektalanokat-a-szallokon>

¹⁵⁹ <https://ripost.hu/cikk-vegre-vege-elt-nnek-az-utcarol-a-hajlektalanok>

¹⁶⁰ <https://ripost.hu/cikk-igy-is-lehet-27-eve-hajlektalan-megsem-az-utcan-el>

¹⁶¹ <https://ripost.hu/cikk-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel>

¹⁶² <https://ripost.hu/cikk-van-visszaut-a-hajlektalanletb-l>, <https://ripost.hu/cikk-igy-teszik-meghitte-a-hajlektalanok-karacsonyat>

¹⁶³

<https://www.facebook.com/ripost.hu/photos/a.1626519304278323/2235498216713759/?type=3&theater>

november 9-én, online és nyomtatott formában is megjelentetett írás volt. A cikk fő mondanivalója az volt, hogy a hajléktalan emberek tönkreteszik a közterületeket a jelenlétükkel, és az akkor már hatályba lépett tiltó szabály ellenére is az utcán tartózkodnak, pedig van elég férőhely a hajléktalanellátó rendszer intézményeiben.¹⁶⁴ A magazin facebook oldalán nagyjából 360 komment született a cikket tartalmazó lapszám címlapját ábrázoló fotóhoz, ám ebből csak 70 volt nyilvánosan olvasható, így csupán ezeket volt lehetőségem értékelni.¹⁶⁵ A kommentek száma önmagában is jelzi, hogy a téma az emberek érdeklődésére számot tart, hiszen az oldalon közzét, ehhez hasonló címlapfotókhoz írt kommentek száma általában a tizet sem éri el.

A legtöbb like-ot – vagy tetszést vagy egyetértést nyilvánító emoji-t, mint például szivecskét – kapott nyilvános kommentek írói a cikk szerzőit és a magazint erőteljesen elítélik és nemtetszésüket fejezik ki annak tartalmával és hangnemével kapcsolatban. „Remélem dugóban kerülsz, és elkap egy hétig tartó cifra szapora!” (80 like) „Nem vagytok emberek.” (67 like) „Nem az én tisztem ítélni felettetek, de a véleményem elég markáns. Hol a lelketek? Nem féltek?” (51 like) „Remélem előbb-utóbb a „lap” munkatársai is az utcán, hajléktalanokként végzik.” (50 like) “van aki megveszi ezt a **** 145 ftért?” (47 like) “és közben schopenhauert idézitek az emberi nyomorúságról, kis huncutok. megéritek a pénzeteket.” (41 like) “Van ember(!!!), aki olvassa ezt a *****?” “Hogy nem sül ki a szemetek...” (33 like)

A kommentekben rámutattak a hajléktalanság mögött meghúzódó okokra is. “Vajon hány olyan rokkant került az utcára, akinek jogtalanul megvonták vagy csökkentették a juttatását?” A top kommentek között volt néhány, ahol nem volt egyértelmű a szerző hozzáállása a témához. “Gyalázat.” “Jön még kutyára dér.” A kommentelők azt is megjegyzik, hogy a cikk szerzőjének nevét az újság nem közölte. A ripost.hu cikkét idéző 444.hu és hvg.hu erről szóló cikkeihez is az idézetekhez hasonló tartalmú, elítélő kommentek születtek.¹⁶⁶ Míg a 444.hu esetében a kommentek konkrétan a cikk tartalmát ítélték el, addig a hvg.hu-s tudósításhoz fűzött hozzászólások esetében jellemzőbb volt, hogy a Ripost magazint, mint médiumot illették lekicsínylő jelzőkkel,

¹⁶⁴ <https://ripost.hu/cikk-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel>

¹⁶⁵ <https://www.facebook.com/ripost.hu/photos/a.1626519304278323/2235498216713759/?type=3&theater>

¹⁶⁶ <https://444.hu/2018/11/09/mar-magyar-emberek-ellen-uszit-nyiltan-a-fidesz-bulvarlapja>,
<https://444.hu/2019/01/24/a-medianacs-eljarast-inditott-a-ripost-ellen-a-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel-cimu-cikk-miatt>,
https://hvg.hu/itthon/20190124_Eljarast_inditott_a_Medianacs_a_Ripost_ellen_amiert_a_hajlektalanok_ellen_uszitott

de a hajléktalanság konkrét témájával kevésbé foglalkoztak.¹⁶⁷ Az nlcafe.hu-n ezzel ellentétben a hajléktalan embereket elítélő hozzászólások voltak többségben, de ezek kis száma (összesen nyolc) miatt ez nem számít reprezentatívnak.¹⁶⁸ Ebből önmagában nem lehet egyértelműen következtetni a társadalom a hajléktalansággal kapcsolatban. A ripost.hu cikkében található kirekesztő tartalomra adott egyértelmű és elsöprő többségű negatív társadalmi reakció – a ripost.hu facebook oldalán 70 nyilvános komment közül csupán egy volt, amely a hajléktalan emberekről egyértelműen negatív véleményt fejtett ki – azonban azt sugallja, hogy a társadalom tagjaiban nem található olyan mértékű ellenszenv a hajléktalan emberekkel szemben, amely alátámasztja a kriminalizálás szükségességét a magatartás zavaró jellegére hivatkozva. Természetesen azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a cikk különösen provokatív és lealacsonyító hangneme közrejátszhatott abban, hogy a nyilvánosan hozzászólók szinte mindegyike elítélően nyilatkozott a szabályozásról és a cikk a hajléktalan emberekkel szemben alkalmazott stílusáról.

Az **index.hu** és a **444.hu** oldalakon található, a hajléktalanság kérdésével kapcsolatos írások a témát a segítés, a szolidaritás, az inkluzivitás és a társadalmi felelősségérzet oldaláról közelítik meg. Ezt tükrözi a cikkek tartalma és nyelvezete is. „(...) a hajléktalanság egy olyan komplex társadalmi és egyéni krízisállapot, melynek megoldására a szabálysértési eljárás nem alkalmas. Ez a megközelítés a hajléktalanság problémáját mind az egyén, mind a társadalom szintjén kizárólag elmélyíteni tudja, ellehetetlenítve a problémák megoldására tett kísérleteket, fokozva a hajléktalan emberek kritikus egészségi állapotából fakadó további kockázatokat, például az öngyilkosság elkövetésének veszélyét.”¹⁶⁹ “Egyelőre egy látványos következménye van az új szabályozásnak, az, hogy kihúzódtak a belvárosból, a forgalmas terekről a hajléktalanok. Részben a szállókra is mentek, de valószínűbb, hogy többségük azóta is az utcán él, csak rejtettebben, kisebb utcákban, bokrok alatt, külső kerületekben, erdősebb részeken. Ezt tekintheti sikernek a kormány, de lehet, hogy csak ideiglenesen, és a csípős, téli hideggel együtt a hajléktalanok is újból megjelennek az aluljárókban. Ráadásul a hideg miatt az is fontosabb lesz nekik, hogy

¹⁶⁷ Az 59 hozzászólásból 53 nem foglalkozott a hajléktalanság témájával, de ezek több, mint fele erőteljes negatív értékítéletet fogalmazott meg a Ripost magazinnal és az ott dolgozó újságírókkal kapcsolatban. Csupán 6 hozzászólás beszélt konkrétan a hajléktalanságról, amelyből 5 szolidárisan viszonyult a hajléktalan emberekhez.

¹⁶⁸ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181113/hajlektalanellatas-hajlektalantorveny-velemenyl>

¹⁶⁹

https://index.hu/belfold/2018/10/26/a_pszichologusok_is_fellepnek_a_hajlektalansag_kriminalizacioja_ellen/

minél forgalmasabb aluljárókban töltsék az időt, hogy minél több támogatást kapjanak, például aprót a járókelőktől, vagy meleg italokat és a túlélést segítő tippeket az utcai szociális munkásoktól.”¹⁷⁰ „A 21 éves Balázs polgárőrként dolgozik Pécsen, még korábbi főnöke hívta fel a figyelmét egy János nevű hajléktalanra, akire időnként rá kellett nézni, hogy nem esett-e valami baja.”¹⁷¹ A vizsgált két internetes oldal cikkei esetében egyértelmű és nem titkolt értékelköteleződés figyelhető meg, amelyben a hajléktalanság kriminalizálását elítélik.

Ezek az oldalak hangsúlyt fektetnek arra, hogy a hajléktalan emberek mindennapi életét és az azt meghatározó problémákat bemutassák, és hitelesen ábrázolják az otthontalanságból fakadó nehézségeket. A hajléktalanellátó rendszerről is valóságghű képet igyekeznek nyújtani az előnyök és a hátrányok ismertetésén keresztül. „Feri naponta feltakarította és felmosta a várótermet, mert megengedték neki, hogy egész nap ott ücsörödjön, vasárnaponként pedig egy templom előtt kéregetett. Kukázni csak a papírhulladékban szokott, azt is azért, hogy legyen mit olvasnia.”¹⁷² „Nehéz azt mondani az utcán élőknek, hogy menjenek be szállóra, mert ott jó lesz. Semmi nem lesz jó, azonkívül, hogy bent nincs hideg.”¹⁷³ „A jogalkotó, és politikusok nyilatkozatai alapján a kormányzat által elvárt jogkövető magatartás is az, ha Gábor hajléktalanszállókban tölti az egész napját. Ez viszont nem igazán egyszerű.”¹⁷⁴ „Aki szállóra küldené a hajléktalanokat próbáljon meg húsz emberrel együtt aludni.”¹⁷⁵

A hajléktalan emberekkel kapcsolatban a cikkek nem csupán arra helyezik a hangsúlyt, hogy „életvitelszerűen közterületen tartózkodnak”, hanem az életük más aspektusait is igyekeznek bemutatni, nem csak szavakkal, de fotókkal vagy hajléktalan emberek által készített művészeti alkotásokon keresztül is. „a Fedél Nélkül újsággal 25 éve fontos, hiánypótló kezdeményezés indult el. „Több száz otthonatlan alkotó jutott rendszeres publikációs lehetőséghez, több ezer szegénységben élő ember kapott esélyt, hogy munkavégzésből származó bevételeivel talpra álljon.”¹⁷⁶ „Szerettem a boltban dolgozni, szeretek emberek között lenni.”¹⁷⁷

¹⁷⁰ https://index.hu/belfold/2018/10/29/hajlektalan_torveny_podcast/

¹⁷¹ <https://444.hu/2019/02/27/osszefogott-pecs-egy-hajlektalan-ferfiert>

¹⁷² https://index.hu/nagykep/2018/12/24/hajlektalan_feri_nagykep/

¹⁷³ https://index.hu/belfold/2019/01/08/hajlektalan_szocialis_munkas_abcug/

¹⁷⁴

https://index.hu/belfold/2018/10/27/mit_tehet_a_hajlektalan_ember_ha_a_torveny_szerint_szeretne_el_ni/

¹⁷⁵ <https://444.hu/2018/11/20/aki-szallora-kuldene-a-hajlektalanokat-probaljon-meg-husz-emberrel-egyutt-aludni>

¹⁷⁶ https://index.hu/nagykep/2018/12/04/amikor_a_muvesz_hajlektalan/

¹⁷⁷ <https://444.hu/2019/02/18/kozmunkaval-es-normalis-lakassal-csabitjak-a-foldekre-a-hajlektalanokat>

A cikkekben írottak hitelességét alátámasztja, hogy sokszor hivatkoznak hajléktalan emberek, szakértők és a segítő szakmák képviselői által elmondottakra, vagy statisztikai adatokra. A szakértőket nem csupán tényadatokról kérdezik, hanem részletes beszámolókat is közölnek a munkájuk során felmerülő problémákról, tragédiákról, de a munka szépségeiről is. *“Talán hülyén hangzik, de itt nem lehet unatkozni. Mindig újabb és újabb helyzetek állnak elő, folyamatosan képen kell lenni. Ez a szociális ellátásnak egy nagyon nehéz terepe.”*¹⁷⁸ *“Volt, hogy régről ismerte az illetőt, aki egyik este megfagyott az utcán.”*¹⁷⁹

Ezek a lapok a hajléktalanság kriminalizálása ellen szóló érveket is bemutatták cikkeikben, illetve írtak az ezzel kapcsolatos szakmai és társadalmi tiltakozásról is. *“Roma szervezetek is csatlakoztak a hajléktalanság büntethetősége ellen”.*¹⁸⁰ *“Betarthatatlan, abszurd törvényt hoztak a hajléktalanok ellen”.*¹⁸¹ *“A Székesfehérvári Járásbíróság is megtámadta a hajléktalantörvényt”.*¹⁸² *“A pszichológusok is fellépnek a hajléktalanság kriminalizációja ellen”.*¹⁸³ *“Bírók is aláírták a hajléktalanok büntetése elleni petíciót”.*¹⁸⁴

Az ilyen típusú cikkek és beszámolók alkalmasak arra, hogy a társadalom tagjaival megismertessék az egyébként távolinak és emiatt esetleg félelmetesnek tűnő jelenségeket. Mivel a témát nem a közrend és a közbiztonság oldaláról közelítik meg, így a hangsúly a téma szociális és emberi vonatkozásain van. Az ilyen típusú ismeretterjesztés hozzájárulhat az adott csoporttal szembeni szolidaritás növekedéséhez és segíthet a kirekesztett csoportok elfogadásában.

A 444.hu oldalon közölt cikkek kommentelhetőek, így ezek esetében a hozzászólásokat is vizsgáltam.¹⁸⁵ A konkrétan a hajléktalanság témájához kapcsolódó (top) kommentek esetében egyértelműen a kriminalizálást helytelenítő és a hajléktalan emberekkel szolidáris, rendkívül szarkasztikus stílusban megfogalmazott hozzászólások voltak

¹⁷⁸ https://index.hu/belfold/2019/01/08/hajlektalan_szocialis_munkas_abcug/

¹⁷⁹ https://index.hu/belfold/2019/01/08/hajlektalan_szocialis_munkas_abcug/

¹⁸⁰

https://index.hu/belfold/2018/10/31/roma_szervezetek_is_csatlakoztak_a_hajlektalansag_buntethetosege_ellen/

¹⁸¹ https://index.hu/belfold/2018/10/29/hajlektalan_torveny_podcast/

¹⁸²

https://index.hu/belfold/2018/10/29/a_szekesfehervari_jarasbirosag_is_megtamadta_a_hajlektalantorvenyt/

¹⁸³

https://index.hu/belfold/2018/10/26/a_pszichologusok_is_fellepnek_a_hajlektalansag_kriminalizacioja_ellen/

¹⁸⁴

https://index.hu/belfold/2018/10/22/rtl_birok_is_alairtak_a_hajlektalanok_buntetese_elleni_peticiot/

¹⁸⁵ Általánosságban a cikkekhez fűzött kommentek 60-80%-a bizonyult „nem értékelhetőnek”.

túlsúlyban.¹⁸⁶ “(...) *mi nem akarjuk megoldani. Nem a szeretet vagy az együttérzés hiányának okán. Azért nem akarjuk megoldani, mert mi el szeretnénk rettenteni a hajléktalant a hajléktalan magatartástól. Mi meg szeretnénk büntetni.*”¹⁸⁷

A kriminalizálás alternatívájaként vázolt segítő programokkal kapcsolatban pozitívan nyilatkoztak a legkedveltebb kommentelők. “(...) *sok hajléktalannak ennyi kéne, hogy kivergődjön a gödörből. De persze egyszerűbb beléjük rúgni még kettőt állami szinten...*”.¹⁸⁸ “*ez egy ***** jó kezdeményezés*”.¹⁸⁹ A közmunkát jelentő program esetében a hozzászólók a munkaszervezés alap gondolatát méltatták, de a közmunka intézményéhez egy részük negatívan viszonyult. A kommentekben kialakult leghosszabb – a témához valamelyest kapcsolódó – diskurzusok az egyház szerepéről és a közmunka intézményéről folytak.

A legkedveltebb hozzászólások körében egyetértés mutatkozott abban, hogy a hajléktalan emberek nem a saját hibájukból vagy saját szabad választásuk alapján élnek az utcán és az állam felelőssége lenne helyzetükön javítani vagy a hajléktalanná válást megelőzni. “*Azt nem tudom, hogy megoldani meg lehetne, de megfelelő hálóval radikálisan lehetne csökkenteni a lecsúszást az éppen utcára kerülők körében.*”¹⁹⁰ A kommentek során kialakuló diskurzusokra jellemző volt, hogy a hajléktalan embereket támogató kommentek alatt további támogató kommentek születtek, míg a hajléktalan embereket elítélő kommentek alatt az elítélő tartalommal ellentétes, a hajléktalan embereket támogató, vagy az eredeti kommentelőt gúnyoló hozzászólások olvashatóak (és ezek sosem kerültek be a legkedveltebb hozzászólások közé).

A **hvg.hu** és a **24.hu** a legtöbb esetben alapvetően tárgyilagos hangnemben tudósított a hajléktalansággal kapcsolatos legfontosabb hírekről. Ilyenek voltak például a kapcsolódó jogszabályok változásai, illetve a hajléktalanellátás rendszerével vagy a szabályozással kapcsolatos statisztikák. “*Hajléktalantörvény: január óta senkit sem állítottak bíróság elé. Érdemben nem nőtt a hajléktalanszállók kihasználtsága sem.*”¹⁹¹

¹⁸⁶ A legtöbb hozzászólást (415 db) kapott cikk (<https://444.hu/2019/01/22/beer-miklos-jatszva-megoldhatnank-a-hajlektalankerdest-megsem-tesszük>) esetében a kommentek 82%-a nem volt értékelhető, 16%-a pozitív volt és alig 1%-a volt negatív.

¹⁸⁷ <https://444.hu/2019/01/22/beer-miklos-jatszva-megoldhatnank-a-hajlektalankerdest-megsem-tesszük>

¹⁸⁸ <https://444.hu/2019/02/27/osszefogott-pecs-egy-hajlektalan-ferfiert>

¹⁸⁹ <https://444.hu/2019/02/18/kozmunkaval-es-normalis-lakassal-csabitjak-a-foldekre-a-hajlektalanokat>

¹⁹⁰ <https://444.hu/2019/01/22/beer-miklos-jatszva-megoldhatnank-a-hajlektalankerdest-megsem-tesszük>

¹⁹¹ https://hvg.hu/itthon/20190318_Hajlektalantorveny_január_óta_senkit_sem_allitottak_birosag_ele

“31 ember fagyott halálra a hajléktalantörvény életbelépése óta.”¹⁹² “172-en fagytak meg télen.”¹⁹³

A hvg.hu emellett röviden beszámolt a hajléktalan emberek segítésével kapcsolatos néhány ismertté vált esetről is. *“Civilek juttattak újra lakáshoz egy pécsi hajléktalant.”¹⁹⁴ “Hús fővárosi tulajdonú bérlakást adnak hajléktalanoknak.”¹⁹⁵ “Nem büntették, hanem megszüntették a hajléktalanságot a finnek.”¹⁹⁶ “Hajléktalan nőknek gyűjtött nőnapon a Momentum.”¹⁹⁷*

A 24.hu-n a rövid, tárgyilagos hírközlések mellett megjelent néhány, a hajléktalanság problémakörét mélyrehatóbban is bemutató cikk. Ezekben a cikkekben a hajléktalan emberek életét és az általuk átélt nehézségeket írják le. *“Sanyi évtizedek óta él egy erdei tisztáson Nyírpalotán. Az erdőt ki akarják vágni a tulajdonosok, és akkor Sanyinak menni kell, de fogalma sincs, hová. Bár dolgozik és reménykedik, önkormányzati bérlakásra nincs esélye.”¹⁹⁸ “Hiába próbálja a kormány erővel szállóra terelni a hajléktalanokat, egyelőre ez nem nagyon sikerült. Egyrészt azért, mert a szállók még az ott dolgozók szerint is embertelenek, zsúfoltság, veszekedések és bogarak nehezítik az elalvást. Másrészt a hajléktalanok többsége pletykák alapján próbálja eldönteni, hol töltse az éjszakát, és sokszor az utcán találják meg az áhított biztonságot.”¹⁹⁹* A korábban írtaknak megfelelően ezek a cikkek segíthetnek abban, hogy az olvasók átfogóbb képet kapjanak a hajléktalan emberek életéről és ne az legyen az egyetlen benyomásuk a jelenséggel kapcsolatban, amit a kriminalizáló szabályozás indokál felhoz a jogalkotó.

A hvg.hu-n is lehetőség van a cikkek kommentelésére, ám itt jóval kevesebb hozzászólás születik egy-egy cikkhez, mint például a 444.hu-n. Ez utóbbi oldalon a témával foglalkozó cikkekhez 50-450 közötti hozzászólás született (ami ezen a portálon teljesen átlagosnak számít). Ezzel szemben a hvg.hu oldalon ez a szám csupán nagyjából 5-60 hozzászólás (illetve egy cikk esetében 198), és a legtöbb esetben a kommentek száma 30 alatt maradt. Emiatt a hvg.hu oldalon nem különíthetők el élesen a legkedveltebb hozzászólások. Ezen az oldalon minimális többségben voltak a

¹⁹² https://hvg.hu/itthon/20181222_31_ember_fagyott_halalra_a_hajlektalantorveny_letbelepese_ota

¹⁹³ <https://24.hu/belfold/2019/04/05/172-en-fagytak-meg-a-telen/>

¹⁹⁴ https://hvg.hu/élet/20190227_Civilek_juttattak_ujra_lakashoz_egy_pecsi_hajlektalant

¹⁹⁵ https://hvg.hu/itthon/20190123_Husz_fovaros_i_tulajdonu_berlakast_adnak_hajlektalanoknak

¹⁹⁶

https://hvg.hu/gazdasag/20190110_Nem_buntettek_hanem_megszuntettek_a_hajlektalansagot_a_finnek

¹⁹⁷ <https://24.hu/belfold/2019/03/08/momentum-nonap-hajlektalan/>

¹⁹⁸ <https://24.hu/belfold/2019/01/15/sanyi-hajlektalansag-erdo/>

¹⁹⁹ <https://24.hu/fn/gazdasag/2018/11/20/hajlektalanok-hajlektalanszallo-hajlektalansag/>

hajléktalan emberekkel szolidáris, a szabályozást elítélő és az alternatív megoldásokat helyeslő kommentek.²⁰⁰ A cikkenkénti, viszonylag kis elemszám miatt azonban a néhány, a hajléktalan embereket elítélő hozzászólás is hangsúlyosabbá vált. *“Ha a rendőrség tehetné a dolgát akkor már rég be lenne zavarva a csövi szállásra.”* *“Micsoda terror!”*

*Nyolc ***** nem búzölög az aluljáróban. A többi is elhúzta a belét.”*²⁰¹ Ám ezen hozzászólók egy része is elismerte, hogy a kriminalizálás nem megoldás. *“Szeretnék úgy menni az utcán, hogy ne kelljen hajléktalant, ember*****t kerülgetnem. Budapesten már egy rohadt padra nem lehet leülni, ha elfáradtam, mert vagy foglal vagy mocskos.(...) A kormány meg elmehet a búsba, hogy csak törvényeket tud hozni, a valódi problémát meg nem képes kezel.”*

A legnagyobb érdeklődést kiváltó cikk az volt, amely azt írta le, 31 ember fagyott halálra a hajléktalantörvény életbelépése óta. Ehhez az íráshoz mintegy 200 komment született, amelyek közül a legkedveltebbek elítélték a hatályos jogszabályt.²⁰² *“Ha így FOLYTATJÁK, tavaszra tényleg megszűnik a hajléktalanság.”* *“A kereszteny kormány”*.

A hvg.hu-s kommentek esetében is megfigyelhető, hogy sok esetben a hozzászólások nem szorítkoznak a szűkebb értelemben vett témára, ez esetben a hajléktalanság és a kriminalizálás vagy alternatív megoldások megtárgyalására. A fent írtak szerint itt is nagy számban voltak tehát jelen a „nem értékelhető” kommentek, ám itt az egymásra válaszoló hozzászólásokból kibontakozó diskurzus sok esetben torkollott a másik fél szidalmazásába. A vizsgált mintából úgy látszott, hogy ezt általában a másik hozzászóló vélt párthovatartozása vagy ideológiai nézetei váltották ki. Mind a hvg.hu, mind a korábban elemzett 444.hu esetében megállapítható, hogy az egymásra reagáló kommentek nagyon kevés esetben eredményeztek valódi, a témával foglalkozó párbeszédet.

A **blikk.hu** a bulvármagazinokra jellemző, hatásvadász stílusban számol be a hajléktalansággal kapcsolatos legfontosabb hírekről. A „hajléktalan” címkével ellátott cikkek többségében nem szokványos, általában külföldi eseményekről írtak sokkolónak szánt nyelvhasználatral és terminológiával. *„Döbbenet: hajléktalanbanda*

²⁰⁰ A vizsgált, kommentelhető hvg.hu-s cikkekhez összesen 322 hozzászólást fűztek, aminek 68%-a nem volt értékelhető, 17%-a tartalmazott pozitív értékítéletet a hajléktalan emberekkel kapcsolatban vagy ítélte el a kriminalizálást és 15%-a negatív tartalmazott pozitív értékítéletet a hajléktalan emberekkel kapcsolatban vagy helyeselte a kriminalizálást.

²⁰¹ https://hvg.hu/itthon/20181125_Nyolc_hajlektalant_zsuppolt_be_a_rendorseg_egy_honap_alatt

²⁰² https://hvg.hu/itthon/20181222_31_ember_fagyott_halalra_a_hajlektalantorveny_életbelepese_ota

fosztott ki egy férfit".²⁰³ „Sokkoló bűncselekmény Kaposváron: elevenen akarták elégetni a hajléktalanokat”.²⁰⁴ „Hajléktalan támadott meg egy munkást az ételosztásnál”.²⁰⁵ „Ételt kínált a hajléktalannak, majd az arcába vágta azt”.²⁰⁶

Az írások nyelvezete nem valósít meg gyűlöletkeltést vagy uszítást a hajléktalan emberek ellen, de a tartalom egyes esetekben alkalmas lehet erre. Ez például akkor fordulhat elő, mikor egy hajléktalan ember által elkövetett bűncselekményről történő tudósítás esetében a cikk különös hangsúlyt fektet arra, hogy az elkövető hajléktalan. „Döbbenet: hajléktalan férfi tért be egy pécsi asszonyhoz, majd porszívócsővel verte és fojtogatta”.²⁰⁷ A hajléktalan emberekről írott cikkek nyelvezetükben és hatásvadász jellegükben azonban nem különböznek a lap más témában írott cikkeinek stílusától. Ez arra enged következtetni, hogy az esetlegesen uszító tartalom kizárólag a hírérték növelése miatt született. Ezek a cikkek a hajléktalanságot nem szociális, társadalmi vagy közbiztonsági problémaként mutatják be. A jelenséggel általában akkor foglalkoznak, ha valamilyen szokatlan ahhoz kapcsolódó eseménynek hírértéke lehet. A hajléktalanság magyarországi kriminalizálásáról szóló néhány cikk stílusára ezzel szemben a tárgyilagosság jellemző, egyértelmű értékítéletet azokban nem fogalmaznak meg és legtöbbször nem használnak a lap írásaira egyébként jellemző, figyelemfelkeltő kifejezéseket, mint „sokkoló”, „döbbenetes” vagy „elképesztő”.²⁰⁸ Ilyen nyelvezetre csupán néhány cikkben találtam példát. „Ebből óriási balhé lehet: fellázdak az ügyvédek a hajléktalanok elleni perek miatt (...)”.²⁰⁹ „Drámai pillanatok a bíróságon: ez az ítélet a hajléktalan nő ellen (...)”.²¹⁰

A magazin cikkei a facebookon kommentelhetőek, ám a legtöbb íráshoz egyáltalán nem érkeztek hozzászólások. Ahol igen, ott a kommentek a kis elemszám miatt

²⁰³ <http://www.blikk.hu/aktualis/kulfold/hajlektalan-banda-fosztogatas-ferfi-rablas/1vyj6td>

²⁰⁴ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/kaposvar-ragyujtottak-az-alvo-hajlektalanokra-a-viskoikat/0lj9c37>

²⁰⁵ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/hajlektalan-tamadott-meg-egy-munkast-az-etelosztasznal/s3bzph3>

²⁰⁶ <http://www.blikk.hu/aktualis/kulfold/hajlektalan-megdobal-video-etel-kebab-anglia/4rrljcn>

²⁰⁷ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/het-evet-kapott-a-ferfi-az-egressziv-rablo/lyl3nn3d>

²⁰⁸ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/orizetbe-vettek-pecsen-az-elso-hajlektalan/jlyfwh4>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/a-kaposvari-birosag-az-alkotmanybirosaghoz-fordult-a-hajlektalantorveny-miatt/2p126r1>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/pecsi-hajlektalan-ujra-birosag-elott-bilics/4z5j996>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/orvosok-nyilt-level-tilakozas-hajlektalanok-szabalyozas-torveny/6l59r0t>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/fagyhalal-torveny-hajlektalan-uldoses-magyar-szocialis-forum/kwqebqn>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/jogasz-alair-peticio-hajlektalan-torveny-buntetes/4jqy2cf>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/ennyit-kapott-az-elsonek-elitelt-budapesti-hajlektalan/trz2byd>

²⁰⁹ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/hajlektalansag-uj-szabalyzat-leallitasa-peticio-koveteles-perek/7b0yph3>

²¹⁰ <http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/hajlektalan-no-budapest-birosag-itt-az-itelet-figyelmeztetes/4dl2bzw>

vegyesebb képet mutattak, de a hozzászólások jelentős többsége a hajléktalan emberekkel kapcsolatos pozitív attitűdről tanúskodott (64%), és a hajléktalan emberekre nézve lealacsonyító, gyűlöletkeltő szóhasználatot alkalmazó vagy ilyen jelentéstartalmat megfogalmazó hozzászólások számottevő kisebbségben voltak és nem tartoztak a legkedveltebb kommentek közé.²¹¹²¹² A hajléktalanság kriminalizálásáról, az aluljárók lezárásáról és egyéb, a hajléktalan embereket kirekesztő intézkedésekről szóló hírekhez érkezett hozzászólások között is hasonló mintázat figyelhető meg. „Örömmel és boldogan veszem tudomásul az ilyen irányú alkotmánymódosítást.”²¹³ „Helyes!! Épp ideje volt, csak ne legyenek engedmények néhány "jótét lélek", jogászok körmönfont jogi kiskapukra hivatkozva!”²¹⁴ „Nagyon helyes. Unom már, hogy a vizeletükbe kell járkálni az aluljárókban.”²¹⁵ „Tenyleg az a megoldás hogy felgyújtjuk a semmit.....ami van nekik?Lezarjuk az aluljarot?Az intezmeny amit megnyitnanak nekik.....segitene rajtuk.Jo otlet gratulalok!!!”²¹⁶ „Barmi is jön meg ebben az ügyben, remelhetőleg az első az új hajléktalanotthon nyitása lesz!”²¹⁷ „Gratulalok.....szabálysértés a hajléktalanok ellen.Meg rugunk belejuk kettőt harmat!”²¹⁸ „mi ez?? vegyenek lakást a hajléktalanok???mit gondolnak miért laknak az utcán????”.²¹⁹ „Na elmennek ám a-ba... Lassan már a levegővétel is alkotmányba fog ütközni. Nagyon remélem, hogy akik ezt a javaslatot teszik, életmódszerűen közterületre kényszerülnek.”²²⁰ A kommentekkel kapcsolatban fontos különbség itt a 444.hu-hoz és a hvg.hu-hoz képest, hogy azok a facebookon keresztül

²¹¹ <http://www.blikk.hu/aktualis/politika/hajlektalanszallok-helyzete-retvari-bence-allamtitkar/hz47t1g>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/magyarorszag-fagy-hideg-halalesetek/zxkkymb>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/tarlos-istvan-hajlektalan-budapest-aluljaro-lezaras-ejszaka/w5slj5l>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/pecsi-hajlektalan-ujra-birosag-elott-bilics/4z5j996>, <http://www.blikk.hu/aktualis/politika/gulyas-kormanyinfo-hajlektalan-ellatas-300-millio-tartalekalap/v7k196n>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/modosito-javaslat-hajlektalanok-buntetese/36hwxmp>, <http://www.blikk.hu/aktualis/politika/a-fidesz-torvenyileg-betiltja-a-hajlektalansagot/20ehqc6>

²¹² A vizsgált blikk.hu-s, kommentelhető cikkekhez összesen 39 hozzászólás született, aminek 23%-a nem volt értékelhető, 64%-a tartalmazott pozitív értékítéletet a hajléktalan emberekkel kapcsolatban vagy ítélte el a kriminalizálást és 13%-a negatív tartalmazott pozitív értékítéletet a hajléktalan emberekkel kapcsolatban vagy helyeselte a kriminalizálást.

²¹³ <http://www.blikk.hu/aktualis/politika/a-fidesz-torvenyileg-betiltja-a-hajlektalansagot/20ehqc6>

²¹⁴ <http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/oktober-kozepetol-nem-elhetnek-hajlektalanok-az-utcan-torveny/1hldkzs>

²¹⁵ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/lezarhatjak-ejszakara-a-budapesti-aluljarokat-a-hajlektalanok-miatt/q4496tr>

²¹⁶ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/lezarhatjak-ejszakara-a-budapesti-aluljarokat-a-hajlektalanok-miatt/q4496tr>

²¹⁷ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/tarlos-istvan-hajlektalan-budapest-aluljaro-lezaras-ejszaka/w5slj5l>

²¹⁸ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/magyarorszag-fagy-hideg-halalesetek/zxkkymb>

²¹⁹ <http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/oktober-kozepetol-nem-elhetnek-hajlektalanok-az-utcan-torveny/1hldkzs>

²²⁰ <http://www.blikk.hu/aktualis/politika/a-fidesz-torvenyileg-betiltja-a-hajlektalansagot/20ehqc6>

történnek, tehát itt a hozzászólás nem tekinthető anonimnak (természetesen lehetséges az ál-profilról történő kommentelés, de a hozzászólások alacsony számából arra lehet következtetni, hogy a téma a lap olvasói között nem váltott ki különösebb érdeklődést, így az álprofilos kommentelés kevésbé valószínű). Az egyes magazinok kommentjei között található attitűdbeli különbségekben az olvasóközönség különbözősége mellett adott esetben ez is szerepet játszhat, de ezzel kapcsolatos bármilyen következtetést a jelen vizsgálatból hiba lenne levonni.

Az **origo.hu** oldal jóval kevesebb, a hajléktalansággal foglalkozó írást publikált, mint a többi vizsgált hírportál. Az itt megjelenő cikkek nyelvezetére általában is az értéksemlegesség, illetve a tárgyilagosság volt jellemző. Az írások többsége neutrális hangvételben írt tudósítást tartalmazott a hajléktalansággal kapcsolatos jogszabáymódosításokról, legfontosabb hírekről, illetve releváns intézkedésekről és eseményekről. *“Húszt józsefvárosi, fővárosi tulajdonú bérlakást hoznak lakható állapotba, hogy azokba hajléktalan emberek költözhessenek egy európai uniós és magyar állami támogatású program révén.”*²²¹ *„Még mindig van hely a hajléktalanszállókon.”*²²² *„Egyre több hajléktalan választja a szállókat.”*²²³ A cikkek hangvétele ugyan tárgyilagos a nyelvezetét tekintve, de azokban csupán a hajléktalanság kriminalizálása előnyeiről esik szó és kizárólag az azt pozitívnak tartó forrásokat idéznek.²²⁴ Az írásokban nem szerepelnek a kriminalizálás ellen felhozható érvek és széles körben ismert szakmai álláspontok. A cikkek egy része így burkolt értékítéletet tükröz a hatályos jogszabályi rendelkezésekkel kapcsolatban.

Emellett megjelentek olyan írások is, amelyek a hajléktalanság kriminalizálásával kapcsolatos ellenérveket és a negatív hatásokról szóló cikkeket ellenzéki propagandának minősítették. Ezekben a cikkekben a használt nyelvezet nem tárgyilagos, egyértelmű értékítélet tükröződik bennük. *„Összhangban az ellenzék országos szintű hajléktalanörületével, arra mentek rá a magyar fake news kisiparosok, hogy a fideszes vezetésű csepelei önkormányzat alkalmazottjai milyen brutálisan bánnak az utcán élőkkel.”*²²⁵ *“Fülöp Attila (...) Közölte, hogy nem lepte meg, a hajléktalan-ellátás körüli politikai hangulatkeltés, hiszen az ellenzéki pártok előre beharangozták azt.”*²²⁶ *„A balliberális propagandasajtót, elsősorban az Indexet azt*

²²¹ <https://www.origo.hu/itthon/20190123-husz-jozsefvarosi-berlakast-tesznek-kalhatova-a-hajlaktalanok-szamara.html>

²²² <https://www.origo.hu/itthon/20190111-van-meg-hely-a-hajlektalanszallokon.html>

²²³ <https://www.origo.hu/itthon/20181218-tobben-veszik-igenybe-a-hajlektalanszallokat.html>

²²⁴ <https://www.origo.hu/itthon/20181129-sokan-veszik-igenybe-a-hajlektalanszallokat.html>

²²⁵ <https://www.origo.hu/itthon/20181106-24hu.html>

²²⁶ <https://www.origo.hu/itthon/20181129-sokan-veszik-igenybe-a-hajlektalanszallokat.html>

borította ki, hogy Gémesi kimondta az igazságot a hajléktalan-kérdésről.”²²⁷ Ez alkalmas lehet a társadalom hozzáállásának alakítására, hiszen az egyes cikkekben tárgyilagos nyelvezet használatán keresztül, az ellenérvek és alternatív álláspontok elhallgatásával és más cikkekben az ellenérvek pusztá propagandává minősítésével az a benyomás alakulhat ki az olvasókban, hogy az intézkedéseknek árnyoldalai nincsenek és azok kizárólag pozitív következményekkel bírnak mind a társadalom, mind a hajléktalan emberek számára. Ezeken a tudósításokon kívül a „hajléktalan” címke olyan írások esetében fordult még elő, ahol például hajléktalan emberek sérelmére vagy általuk elkövetett bűncselekményekről számolt be a lap.²²⁸

Az origo.hu cikkei az oldalon nem kommentelhetők, így a cikkekre adott társadalmi reakciókat e portál esetében nem tudtam vizsgálni.

A vizsgált legolvasottabb magyar weboldalak közül az elsősorban életmóddal foglalkozó magazinok, vagyis a **a nlcafe.hu** és a **a life.hu** a hajléktalanság témájával olyan esetek kapcsán foglalkozott, amelyek például valamilyen jótékonyági akcióhoz kapcsolódó eseményt jelentettek. *„Nőnap alkalmából profi sminkesek, fodrász, manikűrösök, masszőr és hennafestő szolgáltatásai közül válogathattak az otthontalan vendégek.”*²²⁹ *„Több tucat szakember dolgozott egész nap ingyen, saját eszközökkel, hogy könnyebbé tegyék a Válaszút Háza lakóinak életét.”*²³⁰ *„Esküvőt szerveztek a hajléktalan párnak”.*²³¹ *„Brunner Márta színésznő és Ács Bálint befogadtak magukhoz egy hajléktalant. (...) nemrég pedig egy hányatott sorsú férfit is befogadtak magukhoz.”*²³² Ezekben a cikkekben a nyelvezetet és a tartalmat a szolidaritás és a segítség fontosságának hangsúlyozása jellemezte.

A nlcafe.hu több olyan cikket is közölt, amelyek a hajléktalan emberek életéről szólnak. *„Megható: ingyenmunkát is elvállal a hajléktalan férfi, csak hogy értelmet adjon az életének.”*²³³ *„Százazretket fizetnek a hajléktalan festő képeiért”.*²³⁴ *„Apám unokatestvére is hajléktalan valahol’ – így látják a tinik a hajléktalanságot”.*²³⁵

²²⁷ <https://www.origo.hu/itthon/20181020-meg-gemesi-is-egyert-a-hajlektalan-torvennyel.html>

²²⁸ <https://www.origo.hu/itthon/20190104-tegnap-este-ismeretlen-tettes-kaposvar-kulterulteen-felgyujtotta-harom-hajlektalan-fadarabokbol-es.html>, <https://www.origo.hu/itthon/20181218-egy-debreceeni-hajlektalan-ferfi-brutalisan-megalazta-es-meggyilkolta-a-szinten-hajlektalan-tarsat.html>

²²⁹ <https://www.life.hu/trend/20190311-profi-smink-fodraszat-manikur-hala-es-mosoly-egy-kulonleges-nonap-a-hajlektalanszallon.html>

²³⁰ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190402/noi-hajlektalanszallo-szepsegnap-kepek/>

²³¹ <https://www.life.hu/news/20180827-eskuvot-szerveztek-a-hajlektalan-parnak.html>

²³² <https://www.life.hu/sztarok/20190201-brunner-marta-es-ac-s-balint-befogadtak-magukhoz-egy-hajlektalant.html>

²³³ <https://www.nlcafe.hu/életmod/20190325/megható-ingyen-munkát-is-elvállal-a-hajlektalan-ferfi-csak-hogy-értelmet-adjon-az-életének/>

²³⁴ <https://www.nlcafe.hu/szabadido/20190315/szazazretket-fizetnek-a-hajlektalan-festo-kepeiért/>

²³⁵ <https://www.nlcafe.hu/csalad/20181031/apam-unokatestvere-is-hajlektalan-valahol-igy-latjak-a-tinik-a-hajlektalansagot/>

Ezeknek az írásoknak is jellemző a nyelvhasználatára a szimpátiát és szolidaritást keltő kifejezések alkalmazása. A tartalom szempontjából sok esetben olyan eseményekre vagy jelenségekre koncentrálnak, amelyek arra világíthatnak rá, hogy a hajléktalan emberek is a társadalom részei és nem különböznek a közösség egyéb tagjaitól.

A nlcafe.hu-n egyértelmű értékválasztást tükröző cikkek is találhatók. „*A hozzájuk hasonló sok ezer családot egy egyszerű törvénymódosítás védhetné meg a széthullástól. Ezzel kellene foglalkozni, nem azzal, hogy bíróság elé hurcolnak lecsúszott, beteg, utcán alvó embereket.*”²³⁶ Ezek az írások a hajléktalanságot és a szegénységet szociális problémaként értelmezik és egyértelműen arra az álláspontra helyezkednek, hogy a szociálpolitika terén kell a megoldásokat keresni. Emellett a hajléktalan címke, hasonlóan a blikk.hu vagy a ripost.hu oldalakhoz megjelent különböző, hírességek életéről szóló írások esetében is.

A cikkekhez kommenteket az nlcafe.hu oldalon lehetett fűzni, így ezeket csak itt tudtam vizsgálni. Jellemzően nulla vagy nagyon kevés, tizenöt alatti hozzászólás érkezett az egyes cikkekhez. A kommentekre a szolidaritás és a szimpátia volt a jellemző, negatív tartalmú hozzászólások elvétve voltak.²³⁷ A kommentek rendkívül alacsony száma miatt azonban ebből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. Nagyobb számú – nagyjából 25 - hozzászólás arra a cikkre érkezett, amely a hajléktalanság kriminalizálását egyértelműen elítéli és a hajléktalanság megelőzésének módjaival foglalkozik családvédelmi megközelítésből.²³⁸ A cikkhez fűzött kommentek többsége azonban tartalmi és nyelvtani szempontból is értelmezhetetlen, önellentmondásokat tartalmaz, vagy nem lehet megállapítani, hogy az írójuk milyen témáról beszél, így ezeknek az elemzésére nem volt lehetőség. A néhány világos hozzászólás negatívan viszonyul a cikkben leírtakhoz, azzal egyértelműen nem ért egyet. Ezzel némileg ellentétes vélemények rajzolódtak ki egy, a hajléktalanság megszüntetését célzó, alternatív, segítő programot ismertető cikk esetében.²³⁹ Itt ugyanis az oldalon szokásos átlaghoz képest szintén magasabb számú – negyven -

²³⁶ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181127/hajlektalan-csalad-gyermekvedelem-kilakoltatas/>

²³⁷ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190311/nonap-oltalom-karitativ-egyesulet-fodrasz-kozmetikus/>,
<https://www.nlcafe.hu/szabadido/20190315/szazezereket-fizetnek-a-hajlektalan-festo-kepeiert/>,
<https://www.nlcafe.hu/eletmod/20181219/budai-alex-mesterfodrasz-res-alapitvany-noi-melegedo-ingeny-hajvagas/>,
<https://www.nlcafe.hu/egeszseg/20181213/hajlektalan-korhaz-kutyak-vartak-foto/>,
<https://www.nlcafe.hu/magyarorszagkul/20181129/plusz-egy-szendvics-gyerekek-diakok-szendvics-liszt-hajlektalan-raszorulo-budapest-bike-maffia-bbm/>,
<https://www.nlcafe.hu/eletmod/20181120/hajlektalansag-nagy-britannia-dokumentumfilm-keregetes/>,
<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181114/pecs-hajlektalan-birosag-ujra-hajlektalanrendelet-szabalysertes/>,
<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181113/hajlektalanellatas-hajlektalanorveny-velemenyl/>

²³⁸ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181127/hajlektalan-csalad-gyermekvedelem-kilakoltatas/>

²³⁹ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181101/habitat-for-humanity-hajlektalansag-felujitas-csaladok/>

komment jelentős többsége támogatta a bemutatott módszer alkalmazását és állami szervek számára is követendő példának tartotta.

A legtöbb hozzászólás - majdnem kétszáz – a 2018. októberi kőbánya-kispesti kunyhóbontásról hírt adó cikkhez született.²⁴⁰ A kommentek itt is vegyes képet mutattak, egy részük, köztük a legkedveltebb hozzászólásokkal egyetértett a bontással, más részük azonban elítélte azt. „Az aktivisták szerint illegális volt a kunyhóbontás, mivel azt semmilyen hatósági eljárás nem előzte meg. ... Már bocsánat, de a felépítésüknél melyik hatóság asszisztált?” “Helyes.Már régebben el kellett volna kezdeni a megtisztítást.” “Maximum egy halom szemét égett el. Egyébként, mi az, hogy nem volt joguk bontani???? Építkezni sem lett volna szabad oda.” “1./ Bárkiből lehet hajléktalan! 2./Aki az utcán/erdőben él az nehezen integrálható vissza az un. normális életbe! 3./Az aki ide jutott , annak is élnie kell, vannak szükségletei és szükségai!” Ehhez hasonló képet mutattak a hozzászólások az oldal néhány más, a hajléktalansággal foglalkozó cikke alatt is.²⁴¹

A **femina.hu** érdemben nem foglalkozott a hajléktalanság témájával a vizsgált időszakban, csupán egy jótékonyági akcióról szóló felhívást közölt.²⁴²

Néhány vizsgált oldal esetében megfigyelhető volt, hogy a **„hajléktalan” kifejezést negatív, lealacsonyító jelzőként** alkalmazzák. „Keresztes Ildikót néha hajléktalannak nézi az édesanyja. (...) elárulta, családi körben nem sminkeli magát. (...) 'Néha anyám sem ismer meg, mert úgy nézek ki, mint egy hajléktalan'”²⁴³ „Keanu Reeves úgy néz ki, mint egy hajléktalan.”²⁴⁴ A szó ilyen tartalmú, a társadalomban is elterjedt használata azt jelzi, hogy a hajléktalan emberekre a közösség tagjai távolságtartással és nemtetszéssel néznek. A hajléktalan kifejezés pedig ebben a kontextusban az ápolatlanság, a tisztálkodás mellőzésének szinonimája, amelyet akár a divatos külső hiányára is alkalmazhatnak. Ez annak ellenére is igaz, hogy a társadalmi diskurzus és az értékítéletek vizsgálata egyebekben azt tárta fel, hogy a társadalom tagjainak többsége a kriminalizálást mélyen elítéli és a segítséget tartaná a megfelelő megoldásnak a helyzetre. Ez a kettősség arra utalhat, hogy a társadalom otthonnal rendelkező tagjainak többsége félelmet és bizonytalanságot érez a hajléktalan

²⁴⁰ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181026/tizenot-hajlektalan-kunyhoint-semmisitettek-meg-a-koki-melletti-kiserdoben-odavesztek-az-ertekeik-is/>

²⁴¹ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181012/hajlektalan-demonstracio-torvenymodositas/>,
<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181016/hajlektalantorveny-szabalyertes-eltvitelszeru-kozteruleten-tartozkodas/>

²⁴² <https://femina.hu/terasz/nem-luxustaska/>

²⁴³ <https://www.life.hu/sztarok/20190313-keresztes-ildikot-neha-hajlektalannak-nezi-az-edesanyja.html>

²⁴⁴ <http://www.blikk.hu/galeria/keanu-reeves-ugy-nez-ki-mint-egy-hajlektalan/lns3xx1>

emberekkel kapcsolatban, de ennek ellenére nem érzi úgy, hogy felelősek a sorsukért és büntetést érdemelnének szolidaritás helyett.

Társadalmi értékítéletek

A többségi társadalom a jelenséggel kapcsolatos **értékítéletéről** csupán kisszámú kutatás készült. Egy 2004-es felmérésben (Áldozatok és vélemények) a megkérdezettek a hajléktalanságot tartották az egyik legfőbb problémának, ami előfordul a lakókörnyezetükben (Kerezsi 2005:18).

A Menhely Alapítvány 2013 márciusában végzett reprezentatív felmérése szerint a magyarországi megkérdezettek csupán 2 százaléka gondolta úgy, hogy a hajléktalan embereket büntetni kellene, míg 69 százalékuk szerint segíteni kellene őket (a vizsgálat eredménye szerint a pártszimpátia nem befolyásolta a válaszadók véleményét).²⁴⁵ A vizsgálat azzal kapcsolatban, hogy ki kell-e tiltani a hajléktalan embereket a belvárosi területekről, illetve hogy szükséges-e az életvitelszerű közterületen tartózkodás jogi szabályozása már vegyesebb képet mutatott, a megkérdezettek kb. 40-45 százaléka támogatta ezeket a megoldási formákat.²⁴⁶

Összehasonlítva ezeket az eredményeket egy 2005-ös, a Fővárosi Önkormányzat megbízásából készített felméréssel kiderül, hogy „a budapesti lakosság véleménye nem, vagy alig változott” (Győri 2016a:13). Mindkét felmérés során a budapestiek jelentős többsége egyet értett azzal, hogy segíteni kellene a hajléktalanokat abban, hogy munkájukból is meg tudjanak élni (2005: 91%, 2013: 90%), hogy hasznos lenne több hajléktalanszállót építeni (2005: 81%, 2013:80%), több szociális és emberi gondoskodásra lenne szükség (2005:85%, 2013: 79%) (Győri 2016a:14). A többség azzal is egyet értett, hogy hasznos lenne kevésbé komfortos bérlakásokat felajánlani a hajléktalan embereknek (2005: 72%, 2013: 65%), illetve hogy hasznos lenne valamilyen lakhatási támogatás a hajléktalan emberek részére (2005:63%, 2013: 70%), (Győri 2016a:14). A többség mindkét alkalommal egyetértett azzal is, hogy a hajléktalan embereket rá kellene kényszeríteni arra, hogy használják a szállókat és ne az utcán aludjanak (2005: 76, 2013:83) (Győri 2016a:14), de a kérdésekre adott

²⁴⁵

http://www.menhely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3021%3Asajtokozelemenye&catid=13%3Amedia&Itemid=75

²⁴⁶

http://www.menhely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3021%3Asajtokozelemenye&catid=13%3Amedia&Itemid=75

válaszokból nem derül ki, hogy az „utcán alvás” a megkérdezetteket azért zavarja, mert véleményük szerint az nem felel meg a városi területhasználat elfogadott módjának, vagy esetleg azért, mert nem tartják emberhez méltó körülménynek a közterületen alvást és a szállót ennél kellemesebb, biztonságosabb helynek gondolják. Az azonban kiderül az összehasonlításból, hogy míg 2013-ban a budapesti megkérdezettek csupán 30 százaléka vélte úgy, hogy a hajléktalan emberek maguk tehetnek a helyzetükről, addig 2005-ben ez az arány még 41 százalék volt (Győri 2016a:14). Győri (2016a:13) szerint ennek részben az lehet az oka, hogy a lakosság egy számottevő részének a két vizsgálat között eltelt nyolc éves időszakban romlott a relatív helyzete.

Az Index.hu és a Závecz-Research 2018-ban készített reprezentatív országos kutatásából kiderül, hogy a megkérdezettek nagyjából 15 százaléka viszonyul elutasítóan a hajléktalan emberekhez, a többiek ambivalensek vagy elfogadók²⁴⁷. Ugyanebből a felmérésből az is kiderül, hogy annak ellenére, hogy a megkérdezettek 55 százaléka szerint „a közterületi, életvitelszerű hajléktalansággal kezdeni kellett már valamit, de az túl embertelen, amit a kormány kitalált”, és 70 százalék alapvetően nem ért egyet a hajléktalanság kriminalizálásával.²⁴⁸ Emellett a válaszadók közel kétharmada gondolta, hogy a hajléktalan emberek nem bűnözők, hanem elesettek, akik segítségre szorulnak.²⁴⁹ A felmérések eredményeit összehasonlítva azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a hajléktalan emberekkel kapcsolatos jogalkotási változások és az ahhoz kapcsolódó 2010-es évek eleji retorika nem volt jelentős hatással a közvélemény alakulására. További következtetésekhez azonban mindenképpen szükséges lenne egy új, a téma több aspektusára kiterjedő reprezentatív felmérés a témában.

A Political Capital, az ELTE és a Menhely Alapítvány 2019 áprilisi, Budapesten készített kutatása szerint a megkérdezettek 61%-a „nem tartja elfogadhatónak” az alaptörvény hetedik módosítását és csupán 15%-uk szerint „teljesen elfogadható”.²⁵⁰ A megkérdezésből az is kiderült, hogy a résztvevők 77%-a úgy gondolta, a „változtatás csak elrejt, nem pedig megoldja” a problémát, valamint hogy az emberek többségéből a hajléktalan emberek problémái legjellemzőbben sajnálatot és együttérzést váltanak ki, a megvetés és a harag kis mértékben fordul elő.²⁵¹

²⁴⁷ https://index.hu/belfold/2018/11/08/zavar_minket_a_hajlektalanok_latvanya/

²⁴⁸ https://index.hu/belfold/2018/11/08/zavar_minket_a_hajlektalanok_latvanya/

²⁴⁹ https://index.hu/belfold/2018/11/08/zavar_minket_a_hajlektalanok_latvanya/

²⁵⁰

https://www.politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=2437&fbclid=IwAR1TNu2reJlKAr151WMGMZyxYEayculRA0X3nnyNbzMUmKqJQr50aS2Vjg

²⁵¹

https://www.politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=2437&fbclid=IwAR1TNu2reJlKAr151WMGMZyxYEayculRA0X3nnyNbzMUmKqJQr50aS2Vjg

A fentiek alapján Goode és Ben-Yehuda (2009:62-66) tipológiájában a hazai jelenség az **”elit által gerjesztett morális pánik”** kategóriájába illeszkedik. A hajléktalanság kriminalizálása és az erről folytatott politikai és társadalmi diskurzus esetében a **morális pánik** a szerzők által vázolt feltételei mind megvalósulnak (Goode *et al.* 1994).

A társadalmi értékítéletek körében érdemes röviden kitérni arra is, hogy a hajléktalan emberek mit gondolnak arról. A 2011-12-es hajléktalan embereket megkérdező „Utca és Jog” kutatásból kiderült, hogy a válaszadók fele szerint az embereknek valamilyen negatív külső jellemző jut eszébe a hajléktalan emberekről (például büdös vagy koszos), a válaszadók majdnem 40%-a szerint pedig valamilyen deviánsnak tekintett magatartásforma (például bűnözés, alkoholfogyasztás vagy agresszivitás).²⁵² A jelentés szerint a válaszadók 83%-a vélte úgy, hogy a hajléktalan embereket éri hátrányos megkülönböztetés és ebből 85% gondola úgy, hogy gyakran vagy nagyon gyakran szenvednek el diszkriminációt (ez főleg a nem hajléktalan civilek, a közterület-felügyelők és a rendőrök részéről történik).²⁵³ A dokumentum arra is felhívja a figyelmet, hogy a hajléktalan emberekről alkotott torz társadalmi kép és az, hogy ezekkel az előítéletekkel ők maguk is tisztában vannak meghatározó hatással van a társadalomhoz való viszonyukra, önbecsülésükre és egymáshoz való viszonyukra is.²⁵⁴

III.1.5. A hajléktalanság kriminalizálásának dimenziói: okok és következmények

A dolgozatban vizsgált jelenségeket a bűnözési félelem, a városi tér politikája, a rend és kontroll szerepe és a szociálpolitikai megoldások kriminálpolitikával történő helyettesítése dimenzióiban elemzem. A lakosság bűnözési félelmére történő reagálás nem példanélküli a büntetőjogi és szabálysértési jogi jogalkotás területén. A bűnözési félelem dimenziójában arra a kérdésre keresem a választ, hogy a hajléktalan emberekkel, sőt, az ún. „hajléktalanbűnözéssel” kapcsolatos társadalmi attitűdök és neokonzervatív nézetek hogyan vezethetnek az olyan magatartásformák, mint az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálásához. A hajléktalan emberek a

²⁵² Utca és Jog - gyorsjelentés, 4.o.,

<https://docs.google.com/file/d/0B4k9StDq8GYYSmVRaU5Mc2YwZGc/edit>

²⁵³ Utca és Jog - gyorsjelentés, 4.o.,

<https://docs.google.com/file/d/0B4k9StDq8GYYSmVRaU5Mc2YwZGc/edit>

²⁵⁴ Utca és Jog - gyorsjelentés, 4.o.,

<https://docs.google.com/file/d/0B4k9StDq8GYYSmVRaU5Mc2YwZGc/edit>

városi tér politikájában elfoglalt szerepét a gazdasági érdekek és az egyes társadalmi csoportok érdekérvényesítési képességének kontextusában vizsgálom. A rend és kontroll megteremtésének dinamikájában főként arra a kérdésre koncentráltam, hogy a hajléktalanság hogyan szimbolizálja és teszi láthatóvá a szegénységet és ez miért nem illeszkedik bele a neokonzervatív rendképbe. A fejezet utolsó pontjában arra a kérdésre keresem a választ, hogy egy szociális eredetű probléma esetében melyek azok a faktorok, amelyek a jogalkotót arra indítják, hogy azt ne szociálpolitikai eszközökkel, hanem opresszív, kriminálpolitikai megoldásokkal próbálja meg kezelni.

III.1.5.1. Bűnözési félelem: a közterületi rendetlenségek és a biztonságérzet kapcsolata

A fent ismertetett szabályozási megoldások és kísérletek indoklásaiban ismétlődően feltűnt a közrend és közbiztonság védelmének szempontja, illetve olyan alapjogok és más jogintézmények védelme is, mint a tulajdon, a köznyugalom vagy a köztisztaság.²⁵⁵ Az ezzel kapcsolatos érvelések szinte kivétel nélkül mind a közterületi rendetlenségek és a bűnözés közötti szoros kapcsolaton, illetve az ok-okozati összefüggések tényként történő kezelésén alapulnak. Az ebből eredő bűnözési félelem egyfelől fontos mögöttes indoka, másfelől pedig a társadalmi támogatottságot növelő érve lehet a közterületi rendetlenségek kategóriájába tartozó magatartások büntető- vagy szabálysértési jogi eszközökkel történő tiltásának. A következőkben a hajléktalanság kriminalizálásának példáján keresztül vizsgálom a többségi társadalom tagjainak bűnözési félelmének kialakulásában szerepet játszó tényezőket és azt, hol helyezkednek el és milyen szerepet töltenek be ebben a közterületi rendetlenségnek tartott magatartások.

A 2011-es, az életvitelszerű közterületen tartózkodásról szóló parlamenti vitában a kriminalizálás szükségességét alátámasztandó érvként el is hangzott, hogy a közösség tagjaiban félelmet kelthet a hajléktalan emberek jelenléte.²⁵⁶ Amennyiben a közösség tagjai a hajléktalan embereket lehetséges veszélyforrásnak és fenyegetésnek látják és megpróbálnak biztonságos távolságot tartani a potenciálisan veszélyes idegenektől (Hodgetts *et al.* 2011:1944), akkor ez könnyen elvezethet a veszélyforrás

²⁵⁵ Lásd például: Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 756/2010. számú ügyben; Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben: A megállapított tényállás; Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben, III./2.; T/9929 iromány; Az Alaptörvény IV. módosításának vitája (például Országgyűlési Napló 2010-2014. 254. ülésnap, 20. és 34. felszólalás); T/10749. számú törvényjavaslat a szabálysértési törvény módosításáról

²⁵⁶ Országgyűlési Naplók 119. ülésnap, 2011.10.17., 276., 316., 322-324. hozzászólások

kiiktatásának gondolatához és hozzájárulhat a Young (1999) által leírt kirekesztő társadalom kialakulásához. A hivatkozott parlamenti hozzászólásokban említett állampolgári félelmek alátámasztására semmilyen statisztikai adat nem került bemutatásra.

A **bűnözési félelem okaival** és az azt befolyásoló tényezőkkel számtalan kriminológiai és szociológiai munka foglalkozik. Trojanowicz és Bucqueroux szerint mikor a közösség tagjai a rendőrség munkájának eredményességéről alkotnak véleményt, nem elsősorban a bűnözési statisztikák vagy a bűnözés általános helyzete képezi érdeklődésük tárgyát, hanem a saját lakóhelyükön ezzel kapcsolatban tapasztaltak és az ún. életminőségük (Xu *et al.* 2005:152). Ugyanígy hatással van az emberek biztonságérzetére – és ezen keresztül életminőségükre is – **környezetük általános „építészeti és szociális rendezettsége is”** (Borbíró 2014:43). Ezen összefüggéseknek a politikai vezetők és döntéshozatal szempontjából két, a jelen témához kapcsolódó lehetséges következménye van. Ezek a közösség tagjainak növekvő félelemérzetéből és az annak alapján bennük potenciálisan felmerülő következtetésekből erednek.

a) A közösség tagjai arra a következtetésre juthatnak, hogy a bűnözési mutatókban bekövetkezett vélt vagy valós növekedés a rendészeti szervek vagy a politikai vezetők hibája. A rendészeti szerveknek azt róhatják fel, hogy azok nem képesek megfelelően ellátni a lakosság kriminális cselekményektől való védelmével és a bűncselekmények megelőzésével kapcsolatos feladatkörüket. A politikai vezetőket – mind országos, mind lokális szinten – pedig azért érheti kritika, mert jogalkotási szinten nem a tanúsítanak kellő szigorúságot a bűnözéssel szembeni fellépében. Az, hogy a közösség tagjai valóban levonják-e ezeket a következtetéseket nem is lényeges. A politikai vezetők egyik legnagyobb félelme vagy vélelme az, hogy az emberek – pontosabban a politikai véleménynyilvánítás szempontjából jelentősnek tartott választópolgárok és azok csoportjai – úgy vélhetik, hogy nem képesek megfelelően, illetve a várakozások szerint ellátni a feladataikat, hiszen ez végsősoron választási vereséghez is vezethet.

A rendőrségi intézkedési gyakorlat jelentősége

A rendészeti feladatok ellátását a választópolgárok mindennapi élete során legláthatóbb módon a rendőri jelenlét és az **igazoltatási gyakorlat** testesíti meg. Így érdemes megvizsgálni ezt a hajléktalan emberek esetében.

A 2011-2012-ben végzett, az „Utca és Jog” című részvételi akció-kutatásból kiderül, hogy a kérdezést megelőző 30 napos időszakban a „hajléktalan válaszadók 59%-ának volt része igazoltatásban” és az igazoltatottak harmadát több, mint négy alkalommal igazoltatták.²⁵⁷ A megkérdezettek több, mint fele vélte úgy, hogy „rutinból”, ötöde szerint pedig „külső megjelenésük” miatt igazoltatták őket.²⁵⁸ A résztvevők 57%-a úgy érezte, hogy rosszabbul bántak vele a rendőrök a hajléktalan emberekkel, azonban 31% szerint ilyen különbségtétel nincsen.²⁵⁹ A Helsinki Bizottság és az A Város Mindenkié csoport 2014-ben végzett, az igazoltatási gyakorlat nem reprezentatív tesztelése során arra az eredményre jutott, hogy „a hajléktalan embereket számottevően gyakrabban igazoltatják, mint a nem hajléktalanokat, legtöbbször jogellenes indokkal”.²⁶⁰ A kutatásban alkalmazott megfigyelésből kiderült, hogy az abban részt vevő hajléktalan embereket egy nagyjából két hetes időszak alatt legalább egy alkalommal igazoltatták a rendőrök.²⁶¹ A 2017-es „Február 3” megkérdezések eredményei szerint a válaszadók 61 százalékát igazoltatták az adatfelvételt megelőző egy évben.²⁶² Az igazoltatások körülményeire nem tér ki a közlemény, így ebből az adatból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. Ha azonban összehasonlítjuk ezt egy, az igazoltatási gyakorlatokról szóló 2010-es EU-s felmérés eredményeivel, láthatjuk, hogy Magyarországon az adatfelvételt megelőző egy éves időszakban a magukat nem romának vallók csupán 15 százalékát igazoltatták (a roma válaszadók körében ez az arány 41 százalék volt, a jelentés szerint ebből 24 százalékban volt szó etnikai profilalkotásról).²⁶³ Az EU-s felmérés adatfelvételi időszaka néhány évvel megelőzi ugyan a hajléktalan emberekkel kapcsolatosan idézett adatét, azonban mivel a rendőrség igazoltatási gyakorlata nem változott számottevően az elmúlt években, így feltételezhetjük, hogy a többségi társadalomra vonatkozóan nem történt jelentős változás e téren. A 61 százalékos igazoltatási arány mellett 24 százalék válaszolta azt, hogy a vonatkozó időszakban volt büntető-vagy szabálysértési ügye.²⁶⁴ Ez azt mutatja, hogy az igazoltatások jó részére valószínűleg olyan esetekben került

²⁵⁷ Utca és Jog – gyorsjelentés, 7.o.,

<https://docs.google.com/file/d/0B4k9StDq8GYYSmVRaU5Mc2YwZGc/edit>

²⁵⁸ Utca és Jog – gyorsjelentés, 8.o.,

<https://docs.google.com/file/d/0B4k9StDq8GYYSmVRaU5Mc2YwZGc/edit>

²⁵⁹ Utca és Jog – gyorsjelentés, 9.o.,

<https://docs.google.com/file/d/0B4k9StDq8GYYSmVRaU5Mc2YwZGc/edit>

²⁶⁰ https://helsinki.hu/wp-content/uploads/hatteranyag_avm_helsinki_diszkrimnativ_igazoltatas_150713.pdf, 1.o.

²⁶¹ https://helsinki.hu/wp-content/uploads/hatteranyag_avm_helsinki_diszkrimnativ_igazoltatas_150713.pdf, 3.o.

²⁶² <https://bmszki.hu/hu/februar-harmadika-munkacsoport/eves-adatfelvetelek>

²⁶³ European Union Minorities and Discrimination Survey, 2010:7-8

²⁶⁴ <https://bmszki.hu/hu/februar-harmadika-munkacsoport/eves-adatfelvetelek>

sor, mikor nem volt szükség további intézkedésekre, nem történt szabálysértés vagy bűncselekmény.

Egy, az Egyenlő Bánásmód Hatóság még az Alaptörvény hetedik módosítása előtt egyezséggel lezárt ügyben a rendőrség vállalta, hogy „körlevelet bocsát ki a hátrányos szociális helyzetű emberek egyenlő bánásmódhoz fűződő jogának” a rendőri intézkedések során történő érvényesítése érdekében.²⁶⁵ Ennek keretében többek között arra kellett az államany figyelmét felhívni, hogy „senki sem vonható igazoltatás alá pusztán azért, mert hajléktalan vagy egyébként kedvezőtlen szociális helyzetű, illetve megjelenése alapján annak tűnik”, valamint hogy „nem egyeztethető össze az egyenlő bánásmód követelményével az ételosztáskor” vagy „egyéb szociális-illetve egészségügyi szolgáltatások igénybevételekor a szolgáltatást igénybe vevő hajléktalan/más rossz szociális helyzetű személyekkel szemben fogatosított ’általános igazoltatás’”.²⁶⁶

A bűnözési mutatók kevésbé befolyásolják az emberek félelemérzetét, mint a korábban említett néhány egyéb jelenség, de a bűnözési statisztikákban bekövetkezett javulás minden politikai retorikában sikerként könyvelhető el. A bűnözési mutatók redukálásához azonban összetett, közép-, és hosszútávú intézkedéseket is tartalmazó intézkedéscsomagra van szükség és a látványos eredmények bekövetkezése nem azonnali (kivéve, ha arra dekriminalizáláson vagy a statisztika számítási módszerei megváltoztatásán keresztül kerül sor). Emiatt az emberek biztonságérzetét befolyásoló egyéb tényezők közül egyszerűbb a közterületi rendetlenségeket megragadni, hiszen ezek – az adott területről történő – eltüntetéséhez, láthatatlanná tételéhez számtalan gyors és hatékony megoldás áll rendelkezésre. Így a politikai vezetők részéről a korábban ismertetett összefüggés a közterületi rendetlenség és az emberek biztonságérzete között már önmagában elvezethet az ezekkel szembeni jogszabályi szigorításokhoz és keményebb fellépéshez. Ezek megvalósítása két módon is befolyásolhatja az emberek biztonságérzetét: egyrészt a rendetlenségek láthatatlanná válásával, másrészt pedig azáltal, hogy ezek a megoldások a **látható rendészet** eszköztárába tartoznak. Ez azt jelenti, hogy nem csak az intézkedések eredménye, de maga az intézkedés folyamata is jól látható módon történik, ezzel azt az üzenetet közvetítve, hogy a vezetők – a rendészeti szervek közreműködésével – tesznek a közösség tagjainak biztonságáért (lásd például zéró tolerancia rendészet New Yorkban az 1990-es évek közepén-végén).

²⁶⁵ EBH 17/2016, <https://www.egyenlobanasmod.hu/hu/jogeset/ebh172016>

²⁶⁶ EBH 17/2016, <https://www.egyenlobanasmod.hu/hu/jogeset/ebh172016>

b) A könnyen végrehajtható és jól látható rendészeti intézkedések legitimálása mellett érdemes azt is megvizsgálni, hogy ezen kívül milyen indokai lehetnek a közterületi rendetlenségek, illetve ez esetben a hajléktalanság a társadalomra veszélyes jelenségeként történő megjelenítésének. A hajléktalansággal kapcsolatos politikai diskurzus vizsgálata során megtaláljuk az ún. „hajléktalanbűnözéssel” történő érvelést, illetve a „hajléktalan helyzet” súlyos, közbiztonsági problémaként való megjelenítését.²⁶⁷ Ez a politikai vezetők azon felismeréséhez kötődik, hogy amíg a közösség tagjai félnek, addig igényük lesz a vélt vagy valós fenyegetésektől való védelemre. Emellett „a folyamatosan fenntartott félelem fontos identitás-és közösségképző erő, ami kifejezetten erősítheti az állami rendvédelmi apparátus érdekérvényesítő képességét, illetve retorikai eszköztárát” (Pap 2012:20). Részben ez magyarázza, hogy a bűnözéssel kapcsolatos fellépés, a kriminálpolitika miért központi része a választási kampányok többségének. A kampányok során a bűnözési helyzetet romlónak, félelmetesnek, rendkívül fenyegetőnek írják le, sokszor a valódi statisztikai adatoktól függetlenül. Ez jól illeszkedik a félelem kultúrájába (Furedi: 2002).

Amíg az emberek vagyoni-és személyi biztonságukat fenyegetve érzik, sokkal könnyebben fogadnak el olyan intézkedéseket, amelyek **redukálják alapjogaikat** (például magánélethez való jog), ha ezért „cserébe” biztonságot és védelmet ígérnek. Pap (2012:27) szerint arra a következtetésre is juthatnak, hogy „az új, globális fenyegetettség világában egyszerűen megváltozik az élet: például több igazolvánnyal és igazoltatással kell mindannyiunknak számolnia”. A folyamatos félelem állapota egy másik típusú jelenséget is katalizál: a fent említett alapjogredukáló intézkedésekkel szembeni **reziliencia** fokozatos csökkenését. Az elmélet szerint, ha a fent említett alapjogok nagy mértékű redukálása nem hirtelen történik, hanem fokozatosan egy viszonylag hosszabb időtartam alatt, akkor a közösség tagjai a kevésbé hajlamosak észrevenni a kezdeti és végső állapot közötti különbséget – a szerzők hasonlatával élve csakúgy, mint a béka, aki a forró vízből menekülni próbál, de ha lassan forralják fel körülötte a vizet, nem figyel fel a lassú, de folyamatos hőmérsékletváltozásra (Bárd *et al.* 2010:110, Raab *et al.* 2015). A folyamatos félelem állapotában pedig lehetőség van az alapjogok hosszabb időn keresztül történő, kis lépésekkel haladó csökkentésére.

Léteznek olyan nézetek is, például a **betört ablakok elmélete** (Wilson-Kelling 1982), amely szerint a közterületi rendetlenség eltüntetésének igénye nem tekinthető eltúlzott reakciónak, hiszen komoly hatással lehet a közösség tagjainak félelemérzetére

²⁶⁷ Országgyűlési Naplók 119. ülésnap, 2011.10.17., 58. és 340. sz. felszólalás;
https://index.hu/belfold/budapest/2011/08/29/tarlos_letezik_hajlektalanbunozes/

és életminőségére, valamint a szerzők szerint a súlyos bűncselekmények megjelenésére is. Ez utóbbi összefüggés még nem nyert bizonyítást. Ez azonban felveti a kérdést, nem vezet-e inkább kontraproduktív eredményre a hajléktalanság és egyéb közterületi rendetlenségnek tartott magatartásformák elleni fellépés, amennyiben félelemkeltő hatása is lehet például olyan élethelyzetekben, amikor az emberek a vonatkozó cselekményekkel találkoznak. A kriminalizálás önmagában is azt az üzenetet hordozza, hogy az adott cselekmény fenyegetést jelent a társadalomra és a veszélyesség szintje oly mértékű, hogy a jogalkotó szükségesnek tartotta a magatartással kapcsolatos álláspontját a büntetőjog vagy szabálysértési jog keretei között rögzíteni.

A bűnözési félelmet meghatározó tényezők

Garland (2002:158) a tömegmédia bűnözéssel kapcsolatos attitűdökben betöltött szerepét vizsgálva állapítja meg, hogy az emberek bűnözéssel és büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos tudását nem elsősorban az arról rendelkezésre álló pontos információk, hanem a „**kulturálisan szerzett élmények/behatások**” befolyásolják. Ez alapján a média és számos alkalommal a politikai élet szereplői által is használt „hajléktalanbűnözés” kifejezés²⁶⁸ hatással lehet az emberek bűnözésről alkotott képére azt sugallva, hogy a „hajléktalanbűnözés” egy létező jelenség, illetve szakkifejezés, amely bűncselekmények egy konkrét csoportjára utal. Ebben a kontextusban pedig a hajléktalan emberek „criminal class”-ként is feltűnhetnek, amely akár a már elvetett koncepció feléledéséhez is vezethet. Az életvitelszerű közterületen tartózkodás, kéregetés és hasonló cselekmények kriminalizálása gerjeszti ezt a folyamatot.

A szegénységben élőket bizonyos rendészeti modellekben hagyományosan **fenyegetésként** kezelik, illetve „félelemmel és undorral” tekintenek rájuk (Tosi 1996:91). Az Alaptörvény negyedik módosításához érkezett T/9929/32 módosító javaslat indoklása az életvitelszerű közterületen lakhatást „élethelyzetből eredő deviáns viselkedési forma”-ként jellemzi.²⁶⁹ A fenyegetésre pedig a kriminálpolitika a saját eszköztárába tartozó módszerekkel fog reagálni. Így pedig egy már társadalmilag marginalizált helyzetben lévő csoport szankciókat szenved el státusa miatt és a fennálló status quo megváltoztatására még kevesebb esély marad. Ez megerősíti a „mi” és „ők” csoportok között húzódó határt, az éles elkülönülést a törvénytisztelők és a veszélyes

²⁶⁸ Országgyűlési Naplók 119. ülésnap, 2011.10.17., 58. és 340. sz. felszólalás;
https://index.hu/belfold/budapest/2011/08/29/tarlos_letezik_hajlektalanbunozes/

²⁶⁹ T/9929/32 módosító javaslat

szabályszegők között és végeredményben az utóbbi csoport társadalmi kirekesztéséhez is hozzájárul.

A hajléktalanság kriminalizálásának példája azt mutatja be, hogyan válhat a többségi társadalom tagjai bűnözési félelmének központi szereplőjévé, sőt, a félelem megtestesítőjévé egy, az emberek számára jól látható mindennapi jelenség. Emellett a példa arra is rávilágít, hogyan lehetséges ezt a félelmet tovább gerjeszteni és a városi térhasználat módjainak korlátozására használni.

III.1.5.2. A városi tér politikája – a biztonság ígérete, városi esztétika, a piaci értékesíthetőség és politikai siker

A hajléktalanság kriminalizálása körüli politikai párbeszéd és a megszületett szabályozások, illetve javaslatok górcső alá vétele a városi tér politikájának kontextusában azért fontos, mert ez a dimenzió világíthat rá leginkább a büntető-jellegű szabályozások mögött meghúzódó gazdasági érdekviszonyokra. Itt tehát a magyarországi példa elemzésén keresztül vizsgáltam, hogy a városi tér milyen szempontból képvisel értéket, ez milyen összefüggésben áll a hatalom birtokosainak érdekviszonyaival és mindez hogyan csapódik le tiltó szabályozás formájában a városi tér legkiszolgáltatottabb használóin.

A városi tér használati értéke

A városi valóság a **használati értékhez** kapcsolódik (Lefebvre 1996:67). A városi környezetben a használati érték a különböző szereplők szempontjából különféle módokon manifesztálódhat. A kulcskérdés, amire választ kell találnunk ebben a körben az, hogy a jogalkotó számára melyek azok a tényezők, amelyek növelhetik vagy csökkenthetik a használati értéket. A 2011-es parlamenti vitában a kriminalizálás mellett szóló érvként hangzott el, hogy a közösség tagjai félnek a hajléktalan emberektől, az emberek nem szívesen engedik gyermekeiket hajléktalan emberek közelében játszani, a hajléktalan emberek pusztja jelenlétükkel használhatatlanná teszik a közterületeket a közösség tagjai számára és hogy ez a probléma fokozottan jelentkezik Budapesten, ahol a turisták által frekventált helyeken tartózkodnak hajléktalan emberek.²⁷⁰ Emellett a szabálysértési törvény 2013-as módosításának bizottsági vitáján is felmerült, hogy az „idősek, fiatalok, gyerekek, iskolások” is

²⁷⁰ Országgyűlési Naplók 119. ülésnap, 2011.10.17.

használják a közterületeket és emiatt szükséges, hogy ott életvitelszerűen ne tartózkodjanak emberek, illetve hogy kifejezetten a turisztikai csomópontok azok, amelyeket különös védelemben kell részesíteni.²⁷¹

A Köf. 5020/2014/6. számú ügyben a budapesti önkormányzat azzal érvelt az aluljárók és 50 méteres körzetük „tiltott zónává” minősítése mellett, hogy a közlekedés rendjét, sőt, a közlekedés – helyváltoztatás – szabadságához való jogot sérti az, ha hajléktalan emberek életvitelszerűen tartózkodnak a fent említett közterületeken. A Kúria elfogadta az érvelést és határozatában kiemelte, hogy a rendeletben megjelölt 34 fontos közlekedési csomópontnak tekintett aluljáró esetében az azokat használók nagy száma miatt „a közbiztonsági követelmények garantálhatósága nem egyeztethető össze az életvitelszerű lakhatással és az azzal szükségképpen együtt járó körülményekkel”. A Köf. 5055/2014/2. számú ügyben a fővárosi önkormányzat azzal érvelt a tiltott zónák fenntartása mellett, hogy a „közterület közérdekű lakossági igényeket elégít ki”. Ebből a megfogalmazásból következően a közterületekkel kapcsolatos jogalkotás és stratégiaalkotás során a hajléktalan emberek igényeit ebben a körben nem kell figyelembe venni. Az előbbieken vázolt retorika egyértelművé teszi, hogy a hajléktalan emberek nem tartoznak a közösség tagjai közé, hanem ebben a kontextusban csupán olyan elemeket jelentenek, amelyek az egységes közösség területére tévedtek. Emellett az is világosan látható, hogy itt a hajléktalan emberek a közösség békés területhasználatát megzavaró, sőt, ellehetetlenítő személyekként jelennek meg, akiknek magatartása csökkenti a szóban forgó városi terület értékét, hiszen a hajléktalan emberek által történő használatot itt nem tekintik „értékes használatnak”. A fenti viták és beadványok elemzését követően kirajzolódik, hogy a magyar városi tér használati értéke a hatalom birtokosai szemében elsősorban a turisztikai vonzeróból és a többségi társadalomhoz tartozó „szavazóerővel” rendelkező állampolgárok általi általános használati módokból - például közlekedés, gyermekek zavartalan játéka - áll. Bár a becki (1992) kockázati szemlélet itt nem domborodik ki olyan erőteljesen, mint a bűnözési félelem vagy a rend és kontroll dimenzióiban, a hajléktalan emberek csoportja e körben is potenciális veszélyforrásként minősíttetik, amely e retorikában veszélyezteti a többségi társadalom mindennapi, értékesnek és védendőnek tartott területhasználatát.

²⁷¹ Alkotmányügyi Bizottság 2013.09.09.

A városi térben rejlő gazdasági és egyéb lehetőségek szerepe

A használati érték mellett a városi tér fontos jellemzője és értéke a benne rejlő **kiaknázatlan lehetőség**, amely a technológia és a mindennapi élet rohamos fejlődése következtében folyamatosan változik. Ehhez kapcsolódóan a **városi vezetők sikerességének** megítélésében többek között szerepet játszanak olyan tényezők is, mint az adott városrész fejlődésének üteme, az új fejlesztések, illetve az új munkalehetőségek megjelenése. Ezek megvalósulása érdekében a városrésznek vonzónak kell tűnnie a befektetők, új tulajdonosok, turisták, illetve bizonyos üzletágak számára is. Mikor a magas jövedelmű csoportok a belvárosi részeket otthagya a külvárosokba költöznek, a városi vezetők rendszerint az olyan iparágak fellendítésével próbálkoznak, mint például a turizmus, illetve a konferenciák és üzleti megbeszélések szervezésére épülő vállalkozások (Stuart 2013:3).

A magas jövedelmű társadalmi csoportok költözése nyomán keletkezett finansziális űr betöltése érdekében ugyanígy sor kerülhet az adott városrész üzleti-negyed profiljának emelésére tett kísérletre is. Megpróbálják a városrészbe csábítani a „jó fogyasztókat” és elterelni onnan a „rossz fogyasztókat” (Crawford 2011:483). Ennek keretében lehet kiemelt szerepe a rendetlenség által hordozott szimbolikus jelentéstartalomnak, amely Sampson és Raudenbush (1999:604) szerint komoly befolyással lehet az előbb említett „jó fogyasztók” körébe tartozó csoportok viselkedésére. Amennyiben a városrészben egy bizonyos típusú, a terület felett rendelkező vezető/önkormányzat által meghatározott rendképnek megfelelően zajlanak a dolgok, úgy ez azt az üzenetet közvetíti, valódi **kontrollal** bírnak a terület felett. Képesek befolyásolni az ott történő eseményeket és meghatározni, milyen magatartásoknak és mely személyeknek van létjogosultsága az adott területen. Ez pedig a biztonság ígéretét hordozza magában. A fent említett csoportok számára a városi tér attraktivitásának faktorai között megtalálható a biztonság (Innes 2003:99). Ez adott esetben a terület biztonságos voltáról kialakult benyomást is jelentheti. Az attraktivitás része lehet az is, hogy az adott terület esztétikai jellemzői mennyire esnek egybe a politikailag jelentősnek tartott társadalmi csoportok erről alkotott elképzeléseivel. A hajléktalan emberek jelenléte általában nem illik bele abba az ideális városképbe, amelyben a városi tér rendetlenségektől mentes.

A társadalmi távolságtartás

A **városi esztétika** kérdéséhez kapcsolódik, hogy a hajléktalan emberek jelenléte számtalan szándékos és nem szándékos szimbolikus üzenetet közvetít a külvilág felé (Ferrell 2001:43). E jelek többsége pedig nem illik bele a városi tér felett kontrollal rendelkezők által az ideális városképhez társított szimbólumrendszerbe. Ahogy a magyar példában is látható, a hajléktalanság kriminalizálását támogató vezetők szemében a hajléktalan emberek olyan tényezők, amelyek jelenlétükkel használhatatlanná teszik a városi teret, így a tér újra használhatóvá tételének eszköze a zavaró tényező kriminalizálás útján történő kiiktatása. Emellett jelentősége lehet annak is, hogy a városi közterületen élő hajléktalan emberek a látható szegénységet jelenítik meg, és ez rossz fényt vethet a felelős politikai vezetőkre általánosságban is.

A hajléktalansággal kapcsolatos cikkek egy része is arra hivatkozik, hogy a hajléktalan emberek jelenléte „tönkreteszi a szép környezetet”²⁷², „(...) egy gyönyörű helyre (...) költözött be egy hajléktalan. Az eredmény: (...) kosz és bűz.”²⁷³, „rendszeresen összepiszkítják a villamosokat az önkívületben fetregő potyautasok”²⁷⁴. Amennyiben az ehhez hasonló retorika nagy olvasottsággal rendelkező portálokon vagy nyomtatott sajtóban jelenik meg, alkalmas arra, hogy a társadalomban jelenlevő szakadékot tovább mélyítse. Hodgetts (2010:1740) a hajléktalansággal kapcsolatban alkotta meg a „**társadalmi távolságtartás**” koncepcióját a mindennapi cselekvéseink, a napi rutin kontextusában. Eszerint „távolságtartó cselekmény” az, amikor az emberek valamilyen aktív magatartást gyakorolnak a hajléktalan emberektől való fizikai távolság megtartása érdekében (például átmennek az út másik oldalára) (Hodgetts 2010:1742). A szerző szerint az ilyen típusú magatartások sokasága is eredményezhet hajléktalan-ellenes szabályozásokat (Hodgetts 2010:1751). Ennek megfelelően a hajléktalan emberek térbeli kirekesztése felfogható a Hodgetts koncepciója szerinti „társadalmi távolságtartás” csoportszintű megjelenésének is. A jogszabályba foglalt térbeli kirekesztés nem csupán felhatalmazást ad a rendészeti szerveknek a hajléktalan emberekkel szembeni intézkedések foganatosítására, de a közösség tagjainak is

²⁷² <https://ripost.hu/cikk-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel>

²⁷³ <https://ripost.hu/cikk-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel>

²⁷⁴ <https://ripost.hu/cikk-dobbenetes-ami-a-budapesti-villamoson-tortent-verhast-kaphatunk-a-combinon>

„morális felhatalmazást” ad a „társadalmi távolságtartó” cselekmények napi szintű megvalósítására.

A társadalmi távolságtartás ebben az esetben két szinten valósul meg.

a) Az egyik szint a fent említett térbeli kirekesztés, amely Crawford szerint a közterületek menedzselésének egyik fontos eszközévé vált (Crawford 2006:464) és ennek eredményeképpen a társadalmilag kirekesztettek kizáródnak a város stratégiaiailag fontos részeiből (Innes 2003:100). A térbeli kirekesztés Crawford szerint a bűnmegelőzés egy olyan sajátos formájaként is felfogható, amely a nemkívánt viselkedéseket a potenciálisan azt tanúsítók távoldartásán keresztül valósítja meg (Crawford 2008:778).

b) A távolságtartás másik szintje érzelmi távolságtartást jelent, ahol – hasonlóan Young exkluzív társadalom felfogásához (Young 1999) - a hajléktalan emberek kívülállóként jelennek meg és a társadalomból kirekesztetté válnak, ami egy „mi és ők”-típusú status quot eredményez.

A hajléktalan emberek térbeli kirekesztése nem csupán a jogalkotás eszközeivel történhet, hanem megvalósítható a fizikai környezet alakításán keresztül is. Ennek keretében a városi teret oly módon építik vagy módosítják, amely nehezebbé vagy lehetetlenné teszi a nemkívánt viselkedésformák tanúsítását. Az ilyen megoldások segítségével tulajdonképpen „kitervezhető” a városi környezetből minden olyan magatartás (Johnsen *et al.* 2010:1707), amely nem illik bele a megálmodott városképbe. Ebbe a körbe tartoznak például olyan Magyarországon is egyre inkább elterjedő módszerek, mint a köztéri padok közepén elhelyezett extra karfák vagy tüskeszerű térelválasztók, amelyek lehetetlenné, vagy legalábbis rendkívül kényelmetlenné teszik a padon fekvést. Ezen megoldások jellemzője, hogy a többségi társadalom tagjai számára általában szinte észrevétlenül maradnak, vagy legalábbis rejtve marad eredeti céljuk.

A városi térhasználat exkluzívá válásának tendenciája alapvetően a városi tér értékének gazdasági és politikai szempontú meghatározásában gyökerezik. Ahogy a magyarországi eset is mutatja, a hatalom gyakorlóit a területhasználat bizonyos módjait értéktelennek, védelemre nem jogosultnak minősítik azzal, hogy egyértelmű szembenállást feltételeznek az azt megvalósító csoport és a többségi társadalom érdekei között.

III.1.5.3. A rendre és kontrollra fektetett hangsúly

Mind a bűnözési félelem, mind a városi tér politikájának dimenziója elemzése során felmerült a városi rend és a kontroll kérdése, ám a témának az előbbiektől független aspektusai is vannak. Ez és a hajléktalanság kriminalizálása körül forgó diskurzus elemzése során feltártak indokolják a rendre és kontrollra fektetett retorikai és szabályozási hangsúly külön dimenzióként történő kezelését.

A rend retorikája, a morális pánik és a társadalmi diskurzus

A magyar életvitelszerű közterületen tartózkodással kapcsolatos szabályozás megszületésének egyik indoka az volt, hogy a jogalkotás biztosítsa a **közterületek visszaadását a törvénytisztelő állampolgároknak**. Az Ifjúsági és Szociális Bizottság az Alaptörvény negyedik módosítására irányuló javaslatot tárgyaló ülésén hangzott el a szabályozás bevezetése mellett szóló érvként, hogy az a közösség érdekeit veszi figyelembe²⁷⁵. A módosítás általános és részletes vitáján is szóba kerül a többség érdekeinek védelme, valamint a többségi társadalom igénye²⁷⁶ és az érvelés folytatódott a szabálysértési törvény 2013. évi módosítására irányuló javaslat bizottsági, illetve országgyűlési vitáin is, illetve ebben a körben felmerült még a nehezen értelmezhető „emberhez méltó közlekedés” lehetőségének biztosítása a közösség tagjai számára²⁷⁷. Ez a retorika tehát feltételezi a nyilvánvaló **érdekellentétet** az életvitelszerűen közterületen tartózkodók és a többi területhasználó között, ezzel a „mi és ők” szembenállást megalapozva. Ez a foucault-i hatalomfelfogásban (Foucault 1977:1999) a hatalomgyakorlók bináris gondolkodását testesíti meg.

A közbiztonsági szempontok és a kockázati szemlélet megjelenése a retorikában

Crawford szerint az egyesült királyságbeli, különösen az anglia és walesi szabályozásról szóló diskurzusban – és magában a szabályozásban – használt nyelvezet azt sugallja, hogy a szabályozás **a szabályozással érintettek vélt szükségletein alapul** (Crawford 2009:813). Magyarország esetében kétséges, hogy a teret használó emberek a szabályozásban megjelenített szükségletei valóban egybeesnek a tényleges

²⁷⁵ Ifjúsági és Szociális Bizottság 2013.02.18.

²⁷⁶ Országgyűlési Napló 2010-2014. 254. ülésnap, 36. felszólalás, illetve Országgyűlési Napló 2010-2014. 255. ülésnap, 262. felszólalás

²⁷⁷ Alkotmányügyi Bizottság 2013.09.09.

szükségleteikkel vagy csupán a jogalkotó által vélt szükségletekről beszélünk. Az utóbbi lehetőség valószínűbbnek tűnik, mivel a hajléktalanság kriminalizálására vonatkozó jogszabálytervezetek nem említenek semmilyen erre a kérdéskörre vonatkozó közvéleménykutatást vagy a hajléktalan emberek igényeinek felmérését. Nem állt rendelkezésre naprakész információ azzal kapcsolatban, az adott szabályozás illetékességi területén élők valóban fenyegetésként és az életminőségüket rontó tényezőként élik-e meg a hajléktalan emberek jelenlétét, illetve hogy valóban teljesen elutasítóak-e azzal szemben, hogy hajléktalan emberekkel osszák meg a közterületeket. Az Alapvető Jogok Biztosa egyébként ezzel kapcsolatban kifejezetten hangsúlyozta, hogy „a helyi lakosok esetleges, a jogalkotó által vélelmezett bosszúsága, felháborodása, vagy kellemetlen élménye nem lehet jogkorlátozás legitim indoka”²⁷⁸.

Dienes-Oehm Egon alkotmánybíró a 38/2012 (XI.14.) AB határozathoz fűzött különvéleményében azt írta, hogy az Alkotmánybíróság által a határozatban megsemmisített rendelkezések hiányában „az önkormányzati szerveknek semmilyen jogi eszköze nem marad arra, hogy a közrend biztosítása céljából fellépessenek azokkal a közösségellenes magatartásokkal szemben, amelyek meghatározott, sűrűn látogatott (pl. metró aluljárók, műemléki épületek stb.) közterületen való életvitelszerű lakhatással nemcsak általánosságban zavarják az adott közterület rendeltetésszerű használatát, hanem egyúttal veszélyeztetik is az emberi életet, egészséget, illetőleg a környezet védelmét, valamint a vagyonbiztonságot”.²⁷⁹ E vélemény szerint maga a hajléktalan lét jelent komoly veszélyforrást a közösség többi tagjára nézve, hiszen a magyar jog a Büntető Törvénykönyvben és a szabálysértési törvényben meghatározott vagyon elleni és élet-és testi épség elleni jogellenes cselekmények meghatározásán keresztül lehetőséget ad az alkotmánybíró által említett jogi tárgyak védelmére, és a jogrendszer az ezeket fenyegető cselekményeket kriminalizálja. Eszerint tehát maga az életvitelszerű közterületen tartózkodás jelent egy olyan közösségellenes fenyegetést, amely nem általánosságban a közrend vagy a közbiztonság ellen irányul, hanem akár az emberi életet is veszélyeztetheti. A szabálysértési törvény 2013-as módosításának bizottsági vitájában is elhangzott, hogy az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalma a közbiztonság és a rend biztosítása érdekében szükséges.²⁸⁰ Ebben a kontextusban tehát a hajléktalan emberek jelenléte nem fér össze a közbiztonság követelményével. Szívós Mária a 38/3012 AB határozathoz fűzött különvéleményében

²⁷⁸ AJB-1040/2012, AJB-6724/2010 Indítványkiegészítés

²⁷⁹ 38/2012 (XI.14.) AB határozat

²⁸⁰ Alkotmányügyi Bizottság 2013.09.09.

részletezi azokat a következményeket és kockázatokat, amelyeket véleménye szerint az életvitelszerű közterületen tartózkodás magában hordoz. Ilyen például a „fertőző betegségek terjedése; gyalogosok közlekedésének akadályozása; vendéglátó- és szolgáltatóipari egységek forgalmát, illetőleg az idegenforgalmat befolyásoló tényezők; az érintett helyen lakókat érő hang- és szaghatások, illetőleg általában a lakosok nyugalma”. Az alkotmánybíró emellett „közismert tényként” említi, hogy „hogy a hajléktalan emberek egy adott helyen történő életvitelszerű tartózkodása, a koncentrálódás, vonzza a bűnözők egy adott területre „specializálódott” csoportját”.²⁸¹ Hasonló következtetésre jutott a Belügyminisztérium is az állásfoglalásában, amelyet a III/1628-18/2018-as ügyszám alatt regisztrált ügyben történő alkotmánybíróági megkeresésre adott.²⁸² A dokumentumban leszögezik, hogy amennyiben az életvitelszerű közterületen tartózkodás elleni állami fellépés elmaradna, akkor az „egyenértékű lenne” az olyan járulékos cselekmények elleni fellépésről való lemondással, mint például a „szemetelés, közterületen vizelés vagy tisztálkodás”, illetve a nemi vágy közszeméremstörtő módon történő kielégítése.²⁸³ Ez a kijelentés vitatható, hiszen az itt felsorolt magatartásformák esetében léteznek azokat önmagukban szankcionáló tényállások.

Az alkotmánybírók által felsorolt körülmények és a belügyminisztériumi állásfoglalásban írtak is jól példázzák a hajléktalanság kriminalizációja mellett felhozott érvrendszert. Az ilyen típusú érvelés egyértelműen a társadalom számára veszélyes kockázati tényezőként és nem kívánatos jelenséggént ábrázolja a hajléktalan embereket, illetve bizonyos közterületeken való jelenlétüket. Emellett nem áll rendelkezésre empirikus bizonyíték arra nézve, hogy a közterületen való életvitelszerű tartózkodás és bármilyen bűncselekmény megjelenése vagy elszaporodása között, vagy a bűnelkövetők számának növekedése, esetleg a bűnelkövetői csoportok megjelenése között bármilyen ok-okozati összefüggés fennállna.

Ez illeszkedik az **új militarista urbanizmus** koncepciójába, amely szerint a városi környezet minden elemét kockázati szintje szerint értékeli (lásd például Graham 2010, Walby *et al.* 2013:209-210). A magyar szabályozást övező retorika különös hasonlóságot mutat Rudolph Giuliani életminőség-politikájával az 1990-es

²⁸¹ 38/3012 AB határozat

²⁸² A Belügyminisztérium állásfoglalása a III/1628-18/2018. számú ügyben:

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf)

²⁸³ A Belügyminisztérium állásfoglalása a III/1628-18/2018. számú ügyben, 23.o.:

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf)

évek New Yorkjában, amely szintén a közterületek visszaszerzését célozta.²⁸⁴ Az ehhez hasonló, városi biztonság és rend visszaállítására irányuló városi stratégiák világszerte növekvő tendenciát mutatnak (Crawford 2011:484). Smith a bosszúálló város koncepciójával utal arra, hogy ezek a megoldások a közép-, illetve uralkodó osztály revansát jelentik az olyan csoportokkal szemben, akikről úgy gondolják, korábban elvették tőlük a városi teret és annak olyan használati módjait, amelyeket az előbbi osztályok elfogadhatónak tartanak (Smith 1996). A 2011-es parlamenti vita folyamán a „hajléktalanbűnözés”, mint jelenség létének bizonyítására tett kísérletként utalás hangzott el egy olyan rendkívül súlyos bűncselekményre, amelyet a vád szerint hajléktalan emberek követtek el.²⁸⁵ Ez olyan fokú általánosítást von maga után, amely a morális pánik elmélete szerint könnyedén elvezethet oda, hogy a csoport összes tagját felruházzák azzal a szélsőségesen negatív tulajdonsággal, ami jellemző arra a néhány emberre, akik a nagy médiafigyelmet kapott cselekményt elkövették (lásd Cohen 2011).

A hatályos szabályok közül azok, amelyek az életvitelszerű közterületen tartózkodást, illetve a már nem hatályos szabályok közül azok, amelyek az életvitelszerű lakhatás céljára használt ingóságok közterületen való elhelyezését sújtják szankciókkal, **a térhez való szabad hozzáférést kontrollálják.**

Ugyanez a gondolatmenet igaz a közterületen történő életvitelszerű lakhatás cselekményének megvalósítására is. A hajléktalan emberek számára a közterület jelenti azt a helyet, ahol életvitelszerűen tartózkodni tudnak, hiszen nem áll rendelkezésükre olyan ingatlan, ahol ezt megtehetnék, akár az ennek alapot biztosító jogviszony hiánya okán, akár más, például magánéleti körülmények miatt.

A hajléktalanellátó rendszer hiányosságainak szerepe a jelenség reprodukciójában

A közterület mellett az egyetlen lehetőség a hajléktalan emberek számára fenntartott éjszakai szállás, illetve nappali melegedő, ám ez sem jelent valódi alternatívát. Jelenleg Magyarországon az ilyen intézmények befogadóképessége meg sem közelíti a szükségeset, az éjjeli szálláshelyek többségét reggelente el kell hagyni és naponta újra és újra bejelentkezni, a nappali melegedőhelyeken pedig kizárólag a napközbeni órákban lehet tartózkodni. Fontos még megemlíteni az intézményekben előforduló, főként vagyonelleni bűncselekmények gyakoriságát. A hajléktalan emberek számára fenntartott éjszakai szállás, illetve nappali melegedő jellegű

²⁸⁴ Police Strategy No. 5

²⁸⁵ Országgyűlési naplók, 119. ülésnap (2011.10.17.), 58. és 340. Felszólalás

intézmények, illetve a **hajléktalan-ellátórendszer** hiányosságait nem kívánom ebben a dolgozatban részletesen ismertetni, de hazánkban sem a vonatkozó időszakban, sem napjainkban nem áll rendelkezésre elegendő ilyen céllal működtetett intézmény. A hajléktalan emberek magyarországi lakhatási formáit „szélsőséges magány és szélsőséges zsúfoltság” jellemzi (Győri 2013b:33). A Város Mindenki közérdekű adatigényléséből kiderül, hogy „2015 nyarán összesen 4350, 2015 telén pedig 5734 hely volt az éjjeli menedékhelyeken”.²⁸⁶ A nappali ellátás esetében 2015 nyarán 7592, télen pedig 7598 férőhely volt.²⁸⁷ Ezek a számok jóval alacsonyabbak, mint a magyarországi hajléktalan emberek becsült száma. Ez EMMI 2018. novemberi tájékoztatása szerint a „hajléktalan emberek számára fenntartott férőhelyek kihasználtsága országos szinten 75 százalékos, Budapesten 72,5 százalékos”.²⁸⁸ A Belügyminisztérium III/1628-18/2018-as ügyben adott állásfoglalásában közölt adatok szerint 2018. novemberében és decemberében a hajléktalan-ellátás intézményeinek heti átlagkihasználtsága az alábbi számok között mozgott: a) éjjeli menedékhelyek: 68-77%, b) átmeneti szállások: 84%-91%, c) nappali ellátás: 101-113%, d) hajléktalan személyek rehabilitációs intézményei: 93-123%, e) hajléktalanok otthona: 95-98%.²⁸⁹ A számokból látható, hogy míg a nappali ellátás folyamatosan kapacitása felett teljesített, a többi intézménytípus ugyan telítettség-közeli állapotban volt, de a kapacitást az igénybevevők száma átlagosan nem haladta meg. A tájékoztatás azonban nem tért ki ennek lehetséges okaira.

A magyar hajléktalanellátás rendszerében nem csupán a térítésmentesen igénybe vehető férőhelyek elégtelen száma jelent problémát, hanem az intézményekben uralkodó körülmények is. „Vidéken a közterületen élő fedél nélküliek 43 százaléka egyedül tölti éjszakáit, míg az éjjeli menedékhelyeken alvók 84 százaléka legalább négy (de nem ritkán tíznél is több) emberrel kénytelen megosztani alvóhelyét” (Győri 2013b:33). Az ingyenesen igénybe vehető szálláshelyeken a különnemű párok együttes elhelyezése sem megoldott országos szinten. Így sokszor “a társsal való együttélés igénye (...) erősebb az intézmény vonzásánál” (Gurály *et al.* 2013:64). A hajléktalan emberek egy része többek között azért nem veszi igénybe a szállókat, mert akkor meg kellene válnia kutyájától. A veszprémi szálló így kutyakennelt tervez építeni, ahol az

²⁸⁶ https://avarosmindenkie.blog.hu/2016/09/03/hany_hajlektalan_ember_el_magyarorszagon

²⁸⁷ https://avarosmindenkie.blog.hu/2016/09/03/hany_hajlektalan_ember_el_magyarorszagon

²⁸⁸ https://index.hu/belfold/2018/11/15/fulop_attila_hajlektalanrendelet_hajlektalanoszallo_emmi/

²⁸⁹ A Belügyminisztérium állásfoglalása a III/1628-18/2018. számú ügyben, 44-45.o.:
[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1ll%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1ll%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf)

állatokat el lehet majd helyezni.²⁹⁰ Ez azonban csupán részben kínál megoldást a problémára, hiszen a kutyák gazdái valószínűleg a kennelben sem szívesen hagyják majd az állatokat és a kutyák számára is negatív élmény, ha ismeretlen helyen, magányosan kell lenniük a gazdájuk nélkül. 2003-ban a “Február 3” megkérdezésből származó adatok képet adnak a hajléktalanszállók a hajléktalan emberek általi minősítéséről is, bár a kutatók kiemelték, hogy csupán a megkérdezettek egy része adott választ erre a kérdésre és ezen belül is csak egy kis százalékuk (870 fő) válaszolt a rossz minősítéssel kapcsolatos kérdésre (Győri *et al.* 2013:191-192). A válaszokból kiderül, hogy a válaszadók 59 százaléka legalább egy jónak tartott szállóban járt már, és a negatív minősítések oka a biztonság és a tisztaság hiánya, az általánosan rossz körülmények, a nem megfelelő szolgáltatások, a rossz társaság és a személyzettel kapcsolatos problémák (Győri *et al.* 2013:192,194). Az értékelt szállók között nem csupán állami intézmények voltak, így a kérdésnek erre az aspektusára a megkérdezésből nem kaphatunk választ, azonban az egyértelműen kiderül, hogy a hajléktalan emberek sok esetben a fenti problémák miatt nem tudják igénybe venni a szállók szolgáltatásait. Ennek tükrében ellentmondásosnak hat az, hogy az Alkotmánybíróság 19/2019 (VI.18.) számú határozatában azt állapította meg, hogy az állam az Alaptörvény XXII. cikk (1) és (2) bekezdéseiben foglalt államcélok, vagyis az otthon védelme és a méltó lakhatás biztosítása érdekében adekvát intézményrendszert tart fenn és működtet.²⁹¹ Czine Ágnes a határozathoz csatolt különvéleményében ki is emeli, hogy az Alkotmánybíróság által az ügyben megkeresett szervezetek válaszaiból kiderül: a hajléktalan emberek “ellátásához többnyire nem elég egy szabad férőhely a szálláson”.²⁹² Az ellátórendszer egyéb hiányosságai mellett is kérdéses azonban, hogy van-e egyáltalán elegendő férőhely az ellátórendszerhez tartozó szállásokon. A Menhely Alapítvány az ügyben érkezett alkotmánybírósági megkeresésre adott válasza szerint “2019 januárjában összesen 9848 működő szállásnyújtó férőhely áll a hajléktalan emberek rendelkezésére”, összesen “55 településen működik valamilyen (...) szállásnyújtó szolgáltatás” és “a

²⁹⁰ <https://ripost.hu/cikk-vegre-matol-oriasi-valtozasok-jonnek-a-magyar-utcaikon>

²⁹¹

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

²⁹²

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

többi 3100 településen semmilyen hajléktalanellátó kapacitás nincsen”.²⁹³²⁹⁴ Ezekből mindössze 3719 férőhely vehető ingyenesen igénybe éjjeli menedékhelyként, amelyek a téli időszakban átlagosan nagyjából 97-100%-os telítettséggel működnek.²⁹⁵ A 2018-as Február 3-a megkérdések eredményeire hivatkozva a Menhely Alapítvány kiemeli, hogy több hazai településen (például Cegléden, Debrecenben, Miskolcon, Pécsen, Szombathelyen és Tatabányán) “az önkéntesen válaszadó, közterületen élő hajléktalan emberek száma lényegesen meghaladta az adott településen egyáltalán működő éjjeli menedékhelyek férőhelyszámát”.²⁹⁶

A fent leírtak ellenére a társadalmi diskurzust befolyásoló, nagy olvasottsággal rendelkező portálokon is felmerül az önhiba kérdése a szállók igénybevételeivel kapcsolatban. “(...) aki akar, az be tud menni a szállóba. (...) semmi nem indokolja, hogy ilyen, tarthatatlan állapotok legyen városainkban, hogy összepiszkítsák az aluljárókat, kapualjakat vagy a világörökségi helyszíneket...”²⁹⁷. Ezek az írások azonban általában nem szólnak a szállókon tapasztalható problémákról és az egyéb olyan körülményekről, amelyek befolyásolhatják azt, hogy valaki igénybe veszi-e a hajléktalanellátás intézményeit. Ennek veszélye, hogy az olvasókban, a társadalom tagjaiban azt a képet alakíthatja ki, hogy a hajléktalan emberek egy valódi, vonzó alternatívát utasítanak el annak érdekében, hogy az utcán élhessenek megzavarva a társadalom törvénytisztelő tagjainak életét.

A hajléktalan létből való kilépés segítésének intézményrendszere Magyarországon szinte még gyerekcipőben jár, így ez sem tekinthető valódi, minden hajléktalan ember számára potenciálisan igénybe vehető lehetőségnek. A mai hajléktalanellátásban „végsősoron az ügyfelek állandó, statikus állapotát”

²⁹³ A Menhely Alapítvány válasza az alkotmánybírósági megkeresésre a III/01628/2018-as számú ügyben, 2.o.:

http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/III_1628_22_2018_%C3%81II%C3%A1sf_MenhelyA_anonim.pdf

²⁹⁴ Ebből 348 férőhely tartós elhelyezést biztosít, 174 több éven keresztül igénybe vehető, 5606-ot „általában legalább 12 hónapon keresztül folyamatosan vesznek igénybe az arra rászorulóknak”. (A Menhely Alapítvány válasza az alkotmánybírósági megkeresésre a III/01628/2018-as számú ügyben, 2.o.:

http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/III_1628_22_2018_%C3%81II%C3%A1sf_MenhelyA_anonim.pdf)

²⁹⁵ A Menhely Alapítvány válasza az alkotmánybírósági megkeresésre a III/01628/2018-as számú ügyben, 2.o.:

http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/III_1628_22_2018_%C3%81II%C3%A1sf_MenhelyA_anonim.pdf

²⁹⁶ A Menhely Alapítvány válasza az alkotmánybírósági megkeresésre a III/01628/2018-as számú ügyben, 3.o.:

http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/III_1628_22_2018_%C3%81II%C3%A1sf_MenhelyA_anonim.pdf

²⁹⁷ <https://ripost.hu/cikk-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel>

finanszírozzák, a változásokat – például jobb minőségű lakhatás, autonómabb helyzetbe kerülés – viszont nem (Breitner 2016:85). Gurály és Varga (2013:58-59) szerint ugyan a 2013-at megelőző években az ellátás fejlesztésében hangsúlyt fektettek az aktív eszközökre, ám ez azzal járt, hogy a szállások „életmentő” funkciója háttérbe szorult. Emellett a kutatók arra is rámutattak, hogy – részben érthető okokból – elképzelhető, hogy a visszailleszkedést segítő programok esetében a szállók dolgozói több lehetőséget látnak a fiatal, munkaképes ügyfelekben (Gurály *et al.* 2013:59). Ennek ismeretében talán könnyebben érthető és megérthető az a gondolat, hogy a hajléktalan emberek nem a saját választásuk alapján tartózkodnak életvitelszerűen a közterületen.

A hajléktalanság kriminalizálását célzó javaslatok retorikájának egyik központi eleme, hogy a hajléktalan embereknek van hova menniük abban az esetben, ha megtiltják számukra a közterületen való tartózkodást (Novoszádek 2012:17-18). Ez a típusú megközelítés azt sugallja, hogy az életvitelszerű közterületen tartózkodás, a hajléktalan lét egy szabadon választott életforma. A retorika megjelenik az Alkotmánybíróság 19/2019 (VI.18.) számú határozatában is, ahol az önrendelkezési joggal kapcsolatban a testület kifejti, hogy „az önrendelkezési jog, illetve a cselekvési autonómia nem terjed ki az alaptörvényi tilalom megszegésére, az Alaptörvényben tiltott magatartás választására”.²⁹⁸

A hajléktalanságot kriminalizáló szabályok széles köre végsősoron azt eredményezi, hogy a hajléktalan emberek tulajdonképpen folyamatosan „rossz helyen” lesznek (Ferrell 2001:43). Garland (2002:198) szerint a szabadság és a kontroll elválaszthatatlanul léteznek egymás mellett napjaink társadalmában, és a különböző csoportok különböző mértékben részesülnek a szabadságból: némely kirekesztett csoportnak csupán a kontroll jut osztályrészül. A hajléktalan emberek az utóbbi csoportba tartoznak. A kirekesztéssel együtt járó területszabályozás kontextusában ahhoz, hogy a „jól viselkedő” emberek élvezhessék a szabadság adta előnyöket, a „rosszul viselkedőknek” örökre el kell hagyniuk a területet – vagy legalábbis addig, amíg nem változtatnak szabályszegő viselkedésükön.

A társadalom két részre osztása

A „hajléktalan-mentes” övezetek kialakításával a jogalkotó **két részre osztja a társadalmat**: azokra, akik megérdemlik a területük védelmét, és azokra, akiknek ehhez

²⁹⁸

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

nincs joguk (Juhász 2014:50). Ez a kategorizálás nem csupán erősíti a hajléktalan és nem-hajléktalan emberek közötti vélt különbséget, de azt az üzenetet is magában hordozza, hogy a hajléktalan emberek érdekei kisebb mértékű vagy éppen semmilyen védelemre nem jogosultak abban az esetben, ha bizonyos más célú területhasználók érdekeivel ütköznek. A korábban hivatkozott budapesti 59/1995 (X.20.) Főv. Kgy. rendelet 15/B.§-a, valamint a 2012. évi II. tv. 186.§-a ilyen típusú megkülönböztetést valósított meg a különféle területhasználati formák között, nem rendeltetészerű használatnak minősítve az életvitelszerű közterületen tartózkodást, ezzel a hajléktalan emberek területhasználatát érdemtelennek bélyegezve. Ezt a retorikát követte és emelte be az Alaptörvénybe annak negyedik módosítása, hiszen a már hivatkozott indoklásban az életvitelszerű közterületen tartózkodást, mint nem támogatott, rendeltetésellenes használati formát említik²⁹⁹, illetve ugyanez az érvelés hangzott el a módosítás parlamenti vitája során is³⁰⁰. Az Alaptörvény negyedik módosítása nyilvánvalóvá tette, hogy a jogszabály az otthonnal rendelkezőket részesíti előnyben (lásd erről Pap 2014:9-11). Az Alaptörvény hetedik módosítása azonban egyértelmű különbséget tesz az otthonnal rendelkező és a hajléktalan emberek státusza között.

A rendészeti siker kérdéséhez kapcsolódik az is, hogy amennyiben a hajléktalanságot kriminalizálják, egy olyan elkövetői csoportot teremtenek, amelyet viszonylag könnyű tetten érni, letartóztatni, összességében eljárás alá vonni. A hajléktalan emberek még az átlagos állampolgárnál is kevésbé vannak tisztában jogaikkal, adott esetben - a hozzáférés hiánya miatt - arról sincs tudomásuk, hogy a cselekvés, ami addig mindennapi életük szerves részét képezte, az egy adott naptól fogva már jogellenes és szigorú szankciókkal jár, nincsenek tisztában alapvető eljárási, emberi jogaikkal. Részben emiatt, részben a rendelkezésükre álló segítség hiánya és a lakosság tagjaiban jelen levő előítéletek, negatív érzések miatt a hajléktalan emberek különösen érzékeny részét képezik a társadalomnak, így védtelenebbek az esetleges rendőri túlkapásokkal, zaklatással szemben is. Ha a rendőrség, mint beckeri (1963) szabálykikényszerítő prioritásként kezeli a közterületi rendetlenség olyan fajtáit, mint a hajléktalanság, akkor ez is hozzásegít ahhoz, hogy a deviancia bélyege rákerüljön vagy ebben az esetben inkább megerősödjön a hajléktalan embereken.

Az ilyen jellegű szabályozásnak már a létezése is fenyegetést jelenthet és emberi méltóságot sértő lehet a jogérvényesítési szempontból rendkívül előnytelen helyzetű hajléktalan emberek számára (Lápossy *et al.* 2014:53). A hajléktalan emberek

²⁹⁹ T/9929 iromány

³⁰⁰ Országgyűlési Napló 2010-2014. 254. ülésnap, 48. felszólalás

korábban említett rendőri intézkedésekkel szembeni sebezhetősége alkalmas célponttá teszi őket az ún. „megnyugtatóra irányuló rendészet” szempontjából. Ez a típusú rendészet gyakran él jól látható rendészeti megoldásokkal és a közterületi rendetlenségek elleni fellépésen alapuló stratégiákkal (Barker *et al.* 2013: 12-14). A hajléktalanság magyarországi kriminalizálása jól példázza a „megnyugtatóra alapuló rendészet” esszenciáját, hiszen jogi háttérrel teremt és felhatalmazást ad a rendészeti szervnek, hogy látható intézkedéseket fogantossítsanak egy olyan látható csoporttal szemben, amelynek jelenléte a jogalkotó szerint befolyással lehet a közösség többi tagjának biztonságérzetére.

III.1.5.4. A kriminálpolitika használata társadalmi/szociális problémák megoldására: a látható szegénység láthatatlanná tétele

Első látásra különösnek tűnhet, hogy mind punitív szemléletű kriminálpolitikai, mind pedig inkluzív megközelítésű szociálpolitikai megoldások is felmerülnek a hajléktalansággal kapcsolatos diskurzusban. A két típusú eszköz jól szemlélteti a többségi társadalomtól különböző személyekkel, valamint a társadalom peremén élőkkel kapcsolatos gondolkodásmódbeli különbségek sajátosságait. A büntető igazságszolgáltatási rendszer intézményei és a jóléti szolgáltatások együtt alkotják a társadalmilag marginális helyzetben levőkkel kapcsolatos rezsimit és annak inkluzivitása vagy exkluzivitása függvényében válik egyik vagy másik intézménytípus uralkodóvá (Beckett *et al.* 2001:44).

A **látható szegénységgel** kapcsolatos jogszabályalkotás – amelyet itt a hajléktalansággal kapcsolatos szabályozás reprezentál – hangsúlya napjainkban egyre inkább eltolódik a reintegrációtól a térbeli kirekesztés felé (Stuart 2013:1). Az életvitelszerű közterületen tartózkodás, a guberálás, a kéregetés kriminalizálása is ebbe a trendbe illeszkedik. Amennyiben a jogalkotó a látható szegénység egy formájával kapcsolatosan úgy dönt, hogy az a társadalomra, közrendre, közbiztonságra, közegészségre veszélyes magatartás, ez a döntés a szociális problémát a kriminálpolitika terrénumába tartozó problémává alakítja. Így történt Magyarországon a hajléktalansággal kapcsolatban is, mikor az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálására részben a fenti okokra hivatkozva került sor.³⁰¹ Ezzel kapcsolatban

³⁰¹ Lásd például „Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 756/2010. számú ügyben”, illetve „Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben, A megállapított tényállás”, T/9929 iromány, Országgyűlési Napló 2010-2014. 254. ülésnap, 20. felszólalás, T/10749. számú törvényjavaslat

az ombudsman azt írta, hogy a hajléktalanság ténye önmagában nem eredményezheti annak megállapítását, hogy egy személy potenciális veszélyforrás.³⁰²

A magyar kutatók közül sokan rámutattak a magyar kriminálpolitika trendjének közelmúltbeli változásaira (Kerezsi 2012, Lévay 2012, Borbíró 2014), amelyet példáz a hajléktalanság kriminalizálása is. A hajléktalanság kriminalizálása a punitív szegregációt (Garland 2002:142) két szinten valósítja meg. Az első szint a térbeli kirekesztés szintje, amelynek keretében a szabályozás megtiltja a vonatkozó területeken való tartózkodást. A második szint a társadalomból való kirekesztés szintje, amely a szabályok megszegése esetén potenciálisan akár a szabadság elvesztésével is járhat, így zárva ki a közös térből már eleve kirekesztő szabályt megszegőt a társadalomból. Ez a típusú szabályozás a társadalmi kontroll Cohen (1985:218-219) által kirekesztőnek nevezett formáját valósítja meg.

A kriminalizáció következményei

A **szabálysértés elkövetése** a kiszabott bírság megfizetésének vagy a közérdekű munka teljesítésének elmaradása esetén szabálysértési elzárást is vonhat maga után, illetve ismételt elkövetés esetén – amennyiben az adott személy hat hónapon belül harmadszor követi el a szabálysértést – lehetőség van az elzárás kiszabására is. Mind az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálásáról szóló jogszabálytervezet indoklása, mind az erről szóló parlamenti viták felszólalói hallgatnak arról, hogy ebben az esetben mi a gyakorlatilag rövidtávú szabadságvesztést jelentő szabálysértési elzárás esetén a szankció célja, milyen pozitív hatásokat kíván ezzel elérni a jogalkotó. Az Alapvető Jogok Biztosa szerint a pénzbírság aránytalan terhet ró az érintettekre és így még súlyosabb helyzetbe taszítja őket, az eljárás pedig „semmi másra nem alkalmas, mint e személyek nyilvános megalázására”.³⁰³ Dienes-Oehm különvéleményében ezzel kapcsolatban azt írta, az életvitelszerű közterületen tartózkodás szankciórendszerének kialakítása során elsősorban az elkövető az adott területről történő eltávolítására kellene helyezni a hangsúlyt, amely az alkotmánybíró szerint szükség esetén hatósági kényszerintézkedéssel is megvalósulhatna.³⁰⁴ A különvélemény nem részletezi e kényszerintézkedések típusait, de az életvitelszerű közterületen tartózkodás cselekményének státuszbüncselekmény jellege, illetve az

³⁰² Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az OBH-2347/2007. számú ügyben

³⁰³ AJB 1040/2012, AJB 6724-2010 Indítványkiegészítés

³⁰⁴ 38/2012 (XI.14.) AB határozat

emberi jogokkal kapcsolatban eddig elmondottak arra engednek következtetni, ebben a körben bármilyen kényszerintézkedés aránytalannak tekinthető lenne.

A kriminalizáció másik fontos hatása a **stigmatizáció**. Az Alkotmánybíróság³⁰⁵ és az ombudsman³⁰⁶ is hangsúlyozta, hogy az olyan magatartások szabálysértésként való definiálása, mint a tárgyak kivétele a szemétyűjtőből alapvetően megbélyegzi a hajléktalan embereket, hiszen sokuk a mindennapi életének egy elemét minősíti jogellenesnek. Az Alkotmánybíróság határozatában figyelemmel volt arra a tényre, hogy a guberálás, illetve a szemét kivétele a súlyos, életben maradáshoz közvetlenül fenyegető élethelyzet következménye, a legritkább esetben alapul az érintett személy választásán. A testület hangsúlyozta, hogy bár az ilyen helyzetben levő emberekről való gondoskodás a szociális ellátórendszer feladata, annak teherbíró képessége behatárolt. Ezért mindig vannak olyanok, akik nem veszik vagy nem tudják igénybe venni a szolgáltatásokat, így nekik az életben maradáshoz biztosítja a szabálysértéssé nyilvánított tevékenység. Az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy ez abban az esetben igaz, ha „az életben maradáshoz szükséges javak megszerzésére irányuló, mások jogait és a közrendet nem sértő kényszerű cselekvés, amelynek a társadalomra való veszélyessége nem állapítható meg”³⁰⁷. A Helsinki Bizottság „Gyanúsítottak bilincsben” című jelentéséből kiderül, hogy hajléktalan embert „megbilincselve vittek el a helyszínről” és ezt „a szökés megakadályozásával indokolták, amely indok nem lehet valós és okszerű, mivel az intézkedés célja éppen az adott terület elhagyására ösztönzés”, illetve hogy a hatósággal egyébként „együttműködő hajléktalan embereket a rendőrség a bíróságra bilincsben állított elő”.³⁰⁸ A Kúria a bilincshasználattal kapcsolatban egy 2017-es ítéletében kimondta, hogy a bilincselésre nincs szükség olyan esetekben, mikor semmi jele nincs az eljárás alá vont személy szökési vagy ellenszegülési szándékának.³⁰⁹ A dokumentum arra is felhívja a figyelmet, hogy többször előfordult, hogy ezekben az ügyekben a bíróság távmeghallgatással hallgatta meg az eljárás alá vont hajléktalan embereket. A bíróság azzal indokolta a döntést, hogy a terheltek vezetőszáron történő átvezetése sértené az emberi méltóságukat, ám a videoközzvetítés során az érintett hajléktalan emberek a tárgyalóteremtől egy csupán

³⁰⁵ 166/B/2011 AB határozat

³⁰⁶ AJB-1232/2011

³⁰⁷ Az Alkotmánybíróság 166/B/2011. határozata, Indokolás/IV./3.

³⁰⁸ Gyanúsítottak bilincsben, 17.o., https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Orsz%C3%A1gi_jelent%C3%A9s_2019_FINAL-1.pdf

³⁰⁹ Gyanúsítottak bilincsben, 18.o., https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Orsz%C3%A1gi_jelent%C3%A9s_2019_FINAL-1.pdf

néhány méterre levő másik szobában tartózkodtak.³¹⁰ A büntető igazságszolgáltatás rendszerébe került emberekre gyakran olyan címkék és bélyegek ragadnak, amelyekről nagyon nehéz a későbbi életük során megszabadulniuk (Cohen 1985: 42). Így a hajléktalan emberek által tanúsított magatartásformák – illetve a hajléktalan lét kriminalizálása – mindjárt két szinten eredményez megbélyegzést.

Az érdektelen beavatkozás

A jogszabálytervezetek parlamenti vitájában és az ezzel kapcsolatos bizottsági üléseken elhangzott érvek között szerepelt az is, hogy a hajléktalansággal kapcsolatos magatartásformák és az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálása tulajdonképpen a **hajléktalan emberek érdekeit** szolgálja, hiszen védelmezi az emberi jogait és emberi méltóságukat. Ugyanis az, hogy valaki az utcán él vagy a hulladékgyűjtőből jut élelemhez, sérti a fent említett jogokat.³¹¹ Az Országgyűlés Emberi Jogi Bizottsága is kiemelte, hogy az emberi méltósággal összeegyeztethetetlen a közterületen élés, illetve az élethez való jogot is veszélyezteti.³¹² Ugyanígy érvel Szívós Mária is az 166/B/2011. AB határozathoz fűzött különvéleményében, amelyben az állam elesettekről való gondoskodási kötelezettsége körében megvalósuló intézkedésnek értelmezi a „hulladékból történő táplálkozás” és „az abban való turkálás”, mint az emberi méltósággal összeegyeztethetetlen magatartásformák tiltását. Emellett az alkotmánybíró szerint a jogalkotó egyértelmű célja az ilyen típusú rendelkezésekkel, hogy az embereket rábírja arra, hogy vegyék igénybe az erre a célra kialakított szociális intézményrendszert.³¹³ Az érvrendszer megjelenik a Belügyminisztérium a III/1628-18/2018-as alkotmánybírósági ügyhöz fűzött állásfoglalásában is, amely szerint az életvitelszerű közterületen tartózkodás elleni állami fellépés és a cselekmény szankcionálása egyik fő indoka a hajléktalan emberek védelme az őket fenyegető bűncselekményektől³¹⁴ és az egészségügyi szegregációtól³¹⁵. Emellett azt is hangsúlyozza a dokumentum, hogy a szabályozás új

³¹⁰ Gyanúsítottak bilincsben, 17.o., https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Orsz%C3%A1gi_jelent%C3%A9s_2019_FINAL-1.pdf

³¹¹ például Országgyűlési Napló 2010-2014, 119. ülésnap (17.10.2011), 228.felszólalás; Országgyűlési Napló 2010-2014, 254. ülésnap (2013.02.29), 20. felszólalás

³¹² Országgyűlési Napló 2010-2014, 254. ülésnap, 32. felszólalás

³¹³ 166/B/2011. AB határozat

³¹⁴ A Belügyminisztérium állásfoglalása a III/1628-18/2018. számú ügyben, 24.o.:

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf)

³¹⁵ A Belügyminisztérium állásfoglalása a III/1628-18/2018. számú ügyben, 25.o.:

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf)

szemlélete „jelentősen növeli az utcán élő emberek esélyét arra”, hogy „az emberi méltóságukat visszanyerve hazai integrációs projekteket ismerjenek meg és azokhoz csatlakozzanak”.³¹⁶ A guberálás, az életvitelszerű közterületen tartózkodás tilalmazása és szankcionálása a fenti érvelés mellett a Young-i (2009:10-11) érdektelen beavatkozás koncepciójába illeszkedik.

Az egyik legfontosabb kérdés ezzel az érveléssel kapcsolatban az, hogy a hajléktalan emberek emberi méltósághoz való jogát vajon tényleg a guberálás és az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálásával lehet-e biztosítani akkor, mikor erre a szociálpolitika eszköztárában sokkal alkalmasabb módszerek vannak. Az Alapvető Jogok Biztosa is arra az álláspontra helyezkedik, hogy még abban az esetben is, ha létezik tényleges alternatíva az „utcán élésre” nézve, mindenképpen „szakmai és jogi mérlegelést igényel, hogy milyen eszközökkel ’motiválhatók’ az érintett személyek”, különösen az emberi jogok tiszteletben tartása követelményének figyelembevételével.³¹⁷ Erősen kétséges az is, hogy mennyire lehet eredményes, ha a rászorulókat és a szociálisan hátrányos helyzetben élőket az állami erőszakmonopóliumot a leginkább kifejező büntetőjoghoz meglehetősen közel álló szabálysértési jog eszközeivel próbálja a jogalkotó rákényszeríteni arra, hogy az egyébként elégtelen szociális ellátórendszerre hagyatkozzanak létfenntartásuk érdekében. Ez a típusú megoldás jó példa arra, amit Young (2009:10-11) érdektelen beavatkozásnak nevez, hiszen csupán a retorika szintjén szolgálja a védeni kívánt csoport érdekeit, de valójában nem jelent számukra érdemi segítséget. A foucaulti büntetések egyik fő jellemzője, hogy retorikailag nem csupán természetes szükségletnek kell látszaniuk, de úgy is kell tűnniük, hogy azokra az elkövető érdekében kerül sor (Foucault 1995:109). A témával foglalkozó újságcikkek egy része is azzal érvel, hogy a kriminalizáló megoldás hasznos a hajléktalan emberek számára, hiszen állami pénzügyi támogatás is kapcsolódik hozzá, amelyet a hajléktalanszállók fejlesztésére fordítanak majd.³¹⁸ A cikkek azonban adósak marad annak magyarázatával, hogy a kriminalizálás miért szükséges eleme ennek az intézkedéscsomagnak.

³¹⁶ A Belügyminisztérium állásfoglalása a III/1628-18/2018. számú ügyben, 25.o.: [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1II%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf)

³¹⁷ AJB 1040/2012, AJB 6724-2010 Indítványkiegészítés

³¹⁸ <https://ripost.hu/cikk-vegrevmatol-oriasi-valtozasok-jonnek-a-magyar-utcanon>, <https://ripost.hu/cikk-ezert-t-ntek-el-az-aluljarokbol-a-hajlektalanok>, <https://ripost.hu/cikk-igy-segitenek-a-hajlektalanok-kutyain>

Ebben a körben az Alaptörvény negyedik módosításának a vitája során vetődött fel az a probléma, hogy vajon elégséges-e az Alaptörvénybe foglalni azt, hogy az **önkormányzatok „törekszenek”** arra, hogy valamennyi hajlék nélkül élő személy számára szállást biztosítsanak és nem lenne-e – különösen a kriminalizáció kontextusában – helyénvalóbb kifejezetten kötelezettség-formában előírni az önkormányzatok részére a megfelelő hajléktalan-ellátórendszer kiépítését.³¹⁹ Nem kétséges, hogy kívánatos lenne valamilyen garancia-rendszert megfogalmazni arra az esetre, ha egy önkormányzat nem teljesíti ezzel kapcsolatos alkotmányos köteleességét. Az életvitelszerű közterületen tartózkodás minden esetben megkérdőjelezhető kriminalizálása és szankcionálása még súlyosabb esetét eredményezi a méltánytalanságnak, ha az ezt végrehajtó önkormányzat nem teszi meg a szükséges és elégséges lépéseket a hajléktalan-ellátás és a rászorulóknak védelmi rendszerének kiépítése érdekében.

Ahogy azt a józsefvárosi rendelet visszásságait leíró elemzésben kifejtettem, a hajléktalanság kriminalizálását megvalósító szabályok a hajléktalan emberek alapvető jogait nem védik, hanem megsértik. Ilyen többek között az emberi méltósághoz való jog sérelme, hiszen a kriminalizálás azt sugallja, hogy a hajléktalanság, mint életmód jelent veszélyt a társadalomra és az életvitelszerű közterületen tartózkodás magatartásformájának minden gyakorlója biztonsági kockázatot jelent a közösségre nézve. Egyértelműen sértik az ilyen típusú rendelkezések a tartózkodási hely szabad megválasztásának jogát és a mozgásszabadságot is, hiszen a közterületek használatából egy csoportot élethelyzetük miatt zár ki.

Az érdemtelen szegénység fogalmának szerepe

Ferge Zsuzsa 1999-ben azt írta, az **érdemtelen szegénység** ezeréves koncepciója visszatérésének lehetünk tanúi (Ferge 1999). Garland (2002:196) a büntetések és a jóléti szolgáltatások későmodernitásbeli viszonyrendszerének elemzésekor az érdemtelen szegénységgel kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy az olyan teóriák, mint a racionális döntés elmélete, az egyének reszponzibilitációja vagy a fenyegető alsóbb osztályokról alkotott részben politikai indíttatású elméletek nem csupán általánosságban befolyásolják a szakmai politikákat, de kifejezett hatással vannak a szegényekkel kapcsolatos szakpolitikák alakulására is.

³¹⁹ Országgyűlési Napló 2010-2014. 254. ülésnap, 36. felszólalás, illetve Országgyűlési Napló 2010-2014. 255. ülésnap, 262. felszólalás

A szerző azt is kiemelte, hogy a huszadik század szakpolitikáit - egészen a század utolsó évtizedéig – jellemzően szociális és jóléti indokok vezérelték, napjainkban azonban előtérbe kerültek a közgazdasági okok és magyarázatok ezen a téren (Garland 2002:188-190, 196). A hajléktalanság kriminalizálása mögött is húzódhat egy hideg, rövidtávú gazdasági költség-haszon elméleten alapuló számítás, amely értelmében előnyösebb – olcsóbb, gyorsabb, látványosabb - a hajléktalanság problémáját a kriminálpolitika eszköztárába tartozó módszerekkel kezelni, mint szociálpolitikai, gazdaságpolitikai intézkedésekkel. Az Alaptörvény negyedik módosításáról szóló javaslatához is érkezett olyan módosító javaslat, amely arra irányult, hogy a XXII. cikk (3) bekezdésében a „mindenki számára biztosítsa” fordulat „állampolgárai számára segítséget nyújtson”-ra változzon. Az indoklásban az emberhez méltó lakhatás feltételei megteremtésében az egyéni felelősség szerepének fontosságát hangsúlyozta.³²⁰ A szabálysértési törvény 2013-as módosításának bizottsági vitája során is szóba került, hogy a hajléktalan emberek mit tesznek azért, hogy előnyösebb élethelyzetbe kerüljenek, hogy „mit ajánlanak fel annak érdekében, hogy a közterületek rendben legyenek”, illetve hogy a hajléktalansággal kapcsolatos problémák megoldásában a hajléktalan embereknek is van felelősségük.³²¹

A módosító javaslat és az említett érvelés az egyének reszponzibilitációjának kontextusába illeszkedik. Ahogy az 1913-as törvény esetében is, a 2000-es évek jogi szabályozása körüli politikai diskurzusban is felmerült a hajléktalan emberek – a szegénység – két részre osztása: érdemes és érdemtelen hajléktalan emberek/szegényekre.³²² Az érdemesség koncepciója kialakításának egyik módja kivételes esetek „jó példaként” történő bemutatása olyan módon, hogy ott a dolgoz, becsületes szegények éles ellentétben állnak a lusta, munkakerülő, dologtalanok csoportjával, akik így segítségre és szolidaritásra sem érdemesek. *„Mégsem élt soha közterületen, és mindig tiszta, ad magára.”*³²³ *“Sokan válnak azért hajléktalanná, mert összeférhetetlenek, iszákosak, életmódjukat nem viseli el a környezetük. N.J. azonban soha nem ivott, nem dohányzik, nem bántott senkit - egyszerűen belekényszerült ebbe a helyzetbe.”*³²⁴ Az ilyen típusú újságcikkek közös jellemzője, hogy a „jó példa” bemutatásának célja az, hogy azt sugallja, aki nem annak megfelelően viselkedik, az ezt saját hibájából nem teszi és így felelős a sorsáért.

³²⁰ T/9929/47 módosító javaslat

³²¹ Alkotmányügyi Bizottság 2013.09.09., Önkormányzati és területfejlesztési bizottság 2013.09.09.

³²² Alkotmányügyi bizottság 2013.09.09., Önkormányzati és területfejlesztési bizottság 2013.09.09.

³²³ <https://ripost.hu/cikk-igy-is-lehet-27-eve-hajlektalan-megsem-az-utcan-el>

³²⁴ <https://ripost.hu/cikk-igy-is-lehet-27-eve-hajlektalan-megsem-az-utcan-el>

Az önhiba kérdése a társadalom tagjainak véleményében is megjelenik, bár nem tekinthető domináns álláspontnak a hajléktalanságot erre visszavezető nézet. A Menhely Alapítvány 2013-as reprezentatív felmérése szerint a megkérdezettek egyharmada gondolta úgy, hogy a hajléktalan emberek maguk tehetnek arról, hogy ilyen helyzetbe kerültek.³²⁵ A hajléktalanná válás oksági folyamatait vizsgáló kutatások szerint azonban a lecsúszásra „egészen más esélyük van a különböző embereknek, és ez az esély attól függ, hogy kinek milyen széles társadalmi margó, mozgástér adatott” (Breitner 2013:94). A “Február 3” kutatásokban közvetlen okként az esetek többségében rideg és konfliktusos családi viszonyok, áthidalhatatlan párkapcsolati nehézségek, nagyfokú szegénység, munkanélküliség és a helyi munkalehetőségek hiánya szerepelnek, de sok esetben felmerült az önállósodás, egy régmúltban bekövetkezett konkrét esemény, a lakásmaffia szerepe is (Breitner 2013:97-99, Györi 2013b, Gurály *et al.* 2013). Egy, a hajléktalan nők élettörténetét vizsgáló magyarországi kismintás kutatásban az alábbiak szerepeltek a hajléktalanná válás közvetlen okaiként: állami gondozásból közvetlenül vált hajléktalanná, szülő által elkövetett szexuális erőszak, családtag által elkövetett bántalmazás, rendezetlen probléma hozzátartozói kapcsolatban, hozzátartozó halála, munkanélküliség és az albérlet felmondása, lakásmaffia szerepe (Szoboszlai 2012:114). A közvetlen okok legtöbbször egy hosszú folyamat betetőzését jelentik, vagy egy olyan körülményt, amely a hosszútávú lecsúszás mellett nem tette lehetővé a lakhatás megtartását. Az elméleti bevezetőben tárgyalt kritikai kriminológiai elméletek, sőt már Merton feszültség-elmélete is arra hívta fel a figyelmet, hogy a különböző társadalmi osztályokból vagy rétegekből származó embereknek nem ugyanolyanok az esélyei a társadalomban jogilag és informálisan elfogadott úton sikert elérni. A hajléktalanság példája azt mutatja, hogy a pénzügyi és más területeken történő lecsúszásra is jóval nagyobb az esélye a már eleve marginalizált vagy annak közelében levő csoportokból származó embereknek. Ebből következően az egyén teljes mértékű felelőssé tétele saját sorsáért morálisan és logikai alapon is megkérdőjelezhető álláspont.

Ebben a kontextusban érdemes hajléktalan ember az, aki a jogalkotó értelmezési keretein belül nem saját hibájából vált hajléktalanná és aktívan próbál javítani státuszán. Érdemtelen pedig az, akit helyzetéért hibásnak bélyegeznek és magatartása nem felel meg annak a képnek, amelyet a jogalkotó a „helyzetén javítani akaró

325

http://www.menhely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3021%3Asajtokoelzemeny&catid=13%3Amedia&Itemid=75

hajléktalan emberről” megalkotott. Rendkívül képlékeny és a szinte a jogbiztonságot veszélyeztető módon szubjektív, hogy egy ilyen jellegű jogi szabályozás esetén mi számít ebben a szövegkörnyezetben saját hibának, illetve elégséges mértékű, a helyzet javítása érdekében tett aktív magatartásnak. Ebbe a gondolati körbe illeszkednek azok a nézetek, amelyek – csakúgy, mint a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvény esetében – az érdemeseket segítenék, az érdemteleneket pedig büntetnék.

A hajléktalan emberek élethelyzetük miatti szankcionálása értékválasztáson alapul. Ez a jog világában nem idegen, hiszen a jog számtalan esetben védelmez bizonyos értékeket más értékek „kárára” és helyez egyes értékeket az összes többi fölé. A hajléktalanság kriminalizációjának története során azonban a jogalkotásban kimondva és kimondatlanul mindvégig jelen volt a munkakerülés és a lustaság, mint a társadalomra veszélyes jelenség (lásd Foucault 1995:106). A csavargók, a munkakerülők, a hajléktalan emberek büntetése így nem csupán egy élethelyzetet, de egy feltételezett értékválasztást is szankcionál.

A szociálpolitika jelentősége

Ahogy számos kutató rámutatott korábban (lásd például Christie 2000, Gönczöl 2001, Wacquant 2009, Borbíró 2014), a punitív tendencia részeként a nyugati országok egy részében is megfigyelhető a **kriminálpolitikai eszközrendszer térnyerése a szociális problémák látszólagos megoldására** (pontosabban: láthatatlanná tételére). Borbíró (2014:42) szerint az exkluzív kriminálpolitikák legtisztább megjelenési formái a jogalkotó által vélt társadalmi feszültségeket a büntetőjog eszközeivel kívánják kezelni ahelyett, hogy a jóléti, illetve szociális intézkedések alkalmazásához fordulnának megoldásért. Ezek a gondolatok akár túlzásként is hathatnak a hajléktalanság kriminalizációjáról írva, de a jogalkotó mögöttes szándékát, az egyes jogszabálytervezetek előszavait és a magyarországi jelenlegi kriminálpolitikai tendenciákat figyelembe véve úgy vélem, hogy az életvitelszerű közterületen tartózkodás büntető jellegű jogellenesnek minősítése a fent vázolt folyamatokba illeszkedik.

A hajléktalanság szociális probléma, amelyre a kriminalizáció nem adhat hosszútávon megnyugtató és működőképes megoldást, mert csak rövid távon segíthet ideiglenesen eltüntetni a jelenséget a közterületekről, a többségi társadalom látóköréből. A negyedik Alkotmánymódosítás parlamenti vitájában is elhangzott ellenérvként, hogy a kriminalizálás érdemi megoldást nem jelent a hajléktalanság mögött húzódó szociális problémákra és hatékonyabb szabályozási fordulat lehetne

például a lakhatáshoz, vagy akár az emberhez méltó lakhatáshoz való jog alkotmányos alapjogként való deklarálása.³²⁶ A lakás azonban csupán a probléma egy részére jelentene választ, a szociális háló egyéb intézményeinek igénybevétele nélkül ez sem lenne elégséges a jelenség megoldásához. Ma Magyarországon ha egy hajléktalan ember „lakáshasználathoz jut, egyfajta vákuumban találja magát: a hajléktalan-ellátás már nem segíti, a családsegítő még nem segíti” (Breitner 2016:85). A reálisan hozzáférhető lakás természetesen hatalmas segítséget jelentene azoknak, akik mentálisan és fizikailag is munkaképes állapotban vannak, azonban például a munkakeresésben és a munkaerőpiaci helyzet javításában nyújtott támogatások nélkül ez is kevés. A „Február 3” megkérdezések eredményei is azt mutatják, hogy a munkából (is) élő hajléktalan emberek többsége nem tudna lakást fenntartani csupán a munkavégzésből származó jövedelméből (Gurály *et al.* 2013:71). Emellett a 2017-es adatfelvétel során a megkérdezettek 40 százaléka azt mondta, nehézséget okozna neki, ha segítség nélkül, magányosan kellene élnie, 20 százalékuk pedig kifejezetten úgy vélte, hogy betegsége vagy tartós fogyatékossága miatt nem is tudna segítség nélkül élni.³²⁷ Egy magyarországi hajléktalan emberekkel folytatott narratív beszélgetéseket bemutató kutatás eredményei arra utalnak, hogy a hajléktalanná válást megelőző életben is találhatók feldolgozatlan traumák, de maga a hajléktalanná válás is traumaként jelentkezhetsz (Fehér 2010:46). Ez szükségessé teheti a segítségnyújtás más formáinak – például pszichológiai segítségnyújtás – alkalmazását is a traumák feldolgozása érdekében, és ez segíthet a munkakeresésben, a munkahely megtartásában és a családi, baráti kapcsolatok építésében is. Ezen tényezők fontossága a hajléktalan élethelyzet megszüntetésében, és korábban említett felmérések adatai is azt támasztják alá, hogy a büntetés vagy a hajléktalansághoz kapcsolódó magatartások tiltása semmilyen tekintetben nem jelent megoldást a helyzetre, hiszen ez nem oldja meg a hajléktalansághoz vezető életkörülményekben rejlő oksági folyamatokból adódó problémákat.

Az Alkotmánybíróság egyértelműen megfogalmazta, hogy például a szemét kivétele a szeméthyűjtőből sokkal inkább tekintendő egy súlyos, akár az életben maradáshoz is fenyegető élethelyzet következményének, mint az egyén személyes preferenciáin alapuló választásnak. A testület e tárgyú határozatában azt is hangsúlyozta, hogy a rossz helyzetben lévő emberek megsegítése a szociális

³²⁶ Országgyűlési Napló 2010-2014. 255. ülésnap, 274. felszólalás és Országgyűlési Napló 2010-2014. 255. ülésnap, 278. felszólalás

³²⁷ <https://bmszki.hu/hu/februar-harmadika-munkacsoport/eves-adatfelvetelek>

ellátórendszer feladata lenne, de mivel annak lehetőségei jelenleg hazánkban limitáltak, mindig lesznek segítségre szoruló emberek, akik kívül maradnak a szociális háló nyújtotta kereteken. Ezeknek az embereknek pedig a fent említett magatartásforma az életben maradás kulcsát is jelentheti.³²⁸

³²⁸ AB határozat 166/B/2011

III.2. Az utcai prostitúció – erkölcsi alapú tiltás és kirekesztés

III.2.1. A prostitúció vizsgálatának irányai a dolgozatban

A **prostitúció szabályozásánál** az egyes országok regulációi különböznek abban, hogy a következőkben vázolt szempontok közül mely értéket érvényesíti a jogalkotó, amit ezáltal a többi fölé helyez. A szabályozás kialakításakor figyelembe vett, illetve általánosságban az utcai prostitúcióval kapcsolatban felmerülő szempontok mélyebb vizsgálatához itt is az általam kialakított **négy elemzési dimenziót** alkalmaztam és az alábbi főbb pontokra koncentráltam:

1. A *bűnözési félelem* körében arra a kérdésre kerestem a választ, hogy milyen elemekből tevődik össze a prostitúcióhoz kapcsolódó bűnözési félelem és mit mutatnak az ezzel kapcsolatos kutatások. Ezen kívül e témán belül vizsgáltam a prostituáltakkal szemben elkövetett erőszakos cselekményeket is. Arra a kérdésre is koncentráltam, hogy a prostitúcióhoz kapcsolt bűnözés vagy közterületi rendetlenség indokul szolgál-e a szabályozási szigorításokhoz vagy a prostituáltak védelmét szolgáló intézkedésekhez.
2. A *városi tér politikájának* problémaköre keretében azt vizsgáltam, hogy mi alakíthatja, alakíthatta ezek társadalmilag elfogadott összképét és viszonyrendszereit oly módon, hogy az utcai prostitúciónak vagy a nyilvánosan hirdetett bordélyházaknak helye sincs a megálmodott városképben.
3. Vizsgáltam, hogy jelen van-e a *rendképpel és kontrollal* kapcsolatos elem valamennyi szabályozási gyakorlatban (ideértve a legmegengedőbb szabályozási modellel rendelkező országokat is). Ezen kívül arra voltam kíváncsi, hogy az egyes prostitúciós formákon belül a rendőrség tevékenységét az utcai prostitúcióra, mint a legláthatóbb megjelenési formára koncentrálja-e.
4. A prostitúció szabályozása esetében is vizsgáltam a szakpolitikai inkonzisztenciát, hogy megfigyelhető-e a *büntetőjog térnyerése* a szociálpolitikai megoldások háttérbe szorulása mellett. Ezen belül arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy amennyiben ez így van, akkor mi a büntetőjogi a prostitúcióval kapcsolatos jelenségekre koncentráló büntetőpolitika iránya. Emellett kíváncsi voltam arra is, hogy a prostitúció kriminalizálása milyen további problémák kialakulásához vezethet.

III.2.2. A prostitúció szabályozásáról általában

A prostitúcióval kapcsolatos szabályozást számtalan szempont és jelenség befolyásolhatja. E fejezetben a központi szerepet az utcai prostitúció vizsgálata játssza, amely a dolgozat témája szempontjából a prostitúció formái közül a legjelentősebb. Ennek oka, hogy a prostitúció látható formáival kapcsolatban különösen erőteljesen érvényesül a kirekesztés. Ettől függetlenül nem kétséges azonban, hogy a területi elkülönítés szempontjából lényeges a „piros lámpás negyedek”, a bordélyházak, illetve az „ablak-prostitúció” jelenségét is a vizsgálat tárgyává tenni, hiszen ezek is eshetnek olyan szabályozás alá, amelyek területi szeparációt eredményeznek.

A prostitúció esetében a kirekesztés háttérben mind retorikailag, mind valódi okként **erkölcsi szempontok** rejlenek. Az erkölcs – vagy közerkölcs – itt a normaalkotó és/vagy a közösség által kimondva vagy kimondatlanul meghatározott erkölcsi megfontolásokra, szabályokra, elfogadható viselkedésformákra utal. A közerkölcs tényleges tartalma a társadalom többségének vagy a véleményformálásra és az értékrend a jogalkotásba történő integrálására képes részétől származik.

A prostitúció jelenségét elítélő erkölcsi megfontolásoknak két iránya van, amelyek a prostitúció döntően gender-centrikus jellegén alapulnak:

- a) Az egyik álláspont a szexuális kapcsolatoknak az üzletszerűségeen alapuló vagy házasságon/kapcsolaton kívüli formáját ítéli el. Ez jelentheti csak a prostituált vagy a jelenség minden szereplőjének elítélését. A prostituált elítélésének oka itt a patriarchális társadalom által meghatározott szerepekben keresendő, amelyben a nők szexuális szabadságát fenyegetésnek érzékelhetik. Ezen a megfontoláson alapulnak például vagy csupán a prostituáltat vagy a jelenség minden szereplőjét kriminalizáló szabályozások.
- b) A másik nézőpont a prostitúciót kihasználókat ítéli el és a prostituáltat vagy önálló, felelős aktorként vagy áldozatként kezeli. Bár szabályozási szempontból ez akár teljesen ellentétes megoldásokhoz is vezethet, a két válfaj esetében közös, hogy a nők – illetve a prostituáltként dolgozók – kihasználása az erkölcsileg elítélendő motívum, nem a szexualitás.

A prostitúcióval kapcsolatos szakirodalom túlnyomó része exkluzívan a női prostituáltokról szól, tekintet nélkül arra, hogy a szerző a feminista álláspontok egyikét képviseli vagy attól eltérő nézőpontot. Ennek egyik magyarázata, hogy a jelenleg rendelkezésre álló kutatási adatok szerint a prostituáltként dolgozó vagy prostitúcióra kényszerített személyek nagy többsége a nők közül kerül ki, mind magyarországi, mind

világviszonylatban (Egger *et al.* 1991:109-110). Ennek oka minden bizonnyal részben a keresleti oldal igényeiből, részben a nők társadalmi berendezkedésből eredő sebezhetőbb helyzetéből ered, amely még a legfejlettebb nyugati demokráciákban is megfigyelhető. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a **férfi és transznemű prostituáltak** sok esetben a női prostituáltaknál is fokozottabban rejtett környezetben dolgoznak többek között a társadalomban jelenlevő homo-és transzfóbia illetve a férfi és transznemű prostituáltakat még a női prostituáltaknál is erőteljesebben sújtó társadalmi előítéletek miatt. A rejtett környezetben való megjelenés pedig fokozza a szegregációt. A 2012-es Donovan-jelentés szerint a férfi prostituáltak jóval kevésbé rendszeresen és inkább alkalmi jelleggel dolgoznak az utcán, mint a női vagy a transznemű prostituáltak (Donovan *et al.* 2012:20). Így e személyi kör nagyságrendi meghatározása jóval jelentősebb nehézségekbe ütközik. Ennek ellenére mégis valószínűnek látszik, hogy javarészt helytállóak azok az adatok, amelyek értelmében a prostituáltak többsége nő.

A szakirodalom meglehetősen szűkszavú a férfi vagy transznemű utcai prostituáltakkal kapcsolatban még az olyan országokban is, ahol ez egyébként viszonylag gyakori jelenségnek tekinthető.³²⁹ Mc Cabe (2014:91) ki is emelte, hogy a férfi prostituáltakkal foglalkozó kutatások és szakirodalom javarészt a HIV vírus terjedésére, illetve az annak megelőzésével kapcsolatos tudatosságra és figyelemfelhívásra koncentrálnak, és a vonatkozó kutatások terepe szinte kivétel nélkül az Amerikai Egyesült Államok, ami miatt például a részvételi faktorokról sem tudni, hogy vajon azok általánosíthatók vagy csupán az egyesült államokbeli személyi körre igazak. Ez nem csak a témáról kapható teljes képet árnyékolja be, hanem azt is jelenti a gyakorlatban, hogy a férfi és a transznemű prostituáltak a szabályozás, az ezzel kapcsolatos szakpolitikák és a prostitúcióról folytatott általános diskurzus számára is láthatatlanok (Hubbard 2008:1751). Bár a férfi prostituáltak többsége nem az utcán dolgozik, mégis ez a szegmens az, amelyre a vonatkozó kutatások nagy része irányul (Kaye 2007:38). A prostitúcióval kapcsolatosan liberális, megengedő szabályozást folytató Új Zélandon például majdnem ismeretlen a férfi utcai prostituált fogalma (Armstrong 2016:289) és hasonló a helyzet Helsinkiben is (Tani 2002). Ennek ellenére

³²⁹ A szakirodalom rendkívül kis mértékben foglalkozik a prostitúcióval érintett más nemekkel, még olyan témájú kutatásokban és cikkekben is, ahol a prostituáltak neme nem jelent meghatározó tényezőt. Fokozottan igazak az előbbi állítások az utcai prostitúcióra, mind a nemek arányát, mind az alulkutatottságot és a szakirodalmi mellőzöttséget illetően. Az utcai prostitúció esetében a nők aránya még kiemelkedőbb a már említett okoknak köszönhetően. Ettől függetlenül nem lehet a prostitúció e formáját sem kizárólag nők által végzett tevékenységnek tekinteni.

természetesen nem állíthatjuk azt, hogy férfi prostituáltak egyáltalán nem dolgoznak közterületeken (lásd például Ellison *et al.* 2016). Hubbard (1998:270) rámutatott, hogy annak ellenére, hogy az 1990-es évek végén emelkedőben volt az utcán dolgozó férfitprostituáltak száma a brit városokban, mégis a női prostitúció az, amely az ezzel kapcsolatos vitákat generálta, és amely az ezzel kapcsolatos diskurzusban a prostitúció fogalmát megtestesíti. Egy 2004-es skót jelentés (Scottish Executive) szerint kifejezetten genderspecifikus válaszokat kellene kidolgozni a prostitúcióra. Ezt indokolja az is, hogy a prostitúcióban való részvételnek és így az abból történő kilépésnek is genderspecifikus okai, illetve feltételei lehetnek.

A prostitúció jelenségének tág értelemben vett szereplői körében is egyértelmű egyenlőtlenség figyelhető meg a férfiak és a nők között. Míg a szolgáltatást nyújtók, a prostituáltak körében a nők vannak többségben, addig az azt kihasználók, vagyis a kliensek és a futtatók körében egyértelmű férfi-többség figyelhető meg. Kovács (2016:156) magyarországi kutatása szerint a válaszadók 96 százaléka esetében férfi volt a futtató.

Jelen dolgozatban a prostituáltakról általában nemtől függetlenül beszélek. Azokban a témákban, alfejezetekben, amelyekben a biológiai nem vagy a gender kérdése jelentőséggel bír, azt mindig kiemelem.

A **magyar politikai vitákban** is felmerül a prostitúció kérdése (főként annak utcai formája), mint a növekvő bűnözés, a romló közbiztonság vagy esetleg az erkölcsök bomlásának a szimbóluma, illetve mint a közterületek rendjét sértő magatartás.³³⁰ Érdemes megvizsgálni, mi az oka annak, hogy sokszor strukturális szintű szociális problémák tüneteként kialakuló jelenségeket szociálpolitikai, egészségügyi-politikai vagy akár oktatáspolitikai megoldások helyett kriminálpolitikai, adminisztratív szabályozási eszközökkel kísérelnek meg kezelni.

A prostitúcióval kapcsolatos szabályozásra számtalan szempont hatással lehet. A szakpolitikai irányelvek kialakulásában szerepet játszhatnak például olyan tényezők, mint a történelmi hagyományok, a feminista álláspontok térnyerése, a valláshoz kapcsolódó erkölcs-felfogás, a város vagy ország szocioökonómiai helyzete és a politikai kultúra (Holmes 2014:80). A feminista megközelítés nem csupán az utcai prostitúcióval kapcsolatos szabályozásra volt hatással, hanem a prostitúcióról való gondolkodásmódot és a jelenség általános jellegű szabályozásával kapcsolatos

³³⁰ Lásd például Ogy. Naplók/248. ülésnap (2001.12.12.), 116. felszólalás; 233. ülésnap (2001.10.18.), 124. felszólalás, 201. ülésnap (2001.04.18.), 410. felszólalás, 152. ülésnap (2000.08.23.), 115. felszólalás, 141. ülésnap (2000.05.22.), 276. felszólalás, 141. ülésnap (2000.05.22.), 288. felszólalás, 196. ülésnap (2012.05.30.), 282. felszólalás

nézeteket is átformálta, így mindenképpen szükséges áttekinteni az erre a kérdésre vonatkozó legfontosabb feminista eszméket.

III.2.3. A prostitúció megközelítése a feminista kriminológiában

A **feminista kriminológia** két, egymással teljesen ellentétben álló oldalról közelíti meg a prostitúció kérdését.

A) Az egyik irányzat szerint a prostitúció, és minden, a szexualitással kapcsolatos munkavégzés a nő saját teste, önmaga feletti önrendelkezési jogának kifejeződése, és mint ilyet, nem szabad tilalmazni. Ezen álláspont képviselői a prostituáltak szankcionálását egyértelműen elutasítják. Emellett szerintük általánosságban is helytelen a két fél szabad akaratából történő megegyezésén alapuló prostitúciót a büntetőjogi szabályozás körébe vonni, hiszen a nőknek joga van ahhoz, hogy saját maguk felett rendelkezzenek, saját testüket akár ilyen jellegű pénzkeresetre is használják.

Ennek megfelelően arra hivatkoznak, hogy a **prostitúció ugyanolyan munka**, mint bármely másik, így tehát a prostituáltakat ugyanazon jogok illetik meg, mint más munkavégző embereket. Az ausztrál libertáriánusok például a prostituált tevékenységét egy felszolgálóéhoz hasonlították – amennyiben a prostituált is egy bizonyos típusú szolgáltatást nyújt fizetségért cserébe – és a bordélyházak megszervezését is a vendéglátó egységek mintájára képzelték el megvalósítani, rendszeres egészségügyi, köztisztasági, adóügyi vizsgálatokkal (Frances *et al.* 2007:311).

A szerződéses elmélet képviselői ugyancsak arra az álláspontra helyezkednek, hogy a prostituált egy bizonyos fajta munka elvégzését vállalja meghatározott időtartamban, az ellenszolgáltatás, amit cserébe kap, pedig pénz (Pateman 1999:54). A teória szerint tehát szolgáltatások cseréje megy végbe egy szerződéses viszony keretében. A szerződéses elmélet kulcsfontosságú eleme, hogy a prostituált nem saját magát bocsátja áruba, nem magát vagy a testét adja el vagy adja bérbe meghatározott időre, hanem egy bizonyos típusú szolgáltatást nyújt. Az elmélet hívei szerint tévesek azon nézetek, amelyek szerint a prostituált megalázza magát vagy sérül emberi mivoltában a tevékenysége során, hiszen csupán egy szolgáltatást kínál ellenszolgáltatásért cserébe (Pateman 1999:55).

A nők önrendelkezési jogának teljes elfogadása és a prostitúció szerződésen alapuló munkavégzésként történő elismerése mellett az irányzat híveinek kiemelt célja még a prostituáltakat sújtó társadalmi megbélyegzettség megszüntetése is (Kilvington *et al.*

2001:79). A most ismertetett feminista irányzat képviselői tehát a felek beleegyezésén alapuló prostitúció teljes legalizálása mellett érvelnek, elsősorban a nők önrendelkezési jogára hivatkozva. Az elmélet természetesen kiterjeszthető a férfiak prostitúciós tevékenységére is. Ez az elméleti irányzat dominál például a későbbiekben bemutatandó holland szabályozásban.

B) A másik, ezzel teljes mértékben ellentétes nézeteket valló feminista irányzat szerint a prostitúció a nőket sújtó, a társadalom minden szintjén **intézményesült elnyomás** egyik megjelenési formájának tekinthető. A prostitúciót alapvetően női prostituáltak és férfi kliensek között végbemenő jelenségként értelmezik. Pateman (1999:55) rámutatott, hogy a prostituált szó említésekor az emberek hagyományosan nőkre asszociálnak és a prostituáltak többsége valóban nő, akihez férfiak fordulnak a szolgáltatásért. Nem elhanyagolható azonban a férfitprostituáltak száma sem, akik szexuális szolgáltatásaikat férfiak számára kínálják (Pateman 1999:55, lásd még McCabe *et al.* 2011 és 2014, Ellison *et al.* 2016). A kliensi oldalon megjelenő nők aránya tehát rendkívül kicsi.

E feminista irányzat híveinek véleménye szerint a prostitúció a szexuális szórakoztatás egyik formájaként történő normalizálása - amelynek keretében elméletileg egyenlő felek közötti szolgáltatások cseréjéről van szó - a neoliberális politikai irányzatoknak köszönhető, és amit korábban a nők kizsákmányolása súlyos formájának tekintettek, az mára a nők jogává vált a szexuális szabadság és az önrendelkezési jog jegyében (Eckberg 2004:1187-1188). Visszaautasítják a gyakran emlegetett közhelyet, amely szerint a prostitúció a „legősibb mesterség” és úgy gondolják, hogy a prostitúció csak egy olyan, a férfiak által uralt társadalomban lehet elfogadott, ahol a férfiak természetesnek tartják, hogy szexuális igényeikre a megfelelő intézményt a „pénzért hozzáférhető nők” jelentik (Pateman 1999:57).

Úgy vélik, hogy a prostitúcióban való részvétel sosem szabad választáson alapul (Kesler 2002:223). Az utcai prostitúcióba belépést olyan tényezők együtthatása következményeként írják le, mint a futtatók tevékenysége – rábeszélés, fenyegetés, ígéretés, csábítás -, alkohol-vagy kábítószerfüggőség, adósság és anyagi nehézségek, korábban átélt kapcsolati vagy családon belüli erőszak, „lecsúszás” a prostitúciós hierarchiában magasabb szinten álló formákból, illetve egyéb szocializációs hatások (például barátság egy prostituáltként dolgozó nővel) (Kennedy *et al.* 2007).

Nem tartják egyenértékűnek azt, amikor egy férfi sportoló „eladja” magát egy sportklubnak azzal, hogy egy nő eladja magát szexuális célra (Pateman 1990:60). A szexualitás esetében nem tartják lehetségesnek a pusztán „szolgáltatásnyújtást” az „én”

és a szexualitás elválaszthatatlan kapcsolata miatt (Kesler 2002:224). Az irányzat a prostitúciót végső soron a nők elleni erőszak egyik megnyilvánulásának tartja, párhuzamot vonva a prostitúció, a pornográfia, a szexuális erőszak és a családon belüli erőszak között. A prostitúciót egy olyan társadalmi jelenségnek tekintik, amelyet a nőket sújtó elnyomás és szexuális kizsákmányolás elleni küzdelem keretében meg kell szüntetni (Kilvington *et al.* 2001:55).

A prostitúciót folytatók körében tipikusnak tekinthető az erőszak, gyermekbántalmazás, emberkereskedelem áldozatává válás, illetve a mentális és egészségügyi problémák megjelenése (Matthews 2015:86-90). A prostitúció legalizálása pedig elkerülhetetlenül oda vezet, hogy a szexuális kizsákmányolásnak és erőszaknak ez a formája normalizálódik és megerősíti a férfiak dominanciáját a nők felett (Eckberg 2004:1190). Ebben az értelmezési keretben a legalizáció azt jelenti, hogy az állam támogat egy olyan jelenséget, amelyben a nők annak természetéből adódóan alávetett, kizsákmányolt pozícióban jelennek meg.

A **marxista feminizmus** a prostitúció jelenségét a kapitalista rendszer hiányosságaira vezeti vissza. Kritikai szemléletének központi kérdése, hogy milyen gazdasági folyamatok vezethettek ahhoz egy társadalomban, hogy a nők egy része kénytelen a szexuális szolgáltatásait árusítani (Kesler 2002:221). A kommunista ideológia egyik ma is élő, kínai változata ehhez rendkívül hasonlóan a prostituáltakat áldozatnak, a prostitúciós tevékenység szervezőit, a kerítőket kizsákmányolóknak, a prostitúció jelenségét pedig a társadalmi instabilitás egyik okának tekintik (Shen 2016:205).

III.2.4. A feminizmus hatása a prostitúció szabályozására

A) A svéd-modell

A feminizmus szabályozással kapcsolatos hatására jó példa az ún. **svéd modell**, amelynek elméleti háttérét alapvetően a másodikként bemutatott feminista irányzat adja. Előzetesen hangsúlyozni kell azonban, hogy a svéd szabályozás nem tartalmaz nemekre vonatkozó utalást sem a prostituáltak, sem a kliensek vonatkozásában.

A svédországi szabályozás a prostituáltak kivételével büntetni rendeli a prostitúcióban részt vevő valamennyi szereplőt. Egyes források ezt a megoldást a kriminalizáció valamint a legalizáció kategóriái mellett önálló szabályozási modellként kezelik (Brents *et al.* 2005:272). A regulációnak ez a típusa azonban – jóllehet a jelenség legveszélyeztetettebb szereplőjét, a prostituáltakat valóban nem bünteti – mégis

kriminalizációt valósít meg. Ennek magyarázata, hogy a prostitúció - a felajánlkozás azon esetét kivéve, amit nem követ üzletkötés - a kliens részvétele nélkül nem valósulhat meg, így ha őt szankcionálja a jog, akkor kriminalizálja magát a jelenséget is. Lehetséges a prostitúciónak olyan jogi definíciót adni, amely esetében már a szexuális szolgáltatások pénzért való felkínálása, felajánlása is kimeríti az adott tényállást, de ebben az esetben mégsem valósul meg a prostitúciónak az a lényegi eleme, amelyet mindkét fél az üzletbe történő beleegyezése és az üzlet megvalósulása, azaz a szexuális aktus létrejötte jelent. Ettől függetlenül a jogi szabályozás általában külön kezeli a prostituált és külön a kliens magatartását. A prostituált magatartását általában a fent említett módon határozzák meg, a kliensi cselekmény pedig az üzletbe való beleegyezéssel vagy az üzlet felajánlásával/kezdemenyezésével valósul meg. Az a szabályozás, amely a prostituáltakat nem szankcionálja, a kriminalizáció enyhébb fokának tekinthető ugyan, de semmiképpen sem kezelendő külön kategóriaként, hiszen jelenségszinten az egyetlen, ami nem büntetendő, az a prostituált önkéntes ajánlattétele. Az üzletszerűség maga viszont már igen (tekintet nélkül most arra, hogy annak egyik oldalon álló szereplőjét nem sújtják szankciók). A svédországi szabályozás tehát a kriminalizációnak egy enyhébb formáját valósítja meg, mint az egyesült államokbeli.

A jelenlegi modell 1999 óta működik az országban. A szabályozás alapját az 1998:408-as számú törvény képezi, amely a szexuális szolgáltatások vásárlásának tilalmazásáról szól. Az 1999-es szabályozást megelőzően a svéd állam a prostitúciót szociális problémaként kezelte, ennek keretében többek között állandó jellegű központi támogatásban részesültek a helyi jellegű prostitúcióval kapcsolatos projektek, a tanácsadás és a prostitúcióból való kilépés könnyítését célzó átképzések. Az azonban már ezekről, a szociálpolitika eszköztárába tartozó intézkedésekre is igaz volt, hogy egyértelműen a prostitúció megszüntetését célozták (Kilvington *et al.* 2001:83).

A svéd-modellt kialakító jogi szabályozás mögött az az alapvető gondolat húzódik meg, hogy a svéd állam és a törvényhozás a nők jogi, politikai, szociális és gazdasági egyenlőségének tiszteletben tartása és védelmezése jegyében elutasít minden olyan társadalmi jelenséget, amely azt sugallja, hogy nőket (vagy gyermekeket) férfiak megvehetnek, eladhatnak és szexuálisan kizsákmányolhatnak. Az ezzel ellentétes szabályozás pedig azt jelentené, hogy az állam hozzájárul ahhoz, hogy a nők – közülük különösen a szociálisan vagy etnikai hovatartozásuk miatt már eleve marginális helyzetben lévők – kikerüljenek az univerzálisan mindenkit megillető emberi méltóság állami védelme alól.

Svédországban tehát valamennyi, a prostitúciót bármilyen formában legalizáló szabályozást súlyos fenyegetésnek tekintenek a nemek közötti egyenlőségre nézve (Eckberg 2004:1188-1189) és az említett törvény is a nők elleni erőszakkal kapcsolatos szabályozás részeként született (Eckberg 2004:1191). Annak ellenére tehát, hogy a jelenség által veszélyeztetettek körébe alapvetően a nőket sorolta a svéd állam, a szabályozás mégis gender neutrális és a nemek közötti egyenlőség gondolata jegyében a prostitúció esetében sem kizárólag a nők védelméről beszél, hanem az emberek védelméről.

A törvény szerint bírsággal vagy szabadságvesztéssel (kezdetben maximum hat hónapi, majd maximum egyévi) büntetendő az a személy, aki szexuális szolgáltatásért fizet.³³¹ A tényállásban szereplő „szexuális szolgáltatás” alatt bármilyen szexuális cselekményt érteni kell, a „fizet” kifejezés pedig bármilyen pénzügyi és más jellegű ellenszolgáltatást magában foglal (lehet az akár kábítószer vagy alkohol is). A szabályozás a cselekmény kísérletét is büntetni rendeli.³³² Eckberg (2004:1192) rámutatott, hogy a szankció súlyosnak tekinthető, ha figyelembe vesszük, hogy az akkori szabályozás szerint a svéd büntető törvények értelmében az egyszeri bűnelkövetés esetén kiszabható legsúlyosabb szabadságvesztés időtartama tíz év volt. A szabályozást - ugyanezzel a tartalommal - 2005-től felváltotta a svéd büntetőtörvénykönyv vonatkozó módosítása, amelyre a szexuális bűncselekményekkel kapcsolatos módosítási csomag keretében került sor.³³³

2010-ben elkészült a szabályozási modell első tízévi működésének kormányzati értékelése. A dokumentum³³⁴ az 1999 és 2008 közötti időszak vizsgálatának eredményeit tartalmazza az 1999-es jogszabály-módosítás hatására bekövetkezett változások tekintetében. A vizsgálat eredményei szerint a szabályozás megfelelő módját jelenti a prostitúció - és a szexuális célú emberkereskedelem - elleni harcnak. Ezt azzal támasztják alá, hogy Svédországban nem növekedett a prostitúciós iparág. E tekintetben különösen az utcai prostitúció látványos csökkenését emeli ki a dokumentum, amelyet közvetlenül a prohibíciós szabályozásnak tulajdonít. Emellett azt is hangsúlyozta az értékelés, hogy nincs ok azt feltételezni, hogy az első kapcsolatfelvétel tekintetében az utca helyét az internet vette volna át. Sőt, a dokumentum szerint arra utaló jelek sincsenek, hogy a prostitúció nem utcai

³³¹ SFS/1998:408

³³² <http://www.government.se/sb/d/4096/a/119861>

³³³ Swedish Penal Code, Chapter 6, Section 11

³³⁴ Selected extracts of the Swedish government report SOU 2010:49, „The Ban against the Purchase of Sexual Services. An evaluation 1999-2008”

megjelenési formáiban - például masszázsszalonok, szexklubok, hotelek, éjszakai klubok - növekedés következett volna be, mint ahogy azt sem támasztja alá semmi, hogy a korábban utcán dolgozó prostituáltak a jogszabály-módosítást követően a prostitúció más formájával próbálkoznának.

A gyakorlatban megjelenő változások mellett a jelentés kiemelte, hogy a szabályozás attitűd-váltást is hozott és egyre nő a prostitúció ilyen formában történő tilalmazását támogatók száma a lakosság körében. Ugyancsak hangsúlyozták, hogy a vizsgálat nem fedett fel semmilyen a kriminalizáció okozta negatív hatást a prostitúció során „kizsákmányolt” („*exploited*”) csoportok tekintetében. A dokumentum jövőre vonatkozó javaslatok között a szociális jellegű segítségnyújtás további kiterjesztése és egy, a prostitúció és szexuális célú emberkereskedelem ellen küzdő központi szerv létrehozása, valamint a szexuális szolgáltatások igénybe vevőivel szemben kiszabható addigi maximum hat hónapos szabadságvesztés büntetés tartamának maximum egy évre történő emelése szerepel.³³⁵

A büntetés tartamának növelésére 2011 májusában került sor (2011. július 1-jei hatálybalépéssel). Az előbbiekben felvázolt értékelés rámutat az ilyen jellegű kriminalizációban rejlő visszasságokra. A jelentés ugyan több helyen is hangsúlyozta, hogy nincs arra utaló jel, hogy az utcai prostitúció visszaszorulása a prostitúció más formáinak növekedésével járt volna, de ennek pontos mérésére egy tiltó-jellegű szabályozás esetében jelenleg nem állnak rendelkezésre megfelelő eszközök. Az utcai prostitúciónak, mint a prostitúció legláthatóbb formájának csökkenése egy kriminalizáló szabályozás megjelenése mellett pedig – még ha az a prostituáltakat nem is szankcionálja – természetes következmény.

A svéd kormány jelenlegi álláspontja³³⁶ szerint a prostitúció mind a közösség tagjaira, mint egyénekre, mind pedig a társadalomra, mint egészre súlyos veszélyt jelent. Kiemelik ebben a körben a prostitúcióhoz kapcsolódó olyan súlyos bűncselekményeket, mint például a szexuális célú emberkereskedelem vagy a kábítószer-árusítás. A svéd-modell bevezetésének és fenntartásának indoka az, hogy a társadalom így küzdhet a prostitúció ellen. A kérdésre, hogy az eredetileg szociális problémaként kezelt jelenséget miért vonta a jogalkotó a büntetőjogi szabályozás körébe, azt a magyarázatot adják, hogy a regulációnak ez a formája elrettentő hatással

³³⁵ Selected extracts of the Swedish government report SOU 2010:49, „The Ban against the Purchase of Sexual Services. An evaluation 1999-2008”

³³⁶ <http://www.government.se/sb/d/4096/a/119861>

lehet a kliensekre és így a kereslet csökkenésén keresztül várható a kínálat csökkenése.³³⁷

B) Az új-dél walesi modell

A **feminizmus és az utcai prostitúció szabályozása** közötti kapcsolatra hívta fel a figyelmet Frances és Gray (2007), akik **Új-Dél Wales (Ausztrália)** esetét dolgozták fel. Azt mutatták be, hogy az 1970-es években hogyan befolyásolták a tagállam jogalkotását a korabeli feminista aktivisták, akademikusok publikációi, beszédei és a legelőnyösebb szabályozás megtalálására irányuló interdiszciplináris kutatómunkája.

Az áldozatnélküli bűncselekmények³³⁸ tárgyában tartott 1977-es ausztrál kongresszus feminista felszólalói már kifejezetten az utcai prostitúció dekriminalizálására szólították fel a jogalkotót, szemben a libertariánus állásponttal, amely szerint a biztosítani kell ugyan az államnak, hogy működhessenek olyan privát helyek, ahol a prostituáltak szolgáltatásait legálisan igénybe lehet venni, de a közterületektől azt távol kell tartani (Frances *et al.* 2007:311). A kongresszus felszólalói a témát a dolgozatban elsőként bemutatott feminista irányzat felől közelítették meg. Az állam akkori kormányzója, Neville Wran által létrehozott Women's Advisory Council célja az volt, hogy egy olyan platformot teremtsen, amely lehetőséget teremt az érdekegyeztetésre többek között a politikai pártok, a női ügyvédek, az őslakos, illetve etnikai kisebbségekhez tartozó nők, a katolikus egyház és az országos szinten működő nőjogi szervezetek között. A szervezet a prostitúcióról kialakított hivatalos álláspontjában nagyban támaszkodott az előbb említett konferencián elhangzottakra és a prostitúcióval kapcsolatos olyan cselekmények dekriminalizálását javasolták, mint a felajánlkozás vagy az ún. „loitering”³³⁹ (Frances

³³⁷ <http://www.government.se/sb/d/4096/a/119861>

³³⁸ A prostitúció áldozatnélküli bűncselekményként történő kezelése vitás szakmai kérdés, hiszen ahogy azt láthattuk, van olyan megközelítés, amely a prostituáltat magát tartja minden esetben áldozatnak. A prostitúciót – amennyiben kriminalizálják – egyes kutatók az áldozatnélküli bűncselekmények körébe sorolják (lásd például Egger *et al.* 1991:119). Schur (1963) szerint az áldozatnélküli bűncselekmények kriminalizálása mind társadalmi szinten, mind pedig a büntető igazságszolgáltatási rendszer működése vonatkozásában több kárt okoz, mint hasznot. Kérdés azonban, hogy a prostitúciót valóban áldozatnélküli jelenségnek tekinthetjük-e. Ha a feminista kriminológia azon nézetéből indulunk ki, mely szerint a prostitúció a nők a társadalomban intézményesült elnyomásának megjelenési formája, akkor erre a kérdésre egyértelműen nem a válasz, hiszen eszerint minden nő, aki prostitúcióban kénytelen részt venni, áldozatnak tekintendő, tekintet nélkül arra, hogy a jelenség egyébként törvénybe ütközik-e az adott helyen és időben vagy nem. Matthews (2015:94) rámutatott, hogy a beleegyezés és kényszerítés kérdésköre a prostitúció témakörén belül kevésbé kutatott téma, annak ellenére, hogy a prostituáltak legalább egy része nyomás alatt, fenyegetés vagy megfélemlítés határása dolgozik.

³³⁹ Az angolszász országok jogrendszerére jellemző szabálysértési vagy bűncselekményi kategória, jelentése tkp. meghatározott cél nélkül hosszabb ideig tartózkodni bizonyos közterületeken (sok esetben

et al. 2007:316-318). Hangsúlyozták azt is, hogy nemi alapon történő hátrányos megkülönböztetést valósít meg, hogy a szinte kizárólag női utcai prostituáltakat kriminalizálják, a szinte kizárólag férfi klienseiket pedig nem (Frances *et al.* 2007:316-318).

A javaslatot követően a felajánlkozást dekriminalizálták. A prostitúció korábbi teljes körű kriminalizálása a tagállamban olyan problémákhoz vezetett, mint a rendőrségi korrupció, a prostituáltakkal kapcsolatos rendészeti feladatok végzése során kialakult diszkriminatív gyakorlat, a szervezett bűnözés mértékének növekedése, a szektorban dolgozók autonómiájának elvesztése és az egészségügyi és jóléti szolgáltatások nyújtásának nehézségei a jelenség illegális volta miatt (Egger *et al.* 1991:110 és 116). A dekriminalizálást követően a rendőrségi korrupció visszaesett, azonban a lakosságot zavaró utcai kísérőjelenségek elszaporodtak, és végül ez vezetett a teljes legalizációs szabályozás módosításához 1983-ban, amelyben feltételekhez kötötték az utcai prostitúciót (Egger *et al.* 1991:110 és 116).

A hatályos szabályozás szerint a szexuális szolgáltatások végzésére történő felajánlkozás és az arra való felhívás legális Új-Dél Walesben, de azt nem lehet oktatási intézmény, templom, kórház, lakóépületek közelében („látótávolságában”), illetve másokat zavaró, zaklató módon végezni. Emellett maguknak a szexuális cselekményeknek az utcán történő végzését is tiltja a törvény. A tagállamban hatályos szabályok szerint bordélyházak létesítésére is van lehetőség, előzetes engedélyeztetési eljárást követően (Donovan *et al.* 2012:9, 20, 30-31).

Egyes kutatók (lásd például Egger *et al.* 1991) szerint az új-dél walesi modell a lakók, a kliensek és a prostituáltak érdekei közötti egyensúly megteremtésére törekszik azáltal, hogy a fent felsorolt helyek kivételével mindenhol lehetőséget teremt az utcai prostitúcióra is az egyéb formák végzése mellett. Kérdés azonban, hogy így a lakott területek mely részei azok, ahol ténylegesen is lehetőség van a közterületen a felajánlkozásra, vagyis nincsen „látótávolságban” a listában szereplő célra használt épületek egyike sem. Lényeges körülmény az is, hogy az utcai prostitúció a jelenség egyetlen formája, amelyet korlátozások közé szorít az új dél-walesi szabályozás.³⁴⁰ Ide nem értendő a gyermekprostitúció, a prostitúcióra kényszerítés, illetve a prostitúcióhoz kapcsolódó olyan cselekmények, mint a kitarthatóság.

a rendőri beavatkozás feltétele például az, hogy az adott személy másokat vagy a közlekedést zavaró magatartást tanúsít).

³⁴⁰ A bordélyházak létesítését adminisztratív-jellegű engedélyhez köti a törvény.

Az új dél-walesi diskurzusban – különösen a HIV és az AIDS okozta társadalmi pánikot követően az 1980-as évek végén, illetve az 1990-es évek elején – az utcai prostituáltak a szexuális szolgáltatások iparában dolgozóknak egy olyan „alsóbb osztályát” képviselik, amelyet eszerint a retorika szerint iskolázatlanság, felelőtlen viselkedés és felelőtlen szexuális szokások jellemeznek, ezért magatartásuk szabályozása szükséges ahhoz, hogy ne jelentsenek fenyegetést a társadalom rendjére (Scott 2003:284). Az is egyértelműnek látszik, hogy az utcai prostitúciót láthatósága miatt az elfogadott normákra veszélyesnek tartotta a jogalkotó és ennek köszönhetően született meg a területi elhelyezkedésre vonatkozó szabályozás (Scott 2003:286).

A feminizmus szerepe a svéd és az új-dél walesi modell kialakításában jól mutatja, hogyan lehet egy ideológiai irányzat közvetlenül is hatással a jogalkotásra. A feminizmus prostitúcióval kapcsolatos mindkét álláspontja utat talált a jogalkotásba. Annak ellenére, hogy ez különböző évtizedekben történt, mégis azt lehet mondani, hogy mindkét álláspont tartalmaz olyan elemeket, amelyek követendővé válhattak az adott korszakban szociáldemokrata és liberális értékeket képviselő kormányok számára.

III.2.5. Az utcai prostitúció szabályozási modelljei – a teljes tiltástól a türelmi zónákon át a teljes legalizálásig

A prostitúció kriminalizálásának több szintje van mind elméleti, mind pedig az egyes államok szabályozásában megjelenő gyakorlati megvalósításokban. A kriminalizálás körébe azok a megoldások tartoznak, amelyek a prostitúció valamennyi formáját büntetni rendelik. A kriminalizálás szintjei tehát nem aszerint különülnek el egymástól, hogy a prostitúció mely megjelenési formáját nyilvánítják büntetendőnek, hanem az alapján, hogy a jelenség mely szereplőjét/szereplőit sújtják szankciókkal. A prostitúció szereplői ebben a körben a prostituáltak, a kliensek, a futtatók és a bordélyházak üzemeltetői. Ebbe a körbe értendők most a prostitúciós céllal üzemeltetett masszázsszalonok, klubok, stb. üzemeltetői is. Nem tartozik jelen vizsgálat tárgyához a gyermekek, illetve fiatalok prostitúciójával, emberkereskedelemmel, embercsempészettel, prostitúcióra kényszerítéssel, szexuális rabszolgasággal összefüggésben elkövetett bűncselekmények szűkebb körben értelmezett jogi szabályozása.

Az utcai prostitúció alatt jelen dolgozatban a közterületen végzett prostitúciós tevékenységet értem. Ide tartozik a prostituált felajánlkozása, szolgáltatás nyújtására való felhívás a potenciális kliens részéről, az alkudozás, a megegyezés, illetve a szexuális cselekmények közterületen, ellenszolgáltatásért történő megvalósítása. A prostitúcióval kapcsolatos szakirodalom az utcai prostitúciót jellemzően a prostitúciós hierarchia legaljára sorolja (lásd Matthews 1995:401, Kesler 2002:223, Romero-Daza 2003:237, Farley 2005:257, Kennedy *et al.* 2007:14-15, Juhász *et al.* 2010:6, Matthews 2015:89). Kránitz (1998) szerint a legalsó szinten a kamionparkolóokban várakozó prostituáltak állnak. A hierarchia magasabb fokán találhatók a saját vagy bérelt lakásban, bordélyházban, masszázsszalonban, call-girlként vagy escortként dolgozó prostituáltak.

A prostitúció szabályozási modelljeit többféleképpen lehet osztályozni. Donovan és szerzőtársai (2012:10) a dekriminalizációs, az engedélyezéssel, a kriminalizációs és a svéd modellt különböztetik meg. Holmes (2005:75) szabályozó, rendészeti és ártalomcsökkentő modellekről ír 2005-ös, skót városokat összehasonlító tanulmányában.

A dolgozatban a prostitúció szabályozási modelljei osztályozásának alapját az képezi, hogy lehetséges-e az adott országban vagy tagállamban legalisan prostitúciós tevékenységet folytatni, illetve hogy ez a tevékenység szabályozva van-e valamilyen

módon. Az egyes modelleket egy-egy, a vonatkozó szabályozási megoldást alkalmazó ország példáján mutatom be. A teljes prohibíció a dolgozat kontextusában azt jelenti, hogy az adott jogalkotó illetékességi területén nem lehet legálisan prostitúciós tevékenységet folytatni sem köz-, sem magánterületen, tekintet nélkül arra, hogy a jelenség mely elemét vagy mely szereplőjét rendeli büntetni a vonatkozó jogszabály. Így például a korábban bemutatott svéd modellt is teljes prohibíciós modellnek tekintem, hiszen a kliens elengedhetetlen eleme a prostitúció megvalósulásának, így a kliensek kriminalizálása ebből a szempontból a jelenség kriminalizálását jelenti. A skála másik végén a – majdnem – teljes legalizációnak nevezett modell helyezkedik el, amelyet az új zélandi szabályozás ismertetésével mutatok be, mert ez a szabályozás képviseli jelenleg a leginkább megengedő regulációs megoldást. A skála e két végpontja között helyezkednek el az olyan szabályozások, amelyek vagy csak a prostitúció bizonyos formáit kriminalizálják, vagy pedig engedélyhez kötik a prostitúciós munkavégzést. Az előbbi megoldást az anglia és walesi, a másodikat pedig a holland példán keresztül mutatom be. Az egyes példák kiválasztásánál a döntő szerepet az adott ország utcai prostitúcióval kapcsolatos szabályozása játszotta.

A vizsgált szabályozások nem minden esetben nevesítik az utcai prostitúciót. Egy általánosan tiltó szabályozás közvetlen módon nem eredményez területi szegregációt, de egy teljes kriminalizáló modell esetében a láthatósága miatt az utcai prostitúció lesz az a forma, amellyel kapcsolatban a hatósági intézkedések többsége történik. Így a prostitúció a rendőri intézkedéssel érintett területekről vagy a közterületekről szorul ki, de a gyakorlatban a lakásokban továbbra is végezhető marad. A közvetett területi kirekesztettséget elősegítheti az is, ha a rendőrség tevékenységét egy bizonyos városrészre koncentrálja, így a jogellenesen dolgozó utcai prostituáltak más városrészekbe kényszerülnek.

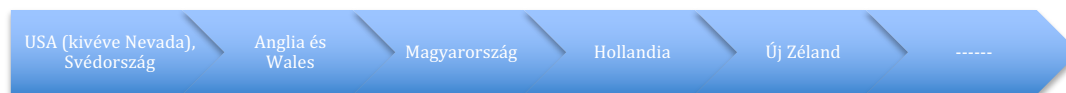
A kizárólag az utcai prostitúciót tilalmazó szabályozások, illetve a védett övezeteket megnevező regulációk egyértelműen a területhasználat elfogadott formáinak jogi normák keretében történő megfogalmazását jelentik.

teljes

prohibíció

teljes

legalizáció

III.2.5.1. A teljes prohibíció modellje: USA

A prostitúció teljes körű kriminalizációja, amely az **összes szereplőt büntetni rendeli**, az Egyesült Államokban jellemző szabályozási megoldás. A prostitúciót szövetségi szinten nem szabályozzák, így az arra vonatkozó regulációk megalkotása tagállami hatáskörbe tartozik. A tagállamok szinte mindegyike a kriminalizáció útját választotta a szabályozásban. Kivételt képez ez alól Nevada állam, ahol a prostitúció részletes szabályozásának kérdése kikerült a tagállami szintű szabályozás hatásköréből és a megyei szintű jogalkotás dönthet a prostitúció legalizálásáról. Ennek megfelelően az államot alkotó megyék egy részében legálisan létesíthetők bordélyházak. A prostitúció egyéb formáit, így az utcai prostitúciót Nevada államban sem érintette a dekriminalizáció.

A prostitúcióval kapcsolatban a tagállami szabályok rendelkeznek a prostituáltak, a kliensek, a futtatók és a bordélyházak üzemeltetők szankcionálásáról. Az egyes tagállamok szabályozásainak összehasonlításával megállapítható az Egyesült Államokra jellemző szabályozás néhány jellemzője. A bordélyházak üzemeltetői és a futtatók magatartásához minden államban súlyosabb büntetési tételeket rendel a jogalkotó, mint a kliensek és a prostituáltak cselekményeihez. Kivételt képeznek ez alól Észak Karolina, Dél Karolina, Oklahoma, Mississippi, Illinois és New Hampshire államok, ahol valamennyi fenti magatartásforma kisebb súlyú kriminális cselekménynek („*misdeemeanor*”) minősül és ennek megfelelően egyforma mértékű büntetéssel sújthatók. A legtöbb államban a prostituáltakra és a kliensekre nézve ugyanolyan büntetési tételeket tartalmaz a szabályozás, kivételt jelentenek New York és Montana államok, ahol a klienseket súlyosabban rendelik büntetni, valamint Nevada és Delaware államok, ahol a prostituáltak büntetése a súlyosabb. Ez természetesen az egyszeri elkövetésre vonatkozik. A szankciók minden szereplő esetében szabadságvesztés büntetést és/vagy pénzbüntetést jelentenek. A kliensek és a

prostituáltak esetében első elkövetéskor a büntetések mértéke 2 évi szabadságvesztésig és 10 000 dollárig terjedhet, a legtöbb állam esetében azonban a szabadságelvonás tartama egy hónap és hat hónap között mozog, a pénzbüntetés maximális összege 1 000 dollár alatt van. Az említett államokat kivéve a futtatók és a bordélyházak üzemeltetők esetében jóval súlyosabb szankciókat állapít meg a törvény. A szabadságvesztés időtartamának felső határa rendkívül változó, átlagosan 1 és 10 év között helyezkedik el. Ugyanez a változatosság igaz a pénzbüntetésre is, amelynek mértéke több ezer dollártól több tízezer dollárig terjedhet. A két legsúlyosabb szankció a Michigan állambeli 20 évig terjedő szabadságvesztés, illetve az Oregon állambeli 125 000 dollárig terjedő pénzbüntetés megfizetése.³⁴¹

Az Egyesült Államok szinte egyik tagállamában sem releváns a prostitúció jogellenessége szempontjából, hogy azt nyilvánosan vagy privát körülmények között végzik. Az, hogy a jogalkotó nem tesz különbséget a prostitúció látható és láthatatlan formái között, arra utal, hogy a tiltó szabályozás célja a prostitúció mindegyik formájának visszaszorítása és végső soron megszüntetése. A prostituáltak szankcionálása azonban valószínűsíthetően nem vezet eredményre e tekintetben, hiszen a pénzbüntetés csupán ront a kiszolgáltatott anyagi helyzetükön, a szabadságvesztéssel járó szankciók pedig börtönártalmaknak és a társadalom általi további megbélyegzettségnek teszik ki őket. Ezek a körülmények pedig hozzájárulnak a további marginalizációjukhoz. Az utcai prostitúció tiltása a jelenség megszűnése helyett kizárólag a láthatatlanná válásához vezet, hiszen a lakásban végzett prostitúció szinte ellenőrizhetetlen.

III.2.5.2. A majdnem teljes legalizáció modellje: Új-Zéland

A legalizálás a prostitúció valamennyi formájának engedélyezési eljárásához nem kötött, voltaképpen feltételek nélküli törvényessé tételét jelenti. Ilyen szabályozásra - vagyis a szabályozás szinte teljes hiányára - jelenleg sehol sem találunk példát.

A legliberálisabb szabályozásnak tekintett **új-zélandi modell** sem valósítja meg a teljes körű legalizációt, hiszen annak ellenére, hogy a prostitúció valamennyi formája legális az országban, annak bizonyos szervezett formáit - például a

³⁴¹ The Michigan Penal Code/ Act 328 of 1931/ 750.455; Oregon State Statutes Chapter 167/ Offenses Against Public Health, Decency and Animals / 167.012,
<https://prostitution.procon.org/view.resource.php?resourceID=000119>

bordélyházakat vagy az escort-szolgálatokat - engedélyhez köti. A holland szabályozásnál az teszi mégis megengedőbb szelleművé, hogy az utcai prostitúció nem kötött sem engedélyhez, sem helyhez, tehát nem kizárólag kijelölt türelmi zónákban végezhető.

A jelenlegi rendszer alapját a 2003-as „A prostitúció reformjáról szóló törvény” (*„Prostitution Reform Act”*) adja, amelynek az volt a célja, hogy dekriminalizálja a prostitúciót. Érdemes megjegyezni, hogy maga a törvénytöredék is kimondja, hogy a törvény „nem kívánja sem jóváhagyni, sem pedig erkölcsileg elítélni a prostitúciót, mint jelenséget”.³⁴² Ez kifejezetten ellentétben áll a bemutatott egyesült államokbeli és svéd modellekkel, amelyek kimondottan erkölcsi alapon - legyen az a társadalomra vetített közérkölcse vagy a prostituáltak kizsákmányolásának morális alapon történő helytelenítése - indokolja meg a működtetett rendszert.

A szabályozás célja itt tehát kizárólag a **szexmunkások emberi jogainak védelme** és megóvása a kizsákmányolástól, a szexmunkások egészségének, biztonságának és jólétének elősegítése, a közegészség által diktált szempontok szem előtt tartása, valamint a tizenhét év alattiak kizárására a legálisan végezhető prostitúcióból.³⁴³ Érdekes tehát itt is megfigyelni, hogy míg a svéd szabályozás a kizsákmányolás megelőzésének módját az igénybe vevők kriminalizálásban látja, addig az új-zélandi modell ezt a valamennyi formára kiterjedő legalizálás mellett is lehetségesnek tartja.

Az új-zélandi szabályozás azért dekriminalizálta a prostitúciót, mert a jogalkotó úgy vélte, a prostitúció társadalmi szempontból helyes vagy helytelen voltáról való döntés nem tartozik a feladatkörébe. Ennek megfelelően a prostitúció nem tartozhat a büntetőjogi szabályozás körébe sem. A szabályozó állam azonban ezzel párhuzamosan arról is döntést hozott, hogy a prostitúció ettől függetlenül jár olyan kockázatokkal, amelyeknek elhárítása már az ő felelősségi körébe tartozik. Így a fent felsorolt lehetséges következmények megelőzése, illetve szempontok figyelembevétele érdekében alakította ki a jelenlegi szabályozást.

III.2.5.3. Részleges – feltételekkel történő – legalizálás

A részleges vagy feltételekkel történő legalizálásnak több modellje is ismeretes. Ez azt jelenti, hogy az adott országban a prostitúció bizonyos feltételek teljesítése esetén legálisan végezhető, vagy csak bizonyos feltételek fennállása esetén

³⁴² New Zealand, Public Act 2003/No.28: Prostitution Reform Act, Part 1/Section 3

³⁴³ New Zealand, Public Act 2003/No.28: Prostitution Reform Act, Part 1/Section 3

szankcionálják a prostituáltak tevékenységét. Ilyen szabályozásra példa Anglia és Wales, illetve Hollandia.

Az angliai és walesi szabályozás a prostitúciót önmagában nem kriminalizálja. A jogi szabályozás hatókörébe csupán az utcai prostitúciót és a bordélyházakat vonja a jogalkotó. Ezzel szemben Hollandiában a szabályozás mindenfajta prostitúciós tevékenység végzésére állapít meg a különféle szabályokat. A felek közös beleegyezésével történő prostitúciónak csupán egyetlen fajtája képez szabálysértési kategóriát, nevezetesen a kijelölt türelmi zónán kívül végzett utcai prostitúció.

Az alább bemutatott rendszereken kívül számtalan szabályozási forma ismert. Gyakori megoldás például, hogy a prostitúciós tevékenység önmagában legális, de annak szervezett formái – például a bordélyház üzemeltetése, vagy a mások prostitúciós tevékenységéből származó haszonszerzés - már törvénybe ütköznek (például Kanada, Bulgária).

A.) Anglia és Wales szabályozási megoldása

A prostitúció az utcai prostitúció kivételével Angliában és Walesben nem büntetendő cselekmény, de a büntetőjogi szabályozás alá tartoznak az olyan kapcsolódó cselekmények, mint például a bordélyház üzemeltetése. Az utcai prostitúció jelenségére vonatkozó büntetőjogi szabályozás alapkövei a Sexual Offences Actben (2003) és a Street Offences Actben (1959) találhatók. Ezek az alábbiak:

Felajánlkozás (*solicitation*):

a) *A prostituált büntetendő cselekményt követ el, ha prostitúció céljából ajánlkozik fel vagy tartózkodik közterületen vagy egyéb nyilvános helyen.*

(Street Offences Act, 1959 c. 57 Section 1 Loitering or soliciting for purposes of prostitution)

b) *Az a személy, aki közterületen vagy egyéb nyilvános helyen arra irányuló ajánlatot tesz egy másik személynek, hogy prostituáltként kínált szexuális szolgáltatását igénybe vegye, büntetendő cselekményt követ el.* (Sexual Offences Act, 2003 c. 42 Part 1 Prostitution 52A Soliciting)

Emellett a prostitúció a 1998-as Crime and Disorder Act hatálya alá tartozó az ún. antiszociális magatartások („*anti-social behaviours*”) körébe is bevonható annak köszönhetően, hogy az ilyen jellegű magatartások körét a törvény rendkívül lazán

kategorizálja.³⁴⁴ Ebben az esetben ún. Antiszociális Viselkedési Határozat („*Anti-social Behaviour Order*”) vagy Elfogadható Viselkedési Szerződés („*Acceptable Behaviour Contract*”) kiszabására, illetve megkötésére is sor kerülhet. Kantola és Squires (2004:86) szerint a végrehajtó hatalom számára az Antiszociális Viselkedési Határozat ilyen esetekben történő kiszabhatósága az erkölcsi szigort testesíti meg.

A Home Office által 2009-ben kiadott jelentés (A Review of Effective Practice in Responding to Prostitution) szerint a prostitúcióval kapcsolatos legfontosabb problémák a prostituáltak által elszenvedett erőszakos cselekmények, a kábítószer- és alkoholfüggőség, a gyermek-és fiatalkorúak szexuális kizsákmányolása és a közösségeket érő negatív hatások. A dokumentum iránymutatásként tartalmazza, hogy a prostitúcióval kapcsolatos problémákra a legmegfelelőbb módon a helyi hatóságok, szervek tudnak reagálni. A jó helyi stratégiák kialakításának fő kritériumaként azt jelöli meg, hogy azokat valamennyi helyi csoport és érdekszervezet, a közigazgatás helyi szervei és maguk a prostitúcióban érintettek aktív részvételével dolgozzák ki.³⁴⁵

Matthews (2005b) rámutatott, hogy a prostitúció kezelésének jelenlegi rendszere az Egyesült Királyságban három fontos változás következménye: a) elmozdulás a helyi jellegű megoldások felé, b) a rendőrség-központú módszereket egyre inkább felváltják a különböző állami és civil szervezetek együttműködésén alapuló széleskörű stratégiák a rendészet számtalan területén, c) a kifejezetten prostitúció kezelésére létrehozott szervek és szervezetek körének folyamatos bővülése (Matthews 2005b:879). Így annak ellenére, hogy 1994 és 2004 között csökkent a prostitúció kezeléséért felelős rendőrök száma, az ezzel foglalkozó szakemberek száma viszont jelentősen megnövekedett mind az állami, mind pedig a civil szférában (Matthews 2005b:881). Az Egyesült Királyságban tehát a rendőrség-orientált megoldásokat felváltották az ún. „multi-agency” megoldások, amelybe a rendőrség, mint együttműködő partner kapcsolódik be, ez a tendencia pedig a rendőrségre nehezedő nyomás csökkentésében is eredményes volt (Matthews 2005b:881).

A Matthews által támogatott „**multi-agency**”-nek nevezett megoldás a lakossági szempontok figyelembevételének kedvez (Kantola *et al.* 2004:85). Célja az, hogy az utcai prostitúció által kiváltott és a lakosság által problémásnak tekintett jelenségeket

³⁴⁴ Antiszociális Viselkedési Határozat kiszabható bármely 10 évesnél idősebb személy ellen, aki antiszociális viselkedést tanúsított (oly módon, hogy az nyugtalanságot vagy aggodalmat keltett vagy zavart valakit/ valakit, akik nem vele azonos háztartásban élnek vagy magatartása erre alkalmas lett volna) és Antiszociális Viselkedési Határozat szükséges ahhoz, hogy megvédjék az embereket akik az antiszociális viselkedés hatókörébe beleesnek (vagy jövőbeli várható magatartásának hatókörébe beleesnének). (Crime and Disorder Act, 1998 c. 37 Section 1 Anti-social behaviour orders)

³⁴⁵ Home Office: A Review of Effective Practice in Responding to Prostitution, 2011

visszaszorítsa. O'Neill (1996) rámutatott, hogy a Matthews-féle modell nem biztosítja a prostituáltak érdekeinek képviselését, illetve azok megjelenését a prostitúció menedzseléséről és szabályozásáról folytatott diskurzusban és kizárja őket a döntéshozatali mechanizmusokból.

B.) A holland modell

A jelenlegi holland rendszer alapjait, amelyben a felek beleegyezésén alapuló prostitúció legális tevékenységnek minősül, egy 2000-ben hatályba lépő törvény fektette le. A jogszabály eltörölte a bordélyházak létesítésére vonatkozó tilalmat és a prostitúciót „szexmunka” elnevezéssel **jogszerű munkavégzés**ként ismerte el. A szexuális szolgáltatásokra vonatkozó részletszabályozás kidolgozását a helyi jogalkotásra jogosult szervek hatáskörébe utalták (Outshoorn 2004b).

A holland büntetőjogi szabályozás területéről főszabály szerint kikerültek a bordélyházak és az azokból származó jövedelemszerzés. Ettől kezdve a prostitúció, vagyis a szexmunka regulációja a közigazgatási jogra tartozik. A büntetőjog csupán a prostitúció néhány formájára tartalmaz szankciókat, ilyen például fiatal-és gyermekkorúak prostitúciójából származó jövedelemszerzés vagy az illegális migrációval kapcsolatos prostitúciós cselekmények. Továbbra is büntetni rendeli a törvény a prostitúciót gyakran kísérő súlyos bűncselekményeket. Wagenaar (2006:207) szerint ez a szabályozás azt jelenti, hogy az államnak „nincs többé köze” ahhoz az üzlethez, amely a prostituált és a kliens között zajlik. Ez csak azzal a kitétellel igaz, hogy az államnak nincs köze az üzlethez, amennyiben az a közigazgatási jogi szabályok által meghatározott keretek között valósul meg. Mivel a szabályok legjelentősebb részét a helyi jogalkotásért felelős szervek hozzák, így szigorúan véve igaz, hogy az állami befolyás a prostitúcióra vonatkozó szabályozásra elenyésző. A helyi szervek azonban, még ha nem is tartoznak hierarchikusan a központi adminisztráció rendszerébe, mégis erőteljes hatósági befolyást jelenítenek meg.

Több szerző is kiemelte, hogy annak ellenére, hogy a bordélyházak létesítését és működtetését 1911-ben betiltotta a holland állam, a huszadik század végéhez közeledve már egyre kevésbé törődtek a hatóságok azzal, hogy érvényt szerezzenek a jogszabálynak (lásd Kilvington *et al.* 2001, Wagenaar 2006). A jogalkotásban ez a türelmi zóna intézményének kialakításában jelentkezett. Az 1980-as évek közepén a bordélyházak legalizálására is kidolgoztak egy törvényjavaslatot, de ez elbukott a helyi önkormányzatok tiltakozásán. Az ellenállást főként az váltotta ki, hogy a jogszabály

kötelezővé tette volna számukra a bordélyházak engedélyezését, annak ellenére, hogy a helyi önkormányzatok érdekében inkább egy olyan szabályozás állt, amely a jogosítványok lehető legszélesebb körét biztosítja számukra az illetékességi területükön működő szexuális ipar szabályozásában (Kelly *et al.* 2009:23). Önmagában a prostitúcióra vonatkozóan - amennyiben az felnőttkorúak között zajlott és kölcsönös beleegyezésen alapult - a holland büntetőtörvények már 2000 előtt sem tartalmaztak szankcionáló rendelkezést.³⁴⁶

A 2000-es jogszabály módosításának három oka volt: 1.) a prostituáltak helyzetének javítása, 2.) a szexuális szolgáltatások iparának átláthatóbbá és könnyebben ellenőrizhetővé tétele, valamint 3.) a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények elleni küzdelem elősegítése (Wagenaar 2006:207). A holland törvényhozás számára is fontos szempont a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények elleni küzdelem és ezzel együtt el is ismerik ezeknek a bűncselekményeknek a prostitúcióval való kapcsolatát. Ennek ellenére mégis a svéd állammal ellentétes szabályozási megoldást választottak a probléma megoldására. A holland-modell szabályozási szinten a szexmunkát bármely más munkavégzéssel teszi egyenértékűvé. Ez párhuzamba állítható a prostitúcióval kapcsolatos elsőként bemutatott feminista nézettel is, sőt, egyes szerzők (lásd Outshoorn 2004a: 168-169 és Kelly *et al.* 2009:23) szerint a feminista irányzat meghatározó szerepet játszott a prostitúcióra vonatkozó szabályozás megváltoztatásában, csak éppen a svédországgal ellentétes irányba hatva.

A holland-modellben legálisan végezhető szexmunka a működési engedéllyel rendelkező bordélyházakban. Az utcai prostitúció is engedélyezett, amennyiben azt a kijelölt türelmi zónákban végzik. Szintén engedélyhez kötött az ún. „ablakprostitúció” („*window prostitution*”).

A holland igazságügy-minisztérium 2007-es vizsgálata szerint a helyi önkormányzatok általában meghatározták az illetékességi területükön létesíthető bordélyházak számát. A jelentés arra is rámutatott, hogy a legálisan és illegálisan működő bordélyházak mellett továbbra is megtalálhatóak az országban olyan intézmények, amelyek hivatalosan nem szexuális szolgáltatás céljára jöttek létre, de hagyományosan ilyen jellegű tevékenység is folyhat a kereteik között, például masszázsszalonok, szaunaklubok (Daalder 2007:12-30). Mivel ezek az intézmények nem minősülnek engedély alapján működő bordélyháznak, így a szabályozás sem

³⁴⁶ Dutch Ministry of Foreign Affairs: Dutch Policy on Prostitution, 2012, 4.o.

vonatkozik rájuk. A jelentés kiemelte azt, hogy ez az oka annak, hogy a hatóságok ezekben az esetekben nem is tudják ellenőrizni a prostitúciós tevékenységre vonatkozó egyéb, például egészségügyi szabályok betartását sem. Emellett Hollandiában is jelen van a szobában végzett prostitúció, amelyet a helyi önkormányzatok egy része nem tett engedélykötelessé, így ez tekinthető a prostitúció legkevésbé szabályozott formájának. Ugyanez vonatkozik az escort-jellegű prostitúcióra is. Az utcai prostitúciót, türelmi zónák kijelölése mellett, csak kisszámú helyi önkormányzat engedélyezte. Ilyen található például Utrechben és Eindovenben (Daalder 2007:12-30). A kijelölt zónákon kívül történő utcai prostitúció szabálysértésnek minősül és bírság kiszabásával büntetendő.

Mára gyakorlatilag valamennyi önkormányzat kialakította a bordélyházakra vonatkozó engedélyezési- és szabályrendszerét, beleértve az egészségügyi és munkavédelmi szabályozást is. Emellett az önkormányzatok majdnem fele tette kötelezővé az engedély kiváltását a szobában végzett prostitúcióval foglalkozók számára (Kelly *et al.* 2009:24). Kriminalizáció szempontjából tehát az egyetlen érintett terület az utcai prostitúció maradt, amely szabálysértési kategóriát képez, amennyiben azt nem a helyi önkormányzatok által kijelölt türelmi zónában végzik. Ugyanakkor a központi jogalkotás nem teszi kötelezővé az önkormányzatok számára ilyen zóna kijelölését.

2009-ben terjesztették a holland törvényhozás elé a prostitúció szabályozásáról és a szexuális iparban tapasztalható abúzus megszüntetéséről szóló törvényjavaslatot, amely többek között az emberkereskedelem és a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények elleni intézkedéseket tartalmazott, ezzel párhuzamosan pedig szigorította a kontrollt a szexuális szolgáltatások ipara és a szexmunkások felett (Outshoorn 2012:241). A javaslat többször módosították, ilyen változás volt például a minden prostitúciós formára kötelező engedélyeztetési rendszer gondolatának elvetése. A javaslat jelenlegi formája a szexmunkára vonatkozó életkori minimumot tizenhét évről huszonegy évre emelné.³⁴⁷ Ugyancsak szigorodna kliensekre vonatkozó szabályozás, mivel amennyiben egy kliens olyan prostituálttal kötne üzletet, aki huszonegy év alatti, az új törvény lehetőséget adna megbírságolására (Outshoorn 2012:241). Az új törvényben szereplő legfontosabb változás, hogy abban az önállóan dolgozó prostituáltak már nem szexuális célú üzleti vállalkozásként jelennek meg, hanem otthon dolgozó egyéni vállalkozóként, akikkel szemben nem lehet ugyanazokat

³⁴⁷ Dutch Ministry of Foreign Affairs: Dutch Policy on Prostitution, 2012, 9.o.

az engedélyezési kritériumokat támasztani, mint például a bordélyházakkal szemben (Post *et al.* 2018). Emellett a módosítás lehetőséget adna a helyi hatóságoknak, hogy a helyi közrend vagy a lakosság életminősége védelme érdekében megtagadják a bordélyház létesítésére irányuló engedély kiadását, ám ez az intézkedés nem alapulhat erkölcsi vagy vallási szempontokon (Post *et al.* 2018). A javaslatot a Holland Parlament Alsóháza 2016-ban fogadta el, a Szenátus azonban még nem döntött róla. Az életbelépő törvény jelentős szigorítást jelentene a jelenlegi szabályokhoz képest. A bordélyházakkal kapcsolatos jogalkotás és az engedélyezési eljárás részletszabályainak kidolgozása kikerülne a helyi önkormányzatok hatásköréből, hiszen ezt a feladatot a törvényhozás és a központi közigazgatás szervei vennék át. Önmagában nem tekinthető negatívumnak vagy visszalépésnek, ha egy jelenség szabályozása helyi szintről központi szintre kerül, bár az eredeti jogszabály mögött meghúzódó jogalkotói szándék azt tartotta célszerűbbnek, ha ezeket a jogköröket a helyi hatóságokhoz telepítik. Nagy előnye a helyi szabályozásnak, hogy a bordélyházak és hasonló intézmények esetében kiemelten fontos a helyi önkormányzatok, a rendőrség, a helyi érdekképviselői csoportok, a bordélyházak üzemeltetői és a szexmunkások valamint a területet egyéb célra használók között minél közvetlenebbül megvalósuló érdekegyeztetés. Wagenaar (2006:213) is ezt tartotta fontosnak, amikor a holland városok erre vonatkozó jogalkotásának és az engedélyezési eljárásának elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy az ilyen fajta decentralizáció elengedhetetlen egy működőképes rendszer kialakulásához. Ennek feltétele ugyanis, hogy a rendszerben résztvevő valamennyi fél tisztában legyen a rendszer működésében játszott szerepével és felelősségével (Wagenaar 2006:213). Emellett fontos az is, hogy a szereplők érezzék azt, hogy érdekükben áll a rendszer szabályszerű működése vagy működtetése. Ennek legcélszerűbb módja az, hogy a fent említett jogkörök a helyi önkormányzatoknál maradnak. A központi szintre emelést az sem indokolja, hogy egyes önkormányzatok elégtelen, hiányosságokkal küzdő szabályozási rendszert alakítottak volna ki, hiszen a vizsgálatok ilyen tendenciáról nem számoltak be.

C.) Magyarország: A magyarországi prostitúció helyzete és szabályozása

A prostitúció hazánkban alulkutatott területnek számít, empirikus vizsgálatok rendkívül kis számban születtek a témában. A magyarországi prostitúció **volumenére** nézve – mint a legtöbb országban – csak távoli becslések állnak rendelkezésre. Az

valószínűnek tűnik, hogy a rendszerváltás után a prostituáltak száma növekedett az országban (Kránitz 1998). Erre hatással lehetett a prostitúcióval kapcsolatos tényállás kikerülése a Btk-ból 1993-ban. Fehér Lenke (1997) az 1990-es évek végén 8-10 000 főre, Forrai Judit (2007:65) a 2000-es évek közepén 5-15 000 főre becsülte a Magyarországon dolgozó prostituáltak számát. A SZEXE weboldalán³⁴⁸ 2018. májusában kb. 15 000 fő szerepelt hozzávetőleges adatként.

Egy 2012-es vizsgálat a Magyarországon és Svájcban, utcai prostituáltként dolgozó magyar nők demográfiai jellemzőivel kapcsolatban megállapította, hogy a kérdőívet kitöltők átlagéletkora 28 év volt, 45%-a pedig 21-25 év közötti (Sebhelyi 2012:57). A mintában résztvevők átlagosan 24,3 évesen kezdték a prostitúciót, de 17,7%-uk már 18 éves kora előtt prostitúcióra kényszerült (Sebhelyi 2012:57). A megkérdezettek 26%-a élt állami gondozásban és mintegy 86%-uk nem rendelkezik érettséggel (Sebhelyi 2012:61). A vizsgálat kitért a prostitúcióba történő belépés kockázati tényezőire is, amelyek közül az alábbiak jelentek meg hangsúlyosan a megkérdezettek körében: diszfunkcionális család, relatív vagy abszolút depriváció, iskolai sikertelenség, folyamatos fizikai vagy lelki abúzus és szexuális erőszak, a nevelőintézetek, valamint a gazdasági kényszer (Sebhelyi 2012:67-69). Tamási (2015:18-19) az utcai prostitúció fővárosi helyzetét bemutató kutatásából kiderült, hogy a rendőrség által „rendszeresen észlelt” utcai prostituáltak száma a budapesti kerületekben átlagosan viszonylag alacsonynak mondható (az egyes kerületekben átlagosan 15-20 fő) és a jelenséggel kapcsolatos lakossági panaszok száma elenyésző.

A 2004-2009 közötti időszakban a tiltott kéjelgés és tiltott prostitúció miatt évente indult befejezett szabálysértési perek száma folyamatosan növekedett (6000-ról 14 000-re), majd 2010-től csökkenésnek indult és 2013-ban csupán mintegy 2800 ilyen ügyet regisztráltak (Tamási 2015:30). Tamási (2015:29) szerint ennek az oka a helyszíni bírság intézményének változásában keresendő.

A roma nők a prostitúción és különösen az utcai prostitúción belüli felülreprezentáltságára több tanulmány is felhívja a figyelmet (lásd pl. Máté 2012 és Sebhelyi 2012). A már hivatkozott 2012-es magyar-svájci vizsgálatban résztvevők 77,5%-a vallotta magát magyarnak, 21,6%-a pedig romának az önbevalláson alapuló megkérdezés során, ám az azt követő beszélgetések során kiderült, hogy a „megkérdezett nők nagy része ténylegesen roma” (Sebhelyi 2012:58). Itt rendkívül fontos kiemelni, hogy a prostitúciós tevékenység nem köthető etnikumhoz, az „nem

³⁴⁸ szexmunka.hu/gy-i-k/

kulturális sajátosságokból fakad”, hanem a társadalmi kirekesztettséggel és más tényezőkkel függ össze (Máté 2012:22) és „abban a társadalmi rétegben szegények között”, amelyből az utcai prostitúció ’merít’, nagyon magas a romák aránya” (Sebhelyi 2012:58).

A rendszerváltást követően a prostitúció szerkezete bonyolultabbá vált, nagyobb teret nyert abban a szervezett bűnözés (Kránitz 1998) és a határok megnyílása által a határokon átnyúló vonatkozások. Ez még hangsúlyozottabbá vált Magyarország EU csatlakozása után.

Az egyes társadalmi csoportokat érintő társadalmi kirekesztés összetett és nehezen vizsgálható kérdéskör. Ezt a prostitúció esetében tovább nehezíti a jelenség javarészt rejtett volta és az, hogy az empirikus vizsgálatokat részben ellehetetleníti a jelenséghez kapcsolódó szervezett bűnözés és a prostituáltakat kizsákmányoló egyéb személyek jelenléte (például futtatók). Forrai (2007) szerint hazánkban a legfontosabb vizsgálandó faktorok e tekintetben „az anyagi nélkülözés, az elégtelen iskolázottság, a termelőtevékenység hiánya és a rossz egészségi állapot”, amelyek mindegyike felfedezhető a magyarországi prostituáltak jó része esetében. A kutató 1997-es vizsgálata feltárta, hogy a megkérdezett prostituált nők 86 százaléka ugyan a nyolc osztályt elvégezte, de csupán 5 százalékuknak volt szakképesítése (Forrai 2007:75). Az egészségi állapot tekintetében kirívó adat, hogy csupán a válaszadó nők 50 százaléka járt havonta nőgyógyászhoz és nem rendelkeztek kellő tájékozottsággal a súlyos, nemi úton terjedő betegségek tüneteivel kapcsolatban sem (Forrai: 2007:76). Lakásviszonyaikra jellemző volt, hogy sok prostituált a futtatójával lakott vagy más prostituáltként dolgozókkal élt egy szobában, illetve lakásban (Forrai 2007:76).

A prostitúcióval kapcsolatos jelenleg hatályos magyarországi szabályozás alapjait a szervezett bűnözésről szóló 1999. évi LXXV. törvény, a szabálysértési törvény, valamint a Büntető Törvénykönyv fektetik le. Az előbbi definiálja az olyan prostitúcióval kapcsolatos fogalmakat, mint a prostituált, szexuális ellenszolgáltatás, védett övezet, türelmi zóna, a prostitúció tömeges megjelenése, szexuális szolgáltatásra felajánkozás, szexuális szolgáltatás zaklató jellegű felajánlása, szexuális szolgáltatásra felajánkozás eltűrése, illetve az olyan, a prostitúcióra vonatkozó tényállásokban szereplő egyéb fogalmakat, mint közterület és nyilvános terület.

Magyarország az 1955. évi 34. törvényerejű rendelettel kihirdette az 1950-es New York-i Egyezményt, amely a prostitúcióban a kliensen és a prostituálton kívül résztvevő harmadik személyek kriminalizálásáról szól. Az egyezmény, bár a magát a prostitúciót is negatív, ártalmas, az emberi méltóságot sértő jelenségnek minősíti,

kizárólag a prostitúciót kihasználó, kizsákmányoló harmadik személyekről szól. Így például a bordélyház üzemeltetőjéről vagy fenntartójáról, illetve olyan személyekről, akik prostitúciós célra adnak bérbe egy lakást. A prostituáltakat az egyezmény áldozatnak tekinti, így a kriminalizálásukra sem tesz javaslatot. Ez alapján 1993-ban a Btk. tényállásai köréből kikerült az üzletszerű kéjelgés, de – mint a helyi biztonságra hatást gyakorló jelenség – a szabálysértési törvényben továbbra is üldözendő cselekmény maradt. Ezen változtatott 1999-ben a már említett szervezett bűnözés elleni törvény és az új szabálysértési törvény, amelyek meghatározták a prostitúció gyakorlásának ma is létező kereteit. E szabályok szerint a prostitúció Magyarországon ma **legálisan végezhető tevékenység** a törvényben megállapított korlátok között és feltételek mellett. Ilyen például a tevékenységből származó bevétel utáni adófizetés és a védett övezetekre vonatkozó tilalom betartása. A hatályos szabálysértési törvény a tiltott prostitúcióról szóló szakaszban csupán egy utaló-jellegű szabályt fogalmaz meg arra nézve, hogy *„aki a külön törvényben, vagy törvény felhatalmazása alapján hozott önkormányzati rendeletben a szexuális szolgáltatással összefüggő korlátozást, illetve tilalmat megszegi, szabálysértést követ el”*, illetve kriminalizálja a szexuális szolgáltatásra való felhívást is. A Btk. bizonyos kapcsolódó magatartások kriminalizálását valósítja meg, ilyenek például a kitaratottság és emberkereskedelem. Így tehát a törvényi szintű szabályozás lehetőséget teremt az önkormányzatok számára helyi szabályok kidolgozására is a meghatározott keretek között.

A prostitúcióval kapcsolatosan nem figyelhető meg olyan intenzív **jogalkotási diskurzust**, mint a hajléktalanság esetében. Sem a törvényjavaslatokról szóló vitákban, sem az egyéb felszólalások körében nem találhatók szakmai szempontból releváns párbeszéd, hozzászólások. Jó példa erre, hogy az 1978. évi Büntető Törvénykönyv 1993-as módosításának parlamenti vitája, amelynek során egyáltalán nem került szóba a prostitúció kérdésköre annak ellenére, hogy ez volt az a módosítás, amely kivette az üzletszerű kéjelgést a bűncselekményi tényállások köréből. A prostitúció kérdéskörén belül komolyabb érdeklődést csupán a türelmi zónák kérdése és a szervezett bűnözés a témához tartozó problémái váltottak ki.³⁴⁹

A türelmi zónák esetében ez részben a kérdéskört kísérő nagy sajtóvisszhanggal magyarázható, részben pedig azzal, hogy egy türelmi zóna kijelölése egy-egy helyi

³⁴⁹ Lásd például Ogy. Naplók/ 141. ülésnap (2000.05.22.), 276. felszólalás, 141. ülésnap (2000.05.22.), 286. felszólalás, 141. ülésnap (2000.05.22.), 280. felszólalás, 141. ülésnap (2000.05.22.), 288. felszólalás, 92. ülésnap (2003.10.06.), 152. felszólalás), illetve a szervezett bűnözésről szóló törvény parlamenti és bizottsági vitája során, 98. ülésnap (1999.11.09.), 171-173. felszólalás, 157. ülésnap (2008.09.22.), 210. felszólalás, 257. ülésnap (2013.03.04.), 185. felszólalás

önkormányzat részéről politikailag kockázatos lépésnek tekinthető, hiszen a helyi közösség számára ez mindig érzékeny kérdés. A szervezett bűnözés esetében az érdeklődés középpontjában inkább a szervezett bűnözés, mint komoly politikai kérdés állt. Néhány alkalommal szóba kerültek olyan témák is, mint a gyermekprostitúció visszaszorítása vagy a prostitúció, mint a nők elleni erőszak problematikája.

A prostitúció általános szabályozásával kapcsolatban 1998-ban benyújtottak egy törvényjavaslatot³⁵⁰, de az általános vitáig ez már nem jutott el. A javaslat a New York-i Egyezmény rendelkezéseinek megfelelően kívánta szabályozni a jelenséget és ennek megfelelően az általános tiltást felváltotta volna a részleges tiltás. Ez bizonyos közterületekre vonatkozott volna, amire az indokolás szerint a társadalmi együttélés és a közrend védelme érdekében lett volna szükség. A türelmi zónák kijelölését kötelezővé tette volna a törvény olyan településeken, amelyeken a prostitúció jelensége tömegessé vált.

A tervezett szabályozás nagy hasonlóságot mutat a prostitúció jelenlegi szabályozásával és a törvényjavaslat rendelkezéseinek nagy részét átemelték az 1999-es szervezett bűnözésről szóló törvénybe. E jogszabály indoklásában a javaslat benyújtója azt írta, hogy mind a prohibicionista (itt: a prostituáltakat is szankcionáló), mind pedig az abolicionista (itt: kb. a prostituáltakat nem szankcionáló, de a prostitúció megszüntetését célzó) irányú szabályozási modell kudarcot vallott és azok egyetlen eredménye az volt, hogy a prostitúciót és a kapcsolódó bűncselekményeket a rejtett bűnözés körébe terelték. Az indoklás kiemelte, hogy a mások prostitúciójából hasznot húzó személyeket továbbra is büntetni kívánja a jogalkotó és hogy az új szabályozás fő célja a nyilvános helyen folytatott prostitúció korlátozása.

Az eredeti, 1999-ben elfogadott szabálysértési törvény és a szervezett bűnözésről szóló ugyancsak 1999-es törvény tartalmazott rendelkezést a prostituáltak „külön jogszabályban előírt igazolására” is, de az **Alkotmánybíróság** 1/2011. (I. 14.) számú határozatában úgy rendelkezett, hogy a prostituáltak részére kiadandó orvosi igazolásról szóló 41/1999. (IX. 8.) EüM rendelet Melléklete a nemzetközi szerződésbe ütközik és azt 2011. december 31-i hatállyal megsemmisítette. Ennek oka az volt, hogy a testület szerint az orvosi igazolás egyfajta regisztrációt eredményez, amely ellentétes a New York-i Egyezményben vállalt kötelezettségekkel. Az ügyben Bihari Mihály különvéleményt fogalmazott meg, amelyhez csatlakozott Lenkovics Barnabás és Lévay Miklós is. Eszerint a kötelező orvosi igazolás nem valósít meg sem adatfelvételt,

³⁵⁰ T/5364. számú irómanya a prostitúció egyes közrendvédelmi szabályairól

sem „tiltott lajstromba vételt”, többek között azért, mert egy szerv sem vezet „különleges nyilvántartást” a prostituáltakról, a prostituálti tevékenységet nem kell bejelenteni és az igazolás nem a prostituáltként való munkavégzés tényét tanúsítja, hanem azt, hogy az adott személy a vizsgálat időpontjában nem szenvedett az ott szereplő betegségekben.

Az Alkotmánybíróság ezt megelőzően több határozatot is hozott a prostitúcióval kapcsolatos kérdésekben. A 2/2001 (I.17.). számú határozatban a testület kimondta, hogy a prostitúció elleni fellépés – mint a szervezett bűnözés elleni küzdelem része – olyan helyi közügy, amelynek „maradéktalan ellátásához (...) állami érdek is fűződik”. Az 534/E/2001. számú határozatban az Alkotmánybíróság leszögezte, hogy az akkor hatályos szabálysértési törvény tiltott kéjelgésre vonatkozó szakaszai korlátok között ugyan, de biztosítják a prostituáltak „szolgáltatásnyújtásának szabadságát”. Emellett ebben a határozatban az is szerepel, hogy a közterületi prostitúció önmagában is negatív hatással van az emberek biztonságérzetére, és hogy a türelmi zónák kijelölése esetében a helyi önkormányzat alkalmas annak megítélésére, hogy mikor válik a prostitúció tömegessé az adott területen. A szervezett bűnözésről szóló törvény indokolása szerint „türelmi zóna kijelölése akkor válik célszerűvé, ha a helyi társadalom körében a jelenség közfelháborodást okoz, egyes közintézmények működését zavarja, illetve objektíve alkalmas arra, hogy a polgárok körében riadalmat váltson ki, s károsan hasson a fiatalabb korosztályok erkölcsi fejlődésére”. Kiss László alkotmánybíró a határozathoz csatolt különvéleményében kifejtette, hogy úgy véli, a türelmi zóna kijelölése kötelezettségének feltételei “túl általánosak és sokféleképpen értelmezhetőek”. Az 1165/B/2004-es határozatban, a prostitúcióhoz kapcsolódó egyes büntetendő magatartásokkal kapcsolatban az Alkotmánybíróság azt is megállapította – többek között a New York-i Egyezményből származó kötelezettségekre hivatkozva –, hogy a vállalkozás szabadságához való jogot indokoltan korlátozzák a vonatkozó büntetőjogi tényállások.

A prostitúcióval kapcsolatos komoly **társadalmi és közéleti vita tehát hiányzik** Magyarországon. Az Alkotmánybíróság itt nem említett határozatai (például a türelmi zónákkal kapcsolatban) közigazgatási jogi és jogalkotási szempontból közelítik meg a kérdést, és nem tartalmazzak a közterületi prostitúciós tevékenységgel kapcsolatban érdemi állásfoglalást. A diskurzus hiányának oka részben a téma politikai érzékenységében rejlik. Szerepet játszhat azonban benne az is, hogy a prostitúció jelenlegi helyzetének megvitatása rávilágíthatna a nők és a marginalizált csoportok helyzetére a mai magyar társadalomban, ami napjainkban nem kívánatos téma.

III.2.6. Az utcai prostitúcióval kapcsolatos társadalmi diskurzus és értékítéletek

Margit (2003) a prostitúcióhoz és a türelmi zónákhoz kapcsolódó sajtódiskurzus vizsgálata során arra jutott, hogy arról három meghatározó fogalmi keretben írnak az általa vizsgált lapok: 1) szabályozási és törvényhozási szempont (politikai lapokra jellemző), 2) a prostitúció és a deviancia társítása és a társadalmi kirekesztés „optimális megoldásként való feltüntetése” (valamennyi vizsgált lap), 3) a prostituáltak bűnelkövetői csoportokhoz való kapcsolása (főként a bulvárlapokra jellemző). A 2. témakörben visszatérő motívum volt a prostitúció kizárólag női tevékenységként történő ábrázolása, az ironikus megjelölések használata, a prostitúcióhoz vezető utak és a prostitúciós formák heterogenitása ábrázolásának hiánya, valamint a prostitúció és a „tisztátalanság” párhuzamba állítása (Margit 2003).

Társadalmi diskurzus

A hazai társadalmi diskurzus elemzését és az értékítéletek vizsgálatát az utcai prostitúció esetében is elvégeztem. A hajléktalanság vizsgálatához hasonlóan itt is ugyanazt a tíz online hírportált és magazint vettem górcső alá. Az utcai prostitúcióról számottevően alacsonyabb számú újságcikk született, mint a hajléktalanságról. Ennek az oka valószínűleg az életvitelszerű közterületen tartózkodással kapcsolatos jogszabálmódosításokban keresendő. A prostitúcióval általánosságban foglalkozó cikkek középpontjában legtöbb esetben a gyermekprostitúció, a prostitúcióra kényszerítés, az emberkereskedelem és a külföldön dolgozó magyar prostituáltak álltak.³⁵¹ A kifejezetten utcai prostitúcióról szóló írások kis száma miatt a vizsgálatot kiterjesztettem a prostitúciót, mint általános jelenséget tárgyaló cikkekre is, amelyekben az utcai prostitúcióval kapcsolatos vagy a prostitúció valamennyi formájára igaz részekre és hozzászólásokra koncentráltam. A vizsgált időszak 2018. január és 2019. április között volt.

Az **index.hu** és a **444.hu** prostitúcióról szóló cikkeire jellemző, hogy azt szakmai szempontból közelítik meg, az írások általában mellőzik a hatásvadász-jellegű

³⁵¹ <https://index.hu/24ora/?cimke=prostit%C3%BACi%C3%B3>, <https://hvg.hu/cimke/prostitucio>, <https://24.hu/tag/prostitucio/>, <https://cimkezes.origo.hu/cimkek/prostitucio/index.html?tag=prostituci%C3%B3>, <http://www.blikk.hu/prostitucio>, <https://www.nlcafe.hu/cimke/prostitucio/>, <https://www.nlcafe.hu/cimke/prostitualt/>

szavakat és kifejezéseket és hangsúlyt fektetnek arra, hogy a probléma gyökerét jelentő társadalmi és szociális kérdéseket is bemutassák. „A lány nehéz körülmények között él. Édesapját elvesztette, édesanyja rokkant, és három testvére is van. Korábban egy gyermekotthonban élt (...).”³⁵² „A testüket áruló gyerekek többségét saját rokonaik, ismerőseik küldik az utcára, és ez ellen a jelenlegi jogi környezetben a gyermekvédelem sem sokat tehet.”³⁵³

Ezek a portálok a cikkekben írottakat jellemzően szakértői véleményekkel, tanulmányok adataival támasztják alá.³⁵⁴ „Külön gond az is, hogy Magyarországon a prostitúcióban érintett gyerekeket nem áldozatként kezeli a rendszer. Hiába igaz ugyanis, hogy a prostitúció nem bűncselekmény, a 14 év alattiak pedig eleve nem büntethetők, a türelmi zónákon kívüli prostitúció szabálysértés. Türelmi zónák viszont lényegében nincsenek, emiatt pedig zárul a kör.”³⁵⁵ „A szlovák lapok szerint kiskorú, akár már a nyolc-tíz éves lányok is prostituáltként dolgoznak: iskola helyett az utcákon állnak, és már pár euróért elmennek a kuncsaftokkal.”³⁵⁶ Amint látható, az utcai prostitúció is szinte kizárólag a már említett frekventált témák, mint például a gyermekprostitúció kapcsán kerül szóba és akkor is csupán mint a tevékenység végzésének helye.

Az ilyen típusú cikkek mellett mindkét lap esetében megtalálhatóak a tárgyilagos stílusban írt, rövid tudósítások is egy-egy prostitúcióval kapcsolatos nemzetközi vagy hazai hírről. „Amsterdam női polgármestere át akarja alakítani a piros lámpás negyedét.”³⁵⁷ „Hollandiában, Dániában és Izlandon futtatott lányokat a szegedi banda.”³⁵⁸ „Elítéltek egy bűnbandát, akik szegénységben élő kiskorú fiúkat közvetítettek ki szexre külföldieknek.”³⁵⁹

Az index.hu cikkei a weboldalon nem kommentelhetők és a facebook-on is csupán bizonyos írásokhoz lehet hozzászólni. A vizsgált időszakban csupán egy kommentelhető cikk esetében a hozzászólások többsége nem volt releváns a dolgozat témájával kapcsolatban, így ezek mélyebb elemzését nem végeztem el. A 444.hu-n

³⁵² <https://444.hu/2018/03/22/szazaval-bunteti-a-magyar-allam-az-utcara-kenyszeritett-gyermekprostitualtakat>

³⁵³ <https://444.hu/2019/03/27/add-ide-a-12-eves-lanyod-megkeresi-a-tartozasod>

³⁵⁴ https://index.hu/belfold/2019/01/29/strici_madam_prostitucio_emberkereskedelem_szexmunka/,
https://index.hu/belfold/2018/12/28/jozsi_egy_primitiv_barom_de_ebben_nagyon_jo/

³⁵⁵ https://index.hu/belfold/2018/12/28/jozsi_egy_primitiv_barom_de_ebben_nagyon_jo/

³⁵⁶ https://index.hu/kulfold/2018/02/24/toketerebes_szifilisz_jarvany_szlovakia/

³⁵⁷

https://index.hu/kulfold/2018/12/11/amszterdam_piros_lampas_negyed_prostitualtak_turizmus_femke_halsema/

³⁵⁸ https://index.hu/belfold/2018/11/08/prostitucio_nemzeti_nyomozo_iroda_szeged/

³⁵⁹ <https://444.hu/2018/04/16/eliteltek-egy-bunbandat-akik-szegenysegben-elo-kiskoru-fiukat-kozvetitettek-ki-szexre-kulfoldieknek>

olvasható legtöbb like-ot kapott hozzászólások között egyértelmű többségben voltak azok, amelyek a prostituáltakat áldozatnak látják és elítélik a büntetésüket, illetve rendkívül kritikusan viszonyulnak az ezzel kapcsolatos rendőrségi gyakorlathoz.³⁶⁰ „Érted, az nem baj, ha *****nak kell állnia egy gyereknek, sőt még meg is érdemli, ha megbüntetik, mert nem kijelölt helyen csinálja.”³⁶¹ “esetleg nem a lányokat kellene büntetni prostitúcióért, hanem azokat, akik használják őket.”³⁶² “Hihetetlenül el van ***** itt minden.”³⁶³ Ehhez hozzá kell azonban tenni, hogy ezek a kommentek, bár általánosságban beszélnek a prostituáltakról, mind gyermekprostitúcióról szóló cikkek alatt születtek, így ebből nem vonható le következtetés a prostitúció általános megítélésére nézve. Az egyéb, prostitúcióról cikkekhez fűzött kommentek között többségében voltak a humorizáló vagy a témához kevésbé kapcsolódó hozzászólások, így ezek elemzését sem végeztem el. Ez a jelenség azonban utalhat arra, hogy míg a gyermekprostitúció és a prostitúcióra kényszerítés témája általában közfelháborodást kelt, addig a prostitúció és annak utcán végzett formája pusztán érdektelenséget váltott ki az oldal olvasóiból.

A **hvg.hu** és a **24.hu**, a hajléktalanságról szóló cikkekhez hasonlóan a prostitúció témájában is javarészt rövid, tájékoztató jellegű írásokat közölt. A cikkek itt is elsősorban az olyan, már említett népszerű témakörökkel foglalkoztak, mint a gyermekprostitúció, a prostitúcióra kényszerítés és az emberkereskedelem.³⁶⁴ Ezek közül egyetlen cikk sem koncentrált az utcai prostitúcióra, annak kérdésköre sem merült fel az írásokban.

A cikkek közül kevés volt kommentelhető a hvg.hu-n, és csupán néhányhoz született a 444.hu-hoz hasonló többszázaz nagyságrendű hozzászólás. A több tucat kommentet tartalmazó szekciók esetében is jellemző, hogy a hozzászólások jelentős része nem

³⁶⁰ A 444.hu-n a vizsgált időszakban három, a gyermekprostitúcióról szóló cikk jelent meg. Ezek esetében mind a legtöbbet likeolt (5 vagy annál több like), mind az összes hozzászólás esetében megállapítható, hogy az “értékelhető” kategóriába eső kommentek túlnyomórészt mélyen elítélik a gyermekprostitúciót és az azzal kapcsolatos hatósági fellépésről a cikkben írottakat. A legtöbbet likeolt, értékelhető hozzászólások esetében 95%, az összes hozzászólás esetében pedig 89% tartalmazott olyan attitűdöt, amely a (gyermek)prostituáltakat áldozatnak látja és elítéli a büntetésüket, illetve kritikusan viszonyul az ezzel kapcsolatos rendőrségi gyakorlathoz. Érdekesség, hogy a kommentekben talált negatív attitűdöt tartalmazó vélemények sem a prostituáltakkal kapcsolatban tartalmzták a negatív viszonyulást vagy álláspontot, hanem a tinédzserkori prostitúció kényszerített voltát kérdőjelezték meg (és több, mint 50%-uk ugyanattól a hozzászólótól származott egy erről szóló, a kommentszekcióban kibontakozott párbeszéd során).

³⁶¹ <https://444.hu/2018/03/22/szazaval-bunteti-a-magyar-allam-az-utcara-kenyszeritett-gyermekprostituáltakat>,

³⁶² <https://444.hu/2018/03/22/szazaval-bunteti-a-magyar-allam-az-utcara-kenyszeritett-gyermekprostituáltakat>,

³⁶³ <https://444.hu/2019/03/27/add-ide-a-12-eves-lanyod-megkeresi-a-tartozasod>

³⁶⁴ <https://hvg.hu/cimke/prostitucio/>, <https://24.hu/tag/prostitucio/>, <https://cimkezes.origo.hu/cimkek/prostitucio/index.html?tag=prostituci%F3>

kifejezetten a témával foglalkozik, vagy a kialakuló vita során szinte azonnal elkalandozik onnan az általános politika, humorizálás vagy a vitapartner becsmérése irányába.³⁶⁵ A hvg.hu esetében szinte minden, a prostitúcióval kapcsolatos írás hozzászólásai között kisszámban ugyan (1-2 komment az egyes cikkek alatt), de megjelent az a vélekedés, hogy a magyar prostituáltak többsége roma származású.³⁶⁶ A konkrétan a prostitúcióról írt, néhány komment erős értékítéletet tükrözött. „Mindenképp áldozat szerepet akarnak húzni a *****ra. Azzal bezzeg nem foglalkoznak, hogy sok fiatal lány egyszerűen a könnyű pénzszerzés miatt választja ezt (...).”³⁶⁷ “Nos ezek a nők igénylik hogy molesztálják őket. ha elmarad kifogják provokálni.”³⁶⁸ “Amint a gyanútlan nők leszálltak a lutoni repülőtérre... Gyanútlan nők? Ühüm.”³⁶⁹ “Ez gyakorlatilag az ún. "skandináv modell", amit – világ szégyenére – már egy jó pár országban bevezettek. Prostitúció volt-van-lesz, mégpedig két okból: van rá kereslet és van rá kínálat.”³⁷⁰ “Azért tényleg arcpirító, hogy magyar állampolgárokat gyakorlatilag rabszolgaként adnak vesznek, fiatal lányokat használnak ki, akikért az állam a felelős az állami gondozás alatt, majd 18 éves koruktól bűnözők gazdagodnak a testükből, majd aki ezt kutatja, azzal van a baj, nem pedig a mindenkori kormánnyal (...).”³⁷¹ Az értékelhető kommentekből alapvetően két álláspont rajzolódik ki. Az egyik szerint a prostituáltként tevékenykedő felnőttkorúak felelős aktorok, akik adott esetben még prostitúcióra kényszerítésük esetén is tudták, mi vár rájuk például külföldre utazásuk esetén. A másik álláspont szerint a prostituáltak a rendszer és a társadalom mechanizmusainak áldozatai, akik ezeknek köszönhetően kényszerülnek arra, hogy testüket árulják.

³⁶⁵ A hvg.hu esetében – csakúgy, mint a hajléktalansággal kapcsolatos cikkekénél – a prostitúcióról szóló írásokhoz fűzött kommentek esetében is rendkívül magas volt a „nem értékelhető” kommentek százaléka (90% felett) és gyakori az egymásra reagáló kommentek esetében a másik fél minősítése és becsmérése, így érdemi diskurzus itt a kommentszekcióban nem alakult ki.

³⁶⁶ https://hvg.hu/itthon/20190110_14_eves_lanyt_kenyyszeritettek_prostituciora_Szegeden, https://hvg.hu/elet/20190123_Prostitucio_szervezese_mia... https://hvg.hu/itthon/20190213_A_jo_strici_az_aki_minel_jobban_ki_tudja_zsakmanyolni_az_uton_d_olgozo_noket

³⁶⁷

https://hvg.hu/itthon/20190213_A_jo_strici_az_aki_minel_jobban_ki_tudja_zsakmanyolni_az_uton_d_olgozo_noket

³⁶⁸

https://hvg.hu/itthon/20190213_A_jo_strici_az_aki_minel_jobban_ki_tudja_zsakmanyolni_az_uton_d_olgozo_noket

³⁶⁹

https://hvg.hu/itthon/20190213_A_jo_strici_az_aki_minel_jobban_ki_tudja_zsakmanyolni_az_uton_d_olgozo_noket

³⁷⁰ https://hvg.hu/vilag/20181231_Buntetest_kap_Izraelben_az_akit_prostitualttal_kapnak_el

³⁷¹

https://hvg.hu/itthon/20190213_A_jo_strici_az_aki_minel_jobban_ki_tudja_zsakmanyolni_az_uton_d_olgozo_noket

Az **origo.hu** más hírportáloknál kevesebb prostitúciós témájú cikket közölt a vizsgált időszakban. Ezek vagy prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekményekről tudósítottak tárgyilagos stílusban, vagy a migráció és a prostitúció kapcsolatáról írtak hatásvadász és uszító nyelvezet használatával szakértőkre, tanulmányokra, hivatalos adatokra történő hivatkozás nélkül. *“Brüsszel hemzseg a migránsoktól, és az illegális bevándorlók megjelenésével a bűnözés is egyre nagyobb. A rendszeres nemi erőszakok mellett most a prostitúció jelent problémát, a romos, elhagyatott házakban, nyilvános WC-kben dolgoznak a szexmunkások.”*³⁷² *“Óriási pénzeket zsebelnek be afrikai bűnszervezetek azzal, hogy a migráns nőket prostitúcióra kényszerítik.”*³⁷³ *“A rendőrség becslései alapján évente nagyjából 1400 kiskorú holland lányt kényszerítenek különböző eszközökkel prostitúcióra, illetve használnak szexrabszolgaként migráns háttérű, főleg marokkói és török származású férfiak.”*³⁷⁴ *“(…) az elmúlt 40 évben legalább ezer nőt és lányt kényszerítettek prostitúcióra migránsok. A szörnyű bűncselekményeket az angol sajtó megpróbálja teljesen elhallgatni (…).”*³⁷⁵ Az illegálisan Európában tartózkodó vagy menekült státusszal rendelkező, marginalizált helyzetben levő nők valóban különösen veszélyeztetettek az emberkereskedelem és a prostitúcióra kényszerítés áldozatává válással. A hivatkozott írások azonban a témát olyan nyelvezettel és tartalommal dolgozzák fel, amelyek alkalmasak arra, hogy a migránsokat démonizálják. A weboldal a prostitúció hazai vonatkozásairól és jelenségéről a vizsgált időszakban csupán néhány cikkben beszélt a prostitúcióra kényszerítés kapcsán, így ez az olyan kifejezések használatával együtt, mint “migránsprostitúció” azt a képet festi a prostitúcióról, hogy az javarészt a migrációhoz kapcsolódó káros jelenség.

A **ripost.hu**-n megjelenik az origo.hu cikkeivel kapcsolatban már ismertetett migránsok elleni gyűlöletkeltésre alkalmas tartalom.³⁷⁶ Ezen kívül a lapban nem jelentek meg a prostitúcióval, mint jelenséggel foglalkozó írások.

A **blikk.hu** cikkei a prostitúció kérdésének társadalmi vonatkozásaival egyáltalán nem foglalkoznak. A témakör kizárólag hírességekről szóló cikkekben vagy szokatlan, sokkoló, nagy hírértékkel bíró eseményekről tudósító írásokban kerül

³⁷² <https://www.origo.hu/nagyvilag/20181009-brusszeli-migransprostitucio.html>

³⁷³ <https://www.origo.hu/nagyvilag/20181006-migrans-prostitucio-es-penzmosas-franciaorszagban.html>

³⁷⁴ <https://www.origo.hu/nagyvilag/20180522-evente-1-400-kiskorut-kenyszeritenek-prostituciora.html>

³⁷⁵ <https://www.origo.hu/nagyvilag/20180315-ezer-not-prostitualta-az-angol-migransok.html>

³⁷⁶ <https://ripost.hu/cikk-molesztalas-prostitucio-nagy-britannia>, <https://ripost.hu/cikk-nyers-csirket-etettek-a-prostituciora-kenyszerített-lányokkal-az-emberrablók>, <https://ripost.hu/cikk-transznem-migransok-parizs>

szóba.³⁷⁷ A felnőtt prostitúcióhoz kapcsolódó cikkeket, gyakran még a prostitúcióra kényszerítés vagy gyermekprostitúció témája esetén is, olyan divatos ruhát vagy fehérneműt viselő nők fotóival illusztrálták, akiknek az arca nem volt látható a képen és gyakran pénzköteget fogtak a kezükben.³⁷⁸ Ez a jelenségben résztvevő nőket tovább tárgyasítja és azt a képzetet keltheti az olvasókban, hogy a prostitúció kényelmes pénzkereseti lehetőség, amelynek nincsenek negatív aspektusai.

A blikk.hu-n a kommentelhető cikkekhez csupán néhány hozzászólás született, ezek a hvg.hu-s véleményekhez hasonlóan vegyes képet mutattak a prostitúció és a prostitúcióra kényszerítés jelenségének megítélésében. „Gondolom, a szokásos dolog. Minusz nulla nyelvtudással, szakma nélkül, babysitterként legalább 600.000 forint havonta. Aztán meg kisé, hogy nem gyerekeket kell pátyolgatni, hanem felnőtt férfiakkal kell ágyba bújni.”³⁷⁹ “(...) szerintem végképp elfogadhatatlan, hogy valakik még ha oly „jó fej” élelmes család tagjai is kihasználják mások butaságát/hiszékenységet és kemény fizikai kényszerrel kirabolják őket. Erre azt mondani „úgy kellett” meglehetősen furcsa.”³⁸⁰

A **nlcafe.hu**, a **life.hu** és a **femina.hu** oldalak a prostitúcióval kapcsolatos rövid hírek mellett megjelentetnek a témában hosszabb írásokat is. Ezek a prostitúcióban résztvevők élettörténeteire, a prostituálttá válás folyamatára és okaira, a prostituáltként dolgozók mindennapjaira és a kilépésre koncentrálnak. Az írásokban szakértők véleményei is megjelennek. „Erkölcslileg mindenhol elítélik ezeket a lányokat, (...) még tartja magát az a közvélekedés is, hogy egy *****t nem lehet megerőszakolni, nem bűn megverni.”³⁸¹ “(...) mivel sokan prostituáltak voltak, megtanulják, hogy ellenkező nemű ember szexuális szolgáltatás nélkül is lehet kedves, segítőkész.”³⁸² „A nevelőotthonokban, nevelőszülőknél élő lányok a legveszélyeztetettebbek, valamint a

³⁷⁷ <http://www.blikk.hu/prostitutcio>,

³⁷⁸ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/titkos-bordelyhazat-mukodtettek-egy-nograd-megyei-faluban/60lkdbb>, <http://www.blikk.hu/aktualis/kulfold/elraboltak-es-prostitutiora-kenyszeritettek-egy-13-eves-magyar-lanyt/41v6j89>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/kolcson-miatt-kenyszeritette-szextmunkara-a-lanyokat-a-szegedi-par/p6yqb6f>, <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/croszakkal-prostitutiora-kenyszeritette-elettarsat-a-pecsi-ferfi/3r5848m>, <http://www.blikk.hu/aktualis/kulfold/atveres-prostitutio-szlovakia-magyar-lany-kenyszerit-19-eves/351lcxx>

³⁷⁹ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/nemetorszagban-futtattak-magyar-nok-foti-csalad-kizsakmanyolas-prostitutio/t5dt8cg>

³⁸⁰ <http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/nemetorszagban-futtattak-magyar-nok-foti-csalad-kizsakmanyolas-prostitutio/t5dt8cg>

³⁸¹ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190228/prostitutio-szextmunka-jogasz-interju/>

³⁸² <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190305/esztergomi-leanynevelo-intezet-gyermekotthon-gyermekvedelem/>

*diszfunkcionális családból származók, akik valamilyen abúzust, szexuális vagy érzelmi molesztálást éltek át.”*³⁸³

Az utcai prostitúcióról itt is csupán szűk körben esett szó, egy szakértői interjú beszélt a belépés lehetséges okairól. *“Az intézetis lányoké jellemző történet. Megvan az a társadalmi csoport, ahol a tizenhárom-tizennégy éves lány már tudja, hogy kap egy szép felsőt, ha ilyet csinál. És ugye ott vannak a stricik – zsonganak a tinédzserkorba lépő állami gondozott lányok körül. Ők az utcai része.”*³⁸⁴

Ezek az oldalakon is jellemző volt a cikkek a blikk.hu-hoz hasonló fotókkal történő illusztrálása, ám itt előfordultak olyan képek is, amelyek a prostitúció negatív oldalait jelenítették meg.³⁸⁵

A nlcafe.hu oldalon lehetett a cikkekhez kommenteket fűzni. Nagyszámú hozzászólás nem érkezett a prostitúciós témájú cikkekhez és az utcai prostitúcióról egyikben sem esett szó. A kommentek nagy része humorizáló volt, vagy nem kapcsolódott szorosan a prostitúció kérdéséhez.³⁸⁶ A bordélyházban dolgozó, tandíjra gyűjtő prostituált történetét bemutató cikkhez fűzött hozzászólások nem tükröztek negatív értékítéletet az esettel kapcsolatban, azokban az elfogadást vagy semleges hozzáállást tükröző kifejezések és szavak jelentek meg.³⁸⁷ Ez természetesen semmilyen tekintetben nem tekinthető reprezentatív mintának és az is valószínűnek látszik, hogy a kommentelők hozzáállását pozitív irányba befolyásolta, hogy a cikkben említett nő tandíjra gyűjti a pénzt. Így ebből nem lehet a prostitúcióra vagy annak utcai formájára nézve következtetést levonni.

A vizsgált oldalakon található cikkek és hozzászólások vizsgálata alapján arra lehet következtetni, hogy az utcai prostitúció kérdésköre és a prostitúció általánosságban nem tart számot jelentős társadalmi érdeklődésre összehasonlítva például a hajléktalanság témájával. Kivételt képeznek ez alól az olyan súlyos kapcsolódó bűncselekmények, mint a gyermekprostitúció. A 444.hu kivételével a vizsgált oldalakon a prostitúciós témájú cikkekhez fűzött hozzászólások átlagos száma meg sem közelítette a nagyobb érdeklődésre számot tartó írásokhoz írt hozzászólások

³⁸³ <https://www.life.hu/csalad/20190404-van-kiut-a-prostituciobol-es-a-szexualis-kizsakmanyolasbol-ne-felj-meglepni.html>

³⁸⁴ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190228/prostitucio-szexmunka-jogasz-interju/>

³⁸⁵ <https://www.life.hu/csalad/20190404-van-kiut-a-prostituciobol-es-a-szexualis-kizsakmanyolasbol-ne-felj-meglepni.html>, <https://www.life.hu/kult/20190119-pikans-reszletek-kerultek-nyilvanossagra-anglia-elso-pornokonyvebol.html>, <https://www.life.hu/lifeutazas/20181024-a-gyermekprostitualtakert-ozonlenek-a-turistak-a-dominikai-koztarsasagba.html>, <https://www.life.hu/news/20180910-16-eves-korara-100-azsiai-ferfivel-toltotte-az-ejszakat-egy-lany.html>

³⁸⁶ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20180710/anglia-bordely-magyar-no-prostitucio-mentes/>, <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20180126/megfojtottak-egy-magyar-prostitualtat-olaszorszagban/>

³⁸⁷ <https://www.nlcafe.hu/csalad/20180419/diakhitel-prostitucio-tengerbiologus/>

számát. Ez összhangban áll a politikai diskurzus vizsgálata során feltárt eredményekkel. A jelenség hátterében meghúzódhat egyszerű érdektelenség, a felnőtt prostitúció társadalmi tabu volta vagy az, hogy a prostitúciót szabad választásnak és/vagy magánügynek tekintik a társadalom tagjai.

Társadalmi értékítéletek

A magyar társadalom az utcai prostitúcióval kapcsolatos **értékítéletéről** keveset tudunk. Egy 2009-ben végzett kutatás szerint a megkérdezettek nagyjából 34%-a viszonyult elutasítóan a prostitúcióhoz, míg körülbelül 18%-uk mondta azt, hogy elfogadó a jelenséggel kapcsolatban.³⁸⁸ A kutatásból az is kiderül, hogy a résztvevők 62,5%-a elfogadhatónak tartja, hogy „törvényes keretek között”, vállalkozóként prostitúciót lehet folytatni.³⁸⁹ A Központi Statisztikai Hivatal a foglalkozások presztizséről szóló kérdőívét a Mikrocenzus során 2016. október-novemberében nagyjából 43 000 fő töltötte ki.³⁹⁰ Ebből kiderült, hogy valamennyi vizsgált foglalkozás közül a legalacsonyabb presztizsűként, 173. helyre értékelt foglalkozás az utcai prostituált volt.³⁹¹ Az utcai prostituáltat közvetlenül megelőző foglalkozások az utcaseprő, a sztriptíz táncosnő és a pornósztár voltak. A rangsort a kórházigazgató, illetve az egyetemi rektor vezették. Az utcai prostituált a társadalmilag legkevésbé hasznos, legkevésbé hatalommal bíró és legkevésbé divatos foglalkozások listáján is az utolsó helyek egyikén állt.³⁹² Emellett utolsó helyet foglalt el a megkérdezetteket csoportosító valamennyi vizsgált lebontásban is (korcsoport szerinti, nem szerinti, település szerinti és legmagasabb végzettség szerinti).³⁹³ Összehasonlításképpen, a „luxusprostituált” szakma a 167. helyre került az általános presztizs-rangsorban.³⁹⁴ Ez alapján tehát a magyar társadalom értékítéletében nem látszik jelentős különbség a különböző prostitúciós formákkal kapcsolatban. A jelentés kiemelte, hogy „a szexualitással kapcsolatos általános presztizsértéküket tekintve alacsonyan pozicionált foglalkozások a kereseti megítélés szerint (...) a legmagasabb jövedelmű

³⁸⁸ A prostituáltakkal és a prostituáltakat érő hatósági diszkriminációval kapcsolatos vélemények, 6.o., <http://szexmunka.hu/wp-content/uploads/2013/01/lakossagi-kozvelemenykutatas.pdf>

³⁸⁹ A prostituáltakkal és a prostituáltakat érő hatósági diszkriminációval kapcsolatos vélemények, 25.o., <http://szexmunka.hu/wp-content/uploads/2013/01/lakossagi-kozvelemenykutatas.pdf>

³⁹⁰ https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf

³⁹¹ https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf, 11.o.

³⁹² https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf, 8-11.o.

³⁹³ https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf, 15-16.o.

³⁹⁴ https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf, 11.o.

foglalkozások” közé sorolták a megkérdezettek.³⁹⁵ A 2009-es SZEXE kutatásból is arra lehet következtetni, hogy az utcai prostitúcióval kapcsolatban a legelutasítóbb a társadalom, mivel a megkérdezettek összesen 1,7%-a mondta azt, hogy utcai formában engedélyezné a prostitúciót (60,2% a bordélyházakat, 26,1% a vigalmi negyedet választaná engedélyezett végzési formaként, míg 19,6% semmilyen formában nem tartja engedélyezhetőnek a tevékenységet).³⁹⁶

III.2.7. Az utcai prostitúció szabályozásában szerepet játszó tényezők

A prostitúció szabályozását meghatározó tényezők vizsgálata során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy milyen szempontok és érdekek játszanak szerepet az alapvető szabályozási modell meghatározásában és mely faktorok befolyásolják a jogalkotó és a társadalom a prostitúcióról alkotott képét. Az utcai rendetlenségek kérdése és a prostitúcióhoz kapcsolódó egyéb hagyományos bűncselekmények problémája egyenes összefüggést mutat a lakosság *bűnözési félelmével*, ezért indokoltnak találtam ezt a kapcsolatrendszert feltárni. Itt elsősorban az utcai prostitúció jellemző kísérőjelenségeit, a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekményeket és a prostituáltakat sújtó erőszakos és egyéb bűncselekményeket vettem górcső alá. A *városi tér politikája* meghatározó szerepet játszik valamennyi közterülettel kapcsolatos büntetőjogi, közigazgatási jogi és polgári jogi szabályozás kialakításában, hiszen az jellemzően a politikai szempontból relevánsnak tekintett társadalmi rétegek érdekei mentén történik. A városi területhasználat vizsgálatának középpontjába a prostitúció esetében a morális földrajz és területszervezés szempontját állítottam. Az utcai prostitúciót hagyományosan az utcai rendetlenségek körébe sorolják, így vizsgáltam a *rend és kontroll* kialakításával és megőrzésével kapcsolatos dimenziót is. Ezen belül a prostitúcióval kapcsolatos rendőrségi prioritásokra és attitűdökre, valamint a rendőri korrupció problémakörére koncentráltam. A prostitúciót – a hajléktalansághoz hasonlóan – *társadalmi és a legtöbb esetben szociális eredetű problémaként* kezeltem jelen dolgozatban. Ez elválaszthatatlanul kapcsolódik a nők társadalmi helyzetének és lehetőségeiknek, valamint a patriarchális társadalomnak a problematikájához. E körben a prostitúciót, mint orvosi, közegészségügyi és szociális problémát vizsgáltam.

³⁹⁵ https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf, 11.o.

³⁹⁶ A prostituáltakkal és a prostituáltakat érő hatósági diszkriminációval kapcsolatos vélemények, 26.o., <http://szexmunka.hu/wp-content/uploads/2013/01/lakossagi-kozvelemenykutatas.pdf>

Az **utcai prostitúció** a prostitúció többi formájától való megkülönböztetésére azért van szükség, mert olyan sajátosságokkal bír, amelyek az egyéb megjelenési formákhoz képest előtérbe helyezik mind a jogi szabályozás, mind a köz- és a médiafigyelem szempontjából. A SZEXE által 2009-ben készített kutatás is rávilágított, hogy a megkérdezettek többsége a prostitúciót az utcai formával azonosította (a prostitúció helyszínéként 93%-uk említette az utcát, és csupán 35%-uk a szórakozóhelyeket, 27%-uk a hoteleket).³⁹⁷ Annak ellenére, hogy Európa-szerte megfigyelhető tendencia az utcai prostitúció fokozatos visszaszorulása, és az, hogy az utcai prostitúciót folytatók jelentős kisebbségben vannak az egyéb formákat folytatókkal szemben³⁹⁸ (lásd például Oselin 2010:528, Scoular *et al.* 2014:623), mégis ez a megjelenési forma az, amelyet a közvélemény, a média és a törvényhozók a prostitúció fogalmával azonosítanak.

Kivételt képez ez alól az a néhány ország, ahol már sor került a prostitúció más formáinak legalizálására, így ennek köszönhetően ezek is láthatóbbá váltak. Tekintet nélkül arra, hogy legális-e vagy sem, türelmi zónákban végezhető vagy bárhol, az utcai prostitúció az, amivel az adott területet egyéb célra használók akaratlanul is találkoznak. Ez az indoka annak, hogy a jogalkotó - még ha a prostitúció egyéb formáit adott esetben nem is szabályozza vagy kriminalizálja - kiemelt figyelmet fordít az utcai prostitúcióra történő állami reakció kereteinek meghatározására.

A dolgozat jelen fejezetében ismertetett vizsgálatban a hangsúlyt az utcai prostitúció szabályozását meghatározó tényezőkre és e regulációk potenciális következményeire helyeztem a korábban vázolt elemzési dimenziók rendszerében. Ennek megfelelően a prostitúcióról, mint általános jelenségről csupán akkor írok, amikor a megállapítások a prostitúciós tevékenység minden formájára igazak, beleértve az utcai prostitúciót is. Ilyenkor az utcai prostitúció fogalma helyett a prostitúció kifejezést alkalmazom. Ehhez hasonlóan a prostitúció egyéb fajtáit is kizárólag abban az esetben vizsgáltam, amikor az utcai prostitúció az egyéb végzési módokkal történő összehasonlítását szükségesnek tartottam.

³⁹⁷ A prostituáltakkal és a prostituáltakat érő hatósági diszkriminációval kapcsolatos vélemények, 11.o., <http://szexmunka.hu/wp-content/uploads/2013/01/lakossagi-kozvelemenykutatas.pdf>

³⁹⁸ Az utcai prostitúció visszaszorulásának oka lehet például a tiltó szabályozás, a fokozódó rendőri aktivitás, vagy az online hirdetési platformok elterjedése (lásd például Oselin 2010:528, Scoular *et al.* 2014:623).

III.2.7.1. A bűnözési félelem: a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények hatása

Az utcai prostitúció jelenségét a közösség tagjai - illetve a hatóságok vagy a szakértők egy része - nem feltétlenül önmagában tartják problematikusnak, hanem a hozzá **kapcsolódó jelenségek** miatt. A prostitúcióra vonatkozó bűnözési félelem vizsgálata keretében először ezekre koncentrálok.

Az utcai prostitúció kísérőjelenségei

Az utcai prostitúcióhoz kapcsolódó talán leggyakoribb, elmaradhatatlan jelenség a közterületen történő felajánlkozás, illetve a kliensek és a futtatók folyamatos jelenléte a prostitúcióval érintett közterületeken. Emellett az utcai prostitúcióval kapcsolatos egyik legfontosabb kísérőjelenség a szexuális szolgáltatások közterületen történő nyújtása. Ez részben abból ered, hogy az utcán dolgozó prostituáltaknak nem áll rendelkezésére saját lakás vagy szoba, ahol az üzletet azonnal le lehet bonyolítani, de szerepet játszhat benne a kliens által igényelt teljes diszkréció is. Nem atipikus a szállodai szoba vagy a kliens lakásának használata sem, de a szolgáltatás lebonyolításának szokásos helyszíne sok esetben egy elhagyott, csendes, félreeső utca vagy a kliens gépkocsija. Új-Dél Walesben például ennek a jelenségnek a kiküszöbölésére kifejezetten erre a célra szolgáló házakat üzemeltetnek (Donovan *et al.* 2012:21).

Az utcai prostitúció jellemző kísérőjelenségei a zaklatások, nem kívánt szexuális ajánlattételek és megfélemlítő magatartások számának növekedése az érintett területen, különösen a női lakosságra irányulóan (Matthews 1997:75, Tani 2002:348-350, Hubbard *et al.* 2003:81, Holmes 2005:72). Bár Matthews kifejezetten a női lakosságot említi, ez valószínűleg kiterjeszthető valamennyi női területhasználóra is. Ehhez kapcsolódnak a különféle, a jelenséggel terhelt területet egyéb funkcióra használókat általában zavaróan érintő olyan tényezők, mint például a megnövekedett autóforgalom, a magasabb zajszint, az utcai szemét nagyobb mennyisége. Ezek hozzájárulnak az utcai prostitúció láthatóságához is. Ez különösen igaz akkor, amikor egy adott településen az utcai prostitúció belvárosi, nagyforgalmú városrészeken jellemző. Ebből a szempontból fontos az érintett terület gyalogosforgalma, a lakó-és üzleti célú területhasználat mértéke, illetve a terület turisztikai jelentősége. A nagyobb gyalogosforgalom esetében a területhasználók erőteljesebben érzékelik az olyan jellegű kísérő jelenségeket, mint az utcai szemét vagy a nőket érintő zaklató

cselekmények. A magasabb zajszintet, a megnövekedett forgalmat és az utcai szemét mennyiségét nem csak a lakáscélú, de az üzleti célú területhasználók is zavaró körülményként értékelhetik. A kísérőjelenségek zavaró tényezőként történő megítélésében rendkívül fontos szerepet játszik még az is, hogy a lakóövezetekben gyakran találhatók oktatási és gyermekvédelmi intézmények, illetve egyházi, egészségügyi és szociális intézmények - például idősok otthona -, amelyek esetében a közérköls szemponjtai gyakran alkalmazott érvek az utcai prostitúció tiltó jellegű szabályozása mellett.

Az utcai prostitúcióval érintett környéken élöket, dolgozókat zavaró kísérőjelenségek³⁹⁹ az 1979-es új dél walesi teljes körű dekriminalizációt követő elszaporodása hatással volt a tagállam jogalkotására, hiszen ennek következtében és a lakossági és rendörségi kampány nyomására vezették be 1983-ban az utcai prostitúciót érintő korlátozásokat, amelyek tiltott zónákat hoztak létre például a lakóházak vagy az egyházi intézmények környékén (Egger 1991:116). Matthews (1997:75) szerint a kísérő jelenségek a lakosság körében az általános biztonságérzet csökkenéséhez, az informális közösségi csatornák hálózatának szűküléséhez, a személyes mozgáster csökkenéséhez és végső soron a szabad mozgáshoz való jog korlátozottságához vezetnek. Az angol kutató nézetei e tekintetben közel állnak a „betört ablakok elméletében” (Wilson *et al.* 1982) felvázoltakhoz, sőt, az elméletre maga is hivatkozik tanulmánya vonatkozó részében (Matthews 1997:75).

Az utcai prostitúcióhoz kapcsolódó súlyos bűncselekmények és a prostituáltak áldozattá válása

A prostitúció más megjelenési formáihoz hasonlóan az utcai prostitúció esetében is jelen van a **szervezett bűnözés**, illetve a magyar jogban **kitartottságként vagy prostitúció elősegítéseként** megfogalmazott magatartások. Kránitz (1998) szerint Magyarországon kifejezetten ritkának tekinthető a „szabadúszó prostituált” (lásd még Juhász *et al.* 2010:26). A prostituáltakat ilyen módon kihasználó személyek vagy bűnelkövetői csoportok leggyakrabban a prostituáltak vagy a kliensek sérelmére követnek el bűncselekményeket, de előfordulhat a területet más célra használók megfélemlítése, zaklatása, bántalmazása is. A prostitúció és a bűnözés kapcsolata a

³⁹⁹ Ilyen volt például a közrend veszélyeztetésével kapcsolatos cselekmények számának növekedése és ezzel párhuzamosan az időközben dszentrifikálódott városrészekben élök az utcai prostitúcióval és annak kísérőjelenségeivel kapcsolatos panasztai számának emelkedése Sydneyben.

közvéleményben is megjelenik. A SZEXE 2009-es kutatásában a megkérdezettek több, mint 65%-a értett egyet azzal, hogy „a prostitúció a bűnözés melegágya”.⁴⁰⁰

A **turisztikai szempontból** jelentős területek esetében a prostitúciót tilalmazó érvrendszer megegyezhet a hajléktalanság kriminamizálása mellett felhozott indokokkal. Turisztikai szempontból azonban a szexuális szolgáltatások iparának jelenléte egy városban kétféle jelenség. Egyfelől az előbbiek szerint az idillikus, turisták által preferáltnak vélt városképbe nem illő utcai prostitúciót szeretné kizárni a jogalkotó. Másfelől viszont a könnyen hozzáférhető legális és illegális szexuális szolgáltatások bizonyos típusú turizmusra fellendítő hatással lehetnek. Ebbe a körbe tartozhatnak például a „piros lámpás negyedek” vagy a szexuális szolgáltatásokat is kínáló szórakozó negyedek. Ugyanígy hatással lehetnek akár a csoportos⁴⁰¹, akár az üzleti turizmusra az eskortszolgáltatást vagy az egzotikus táncot, és gyakran szexuális szolgáltatást is kínáló intézmények (Hubbard *et al.* 2008:1745). Az előbbiek a jelenség helyi és országos szintű szabályozására is hatással lehetnek, hiszen a láthatóság rendkívül nagy szerepet tölt be a közterületi rendetlenségekkel kapcsolatos jogalkotásban. Glasgowban például annak, hogy az utcai prostituáltak nagyjából 95 százaléka használt intravénás drogokat jelentős szerepe volt abban, hogy a városban zéró tolerancia rendszert jellegű kriminálpolitikát folytatnak az utcai prostitúcióval szemben. Más skót nagyvárosokban, mint Edinburgh vagy Aberdeen, ahol az utcai prostitúció a kikötő körüli területekre koncentrálódott és kevésbé volt látható, ártalomcsökkentő vagy megengedő-szabályozó-jellegű megoldásokat alkalmaznak (Holmes 2014:79).

A prostitúció szabályozására nem csupán az azzal együttjáró közterületi kísérőjelenségeknek lehet hatása, de a súlyos kapcsolódó bűncselekményeknek is. A hatályos svéd-modell megalkotása során a kliensi magatartás megvalósítása esetén kiszabható szankció felső határának fél évről egy évre emelése és a modell működőképessége és hasznossága mellett történő állami és szakmai érvelés során is elmaradhatatlan szempontként jelentkezett a szabályozás hatása az emberkereskedelemre és a prostitúcióhoz kapcsolt egyéb súlyos bűncselekményekre. Ezzel ellentétes megoldásra Hollandiában találunk példát, ahol a jogalkotó élesen különválasztotta a prostitúciót, mint megfelelő feltételek között legalizálni kívánt tevékenységet az egyéb, bizonyos esetekben a jelenséghez kapcsolódó, súlyos és

⁴⁰⁰ A prostituáltakkal és a prostituáltakat érő hatósági diszkriminációval kapcsolatos vélemények, 9.o., <http://szexmunka.hu/wp-content/uploads/2013/01/lakossagi-kozvelemenykutatas.pdf>

⁴⁰¹ Sok európai városban üzletág épült a legénybúcsúztató utak szervezése köré, amelyeknek sok esetben részeit képezik a szexuális jellegű szolgáltatásokat nyújtó intézményekben tett látogatások is.

üldözendő bűncselekményektől. A jelenlegi holland szabályozást kialakító törvényjavaslat vitája során alapelveként fektették le a prostitúció és annak szabályozása, valamint a prostitúcióhoz kapcsolható bűncselekmények - például fiatal- és gyermekkorúak prostitúciója és emberkereskedelem - szigorú elhatárolásának szükségességét (Wagenaar 2006:207).

Ugyan az **emberkereskedelem**, a prostitúcióra kényszerítés és a gyerekek szexuális kihasználása nem tartozik a dolgozat szűkebb vizsgálati tárgyához, de fontos kiemelni, hogy Magyarország az Európai Unió egyik legnagyobb arányban érintett országai közé tartozik az áldozattá válás terén. Fehér (1997:149) szerint a nemzetközi adatok arra utalnak, hogy a 20. század utolsó évtizedében a „nemzetközileg szervezett szex-ipar részeként felgyorsult az emberkereskedelem”. Az OKRI 2004-2006 között folytatott kutatása arra jutott, hogy a vizsgált időszakban a magyarországi emberkereskedelemben jellemző volt az országon belüli kereskedelem és minden ötödik áldozat állami gondozott, családotthonban vagy nevelőszülőknél nevelkedő fiatalkorú lány volt (Fehér 2009b:226). Fehér (2009a:6) 2004-2008 között végzett kutatásáról szóló jelentésében azt írta, hogy hazánk az emberkereskedelem tekintetében főként tranzitországgként jelenik meg, kevésbé cél-és kiindulási országgként. Ennek tükrében érdekes fejlemény, hogy az Eurostat 2015-ös jelentése szerint a 2010-2012 közötti időszakban az áldozattá váltak körében abszolút számok tekintetében már negyedik helyen álltak a magyar állampolgárok.⁴⁰² A vizsgált időszakban a regisztrált áldozatok 62-78 százaléka esetében valósult meg szexuális kihasználás, amelynek egyik fajtája a prostitúcióra kényszerítés vagy a prostituáltként dolgozók kizsákmányolása.⁴⁰³ Az Európai Alapjogi Ügynökség egy 2019-es jelentése szerint az Európai Unión belül a legnagyobb számban magyar áldozatai voltak a gyermekeket érintő nemzetközi emberkereskedelemnek (2206, nem saját országában regisztrált áldozatból 1310 volt EU állampolgár, amiből 647 gyermek volt magyar).⁴⁰⁴ A jelentés azt is kiemeli, hogy ugyan nem rendelkeznek adatokkal a gyermek áldozatok etnikai hovatartozásáról, de más EU tagállami jelentésekből ismert, hogy a roma nők és gyermekek különösen sérülékeny helyzetben vannak az emberkereskedelem áldozatává válásban.⁴⁰⁵ Egy 2013-as, az Európai Parlamentnek készített országjelentése azt írja, hogy a szexuális kihasználás céljából történő

⁴⁰² Trafficking in human beings 2015:11

⁴⁰³ Trafficking in human beings 2015:30

⁴⁰⁴ Children deprived of parental care found in an EU Member State other than their own, 18.o., https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-children-deprived-of-parental-care_en.pdf

⁴⁰⁵ Children deprived of parental care found in an EU Member State other than their own, 18.o., https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-children-deprived-of-parental-care_en.pdf

emberkereskedelem magyarországi áldozatainak jelentős része roma származású nő (a rendőrségi becslések szerint 80%, a szociális szolgáltatásokat nyújtó szervezetek szerint 50%).⁴⁰⁶ Az Európai Bizottság 2015-ben vizsgálta, hogy mely társadalmi csoportok vannak a legnagyobb kockázatnak kitéve ebből a szempontból és a gyermekek körében arra az eredményre jutott, hogy a szexuális kihasználás céljával elkövetett emberkereskedelem regisztrált – és vélt – gyermek áldozatainak legnagyobb része a 2010-es évek elején a lányok közül került ki.⁴⁰⁷ A jelentésből az is kitűnik, hogy az emberkereskedelem áldozatává válás szempontjából többek között hazánkban is különösen veszélyeztetett helyzetben vannak a roma származású gyerekek.⁴⁰⁸ Esetükben az áldozattá válás különös faktoraként említi a dokumentum többek között a hajléktalanságot, a kábítószerfüggőséget és az oktatásból való kimaradást is.⁴⁰⁹ A jelentés kiemeli azonban, hogy nem lehet egyértelmű kapcsolatot felállítani az etnikai hovatartozás és az emberkereskedelem áldozatává válás között, mivel a fő szerepet játszó tényezők abban a hátrányos megkülönböztetés, a társadalmi kirekesztés és a rossz szocioökonómiai státusz.⁴¹⁰ A GRETA (*'Group of Experts on Action Against Trafficking in Human Beings'*) 2016-os jelentése kiemeli, hogy ugyan a hivatalos adatokból az etnikai hovatartozásra vonatkozó információk sok európai országban hiányoznak, más források alapján mégis bizonyítottnak látszik, hogy a roma nők és gyerekek különösen sérülékenyek az emberkereskedelem áldozatává válással kapcsolatban többek között az olyan körülmények miatt, mint a strukturális etnikai és nemi diszkrimináció, a magas szintű munkanélküliség, a szegénység és társadalmi kirekesztettség illetve a családi erőszak.⁴¹¹ A fenti statisztikákból arra lehet következtetni, hogy hazánkban az elmúlt évtized során nem javult a helyzet az emberkereskedelemmel kapcsolatos áldozattá válás terén. A prostitúciótól való

⁴⁰⁶ Country Report on Hungary – Empowerment of Romani Women within the European Framework of National Roma Inclusion Strategies, 19.o., [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493021/IPOL-FEMM_ET\(2013\)493021_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493021/IPOL-FEMM_ET(2013)493021_EN.pdf)

⁴⁰⁷ Study on high-risk groups for trafficking in human beings, 22.o., https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_children_as_high_risk_groups_of_trafficking_in_human_beings_0.pdf

⁴⁰⁸ Study on high-risk groups for trafficking in human beings, (lásd pl. 24-25.o., 45.o.), https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_children_as_high_risk_groups_of_trafficking_in_human_beings_0.pdf

⁴⁰⁹ Study on high-risk groups for trafficking in human beings, 40. és 48.o., https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_children_as_high_risk_groups_of_trafficking_in_human_beings_0.pdf

⁴¹⁰ Study on high-risk groups for trafficking in human beings, 44.o., https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_children_as_high_risk_groups_of_trafficking_in_human_beings_0.pdf

⁴¹¹ GRETA: 6th General Report on GRETA's Activities, 42.o., <https://rm.coe.int/1680706a42>

félelemnek része lehet a nemzetközi bűnözéstől való félelem is, amely egyrészt a külföldi prostituáltak stigmatizációjához, másrészt az embercsempészethez és emberkereskedelemhez kapcsolódik (Mathieu 2010:114).

Az utcai prostitúcióval összefüggésben mindenképpen szót kell ejteni a **prostituáltakat sújtó erőszak** problémájáról. Ennek legfontosabb kategóriái a kliensek által vagy a futtatók által elkövetett, illetve az egyéb személyek által elkövetett erőszakos cselekmények. Ez utóbbi kategóriába tartoznak például a járókelők vagy az utcai prostituáltak jelenléte ellen protestálók által elkövetett cselekmények (Armstrong 2016). Az erőszakos cselekmény fogalma alatt ebben a körben általában fizikai bántalmazást vagy szexuális erőszakot értenek. A szakirodalom széles körben számol be a prostituáltakat és ezen belül az utcai prostituáltakat érő erőszakos cselekményekről és arról, hogy a prostituáltak körében gyakori az ismételt áldozattá válás (lásd például Matthews 1995, Lowman 2000, Williamson *et al.* 2001, Sanders 2002, Penford, *et al.* 2004, Raphael *et al.* 2004, Williamson *et al.* 2009, Stankiewicz Murphy 2010, Donovan *et al.* 2012, Sebhelyi 2012, Chang *et al.* 2015, Armstrong 2016, Kovács 2016). Egy 2012-ben született új dél walesi jelentés szerint a Sydneyben végzett kutatásokban az utcán dolgozó prostituáltak átlagosan 50 százaléka számolt be az ellenük a munkájuk során elkövetett erőszakos cselekményekről, míg ez az arány a bordélyházban dolgozóknál 5-10 százalékos volt (Donovan *et al.* 2012:13). Egy magyarországi kutatás eredményei szerint a prostituáltak jelentős hányadát éri a futtatók által elkövetett fizikai (70%) vagy szexuális (legalább 40%) erőszak (Kovács 2016:156). A prostituáltakat sújtó erőszakon túl meg kell említeni a segítő szakmák képviselőit – például a szociális munkásokat – illetve az aktivistákat érő erőszakos cselekményeket is (Tani 2002:350-351), amelyek elszaporodása szintén a szabályozás szigorításához vezethet. Lowman (2000) a prostituáltakat érő erőszak két fajtáját különbözteti meg, a szituációs (kb. alkalom-szülte cselekmények) és a ragadozó-jellegű (kb. előre eltervezett cselekmények) bűncselekményeket. Úgy vélte, mindkét típusban közrejátszhat a prostitúciót tiltó szabályozás, hiszen a biztonságos munkakörülmények megteremtésének legfőbb akadálya a prohibicionista szabályozás és a stigmatizáció (Lowman 2000).

Az utcai prostituáltakat nem csupán a hatóságok részesítik kiemelt figyelemben. A láthatóság miatt a nem kliens által elkövetett zaklatásnak és erőszakos cselekményeknek is fokozottabban vannak kitéve, mint a lakásban vagy bordélyházban dolgozók. A szexuális jellegű utcai zaklatással kapcsolatban ki kell emelni, hogy az nem kizárólag a prostituáltakat sújtja, hanem valamennyi nőt (Holmes 2005:72,

Armstrong 2016:296). A prostituáltak azonban kifejezetten kiszolgáltatott helyzetben vannak ebből a szempontból, ami legnagyobb részt a prostituáltakat érintő előítéleteknek köszönhető. A Matza és Sykes (1957: 667-668) által vázolt „a sérülésokozás tagadása” semlegesítési technika is szerepet játszhat a prostituáltak ellen elkövetett erőszakos cselekmények egy része esetében. Például az elkövető elhitheti magával, hogy a prostituáltak ellen elkövetett szexuális erőszak nem erőszak, mert az áldozat egyébként is szexuális szolgáltatást nyújt.

A segítségkérés és a jogérvényesítés nehézségei

A prostituáltakat kriminalizáló politikát folytató országokban a prostituált nem fordulhat a rendőrséghez, hiszen azzal jogellenes cselekmény elkövetését ismerné be. Erről számoltak be például a megkérdezettek Villacampa és Torres (2013:382) spanyolországi vizsgálatában, bár egy részük hozzátette, hogy nem zárják ki teljesen a rendőrségtől való segítségkérést abban az esetben, ha egy kliens megtámadja őket és nem tudják egyedül vagy a társaik segítségével megoldani a problémát. Egy angol kutatás szerint a prostituáltak nagyobb eséllyel fordultak a rendőrséghez egy őket ért támadás esetén, ha a feljelentés megtételében segített nekik egy prostituáltak részére történő segítségnyújtásra szakosodott szervezet képviselője (Penford, *et al.* 2004:371). **A hatóságoktól való segítségkérés** a prostituáltak társadalmilag marginalizált helyzete miatt az olyan országokban sem gyakori, ahol egyébként a prostituáltakat nem sújtják jogi szankciók. Ennek például az lehet az oka, hogy a prostituált jogellenesen tartózkodik az országban (Villacampa *et al.* 2013:382), nem adózik a tevékenysége után, vagy esetleg a hatósági eljárás során elszenvedett másodlagos viktimizációtól tart. Ehhez kapcsolódóan problémát jelent az is, hogy részben a fent említett okokból, részben pedig az alacsony társadalmi státusz miatt az utcai prostituáltak **orvosi segítséghez** is nehezebben jutnak. Ez igaz mind az erőszakos cselekmények áldozatává válásakor, mind pedig egyéb egészségügyi problémák esetében (lásd bővebben III.2.3. fejezet, D) pont).

A prostituáltak **jogismerete** nagyon fontos kérdése az utcai prostitúció problémakörének, hiszen ez szerepet játszhat a rendőrséggel és egyéb hatósági személyekkel, illetve a közösség tagjaival folytatott interakciókban, valamint a prostituáltakat érő erőszakos cselekmények és zaklatás elleni fellépésben is. A Donovan-jelentés (2012:27) szerint például Új-Dél Walesben, ahol a korábban írtaknak megfelelő feltételek mellett a prostitúciós tevékenység folytatása legális, a kutatásban megkérdezett prostituáltak 13 százaléka nem volt benne biztos, hogy tevékenysége

legális-e, 4 százaléka pedig kifejezetten úgy tudta, a prostitúció jogellenes cselekménynek minősül. Juhász és Csikvári (2010) magyarországi kvalitatív vizsgálata is hasonló eredményt mutat. A közterületen dolgozók körében ugyan legtöbben tisztában voltak azzal, hogy ahol általában dolgoznak ott konkrétan legális-e a munkavégzés, azonban általánosságban nem ismerték az erre vonatkozó szabályozásokat és nem is törekedtek erre (Juhász *et al.* 2010:8-10 és 13-14). Emellett nem ismerték a rendőri eljárás szabályait sem (Juhász *et al.* 2010:17). Érdekesség, hogy a kutatásban megkérdezettek nagy része nem ismerte a tevékenység legális végzésének sem lehetőségét, sem formai követelményeit (egyéni vállalkozóként adófizetés mellett) (Juhász *et al.* 2010:14).

A prostitúcióval kapcsolatos bűnözési félelmet a fentiek alapján tehát nem elsősorban a szexuális szolgáltatások nyújtásától, mint jelenségtől való társadalmi félelem határozza meg. Abban jóval nagyobb szerepet tölt be a társadalomnak a prostitúcióhoz kapcsolódó súlyos bűncselekményekről alkotott képe, illetve az utcai prostitúcióval együtt járó, a lakosságra és a területet más célokra használók által zavarónak tartott, jól látható magatartások.

III.2.7.2. A városi tér politikája és a városesztétikai szempontok

A városokban mindig is jelen volt a területekért, a **területhasználatért folytatott versengés** az ott megjelenő szereplők között. Ők nem csak a területhasználat joga miatt kerültek egymással összeütközésbe, hanem a területhasználat jellegének meghatározásával kapcsolatban is. A legfontosabb szereplők ezen a téren a lakossági célú területhasználók, az üzleti célú területhasználók és a szórakozást célzó területhasználók. A területhasználat e módjai, bár sokszor ellentétes érdekeket jelenítenek meg és egymással is összeférhetetlenek, mégis általában a társadalmilag elfogadott, állam által támogatott közerkölcs határain belül maradnak. A területhasználat indokolt határain történő átlépést valósítja meg egyrészt az utcai prostitúció, másrészt pedig a különféle prostitúcióval foglalkozó intézmények létrehozása, amennyiben azok nyíltan vagy legalábbis közismerten ezzel a céllal működnek. Az ilyen jelenségek a területhasználatnak egy olyan módját valósítják meg, amelyet a többi területhasználó különféle szempontok miatt magára nézve veszélyesnek gondol és ennek következményeként ki akar iktatni. Goffmanni értelmezési keretbe helyezve ez nem más, mint a saját területnek érzett környék

megvédelmezése a prostitúció által jelentett támadástól a helyi közösség által (Mathieu 2010:114).

Amsterdamban és Párizsban a szexuális szolgáltatások földrajza többek között a prostituáltak és a futtatók nemzetiségében bekövetkezett változások és a rendőrség intézkedései nyomán jelentősen megváltozott az elmúlt évtizedekben, és az utcai prostitúció a városközpont szélére szorult (Hubbard 2008:1746-1748). A területhasználat jellegének kialakulása nem csupán a véletlen eredménye. A helyi és központi stratégiák mellett nagy szerepet játszanak benne a civil és üzleti érdekcsoportok is. Emellett a szervezett bűnözés és a bűnelkövetői csoportok is jelentős szerepet tölthetnek be a területhasználat típusában kialakításában, különösen a szórakozási célú negyedek esetében. Ilyen értelemben tehát a városi területhasználat jellege egy mesterséges állapotnak tekinthető. Ez az állapot nem állandó, hiszen az előbb említett tényezők viszonyrendszerének változásai eredményeképpen maga is folyamatosan változik.

A területhasználat értelmezése

Hubbard és Sanders (2003:75) szerint az általuk „piros lámpásnak”⁴¹² nevezett terek a prostituáltak területtel kapcsolatos mindennapos magatartása, valamint az állam, a jog és a helyi közösségek által alkalmazott stratégiák folyamatos kölcsönhatásának eredményeként alakulnak ki. A „piros lámpás” negyedek elhelyezkedését nem lehet tehát pusztán a kínálat és kereslet lokális elhelyezkedéséből adódó (Hubbard 1998:271) és szabad választáson alapuló területválasztásnak felfogni. Az utcai prostituáltak területválasztásával kapcsolatos egyesült államokbeli kutatás szerint az elhelyezkedésben a legfontosabb szerepet a prostituáltak döntései játsszák. A prostituált a döntést az alábbi szempontok mérlegelésével hozza meg: profitmaximalizálás; az egyezés megkötése és a szexuális cselekmény elvégzése minél kevesebb nehézséggel és kockázattal járjon; illetve a helyi közösség tagjainak elkerülése (McQuiller Williams 2014). Az utcai prostitúció megszüntetésének lakossági vagy politikai igénye nem feltétlenül jár együtt a jelenség teljes körű kriminalizálásának igényével.

A kifejezetten az utcai prostitúció eliminálására koncentráló szabályozás hátterében állhat a rendkép vagy közmorálról alkotott tradicionális felfogás, de a

⁴¹² Az utcai prostitúcióval érintett közterületek, illetve azok a városrészek, amelyekben a prostitúció utcai és egyéb formái koncentrálódnak.

prostituáltak érdekeinek védelme is, hiszen általánosságban a prostitúció egyéb formáit **biztonságosabbnak, jobb munkakörülményeket** biztosítónak tartják. Vannak olyan helyzetek, amelyekben az utcai prostitúció biztonságosabbnak tekinthető, hiszen egy erőszakos kliens esetén valószínűleg kiszolgáltatottabb helyzetben van egy olyan prostituált, aki egyedül dolgozik egy lakáson (McQuiller Williams 2014:660, Matthews 2015:89-90). Egy 2005-ös kutatás arra is rámutatott, hogy az utcán dolgozó prostituáltaknak nagyobb eséllyel van lehetősége visszautasítani veszélyesnek, erőszakosnak vagy tudatmódosító szer hatása alatt állónak tűnő klienseket, mint például a bordélyházban dolgozó társaiknak (Farley 2005:262-263). Egy másik kutatás, amely a különféle erőszakos cselekményeknek a prostitúció különböző formáiban történő előfordulása gyakoriságát vizsgálta, megállapította, hogy az erőszakos cselekmények áldozatává válás gyakoribb az utcán dolgozó prostituáltak körében (Raphael *et al.* 2004). Ugyanakkor a szexuális erőszak és a szexualitáshoz kapcsolódó erőszakos cselekmények elkövetése gyakoribb a zárt térben dolgozó prostituáltak sérelmére (Raphael *et al.* 2004). Általánosságban azonban a szakirodalomban megegyezés látszik arra nézve, hogy az utcai prostitúció a többi formánál veszélyesebb a prostituáltakra nézve (lásd Sanders 2002:1705, Romero-Daza *et al.* 2003:234-235, Cobbina *et al.* 2011:314, Shdaimah 2014:278, Ellison *et al.* 2016:14-15).

A veszélyek kiküszöbölésére az utcán dolgozó prostituáltak megpróbálnak önvédelmi technikákat kidolgozni. Ezt részben azért teszik, mert nem bíznak a büntető-igazságszolgáltatás szerveinek hatékonyságában, részben pedig azért, mert adott esetben a tevékenységüket jogszabályba ütköző módon végzik. Sok utcai prostituált párban dolgozik, az egy környéken dolgozók megosztják egymással a veszélyes, erőszakos, fizetés nélkül távozó kliensek rendszámát, személyleírását, és megpróbálják észlelni a „figyelmeztető jeleket” (például gyanús tárgyak, fegyverek az autóban vagy a kliensnél). Legtöbbször íratlan szabályok mentén dolgoznak: például sosem mennek el két vagy több férfival, illetve nem mennek át másik városba vagy általuk nem ismert helyszínre (Williamson *et al.* 2001:470-473, Sanders 2002, Hubbard 2003:84-85). Sok utcai prostituált alkalmazza a „privát tér – nyílt tér” technikát, ami azt jelenti, hogy a már ismert kliensekkel az üzlet privát térben zajlik, az új, ismeretlen kliensekkel viszont a megegyezés és gyakran a szexuális cselekmény is közterületen történik, ahol van lehetőség a menekülésre (McQuiller Williams 2014:670-671). Ezen kívül jellemző, hogy a valamilyen önvédelmi eszközt tartanak maguknál (Sanders 2002:1710).

A prostitúció sok esetben, közösségvédelmi okokra hivatkozva területi kontroll tárgyát képezi és képezte a történelem folyamán. Ennek oka a prostituáltakat sújtó **stigma**. Corbin szerint e mögött hagyományosan öt fő mítosz húzódik meg: „a prostituáltaknak kellemetlen szaga van, a társadalmi élet szempontjából halottnak tekinthetők, betegségeket hordoznak, csupán szubmisszív szexuális tárgyak, valamint pusztá eszközei a férfiak természetes kicsapongásainak” (Corbin 1990, idézi: Hubbard *et al.* 2003:78). Emellett ide sorolhatjuk még a prostituáltak erkölcstelenségével, a prostitúciót kísérő zavaró jelenségekkel, illetve a prostitúcióval járó bűnözéssel kapcsolatos nézeteket is. A stigmatizációs folyamatot erősítheti, hogy a többségi társadalom a szexuális szolgáltatások áruba bocsátásáról való gondolkodás során a prostituáltakat elkülöníti a többi nőtől és világnézeti hovatartozástól függően rossznak/erkölcstelennek/bukott nőknek, esetleg magatehetetlennek bélyegzik őket. Ez szintén hozzájárul a területi elkülönítés indokaihoz. Történetileg a kontroll nem csupán a szexuális szolgáltatások nyújtásának helyszínére korlátozódott, hanem a prostituáltak „megreformálására” is. Ilyenek voltak például az ún. Magdolna-otthonok, amelyek a prostituáltak rehabilitációjával foglalkoztak (Matthews 2005b:884) vagy a tizenkilencedik században a „bukott nők”⁴¹³ részére alapított, a Magdolna-otthonokéhoz hasonló elvek alapján működtetett privát intézetek az Egyesült Államokban (Johnson 1993:34).

A területi kontrollnak ez a fajtája a prostitúciót láthatatlanná, de mégis hozzáférhetővé, elérhetővé tette (Corbin 1990, idézi Matthews 2005b:884). Ez jól megvilágítja, hogy a területi kontroll, a fizikai elkülönítés mind a prostitúciót folytatókra, mind pedig a prostitúcióval felhagyni kívánókra vonatkozott (esetükben legalábbis addig, ameddig az otthont el nem hagyták). Ezen keresztül könnyen belátható a prostituáltakat sújtó bélyeg kialakulásának körforgása: a prostituáltakat a történelem folyamán mindig igyekeztek elkülöníteni a társadalomtól, mivel tevékenységük, életmódjuk a közerkölcsnek nem felelt meg, ugyanakkor olyan tevékenységet folytattak, amelyre a közösség tagjainak egy része igényt tartott. A területi elkülönítés azonban magában hordozza a megbélyegzés kialakulását, hiszen a társadalomtól elkülöníteni az arra valamilyen szempontból veszélyes elemeket, jelenségeket szokás.

⁴¹³ „*Fallen women*”

A morális földrajz eszközei: a türelmi zóna (bezárás) és a területi kitiltás (kizárás)

Stigmatizáció szempontjából a jelentősebb problémát a **türelmi zónák** jelentik, amelyek egy, a közösség tagjai által jól ismert helyre zárják be a jelenséget. A türelmi zónák kijelölésének célja, hogy egy szigorúan behatárolt, meghatározott területen legyen lehetőség utcai prostitúció folytatására. A zónák kijelölésének számtalan szempontja lehet. A szabályozás országonként változó, de a mögöttes indokok között mindig megtalálható az alábbi két szempont: a) bizonyos intézmények környékén ne lehessen prostitúciós tevékenységet folytatni (például oktatási intézmények, állami, önkormányzati épületek); b) bizonyos területektől távol tartsák a jelenséget (ezek általában a jobb anyagi-szociális helyzetben levő rétegek által lakott, valamint a turisták és a befektetők által preferált városrészek).

A türelmi zónák kialakítása a prostituáltak társadalomból való **kirekesztettségét** eredményezi, hiszen így a „számkivetettek” és „deviánsak” könnyen ellenőrizhetőek lesznek, a „normális” nőktől területileg is elkülönítve (Matthews 2005b:887). A kirekesztő társadalomban (Young 1999) így a kirekesztettek nem csupán a társadalmi élet bizonyos aspektusaiból lesznek kirekesztve, de fizikai elkülönítésük is megvalósul (Foucault 1977). A zónák egyik veszélye tehát az, hogy azt a jelentést hordozzák magukban, hogy az adott, társadalmilag kevésbé elfogadott magatartás csupán ott gyakorolható és a zónakon kívüli társadalomban nincs helye. A zónák kialakításában rejlő másik veszély az, hogy a jogalkotó – amennyiben szeretné a prostitúció jelenségét a közösség tagjainak látókörén kívül tartani – hajlamos a türelmi zónákat olyan területeken kijelölni, amelyek a lehető legtávolabb esnek a forgalmas, sűrűn lakott városrészekről. Ez pedig a terület elhagyatott volta miatt magában hordozza mind a prostituáltak ellen, mind a kliensek ellen elkövetett vagyonelleni vagy erőszakos bűncselekmények veszélyét.

Vancouverben a szabályozást másik oldalról közelítették meg, itt a **jelenség bizonyos területekről történő kizárása** volt a cél. A városban intenzív rendőri akciókat követően az önkormányzat figyelmeztetést adott ki arra nézve, hogy amennyiben a prostituáltak továbbra is az ún. West Enden dolgoznak, akkor bírósági határozattal kitiltják őket a területről (Lowman 1992:8). Lowman (1992) vizsgálatai szerint az adott részről ugyan eltűntek a prostituáltak, de tevékenységüket a város másik részeibe helyezték át. Matthews (1992:19-20) Lowmannak írt válaszában arra

az álláspontra helyezkedett, hogy a bűnözés és a rendetlenség állapota nem állandó, hanem folyamatosan változó, így az áthelyeződés sem egy egyszeri esemény, hanem egy soha meg nem álló folyamat. Az angol kutató véleménye szerint a beavatkozásoknak az a fő célja, hogy az áthelyeződést olyan irányba tereljék, amely a legkevésbé ártalmas a közösségnek (Matthews 1992:19-20). Helsinkiben lakossági panaszok miatt az utcai prostitúciót az éjszakai autóforgalom kitiltásával kísérelték meg eltávolítani egy néhány utcát magában foglaló körzetből, amelynek eredményeként az utcai prostitúció áthelyeződött az autóforgalmi tiltással nem érintett legközelebbi utcába (Tani 2002:347). Látható tehát, hogy az utcai prostitúciót nem kizárólag magát a jelenséget tiltó szabályozással lehet befolyásolni, hanem például a kliensek mobilitását biztosító autóforgalom megakadályozásán keresztül is.

A **jelenség** bizonyos területekről történő **kizárását** jelentik tehát az adott jogalkotó illetékességi területén vagy annak egy részén a szexuális szolgáltatások árusítását vagy a kliensi magatartást illegálissá minősítő rendelkezések. Ez történhet általánosan meghatározva egy adott területi egységre vonatkozóan vagy kifejezetten bizonyos típusú intézmények közvetlen környezete esetében. Az ilyen jellegű intézkedéseknek azonban a prostitúcióra volumenére nem lesz hatása, csupán az adott terület vonatkozásában csökkentheti vagy teheti láthatatlanná a jelenséget, az onnan kitiltott prostituáltak más területeken fognak tovább dolgozni.

A fentiek alapján a területi elkülönítés alapvetően két módon történhet. Az egyik a szexuális szolgáltatást nyújtók „bezárása” a türelmi zónába, a másik pedig a jelenség kizárása a város egyes részeiből.

A területi elkülönítés különleges formáját jelenti a például Hollandiában jellemző, már említett „**ablakprostitúció**”. Ez a forma utcai prostitúciónak nem tekinthető, hiszen a prostituált nem közterületen tartózkodik, ám a láthatóság eleme ugyanúgy jelen van, mint az utcai prostitúció esetében. Láthatóság ilyen formában sem a klubok, sem a bordélyházak esetében nincs. Az ablakprostitúció engedélyhez kötése így azt határozza meg, hogy a közterületen tartózkodó személy mit láthat az ablakban, vagyis milyen tevékenységet végezhet valaki magánterületen. Ez nem példa nélküli, hiszen a jog számtalan esetben tartalmaz magántulajdonú területen végzett cselekményekre nézve korlátozásokat (például csendháborítás, haszonállat tartása), ám itt a szabályozás alapja erkölcsi megfontolás.

A területi elkülönítést szükségesnek tartó rendészeti politika erről az oldalról vizsgálva mindenképpen a stigmatizációs folyamatokat erősíti. A bordélyházban, magánlakásban, klubokban és hasonló intézményekben folytatott prostitúció

tekintetében ez talán kevésbé merülhet fel, hiszen esetükben maga a jelenség is láthatatlan, annak ellenére, hogy lehet akár köztudott is egy-egy ilyen jellegű intézménynek, lakásnak vagy akár városnegyednek a létezése. Kivételt képeznek ez alól a kifejezetten szexuális szolgáltatások céljára létesült **“piros lámpás negyedek” illetve a vegyes profilú szórakozónegyedek**. Az utóbbiban a nem szexuális szórakozást célját szolgáló táncos-zenés bárók, éttermek, kaszinók, masszázs-szalonok és szexuális szolgáltatásokat kínáló személyek és intézmények egyaránt megtalálhatóak.

Az ilyen típusú városnegyedek, háztömbök létrejöhetnek organikus városfejlődés eredményeként vagy üzleti szempontok által vezérelt fejlődés keretében, ahol a legtöbb profitot ígérő helyen/helyeken jelennek meg majd lesznek egyre többen az ilyen jellegű létesítmények. Vonzó tényező lehet a környék elhelyezkedése az adott városon belül, a bérleti díjak és helyi adókedvezmények, a helyi szabályozás kedvező volta, például a csendrendelet hiánya, beltéri dohányzás engedélyezése, illetve a többi szórakozási célt szolgáló létesítmény jelenléte és az adott környék hírneve, ismertsége.

Sok esetben a szórakozó negyedek nem organikusan jönnek létre, hanem kifejezetten a helyi szabályozás eredményeként. Ez hatványozottan igaz a kifejezetten szexuális szolgáltatási profillal rendelkező negyedekre, hiszen sok helyi szintű jogalkotó a területi szeparációban látja a megoldást a látható prostitúció optimális szabályozására. Például Antwerpen vagy Brüsszel piros lámpás negyedei tartoznak ebbe a körbe, de ilyennek tekinthető a türelmi zóna intézménye is. Ez azt jelenti, hogy a jogalkotó kijelöli azokat a közterületeket, ahol utcai prostitúciót, illetve azokat a városrészeket, ahol ablakprostitúciót, bordélyházat lehet üzemeltetni. Az ilyen típusú döntések indokolásai a szabályozás okaként a közérkölcset, ifjúság-és családvédelmi szempontokat, illetve a prostitúció kísérőjelenségeit szokták megnevezni.

A mesterségesen – állami beavatkozással– létrehozott „piros lámpás negyedek” másik típusa a rendőrség tevékenységének köszönhetően alakul ki olyan esetekben, amikor a rendőrség a prostitúcióra irányuló ellenőrző tevékenységét, az igazoltatást, a bírságolást olyan módon végzi, hogy az egy adott városrészbe tereli a szexuális szolgáltatások iparát (Hubbard *et al.* 2003:83).

Az adott **környék leromlott fizikai állapota**, az antiszociális magatartások és közterületi rendetlenség, illetve a szociális problémák és a szexuális szolgáltatások iparának jelenlétének kapcsolatát vizsgáló kutatások nem találtak egyértelmű ok-okozati összefüggést prostitúció és a fenti jelenségek között, hanem arra jutottak, hogy az ilyen típusú problémák megjelenése egy olyan változó, amelyet inkább az

befolyásol, hogyan szervezik a környék belülről érkező szereplői a tevékenységüket és hogyan kapcsolódnak be ebbe a kívülről érkezők. Például míg a brüsszeli piros lámpás negyedre jellemzőek e jelenségek, addig az antwerpenire egyáltalán nem, a ghentire pedig csak a közösségi rendetlenség és az is csupán kis mértékben (Weitzer *et al.* 2015:249).

Egy Baltimore-ban végzett vizsgálatban az utcai prostitúcióval érintett környék közösségi csoportjainak képviselői is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nem a szexuális szolgáltatások ipara az, ami lerontja az adott kerületet és a prostitúciót nem tartották a dzsentifikációt akadályozó tényezőnek (Shdaimah *et al.* 2014:278). Hubbard (1997:133) szerint is vannak olyan területek a városokban, ahol az utcai prostitúció láthatóságát jobban elfogadják, és vannak olyanok, ahol kevésbé.

Az utcai prostitúcióval érintett területeket egyéb célokra használókat nem lehet egységes csoportnak tekinteni az ezzel kapcsolatos véleményük szempontjából. A fent hivatkozott, a témában végzett baltimore-i vizsgálatban például a megkérdezetteknek csupán nagyjából a fele nyilatkozott úgy, hogy fél a prostitúció által gerjesztett bűnözéstől – legtöbbször itt a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményeket említették – vagy a prostituáltak által a véleménye szerint hordozott fertőzésektől (Shdaimah *et al.* 2014). A kérdőíves kutatás ugyan nem tekinthető reprezentatívnak vagy bizonyító erejűnek, de ennek ellenére jól jelzi, hogy a lakosság nem tekinthető olyan homogén csoportnak, amely ugyanúgy vélekedik az utcai prostitúcióról és ugyanazt a megoldást tartja célravezetőnek a probléma megoldására. Az is tény azonban, hogy a kutatásban megkérdezettek nagy része valamilyen szempontból problematikusnak vélte az utcai prostitúciót, például család-és ifjúságvédelmi szempontból vagy a bűnözéstől való félelem miatt, zavarónak tartotta a lakókra nézve, illetve úgy gondolta, rossz hatással van az ingatlanárakra (Shdaimah *et al.* 2014).

Mathieu (2010:114-115) szerint a prostituáltakkal szemben – legalábbis Franciaországban – kifejezetten ambivalens közösségi attitűddel találkozhatunk: az emberek egyszerre látják őket erőszak és a szervezett bűnözés áldozatainak, illetve a biztonságérzet elleni fenyegetés megtestesüléseinek, így a szerző paradoxnak tartja, hogy az aktív és passzív felajánlkozást is szigorúan szankcionáló, az addigi reguláción szigorító 2003-es francia szabályozást a migráns prostituáltak védelmére hivatkozva vezették be.⁴¹⁴ A lakossági panaszok elszaporodásának hatására sor kerülhet a szabályozás módosítására illetve a rendőrségi stratégia megváltoztatására is.

⁴¹⁴ A passzív felajánlkozás a hivatkozott jogszabályban azt jelenti, hogy egy prostituáltként ismert személy csendben várakozik az utcán a kliensekre, nem szólítja meg őket. A szabályozásnak ez a része

Kanadában például kifejezetten a bejelentések megnövekedett száma miatt hozták létre az 1980-as években az ún. Prostitution Task Force-t, hogy megpróbálják az utcán dolgozó prostituáltakat kiszorítani bizonyos városrészekből, a járőröző rendőrök pedig arra utasították őket, hogy félreeső, kisebb utcákban várakozzanak kliensekre, távol a kereskedőktől és a vásárlóktól (Lowman 1992:7).

Az utcai prostitúciónak számtalan olyan kísérőjelensége van, amelyek zavaróan hatnak a közösség azon tagjaira, akik más célú területhasználatot folytatnak vagy szeretnék folytatni. Az utcai prostitúciót az adott környék vonatkozásában a helyi közösség tagjai stigmatizálónak tarthatják (Kantola *et al.* 2004:80) és a betört ablakok elméletének logikáján haladva a városrész leromlásától⁴¹⁵ való félelemtől vezetve juthatnak arra a következtetésre, hogy a jelenséget vagy általánosan kriminalizálni kell, vagy legalábbis az adott környéken megszüntetni.

Az utcai prostitúció tiltása, kriminalizálása, közerkölsbe ütközőnek tartása mögött a **közösségi terek feletti férfidominancia** szempontjai is meghúzódhatnak. Hubbard és Sanders (2003:82) szerint „a heteroszexualitás mentén felépült városban az utcai prostitúciót ártalmasnak tartják, mert szembeszáll azzal a nézettel, hogy egy nő csak otthon, zárt ajtók mögött fejezheti ki a szexualitását”. A jellemzően férfiak által dominált közterületi élet vizsgálata során érdemes lehet elemezni a hipermaszkulinitás és a feminizáltság közötti összefüggéseket az utcai bandák tagjai és a férfitprostituáltak vonatkozásában (Kaye 2007). Tani (2002:349) ezzel szemben úgy vélte, hogy éppen a prostitúció az, amely a férfi kliensek és női prostituáltak dinamikájából adódóan heteroszexuális dominanciájúvá formálja a szexuális szolgáltatások iparával érintett és így erősen szexualizált közterületeket.

Villacampa és Torres (2013) Spanyolországban vizsgálták az utcai prostitúció tilalmára vonatkozó azon **helyi adminisztratív szabályok hatását**, amelyek illegálisnak minősítették a nyilvános helyen történő felajánlkozást, az ajánlattételt, az alkudozást, az ellenszolgáltatásért cserébe felajánlott szexuális szolgáltatás elfogadását, illetve a szexuális cselekmények végzését. A prostituáltak körében végzett kérdőíves kutatásban a válaszadók egy része olyan következményekről számolt be, mint a megnövekedett rendőri figyelem, a kliensek számának visszaesése, az alkudozás nehezebbé válása és a kliensi kör összetételének változása. Az utcán dolgozó prostituáltak többsége azonban azt mondta, a kliensek magatartása nem változott,

volt arra volt hivatott, hogy a migráns prostituáltakat megvédelmezze a szervezett bűnözéstől (Mathieu 2010:115).

⁴¹⁵ Például a bűncselekmények számának általános növekedése, az ingatlanok értékvesztése, az üzletek és vendéglátóegységek forgalmának csökkenése

ugyanúgy ajánlatot tesznek a prostituáltaknak, mint a tiltó szabályozás hatályba lépése előtt (Villacampa *et al.* 2013:382). A mélyinterjúk során kiderült, hogy a megkérdezettek közül azok tartják kifejezetten pozitívnak a szabályozást, akik lakáson vagy klubokban dolgoznak, így közvetlenül az rájuk nincs hatással, illetve az utcán dolgozó interjúalanyok mintegy negyede nyilatkozott úgy, hogy nem ítéli el teljesen a szabályozást (Villacampa *et al.* 2013:379). Egy 2006-os skóciai vizsgálatban megkérdezett prostituáltak többsége a teljes tiltáshoz viszonyítva támogatná a türelmi zónák létrehozását, ahol „félelem nélkül dolgozhatnának” (McKeganey 2006:159-160).

Az ilyen típusú szabályozások mögött egy **morális alapú területszervezés** rejlik (lásd Hubbard *et al.* 2003: „moral geography”), amely a jogalkotó által választott erkölcsi mérce alapján határozza meg, mely cselekményeket lehet mely területeken végezni.

A morális földrajz eszköze: az építészeti bűnmegelőzés

Számtalan országban jellemző, hogy rendőrség vagy a helyi önkormányzatok az **építészeti bűnmegelőzés** (CPTED) eszközeivel próbálták meg kiszorítani a prostitúciót az olyan területekről, ahol nem kívánatos jelenségnek minősítették, ilyen módszerek például a különböző útlezárások vagy a közlekedés irányításának erre a célra való alkalmazása (Matthews 2005b:885). A szituációs bűnmegelőzés eszköztárába is sorolható megoldások használata arra hívja fel a figyelmet, hogy alkalmazási területeiken a rendőrség úgy véli, hogy az utcai prostitúcióra való reagálás adekvát módja egy ilyen jellegű, tisztán kontroll típusú eszköz alkalmazása. Az is valószínűsíthető, hogy egy ilyen megoldás az utcai prostitúció egy olyan területre való áthelyeződését fogja eredményezni, amely továbbra is könnyen megközelíthető gépkocsival, esetleg éppen arra a környékre, amerre az addigi prostitúciós zónát érintő útlezárás az autóforgalmat elterelte. Sokszor a prostituáltak a szituációs megelőzés eszközeit a saját javukra fordítják. Gyakori például, hogy utcai lámpák által jól megvilágított helyekre állnak (Hubbard *et al.* 2003:86). Ez egyrészt biztosítja, hogy a potenciális kliensek már messziről láthassák őket, másrészt pedig az egyébként gyakorinak számító erőszakos cselekményekkel szembeni védekezés egyik módszerének is számít az utcán dolgozók között.

A morális földrajz eszköze: a zártláncú kamerarendszer

A szituációs megelőzés eszköztárába tartozik még annak egyik, az utóbbi években talán legnépszerűbbé vált megoldása is, a **zártláncú kamerarendszerek** („*closed-circuit television system*” röviden CCTV) alkalmazása. Több európai nagyváros utcai prostitúcióval érintett negyedeiben véli úgy az illetékes helyi önkormányzat és rendőrség, hogy a felszerelt kamerák - bár nem elsősorban az utcai prostitúció csökkentése érdekében került sor a beüzemelésükre - hozzájárultak ahhoz, hogy az utcai prostitúció csökkenjen az adott körzetben (lásd például Budapest VIII. kerülete). A svájci Oltenben 2001 és 2004 között számos térfigyelő kamerát szereltek fel a város utcai prostitúcióval leginkább érintett negyedében (Klauser 2007:337). Klauser (2007:337-348) vizsgálata szerint amennyiben a megfigyelés nem egy totális intézmény keretei között történik, akkor az utcai prostitúcióra a kamerák jelenléte ellenére sincs következménye, mivel a megfigyelték egy idő után nem törődnek a megfigyelés tényével. Hasonló eredményre jutott McKeganey (2006:160) Skóciában és Sanders (2002:1710) Birminghamben, ahol az interjúk alapján a prostituáltak számára a térfigyelő kamerák inkább a biztonság érzéséhez kapcsolódtak, mint az elrettentéshez.

III.2.7.3. A rend és a kontroll szerepe: az utcai prostitúció rendészeti vonatkozásai

A prostitúció és a rendészet kapcsolata esetében vizsgálni kell egyfelől, hogy a rendészeti tevékenység a prostitúciót hogyan érinti, másfelől pedig, hogy a rendőrség konkrétan milyen módon végzi a prostitúcióval kapcsolatos rendészeti feladatokat.

A prostitúcióval kapcsolatos rendőrségi fellépés jellege és prioritásai

Az anglia és walesi szabályozás korábbi bemutatásából kitűnik, hogy ott a jogalkotó a prostitúciót kifejezetten **közrendvédelmi alapon** közelíti meg és annak legláthatóbb, utcai változatára koncentrál, mint a közösség életét legnagyobb mértékben befolyásoló megjelenési formára. Míg a prostitúció zárt térben folytatott és sokkal nagyobb mértékben megjelenő formáival a jogalkotó nemigen foglalkozik és a szexuális szolgáltatások pénzzé tételét általánosságban nem vonja a hatókörébe, addig az utcai prostitúcióval szemben - a nyilvános helyen történő rendzavarás kontextusában

(Kantola *et al.* 2004) - kifejezett zéró tolerancia érvényesül Anglia és Walesben (Scoular *et al.* 2014:613 és 623). Matthews (1997) kifejtette, hogy amikor a brit rendőrség a korábbi időszakokban a prostitúcióra reagált, az szinte mindig az ún. „vice-squad” elnevezésű egységek létrehozásán keresztül történt, amelyek feladata hagyományosan az olyan jelenségekre történő válaszadás, mint például az utcai kábítószer-kereskedelem, tiltott szerencsejáték, prostitúció vagy pornográfiával kapcsolatos büntetendő cselekmények. A „vice-squadok” általában az utcai prostitúciót vették célba, aminek keretében a prostituáltakat tartóztatták le vagy felajánlkozás („*solicitation*”) kategóriáját kimerítő, vagy más, ahhoz kapcsolódó cselekményekért (Matthews 1997:76). A rendőri tevékenység így itt is a látható jogsértésre koncentrált. Matthews (1997:76) szerint az 1990-es évek közepén számtalan angol városban működtetett megoldás csupán korlátozott mértékű eredményességet produkált.

Az Egyesült Királyságban (Kantola *et al.* 2004:77-78) a prostitúcióval kapcsolatos diskurzust a 2000-es évek első feléig alapvetően két motívum uralta: a nyilvános helyen történő **rendzavarás és az erkölcsi rend**. A 2000-es évek elejétől kezdett eltolódni a prostitúcióval kapcsolatos intézkedések hangsúlya, fokozatosan nagyobb és nagyobb figyelem helyeződött a prostituáltak egészségének és biztonságának védelmére, bár az ezzel kapcsolatos módszerek is inkább a látható, utcai prostitúcióra koncentrálnak (Kelly *et al.* 2009:9). A Sexual Offences Act legutóbbi 2009-es módosítása is az utcai prostitúcióra koncentrált, amikor büntetendővé tette a közterületen történő kliensi ajánlattétel minden formáját.⁴¹⁶ ⁴¹⁷ 2009-ben a Policing and Crime Act emellett bevezette a „kikényszerítés és támogatás” („*enforcement and support*”) intézményét, amely a felkínálkozás cselekményét elkövetőket kötelezi arra, hogy tanácsadásra járjanak, amelynek segítségével a „viselkedést a jövőben elkerülhetik” (Scoular *et al.* 613-614). A „vice-squadok” és a prostitúció helyzetét elemző vizsgálat eredményei szerint 1994 és 2004 között a műveleti „vice-squadok” száma 30-ról 15-re csökkent és néhány nagyvárosban - például Liverpoolban, Manchesterben és Cardiffban - meg is szüntették őket (Matthews 2005b:878). Ennek egyes városokban az volt az oka, hogy rendészeti irányváltás következett be, amely negatívan viszonyult az ilyen jellegű speciális egységekhez és inkább a helyi jellegű közösségi megoldásokat támogatta, más városokban egyszerűen szervezeti

⁴¹⁶ A módosítást megelőzően csupán a „zavaró jellegű vagy kitartó” kliensi ajánlattétel minősült jogellenes cselekménynek.

⁴¹⁷ Sexual Offences Act, 2003 c. 42 Part 1 Prostitution 52A Soliciting

változtatások miatt vagy a rendőrségi prioritások átrendeződése okán került sor a „vice-squadok” feloszlására (Matthews 2005b:878). Emellett szerepet játszhatott még a folyamatban, hogy a központi kormányzat által kijelölt célok között az utcai prostitúció felszámolása nem szerepelt a prioritások között, a központi források elosztásának aránya pedig erősen függ a kormányzati célok meghatározásától. Néhány város esetében – például Luton – a „vice-squad” megszüntetésére az adott okot, hogy tulajdonképpen eltűnt a területről a „látható” utcai prostitúció, illetve drasztikusan lecsökkent az azzal kapcsolatos panaszok száma (Matthews 2005b:878). Az utcai prostitúció eltűnésében közreműködhetett az internet elterjedése, hiszen ott rendkívül egyszerű a szolgáltatásokat reklámozni és a kliensekkel kapcsolatot teremteni, emellett a lakásban végzett prostitúció hagyományosan jobban is jövedelmező, mint az utcai. Szerepet játszhatott benne a prostituáltak érdekvédelmi szervezeteinek megjelenése is, amelyek felhívják a prostituáltak figyelmét az utcai munka veszélyeire.

A „kikényszerítés és támogatás” („*enforcement and support*”) 2009-ben bevezetett anglia és walesi rendszere a támogatás jegyében nem csupán arra kötelezi az utcai prostituáltakat, hogy a felkínálkozás cselekménye elkövetése esetén kötelező tanácsadásra járjanak, hanem kibővíti a „tartós” elkövetési formát megvalósítók körét oly módon, hogy a kettő vagy több felkínálkozást már nem az addig meghatározott egy nap alatt, hanem három hónap alatt kell elkövetni (Scoular *et al.* 2014:614). Az utcán dolgozó prostituáltak – hasonlóan a hajléktalan emberekhez vagy a kéregetőkhöz – egy könnyen megtalálható és intézkedés alá vonható csoportot képviselnek a rendőrök vagy egyéb hatósági személyek számára. Nem véletlen, hogy a látható rendészet koncepciójába is beleillik a jelenség rendészeti eszközökkel történő kezelése.

Villacampa és Torres (2013:382) spanyolországi vizsgálata szerint az utcán dolgozó prostituáltak jelentős része úgy érzi, hogy a jelenség jogellenesnek minősítése óta az irányukban történő **rendőri fellépés középpontjában a kontroll** áll, a korábbi segítő-védelmező attitűd helyett. A kriminalizáló és a feltételekkel legalizáló modellekben a rendőrség valóban jellemzően elkövetőkként, illetve potenciális jogszabálysértőként hajlamos kezelni a prostituáltakat és a védelmükre kevesebb hangsúlyt fektet. Ők tehát ebben a kontextusban nem feltétlenül tartoznak a közösség azon tagjai közé, akik részére a rendőrség tagjai szolgáltatást nyújtanak. Annak, hogy a rendőrség a gyakorlatban sok esetben nem intézkedik a prostituáltakkal szemben, gyakran nem a rendőrök elnéző, kevésbé punitív attitűdje az oka, hanem az, hogy a rendőri szubkultúrában a prostituáltakkal, hajléktalan emberekkel, kéregetőkkel szembeni intézkedésnek nincsen magas presztízse még akkor sem, ha azzal jelentős

összegű bírságot lehet kiszabni. Matthews (1995:407) szerint a prostituáltakkal szembeni intézkedést a rendőrök „nem is tekintik valódi rendőri munkának”. A prostitúcióval szembeni gyakori rendőri akciók a prostituáltak áldozattá válására is hatással lehetnek, hiszen ha a prostituáltak attól tartanak, hogy a rendőrök tetten érik őket, amint éppen üzletet kötnek egy klienssel, akkor nagyobb eséllyel fognak a kockázatok mérlegelése nélkül gyorsan beülni egy ismeretlen kliens autójába (Sanders 2002:1712-1713). Hazánkban az utcai prostitúcióval kapcsolatos rendőri fellépés iránya és jellege területenként változik. A védett övezetekben dolgozó prostituált szabálysértést valósít meg, így helye van az ezzel kapcsolatos rendőri intézkedéseknek. Nem védett övezetekben a rendőrségi tevékenység a megfelelő orvosi igazolás („kiskönyv”) meglétének ellenőrzésére korlátozódik. Juhász és Csikvári (2010:17-22) kutatása szerint az, hogy az intézkedő rendőr hogyan viszonyul a prostituáltakhoz – például segítő szándékkal elmagyarázza-e a vonatkozó jogszabályokat vagy éppen ellenséges hangvételben kommunikál – gyakorlatilag az adott körzettől és az ott alkalmazott intézkedési elvektől, illetve az intézkedő rendőr személyétől függ, de természetesen abban lehet szerepe a prostituált vagy akár a futtató hozzáállásának is. A budapesti rendőrség általános tapasztalata is az, hogy a prostituáltak jellemzően nem kérnek rendőri segítséget és kerülnek a hatóságokat (Tamási 2015:21). Kovács (2016:157) vizsgálata esetében a prostituáltak magas százaléka számolt be rendőri fizikai agresszióról, rendőri erőszakos közöszlészről, illetve rendőri megalázásról. A rendőrségnek, mint a szabályok kikényszerítőjének prioritásai jelentős szerepet töltenek be a szabályok alkalmazásában, és abban is, hogy az adott csoport vagy személy stigmatizációja milyen mértékben valósul meg (Becker 1963:161).

A fent leírtakból következően valószínű, hogy a rendőrség hajlamos a prostitúcióval kapcsolatos tevékenységét az utcai prostitúcióra koncentrálni még az olyan országokban is, ahol a prostitúció egyéb formái is a büntetendő cselekmények közé tartoznak. Ebben a körben kifejezetten a prostituáltakra koncentrálnak és az egyéb szereplőket figyelmen kívül hagyják. Anglia és Wales példájával élve Matthews (2005b:891) rámutatott, hogy ott ez a helyzet például az utcai prostitúció és a szintén törvényellenesen működő bordélyházak esetében. Magyarországon is ez tekinthető jellemzőnek, Juhász és Csikvári (2010:16) kismintás vizsgálata szerint a „leggyakoribb ügyek az utcai prostitúcióhoz kötődnek”.

A rendőrségi korrupció

A prostitúció és a rendészet kapcsolatához tartozik a **rendőrségi korrupció** problematikája. Ennek a kriminalizációs szabályozást folytató országokban hagyományosan két nagy területe van: az utcai prostituáltak esetében a tettenérés esetén vagy annak megelőzésére fizetett összeg, a bordélyházak üzemeltetői esetében pedig az intézmény nyitvatartásának biztosítását szolgáló anyagi szolgáltatás⁴¹⁸ (Egger *et al.* 1991:119-121). A korrupció fontos eleme lehet a szexuális szolgáltatások iparának a prostitúciót bizonyos feltételek teljesítése esetén legalizáló országok esetében is. Itt a szabályok megszegése – például tiltott helyen történő utcai prostitúció, a tevékenység végzésére jogosító engedély hiánya, a szükséges egészségügyi dokumentumok hiánya – a legtöbb esetben szabálysértési vagy bűncselekményi tényállás, amely normák betartásának ellenőrzéséért a rendészeti szervek a felelősek. A prostitúcióval kapcsolatos rendőri korrupcióról hazai kutatások is beszámolnak (Juhász *et al.* 2010; Inzelt *et al.* 2014; Kovács 2016). Ilyen például, mikor rendőrök előre értesítik a futtatókat, hogy mikor várható ellenőrzés az adott területen és ezért pénzt kapnak (Inzelt *et al.* 2014:69). A régóta dolgozó prostituáltak nagy arányban beszéltek korrupciós jellegű rendőri visszaélésekről (például helypénz szedése, szolgáltatások ingyenes igénybevétele, rajtakapás esetén zsarolás), de a kutatásból nem derült ki egyértelműen, hogy ez a 2000-es évekre is igaz-e vagy csupán ezt megelőzően volt így (Juhász *et al.* 2010:19-20). A fiatalabb, kevésbé régen dolgozó női prostituáltak sokkal enyhébb konfliktusokról számoltak be, de esetükben a kutatók úgy vélték, hogy nehezebben beszéltek az ilyen tapasztalatokról (Juhász *et al.* 2010:20-21).

Többek között az alábbi fontos tényezők állnak a prostitúcióval kapcsolatos rendőri korrupció hátterében (Egger *et al.* 1991:119):

- a) A felajánlkozással és egyéb prostitúciós tényállásokkal kapcsolatos büntetőjogi szabályozás elégtelen volta, amelyet a pontos megfogalmazás hiányában a rendőrség tölt fel munkája során tartalommal széles diszkrecionális jogkörét gyakorolva.
- b) A közösség ambivalens viszonya a prostitúció jelenségéhez.
- c) A prostitúció keresleti oldalát jelentők fizetési hajlandósága a cselekmény törvényellenessége dacára (ezalatt a szerzők valószínűleg azt értik, hogy a prostitúcióban résztvevők a korrupciós szintéren is fizetőképeseek lesznek, hiszen a

⁴¹⁸ A szerzők valószínűleg a rendőrségi razziák elkerülésére gondolnak.

kereslet állandósága miatt valószínűsíthető, hogy képesek lesznek fizetni a rendvédelmi szervek tagjainak).

d) A rendőri munka során rendszeresen keletkező szituációk, amelyek lehetőséget teremtenek a korrupcióra.

A dekriminalizációs szabályozás – annak ellenére, hogy például a fent említett engedélyek hiánya is rendőri intézkedéshez vezethet – mindenképpen alkalmas arra, hogy a rendőri korrupciót csökkentse (lásd például Egger *et al.* 1991:116, 119-121).

III.2.7.4. Kriminálpolitika a szakpolitikák helyett

A prostitúció – és a már korábban vizsgált hajléktalanság – jelenségével kapcsolatos szabályozásban időről időre teret nyernek a **kriminálpolitika eszköztárába tartozó megoldások**. Ennek az okait a fent ismertetett szempontokban kell keresni, amelyek képesek arra, hogy demonizáljanak és súlyos problémaként ábrázoljanak egy egyébként a közösségre veszélyt nem jelentő jelenséget.

A prostitúció, mint orvosi probléma

Szakirodalmi leírásokból közismert, hogy az utcai prostituáltak **kábítószerfogyasztása** rendkívül súlyos és széleskörű probléma (lásd például Miller 1994, Matthews 1995:403, Romero-Daza 2003, Scottish Executive 2004:27-28, Kennedy 2007:10-12, Williamson *et al.* 2009, Stankiewicz Murphy 2010:778-779, Szenes 2012:41, Sebhelyi 2012:63, Bucher *et al.* 2015:444-445, Love 2015, Ellison *et al.* 2016:13-14, Kovács 2016:156). A kábítószerfogyasztásnak is szerepe lehet abban, hogy egy adott országban vagy településen miként szabályozzák az utcai prostitúciót. Amennyiben a prostituáltak körében a kábítószerfogyasztás elterjedt probléma, akkor ezzel együtt járhat a kábítószerkereskedelemben való részvételük, illetve a kábítószer hatása alatt vagy annak megszerzése érdekében elkövetett bűncselekmények. Az ezzel kapcsolatos félelmek nem csak a szabályozásban, de a rendőrségi gyakorlatban is megmutatkozhatnak. Holmes ennek fontosságát csak a zero-tolerancia-jellegű glasgow-i megoldás esetén ismeri el (Holmes 2014:79), azonban a droghasználatnak más hatásai is lehetnek az utcai prostitúcióval kapcsolatos szakpolitikára.

A nagymértékű kábítószerfogyasztás valóban ösztönözheti a teljes tiltásra épülő zero tolerancia-jellegű modellt, de hozzájárulhat egy ártalomcsökkentésen és segítésen alapuló modell létrejöttéhez is. Új-Dél Walesben például steril-tű programot

működtetnek és a hepatitisz B elleni oltást ingyenesen adják be, illetve Sydneyben az utcai prostituáltak által látogatott Kirkton Road Centreben intravénás droghasználattal kapcsolatos tanácsadás és függőségkezelési terápia is van (Donovan *et al.* 2012:13). Az utcai prostituáltak intravénás droghasználata különösen nagy problémát jelent (Holmes 2014:79, Mastrocola 2015). Az Ausztráliában végzett kutatások eredményeiből következően megállapítható, hogy az országban az utcai prostituáltaknak több, mint 85 százaléka fogyaszt valamilyen típusú intravénás kábítószerrel, míg a bordélyházakban dolgozó és az escort szexmunkások esetében ez 7-17 százalék közé tehető (Donovan *et al.* 2012:13). Az egyesült királyságbeli becslések szerint az utcai prostituáltak nagyjából 80 százaléka érintett kábítószerfüggőséggel (Smith *et al.* 2007:163). Egy skóciai vizsgálat eredményei szerint jellemzőbb, hogy a prostituáltak azután fordulnak a kábítószerre, miután elkezdtek a szexuális szolgáltatások iparában dolgozni, például azért, hogy a munkával járó stresszt kezelni tudják, mint az, hogy valaki azért kezd el prostituáltként tevékenykedni, hogy fedezni tudja a kábítószerfogyasztását (McKeganey 2006:156). Ez nem változtat azon a tényen, hogy a kábítószerfüggőség jelentősen megnehezíti a prostitúcióból való kilépést, így a pusztán elrettentésen és büntetésen alapuló kriminálpolitikai megoldások erre a problémára nem kínálnak választ.

Az olyan országokban, ahol a prostituáltakat kriminalizálják, ott a szabályozásnak ez a módja hozzájárul ahhoz, hogy a prostituáltak nehezebben jutnak orvosi segítséghez, hiszen sok esetben elkerülhetetlen a vizsgálat során, hogy a prostituált megossza az őt vizsgáló orvossal vagy ápolóval a foglalkozását. Mastracola és társai (2015) úgy vélik, hogy a prostituált-léttel együtt járó egészségügyi kockázatok mellett önmagukban az utcai prostituáltakat sújtó megbélyegzés és előítéletek is közrejátszhatnak a rossz egészségi állapot kialakulásában, illetve a kábítószerfogyasztás és az erőszakos cselekmények is nagyban hozzájárulnak ehhez. A kutatók által megkérdezett – az Egyesült Királyságban dolgozó – prostituáltak többsége az egészségügyi ellátórendszerrel kapcsolatos negatív élményekről, illetve arról számolt be, hogy az előítéletektől való félelem miatt nem szívesen osztották meg az egészségügyi dolgozókkal a foglalkozásuk természetét, és tartottak a többi páciens véleményétől és előítéletétől is (Mastracola *et al.* 2015). Hasonló eredményre jutott Smith és Marshall (2007) Glasgowban végzett kvalitatív kutatása is a kábítószerfüggőséggel kapcsolatos kezelések vonatkozásában. Ez többek között azért vezethet problémákhoz, mert az orvosok így az indokoltság hiánya miatt nem végeznek el egyébként szükséges vizsgálatokat és megnehezíti a pontos diagnózis felállítását is

például olyan mentális problémák esetében, mint a depresszió vagy a szorongás. Az e körben végzett vizsgálatok megerősítik, hogy a prostitúciós munka és az azzal járó stressz sok esetben az önbecsülés csökkenéséhez, valamint a családi és személyes kapcsolatok minőségének leromlásához vezet (McKeganey 2006:157-159). Ezek pszichológiai problémák kialakulását és egy utcán élő fiatalok körében végzett felmérés szerint akár öngyilkosság elkövetését is eredményezhetik (Kidd *et al.* 2002:411). A prostituálti tevékenységgel járó társadalmi stigma és a türelmi zónák hiánya is hozzájárulhat ahhoz, hogy a prostituáltként dolgozók egészségi állapota romlik. Egger és Harcourt (1991:112) az 1980-as évek végén figyelt fel arra, hogy az utcai prostituáltak nemtől függetlenül jóval nagyobb arányban számolnak be egészségügyi problémákról, mint az egyéb területen dolgozó társaik és kisebb arányban vesznek részt egészségügyi vizsgálatokon vagy vesznek igénybe egészségügyi szolgáltatásokat. Forrai (2007:65) szerint Magyarországon ez utóbbi az egyik oka annak, hogy a férfitprostituáltak 90 százaléka és a női prostituáltak 60 százaléka nem jár rendszeresen a nemi úton terjedő betegségekkel kapcsolatos szűrővizsgálatokra. Juhász és Csikvári (2010:46-49) vizsgálata is azt erősíti meg, hogy hazánkban a prostituáltak egészségügyi helyzete rossz, sokan a megőrzéstől való félelem miatt nem járnak orvoshoz, vagy ott nem közlik foglalkozásukat, ami indokolttá tenné bizonyos szűrővizsgálatok elvégzését. Ezzel némileg ellentétes eredményt mutat Kovács (2016:156) kutatása, amely szerint a vizsgálatban megkérdezett prostituáltak 76 százaléka jár orvosi szűrővizsgálatokra és a korábban hivatkozott magyar-svájci kutatás, amelyben a megkérdezettek 86,6-a mondta, hogy részt vesz egészségügyi szűréseken (Sebhelyi 2012:62), ám ez természetesen nem jelenti, hogy a kellő rendszerességgel járnának.

A prostitúciós tevékenység ilyen hatásai részben a munka jellegéből, részben pedig a prostitúció többségi társadalmi elítéltségéből erednek, amelyben a szabályozás jellegének nagy jelentősége van. Egyes kutatások arról számolnak be, hogy az utcai prostituáltak körében alacsonyabb a szexuális úton terjedő betegségekkel szembeni folyamatos védekezés aránya, mint a bordélyházban dolgozók esetében (Donovan *et al.* 2012:12) Ez – összevetve Mastracola vizsgálataival – azt is eredményezheti, hogy az utcai prostituáltak egyrészt nagyobb egészségügyi kockázatnak vannak kitéve a betegségekkel történő megfertőződés téren, másrészt pedig kevesebb is annak az esélye, hogy orvoshoz fordulnak, így a korai diagnosztika esélye is csökken, illetve a kezeletlen betegségből eredő kockázatok is növekednek.

A prostitúció, mint közegészségügyi probléma

A prostitúció és az egészségügyi kérdések kapcsolatának másik oldala a jelenség **közegészség védelme** érdekében történő szabályozása. Scott (2003:297) foucaulti megközelítésben értelmezve a problémakört rámutatott, hogy a közegészséget, mint védendő értéket eredményesen lehet alkalmazni a prostitúció nyílt színen zajló és privátszférában történő módjainak menedzselésére. Kantola és szerzőtársa szerint (2004:80) az Egyesült Királyságban a 2000-es évek elejéig az egészségügyi problémákkal való riogatás jellemezte az utcai prostitúcióval kapcsolatos szabályozást, amelyben a prostituáltakat sok esetben konkrét közegészségügyi kockázatként jelenítették meg. A szabályozás ennek megfelelően elsősorban a térbeli elkülönítést, a munkavégzés egészségügyi engedélyek és dokumentumok megszerzését, illetve az egészségügyi hatóságnál történő regisztrációra való kötelezést szolgálta.

A prostitúció, mint szociális probléma

A kutatások egy része (lásd például Oselin 2010) azt jelzi, hogy a letartóztatás lehet traumatikus élmény, a próbára bocsátás vagy felfüggesztett szabadságvesztés, mint a végrehajtandó szabadságvesztéssel való fenyegetés megjelenhetnek a kilépést indukáló fordulópontokként. Ezen kívül sok más ilyen fordulópont van, például a terhesség, a gyermekvállalás, vagy a kórházi kezelés, de ezekben az esetekben az eredményesen kilépő prostituáltaknak mindig volt lehetősége olyan szociális szervezetekhez fordulni, amelyek kilépést segítő programokkal támogatták, hogy a prostituált elhagyja a szexuális szolgáltatói ipart. Ebből arra lehet következtetni, hogy a kilépésben a főszerepet a szociális segítség játszotta és nem a kriminalizáció vagy az elrettentés. Ugyanakkor az utcai prostitúciót tiltó szabályozás mellett is van lehetőség a témáról folytatott társadalmi párbeszédre és az érintettek problémafelvetéseivel kapcsolatos diskurzusra. Manchesterben például ártalomcsökkentő céllal Prostitúciós Fórumot működtetnek a rendőrség, az önkormányzat, az egészségügyi és szociális szervek, valamint a szakterületen dolgozó civil szervezetek képviselőinek részvételével (Ellison *et al.* 2016:2).

Sárkány (2014:580) vizsgálata érzékelhető kapcsolatot talált a prostituáltak társadalmi aránya és egy ország GDP-je között, amiből az alábbi következtetéseket vonta le: a) egy gazdagabb országban az emberek kevésbé kényszerülnek rá, hogy prostitúcióból éljenek, b) egy gazdagabb ország több forrást tud a prostitúció

visszaszorítására fordítani, c) egy gazdagabb ország állampolgárai „megengedhetik maguknak, hogy más országba utazzanak, ha szexipari szolgáltatást akarnak igénybe venni”. Emellett a kutató arra az eredményre is felhívja a figyelmet, hogy az egyes országokra vonatkozó számok és változók összehasonlítása alapján úgy látszik, hogy „a prostituálttá válás okai között kiemelkedő jelentőséggel bír a szegénység, a kilátástalanság és a munkanélküliség” (Sárkány 2014:582). A már korábban írtaknak megfelelően a prostitúció teljes volumenéről még a legpontosabb becslési technikák alkalmazása mellett is csupán hozzávetőleges adatok állnak rendelkezésre. A mindenhol jelen levő feketepiacnak köszönhetően így van ez még azokban az országokban is ahol szexmunka végzése hivatalos engedély vagy regisztráció mellett lehetséges, ezért messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le a prostituáltak becsült számának alakulása alapján. Kovács (2016:156-157) kutatása szerint a válaszadó prostituáltak 76 százaléka esetében „anyagi haszonszerzés” volt az ilyen jellegű munkavégzés indoka, ám ezt tovább bontva az anyagi haszonszerzés motivációja valójában jelenkori és gyermekkori szegénységet, a munkalehetőségek hiányát és a család segítségét jelenti. A fenti kutatási eredmények azt látszanak megerősíteni, hogy a prostitúció mögött inkább valamiféle gazdasági kényszerhelyzet húzódik meg, mint minden egy minden vonatkozásában szabad döntés.

A dekriminalizáció potenciális hatásai

A **dekriminalizációs** mozgalmak és a már létező ilyen típusú szabályozások tükrében felvetődik a kérdés, hogy ennek milyen hatása van az utcai prostitúcióra. Alapvetően logikusnak tűnik, hogy a dekriminalizálás az utcai prostituáltak számának növekedésével járna, hiszen a legláthatóbb formaként valószínűleg erre lenne a legnagyobb hatással a szabályozás. Egyes kutatók szerint azonban az utcai prostitúciót nem növelné, hanem csökkentené a jelenség dekriminalizációja, mert így az utcai prostituáltak más, „diszkrétebb” módon is végezhetnék tevékenységüket, mint például legálisan létrehozott speciális masszázs salonokban vagy ilyen célra kialakított szaunákban (Frances *et al.* 2007:311). Ez az érvelés a 21. században már nem állja meg a helyét, hiszen az internet korában számtalan lehetőség áll a prostituáltak rendelkezésére a szolgáltatásaik hirdetésére. A deepweb kiváló lehetőséget nyújt a tevékenység nyílt reklámozására is, de burkolt formában akár egy átlagos indexelt hirdetőoldalon is találkozhatunk ilyen jellegű hirdetésekkel. Sárkány (2014:577) 72 országot vizsgáló kutatása a szabályozás tiltó vagy megengedő volta és a prostituáltak társadalmi aránya között nem talált szignifikáns kapcsolatot.

Hollandiai vizsgálatok szerint az ott kialakított legalizációs és engedélyezési rendszer a **szexuális szolgáltatások iparának megkettőződéséhez** vezetett (Outshoorn 2012:233-243):

a) Létrejött a legális szektor, ahonnan eltűntek a fiatakorúak és az országban illegálisan tartózkodó migránsok, hiszen az engedélyezési szisztéma a viszonylag gyakori hatósági ellenőrzéseket is lehetővé teszi.

b) Kialakult - pontosabban tovább élt és átalakult - az illegális szektor is, amelyben helyet kaptak a legális szektorból kiszoruló, valamint folytatódhattak az olyan cselekmények, amelyek az új szabályozás szerint is bűncselekménynek minősültek (például prostitúcióra kényszerítés). A legfontosabb változásnak talán a tovább élő illegális szektor szerkezetének oly módon történő átalakulása tekinthető, hogy mivel az engedélyezéshez szükséges feltételeket könnyebben teljesítő holland prostituáltak az ipar legális oldalára áramlanak, addig az illegális szektorban mára javarészt Kelet-Európából és Nyugat-Afrikából érkező migránsok tevékenykednek, akik átvették a korábban Latin-Amerikából, Thaiföldről és a Fülöp-szigetektől érkezettek helyét (Outshoorn 2012:237).

A prostituáltak helyzetét - mind a kliensekkel szemben, mind az őket foglalkoztató bordélyház-üzemeltetőkkel és egyéb vállalkozókkal szemben is - javíthatja legalizáció és a prostitúció szexmunkaként történő elismerése, hiszen így más munkavállalókkal hasonló pozícióba kerülnek. Ez a társadalmi megbélyegzettséget és kirekesztettséget is csökkentheti.

Fontos kérdés az is, hogy a **prostitúció nem utcai formáinak** – akár feltételekhez kötött, akár feltételek nélküli – **legálissá válása** milyen hatással lenne az utcai prostitúcióra. Az utcai prostitúciót a többi forma legalizálása valószínűleg nem fogja megszüntetni, hiszen mindig lesznek olyanok, akik az adott esetben veszélyesebb és kényelmetlenebb utcai formát választják majd, például azért, mert így olcsóbban tudják kínálni a szolgáltatásukat és ily módon kereslet is lesz az utcai szolgáltatásra (Morrison *et al.* 1994:1195). Emellett olyanok is lesznek, akiknek anyagi vagy az engedélyhez jutás feltételeinek való meg nem felelés miatt kizárólag az illegális utcai prostitúcióra lesz lehetősége.

III. 3. Konklúziók: részösszefoglalás

III. 3. 1. A hajléktalanság kriminalizálása, mint kriminálpolitikai trend

A hajléktalanság történeti kontextusba helyezésével elvégzett vizsgálatból kiderült, hogy egyes magatartások vagy társadalmi csoportok nemkívánatosnak minősítése a városi térben nem újkeletű jelenség, így azt nem lehet kizárólag a huszadik század végi, huszonegyedik század eleji közösségi és politikai folyamatokkal, többségi társadalmi attitűdökkel magyarázni. A jelenkori megjelenési formában természetesen meghatározó szerepet játszanak a téma neokonzervatív gondolati körbe illeszkedő megközelítései, de a kriminalizálás gyökereit képező kontroll-és rendközpontú aspektus megértéséhez mindenképpen fontos annak belátása, hogy történetileg nem egyedülálló jelenségről van szó.

A fent leírtakból látszik, hogy az elmúlt évtizedek, sőt az utóbbi néhány évszázad során a hajléktalanság kriminalizálása esetében a politikai diskurzus ugyanazon központi témakörök köré szerveződik és azokban újra és újra visszatértek a sok esetben korábban már megcáfolt vagy a tudomány által idejétműltnek tekintett nézetek. Így a vizsgált magatartás kriminalizálása mellett elhangzó érvek rendszere és maguk az egyes gondolatok is rendkívül hasonlóak a jelenség újkori, magyarországi történetének elemzése során.

A hajléktalanság magyarországi kriminalizálásának esete több, a 21. század elejére jellemző kriminálpolitikai tendenciára is kiváló példaként szolgálhat.

1. Az egyik ilyen jelenség a szigorúan vett büntetőjogi és a civiljogi vagy közigazgatási szabályozási területek közötti határok elmosódása.
2. A második tendencia a modern értelemben véve **nem a büntetőjog területére tartozó jelenségek büntetőjogi** vagy ahhoz hasonlóvá váló közigazgatási jogi és civiljogi eszközökkel történő **kezelése**. Azért szükséges kiemelni, hogy ezek a jelenségek csupán „modern értelemben véve” nem tartoznak a büntetőjog hatáskörébe, mert számtalan magatartás esetében volt a történelem folyamán jellemző a büntetőjog – akár az állami, akár a vallási vagy a rendi társadalomra jellemző helyi szintű bíraskodás alapját képező helyi szokásjog – alapján történő értelmezésük és szankcionálásuk.

3. A harmadik - egyben nemzetközi - tendencia a **bűncselekmények és az ún. antiszociális magatartásformák közötti határvonal elmosódása**. Az antiszociális magatartások kifejezést a közterületi rendetlenség kontextusában olyan viselkedésformák összefoglalására használják, amelyek a közösségre vagy annak bizonyos tagjaira zavaróan hathatnak. A két típusú cselekmény közötti határvonal akként mosódik el (Millie 2008:380), hogy jogi szempontból nem érzékelhető jelentős különbség a két cselekményi kategória között. Így tehát a két cselekménytípus közötti határvonal elmosódása egyben a szabályozásuk közötti különbségek redukálódását, akár eltűnését is, jelentheti.

4. A negyedik tendenciaként a **büntetőpolitika és a szociálpolitika kompetencia határainak elmosódása**, azaz kizárólag szociális problémák kezelésében is a büntetőpolitika területszerzése azonosítható. Az ilyen karakterisztikákkal bíró szabályozások elemzése rendkívül fontos forrása lehet a városi „governance” és társadalmi kontroll változásai megértéséhez (Stuart 2014). A hajléktalanság kriminalizálásának tanulmányozása erre egy kiváló eszköz, hiszen annak vizsgálata, hogy a látható szegénység e formájával - mint közterületi rendetlenséggel - szemben milyen intézkedések és jogi szabályozás születik, sokat elmond arról, hogy egy adott társadalom hogyan viszonyul a sérülékeny helyzetben levő tagjaihoz. Az, hogy a jogalkotók hogyan reagálnak magára a látható szegénységre pedig arról árulkodik, milyen a hozzáállásuk az állami felelősségvállalás kérdéséhez – mind az egész társadalomért, mind pedig annak szükségét szenvedő tagjaiért.

III. 3. 2. A hajléktalanság kriminalizálása és az utcai prostitúció kriminálpolitikai eszközökkel történő kezelése az elemzési dimenziók tükrében

A szegénység büntetőjogi és rendészeti oldalról történő megközelítése a **magyar jog történetében nem példanélküli**. A csavargás, illetve a munkakerülés szankcionálása és a rendészeti tevékenység látókörébe helyezése is ezt a jelenséget tükrözi. Mind a múltban, mind pedig az életvitelszerű közterületen tartózkodás 21. századi kriminalizálása esetében jelentős szerepet játszott a folyamatokban a bűnözési félelem és a társadalom és/vagy a jogalkotó a fenti élethelyzetekhez kapcsolt meggyőződése azok társadalomra való veszélyességével kapcsolatban. Ezt egyfelől a bűnelkövetés és más veszélyesnek tartott devianciák elkövetésének valószínűségével magyarázzák, másfelől pedig azzal, hogy a munkakerülés, a többségi társadalmon

kívül álló lét egyfajta morális veszélyt hordoz magában. Ebben a retorikában tehát a szegénység legsúlyosabb foka, az otthontalanság önmagában a társadalmat veszélyeztető tényezővé lép elő, amelyet tilalmazni szükséges (akár alaptörvényi szinten is). A prostitúciót a társadalom hagyományosan a deviáns magatartások körébe sorolja, mivel az a társadalom többsége által elfogadott közerkölccsel szemben álló jelenség. A társadalom tagjainak utcai prostitúcióról alkotott képéhez emellett szorosan hozzátartoznak az azzal sok esetben együtt járó kísérőjelenségek, illetve a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények. Ezek a társadalmi meggyőződések okozzák a jelenséghez kapcsolódó **bűnözési félelmet**. A szabályozást ez befolyásolhatja a társadalom védelmének irányába, amely jellemzően tiltó szabályozási modellt eredményez. A tiltás vonatkozhat a prostitúcióra általánosságban, vagy csupán az utcai prostitúcióra, esetleg egyes, meghatározott közterületekre. A prostitúcióhoz kapcsolódó bűnözési félelem a társadalom védelme mellett generálhat olyan szabályozást is, amelynek középpontjában a prostituáltak védelme áll. Ez megjelenhet egy, a tevékenységet jogszerű végzésének feltételeit szabályozó megoldásban (például a holland modell). A prostituáltak védelme testet ölthet egy, a klienseket szankcionáló és ezzel a jelenséget tiltó szabályozásban is. Ezen szabályozási modellek a prostitúciót a prostituáltak viktimizációjával járó bűncselekményeknek tekintik (például a svéd modell).

Az antiszociálisnak nevezett közterületi magatartásformákkal kapcsolatos szabályozást a **városi tér politikája** is alakítja, hiszen a városi vezetők a városi teret általában a többségi társadalom területhasználati igényeinek megfelelően igyekeznek alakítani. A hajléktalanság kriminalizálása esetében ez azt jelenti, hogy a látható szegénység látványát igyekeznek eltüntetni a többségi társadalom tagjainak szeme elől. Ennek oka, hogy a látható szegénység széles körben történő megjelenése az adott ország, városrész társadalmi és szociális problémáinak súlyos voltára hívja fel a figyelmet. A látható szegénység jelenléte emellett a társadalom tagjainak saját létbizonytalansággal kapcsolatos félelmeit is felerősítheti, amely szintén a városi, országos szintű vezetők kritikájához vezethet. Így a jelenség a felszínről történő eltüntetése az emberek biztonságérzetének fokozása jegyében is történhet annak ellenére, hogy a valós közbiztonságra az életvitelszerű tartózkodásnak jelentős hatása nincs. Ugyan az utcai prostitúció is felfogható a látható szegénység szimbólumának, e jelenség esetében a szabályozás alapját inkább a közerkölcsre történő hivatkozás képezi. Ennek megfelelően még az utcai prostitúcióval kapcsolatos legmegengedőbb szabályozási modellek esetén is vannak olyan közterületek, amelyeken tilos annak

folytatása. A közterületekkel kapcsolatosan a részleges tiltás (védett övezetek létrehozása) mellett jellemző megoldás a türelmi zónák kialakítása is. Ez a prostitúciós tevékenységet a közterületek kis, jól behatárolt részére korlátozza. A városi területszervezésben megjelenő morális földrajz sok esetben nem csupán a prostitúció utcai, de annak zárt, magánterületen végzett formáit is területi korlátok közé szorítja (például szórakozónegyedekbe zárja). Az utcai prostitúció megjelenését és elterjedését egy adott városnegyedben nem kizárólag a jogi szabályozás befolyásolja, abban nagy szerepet tölt be a beckeri szabálykikényszerítők (Becker 1963:161) gyakorlata, a területet más célra használók hozzáállása, például a hatóságokhoz érkező panaszok száma, illetve a kereslet alakulása.

A hajléktalanságot az utcai vagy közterületi rendetlenségek körébe is szokták sorolni, hiszen nem illeszkedik egy makulátlannak megálmodott, uniformizált utcaképbe. A **rend és a kontroll megtartásának igénye** így ezt a jelenséget is célba veszi, hiszen jelenléte azt sugallhatja, hogy a hatalommal rendelkezők vagy adott esetben a jogalkalmazók elvesztették a terület feletti kontrollt. A hatalommal rendelkezők rendképe és kontroll iránti igénye a prostitúció esetében rendszerint az utcai prostitúció szabályozásában csúcsosodik ki. Így erre a prostitúciós formára még a legmegengedőbb regulációt folytató modellek esetén is vonatkoznak minimális korlátozó szabályok (például új zélandi modell). A magyar politikai diskurzusban is megfigyelhettük, hogy a prostitúcióval kapcsolatos párbeszéd szinte kizárólag az utcai prostitúcióra korlátozódott. A szabályokat érvényesítő rendőrök is erre a formára koncentrálják tevékenységüket. E jelenségek oka az utcai prostitúció láthatóságában rejlik. Ez a jelenség legkönnyebben megragadható formája, mind szabályozási, mind jogalkalmazási értelemben. Emellett ez a forma az, amely a társadalom tagjai számára látható, amely a legalkalmasabb arra, hogy rendetlenség érzetét keltse, ezzel hozzájárulva a bűnözési félelemhez és a biztonságérzet csökkenéséhez. Az olyan jól látható jelenségek, mint az életvitelszerű közterületen tartózkodás vagy az utcai prostitúció rendőri eszközökkel történő kezelése a látható rendészet koncepciójába illeszkedik, amely könnyű, gyors és látványos megoldásokkal próbálja a közbiztonság érzetét növelni. Ennek hátránya, hogy kevesebb erőforrás marad a társadalomra valóban rendkívül veszélyes cselekményekkel kapcsolatos munkára és a közbiztonságot ténylegesen és lényegesen befolyásoló jelenségek kezelésére.

Az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálása a szociális és **társadalmi problémák kriminálpolitikai eszközökkel történő kezelésének** kiváló példája. A költséges, nagy energiabefektetést igénylő és hosszútávon hatékony szociál-

, egészségügyi, foglalkoztatás-, oktatáspolitikai eszközök alkalmazása helyett a gyors és a felszínen látványos megoldásként lép be a kriminálpolitika. A kriminalizált jelenség szinte azonnal eltűnik az emberek szeme elől, hiszen akiket a szankció fenyegetése nem üldözött el a nagyforgalmú közterületekről, azok a jogkövetkezmények eredményeként kerülnek hatósági intézkedés alá. Ez azonban csupán a társadalom többségének látóköréből tünteti el a jelenséget, hiszen a szabálysértési szankciók nem biztosítanak otthont, munkát vagy segítséget. A prostitúció és egyes kísérőjelenségei esetében is felmerül a **büntetőjog térnyerésének** problémája. A prostitúció esetében vannak olyan területek, amelyek áldozatvédelmi szempontból a büntetőjogi szabályozás körébe kell, hogy tartozzanak (például kapcsolódó emberkereskedelem és embercsempészet, prostitúcióra kényszerítés, gyermekprostitúció kihasználása/elősegítése). A prostitúciós tevékenység esetében a kilépést elősegítő szociálpolitikai megoldásokra érdemes az állami és önkormányzati erőforrásokat koncentrálni, mivel annak kriminalizálása további problémákhoz vezet.

III. 3. 3. A hajléktalanság kriminalizálása és az utcai prostitúció kriminálpolitikai eszközökkel történő kezelésének potenciális következményei

A közterületi antiszociális magatartások szabályozására jellemző a **kockázati szemlélet** és ez a vizsgálat alapján jól megfigyelhető a hajléktalanság és az utcai prostitúció regulációja esetében is. A vélt kockázatot ez utóbbi magatartásformák esetében az azokhoz kapcsolódó feltételezett vagy valós súlyos bűncselekmények, a hatalommal rendelkezők által népszerűsíteni kívánt értékrenddel ellentétben álló feltételezett értékválasztás és a közegészségügyi szempontok jelentik. A kockázattársadalom (Beck 1992) megoldása a kockázatok kiiktatására azok térbeli szeparációja. Ez nem újszerű megoldás, hiszen a történelem folyamán mindig is jelen volt a veszélyesnek tartott emberek területi elkülönítése, például a fertőző betegek, a bűnelkövetők vagy a súlyos elmezavarral rendelkezők esetében (lásd például Foucault 1977). Napjaink kockázattársadalmában tulajdonképpen ez a hagyomány folytatódik, csupán a potenciális **kockázatok beazonosítására alkalmas eszközök és módszerek köre bővült, így azoknak nagyobb körét lehet felfedezni és semlegesíteni.** A hajléktalanság és a prostitúció esetében azonban a dolgozatban bemutatott elemzés rávilágított, hogy a kriminalizálást előnyben részesítő retorikában leírt kockázatok nagy része nem valós. Emellett pedig a valós kockázatok – például a prostitúcióhoz

kapcsolódó emberkereskedelem – kezelésének megfelelő módja nem a marginalizált társadalmi csoportok további kirekesztése és büntetése, hanem a segítségnyújtás. Azok a politikai megoldások, amelyek végeredményben a szociális háló csökkentésével és a büntetőpolitika térnyerésével járnak, **az uralkodó osztályok hegemoniájának megőrzésére tett lépések sikerességét jelzik** (Beckett *et al.* 2000:62). A hajléktalanság és az utcai prostitúció kriminalizálása esetében ez a kriminálpolitikai megoldások előtérbe kerülését jelenti a szociálpolitikai és egyéb, segítséget kínáló intézkedések alkalmazása helyett.

Az **életvitelszerű közterületen tartózkodás** kriminalizálása a hajléktalanság problémájára nem jelent megoldást, csupán láthatatlanná teszi azt és egy tulajdonképpeni státuszbüncselekmény létrehozásával kialakít egy társadalmi csoportot, amelynek tagjai a hajléktalanellátó rendszer és a szociális háló hiányosságai miatt szinte elkerülhetetlenül büntetésvégrehajtási intézetbe kerülnek majd. A **prostituáltak szankcionálása** a csoport tagjainak marginalizált helyzetét konzerválja és a büntetések anyagi, pszichológiai és stigmatizációs vonatkozásai miatt a prostitúcióból történő kilépésüket is indokolatlanul megnehezíti.

A hajléktalan embereket és a prostituáltakat szankcionáló jogi szabályozás a jogalkotó prioritási problémájára hívja fel a figyelmet. A hajléktalanság és a prostitúció is társadalmi és gazdasági folyamatok eredménye és felfogható a szociális ellátórendszer, illetve a nők társadalmi helyzete válságtüneteként is. A látható rendetlenségek láthatatlanná tétele elsőbbséget élvez a kriminalizált jelenségeket okozó mélyebb gazdasági és társadalmi folyamatok, értékrendszerek és érdekviszonyok lebontásával szemben.

A hajléktalanság vagy a prostitúció jogellenessé vagy akár büntetendővé nyilvánítása esetén nem kizárólag a másodlagos deviancia (Lemert 1967) folyamat az, ami közrejátszik a magatartások folytatásában, illetve a hajléktalan státusz megmaradásában. Abban mindenképpen nagy szerepe lehet az olyan, a címkézésből eredő tényezőknek is, mint a – korábbi – státuszából származó munkaerő-piaci nehézségek, a társadalmi kirekesztettség és a társadalmi szolidaritás és segítség ebből származó hiánya vagy az önbecsülés csökkenése. A stigmatizáció fentiekben leírt szerepe mellett a hajléktalan emberek és a prostituáltak esetében jelentkező deviancia amplifikációban (Young 1971b, Cohen 1973) jelentőséghez juthat az rendőrség utcai antiszociális viselkedésformákra koncentráló tevékenysége, illetve általánosságban a társadalom és a hatalom a jelenséghez való ellenséges viszonyulását tükröző állami reakciók is.

A dolgozatban vizsgált példák esetében megfigyelhető, hogy a morális pánik kezdete előtt is irányul ugyan bizonyos mértékű össztársadalmi figyelem az adott kérdésre, de alapvetően a hatalommal rendelkezők, a jogalkotó és a tömegmédia szerepe az, amely adott esetben egyik pillanatról a másikra sarkalatos központi problémává teszi a szóban forgó ügyet. Ezekben az esetekben tehát az sejthető, hogy a morális pánik mögött inkább hatalmi, politikai érdek rejlik, mint valódi, őszinte össztársadalmi meggyőződés. Ez Goode és Ben-Yehuda (2009:62-66) tipológiájában az elit által gerjesztett morális pánik modelljébe illeszkedik, amelynek jellegzetessége többek között, hogy a valódi társadalmi, gazdasági problémákról próbálja elvonni a figyelmet. A morális pánikon alapuló jogi, rendészeti megoldások egyik fontos eleme, hogy jól láthatóak. Ez egyfelől az így kezelni kívánt probléma láthatóságából következik, amely miatt a közösség tagjai jobban odafigyelnek az ügyre és így a megoldást is könnyebben észreveszik. Másfelől pedig abból, hogy magát a válaszlépést is minél inkább látható módon igyekszik megtenni az intézkedő szerv így közvetítve a közösség felé a megbízhatóság és hatékonyság üzenetét.

IV. VESZÉLYES TEREK: A VÁROSI TÉR FIZIKAI ÁTALAKÍTÁSA

IV.1. Problémafelvetés

A bűnözés és a deviánsnak tartott emberi magatartások, személyek, csoportok, sőt, akár egész társadalmi rétegek, valamint a tér, a terület, a fizikai környezet közötti kapcsolat vizsgálatának gyökerei a tizenkilencedik század elejéig nyúlnak vissza. A bűnözési statisztikákban megjelenő szabályszerűségekre már a 19. század első felében felfigyeltek a bűnözés kutatói. A francia bűnözés morfológiájával kapcsolatban André-Michel Guerry (1833) és Adolphe Quetelet (1836) is arra a következtetésre jutott, hogy a bűnözés megoszlása – annak ellenére, hogy évről évre megközelítőleg ugyanannyi bűncselekményt regisztráltak – sem időben, sem területileg nem egyenletes. Egyes hónapok, illetve országrészek kiugróan magas bűncselekményi rátával rendelkeztek valamennyi, illetve bizonyos bűncselekménytípusok esetében is. Ezeket a makroszintű megfigyeléseket követően a chicagói iskola kutatói kezdték mezoszinten vizsgálni a jelenséget Chicagóra koncentrálva az 1930-as években. Az egyedi szinten elkövetett bűncselekmény és annak közvetlen környezete jellemzőinek elemzése egészen a huszadik század második feléig váratott magára.

A városi tér a **korlátozott mennyiségben** rendelkezésre álló közjavak körébe tartozik: térbeli kiterjedését mindig meghatározóan befolyásolják az adott állam agrárpolitikai és ipari szempontjai, illetve az építészet tudományának mindenkori fejlettségéből következő lehetőségek. Ezért a városi tér rendkívül értékes, nem csak pénzügyi szempontból, hanem az ott koncentrálódó humán, szolgáltatási, kulturális, piaci erőforrásokhoz való közelsége miatt is. Emiatt a városi térben nem csak a terület jogi értelemben vett birtoklásáért, de a használatért és annak módjáért és jellegéért is küzdelem folyik a különféle érdekekkel, értékekkel, preferenciákkal rendelkező csoportok között. A csoportok eszközei nem egyenlők, hiszen vannak közöttük sérülékenyek, marginalizáltak és társadalmilag kirekesztettek, illetve pénzügyi, politikai, kapcsolati tőkével rendelkezők is. Ennek megfelelően ez a harc – lásd hajléktalanság kriminalizálása – sokszor rendkívül kiegyensúlyozatlan és csupán szimbolikus értelemben tekinthető küzdelemnek.

A **hatalommal rendelkezők** kezében összpontosulnak a jogalkotás, a jogalkalmazás és a pénzügyi tőke segítségével elérhető piacgazdasági mechanizmusok, amelyek segítségével könnyen elérhető a városi tér birtokba vétele. Természetesen általánosságban hiba lenne a hatalommal rendelkezőket teljesen azonos érdekekkel és

értékekkel rendelkező homogén csoportnak tekinteni. Dolgozatom kontextusában azonban a fókusz a marginalizált és sokszor deviánsnak címkézett csoportok helyzetén és a hatalommal rendelkezők rendelkezésére álló eszközrendszeren van. Ebből - és csakis ebből - a szempontból vizsgálva a kérdést nem tartom szükségesnek, hogy a hatalommal rendelkezők csoportját tovább diverzifikáljam. Ahol a dolgozat témája szempontjából szükséges, ott élek a fogalmi elkülönítés, pontosítás vagy kategorizálás eszközével.

A nemkívánatos csoportok kizorítása és láthatatlanná tétele során alkalmazott eszközök közül az előző fejezetekben már esett szó a jogalkotásról, a rendőrség szerepéről, illetve szűk körben a fizikai tér alakításáról (lásd III. fejezet a hajléktalanság kriminalizálásáról). A fizikai tér átalakításának és egy adott város vagy városnegyed társadalmi átstrukturálásának azonban a büntetőjogon és a közigazgatási jogon túl is vannak eszközei. Ezekben az esetekben a bűnözéstől, a devianciától való félelem - ugyanúgy, ahogy a hajléktalanság vagy a prostitúció esetében látható - csupán részben oka az alkalmazott megoldásoknak, sőt, gyakran csupán retorikai keretet nyújt a megtett intézkedésekhez.

A városi tér fizikai és társadalmi átalakításának egyik legdrasztikusabb formáját a **városrehabilitáció** jelenti, amely végbe mehet organikusan vagy mesterségesen. Az organikus városrehabilitációt vagy a városnegyed lakosai, üzlettulajdonosai, vállalkozói hajtják végre javításokat végezve az épületeken, vagy a valamilyen külső tényező hatására a negyedbe költöző közép-és felsőosztálybeli csoportok és vagyonosabb szolgáltatók végzik el ugyanezt. A mesterséges városrehabilitációt az különbözteti meg az organikus formától, hogy itt a főszerepet nem a lakosok vagy üzlettulajdonosok töltik be, hanem a helyi önkormányzat vagy az állam. Ennek során ezek a szervek programszerűen és tervezetten végzik el az adott terület fizikai átalakítását, például közterületek felújítását, közművek korszerűsítését, épületek renoválását vagy bontását, újak építését. Ez gyakran az eredeti lakosság kiköltöztetésével jár.

A városrész rehabilitációja és a bűnözés közötti kapcsolatot gyakran a **betört ablakok elméletének** logikája alapján írják le, amely a formális kontroll eszköztárába illő módszereket preferálja az érintett területeken. A városrehabilitáció keretében sok esetben alkalmaznak a **szituációs bűnmegelőzés** körébe tartozó eszközöket, de előfordul, hogy ezeket attól függetlenül is bevetik a városi tér bűnözéstől való védelme érdekében. A városi tér kockázati szemléletű átalakításának egyik legkirívóbb példája

az **őrzött lakóparkok kialakítása**, amely akár több háztömbre kiterjedő területről zárja ki az illetékteleneket.

IV.2. A városrehabilitáció és a dzsentrifikáció fogalmainak meghatározása

Városrehabilitáció

A városrehabilitáció fogalmat a magyar szakirodalom és az ezzel kapcsolatos állami, önkormányzati és magánprojektek szinte kizárólag projekthez kötötten alkalmazzák egy adott, tervszerűen megvalósított átalakítás leírására. A külföldi szakirodalom azonban tágabb értelemben használja a kifejezést és sok esetben a város/városrész rehabilitációja alatt nem csupán a központosított irányított és kidolgozott munkaterv alapján végbemenő átalakításokat értik, hanem az organikus fejlődés következtében történő akár strukturális változásokat is. A szóhasználatához hozzátartozik az is, hogy a külföldi szakirodalom az „*urban/city rehabilitation*” (városrehabilitáció) kifejezés mellett a negatív konnotációkkal kevésbé terhelt „*urban/city renewal*” és „*urban revitalisation*” (kb. város-megújulás/megújítás és a város új életre keltése), illetve a „*city recycling*” (város-újrahasznosítás) szókapcsolatokat is hasonló jelentéstartalommal használja. Ezek a kifejezések sem mentesek a negatív tartalomtól, hiszen a megújítás, új életre keltés és hasonló megfogalmazások is magukban foglalják a már korábban létező viszonyok és helyi kultúra megváltozását és eltűnését (Smith 1996:30).

Carmon (1999) a modern városrehabilitáció három nagy **korszakát** különbözteti meg⁴¹⁹:

- 1) Az első generációs projektek (kb. 1930-60-as évek) kizárólag a fizikai környezetre koncentráltak és ennek megújításának legfőbb eszköze az épített környezet teljes lerombolása és újjáépítése volt.⁴²⁰
- 2) A projektek második generációját (kb. 1960-70-es évek) már a szociális problémákra való reagálás és azok minél teljeskörűbb figyelembevétele jellemezte.
- 3) A harmadik korszakban, amely az 1970-es évek vége felé kezdődött, az üzleti szemlélet megjelenése mellett a szociális problémák kezelésétől való elmozdulást tapasztalhatunk. Ebben az időszakban a városmegújítást célzó projektekre jellemző,

⁴¹⁹ Mind Carmon, mind pedig Hackworth és Smith korszakolása is kizárólag az európai és az észak-amerikai folyamatok figyelembevételével és tanulmányozásával alakult ki.

⁴²⁰ Hackworth és Smith (2001) az első hullám kezdetét az 1950-es évekre teszi.

hogy általában a gazdaság serkentését célozzák, például a városközpontok üzleti funkciójának fellendítését célzó programok sorolhatók ebbe a körbe. A belvárosi telkek és az ingatlanpiac egyre nagyobb arányú privatizációja pedig lehetőséget adott a minden korábbit meghaladó mértékű városrehabilitációs tervek megjelenésére és megvalósulására (Smith 2002).

Dzsentrifikáció

Rose 1984-ben a dzsentrifikáció tudományos koncepcióját „kaotikusként” jellemezte (Rose 1984:47). A jelenség pontos definíciójában és tartalmában még ma sem mutatkozik egyetértés (lásd például Stockdale 2010 és Lees 2015), de alapvetően a szakirodalomban a dzsentrifikációnak két típusú fogalom meghatározása kristályosodott ki a 21. század elejére. A két fogalom meghatározás tükrözi a jelenséggel kapcsolatos, a kezdetektől tartó szakmai vitát, amely a lakosságcsere – illetve ehhez kapcsolódóan a szegregáció és a marginalizáció – kérdése körül zajlik.

A) A dzsentrifikáció jelenségének fogalmi eleme a lakosságcsere

A mainstream és az e dolgozatban is alkalmazott definíció szerint a dzsentrifikáció az a folyamat, amelynek keretében a **közép- és/vagy felsőosztály tagjai váltják fel a munkásosztályt** és más rosszabb szociális helyzetben levő csoportokat egy adott környék lakosságában (lásd például Rose 1984:57-61, Zukin 1987:135, Phillips 1993:124, Smith 1996:30, Atkinson 2000:149, Helms 2003:474-475, Davidson *et al.* 2005:1170, Guerreri *et al.* 2013:46, Lemanski 2014:2943, Lester *et al.* 2014:81) és ehhez kapcsolódnak még más jellegzetes kísérőjelenségek is. A beköltöző dzsentriket a szakirodalom általában a jövedelmi viszonyaikkal, a foglalkozásukkal, az iskolázottságukkal valamint az etnikai hovatartozásukkal írja körül (Lin *et al.* 2017:54). Phillips (1993:124) szerint a dzsentrifikációnak ezt a definícióját kizárólag városi viszonyok között lehet alkalmazni, mivel a tanyasi, falusi világban végbemenő dzsentrifikációs folyamatot a közép-és a munkásosztály konfliktusa helyett inkább a középosztály különböző csoportjai közötti konfliktusként lehet leírni. Stockdale (2010) a **vidéki dzsentrifikációt** „ellen-városiasodásként” írta le, amely nála a középosztálybeli, magasan iskolázott, magas kvalifikációt igénylő munkahelyeket betöltő városi lakosok vidéki környezetbe való költözését jelenti. Fontos megjegyezni, hogy a dzsentrifikációval járó lakosságcsere alatt manapság

általában már nem egy gyors folyamatot értünk, hanem egy többlépcsős, gyakran évekig tartó jelenséget.

A dzsentrifikáció hagyományos fogalma alapvetően még mindig megállja a helyét, de mindenképpen nyitva kell hagyni további fogalmi elemek és az új jelenségek felé (Davidson *et al.* 2005:1187). A koncepciót ugyanúgy lehet tehát alkalmazni a hagyományos, közvetlen és azonnali lakosságcserével járó folyamatok mellett arra az esetre is, mikor a jelenség kezdete és az eredeti, szegényebb lakosok elköltözése között jelentős mértékű idő telik el (Hackworth 2002:839). A vidéki dzsentrifikáció mellett ma már mindenképpen a fogalom alá tartozó jelenségeként kell kezelni azokat a városmegújulási vagy felsőbb társadalmi kategóriába lépéssel járó jelenségeket is, amelyek a városközponton kívüli városrészekben zajlanak ugyan, de a belvárosi dzsentrifikációs folyamatok hatására (Smith 2002:29). Hackworth (2002:815) meghatározása ennél árnyaltabb, hiszen nála a dzsentrifikáció a városi tér progresszívan egyre gazdagabb emberek által való használatra történő alakítását jelenti. E definícióban a dzsentrifikáció már nem a véletlennek, de legalábbis nem a körülmények pusztá összejátszásának köszönhető folyamatot jelent, hanem egy kifejezett, konkrét cél elérése érdekében történő intézkedések összességét foglalja magába.

Dolgozatomban a dzsentrifikáció fogalmát a fent leírt lakosságcserével járó rendkívül összetett folyamat leírásaként alkalmazom, amelynek elemei közé tartozik az adott negyed ingatlanárainak emelkedése, az infrastruktúra és a szolgáltatások általános színvonalának javulása és mennyiségének növekedése, illetve a munkaerőpiac szerkezetének bizonyos változásai. A Hackworth (2002) által megfogalmazott és fent ismertetett jelenséget városrehabilitációként vagy városmegújításként tárgyalom.

B) A dzsentrifikáció nem jár szükségszerűen együtt lakosságcserével

A másik, ettől eltérő álláspont szerint a dzsentrifikáció „egy központi városrész szocioökonómiai helyzetében bekövetkező javulást jelent, amely együtt jár a magasabb jövedelmi és vagyoni osztályba tartozók beáramlásával és az ingatlanárak emelkedésével” (Ding *et al.* 2016:42, illetve lásd még például Ellen *et al.* 2010, McKinnish *et al.* 2010). Látható tehát, hogy ez a meghatározás nem tekinti a dzsentrifikáció fogalmi elemének az alacsonyabb vagyoni helyzetű lakosok elköltözését. Ez a definíció azonban a szakirodalomban **nem tekinthető széles körben elfogadottnak.**

Előfordulhat ugyan olyan helyzet – ahogy például Ding és kutatótársai (2016) Philadelphiában végzett empirikus vizsgálata leírta – amelynél valóban nem jár az adott környék szocioökonómiai státuszában bekövetkező változás az alacsonyabb vagyoni viszonyokkal rendelkezők elköltöztetésével, ám ezt véleményem szerint nem lehet dzsentrifikációnak tekinteni, hiszen a kifejezés és az azzal leírt jelenség lényege részben éppen a korábbi lakosok kényszerű elköltöztetéséből származó problémákban rejlik. Mindenesetre azt Ding és kutatótársai vizsgálata (2016:39) is megerősíti, hogy amennyiben az alacsonyabb jövedelmű és vagyonú lakosok elköltöznek egy olyan környékről, ahová vagyonosabbak áramlanak be, akkor sokkal nagyobb a valószínűsége, hogy egy szegényebb környékre költöznek, mint hogy egy jómódúbb városrészbe. A kutatók azt is leírják, hogy a vizsgálatukban ugyan nem találtak közvetlen és egyértelmű bizonyítékot az alacsonyabb jövedelmű lakosok elköltöztetésére, de a vizsgált városrészek esetében a szocioökonómiai státusemelkedés előrehaladottabb fázisaiban levőknél némileg magasabb volt az alacsony jövedelműek elvándorlása, így elképzelhetőnek tartják, hogy a többi városrész esetében egész egyszerűen még nem ért el erre a pontra a folyamat (Ding 2016:50). Ez utóbbi következtetés helyesnek látszik, hiszen a dzsentrifikáció esetében az alacsonyabb jövedelmű lakosok általában nem költöznek el az ingatlanárak és szolgáltatási költségek emelkedésének kezdetekor. A tömeges elköltöztetés inkább akkor jellemző, amikor az addigi életszínvonaluk már egyáltalán nem tartható a megemelkedett árak, megszűnt munkahelyek és átalakult munkaerő piac miatt.

C) A dzsentrifikáció korszakai

A városrehabilitációval szinte mindig szorosan együtt járó dzsentrifikáció korszakait Hackworth és Smith (2001) az **állami beavatkozás mértéke** és a jelenség előfordulásának gyakorisága alapján különítik el:

- 1) A dzsentrifikáció első hullámát, amely az 1970-es évekig tartó időszakot fedi le az állami és önkormányzati szerepvállalás meghatározó volta és a sporadikusság jellemzi.
- 2) A dzsentrifikáció második hulláma, valódi fellendülésének kora az 1970-1980-as évekre tehető és az időszak legfőbb karakterisztikája, hogy itt már nem egy-egy elszórtan elhelyezkedő projekthez kapcsolódó dzsentrifikációról van szó, hanem egy országos, sőt globális szintű társadalmi és kulturális folyamatokba illeszkedő jelenségről.

3) Az 1990-es évek közepén kezdődő harmadik hullámot egy gazdasági recesszió miatti lassulás előzi meg, hogy aztán minden korábbinál nagyobb méreteket öltve induljon újra. Ezt a szakaszt a tőke és a pénzügyi folyamatok általi meghatározottság, az ellenállás kis mértéke és a rendkívül magas szintű állami befolyás jellemzi.

4) A kutatók a globalizáció hatásait már 2001-es tanulmányukban is említik a harmadik szakasszal kapcsolatban, ám a globalizációs hatások a városi környezetre és a tőkeáramlásra való befolyása miatt indokolt lehet a korszakolást egy negyedik - vagy a harmadik szakasszal párhuzamosan futó új szakasszal – kiegészíteni. Ez a **globális dzsentrifikáció** korszaka. Smith (2002) és Wyly (2015) is írnak a globális dzsentrifikáció koncepciójáról, amely már nem egyes városokra – és az ott kialakult gazdasági, társadalmi és érdekviszonyokra – korlátozódik, hanem a jelenséget a világméretű urbanizációs és gazdasági folyamatok egyik dimenziójaként fogja fel. Napjainkban kulcsfontosságúnak tűnik a városok – főleg a globális világvárosok – esetében a globalizáció hatásainak elemzése. Jelen dolgozatban a dzsentrifikációval kapcsolatban csupán annak helyi jellemzőire és lokális szintű kísérőjelenségeire koncentrálok és a globalizációs hatások közül csak a helyi szinten jelentkezőket elemzem. Nem vizsgálom sem a globális dzsentrifikáció jelenségének okait, sem annak globális szinten megjelenő következményeit. Széles körben ismert tény, hogy a 21. század elején az emberiség többsége városokban lakik. Az új városi szegénység megjelenése a slumosodás új korszakát eredményezte a nagyvárosokban. A globális folyamatok közül dolgozatomban ezzel a globalizációhoz (is) köthető jelenséggel foglalkozom, mint amely a dzsentrifikáció helyi jellegzetességeit befolyásolja.

Carmon városrehabilitációval illetve Hackworth és Smith dzsentrifikációval kapcsolatos korszakolása Magyarország – és általánosságban a Nyugat-Európán és az Egyesült Államokon kívüli világ - vonatkozásában **korlátozottan alkalmazható**. **Hazánk esetében** tervszerű városrehabilitáció-jellegű megoldásokra már a rendszerváltás előtti időszakban is voltak példák, de ekkoriban ez csupán a rossz állapotú épületek lebontását és az így üresen maradt telek újra beépítését jelentette, a tömbrehabilitációk esetben a környező infrastruktúra felújításával egyetemesen (lásd Tomay 2006:97-98). A kelet-európai országokról általánosságban elmondható, hogy az 1990-es években a városrehabilitáció körébe sorolható felújításokat a területi elszórtság és a spontaneitás jellemezte, míg az évtized végétől kezdődően – és különösen az uniós csatlakozástól, amely hozzáférhetővé tette az e célra előirányozott európai forrásokat – egyre inkább a tervszerűség, a fokozott állami beavatkozás

(például pályázatok, jogszabályalkotás) vált gyakori jellemzővé (lásd Bukowski *et al.* 2007).

Magyarországon a városrehabilitáció egészen az 1980-as évek végéig nem képezte a városfejlesztési politika részét, és az azt lehetővé tevő területfejlesztési eszközrendszer is csak az 1990-es évek során alakult ki, amelyre épülve a 2000-es évek elején kezdtek el beépülni a területfejlesztés céljai közé a kifejezetten rehabilitációt jelentő programelemek (Baráth *et al.* 2006:34). „Európa nagyvárosaiban jellemzővé váltak a fizikai megújulást és funkcióváltást célzó és elsősorban közös üzleti és önkormányzati érdekeket szolgáló, speciális fejlesztési társaságok bevonásával végzett mega-projektek (...), amelyek ugyan megújulást, esetenként dinamizmust eredményeztek, de a neoliberális gazdasági berendezkedésben gyökerező, fokozódó városi társadalmi problémákra nem adtak választ” (Földi 2009:32). Így tehát a városok megújulása, ahogy más európai nagyvárosokban, úgy hazánkban is főleg a fizikai környezet megújítására korlátozódott és kifejezetten hiányoztak belőlük a közösségi, társadalmi, szociális eredetű problematikus jelenségekre adott válaszok. A városfejlesztési programok legutóbbi szakaszában ezek a célkitűzések már jellemzően megjelennek – legalábbis a tervezés szakaszában – ám sajnos főként elnagyolt, konkrét részletekkel és megoldási javaslatokkal nem rendelkező programpontként. Gyakori ezek között például a közbiztonsággal kapcsolatos célkitűzések előfordulása, amelyek sok esetben az életminőséggel kapcsolatos fejezetekben kapnak helyet.

IV.3. A slumosodó városnegyedekkel kapcsolatos társadalmi diskurzus Magyarországon: a Hős utca

A slumosodó városnegyedekkel kapcsolatban a diskurzuselemzést és a társadalmi értékítéletek vizsgálatát nehezítette, hogy a vizsgált legolvasottabb online lapokban a témával kapcsolatos cikkek száma átlagosan alacsony volt és néhány nagyobb hírértékkel rendelkező esetre korlátozódott. A témát érintő legtöbb írás a budapesti Hős utcáról jelent meg, így a vizsgálatot ezekre koncentráltam. A vizsgálati időszak a 2018. január és 2019. áprilisa közötti volt, ez esetben is a hajléktalanságról szóló diskurzus vizsgálatánál bemutatott tíz legolvasottabb weboldalon közölt tartalmakat és kommenteket elemeztem.

Az **index.hu**, a **444.hu**, a **hvg.hu** és a **24.hu** a vizsgált időszakban a Hős utcát érintő eseményekről rendszeresen tudósított, illetve az **nlcafe.hu** is közölt jónéhány cikket ezzel kapcsolatban. Az **nlcafe.hu** stílusa ezzel a témával kapcsolatban az előbbi

lapokéhoz hasonlított, így ezekkel együtt tárgyalom annak ellenére, hogy elsősorban nem hírportálról, hanem életmódmagazintról van szó. Az írások egy része tárgyilagos stílusban fogalmazott rövidhír volt. *„Razzia volt a Hős utcában, hét dílert fogtak el”*.⁴²¹ *„Kigyulladt egy lakás a Hős utcában”*.⁴²² *„Kiteszi az önkormányzat a helyieket segítő civileket a Hős utcából”*.⁴²³ *„A lakók nem akarják, az önkormányzat mégis kerítést épít a Hős utcai házak köré.”*⁴²⁴

Az írások másik része szociológiai szempontból közelített a Hős utca felé és a jelenlegi helyzetet mutatta be számtalan képpel, videóval, az odavezető folyamat okságának magyarázatával és a fennálló problémák elemzésével.⁴²⁵ *„Egyre inkább beigazolódik, hogy kizárólag rendészeti beavatkozások nem fogják megoldani a droghelyzetét, és amíg az összetett társadalmi krízishelyzet tényezői, így a szegénység, a kilátástalanság, az ellátatlanság nincs kezelve, addig nem fog csökkenni a droghasználók száma.”*⁴²⁶ *“(…) habár a Hős utcai telep a kábítószerproblémák miatt kerül rendszerint a hírekbe, a szakemberek szerint megoldás akkor születhetne, ha a kormány komplex szociális-lakhatási kérdésként kezelné a problémát.”*⁴²⁷ *„Azok a lakók, akikkel mi beszélünk, többnyire könnyű fizikai munkákat végeznek, de voltak közöttük biztonsági őrök és építőipari szakmunkások is. Korábban inkább alkalmi jelleggel alkalmazták őket, feketén, de a munkaerőhiány miatt az elmúlt hónapokban többeknek lett stabil, folyamatos foglalkoztatása. Azonban a szegénység, és különösen annak a lakhatással kapcsolatos formái nem tűntek el a Hős utcából. A lakók hatalmas közüzemi tartozást halmoztak fel az elmúlt évek alatt, magánszolgáltatók felé és az önkormányzat felé is. Az épületek rossz állapotúak, az apró lakások többsége zsúfolt, soha nem volt felújítva*

⁴²¹ https://index.hu/belfold/2019/04/03/rajautes_volt_a_hos_utcaban_het_dilert_fogtak_el/

⁴²² https://index.hu/belfold/2018/11/30/kigyulladt_egy_lakas_a_hos_utcaban/

⁴²³ <https://444.hu/2019/02/04/kiteszi-az-onkormanyzat-a-helyieket-segito-civileket-a-hos-utcabol>

⁴²⁴ <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181026/a-lakok-nem-akarjak-az-onkormanyzat-megis-keritest-epit-a-hos-utcai-hazak-kore/>

⁴²⁵ https://index.hu/belfold/budapest/2018/10/30/droghelyzet_jozsef_attila_lakotelep/, https://index.hu/belfold/2018/10/25/hos_utcai_kozgyules_kerites/, https://index.hu/belfold/2018/10/23/az_onkormanyzat_keritessel_oldana_meg_a_hos_utcai_droghelyzet_emat/, https://index.hu/belfold/2018/09/11/hosutca_varazsdohany_kereskedelem/, https://index.hu/belfold/2018/03/09/lebontjak_hos_utca_kontur_kovacs_robert_polgarmester_x_kerulet_kobanya_telepfelszamolas_getto/, <https://444.hu/2018/02/03/csak-nehogy-penzet-kapjanak-a-hos-utcai-getto-lakoi-mert-akkor-hajlektalanok-lesznek>, <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181015/hos-utca-2018-kepek/>,

https://index.hu/belfold/2018/02/02/lebontjak_budapest_legdurvabb_gettojat_hos_utca_kontur_egyesulet_kobanya/, <https://444.hu/2018/11/24/mennyit-er-valojaban-egy-hos-utcai-lakas>, <https://www.nlcafe.hu/ezvan/20180416/hos-utca-focimeccs-fotok/>,

https://hvg.hu/itthon/20181124_Fulke_Felepulhet_a_kerites_a_Hos_utcai_gettoban, https://hvg.hu/itthon/20180902_Hos_utca_drog_kabitoszer_Kobanya_lakas_Kontur, https://hvg.hu/itthon/20180205_Hos_utca_getto

⁴²⁶ https://index.hu/belfold/budapest/2018/10/30/droghelyzet_jozsef_attila_lakotelep/

⁴²⁷ https://index.hu/belfold/2018/10/25/hos_utcai_kozgyules_kerites/

és penészes.”⁴²⁸ A téma ilyen jellegű feldolgozása alkalmas lehet arra, hogy a társadalom tagjainak bemutassa a jelenség mögött álló folyamatokat és ezzel csökkentse az azzal kapcsolatos relatív tájékozatlanságot, bizonytalanságot és az abból eredő félelmeket és előítéleteket. Emellett alkalmas lehet a témával kapcsolatos társadalmi diskurzus szakmai mederbe terelésére és a jelenséggel érintett társadalmi csoportokkal kapcsolatos szolidaritás növelésére is.

Ezzel ellentétes irányba hathat, hogy a cikkekre sokszor jellemző volt a hatásvadász, figyelemfelkeltő szándékú címadás. „*Patkányok hemzsegnek a Hős utcában, térdig ér a szerves hulladék.*”⁴²⁹ „*Újabb környéken kábulnak a Hős utcai figurák.*”⁴³⁰ „*Beállt emberektől tartanak a fővárosi villamosvezetők.*”⁴³¹ „*Üvegbe szedik a lakók az injekciós tűket a Hős utcában: Elképesztő, mi van azon a környéken.*”⁴³² A sokkoló címadás előnyös lehet abból a szempontból, hogy felhívja a probléma súlyára a figyelmet, ám káros hatásai is lehetnek, hiszen egy rendkívül negatív, ijesztő oldalát emeli ki egy összetett jelenségnek.

A cikkek többsége a szóban forgó Hős utcai épületek lebontásának és lakók kényszerű elköltöztetésének lehetséges hátrányos következményeit nem említi, ezzel csupán néhány írás foglalkozik. „*És mi lesz azután, hogy lebontják Budapest legdurvább gettóját?*”⁴³³ „*(...) az a kérdés, hogy hova mennek 4-5 millió forintból a lakástulajdonosok, egy civil egyesület szerint az önkormányzat hosszú távon a hajléktalanságba hajszolja őket.*”⁴³⁴ „*Sok lehetőség felmerült, mi lesz a Hős utcaiakkal, a hajléktalanná válástól egészen a cserelakásba való költözésig.*”⁴³⁵ „*Ha a lakók nem adják, kisajátíthatják a lakásokat.*”⁴³⁶ Ennek potenciális következménye, hogy az olvasók arra a következtetésre jutnak, hogy a szóban forgó helyet minél hamarabb, mindenáron fel kell számolni.

428

https://index.hu/belfold/2018/03/09/lebontjak_hos_utca_kontur_kovacs_robert_polgarmester_x_kerulet_kobanya_telepfelszamolas_getto/

429

https://index.hu/belfold/2019/03/04/patkanyok_hemzsegnek_a_hos_utcaban_terdig_er_a_szerves_hulladek/

430 https://index.hu/belfold/budapest/2018/10/30/droghelyzet_jozsef_attila_lakotelep/

431 https://index.hu/belfold/2018/08/22/rtl_beallt_emberektol_tartanak_a_fovarosi_villamosvezetok/

432 https://hvg.hu/itthon/20180825_Hos_utca_getto

433

https://index.hu/belfold/2018/02/02/lebontjak_budapest_legdurvabb_gettojat_hos_utca_kontur_egyesulet_kobanya/

434 <https://444.hu/2018/11/24/mennyit-er-valojaban-egy-hos-utcai-lakas>

435

https://index.hu/belfold/2018/05/04/sajtotajekoztatot_tartottak_a_lakok_akiknek_a_haza_helyen_sport_kozpont_epul/

436 https://hvg.hu/itthon/20190304_Hos_utca_kisajatitas_kobanya_onkormanyzat

A témában megjelent legtöbb cikk a bűnözést és a kábítószerfogyasztást helyezte a középpontba, akár rövidhírről tudósított, akár hosszabb, elemző stílusú munka volt. „A drog mellett a bűnözés is jelen van, ezért született meg az a döntés, hogy lebontják az épületeket. Ennek a deviáns életmódtól mentes többség is örül.”⁴³⁷ „Józsefvárosi dilerekhez járnak a Hős utcából kiszoruló vevők”.⁴³⁸ „Egy lepusztult Hős utcai épületben, nem messze a rendőröktől megy nagyüzemben a drogterjesztés (...)”.⁴³⁹ „Aceton, lónyugtató, ketamin, körömlakklemosó: ezt szívják a Hős utcai gettóban.”⁴⁴⁰ „Bejutott a budapesti Hős utcai gettóba az RTL Klub. (...) rejtett kamerával készítettek felvételeket a hírhedt drogtanyán, ahol gyakorlatilag rendőrök szeme láttára árulják a legveszélyesebb kábítószereket, köztük az úgynevezett varázsdohányt, amely „zombit csinál” a fogyasztókból.”⁴⁴¹

A cikkek a 444.hu, a hvg.hu és az nlcafe.hu oldalon kommentelhetők voltak. Az utóbbi oldalon azonban csupán néhány komment született elvéve az erről szóló írásokhoz, így e körben nagyrészt a 444.hu-n és a hvg.hu-n található hozzászólásokat elemeztem. A legkedveltebb hozzászólások túlnyomó többsége általános politikai jellegű megnyilvánulás vagy viccelődés volt, amelyek a cikkek témája szempontjából tartalmilag nem tekinthetők relevánsnak. Ezek között a Hős utcai házak történetének, többek között a kerítésépítés ötletének a megítélése vegyes volt. „Sportot csinálnak a szegény emberek még szegényebbé tételére, ha nincs lakása munkahelye sem lesz.”⁴⁴² „A drogosnak leginkább úgy lehet segíteni lejönni ha lerombolják a házát.”⁴⁴³ „Ahányszor van valami gebasz, mi építünk egy kerítést, hogy ne szembesüljünk az okokkal es következményekkel.”⁴⁴⁴ „Akinék eddig nem volt hátraléka, az a megemelt közös költséget már nem biztos, hogy ki tudja fizetni, tehát ráterhelik a lakására és olcsón elárverezik.”⁴⁴⁵ „Nem igazán tekintenek emberként az ott élőkre. Ez pedig nem

⁴³⁷

https://index.hu/belfold/2019/03/04/patkanyok_hemzsegnek_a_hos_utcaban_terdig_er_a_szerves_hulladek/

⁴³⁸

https://index.hu/belfold/2018/11/21/jozsefvarosi_dilerekhez_jarnak_a_hos_utcabol_kiszorulo_vevok/

⁴³⁹ https://index.hu/belfold/2018/09/11/hosutca_varazsdohany_kereskedelem/

⁴⁴⁰

https://hvg.hu/itthon/20180911_Aceton_lonyugtato_ketamin_koromlakklemoso_ezt_szivjak_a_Hos_u_tcai_gettoban

⁴⁴¹ <https://24.hu/belfold/2018/09/11/hos-utca-kabitoszer-varazsdohany/>

⁴⁴² <https://www.nlcafe.hu/egeszseg/20180421/kobanya-hos-utcai-getto-kisajatitas-sportcentrum/>

⁴⁴³ <https://444.hu/2018/10/21/oroket-allitanak-a-hos-utcai-telep-bejaratahoz>

⁴⁴⁴ <https://444.hu/2018/10/31/tizmilliobol-epitenek-most-keritest-kore-jovore-pedig-elbontjak-a-hos-utcai-gettot>

⁴⁴⁵ <https://444.hu/2018/10/31/tizmilliobol-epitenek-most-keritest-kore-jovore-pedig-elbontjak-a-hos-utcai-gettot>

jó tárgyalási alap.”⁴⁴⁶ „örüljenek, hogy egyáltalán kapnak valamit egy a piacon eladhatatlan lakásért.”⁴⁴⁷ “a 4-5 millió is túlbecsült összeg. vidéken, falun amúgy házat lehet belőle venni. nem kell mindenkinek a fővárosban lakni.”⁴⁴⁸ “(...) ennek a rétegnek sikerült egy borsodi zsákfalut varázsolnia Budapest mértani középpontjába, ahol jelenleg munkaerő hiány van, és minden feltétel adott egy normális életvitelhez!”⁴⁴⁹ “Az lesz a vége, hogy az emberek kapát-kaszát ragadnak, és maguk kitakarítják a Hős utcát. Én ezt elkerülném a rendőrség helyében, de hát ugye a fánk nem eszi meg magát.”⁴⁵⁰ “Nem a háztömböket kellene szét verni, hanem a deviáns lakóit!”⁴⁵¹ A hozzászólások megosztottsága egyértelműen jelzi a slumosodó negyedekkel kapcsolatos társadalmi megosztottságot.⁴⁵² Az értékelhető kommentekben megfogalmazott véleményekből két álláspont rajzolódik ki világosan. Az egyik szerint a Hős utcához hasonló házak, városrészek lakói maguk felelősek sorsukért, segítséget és szolidaritást nem érdemelnek, hiszen a környék nem csupán szociálisan rossz helyzetű, de magas a bűnözés és a közterületi antiszociális magatartásformák aránya is, amelyet ezek a vélemények a lakókhoz kötnek és az ő egyéni felelősségüknek tartanak. A másik, a hozzászólások alapján kisebbségének látszó álláspont szerint pusztán rendészeti eszközökkel nem lehet megoldani a fennálló problematikus helyzetet és szociálpolitikai eszközökre is szükség van azok feloldásában. A kommentekben azonban szinte teljes egyetértés mutatkozott abban, hogy a jelenséget, ez esetben a Hős utcát rendkívül problematikusnak és veszélyesnek tartják a hozzászólók.

A kommentek egy része egyet értett az olyan intézkedésekkel, mint például a kerítés és megjelent bennük a törvénytisztelő és “antiszociális” lakók különválasztása, ez még az egyébként támogató-jellegű hozzászólások közül is sokra jellemző volt. “Azt az 1-2 családot akik nem halmoztak fel tartozást, nem illegálisan foglaltak, nem volt gond velük rendesen kellene kárpótolni az összes többi nem érdekel. A lecsúszottság és a

⁴⁴⁶ <https://444.hu/2018/11/24/mennyit-er-valojaban-egy-hos-utcai-lakas>

⁴⁴⁷ https://hvg.hu/itthon/20190304_Hos_utca_kisajatitas_kobanya_onkormanyzat

⁴⁴⁸ <https://444.hu/2018/11/24/mennyit-er-valojaban-egy-hos-utcai-lakas>

⁴⁴⁹ <https://444.hu/2018/10/21/oroket-allitanak-a-hos-utcai-telep-bejaratahoz>

⁴⁵⁰ <https://444.hu/2018/08/31/kobanya-polgarmestere-elismerte-hogy-drogvalsag-van-a-keruletben>

⁴⁵¹ <https://www.nlcafe.hu/egeszseg/20180421/kobanya-hos-utcai-getto-kisajatitas-sportcentrum/>

⁴⁵² A 444.hu-n közzét három, a Hős utca lebontásáról, illetve bekerítéséről szóló cikk alatti értékelhető kommentek (az összes hozzászólás 29%-a) nagyjából 55%-a tartalmazott negatív értékelést a terület lakóiról és támogatta a cikkekben vázolt intézkedéseket, míg a hozzászólások 45%-s volt ezzel ellentétes véleményen. A kommentszekciókra e cikkek alatt jellemzőbb volt a valódi diskurzus kialakulása, amelyekben a hozzászólók általában a terület lehetőségeiről, a szóbanforgó ingatlanok értékéről és a lakók további lehetőségeiről vitatkoztak. Az ilyen típusú diskurzusok egyik fő témája az volt, hogy a Budapestről történő elköltözés és gazdálkodásra „átállás” jelenthet-e alternatív megoldást a Hős utcában élők és általában a városi szegénység problémáira.

szegénység egy dolog, a szeméthegy, fertőzés, bűnözés viszont miért szükséges?”⁴⁵³ „Aki nem ismeri az ottani körülményeket az ne szóljon bele! Ez olyan púp az önkormányzat és a környék tisztességes lakóinak, beleértve az ott élő rendeseket is, amit csak drasztikus formában lehet ma már megoldani. Elképzelhetetlen normális ember számára ami ott folyik.”⁴⁵⁴ „Ha mégis nekem kellene kitalálnom hogy mi legyen csak olyan jut eszembe kezdetnek, hogy egy 10-es skálán osztályozni az ottlakókat a "minden támogatást megérdemel"-től, a "most azonnal börtönbe csukni"-ig.”⁴⁵⁵ „Kezdetől fogva a deviáns családokat és azokat akik rosszhiszemű, jogcím nélküli módon laktak a Hős utcában, kellett volna kiköltöztetni és egy táborba zárni.”⁴⁵⁶ „Nem a nyomortelep megszüntetésére kellene koncentrálni, hiszen attól ők nem lesznek gazdagabbak máshol sem, hanem a renitensek kiemelésére!”⁴⁵⁷ Ezekben a hozzászólásokban élesen és nyíltan megjelenik az érdekes és az érdemtelen szegénység koncepciója, valamint az önhiba és a saját sorsért viselt felelősség kérdése.

A **femina.hu** és a **life.hu** nem jelentetett meg a Hős utcáról szóló cikkeket, az **origo.hu** pedig csupán három, nem kommentelhető rövidhírként közölt írást tartalmazott.

A **blikk.hu** és a **ripost.hu** a témában közölt cikkei esetében jellemző volt a figyelemfelkeltő, sokkolónak szánt címadás. „Szétszedték a Hős utcai drogpoklot este a zsaruk”.⁴⁵⁸ „Botrány a Hős utcában: elkergették az Atv stábját, veréssel fenyegették a riporternőt – Közben a drogosok zombiként lepik el a környező kerületeket”.⁴⁵⁹ „Így tisztítják meg Budapestet a zombi drogosoktól”.⁴⁶⁰ Az írások főként a Hős utcával kapcsolatos hírekről tudósítottak és a bűncselekményekre és antiszociális magatartásformákra fektették a hangsúlyt. „(...) különösképpen a Hős utca, de az 1-es villamos vonalának bizonyos megállói olyan mértékben fertőződtek a drogok és a hozzá kapcsolódó, ijesztő jelenségek miatt, hogy ellehetetlenítik a terület normális, hétköznapi használatát.”⁴⁶¹ A **ripost.hu**-ra jellemző volt az is, hogy lakossági

⁴⁵³ <https://444.hu/2018/11/24/mennyit-er-valojaban-egy-hos-utcai-lakas>

⁴⁵⁴ <https://444.hu/2018/11/24/mennyit-er-valojaban-egy-hos-utcai-lakas>

⁴⁵⁵ <https://444.hu/2018/02/03/csak-nehogy-penzt-kapjanak-a-hos-utcai-getto-lakoi-mert-akkor-hajlektalanok-lesznek>

⁴⁵⁶

https://hvg.hu/itthon/20181022_Keritest_huznanak_es_biztonsagi_oroket_allitananak_a_Hos_utcai_ge_ttoba

⁴⁵⁷ https://hvg.hu/itthon/20180205_Hos_utca_getto

⁴⁵⁸ <http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/hos-utca-kobanya-drogosok-rendorseg-akcio-drogpokol/yv4kyg9>

⁴⁵⁹ <http://www.blikk.hu/aktualis/veszhelyzet/botran-y-hos-utca-atv-stab-elkergetes-budapest-getto-drog-kobanya-zuglo/fflsjbc>

⁴⁶⁰ <https://ripost.hu/cikk-igy-tisztitjak-meg-budapestet-a-zombi-drogosoktol>

⁴⁶¹ <http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/hos-utca-kobanya-drogosok-rendorseg-akcio-drogpokol/yv4kyg9>

véleményekre, társadalmi attitűdökre hivatkozott a cikkekben az általánosítások szintjén, de nem támasztotta alá azok valóságát adatokkal, tényekkel. „*Már mindenki megelégedte a biofűtől és más dizájnerdrogoktól szétcsúszott szerhasználókat.*”⁴⁶² A ripost.hu cikkei emellett a rendőrségi akciók sikerességét hangsúlyozzák és nem említik a probléma szociális és társadalmi okai folyamatait. „*Máris megvan az eredménye a kőkemény rendőri ellenőrzéseknek és az állandó járőri jelenlétnek: újra elérhetővé vált a kőbányai Hős utca és a zuglói Örs vezér tere.*”⁴⁶³

A blikk.hu-n csupán egy-egy komment érkezett elvétve a cikkekhez, így ezeket nem vizsgáltam. A ripost.hu esetében az oldalon a cikkek nem kommentelhetők. Hozzászólásokra csupán a magazin címlapfotókat közlő facebook oldalán van lehetőség, azonban mindössze egy, a rendőrség munkájának hatékonyságát kritizáló komment született a Hős utcával foglalkozó írásokkal kapcsolatban.

A Hős utcával kapcsolatos, a vizsgált platformokon megvalósuló társadalmi diskurzus jóval vegyesebb képet mutat, mint a hajléktalanságról vagy a prostitúcióról szóló. A hajléktalanság kriminalizálása esetében az újságcikkek és a hozzászólások elsöprő többsége a kriminalizálást elítélte és a segítő megoldásokat tartotta követendőnek. A Hős utca bekerítése és lebontása körüli párbeszédben azonban többségben voltak azok a hozzászólások és vélemények, amelyek helyeselték az ilyen típusú megoldások alkalmazását és nem mutattak szolidaritást az ott élőkkel szemben. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy a Hős utca médiareprezentációjában a vizsgált médiumok esetében túlsúlyban voltak a bűnözésről, a közterületi rendetlenségről és a kábítószerrel kapcsolatos problémákról tudósító hírek (a hajléktalanság esetében néhány portál kivételével a vizsgált cikkek a szolidaritás és a kriminalizálás elítélése volt jellemző). A megjelent írásokban illusztrációként használt fotók többsége is a házak leromlott állapotát, a rossz köztisztaságot és a kábítószerhasználókat ábrázolta. Messzemenő következtetéseket ugyan nem lehet levonni ebből a vizsgálatból, ám ez arra utalhat, hogy a hírközlések módja, nyelvezete és tartalma ezekben az esetekben alkalmas lehetett arra, hogy az olvasók és a társadalom hozzáállását nagy mértékben befolyásolja ebben a kérdésben.

⁴⁶² <https://ripost.hu/cikk-razzia-lecsapott-a-rend-rseg-a-rettegett-h-s-utcaban>

⁴⁶³ <https://ripost.hu/cikk-igy-tisztitjak-meg-budapestet-a-zombi-drogosoktol>

IV.4. A slumosodó városi tér fizikai alakításának dimenziói

A városi tér fizikai alakítása – hasonlóan a prostitúció vagy a hajléktalanság kriminalizálásához és problematikus jelenségként való kezeléséhez – több dimenzióban vizsgálható. Ezt a témát is a korábbi fejezetekben vizsgált négy aspektus – a bűnözési félelem, a városi tér politikája, a rend és kontroll kialakítására és megőrzésére fektetett hangsúly, valamint a szociálpolitika eszköztárának háttérbe szorulása a kriminálpolitikai megoldásokkal szemben – alapján vizsgálom, ám a bűnözési félelem és a rendre és kontrollra fektetett hangsúly szempontjait ez esetben nem lehet olyan élesen különválasztani, mint a másik két példa elemzésénél, így ezeket egy alfejezetben mutatom be.

A bűnözési félelem, illetve a rend és kontroll dimenziói kapcsán arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a félelem és a bűnözés kezelésének igénye milyen hatással van a városi tér alakítására. Azt vizsgáltam, hogy milyen irányú változásokat eredményez az, ha a városi tér fizikai vagy szociológiai formálásában szerepet tölt be a bűnözés csökkentésének szempontja. Emellett arra is kíváncsi voltam, hogy amennyiben a bűnözési félelem szerepet játszik a tér alakításában, akkor a bűnözés visszaszorítását a rendet és kontroll központba helyező eszközökkel kívánják-e elérni és ha igen, akkor ehhez a kontroll mely mechanizmusai kapcsolódnak.

A városi tér politikájával kapcsolatosan arra voltam kíváncsi, hogy mekkora szerepet tölt be a különféle térhasználati módokban érdekelt szereplők küzdelme a városi tér alakításának módjában. A dzsentrifikáció példáján keresztül vizsgáltam, hogy napjaink egyik meghatározó, városi tereket alakító jelensége mögött milyen oksági folyamatok húzódnak meg és milyen potenciális következményekkel jár a nem organikusan bekövetkező, gyors lakosságcsere. A **dzsentrifikáció** rendkívül komplex jelenség, amely sok részfolyamatból tevődik össze. A dolgozatban ezen folyamatoknak azokra a vonatkozásaira koncentráltam, amelyek a helyi lakosságra, a lakosságcsere vagy a terület bűnözésére lehetnek hatással.

Dolgozatomban arra kérdésre is választ szerettem volna adni, hogy a városrehabilitációs projektek milyen potenciális hatásokkal járhatnak a terület lakossága vonatkozásában. A hatások vizsgálatához a **fenntartható társadalmi fejlődés** koncepcióját hívtam segítségül és elveinek figyelembevételével vettem a potenciális hatásokat górcső alá.

IV.4.1. A bűnözési félelem és a rend és kontroll közpolitikai szerepe

A bűnözési félelem és a rend és kontroll közpolitikai szerepére koncentrálnó dimenziókat a slumosodó városnegyedek esetében egy fejezetben, összevontan mutatom be. Ennek oka, hogy a bűnözés és a fizikai környezet kapcsolatára koncentrálnó elméletek jellemzően egy meghatározott rendképet és a formális kontroll fontosságát helyezik a középpontba. A fejezet második felében bemutatott, a városi tér megváltoztatását vagy „bűnözésmentesítését” (is) célzó eszközök, mint az őrzött lakóparkok vagy a térfigyelőkamerák ezeket a formális kontroll-típusú eszközöket testesítik meg.

IV.4.1.1. A fizikai környezet és a bűnözés kapcsolatára vonatkozó elméletek

A chicagói iskola és a társadalmi dezorganizáció elmélete

A városi környezet állapota – jelen dolgozatban a fizikai, és azon belül is az épített környezet, valamint a növényzet – és a bűnözési mutatók között fennálló kapcsolatot a chicagói iskola egyes kutatói tárgyalták elsőként mélyrehatóbban, az 1930-as években. Robert E. Park, Ernest Burgess, Clifford Shaw, Henry D. McKay tették fel elsőként azt a kérdést, hogy lehetséges-e, hogy a bűnözés területi elhelyezkedését valamiféle szabályszerűségek okozzák, illetve elképzelhető-e, hogy önmagában a városrész is lehet kriminogén hatású. A kutatások az 1930-as években arra a kérdésre keresték a választ, hogy Chicagó városának mely részei érintettek leginkább a bűnözéssel. A kutatók a chicagói Fiatalokúak Bíróságának adatait felhasználva elemezték a város bűnözési helyzetét, ezzel egy kezdetleges bűnözési térképet is megrajzolva. Vizsgálatuk eredménye a legmagasabb bűnözéssel rendelkező területek esetében egybeesett a Burgess (1925:54-55) által megrajzolt térkép „slum”-nak nevezett negyedével, a rendelkezésükre álló adatok alapján valóban az átmeneti zóna jelentette a bűnözéssel leginkább érintett területet. Ezt követően kezdte Shaw és McKay a jelenség magyarázatát keresni, amelyre véleményük szerint a **társadalmi dezorganizáció elmélete** (Shaw *et al.* 1969) adta meg a választ. Ők tehát a bűnelkövetés gyakoriságának okát az átmeneti zónában nem a fizikai környezet és az elkövetői magatartás kialakulása vagy megjelenése közötti közvetlen összefüggésben vélték felfedezni, hanem az adott zónában élő közösség jellemzőivel magyarázták a városi átlagnál magasabb bűnözési mutatókat. Shaw 1934-ben elindított bűnmegelőzési projektje, a Chicago Area Projekt is a valódi, területi alapon szerveződő

kisközösség létrehozására irányult, amely majd képes lesz a bűnözés reprodukciójára pozitív, visszatartó hatást gyakorolni (Chicago Area Project).

A bűnelkövetés és az elkövetett cselekmény mikrokörnyezete közötti kapcsolat, valamint a bűnözés és a terület fizikai jellemzőinek viszonya tehát az 1930-as évek chicagói iskolája kutatóinak munkásságában csupán közvetett összefüggésként jelent meg. Az épületek rossz állapotát inkább a magasabb bűnözési mutatókkal rendelkező városnegyedek egyik jellemzőjeként emlegették, mint a bűncselekmények okaként. A közvetett ok-okozati összefüggés a leromlott fizikai állapot és az ebből következően alacsony ingatlanárak, valamint a zóna átmeneti jellege közötti kapcsolat létében merült ki.

A bűnelkövetés és a területhasználat intenzitásának kapcsolata

A kutatók ezt követően csak az 1960-as években kezdtek el komoly érdeklődést tanúsítani a bűnelkövetés környezete iránt. A témakör egyik legnevesebb kutatója, *Jane Jacobs The Death and Life of Great American Cities* („Nagy amerikai városok halála és élete”, 1961) című munkája az amerikai várostervezés és városrenovációk kritikáján keresztül vizsgálta a kérdést. Jacobs szerint a várostervezők nem vették figyelembe azt, hogy valójában hogyan működik egy város, és melyek azok a megoldások, amelyek élővé vagy élettelenné tehetnek egy városnegyedet.

Egy városi utcával kapcsolatban például fel kell tenni azt a kérdést, hogy mennyi könnyű bűnelkövetési lehetőséget kínál ez az utca (Jacobs 1992)⁴⁶⁴. Jacobs (1992) szerint az utcák forgalmassága fontos tényező a bűnözés szempontjából, azaz minél forgalmasabb egy utca, annál nagyobb biztonságban vagyunk. Ennek az az oka, hogy a rend fenntartását ténylegesen nem a rendőrség végzi, hanem az emberek által alkotott kontrollmechanizmusok. Jacobs azonosította a biztonságos utca további jellemzőit is, ezek közé tartozik a magán- és a nyilvános területek élesen és jól látható elhatárolása, illetve az utcán érvényesülő folyamatos természetes megfigyelés, például az, hogy a házak ablakaiból az utcára látni, illetve az is, hogy a járókelők folyamatosan jelen vannak (Jacobs 1992). A várostervezés feladata annak biztosítása, hogy az embereknek folyamatosan legyen oka az adott utcán tartózkodni, például sok nyilvános hely és üzlet elhelyezésével (Jacobs 1992). Javaslatának lényege, hogy a városok támogassák a **vegyes célú területhasználatot**. Ennek jelentése, hogy egy városban nem különülnek

⁴⁶⁴ Jacobs a „The Death and Life of the Great American City” című művét 1961-ben írta, de jelen alfejezet alapjául a könyv 1992-es újranyomtatott kiadása szolgált

a lakó- az üzleti, a szórakozó negyedek, a bevásárló utcák és az egyetemvárosok, hanem mindegyik városrészben folytatnak mindenfajta területhasználatot.

A várostervező *Shlomo Angel* 1968-as, *Discouraging Crime Through City Planning* című munkájában foglalkozott annak kérdésével, hogyan lehet hatással a bűnözés alakulására a várostervezés. A kutató vitába szállt Jacobs vegyes területhasználatról alkotott nézeteivel. Szerinte várostervezői szemmel nézve Jacobs javaslatainak többsége elfogadhatatlan a korabeli egyesült államokbeli városok esetében. Angel ezért a vegyes területhasználat által megvalósítható informális kontroll helyett a fizikai környezet átalakításában rejlő lehetőségek felé fordította figyelmét. Ezt nevezte „környezeti bűnmegelőzésnek”. Kutatásai szerint azok a környékek, ahol bűncselekményeket követnek el, nem esnek egybe azokkal a területekkel, ahol a bűnelkövetők élnek, Angelt pedig kifejezetten azok a területek érdekelték, ahol a cselekményeket elkövetik.

Véleménye szerint a bűnmegelőzésben három tényezőnek lehet szerepe:

- 1) a közösség tagjainak és a rendőrségnek, akiknek jelenléte eltántoríthat az elkövetéstől;
- 2) a várost jelentő fizikai környezet alkotóelemeinek (házak, kerítések, közvilágítás); illetve
- 3) a bűnmegelőzés technológiai elemeinek (riasztók, záruk, zártláncú kamerahálózat).

Angel kizárólag az erőszakos közterületi bűncselekmények megelőzésének lehetőségeit vizsgálta. Álláspontja szerint a bűncselekmények egy részében az elkövetők kizárólag a kínálkozó lehetőségeket használják ki. A bűnalkalom létrejöttéhez szükséges összetevőket három csoportba sorolta: 1) az elkövetőre jellemző viselkedés; 2) az áldozatokra jellemző viselkedés; illetve 3) a közösség elrettentő képessége. Ez utóbbi alatt a lebukás kockázatát növelő olyan környezeti jellemzőket értett, mint a potenciális szemtanúk száma vagy a láthatóságot növelő közvilágítás minősége.⁴⁶⁵ Annak ellenére, hogy Jacobs javaslatait a gyakorlatban megvalósíthatatlannak tartotta, abban egyetértett az amerikai kutatóval, hogy a bűnözés csökkentésének hatékony módszere lehet az emberek folyamatos jelentéséből eredő informális kontroll. Véleménye szerint a területhasználat mértékének van egy „**kritikus intenzitási pontja**”, amelyen a legtöbb bűncselekményt követik el. Ez az a helyzet, amikor már elég potenciális elkövető és potenciális áldozat van a területen, de még nincs elég potenciális megfigyelő, hogy jelenlétük elterelő erőként hasson az

⁴⁶⁵ A közvilágítás javításának valóban lehet pozitív hatása mind a bűnözési mutatók alakulására, mind pedig a bűnözési félelemre (lásd például Ramsay 1991, Painter 1996, Welsh *et al.* 2008b).

elkövetőkre. Jacobsszal ellentétben azonban Angel nem a vegyes területhasználatot, hanem a fizikai környezet átalakítását nevezte meg az informális kontroll növelésének eszközeként (Angel 1968).

A bűnelkövetés és a fizikai környezet által hordozott szimbolikus jelentéstartalmak

Oscar Newman (1972) és Ray C. Jeffery (1971) a hetvenes években azzal foglalkoztak, hogyan lehetne a **városi teret** oly módon **alakítani**, hogy annak a potenciális bűnelkövetők szemében az elkövetéstől elrettentő hatása legyen, illetve melyek lehetnek azok a tényezők, amelyek az adott célpontot kevésbé vonzóvá teszik és így ki sem alakul az elkövetői szándék vagy a már kialakult szándék megváltozik.

Jeffery (1971) a bűnmegelőzés ideális módszerének tartotta a környezet megváltoztatását (*Crime Prevention Through Environmental Design*, vagy CPTED), mivel véleménye szerint a korabeli elrettentésre vagy az elkövetők megváltoztatására irányuló módszerek önmagukban elégtelenek a bűnözés csökkentésére. Azt kezdte el vizsgálni, vajon lehetséges-e a **viselkedést a környezet által kontrollálni**. Úgy vélte, amennyiben a megerősítés és a cselekmények potenciális következményei a tanulási folyamat kritikus részei (differenciális asszociáció megerősítés elmélete), akkor a bűnelkövetői viselkedést megerősítő következményeket kell tanulmányoznunk. Ennek megfelelően Jeffery szerint a bűnelkövetés oka a cselekmény potenciális következményeiben rejlik, a cselekménnyel nyerhető előnyök állnak szemben a büntetés kockázatával. A bűnelkövetői magatartás elemei tehát: (1) az elkövetést követő megerősítés; (2) az elkövetéssel járó kockázat; (3) az elkövető múltbéli tapasztalatai, mint a tanulási folyamat részei; és (4) az elkövetési lehetőség szerkezete, azaz a potenciális elkövető csak akkor követi el a cselekményt, amikor a lehetőség adott lesz erre a környezetben.

Newman (1972) a fizikai környezet átalakítását úgy képzelte el, hogy az a **kockázat és erőfeszítésnövelő elemek** jelenléte mellett olyan **üzeneteket** is közvetítsen a környezeti tényezők által hordozott szimbolikus jelentéstartalmakon keresztül, amelyek az elkövetőt eltántoríthatják a bűnelkövetéstől. Perkins és szerzőtársai (1993) a környezetünkben érkező, bűnözéssel kapcsolatos jeleket három csoportba sorolják: az épített környezet, a területmegjelölések, valamint a kisebb szabálysértések és közterületi antiszociális magatartások. A területmegjelölések alatt a territorialitás azon megnyilvánulásait értik, amelyek a közös használatú és a közterületeket választják el a magánterülettől. A fenti tényezőket az emberek mindig

szubjektíven értékeli. Így például egy bűnelkövetést csökkenteni kívánó környezeti elemnek akkor lehet csupán ilyen hatása a gyakorlatban, ha a potenciális elkövető azt valóban kockázatonövelő vagy nyereségcsökkentő faktorként értékeli.

A Newman (1972) által kidolgozott ún. **védhető tér** („*defensible space*”) koncepciójának fontos eleme a territorialitás. Ez alatt a szerző azt érti, hogy a külvilág számára legyen egyértelmű, hogy az adott helyszín magán- vagy közterület, illetve az is jelenjen meg világosan, hogy az ott lakók/dolgozók/stb. a területet uralmuk alatt tartják és ha valaki engedély nélkül belép vagy bűncselekményt kísérel meg, akkor azt nagy valószínűséggel észlelni fogják és közbelépnek vagy értesítik a rendőrséget (Newman 1972).

A **territorialitás elvének** lényege bűnmegelőzési szempontból tehát az, hogy az elkövető a fent leírtak miatt nagyobbban fogja becsülni az elkövetéssel járó kockázatot. Hasonló irányban gondolkozott a témáról korábban Jacobs (1992) és Angel (1968) is, akik a területhasználat által létrehozott informális kontrollban látták a hatékony bűnmegelőzés módját. Jacobs (1992) a már említett vegyes területhasználatot pártolta, amely biztosíthatja, hogy hétfvégén és hétköznapi, minden napszakban legyenek jelen emberek, akik így kockázatonövelő tényezőként hatnak. Angel (1968) ezzel szemben már a fizikai környezet átalakítását nevezte meg az informális kontroll növelése megfelelő módszerének. A városrehabilitációs programoknak manapság gyakran része az épített környezet alakításán keresztül történő bűnmegelőzési megoldások alkalmazása.

A bűnelkövetés és a „betört ablakok” kijavításának kapcsolata

A térhasználat, az ebből fakadó informális kontroll és a bűnelkövetés kapcsolata megjelenik a **betört ablakok elméletében** is. Ez a teória azonban a Jacobs által javasolt organikus területhasználatból fakadó természetesen kialakuló informális kontroll helyett a formális kontroll belépését javasolja már kis súlyú közterületi antiszociális magatartásformák megjelenése esetén is. Ennek indoka, hogy az elmélet szerint a válasz nélkül hagyott akármilyen kis súlyú normaszegés a potenciális elkövetők számára azt az üzenetet hordozza, hogy a szabályszegésnek nincsenek következményei és ez spirális folyamaton keresztül vezet majd el a legsúlyosabb bűncselekmények megjelenéséhez a környéken.

A betört ablakok elmélete a megelőző intézkedések három irányát foglalja magában.

1) Az első a kis súlyú magatartások kriminalizálása. Ez történhet konkrét bűncselekményi vagy közigazgatási jogi tényállás keretében, vagy egy tág jogi kategória létrehozásán keresztül, amelybe bármilyen másokat zavaró magatartás beleférhet. Ez utóbbira példa az angol „*anti-social behaviour*” törvény, amely az antiszociális magatartások körét nem sorolja fel taxatív, hanem csupán körbeírja az ilyen cselekmények jellemzőit^{466 467}. Az ilyen jellegű szabályozási megoldások tág teret hagynak a hatósági diszkrecionális jogkörnek, legyen szó akár az intézkedő rendőrrel vagy a bírói jogalkalmazásról.

2) A második a rendészeti politika megváltoztatása, aminek jellemzője, hogy a járőröző rendőrök egyik legfontosabb feladatává válik az utcai zavaró magatartások észlelése esetén történő intézkedés, illetve az ezzel kapcsolatos lakossági bejelentések kezelése. Az így kialakuló zero tolerancia rendészet számtalan veszélyt rejt magában. Ilyen például az etnikai profilalkotás és a rendőri diszkrimináció egyéb formái, a rendőri intézkedésekkel és a büntetőeljárással kapcsolatos jogok akár tömeges megsértése⁴⁶⁸, a rendőri erők elvonása a súlyos bűncselekményektől és a rendőri munka eredményesség-mérésének letartóztatás- és bírságolás-központúvá válása (Podoletz 2011). A zero tolerancia rendészet a látható rendészet egyik legismertebb és a nyugati országokban megtalálható egyik legszélsőségesebb formája. Hatékonyságát eddig kutatási eredmények nem bizonyították meggyőzően. Anthony Braga és Brandon Welsh a közterületi rendetlenség kezelésére irányuló kísérleti és kvázi-kísérleti rendészeti megoldásokat elemeztek annak érdekében, hogy vizsgálhassák azok hatékonyságát (Braga *et al.* 2015). A kutatók harminc véletlenszerűen kiválasztott teszt eredményének vizsgálata alapján megállapították, hogy a rendetlenség kezelésére irányuló stratégiák hatékonyak lehetnek akár a súlyos bűncselekmények csökkentésében is, ám nem mindegy, hogy milyen módszereket alkalmaznak e körben (Braga *et al.* 2015:580-581). Míg az „agresszív, a közrend fenntartására irányuló megoldások, amelyek rendetlenséget megvalósító, egyedi magatartásokat céloznak meg, nem eredményeznek észrevehető csökkenést a bűncselekmények számában”, addig a problémaorientált módon működő közösségi rendészet alkalmas lehet a bűnözési mutatók jelentős csökkentésére is (Braga *et al.* 2015:581). Ennek megfelelően a szerzők szerint a rendőri egységeknek inkább ez utóbbi módszereket kellene

⁴⁶⁶ E magatartások körét a jogszabály olyan magatartásokként definiálja, amelyek alkalmasak arra, hogy másokat zavarjanak vagy másokban félelmet keltsenek (részletes definícióért lásd III.2.2.3. fejezet, A) pont).

⁴⁶⁷ Anti-Social Behaviour, Crime and Policing Act 2014 (England and Wales)

⁴⁶⁸ Lásd például a New York-i zero tolerancia esetével kapcsolatos bírósági döntéseket

alkalmazniuk a zéró tolerancia-jellegű megoldások helyett (Braga *et al.* 2015:581). A zéró tolerancia világszerte történő elterjedése Smith (2002:29-30) szerint a bosszúálló város koncepciójába illeszkedő jelenség, amelynek keretében a dzsentrifikáció-elleni akciókat vagy a dzsentrifikációt akadályozó jelenségeket - például hajléktalanság, graffiti - próbálja kordában tartani az állami vagy helyi vezetés.

3) A harmadik irány a fizikai környezet alakítása, amely itt egyrészt a szó szerinti és átvitt értelemben értett betört ablakok kijavítását jelenti, másrészt pedig a környezet olyan jelzésekkel történő ellátását, amelyek a hatóság folyamatos jelenlétére figyelmeztetnek.

A slumosodás és a bűnözés közötti kapcsolat kutatásakor tehát sokszor megjelenik a betört ablakok gondolatmenetének elméleti háttérként való alkalmazása. Ez annak ellenére is előfordul, hogy a betört ablakok elmélete – különösen a kis súlyú antiszociális magatartások és az elhanyagolt fizikai környezet, valamint a súlyos bűncselekmények előfordulása közötti ok-okozati összefüggést megállapító része – a mai napig nem nyert empirikus adatokkal alátámasztott, meggyőző igazolást. Egy egyesült államokbeli kutatás hipotézise szerint az elhagyott épületek lerombolása és az környék rehabilitálása csökkenteni fogja az ilyen házakra környékekre jellemző bűncselekmények számát⁴⁶⁹, mivel egyszerűen kiiktatja az ezek elkövetésére alkalmas helyszínt (Spader *et al.* 2016:76). A kutatók állítása annyiban helytálló, hogy az üres épületek esetében tipikus cselekményeket így a helyszín hiányában az adott helyen elkövetni már nem lehet. Ez nem jelenti azonban azt, hogy az adott helyen más típusú bűncselekményeket nem fognak elkövetni, illetve hogy a korábban jellemző bűncselekmények elkövetési helyszíne nem fog áthelyeződni más elhagyott épületekbe. Ennek megfelelően a szerzők is elismerik, hogy a környék rehabilitációja valóban teremthet új lehetőségeket a bűnelkövetés számára (Spader *et al.* 2016:76). A vizsgálat ambivalens eredménnyel zárult és a fenti hipotézist nem sikerült igazolni, hiszen volt olyan város, ahol az épületek lerombolása után megnövekedett például a vagyonelleni bűncselekmények száma (lásd Spader *et al.* 80-83).

A közterületi antiszociális magatartások és rendetlenségek megjelenése és az **emberek bűnözési félelme**, illetve a környékre vonatkozó általános érzések negatív vagy pozitív volta közötti kapcsolattal számos kutatás foglalkozott. A kutatók pozitív kapcsolatot állítanak fel az olyan közterületi jelenségek, mint a graffiti, az utcai szemét vagy a szó szerinti betört ablakok és a súlyos bűncselekményektől való félelem, az

⁴⁶⁹ Ilyenek például az épületeket érintő vagyonelleni bűncselekmények, gyújtogatás, kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények, bandatevékenységhez köthető erőszakos bűncselekmények.

elhagyatottság érzése és a másokba, illetve az állami intézményekbe - például rendőrség vagy önkormányzat - vetett bizalom között (lásd például Johanson 2015). Ezek a kutatások kizárólag az emberek bűnözéspercepcióját, illetve bizalmi szintjeit vizsgálták, tehát a kapcsolat nem terjed ki az utcai rendetlenségek és a súlyos, erőszakos bűncselekmények tényleges megjelenése közötti ok-okozati összefüggésre.

A „betört ablakok” kijavításából könnyen lehet **politikai tőkét** is kovácsolni. Az elhanyagolt, slumosodó környék fizikai állapotának javítása – akár egy nagyobb volumenű városrehabilitációs program keretében történik, akár egy kisebb háztömbre korlátozódik –, a rendőrök gyakori járőrözése, a szigorú csend- és egyéb hasonló típusú rendeletek életbe léptetése megfelelő retorikával kombinálva a potenciális szavazóbázist jelentő állampolgárok felé azt az üzenetet közvetíti, hogy az adott vezető lépéseket tesz a rend és a biztonság helyreállítása érdekében. Ezek az igen látványos és a formális kontrollt a sokszor valóban hiányzó informális kontroll helyébe léptető intézkedések azonban a kis súlyú közterületi rendetlenségek gyökerét jelentő problémákat nem oldják meg. Nem segítenek a hajléktalanság esetében a kilátástalan szegénységen vagy a graffitik esetében a bandaképződés mögött álló személyes és mikrokörnyezeti folyamatokon, valamint az önkifejezésre alkalmas közösségi terek, programok és felületek hiányán. Az esetlegesen előforduló súlyos bűncselekmények esetében pedig előfordulhat, hogy azt csupán áthelyezik azt vagy egy kevésbé látható helyre az adott negyeden belül vagy egy másik városrészbe. A hot spot rendszet és az áthelyeződés tárgyában Weisburd és kutatótársai végeztek kutatást 2006-ban (Weisburd *et al.* 2006). A szerzők az áthelyeződésre meggyőző bizonyítékot nem találtak (Weisburd *et al.* 2006:583). A vizsgálatuk azonban kísérleti jellegű volt, annak keretében csupán a szűkkörű, helyi hatásokat vizsgálták és a kutatás nem terjedt ki a bűncselekmény-típusbeli áthelyeződésre. Ennek megfelelően az áthelyeződést nem lehet egyértelműen kizárni, ezzel kapcsolatban további vizsgálatok szükségesek.

A szituációs bűnmegelőzés, az építészeti kriminológia és a bűnözés „kitervezése” a városi térből és az emberek lakókörnyezetéből

A környezeti kriminológia paradigmájában a **környezetet** hosszú ideig csupán a tárgyi környezet és a közösségi környezet jelentette. A tárgyi környezet az épített és a természetes környezetből áll, amelyben az utóbbit például a fák és bokrok alkotják. A közösségi környezet a térben és időben egyszerre jelen levő emberek összessége. A közösségi környezet vonatkozásában fontos kiemelni, hogy a bűnmegelőzési lehetőségek kutatói a közösségnek csupán a szituációs bűnmegelőző hatására

koncentrálnak és a közösség egyéb jellemzőivel csak annyiban foglalkoznak, amennyiben azokat az egyes bűncselekmények adott területen történő elkövetésével vagy elszaporodásával kapcsolatba hozhatónak tartják. A kutatók fokozatosan elkezdtek a környezeti tényezők egy harmadik csoportjával, a szituációs okokkal is foglalkozni és így a 2000-es évek elejére kialakult a környezet összetevőinek jelenlegi hármas osztata: a tárgyi környezet, a közösségi környezet és a szituációs okok/tényezők. A szituációs okok a környezetből érkező olyan hatások vagy az ott jelen lévő elemekből érkező olyan üzenetek, amelyek az elkövetőben kialakíthatják a motivációt vagy megerősíthetik a már kialakult, de még nem elég határozott elkövetési szándékot.

A környezeti kriminológiára támaszkodó **szituációs bűnmegelőzés** (*situational crime prevention*) alapvető tézise, hogy a bűncselekményi szituáción kell változtatni a hatékony bűnmegelőzés érdekében. Ennek oka, hogy a módszer kidolgozója, a korábban már említett Ronald Clarke (1983) véleménye szerint a fent említett szituáció az, ami a legközelebbi kapcsolatban áll a bűncselekmény elkövetésével és ezen könnyebb is változtatni, mint az elkövető pszichológiai jellemzőin, szocializációján, kisközösségi környezetén vagy a társadalmi faktorokon. A megoldással kapcsolatos legfontosabb **kritika**, hogy figyelmen kívül hagyja ez utóbbi tényezők hatását az elkövetésre, nem foglalkozik a bűnözés makrokörnyezeti okaival sem, és csupán gyors, rövidtávú tüneti kezelést kínál a bűnözés strukturális problémájára. A szituációs bűnmegelőzés eszköztárába tartozó módszerek mindig a bűncselekmények egy jól körülhatárolt fajtáját veszik célba, például egy bizonyos lakónegyedben elkövetett lakásbetörések, illetve egy adott utcában vagy kereszteződésben elszaporodott közlekedési bűncselekmények (Clarke 1997:4). Ezek a megoldások az elkövetés közvetlen környezetét változtatják vagy tervezik meg oly módon, hogy az „a bűnelkövetést nehezebbé, kockázatosabbá, kevésbé kifizetődővé” tegye (Clarke 1997:4).

A szituációs bűnmegelőzés leegyszerűsített bűnözés-ábrázolásán kívül számos más kritika is felmerülhet a módszerrel kapcsolatban. Wortley (2010) szerint a megoldás a bűnözést nem szünteti meg, csupán áthelyezi egy másik helyszínre/bűncselekménytípusra és nem hatékony a nem racionális megfontolásokból elkövetett cselekményekkel szemben. Emellett a bűncselekményekkel szembeni védekezés a magas szociális státusú emberek kiváltsága lesz a szituációs módszerek költséges volta miatt, valamint a szituációs módszerek az áldozatra terhelik a bűnözés elleni védekezés felelősségét (Wortley 2010). A szituációs megelőzés módszerei

sokszor a magánélethez való joggal és a privát szféra tiszteletben tartásával is ütköznek (Wortley 2010).

A szituációs bűnmegelőzés kifejezetten a fizikai környezettel foglalkozó ága, az **építészeti bűnmegelőzés** célja, hogy az épített környezet alakításával - ideértve most a lakóövezetekben található növényzetet is - próbálja meg befolyásolni az emberi magatartást. A bűnelkövetői magatartás vonatkozásában ez azt jelenti, hogy az épített környezet kialakítása lehetetlenné tegye vagy legalábbis minimálisra csökkentse az elkövetők számára vonzónak tűnő bűnalkalmak számát. Másfelől az építészeti kriminológia célja az is, hogy az adott épített környezet használóinak magatartását úgy változtassa meg, hogy a használói magatartás is bűnmegelőző hatással bírjon. Az építészeti kriminológia és az általuk használt „a bűnmegelőzés a környezet alakítása útján” modell voltaképpen a bűnözés és azzal együtt más, nem kívánt jelenségek a városi környezetből való „kitervezését” igyekszik megvalósítani.

A környezeti kriminológia és az előbb említett modell egy leegyszerűsített, elnagyolt és a jelenség mélyen gyökerező társadalmi, gazdasági és szociális okait figyelmen kívül hagyó bűnözésmagyarázatot alapul vevő megoldást kínál a bűnmegelőzésre, amelynek vonzereje az egyszerűségében rejlik. A bűnözés kérdését nem helyes kizárólag egy, arra csupán helyi szinten ható faktorra korlátozni. A bűnözés jelenségét nem lehet az adott társadalom politikai, gazdasági, társadalmi berendezkedésétől és viszonyaitól függetlenül kezelni, mert annak valódi okai és kezelésének lehetőségei is ebben rejlenek.

Közgazdasági, pénzügyi szemüvegen keresztül vizsgálva a kérdést teljesen racionális magatartásnak tűnik, hogy a városrehabilitációt végzők megpróbálják az áldozattá válás kockázatát csökkenteni a környék lakói, illetve a potenciális vásárlók számára, hiszen a biztonság ígérete nagy vonzerővel rendelkezik a kockázatok és az általános bizonytalanság által meghatározott 21. században. Ezek a módszerek azonban legoptimálisabb esetben is csupán az adott környéken alkalmasak arra, hogy irányított és szűkkörű alkalmazás esetén a célba vett, rendkívül szűk bűncselekményi kategóriába tartozó jelenségek számát az adott helyen rövid időre csökkentsék.

Cozens (2002) az építészeti bűnmegelőzés és a betört ablakok elmélete ígéretességéről írott tanulmányában a bűnmegelőzés kérdését leegyszerűsítve mutatta be és figyelmen kívül hagyta a bűnözésben szerepet játszó, a szituációs faktorokon kívüli egyéb közreható tényezőkre vonatkozó kutatási eredményeket. Az építészeti bűnmegelőzés valódi helyi szintű eredményességével kapcsolatban is csupán limitált hatékonyságot mértek a vonatkozó kutatások (lásd bővebben Sohn (2016:87) összefoglalása a korábbi

empirikus vizsgálatokról). Ha és szerzőtársai (2015) is arról számoltak be, hogy az épített környezet alakításával tervezett bűnmegelőzés megoldásainak hatékonysága csupán az adott épületekre korlátozódott, de nem volt hozzáköthető semmilyen változás városi szinten.

IV.4.1.2. Az okos város koncepciója és a térfigyelő kamerák

Az **okos városok** koncepciója arra az alapgondolatra épül, hogy a technológiai fejlesztések, az automatizált berendezések és hálózatok valamint az „okos eszközök” alkalmazása a városi térben és a város életének mindennapi folyamataiban hatékonyabbá, környezetkímélőbbé, fenntarthatóbbá és egyszerűbbé teheti az ott előforduló jelenségek kezelését, működtetését és az esetleges rendellenességek elhárítását. Az információs és kommunikációs technológia ilyen téren történő alkalmazása emellett segíthet a városoknak a települések közötti, a befektetőkért, munkaerőért, magasabb helyi adókat fizető közép-és felsőosztálybeli lakosokért folytatott verseny során előkelőbb pozícióba kerülni (lásd Firmino *et al.* 2016). Emellett egy intelligens, környezetileg fenntartható és tiszta város képe rendkívül vonzó lehet például a turisták vagy a nagyobb fizetésű szektorokban dolgozó magasan képzett dolgozók számára is (Vanolo 2014:886). Ez pedig hozzájárulhat a város társadalmi profiljának megváltozásához is, amely dzsentifikációval járhat.

Az okos város koncepciójának ugyan része a tolerancia, a sokszínűség és az inkluzivitás⁴⁷⁰, de a környezetvédelmi, az infrastrukturális és a szolgáltatások iparában végbement beruházások miatt az így kialakult jobb életkörülmények a közép-és a felsőbb osztályok tagjait fogják a városba vonzani, ezzel hozzájárulva az ingatlanárak emelkedéséhez. Az okos városok a technológiára és annak alkalmazására épülnek, így szegregáló hatással lehetnek azokra a csoportokra, akik nem rendelkeznek fejlett, naprakész technikai tudással, hiszen a koncepció részben arra épül, hogy az „okos város lakó” felelős azért, hogy megszerezze a szükséges tudást és lépést tartson a fejlesztésekkel, újdonságokkal (Vanato 2014:893). Az okos városok elterjedésétől függetlenül is meghatározó szerepet játszik napjainkban a technikai eszközök használata a munkakeresésben, az oktatásban, az egészségmegőrzésben és a kulturális és gazdasági folyamatokban, így akik ebből kimaradnak, azok a technológia-központú társadalom peremére kerülhetnek. Ennek következtében azonban azok a társadalmi csoportok, például az alacsony jövedelmű, alacsonyan iskolázott vagy időskorú

⁴⁷⁰ European Smart Cities: www.smart-cities.eu

emberek, akiknek erre nincsen lehetősége lemaradnak és az anyagi lehetőségek hiányán kívül a tudás hiánya is fokozza a marginalizációjukat.

Az okos város gyökerét alkotó fejlesztéseket nem csupán a városi élet közlekedéssel, szolgáltatásokkal, pénzügyi szektorával kapcsolatos aspektusaiban alkalmazzák, hanem a bűnözés és egyéb, nem kriminalizált, de nem kívánatosnak minősített magatartások kezelése során is.

Az okos városok kialakítása során telepített eszközök a **kontroll és a megfigyelés eszközei** is lehetnek, amelyek szinték a kockázat-központú szemléletben gyökereznek. Ezt megkönnyíti, hogy manapság az emberek egyre inkább hozzá vannak szokva az ilyen típusú adatgyűjtésekhez és megfigyelési módokhoz a mindennapi életük során is. Például az okostelefonok alkalmazásai sok esetben igényelnek a telepítés vagy a használat feltételeként hozzáférést olyan érzékeny adatokhoz vagy potenciálisan személyiségi jogsértésekhez felhasználható eszközökhöz, mint a telefon kamerája, a fotóalbumunk vagy a helymeghatározás. Ugyancsak egyszerűbbé teszi a megfigyelés és a kontroll e típusú módszereinek alkalmazását kis méretük és az, hogy a városi térben szinte észrevétlenül vagy legalábbis nem kirívó módon elhelyezhetőek (Firmino *et al.* 2016:743). A térfigyelő kamera-rendszer ugyan már az okos városok ideája kialakulása előtt is jelen volt, ám az események audiovizuális eszközök útján történő rögzítése és az ezen az elven működő mechanizmusok más területeken történő alkalmazása - például az arcfelismerés - központi szerepet tölt be az okos városok fejlesztésében.

A szituációs bűnmegelőzés eszköztárának egyik fontos eleme a **térfigyelő kamerák** felszerelése.⁴⁷¹ Budapesten a józsefvárosi kamerarendszert 1999-ben kezdték kiépíteni (Futó 2003:19). 2017 közepén már 180, újonnan beszerzett modern kamera figyelte a kerület közterületeit, emellett 25 további kamera felszerelését tervezte ekkor az önkormányzat.⁴⁷² Több alkalommal is elhangzott, hogy a kamerarendszer nagyban hozzájárult a kerületben a regisztrált bűncselekmények száma csökkenéséhez a 2014-es, 2015-ös és a 2016-os évben, ám sem a rendőrség, sem a helyi önkormányzat képviselői nem támasztották alá az állítást olyan vizsgálattal, amely ezt az összefüggést egyértelműen igazolta volna.⁴⁷³

A térfigyelő kamerák bűnmegelőzési hatékonyságáról végzett vizsgálatok szerint a közterületeken elhelyezett kamerák eredményességét e tekintetben nem lehet

⁴⁷¹ A térfigyelő kamerák és a prostitúció kapcsolatáról lásd a III.2.3. fejezet B) pontjánál írtakat.

⁴⁷² Józsefvárosi Önk. honlapja, 1

⁴⁷³ Józsefvárosi Önk. honlapja, 1; 2; 3

egyértelmű bizonyossággal megállapítani (lásd Crime and Criminal Justice Research Findings No. 30., Farrington *et al.* 2007, Welsh *et al.* 2008a, Bárd *et al.* 2010). Ahogy az utcai prostitúció tárgyában végzett elemzés leírásakor kifejtettem, Klauser (2007), McKeganey (2006) és Sanders (2002) kutatásai a közterületi kamerák és a prostitúció esetében kifejezetten megcáfolták az elméletet, amely szerint a kamerák segíthetnek a jelenség adott területről történő kiszorításában. Az őrzött parkolóknál elhelyezett kamerák esetében ezzel szemben kifejezett bűnmegelőző hatást lehetett mérni (Welsh *et al.* 2008a:15-16). A térfigyelő kamerák legmodernebb változata az arcfelismerő funkcióval rendelkező készülék. Az ilyen típusú megfigyelési eszközök – lásd még például az infokommunikációs eszközök tömeges megfigyelése vagy a különféle adatokat tartalmazó adatbázisok összekapcsolása – a net-widening koncepcióját értelmezik újra. Bűnmegelőzési vagy nemzetbiztonsági retorikával alátámasztva alapvetően minden embert olyan típusú célzott vagy általános megfigyelésnek és adatgyűjtésnek vetnek alá, amelynek célja a kontroll megtartása vagy megszerzése.

A térfigyelő kamerák népszerűségéhez hasonlítható az automata rendszámfelismerő rendszerek alkalmazása a rendészeti feladatok terén. A rendőrség és a helyi önkormányzatok körében közkedvelt megoldást többek között közlekedési, vagyonelleni, illetve kábítószerrel, bűnszervezetekkel, emberrablással és embercsempészettel kapcsolatos bűncselekmények felderítésére, egyes területekre való belépés kontrollálására, sőt akár nemzetvédelmi célokra is alkalmazzák annak ellenére, hogy a hatékonyságával kapcsolatosan egyelőre csak kisszámú vizsgálat eredményei állnak rendelkezésünkre (Ozer 2016). Ozer (2016) egyesült államokbeli kutatása arra az eredményre jutott, hogy az automata rendszámfelismerő rendszerek költséghatékony megoldást jelenthetnek a rendőrség számára, mivel ugyanazokat a letartóztatási mutatókat kevesebb rendőr igénybevételeivel tudta produkálni. A kutató vizsgálatában a módszer költséghatékonyságára koncentrált, így nem rendelkezünk információkkal olyan dimenziókról, mint például a bűncselekmények számának valódi csökkenése, a látencia változásai vagy a módszer alkalmazásának társadalmi költségei. Ezen kívül, mint valamennyi szituációs bűnmegelőzési módszer esetében, itt is felmerül a már többször említett áthelyeződés, valamint az adaptáció problémája, hiszen sok bűncselekmény esetében elegendő lehet a gépjármű rendszámát kicserélni vagy valamilyen módon a gép számára olvashatatlanná tenni.

Az okos városok világában a térfigyelő kamerák és a különféle mobiltelefonos applikációk segítségével nyert adatokat akár a lakosság valós idejű mozgásának és a bűnelkövetés összefüggéseinek vizsgálata során is fel lehet használni (Baji 2017:98-

99). A **megfigyelésnek** ez a szintje, és különösen a vonatkozó adatok a mobilszolgáltatók és az alkalmazások üzemeltetői által történő kiadása súlyos személyiségi jogi aggályokat vet fel.

IV.4.1.3. Az őrzött lakóparkok és magántulajdonú nyilvánosan hozzáférhető terek

Az **őrzött lakóparkok és lakóházak** a kockázati szemlélet egyik legszembetűnőbb megnyilvánulásai a városi tér alakításában. A legtöbb esetben a közhasználat elől elzárt lakópark magántulajdonban van, így a tulajdonos vagy a használó csupán tulajdonosi részjogosítványából eredő jogait gyakorolja, mikor meghatározza, hogy milyen tevékenységeket lehet az adott területen végezni, illetve kik használhatják azt vagy akár csak léphetnek be oda. Ugyanebbe a körbe tartoznak az úgynevezett magántulajdonú nyilvánosan hozzáférhető terek, amelyek alapvetően közösségi funkciókat látnak el, azonban a tulajdonosa nem az állam, az önkormányzat vagy esetleg valamely állami vagy önkormányzati egyesület, szervezet vagy vállalat, hanem egy, a privát szférába tartozó piaci szereplő. Ebben az esetben is igazak a tulajdonosi részjogosítványokról írtak, azonban itt már jóval nehezebb megállapítani, hogy egy, a közösséget szolgáló terület esetében vajon mely típusú megkötéseknek van helye.

Aggályos azonban, hogy minél több az előbbi példákhoz hasonló típusú fejlesztés van egy városban, minél több korábbi közterület vagy legalábbis bárki számára használható közös tér válik ehhez hasonló korlátozások terepévé, annál szűkebbek lesznek a többi városban élő vagy oda látogató ember lehetőségei a térhasználatban. London példája kiválóan érzékelteti ezt a folyamatot, hiszen ott nem csupán az épületek, de a közterületként használt területek egy számottevő hányada is magántulajdonban van (London Datastore)⁴⁷⁴, ami a helyi jog szerint lehetőséget ad a tulajdonosnak viselkedési szabályok megállapítására. Ez párhuzamba állítható a vendéglátó egységek által használt közterületekkel, hiszen ezekben az esetekben is csupán az használhatja a közterület adott részét, aki a szóban forgó egység által támasztott feltételeknek eleget tesz. Ez tipikusan az adott hely szolgáltatásainak igénybevételét jelenti, de bizonyos egységek esetében például feltétel lehet az ún. „megfelelő öltözet” vagy viselkedés.

⁴⁷⁴ “Magántulajdonú közterületek („Privately Owned Public Spaces (POPS)”: „A nyilvánosság számára hozzáférhető területek, amelyeket magán fejlesztők, irodák vagy lakóépület tulajdonosok tartanak karban és biztosítanak használat céljára. Ezek a területek lehetnek például terek, átriumok vagy kisebb parkok. (...) A belépés ingyenes és nyitva tarthatnak egész nap, de lehetséges a hozzáférés korlátozása is. Annak ellenére, hogy ezek a területek nyilvánosnak látszanak, gyakran kapcsolódnak a használatukhoz különféle megkötések.” (London Datastore)

Ennek ellenére a brit főváros esete szélsőséges példa, hiszen itt már nem csupán lakóépületekről vagy közterületek egyes részeiről van szó, hanem a közterületek széles skálájába tartozó hagyományosan nyilvánosan hozzáférhető helyekről.

Az **őrzött lakóparkok** esetében, amelyek szinte zárványokat képeznek a városok egyébként pozitív esetben bárki számára végigjárható közterületeiben, a cél egyértelműen és kimondottan a nemkívánatos emberek kizárása. A teret tehát már eleve oly módon alakítják, hogy nem csupán magukba az épületekbe vagy az azokhoz tartozó kertekbe nem mehet be bárki, hanem az épületek között elhelyezkedő útszakaszok és terek is el vannak zárva a nyilvánosság elől, ezzel bizonyos mértékig elszigetelve egy vagy akár több háztömbnyi ingatlant a város többi részétől. Az őrzött lakóparkok emellett növelhetik a helyi szinten jelentkező társadalmi távolságot a lakópark lakói és a „kívülállók” között a fizikai és a szimbolikus elkülönülés miatt, ezzel hozzájárulva a helyi szegregáció szintjének emelkedéséhez (Le Goix *et al.* 2015).

IV.4.1.4. A városrehabilitációs programok, a környezet alakítása és a bűnmegelőzés

A városrehabilitációs programok és koncepciók a **bűnmegelőzés megoldásai** közül szinte kizárólag a szituációs eszközök körébe tartozó megoldásokat tartalmaznak. Ez összhangban áll azzal, hogy a projekt-tervek szinte csak az épületek és a fizikai környezet megújulásával foglalkoznak, a társadalmi környezettel, a szociális vonatkozásokkal vagy egyáltalán nem, vagy csupán az általánosságok szintjén, érdemi és konkrét javaslatok és programelemek nélkül. A fizikai környezet átalakításának számtalan formája létezik. A városrehabilitáció során ebben a körben a régi, rossz állapotú épületek felújítására vagy lebontására és a helyükre újak építésére, a közterületek átalakítására és a környezet zöldítésére, parkosítására szoktak koncentrálni. A **környezet zöldítése** – vagyis a növényzettel borított felületek méretének megnövelése, karbantartása, valamint a szemét eltávolítása – és a látható deviancia szintjének csökkenése között összefüggés van, mivel ezek a megoldások erősíthetik a közösségi összetartást, a lakókörnyezet tényleges használatának és „birtokba vételének” mértékét, különösen akkor, ha ebbe a helyi lakosságot is bevonják (Sadler 2017:13). Ez ugyanis segít abban, hogy a közösség tagjai megismerjék egymást, köztük valódi közösség alakulhasson ki ezzel erősítve az informális közösségi kontrollt. Emellett ugyancsak közreműködik abban, hogy a lakosok magukénak érezzék a helyi problémákat és részt kívánjanak venni azok megoldásában.

Az **informális kontroll** közreműködik a bűncselekmények és általánosságban a szabályszegések megelőzésében. A két jelenség kapcsolatának másik oldala, hogy a

lakosság bűnözésről alkotott képe hatással van a helyhez való kötődésükre (Brown *et al.* 2003), az pedig közvetve az informális kontrollra. Minél pozitívabb ugyanis egy városnegyed vagy akár csak egy háztömb lakóinak bűnözésspercepciója, annál erősebb lesz az adott lakóhelyhez való kötődésük (Brown *et al.* 2003). A helyhez való kötődés pedig magában hordozza a helyi problémákban való érdekeltség érzését, illetve az azok megoldása iránti igényt és az abban való aktív részvételt, amely az informális kontrollban nagy szerepet játszik.

A fent bemutatott elméletek alapvetően azt állítják, hogy a javasolt változtatások eredményeképpen a közösség tagjai a kifogásolt formáktól eltérően fogják majd használni a teret és ennek devianciákat és bűncselekményeket megelőző hatása is lesz. Ez a bűncselekményi kockázatokat kiiktatni kívánó szemléletbe illeszkedve szolgál alapul az e teóriákra épülő várostervezési stratégiák megvalósításához.

IV.4.1.5. A magánbiztonság szerepe a városi tér politikájában és a városi rendfenntartásban

A szituációs bűnmegelőzés olyan eszközei mellett, mint a már ismertetett térfigyelő kamera, a **magánbiztonsághoz** köthető számtalan más megoldás is jellemző ebben a körben. A magánbiztonsági piac fellendülése és a huszadik század végére és a huszonegyedik század elejére jellemző a kockázati szemlélet és a kockázatokban rejlő veszélyek elkerülésére épülő életmód kapcsolatáról már korábban írtam a II.3. fejezetben, így erre ezen a ponton csupán visszautalok. A magánbiztonság fellendülése erőteljesen kapcsolódik a városok megújulásának jelenségéhez, hiszen a dzsentrifikáció miatt pont azok a társadalmi csoportok költöznek be a szóban forgó negyedekbe, amelyeknek tagjai meg tudják fizetni a privát biztonsággal járó magas költségeket. Ezért jellemző például ezekre a környékekre a sok lakásos társasházakban alkalmazott biztonsági őr vagy portás, a házban elhelyezett kamerák és a szituációs megelőzés eszköztárába tartozó módszerek közül a célpont megközelítését nehezítő olyan megoldások, mint a legmodernebb, sokszor videótelefonnal felszerelt beléptetőkapuk, zárok és rácsok. Emellett gyakori a kifejezetten ezzel foglalkozó, helyben működő magánbiztonsági cégekhez bekötött riasztóberendezések alkalmazása is. A magánbiztonság piaca ezáltal nem csak az országos, de a helyi gazdaság részévé is válik.

Az előbbiekből következik, hogy a dzsentifikáció abban is hatékony eszköz az állam vagy a helyi önkormányzatok kezében, hogy a személyi és vagyonbiztonsággal járó költségek egy részét „**átterheljék**” az adott környék lakosságára. Ez beleillik a lakosság és a privát szféra felelősségével való felruházásának kontextusába is, amelynek keretében az állam saját hagyományos funkcióinak egy részét gazdasági vagy akár erőforrásbeli hiányosságok miatt átadja az egyes állampolgároknak, vagy azok kisebb közösségeinek. Ez a neoliberális megközelítésbe illő megoldásként az emberek saját sorsukért viselt felelősség hangsúlyozásával és a piaci alapon működő társadalom befektetés-haszon elvű szemléletével alapozza meg azt, hogy mindenki akkora biztonságban élhet, amekkorát hajlandó vagy képes megfizetni. A magánszektor szerepe a már említett okos városok esetében is igen jelentős szerepet kap, hiszen az ehhez kapcsolódó technológiai fejlesztéseket az esetek legnagyobb részében magáncégek végzik, néha kifejezetten állami megbízásból vagy pályázati forrásból.

IV.4.2. A városi tér politikája

Park, Burgess és McKenzie 1925-ös „A város” című munkájukban publikálták a város - ezalatt a korabeli tipikus egyesült államokbeli nagyvárosokat értették - szerkezetét leíró modelljüket, melyhez Chicagót vették alapul. A **várost** a kutatók által kidolgozott modell koncentrikus **zónákra osztva** ábrázolja, amelyek között a határvonal meghúzásának alapját az adott városrészek használatának jellege közötti különbségek határozzák meg (Park *et al.* 1925). A modell dinamikájának alapja, hogy a városok folyamatos növekedése miatt minden zóna a körülötte elhelyezkedő zóna irányába terjeszkedik és kénytelen azt „elfoglalni” (Shaw *et al.* 1969:19). Burgess (1925:54-55) a körökre alapozott modell centrális, üzleti negyede körül elhelyezkedő városrészt nevezte slumnak, amelynek jellemzői között a leromlott fizikai állapotot, a magas népsűrűséget és a magas bűnözési mutatókat sorolta fel. A kutató megemlíti a kulturális alapú dzsentifikáció egy kezdetleges formáját is, mikor a slumokba vagy azok szélére költöző művészekről ír (Burgess, 1925:56).

Bár a chichagói iskola szigorúan koncentrikus modellje ma már egy az egyben nem alkalmazható a modern városi környezetre, a slumosodás okainak és következményeinek leírása, illetve az üzleti negyed és a vagyonosabbak által lakott városrészek terjeszkedéséről írottak még napjainkban is használható elméleti keretet

adnak a városi társadalmi viszonyokról, mobilitásról és fizikai környezeti változásokról való gondolkodásnak. Ezt jól kiegészíti **Neil Smith a bosszúálló városról** és a városi társadalmi osztályok városi térben zajló egyenlőtlen területfoglalási küzdelméről és az állam ebbe való gazdasági és politikai érdekek mentén történő beavatkozásairól alkotott elmélete (lásd IV.2.4. fejezet), illetve **Loretta Lees kritikai marxista** megközelítése a társadalmi osztályok érdeksérelem nélküli együttélésének lehetetlenségéről (lásd IV.3.2.1. fejezet).

A vonatkozó szakirodalom általában **slumoknak** nevezi azokat a városrészeket, amelyekben a lakosság vagyoni és jövedelmi viszonyai alacsonyak, a környék közterületeinek és különösen az épületeinek az állapota leromlott, sőt sok esetben kifejezetten romos, a szolgáltatások színvonala a városi átlaghoz képest alacsony, és az infrastruktúra működése és minősége sem éri el az általános színvonalat (lásd például Park *et al.* 1925, Shaw *et al.* 1969, Smith 1987a, Pritchett 2003, MacLeod *et al.* 2011). Ezeket a környékeket általában a magas munkanélküliség és az alacsonyabb iskolázottság jellemzi. Ehhez sok esetben kapcsolódik a lakosság etnikai összetételére vonatkozó sajátosság is, aminek eredete a nagyobb nyugati városokban a 19-20. század folyamán tipikussá vált etnikai alapú kisebbségi szegregáció. Az okok között fellelhetők a diszkriminatív jogszabályok, a társadalmi struktúrában mélyen gyökerező egyenlőtlenségek és az ebből eredő vagyoni különbségek. „A szegénység és koncentrált szegénység jelensége természetesen nem kizárólag etnikai jellegű, a probléma mégis halmozottan érint egyes etnikai csoportokat” (Tóth *et al.* 2017:64-65). Az etnikai szegregációnak vannak önkéntes formái is (Ibraimovic 2014), de ebben a kontextusban nem erről van szó.

A slumok tehát már önmagukban a területi szegregáció megjelenési formái voltak még abban az esetben is, ha ehhez nem kapcsolódott kifejezett és direkt hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogalkotási folyamat. Ezek a marginalizált és szociálisan hátrányos helyzetű városrészek nem csak a belvárosokban voltak és vannak jelen, hanem sok európai nagyvárosban jellemző elemei az elővárosi környezetnek is. Az elővárosi slumok megjelenése, vagy területi növekedése a belvárosi fejlesztéseknek és beruházásoknak köszönhető, hiszen ezek miatt kényszerül gyakran a belvárosi alacsony jövedelmű lakosság új lakóhelyet keresni. Az olyan elővárosi problémák, mint például a 2000-es évek elejének elővárosi lázadásai is „arra hívják fel a figyelmet, hogy a térségi társadalmi problémák szigetszerű kezelése csupán a problémák területi áthelyeződését” eredményezi, de nem jár azok valódi megoldásával (Kovács *et al.* 2006:2).

A társadalomban erős sztereotípiák élnek a slumokkal kapcsolatban. Ennek talán legismertebb megnyilvánulása az ilyen városnegyedekkel kapcsolatban a bűnözési mutatók kiugróan magasnak vélt aránya és ehhez kapcsolódóan az ott lakók bűnözői életmódot folytató személyekkel való azonosítása, akár csoportszinten is. Ehhez kapcsolódik a dolgozatban korábban már említett érdemes és érdemtelen szegények elválasztásának koncepciója, amely megjelent a Hős utcával kapcsolatos társadalmi diskurzusban is. Az underclass csoportjába tartozókat a mainstream társadalom jelentős hányada sokszor „haszontalannak tartja” azzal az érveléssel alátámasztva, hogy „nem járulnak hozzá a társadalom fejlődéséhez, hanem segélyeken, támogatásokon élnek” (Ladányi *et al.* 2004, idézi: Tóth 2017:65). Ehhez a gondolatmenethez kapcsolódhatnak a bűnözői életmódra, bűnöző csoportra vonatkozó feltételezések is. Ezeket a sztereotípiákat megerősítheti, hogy a slumosodó negyedekben az informális kontroll alacsonyabb volta és a helyi önkormányzati források hiánya miatt sokszor nagyobb mértékben van jelen a látható rendetlenség, mint a vagyonosabb városrészekben. A látható közterületi rendetlenség olyan formái, mint a graffiti, a nagyobb mennyiségű szemét vagy az olyan szabálysértések és kisebb súlyú bűncselekmények, mint az utcai kábítószer árusítás vagy kábítószerfogyasztás a dolgozatban korábban kifejtettek szerint hatással vannak az emberek biztonságérzetére. Így a más városrészből érkezők a slumosodó környéket veszélyesnek fogják érzékelni és ebből arra a következtetésre juthatnak, hogy ezért a környék lakói a felelősek.

A városok slumosodásához nem kizárólag országos szintű gazdasági folyamatok járulnak hozzá, hanem az adott város vagy városrész által választott rossz stratégia is (Futó 2003:2). E mögött a választás mögött meghúzódhat pusztán a körültekintés és az elővigyázatosság, a potenciális következmények helyes felmérésének hiánya, de gazdasági és politikai okai is lehetnek. A slumosodó területeket a helyi önkormányzat és az állam magára hagyja, nem végez fejlesztéseket, nem invesztál infrastrukturális korszerűsítésekbe, és a kötelező szolgáltatásokat a minimumszinten működteti, mivel a környék ebben az életszakaszában nem vonzó a politikai és társadalmi tőkével rendelkező osztályok számára. A slumok alacsony osztályba tartozó lakói az ezzel kapcsolatos érdekeiket nem képesek eredményesen érvényesíteni a helyi vezetők és a döntési jogkörrel rendelkezők előtt. A magánszektor szolgáltatásaival hasonló a helyzet, ezek vagy nem is települnek a környékre a profit várható hiánya miatt, vagy elköltöznék olyan negyedekbe, ahol nagyobb vásárlóerővel rendelkező emberek élnek. A slumokban élő emberek pedig nem rendelkeznek elegendő tőkével ahhoz, hogy a

magasabb színvonalú szolgáltatásokat maguk működtessék, illetve hogy a szükséges infrastrukturális fejlesztéseket és fizikai állapotjavításokat finanszírozzák.

Előfordulhat ugyan, hogy a környék lakói maguk végeznek kisebb házfelújításokat vagy például parkszépítési munkákat, de a nagyobb volumenű változások ebben a körben is kizárólag akkor tudnak megvalósulni, amennyiben valamilyen külső forrást sikerül bevonni, mint például állami vagy uniós pályázatok. A slumosodó negyedek az alacsony ingatlanárak miatt vonzóak lehetnek a kevésbé vagyonos társadalmi osztályok tagjainak, hiszen a nyugati világban a mezőgazdasági és kisebb mértékben az ipari ágazatok folyamatos szektorális csökkenése, valamint az egyes országok gazdaságában betöltött egyre kisebb szerepe miatt a városok több munkalehetőséget ígérnek, mint a vidéki környezet. Az ilyen, az állam és az önkormányzatok által magára hagyott negyedekhez sok esetben olyan stigmák kapcsolódnak a társadalomban, mint például rossz közbiztonság. Így a vagyonosabb emberek, akiknek van reális alternatívája a lakásválasztásban nem szívesen költöznek ezekbe a városrészekbe.

IV.4.2.1. Városi slumosodás: a hazai helyzet

Budapesten az 1990-es évektől kezdődően folyamatosan erősödött a társadalmi marginalizáció, részben a vonzó környékek ingatlanárainak emelkedésének köszönhetően. A 2010-es évek közepére egyértelműen kialakult trendnek megfelelően az alacsonyabb jövedelmi és vagyoni viszonyokkal rendelkezők, a társadalmilag hátrányos helyzetűek, a munkanélküliek, az alacsony iskolázottsággal rendelkezők és a romák jellemzően azokban a városrészekben laknak, ahol „a legrosszabb a lakásállomány, nagy a laksűrűség” és „a lakások felszereltsége rossz” (Kovács *et al.* 2006:9). Tóth és kutatótársai (2017) romák által lakott magyarországi városi szegregátumokban végzett vizsgálata arra világít rá, hogy bár vannak olyan erőforrások, amelyek kifejezetten a szegregátumhoz kapcsolódnak – az emberek segítik egymást, olcsó a lakhatás -, ebben a környezetben számtalan olyan hátrány éri az itt lakókat, amelynek következtében a már eleve marginalizált helyzetük még inkább rögzül és a kirekesztettség szubjektív érzését is felerősítik. Ilyen például az iskolarendszer alkalmatlansága a gyerekek magukkal hozott hátrányának kiküszöbölésére, a helyi önkormányzat és az ingatlankezelő kilakoltatással kapcsolatos intézkedései és a lakókörnyezet általános rossz és elhanyagolt állapota (Tóth *et al.* 2017:75-77). A koncentrált szegénység az elérhető önkormányzati szolgáltatások szempontjából is problémát jelenthet, hiszen minél kisebb az itt élő lakosság vagyona vagy jövedelme, annál kevesebb az általuk befizetett helyi adó mértéke. Ez azt

eredményezi, hogy a szociálisan leginkább megszorult negyedekben és területeken lesz a helyi önkormányzatok saját erejű teljesítőképessége a legkisebb, ami az életkörülmények további jelentős romlásához és az egyenlőtlenségek tovább mélyüléséhez vezethet (Nel-lo 2011:323). A budapesti „Hős utca” esetében „rendszerváltás utáni strukturális átalakulások, a fővárosi nagyüzemek bezárása, illetve a nyomában kialakuló foglalkoztatási válság súlyosbította a terület depriváltságát”⁴⁷⁵.

A városi tér használatát az ott élők, dolgozók, befektetők és egyéb **területhasználók** - például szórakozási vagy rekreációs, illetve turisztikai célú területhasználat - **érdekviszonyai** határozzák meg. Az állami beavatkozás mértékét, minőségét és irányát a mindenkori politika, sőt gyakran az aktuálpolitika határozza meg a gazdasági szempontok figyelembevételével.

Állami és önkormányzati oldalról nézve a dzsentrifikáció kiváló eszköz a városi gazdaság bizonyos szegmenseinek fellendítésére, mint például az építőipar, vagy az ingatlanpiac, illetve turisztikai célú fejlesztésekre és nem utolsósorban a városi és gyakran az állami vezetők által nemkívánatosnak tekintett slumok felszámolására. A slumok megszüntetésének politikai indokai hasonlóak a hajléktalanság kriminalizálásához: a látható szegénység megszüntetése. A slumok esetében azonban ehhez kapcsolódik egy hosszabb távú célképzet is: a jobb helyzetű társadalmi csoportok bevonása a területre. A látható szegénység ugyanis nem illik sem a szép város neoliberais, sem neokonzervatív esztétikájába. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az önkényesen meghatározott városi szépség az egyetlen szempont a slumok megszüntetése mögött. Az így megálmodott esztétikai szempontok mögött ugyanis gyakran társadalmi kirekesztő és bizonyos társadalmi osztályok menedzselését célzó stratégiák állnak (Walks 2006:466).

A dzsentrifikációval érintett területekre általában jellemző, hogy a történelminek nevezett városnegyedekben vannak, egy modern városközpontnál kevésbé sűrűn lakottak, a központi üzleti negyedhez közel találhatóak és gyorsan megközelíthetőek tömegközlekedéssel (Helms 2003:476). Fontos megjegyezni, hogy a dzsentrifikációs folyamatok jellemzően nem a városok legszegényebb pontjain indulnak be, hanem olyan környékeken, amelyek fizikailag, infrastrukturálisan elhanyagoltak ugyan, de nem kapcsolódik hozzájuk területi alapú stigma (Slater 2017:92-93), mint például magas bűnözési ráta.

⁴⁷⁵ Pillanatképek a Hős utcából, internetes link:

http://angelusz.elte.hu/sites/default/files/Pillanatk%C3%A9pek_a_H%C5%91s_UTC%C3%A1b%C3%B3l_kutat%C3%A1si_jelent%C3%A9s.pdf

IV.4.2.2. A dzsentrifikáció a városi tér politikájában elfoglalt helye

A városrehabilitáció és a dzsentrifikáció kapcsolata többirányú lehet és ez a városrehabilitáció főbb típusait is meghatározza:

- 1) Egyfelől sor kerülhet a városrehabilitációra kifejezetten abból a célból, hogy a környék lakosságcsereje végbemenjen. Ez explicit célként szinte sosem jelenik meg az ezzel kapcsolatos tervekben és dokumentumokban, hiszen a diszkrimináció tilalmába is ütközhet, természetesen a szabályozás megfogalmazásától függően.
- 2) A városrész rehabilitációja végbe mehet organikusan is, amelynek egyik típusa a dzsentrifikációval együttjáró változást jelenti annak előzményeként és/vagy a vagyonosabb középosztály megjelenése következményeként.
- 3) A városrehabilitáció másik organikus típusa az ott lakók által véghezvitt átalakítások, amelyek nem eredményeznek dzsentrifikációt a környéken. Ez a folyamat a legtöbbször nem olyan gyors és látványos, mint az előző kettő, sokszor szinte észrevehetetlen, mert kifejezetten hosszú ideig tart és a környék demográfiai, szocioökonómiai összetételében nem okoz jelentős és hirtelen változásokat (Helms 2003:475). Ezt a típust a szakirodalom általában nem is szokta a szűk értelemben vett városrehabilitáció körébe sorolni, de a város megújulásának típusaiba ez is beletartozik. Jelen dolgozatban főként az első két típus okaival, hatásaival és következményeivel foglalkozom, hiszen ezek azok, amelyek dzsentrifikációval járnak, és amelyek a lakosság összetételére is komoly hatást gyakorolnak.

Smith (1979:546) az ilyen jellegű **fejlesztéseket végzőknek három típusát** különböztette meg: 1) a profi fejlesztő, aki megvásárolja az ingatlant, felújítja, majd haszonnal túlrad rajta, 2) a fejlesztő lakos, aki a megvásárlás és felújítás után maga költözik az ingatlanba, illetve a 3) landlord-típusú fejlesztő, aki a felújítás után bérbe adja az ingatlant. Emellett jelentős e területen az állami vagy önkormányzati beavatkozás mértéke is, amely mögött állhatnak pénzügyi érdekek, de akár aktuálpolitikai szempontok is. Az ilyen típusú intervenció megnyilvánulhat például a területek átminősítésében vagy átsorolásában, a banki kölcsönök ösztönzésében például pénzügyi kedvezményekkel, informális marketingpolitika alkalmazásában, a helyi ingatlanokkal kapcsolatos szabályozás átalakításában, az addig támogatott tevékenységek támogatásának megszüntetésében és az odavonzani kívánt tevékenységi körök támogatásában, a vonatkozó témájú pályázatok kiírásában (Hackworth 2002:820-821) vagy speciális, célzott adókedvezményekkel.

A **dzsentrifikáció oksági folyamatait** (Smith 1979:538-539) hagyományosan két irányból szokták a kutatók megközelíteni: 1) kulturális, amely a középosztálybeliek életstílusával és annak változásaival kapcsolatos magyarázatokat foglalja magában (például kevesebb gyermek a családban, a házasságkötési kor kitolódása, a válások számának növekedése), illetve 2) közgazdasági, amely legtöbbször az ingatlanárakra koncentrál (például az új építésű házak esetében ez magasabb, emiatt fordulnak a középosztálybeliek a régi építésű, sokszor rossz állapotban levő, de könnyen megközelíthető, központi környéken elhelyezkedő belvárosi épületek felé). Stockdale (2010:32) a magyarázatokat 1) a „kínálati megközelítésre”⁴⁷⁶ és 2) „keresleti megközelítés” osztja, ahol az előbbi a befektetések szerepére koncentrál, míg az utóbbi a népességre és annak változásaira koncentrál a pénzügyi folyamatok helyett.

A dzsentrifikáció hagyományos, neoklasszikus megközelítése szerint a jelenség mögött egész egyszerűen a keresleti oldal preferenciái állnak és a folyamat a településfejlődés organikus része. Ezen álláspontnak, és a városok szerkezeti átalakulásának és kényszerű lakosságcseréjének egyik legjelentősebb kritikusa, **Neil Smith** szerint a városi környezetben az elhagyott házak megjelenése és elhanyagoltta válása nem természetes jelenség, hanem egy összetett, sokoldalú, aktív folyamat eredménye, amelynek számtalan jogi és államigazgatási eszköz, illetve taktika a részét képezi (Slater 2016). Ilyen taktika például az ingatlanok bérleti díjának drasztikus megemlése, a „redlining”, amely bizonyos szolgáltatásokhoz való hozzájutás lehetetlenné tételét jelenti egy adott környéken például az árak mesterségesen történő magas tartásával vagy az állami vagy önkormányzati szolgáltatások megszüntetésével, illetve a kisajátítás (Slater 2016). Smith „bérleti rés” elmélete (*rent gap theory*)⁴⁷⁷ szerint a dzsentrifikáció akkor fog bekövetkezni, mikor a rés elég tág ahhoz, hogy a fejlesztők olcsón juthatnak hozzá az ingatlanokhoz, emellett pedig meg tudják fizetni a munkaerőt, a szükséges kölcsönök kamatait és végül megfelelő haszonra szert téve tudják majd eladni az ingatlant (Smith 1979:545-546). Az elmélet lényege tehát nem az, hogy a dzsentrifikáció előre meghatározhatóan mindig ott fordul elő, ahol az ingatlanárak a legalacsonyabbak, hanem az, hogy valószínűsíthetően ott következik majd be, ahol a rés elég tág a fenti feltételek teljesítéséhez (Smith 1987a:464). A bérleti rés elmélet jelentősége abban rejlik, hogy 1) nem pusztán egy

⁴⁷⁶ Ilyen például Smith bérleti rés elmélete.

⁴⁷⁷ A bérleti rés a különbség, amely a potenciális bérleti díjak és a valóságban realizált bérleti díjak között van. Ezt okozhatja az épület – és az adott környék – értékcsökkenése (például állapotromlás következtében) illetve a folyamatos városfejlesztés. A környék újrendezése akkor fog bekövetkezni, mikor a rés megjelent, hiszen amíg a valós haszon eléri a potenciálisat, addig a felújítással, stb. járó befektetéseknek nem lenne gazdasági értelme (Smith 1979:545).

gazdasági folyamatot vázol fel, hanem foglalkozik az állam szerepével is a dzsentrifikáció feltételeinek megteremtésében, valamint 2) segít abban, hogy megértsük a tőke körforgását és a fejlesztők érdekeit a városi ingatlanpiaci környezetben (Slater 2017:88-92). Smith érdekes koncepciót vázolt a dzsentrifikáció mögötti szándékokról. A bosszúálló város koncepciójában a dzsentrifikáció tulajdonképpen bosszú és rossz szándék által vezérelt válaszlépés azok ellen a lecsúszott, slumnak minősített belvárosi negyedekben élők ellen, akiket azzal vádolnak, hogy elfoglalták a fehér középosztály elől ezeket a területeket (Smith 1996). A városi tér tehát nem emancipáló és mindenki számára nyitott tér, hanem egy harcmező, amelyen a város visszavétele zajlik a középosztály segítségével (Lees 2000:392-401). A közép- és a felsőosztály szemszögéből sokszínűnek és változatosnak látszó megújult városi környezetben az eredeti – sok esetben etnikai kisebbségekhez tartozó – lakók súlyosan marginalizált helyzetbe sodródnak (de Oliver 2016:1300), így tehát nekik nem marad helyük a vagyonosabbak által megálmodott diverzitásban.

A **belső hatásra bekövetkező dzsentrifikáció elmélete** (lásd Guerreri *et al.* 2013) szerint a dzsentrifikáció egy altípusa valamely keresleti sokk hatására hirtelen megemelkedett ingatlanpiaci kereslet okozta feszültség feloldására alakul ki. A dzsentrifikáció e formája az ingatlanok iránti kereslet drasztikus növekedésével kezdődik, amely együtt jár az árak jelentős emelkedésével. A teória egyik alapfeltevése, hogy az emberek magukhoz hasonló vagy magasabb színvonalon élő emberek között szeretnének élni, így a középosztály tagjai is az osztály más tagjai által lakott környékeken szeretnének lakást bérelni vagy vásárolni, de a megemelkedett árak miatt erre már csak a felső-középosztály tagjainak van lehetősége (Guerreri *et al.* 2013). Így a kevésbé tehetősek a középosztálybeliek és a rosszabb szociális helyzetűek által lakott területek határaitra költöznek, és ezzel fokozatosan egyre beljebb terjeszkednek a szegényebb városrészekben (Guerreri *et al.* 2013). A dzsentrifikáció e típusa kiválóan példázza a jelenség fokozatos, de mégis potenciálisan gyorsan lezajló voltát, hiszen itt a középosztály tagjai gyakorlatilag szó szerint kitolják a rosszabb helyzetben élőket addigi lakóhelyükről.

A dzsentrifikáció azonban nem jelenti azt, hogy a beköltöző lakosság huzamosabb ideig a környéken is marad, hiszen még a városon belül is folyamatos az ott lakók költözése, mozgása. A város belső dinamikáját így inkább „többsírányú helyváltoztatásként”, mint egyirányú folyamatként lehet leírni (Helms 2003:475). A dzsentrifikációt elősegítő tényezők közül nagyon fontos a közlekedés. Hatással lehet

például az ingatlanárakra és az adott környék vonzóvá válására a gyors és hatékony közlekedési eszközök állomásainak közelsége, mint például a metró (Lin *et al.* 2017).

Az eddig leírtakból következően a dzsentrifikációt nem lehet a város megújulásától elválasztva kezelni. Annak ellenére, hogy a tág értelemben vett városrehabilitációs folyamatok nem mindig járnak lakosságcserevel, a dzsentrifikáció szakirodalomban említett fogalmi elemei között és a gyakorlati megvalósulás során is szinte mindig megtalálhatók az alábbi tényezők: a környék fizikai megújulása, a magánszektor, illetve az állami/önkormányzati szféra szolgáltatásai körének változásai és sok esetben az infrastrukturális átalakítások is. Smith (2002) szerint gyakran a dzsentrifikáció meghatározó, de rejtett szándékként áll a városmegújító folyamatok mögött. A slumosodó városrészek esetében ez azt jelenti, hogy városmegújító folyamatokat támogató városi vezetők tulajdonképpen ki kívánják cserélni a marginalizált és politikai, valamint gazdasági tőkével nem rendelkező társadalmi csoportokat a közép-és felsőosztálybeli lakosokra, üzlettulajdonosokra, befektetőkre és egyéb, pénzügyi és politikai hasznot hozó területhasználókra. Ez a hegemonia megőrzésére törekvésnek is lehet az eszköze, hiszen így a stratégiailag fontos területekre költöző vagyonosabb társadalmi csoportok még előnyösebb és privilegizáltabb helyzetbe kerülhetnek.

A dzsentrifikációt meghatározott és jól körülírható változások jellemzik a társadalmi és fizikai környezetben, illetve a gazdaságban (Smith 1987a:463). A vele együttjáró jelenségek meghatározó befolyást gyakorolnak a környék demográfiai és szocioökonómiai összetételére.

Az említett jelenségeket a szakirodalomban a dzsentrifikáció következményeiként is szokták emlegetni, de véleményem szerint ez téves álláspont. A dzsentrifikáció egy olyan folyamat, amelyet számtalan tényező elindíthat, de a későbbiekben leírt jelenségek inkább a dzsentrifikáció fogalmi elemeiként, jellemzőiként, azzal együtt járó tényezőkként írhatók le, semmint következményekként, amelyek valamilyen folyamat befejeződése után állnak be. Davidson és Lees (2005) szerint a dzsentrifikáció központi elemei a tőke újrabefektetése az adott környéken, a terület társadalmi javulása a beköltöző magasabb jövedelmű emberek által, a fizikai környezet – a „városi táj” – megváltozása, valamint az eredeti, alacsonyabb jövedelmű lakosok közvetett vagy közvetlen áthelyeződése. E tipológián részben változtatva a magasabb jövedelműek beköltözését és az alacsonyabb jövedelműek távozását egy pontba összefoglalva lakosságcsereként tárgyalom. Ezen túlmenően a kulcsfontosságú jellemzők között tárgyalom a környék

ingatlanjaira vonatkozó olyan változásokat, mint az árak emelkedése, javítások és építkezések, a terület szolgáltatásaiban bekövetkezett minőségi és mennyiségi változásokat, valamint a munkaerőpiaci változásokat.

Az ingatlanárak változásai, az épületek és közterületek fejlesztése, állapotjavítása, építkezések

A legtöbb kutató a dzsentrifikációt végsősoron makroszintű gazdasági folyamatokra, illetve bizonyos társadalmi változásokra vezeti vissza (Lester *et al.* 2014:81). Ezek a jelenségek eredményezhetik az ingatlanpiacon jelentkező keresetmegugrást, például mikor az adott városba vagy városrészbe viszonylag rövid idő alatt a szokottnál nagyobb számú ember szeretne beköltözni akár a munkaerőpiac, akár más tényezők hirtelen változása miatt. Ezzel párhuzamosan zajlik az árak emelkedése, amely a középosztály az addig alacsonyabb társadalmi osztályok tagjai által lakott környékekre költözésének fent leírt folyamatát elindíthatja. A folyamat azonban kétirányú is lehet, hiszen a már megindult dzsentrifikáció még magasabbra tolhatja az **ingatlanárakat** a környék a közép-és felsőosztály körében történő népszerűvé, keresetté válása miatt.

A környék épületeinek, közterületeinek javulása, a városrész fizikai megújulása, szintén elmaradhatatlan velejárója a dzsentrifikációnak. „A leromlott állapotú környékekre beköltöző felső-középosztálybeliek nem slumokba költöznek be, hanem azokat vagy maguk újítyák fel, vagy már eleve felújított házakat vesznek birtokba, ez pedig óhatatlanul együtt jár egy számottevő mennyiségű tőke befektetésével is a társadalmi változások mellett” (Smith 1987a:463).

Szolgáltatások és infrastruktúra megújulása (állami és magán)

A dzsentrifikációt okozhatja egy környék szolgáltatásai színvonalának emelkedése is. A lakosság jövedelmi viszonyai szoros összefüggésben állnak az olyan helyi sajátosságokkal, mint az erős, jónevű iskolák jelenléte, a helyi bevásárlás lehetőségei, vagy a szórakozást, étkezést és társasági életet biztosító létesítmények száma és minősége (Guerreri *et al.* 2013:46-47). Emellett fontos tényező az egyéb, olyan szolgáltatások jelenléte, mint például őrzött parkolóház, fogorvosi magánpraxis, gyors internetelés és az állami és önkormányzati szolgáltatások színvonala, például a jól működő állami betegellátás. Ez a kapcsolat kétirányú, hiszen a fenti szolgáltatások közül a magánszférába tartozók értelemszerűen szívesebben települnek olyan környékekre, ahol a lakosság életszínvonala alapján várhatóan fent tudnak maradni a

piaci viszonyok között. Az összefüggés másik iránya azonban, hogy ha egy környéken valamilyen okból – például vonzó alacsony bérleti díjak – megjelennek a fenti szolgáltatások és a színvonaluk is magasabbá válik, akkor ez szimpatikusabbá teheti a környéket a magasabb jövedelmi csoporthoz tartozók számára, így elindítva vagy továbbgörgetve a dzsentrifikáció folyamatát.

Az állami és önkormányzati szolgáltatások színvonalának emelkedése lehet a dzsentrifikáció következménye is, ha például az ingatlanok árainak emelkedése vagy a helyi üzletek bevételeinek emelkedése hatással van a helyi adók mértékére, ez ugyanis hozzájárulhat a helyi szinten nyújtott szolgáltatások minőségi javulásához (Vigdor *et al.* 2002:146-147).

A dzsentrifikáció káros hatással lehet a helyi üzletekre (Mir *et al.* 2009). Ennek oka, hogy sok esetben az újonnan beköltöző lakosok más típusú vagy színvonalú termékeket, szolgáltatásokat keresnek. A folyamat együtt járhat a kereskedelmi szektor fellendülésével is (Meltzer *et al.* 2017:58), így pozitív hatásai is lehetnek, azonban ezek nem jelentenek az eredeti lakosság számára egyértelmű előnyöket. Egyrészt az új vállalkozások, szolgáltatások nem feltétlenül jelentenek az eredeti lakosok számára elérhető munkahelyeket, például a feladatok ellátásához szükséges szakképzettség vagy tapasztalat hiánya miatt. Másrészt az új típusú és magas színvonalú szolgáltatások megjelenéséhez társulhat az eredeti üzletek és szolgáltatások fokozatos kiszorulása vagy áraik kényszerű megemlése. Mir és szerzőtársai (2009) az állami és önkormányzati környezetvédelemért felelős szervek vizsgálata során arra az eredményre jutottak, hogy a dzsentrifikáció szabályozási nyomást gyakorolhat a kisvállalkozásokra – például az ellenőrzések gyakoriságának növelésével, bírságolással – ezzel pénzügyi nehézségeket okozva számukra. A környezetvédelem szempontjai természetesen rendkívül fontosak és annak védelme hasznosságát számszerűsíteni meglehetősen nehéz, ám a környezetvédelemmel kapcsolatos szigorítások a helyi szinten működő kisvállalkozásokat sújtják a legerőteljesebben, hiszen ezek számára sokszor rendkívül nehéz egyik napról a másikra teljesíteni a megújuló követelményeket. Ez pedig hozzájárulhat a helyi vállalkozások elköltözéséhez, megszűnéséhez.

Lakosságcsere

Értelmezésemben a dzsentrifikáció - közvetlen vagy közvetett formában - egy bizonyos típusú **lakosságcserét** jelent (lásd például Atkinson 2000, Davidson *et al.* 2005, Newman *et al.* 2006, Choi 2016). Az elmúlt két évtizedben több olyan kutatás is

született az Egyesült Államokban, amelyek cáfolni igyekeztek az eredeti lakosság áthelyeződését (lásd például Freeman *et al.* 2004, McKinnish *et al.* 2008, Ding *et al.* 2016). Freeman és Braconi (2004) azonban említik a bérleti díj stabilizáló rendszer szerepét, Ding és szerzőtársai (2016) pedig azt, hogy lehetséges, hogy a dzsentifikáció még nem érte el a kiköltözés fázisát. Freeman és kutatótársa megkerülik azt a kérdést, hogy vajon azért nem költöznek-e el az alacsonyabb jövedelműek, mert nem akarnak vagy azért, mert nincs semmilyen reális alternatívájuk (Marcuse 2005, idézi Slater 2006:749). Ez utóbbi a kérdésre a lakosságcsere tagadói szinte sosem térnek ki. Freemanékat emellett azért is számtalan kritika érte, hogy az adatsoraikat újra vizsgálva más kutatók az elköltözésnek szignifikánsan magasabb számait fedezték fel (Slater 2006:749). Slater rámutatott a fent említett vizsgálatok kutatómódszertani hibáira és elméleti hiányosságaira. A brit szakértő tanulmányában többek között a kutatási módszerek alkalmatlanságát, az összefüggések túlzott leegyszerűsítés és a következtetések elnagyoltságát kifogásolja a lakosságcsere jelentőségét vitató elemzésekről szóló cikkek esetében (Slater 2009).

Középső-Józsefvárosban, a Corvin-Szigony projekt esetében például nem is kérdés, hogy a rehabilitáció lakosságcserevel jár, hiszen a koncepció részét képezi a vonatkozó területen lakók kiköltöztetése, akik „választhatnak, hogy lakásuk piaci ellenértéket, vagy egy ugyanilyen értékű lakást kapnak, az akcióterületen való maradás alternatívája azonban nem áll nyitva előttük” (Futó 2003:8). Az ilyen jellegű kiköltöztetés összhangja a tulajdonhoz való joggal már önmagában is kérdéses. Hiszen míg tény, hogy ez a típusú kiköltöztetés **kisajátítást** valósít meg, amelyre valóban van lehetőség területrendezési-és fejlesztési célból⁴⁷⁸, mégis kérdés, hogy az ilyen típusú városrehabilitáció indokai elérik-e a közérdekűségnek azt a mértékét, amely a kisajátítást megalapozná. A törvény betűjének valószínűleg megfelel az intézkedés, hiszen a területfejlesztés és területrendezés viszonylag nagy szabadságot ad az érintett szerveknek, de vitatható, hogy helyes-e az ilyen nagymértékű diszkréció egy tulajdonnal és tulajdonvédelemmel kapcsolatos kérdésben. Pritchett (2003) az Egyesült Államok esetében vizsgálta, hogyan szerezték meg fokozatosan a társadalom és a jogalkalmazók támogatását a városok megújításában érdekeltek az ilyen célú kisajátításokhoz, tehát hogy egy jogintézmény segítségével formálják újra a városi tájat. A kutató megállapította, hogy az érvelésben nagy szerepet kapott többek között az adott városrészek által jelentett biztonsági és egyéb kockázatokról szóló retorika is

⁴⁷⁸ 2007. évi CXXIII. törvény a kisajátításról

(Pritchett 2003). Futó (2003:8) arra is rámutatott, hogy míg a legtöbben a lakás piaci értékét választják, addig a többiek a legtöbb esetben „alacsony komfortfokozatú” lakást tudnak csak választani, hiszen ez az egyetlen, amelynek a közüzemi díjait képesek fizetni. Lehetséges ugyan, hogy az újonnan kapott vagy akár a piaci értékből vásárolt lakás minősége nem tér el negatív irányban a régitől, de ez azt is jelenti egyben, hogy a szociális eredetű probléma, a rossz lakhatási körülmények és vagyoni viszonyok nem oldódtak meg, csupán áthelyeződtek máshova. A Középső Ferencvárosi rehabilitációnál ugyancsak jelentős volt a lakosságcsere, amely főként az alsó társadalmi csoportokat érintette, köztük a helyi roma lakosságot (Tomay 2006:101). A magasabb státuszú emberek beköltözése és az eredeti lakosok elköltözési szándéka megfigyelhető volt a Belső-Erzsébetváros rehabilitációval érintett egyes területein is (Csanádi *et al.* 2006:81).

A lakosságcsere két folyamatból tevődik össze. Az egyik a közép-és felsőosztály beköltözése, a másik pedig az alacsonyabb osztályok távozása. Előzetesen mindenképpen meg kell jegyezni, hogy az osztályfogalmak itt nem korlátozódnak a hagyományos marxizmus e kontextusban leszűkítővé váló munkás-és kapitalista osztályt elkülönítő dualizmusára. Az osztályokat ebben a szöveggörnyezetben sosem évszázadok során kialakult és rögzült egységekként kell elképzelni, hanem ahogy Smith (1987b) javasolja, elmosódott és képlékeny egységekként, amelyeket a mindenkori társadalmi, gazdasági, politikai és ideológiai kondíciók határoznak meg és alakítanak ki. A magyar terminológiában „az ‘osztály’ fogalmában benne van, hogy az alsóbb osztályok elől azért zárul el az érvényesülés útja, mert a felsőbb osztályok nem adják meg nekik az esélyt, azaz a társadalom igazságtalan” (Pogátsa 2017).

A közép-és felsőosztály tagjainak beköltözése két fő okra vezethető vissza. Az ingatlanpiac árainak emelkedésére és a kulturális környezetben rejlő olyan okokra, mint az adott városnegyed „divatossága” vagy az alacsonynak vélt bűnözési mutatók. A folyamatot, amelynek keretében az előbbi csoportok megtalálják és átalakítják a kiszemelt rosszabb állapotú negyedeket „lefelé irányuló portyázásnak” is nevezik, ám e kifejezés használatakor a beköltözőket nem osztály, hanem kizárólag jövedelmi alapon írják körül (Lemanski 2014:2946).

a) A vételi és a bérleti árak emelkedésének következményekkel jár mind az újonnan beköltözők, mind az eredeti lakosság számára. Az újonnan beköltözők esetében ez azt jelenti, hogy az alacsonyabb jövedelműek azt már nem tudják megfizetni, így az addiginál magasabb jövedelmi osztályba tartozó csoportok érkeznek majd a környékre. A már ott élők számára a bérleti árak emelkedése jelentheti a

problémát, hiszen ez esetben a jövedelmük egyre magasabb hányadát kell arra fordítaniuk. Ez Vigdor és szerzőtársai (2002:144) szerint azzal jár, hogy az alacsonyabb jövedelmű háztartások folyamatosan veszítenek a tág értelemben vett vagyoni és nem vagyoni hasznukból, mikor arra kényszerülnek, hogy bevételükből mind nagyobb és nagyobb részt fordítsanak a lakhatásra, amennyiben ezzel szemben nem áll valamilyen nyereség, amelyet a dzsentrifikációs folyamatokból szerezhettek. A kutatók álláspontja alapvetően helyes azzal a kiegészítéssel, hogy valamennyi háztartás veszít a haszonból ilyen körülmények között, de azok közül az alacsony jövedelműeket érinti ez a leghátrányosabban. A dzsentrifikációból eredő nyereségek, amelyek ellensúlyozhatják a bérleti árak emelkedését származhatnak az újonnan létesült munkahelyekből vagy például az állami és önkormányzati szolgáltatások színvonalának emelkedéséből (Vigdor *et al.* 2002:144-148). A dzsentrifikálódó környéken maradás az alacsony jövedelmű bérlők számára a növekvő bérleti díjak mellett egyet jelent a romló lakhatási körülményekkel és adott esetben az ingatlanok másokkal közös használatával (Newman 2006:48-49). Ez pedig hozzájárul az életminőség romlásához. A bérlők mellett a lakástulajdonosokra is hatással lehet a dzsentrifikáció, hiszen az ingatlan megnövekedett értékével együtt járhat a vagyoni alapú helyi adó vagy az ingatlan értékén alapuló ingatlanadó emelkedése is (Newman 2006:49). Freeman és kutatótársai (2004:42-51) megállapították, hogy a New York-i bérleti díj stabilizációs rendszer – amely például bizonyos ingatlanok és környékek esetében biztosítja, hogy lakott ingatlanok esetében a bérleti díj emelkedés ne legyen magasabb az inflációnál – sok esetben közreműködhetett az alacsonyabb jövedelmű eredeti lakosok a környéken maradásában. Ez rendkívül pozitív eredmény, de az ingatlanpiac emelkedő árai – ami ugyan valóban az egyik legsúlyosabb probléma, amely együtt jár a dzsentrifikációval – nem az egyetlen körülmény, ami az eredeti lakosokat elköltözésre kényszeríti és nem az egyetlen beavatkozást igénylő problematikus pont.

b) A kulturális környezet okainak jelentősége vitathatatlan, de a dzsentrifikáció kritikai vizsgálata során ezek az okok általában háttérbe szorulnak a gazdasági változásokkal szemben (lásd például a bérleti rés elmélete).

Az **eredeti lakosság érdekeinek védelme** rendkívül fontos és mindenképpen figyelembe veendő szempont kellene, hogy legyen a városrehabilitációs programok során, ám a legtöbb esetben ez mégsem valósul meg. A budapesti Corvin-Szigony projekt esetében is megfigyelhető volt, hogy gyakorlatilag elmaradtak a lakossági egyeztetések és a lakosság megfelelő érdekképviselője is megoldatlan maradt (Futó

2003:8). A kiköltözési szándék visszafogásában az adott környékhez való kötődés, erősítésében pedig a rossz fizikai környezet, a rehabilitációs munkálatok és azok híre, „az a köré szerveződő találgatások, az információhiány és a bizonytalanság” játszhatnak fontos szerepet (lásd Csanádi *et al.* 2006:85). Az egy környékhez, szomszédsághoz tartozás – felerősítve az azonos osztályhoz tartozással – komoly **közösségképző erővel** rendelkezik a társadalomban (Park 1925:10). Csanádi és szerzőtársai (2006) a belső-erzsébetvárosi rehabilitáció példáján keresztül rámutattak, hogy a rehabilitációval jellemzően érintett belvárosi környékeken található régi építésű házakban sokszor előfordul, hogy a lakók többsége ismeri egymást és legalábbis jó szomszédi viszonyban van a többiekkel. Ez nem minden ilyen típusú városrészre igaz, de a lakók többségének mindenképpen vannak valamilyen típusú közösségi kapcsolatai a környéken, ahol élnek. A területet elhagyók számára a lakosságcsere együtt jár az addigi **közösségi kapcsolataik** legalábbis egy részének a megszűnésével. Ez a már addig is sebezhető helyzetben levő embereket még védtelenebb helyzetbe sodorja, hiszen a megszokott társadalmi környezet és szociális kapcsolatok elvesztése a mindennapi életet kockázatosabbá teszi. Ez az idős, magányos lakosok számára különösen problematikus lehet, hiszen nekik életmódjukból fakadóan már jóval kevesebb lehetőségük van teljesen új közösségi kapcsolatokat kialakítani. Az önkéntes vagy kényszerű elköltözés a városrészhez kapcsolódó olyan létfontosságú erőforrásoktól is megfoszthatja a lakókat, mint a segítő és támogató közösség (Tóth *et al.* 2017:80) és az ebből fakadó relatív biztonságérzet. A kényszerű elköltözés sokszor a **munkahely elvesztésével** is járhat, illetve aránytalanul hátrányos helyzetbe kerülhet az, akinek emiatt jóval hosszabb ideig tart majd megközelítenie azt. Legsúlyosabb esetben a kényszerű kiköltözés akár hajléktalansághoz is vezethet, amennyiben a kiköltöztetett lakó(k) nem tud(nak) más lakásba beköltözni.

A téma marxista és kritikai megközelítésében sokszor előfordul a **munkásosztály/alacsonyabb társadalmi osztályok és a közép-és felsőosztály egyenlőtlen harca**, amelynek keretében a vagyonosabbak kiszorítják a szegényebb rétegeket. Slater (2017:97) szerint a területért folytatott küzdelem azonban nem a beköltözők és a területet elhagyni kényszerülők között zajlik, hanem ez utóbbiak és a tőke áramlásában szerepet játszó olyan aktorok között, mint a pénzügyi, illetve az ingatlan adás-vétellel foglalkozó cégek, a politikai elit, a fejlesztők és a pénzügyi finanszírozók, akik megteremtik és kihasználják a bérleti réseket. Ettől függetlenül a mindennapok szintjén a küzdelem a lakosságcsereben nyilvánul meg.

Atkinson (2000) a londoni East Enden végzett kutatása során arra az eredményre jutott, hogy a kényszerű elköltözés leginkább a munkásosztálybelieket és az időskorúakat érinti és kevésbé vagy egyáltalán nincs hatással a képzelten munkaerőre, a munkanélküliekre és az egyedülálló szülőkre.

A dzsentrifikációnak van egy olyan szakasza is, amelyben az elköltözés még nem kezdődik meg vagy már tart, de még vegyesen vannak az adott területen az újonnan beköltözők és az eredeti lakók. A folyamat az eredeti lakókra depriváló, marginalizáló és szegregáló hatással lehet már ebben a szakaszban is. Ennek oka lehet például a munkanélkülivé válás, az addig megszokott szolgáltatások megszűnése és az újonnan létesülők magasabb árszínvonal miatti elérhetetlensége, a korábbi társadalmi kapcsolatok felbomlása és az osztályok alapvető érdek- és értékkülönbségei, amelyből hagyományosan a vagyonosabbak kerülnek ki győztesen. Amennyiben a környék megújulását jelentő folyamatok nem járnak együtt a lakosság kicserélődésével, illetve az eredeti lakók elköltözésével, akkor ez akár lehetőséget adhatna a szocioökonómiai és adott esetben etnikai integrációra is (Freeman *et al.* 2004:39). A különböző társadalmi osztályok potenciális együttélésével és területi keveredésével kapcsolatban Loretta Lees (2008:2458-2460) meglehetősen szkeptikusan vélekedik, szerint egyáltalán nem életszerű azt feltételezni, hogy ez megtörténhet. A kutató álláspontja némileg szélsőségesnek tűnik, inkább talán úgy érdemes fogalmazni, hogy a fenti állapot nem képzelhető el az egyik – általában az alacsonyabb – osztály érdekeinek és normáinak sérelme nélkül. Ahogy Lees (2008:2461) is írta, „a dzsentrifikációval kapcsolatos kutatások rámutattak, hogy a megnövekedett társadalmi keveredés a lecsúszó városrészekben ronthat a már eleve ott lakók életszínvonalán”. A középosztály tagjainak beköltözése így valóban hozzájárulhat a már ott lakók szegregációjához és marginalizálódásához még akkor is, ha nem költöznek el.

Munkaerőpiaci változások

A **munkaerőpiacon** bekövetkezett változások szerepet játszhatnak a dzsentrifikációs folyamatok elindulásában. A folyamat azonban nem egyirányú, hiszen a dzsentrifikáció jelensége is eredményezhet változásokat a munkaerőpiacon.

Lester és Hartley (2014:86-88) 1990-2000 közötti, húsz egyesült államokbeli városból származó adatokat vizsgáló longitudinális vizsgálata arra az eredményre jutott, hogy a dzsentrifikáció hatására rövid távon és helyi szinten csökkent termeléssel foglalkozó szektorbeli munkahelyek száma és ezzel párhuzamosan nőtt az éttermi munkahelyek száma. Ez valószínűleg arra utal, hogy a szolgáltatóipar növekedése és a dzsentrifikáció

összefügg egymással. A dzsentrifikáció hosszú távú hatásai között említik a szerzők, hogy általánosságban is jellemző volt a vizsgált körzetekben a „kék galléros” munkahelyek számának csökkenése, összességében azonban egy minimális növekedést tapasztaltak a lokálisan elérhető munkahelyek számában, amit a környék gazdasági struktúrájának átrendeződése magyaráz a szolgáltatóipar már említett ugrásszerű növekedése által (Lester *et al* 2014:86-88).

Meltzer és Ghorbani (2017) hasonló eredményre jutottak New York egyes városrészeinek vizsgálatakor. Az eredeti lakosok a közvetlen lakókörnyezetükben jelentős csökkenést tapasztaltak az elérhető munkahelyek számában a szolgáltató és a termelő szektorban, illetve általánosságban az alacsony-és közepes bérezéssel járó helyek esetében (ez a csökkenés nem volt mérhető, ha egy tágabb területre vetítve vizsgálták). Ezzel párhuzamosan növekedést mértek a magasabb fizetési kategóriákba tartozó állásoknál (Meltzer *et al.* 2017:53).

A munkaerőpiac ilyen típusú átrendeződése azért is problematikus lehet, mert ugyan továbbra is rendelkezésre állnak munkahelyek, de azok **alacsony bérezéssel** járó pozíciók – például felszolgáló, bolti eladó -, és a legtöbb esetben átképzést igényelnének az olyan személyek esetében, akik korábban más szektorban dolgoztak (Lester *et al.* 2014:88). Az alacsony bérek a környék ingatlanárainak és a szolgáltatások árainak emelkedése miatt jelenthetnek gondot. Az átképzés szükségessége az annak idejére történő, a munkaerőpiacról való kiesés és az adott személy korábbi munkájában szerzett tapasztalatai elvesztése miatt hátrányos mind egyéni, mind pedig társadalmi szinten. A magasabb bérezéssel járó állások esetében a probléma a képesítés vagy akár felsőfokú, szakirányú végzettség és tapasztalat hiánya lehet.

Természetesen egy városrész szocioökonómiai státusának emelkedése és a környék gazdaságának összetétele változása **akár pozitív hatásokkal is** járhat, amennyiben ez valóban elérhető és magasabb jövedelmi viszonyokat biztosító munkalehetőségeket teremt a már ott élő, eredetileg alacsonyabb jövedelmű lakosok számára.

Dzsentrifikáció, városrehabilitáció és a bűnözés

A dzsentrifikációval kapcsolatban a befektetők és az állami, önkormányzati felek részéről gyakran emlegetett előny a **bűnözési mutatók** várható csökkenése a terület rehabilitációja, megújítása után. Papachristos és szerzőtársai (2011) a dzsentrifikáció indikátorának – a népszámlálási és demográfiai adatok vizsgálata mellett – a jelenség szimbólumának tartott kávézók elterjedését választották és

kutatásukban arra az eredményre jutottak, hogy a dzsentrifikáció és a bűnözés kapcsolata etnikai vonatkozásokkal erőteljesen terhelt jelenség: míg valamennyi vizsgált dzsentrifikálódó környéken visszaesett az emberölések száma, addig a feketék által lakott dzsentrifikálódó területeken megnövekedett az utcai rablások száma.

Kreager és szerzőtársai (2011) seattle-i kutatásuk eredményeként megállapították, hogy a dzsentrifikálódó környékeken a folyamat elején a bűnözési mutatók tipikusan kis mértékben emelkedtek, ám hosszú távon a számok enyhe csökkenést mutattak. A városrehabilitációs projektekkel kapcsolatban kimondott vagy kimondatlan elvárás, hogy a bűnözésre is hatással legyenek és csökkentsék az érintett terület bűnözési mutatóit. Egyelőre azonban ilyen összefüggést nem lehet teljes biztonsággal megerősíteni, hiszen a vonatkozó kutatási eredmények száma alacsony és több esetben egymásnak ellentmondó (például az erőszakos bűncselekmények számának csökkenését és változatlanságát kimutató kutatás is született már a témában) (Barton 2016). A projektek és azok társadalmi és kulturális környezete meglehetősen különbözősége is nehezíti az ilyen típusú összefüggések egyértelmű feltárását. Lehetséges ugyan egyes projektek esetében a bűncselekmények számát csökkentő hatás, de ez akár valamely alprogram vagy részelem következménye is lehet, így nem feltétlenül kötődik minden esetben a fizikai tér átalakításához. Az említett kutatások jellemzője, hogy csupán az adott területet – illetve a dzsentrifikációval nem érintett kontroll területek bűnözési mutatót vizsgálják – így nem rendelkeznek információval a környékről „eltűnő” bűnözés területi és bűncselekmény-típusbeli áthelyeződéséről annak ellenére, hogy ez tűnik a legvalószínűbb magyarázatnak a helyi mutatók változására.

A bűnözési mutatók és a dzsentrifikáció kapcsolatának másik oldala a statisztikák – illetve a környék médiareprezentációja – **hatása a közép-és felsőosztálybeliek beköltözésére**. Egyes kutatók szerint a városi bűnözési mutatók akár a dzsentrifikációval ellentétesen is hathatnak (lásd például Hamner 2003:2422), amennyiben azok magasabbak a dzsentrifikálódó környéken, mint például egy kertvárosi negyedben, hiszen a közép-és felsőosztály általában megengedheti magának a kettő közötti választást és ebben az esetben már szerepet játszhatnak abban többek között a biztonságérzet szempontjai is.

IV.4.3. Kriminálpolitika és helyi közösségi és társadalmi viszonyokba beavatkozó városfejlesztési politika a szociális problémák megoldására

A társadalmi fenntarthatóság és a szociális városrehabilitáció

A **jó, helyi szintű kormányzás követelményei** többek között a horizontális és vertikális együttműködés, illetve a konzultáció az érdekcsoportokkal (Futó 2003:2-4). Nincs ez másként a slumosodó városrészekről hozott stratégiai döntésekkel kapcsolatban sem. Az ilyen környékeken megjelenő és általánossá váló szociális eredetű gondok – például alacsony jövedelmi és vagyoni viszonyok, munkanélküliség, a helyi szolgáltatások elégtelenségéből és az infrastruktúra hiányosságaiból fakadó problémák – megoldása összehangolt szakpolitikai intézkedéseket igényelne, többek között a szociálpolitika, a foglalkoztatáspolitikai, az egészségügyi politika, az oktatáspolitikai és a gazdaságpolitikai helyi és országos szintű eszköztárából.

Ez egyfelől rendkívül nagymértékű anyagi és erőforrásbeli ráfordítással járna és hosszú időbe telne, mire a pozitív változások egyértelműen láthatóvá válnának. Másfelől viszont a gondok gyökerét képező jelenségeket célozná meg és így a problémák újra és újra megjelenése, áthelyeződése elkerülhető lenne. Mivel azonban a szakpolitikák céljait az aktuálpolitika szempontjainak megfelelően fogalmazzák meg – az pedig választási ciklusokban, de legalábbis rövid távon gondolkodik – így ezek a megoldások általában nem kerülnek be a slumosodó negyedekkel kapcsolatos változtatásokat tartalmazó tervek koncepcióiba. Ezek megalkotásánál inkább a rövid távon hatékony és gazdaságilag jövedelmező, illetve politikailag a középosztály érdekeit képviselő és számukra hasznosnak látszó megoldásokat részesítik előnyben. Wilson (1963), a betört ablakok elméletének egyik kidolgozója – rendkívül cinikus és még a kor viszonyaihoz képest is rasszistának nevezhető módon – rámutatott arra, hogy a helyi, sokszor etnikai kisebbséghez tartozó lakosok érdekeinek figyelembevétele és a velük együtt történő gondolkodás és tervezés lehetetlenné teszi a városi vagy kerületi vezetők számára, hogy a környék lakosságát tulajdonképpen kicseréljék magas helyi adókat fizető és politikailag fontos véleménnyel rendelkező közép-és felsőosztálybeli csoportokra.

A városrehabilitációs koncepciók és programleírások többsége azonban nem foglalkozik a **jelenségek társadalmi és szociális dimenzióival**. A Corvin-Szigony projekt 2000-ben készült tervének leírása például a szociális kérdésekről csupán néhány sort tartalmazott (Futó 2003:12). Ez azért jelent gondot, mert a városok megújítása kulcsszerepet tölt – vagy tölthetne – be a városok fenntarthatóságának

javításában, amennyiben a városi viszonyrendszerek fenti dimenzióit is megfelelően figyelembe veszik. Az 1990-es évek végének és a 2000-es évek elejének fővárosi rehabilitációs projektjei nem tekinthetők sikeresnek, mert a fent említett szempontokat figyelmen kívül hagyták és az épületek felújítására koncentráltak, megsértve ezzel a társadalom érdekeit és a helyi kulturális értékeket (Kovács *et al.* 2006:14).

A **fenntarthatóság** koncepciója a világ fejlődésével, annak sebességével, irányaival, problémáival és potenciális rövid- és hosszú távú következményeivel foglalkozó huszadik század végi nemzetközi kongresszusok eredménye. A fogalomnak két dimenziója van: 1) a külső fenntarthatóság, amely az emberi társadalom és a természetes környezet viszonyát írja le; és 2) a belső fenntarthatóság, amely az ember által teremtett társadalmi környezetre és az emberek egyéni cselekvéseinek azzal való kapcsolatára koncentrál (Wu 1998:28-29). Ehhez kapcsolódik a fenntartható fejlődés ideája, amely a jelen szükségleteit oly módon elégíti ki, hogy eközben nem lehetetleníti el a jövő generációit a saját igényeik kielégítésétől.⁴⁷⁹

A **társadalmi fenntarthatóság gondolata** a fejlődő országok városaiban a huszadik század végére kialakult társadalmi, strukturális és szociális problémákra és sajátos fejlődési igényekre tekintettel mondja ki, hogy „a gazdasági növekedés új korszakára van szükség, amely erőteljes, de társadalmilag és környezetileg fenntartható” (Our Common Future 1987, idézi: Kovács *et al.* 2006:3). Az ezt először megfogalmazó jelentés azt is kiemelte, hogy annak ellenére, hogy a dokumentumban a fejlődő országok városaira koncentrálnak, nem csupán ezek néznek szembe a fenti gondokkal, hiszen az iparosodott országok nagyvárosaiban is jellemző például a környezet és az infrastruktúra leromlása és a belvárosok hanyatlása.⁴⁸⁰

A társadalmi fenntarthatóság gondolatát napjainkban nem csupán a fejlődő országokban, de általában a nagyvárosokban is alkalmazzák, különösen amióta azt a Környezet és Fejlődés Világkonferencia általános törekvéssé tette ezt az urbanisztikai fejlesztések esetében (Kovács 2006:3). A valódi társadalmi fenntarthatóság nem jár azzal, hogy egyes régiók fejlődése árán más régiók lemaradnak, és nem áldozza fel bizonyos társadalmi csoportok jólétét a társadalom egésze fejlődése érdekében (Wu 1998:30).

A **társadalmilag fenntartható városfejlődés** biztosítja a források igazságos elosztását és ennek része egy olyan várospolitikai rendszer, amely „biztosítja a városlakók részvételét a helyi politikában és a városfejlődést biztosító döntésekben”,

⁴⁷⁹ www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/

⁴⁸⁰ Our Common Future 1987, Chapter 9/I/2.

törekszik az érdekek harmonizálására, hangsúlyt fektet a társadalmi részvételre és „megakadályozza a társadalmi kirekesztést, szolidáris a társadalmi okokból hátrányos helyzetű csoportokkal, és biztosítja a különböző társadalmi csoportok” együttélését (Kovács *et al.* 2006:3-4). A társadalmi fenntarthatóság elvei önmagukban is követendő értékeket és egy elérendő állapotot jelentenek, hiszen a jövő védelme kiemelten fontos szempont. A fenntarthatóság társadalmi dimenziója azonban magában foglalja a társadalmon belüli egyenlőtlenségek csökkentését és a társadalmon belül található egyes – különösen a sérülékeny – csoportok érdekeinek kiemelt figyelembevételét is.

A társadalmi fenntarthatóság koncepciója azért fontos a városmegújulás kontextusában, mert ha annak elveit szem előtt tartjuk, akkor kiküszöbölhetjük a városrehabilitációs programokban rejlő azon hatásokat, amelyek egyenlőtlenségeket szülnek, azokat tovább mélyítik, vagy marginalizációt eredményeznek. Ez csak akkor lehet eredményes, ha a városmegújulás fogalmának sikerül új értelmet adni. Ez alatt már nem pusztán a fizikai környezet megváltoztatását, a betört ablakok kijavítását és a vélt vagy valós bűnözési mutatók csökkentése érdekében alkalmazott szituációs bűnmegelőzési eszközök alkalmazását kell értenünk, hiszen ezek – a korábban elmondottakból következően – dzsentrifikációhoz és azzal lakosságcserehez vezetnek, amely nem teljesíti a fenntarthatóság követelményeit. A társadalmi fenntarthatóság elveinek figyelembevétele elengedhetetlen ahhoz, hogy a városokon belül kialakult társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket mérsékeljük.

A **szociális városrehabilitáció** lényege, hogy városrész megújításának szerves eleme a szociális és jóléti szolgáltatások színvonalának javítása, illetve az érintett településrészek lakosságának hatalommal való felruházása a megújulásra vonatkozó ügyek tekintetében (Ginsburg 1999). A sikeres szociális regenerációban meghatározó szerepe lehet benne a közösségi identitás definiálásának és megőrzésére való törekvésnek is (Heath *et al.* 2017), amelyben – csakúgy, mint a közösségi és más érdekelt aktorok mobilizálásában – a huszonegyedik században kulcsszerepet tölthetnek be a közösségi média különféle platformjai (Carone *et al.* 2013).

Budapest esetében Kovács és Szirmai (2006:10-12) a fenntartható városfejlődés legfőbb akadályait a város közigazgatási megosztottságában, a főváros és az országos szintű politika gyakori egyet nem értésében, a központi támogatások ebből fakadó hiányában, a városi környezeti adottságaiban ⁴⁸¹, a demográfiai

⁴⁸¹ Például a budai és pesti oldal nyilvánvaló különbségei

trendjeiben⁴⁸², a népesség fajlagosan alacsony lakásmobilitásában és a rendszerváltás után kialakult ingatlanpiac általános jellemzőiben látják.

A társadalmi fenntarthatóság gondolata nem csupán a városok slumosodó részeinek fejlesztésekor alkalmazható, hanem ugyanúgy fontos azt figyelembe venni az olyan jelenségekre adott állami és önkormányzati válaszok kialakítása során, mint a hajléktalanság vagy a prostitúció. Ezek ugyanis a társadalom és a gazdaság strukturális hibáiban gyökereznek, amelyeket ha nem kezelnek megfelelően, akkor azok csak tovább mélyülnek.

IV.5. Konklúzió

A slumosodó városrészek megújítása **részben gazdasági, részben kockázati szemléletet tükröz**. A kockázati szemlélet a negyedekhez kapcsolódó olyan stigmák miatt jelenik meg, mint a rossz közbiztonság vagy a magas munkanélküliség. Ezek a többségi társadalom tagjaiban egyfelől félelmet kelthetnek, másfelől a slumok lakóiról az érdemtelenység illúzióját alakíthatják ki. A bosszúálló város (Smith 1996) koncepciójában és a betört ablakok elméletében (Wilson *et al.* 1982) a közép- és felsőosztályok, illetve az állam reakciója a területek visszafoglalása és megjavítása jelenik meg. Ez azonban az eredeti lakosság a területről történő kiszorításával/kiszorulásával jár, ami a sok esetben különböző értékekkel és hagyományokkal rendelkező társadalmi csoportok területi elkülönítésének rögzülésével jár. A látható szegénység így fokozatosan eltűnik a politikai tőkével rendelkező lakosság látóköréből. Az eredeti lakosság nem csupán a fizikai térben szorul ki a közép- és felsőosztály és a hatalommal rendelkezők által lakott területekről, de kirekesztődnek az ott nyújtott magasabb színvonalú szolgáltatásokból is.

IV.5.1. A slumosodó városi területek megújításának okai és lehetséges következményei az elemzési dimenziók tükrében

A **bűnözési félelem** és a bűnözés kezelésének igénye a városi tér alakítása esetében jellemzően kontroll-jellegű megoldási javaslatok megszületését eredményezte. Ezek többsége valamely előre meghatározott, leggyakrabban a többségi társadalom értékeit tükröző rendképet feltételez. Ezen javaslatok elméleti alátámasztását szolgáló teóriák és az azok alapján megszülető gyakorlati stratégiák és módszerek nem az ebben a retorikában kockázatként megjelenő potenciális elkövetők

⁴⁸² Például az előregedő és fogyó lakosság

társadalomba történő integrálását tűzték ki célul. A veszélyesnek és kockázatosnak tartott városi terekkel kapcsolatban nem tartják szem előtt azt, hogy annak megújítása, biztonságosabbá tétele az eredeti lakosság számára is hasznos legyen. A dolgozatban bemutatott intézkedések célja a hatalommal rendelkezők által gyakorolt kontroll visszaállítása, amely általában a hiányzó vagy gyenge informális kontroll helyébe léptetett formális kontroll erősítésével valósul meg.

A **városi tér politikájában** meghatározó szerepet tölt be a különféle térhasználati módokban érdekelt szereplők küzdelme a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló városi területekért és a még szűkösebb javaknak számító stratégiailag jó pozícióban elhelyezkedő területekért. A küzdelemben számottevő faktorok a globális, országos és helyi szintű gazdasági érdekek és az ehhez kapcsolódó folyamatok, a társadalmi változások, illetve a kultúra és a divat hatásai is. A slumosodás jelensége a régebben épített városrészek jellemző tulajdonságává vált számtalan európai és Európán kívüli nagyvárosban. Erre a folyamatra a huszadik század első felében kezdtek el felfigyelni a kutatók és a városok vezetői, de a strukturált, átgondolt és összehangolt megoldási javaslatokra a huszadik század második feléig kellett várni. Ezeket a megoldásokat azonban sok esetben kizárólag gazdasági érdekek és a kockázati szemlélet mozgatják, így az érintett területek eredeti lakói gyakran kényszerülnek lakóhelyüket elhagyni. Ez történhet kényszerű kiköltöztetés vagy az ingatlanárak, esetleg a helyi szolgáltatások árainak emelkedése miatt. A városi tér gazdasági szemléletű politikájában a slumosodó területek eredeti lakosainak térhasználatát értéktelennek minősítik, hiszen közgazdasági értelemben kevesebb hasznot hoz. Emellett politikailag sem jelent számottevő előnyt a városi vezetők számára, hiszen az ott élők nem rendelkeznek jelentős politikai erővel. Így ebből a szempontból is hasznosabbnak tűnhet, ha ott nagyobb politikai és társadalmi tőkével rendelkező lakosok élnek.

A városrehabilitációval érintett, slumosodó területek jellemzői sok esetben az országos/városi/kerületi átlagnál magasabb bűnözési mutatók, így ez gyakran a megújítást megvalósító projektek indokoltságáról szóló dokumentumok részét képezi. Ebben a kontextusban az ilyen projektek **bűnmegelőzési eszközként** is felfoghatók azzal a meggyőzővel, hogy a beruházásokban és a fejlesztésekben mindig szerepet játszanak gazdasági szempontok is. A rehabilitáció azonban nem képes megszüntetni a bűnözés és más, devianciának, illetve nem kívánatosnak minősített jelenségek mögött meghúzódó szociális, társadalmi és strukturális okokat. A lakóhelyüket elhagyni kényszerülő emberek helyzete így még kilátástalanabbá válhat és marginalizáltságuk

még jobban rögzülhet. Emellett jelentős stigmatizáló hatással is járhat a bűnmegelőzési kontextusba helyezett városrehabilitáció, hiszen azt az üzenetet hordozza magában, hogy a bűnözés oka az adott környéken az ott lakókban és életmódjukban, szokásaikban rejlik. A fenntartható társadalmi fejlődés és az abba illeszkedő szociális városrehabilitáció koncepciója ezt a következményt próbálja megelőzni oly módon, hogy az épületek állagjavítása mellett széleskörű intézkedéscsomagot is társít az érintett területek megújításához. A koncepció fiatal volta és a részletes hatástanulmányok kis száma miatt egyelőre nem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy egy ilyen megoldás valóban pozitív hatással van-e az eredeti lakók életére és életminőségére. Emellett az is kérdéses, hogy a helyi közösségre milyen hatással van egy ilyen invazív beavatkozás, amely az organikus fejlődésnek gátat szab és – a pozitív és támogatandó célok ellenére is – egy külső rend és ideál alapján tervezi újra a helyi környezetet és társadalmi viszonyokat.

IV.5.2. A kockázati és gazdasági szemlélet kizárólagosságának potenciális veszélyei a slumosodó területek megújításában

Az önkormányzati és állami városrehabilitációs programok **beavatkozást jelentenek az organikus városfejlődésbe**. Ez akkor jelent gondot, ha a beavatkozás olyan mértékű és irányú, hogy az érintett terület eredeti lakossága annak eredményeképpen kiszorul a városrészből. A területről történő kiszorulásuk nagy valószínűséggel növelni vagy legalábbis rögzíteni fogja a társadalmi marginalizációjukat. Ennek potenciális következménye a korábbi fejezetekben vázoltak alapján az eredeti lakosság szociális helyzetének tovább romlása, esetleges hajléktalanná válásuk vagy egy másik, slumosodó, alacsony ingatlanárakkal és szolgáltatási színvonallal rendelkező városnegyedbe történő költözésük. Ez utóbbi esetben fennáll a veszélye az újbóli kényszerű költözésnek, hiszen a városok megújításával járó dzsentifikáció nem korlátozódik egy adott városrészre, hanem folyamatos mozgást jelent az egyes fejlődő városrészek között. A városrehabilitációs programok során általában figyelmen kívül hagyják a dolgozat e fejezetében feltárt összefüggésrendszer elemeinek hatását az eredeti lakosságra. Ez azért is problematikus, mert a városi terület felett rendelkező helyi önkormányzati testületek az eredeti lakosság érdekeit is hivatottak képviselni, ami így sokszor háttérbe szorul a pénzügyi és a rendteremtési szempontok mögött.

A városok megújítása jövőbeli irányának kijelölésében támpontot adhat a **társadalmi fenntarthatóság** koncepciója, aminek figyelembevételével szükséges

biztosítani az eredeti lakosság érdekvédelmét és biztonságát. Elengedhetetlen az is, hogy ehhez társuljon a lakosok bevonása a prioritások meghatározásába, hiszen enélkül a társadalmi fenntarthatóság ideája kiüresedne. Az eredeti lakosok bevonása a folyamat minden szintjén tehát nem helyettesíthető az érdekeiket felülről és kívülről szinte atyáskodva meghatározó megoldásokkal.

V. KONKLÚZIÓ

V.1. Alapvetések

1. Az állam által **veszélyesnek tartott magatartások** esetében a jogszabályban meghatározott tilalom elsődlegesen egy adott cselekvést tartalmaz a tényállásban, de úgy működik, mint a közoktatás területén a "rejtett tanterv"⁴⁸³. A diszpozíció bizonyos esetekben egy jól körülhatárolható társadalmi csoporttal szemben teremti meg a szankciók alkalmazásának lehetőségét. Mind a hajléktalanság, mind az utcai prostitúció problémakörében a közösségi terület használatával kapcsolatos eltérő érdekek összeütközését láthatjuk. A két jelenség szabályozásának vizsgálata során rámutattam, hogy a cselekmények kriminalizálásának retorikájában a döntéshozók kriminológiai, morális, területhasználati, közegészségügyi érveket alkalmaznak.

2. A hazai **hajléktalanság** kriminalizálásának vizsgálata során megállapítottam, hogy a magyarországi folyamatok egy jól körülhatárolható **tendenciába illeszkednek**. Ennek keretében a huszadik-huszonegyedik század fordulójára a korábbinál jellemzőbbé vált a büntetőjogi és a civiljogi/közigazgatás jogi szabályok közötti határok elmosódása, és a modern értelemben nem a büntetőjog területére tartozó jelenségek büntetőjogi/szabálysértési jogi kezelése. Ezzel a büntetőjogi jogellenesség, azaz a bűncselekmények és az antiszociális magatartások/közterületi rendetlenségek közötti határok szabályozási különbségei összemosódnak, és keveredik a szociálpolitika és a büntetőpolitika eszközrendszere. A jogalkotó és a társadalmi és szociális helyzetükből adódóan hatalommal rendelkező csoportok a látható szegénységgel kapcsolatos reakciói rávilágítanak arra, hogyan viszonyulnak a szociálpolitika és az állami felelősségvállalás kérdéseihöz (például a hajléktalanság és a prostitúció közterületekről történő eltüntetése vagy a "rosszhírű", slumosodó, esztétikailag számukra nem megfelelő városrészek rehabilitálása).

3. A hajléktalansághoz való viszonyt, és a jelenség kriminalizálását **történetileg** hagyományos kettősség jellemezte, amelynek során elkülönítették **az érdekes és az érdemtelen szegények** csoportját. Az előbbibe sorolták azokat, akikről megállapították, hogy aktívan kívántak sorsukon változtatni, vagy önhibájukon kívül

⁴⁸³ Lásd: Szabó, L. T. (1988) A „rejtett tanterv”

nem tudtak munkát végezni. A második csoportba sorolták azokat, akik nem feleltek meg a sokszor önkényesen vagy szigorúan megállapított érdemességi követelményrendszernek. Az otthontalanságot, a „csavargást” és a „munkakerülést” **erkölcsi vagy jellemhibának tekintették**, ami az önhiba és a felelősség megállapíthatósága esetén jogi szankciókat vont maga után. A 19. század végén és a 20-szdz. elején a csavargónak nevezett embereket közbiztonsági kockázatként kezelték. Ez a jogalkotói mentalitás sosem tűnt el teljesen a magyar jogrendszerből, bár a szocializmus időszaka alatt a mélyszegénységhez hasonlóan kevésbé volt látható. A nézőpont nyílt és meghatározó visszatérése a hajléktalanság huszonegyedik századi kriminalizálásához köthető. A vizsgálat során rendkívül hasonló mintázatokkal találtam a 19. század végi és 20. század eleji, illetve a jelenkori jogalkotási szándékokban.

4. Az **utcai prostitúcióval** kapcsolatos szabályozás esetében a látható szegénység eltüntetése mellett a közerkölcsre történő hivatkozás is fontos szerepet játszik. A prostitúciót nem lehet a gender kérdéskörétől függetlenül megérteni, vizsgálni és kezelni. Ennek megfelelően a témával kapcsolatos következtetésem egy részét e gondolat mentén a nők általános társadalmi helyzetéből fakadó sajátosságokra (is) figyelemmel fogalmaztam meg.

Megállapítottam, hogy a **prostitúció szabályozásának** négy alapvető típusa a szerint különül el, hogy az adott állam jogalkotója mely értékeket és érdekeket emel be a jog által védendő és érvényesítendő szempontok körébe. Mindegyik szabályozás esetén azonosítható az a nyilvánvaló kapcsolat, amely a rendelkezéseket a vizsgálat négy dimenzióját képező tényezőkhöz kapcsolja. Kutatásom során feltártam, hogy a prostitúció magyar szabályozását miért nem kísérte széleskörű politikai diskurzus, illetve a vonatkozó jogszabályok országgyűlési és bizottsági vitái esetében miért csupán néhány utalás hangzik el a prostitúcióra és a New York-i egyezményre. Ennek magyarázatát a téma politikai érzékenységében találtam meg. Elemzésemmel igazoltam, hogy a látható prostitúció az, ami zavarja a jogalkotót, mivel nem illik bele a hatalomgyakorlók által preferált rendezett városképbe.

5. A **városrehabilitáció** a városi tér átalakításának egyik legbeavatkozóbb és legnagyobb mértékű formája. Ennek keretében nem csupán az épületek felújítása, állagmegóvása a cél, hanem az adott, sokszor slumosodó városrész teljes megújítása, regenerációja, arculatának megváltoztatása. Ahogy azt a hazai esettanulmány is jelzi, a városrehabilitáció retorikája a terület gazdasági, fizikai, szolgáltatásbeli,

közbiztonsági megújulása köré épül, de magában hordozza a nemkívánatos területhasználók és korábban ott lakók kizorítását is. Ennek oka az értékes vagy a beruházások nyomán értékessé váló terület megszerzése és kontroll alatt tartása.

6. A dolgozatban vizsgált jelenségekkel kapcsolatos reakciók az elemzések során feltártak alapján foucaulti értelmezésben **büntetésként** értelmezhetőek. A veszélyesnek és nem kívánatosnak minősített társadalmi csoportok kontrollálására alkalmazott eszközök a francia gondolkodó által írottak alapján a hagyományos büntetőjogi szankciókhoz hasonlíthatóak jellemzőikben⁴⁸⁴.

Az új típusú büntetéseknek számtalan szempontnak kell megfelelniük (Foucault 1995:104). Ilyen többek között, hogy a büntetésnek természetes szükségletnek kell látszania, hiszen így a hatalommal rendelkezők az érdekeiknek megfelelő büntetést elfogulatlan reakcióként tudják előterjeszteni (Foucault 1995:105-106, 109). Így a büntető szankciók és a kirekesztett és marginalizált társadalmi csoportok kontrollját szolgáló intézményeknek a társadalom vagy akár az adott csoport védelme érdekében szükséges intézkedéseknek kell tűnniük. Ez a dolgozatban folytatott elemzések szerint megfigyelhető mind a hajléktalanság kriminalizálása, mind az utcai prostitúció tilalmazása, mind pedig a slumosodó városrészek mesterséges alakításával kapcsolatos állami reakciók esetében.

7. A dolgozatban vizsgált jelenségekkel kapcsolatos **társadalmi diskurzusok** elemzései feltárták, hogy napjainkban Magyarországon a legnagyobb érdeklődés ezek közül a hajléktalanság kriminalizálását övezi. Ebben nagy valószínűséggel szerepe van az ezzel kapcsolatos radikális jogalkotási folyamatnak is. A diskurzusok, és ahol erre lehetőség volt, a társadalmi értékítéletek összehasonlítása azt mutatja, hogy a hajléktalan emberekhez a társadalom távolságtartóan ugyan, de mégis szolidaritással viszonyul. Ennek keretében a jelenséget problematikusnak tartják és megoldást szeretnének rá, de a kriminalizálást és az ahhoz kapcsolódó olyan intézkedéseket, mint például a hajléktalan emberek tulajdonának megsemmisítése nem támogatják. A prostitúcióval kapcsolatban a társadalmi diskurzus elemzése a jogalkotásban tapasztaltakhoz hasonló tulajdonképpeni érdektelenséget tárt fel. Ennek például a jelenség társadalmi tabu volta vagy az lehet az oka, hogy a társadalom tagjai szerint a prostitúció magánügy. A slumosodó városnegyedek példaként vizsgált Hős utcáról

⁴⁸⁴ A szerző a csavargás kriminalizálását példaként említi az elméletét alátámasztó a büntetések körében (Foucault 1995:106).

szóló diskurzusban a jelenség veszélyességéről és problematikus voltáról szóló meggyőződések domináltak, amelynek keretében az elemzett forrásokban többségben voltak az ott lakókkal szolidaritást nem mutató, őket helyzetükért felelősnek tartó vélemények.

V.2. A vizsgálat dimenziói körében feltárt eredmények

1. A hajléktalanság kriminalizálása, a prostitúció jogi szabályozása és a városrehabilitációs programok vizsgálata során a jogalkotói szándékok, a szabályozás mögött meghúzódó érdekviszonyok és társadalmi folyamatok elemzése segítségével kialakítottam egy tipológiát, amely segít a jelenségek értelmezésében. A kategóriák célja, hogy a marginalizált társadalmi csoportok kontrollját és további kirekesztődését eredményező jogi megoldások mögött meghúzódó szempontok és összefüggésszrendszerek könnyebben láthatóvá váljanak.

2. A vizsgált jelenségeket az alábbi **négy fő dimenzió**n keresztül elemeztem: a) a bűnözési félelem, b) a városi tér politikája, c) a rendre és kontrollra való törekvés, és d) a szociális problémákra adott kriminálpolitikai válaszok.

V.2.1. Bűnözési félelem

1. A hatalommal bírót a bináris gondolkodás jellemzi, amelyben a világ – többek között – **ártalmatlan és veszélyes emberekre** különíthető el (Foucault 1977:1999). A dolgozat középpontjában álló jelenségek vizsgálata alátámasztotta, hogy a nemkívánatos csoportok térbeli kirekesztése hátterében a társadalom védelmének vélt szempontjai és a kirekesztett csoport feletti kontroll megszerzése vagy megerősítése áll. Ebben a megközelítésben a hatalomértelmezés középpontjában a mozgás szabadsága áll (Bauman 2000:18), így a térbeli kirekesztést célzó vagy eredményező megoldások a mozgás szabadságától megfosztottakat a hatalomból is kirekesztik.

A hajléktalanság kriminalizálásának és a prostitúció szabályozásának vizsgálata során láthatóvá vált, hogy a hatalommal rendelkezők bináris gondolkodásában a veszélyes emberként jellemzettek **kockázatot** képviselnek. A hatalom megtartása vagy megerősítése érdekében, illetve a saját értékeik és érdekeik társadalmi dominanciája védelmében a kockázatokat kezelni próbálják. A kockázattársadalomban a

legfontosabb feladat a kockázatok teljes kiiktatása vagy legalábbis minimalizálása, esetleg átirányítása (Beck 1992) valamely más területre vagy társadalmi csoportra. Ezek a potenciális következmények a társadalom és az állami reakciók legfontosabb mögöttes okaivá váltak a huszadik század végére (Beck 1992:22). A biztonság koncepciója ebben a kontextusban a kockázatok hiányát jelenti (Zedner 2009a:21). A nyugati demokráciák jelentős hányadában a kockázatok és azok kezelése központi szerepet foglalnak el. A neoliberális megközelítésben a kockázatok kezelése az egyének feladata, hiszen ők felelős döntésekre képes személyek. A neokonzervatív gondolatvilágban a kockázatok egy homogén értékrenddel rendelkező központilag formált társadalom kialakítása hivatott megszüntetni, az ennek ellenére esetlegesen megjelenő kockázati tényezőket pedig kemény eszközökkel kell eliminálni. A kockázatokkal kapcsolatban egyre inkább tudatossá váló és azok által meghatározott társadalom egyik legfontosabb jellemzője a bizonytalanság. E bizonytalanság kezelésének egyik módja a kockázatok kiiktatása, amelynek érdekében az emberek hajlandóak szabadságuk egy részét is feláldozni.

2. A társadalomban az elmúlt évtizedekben egyre fokozottabban jelen levő szorongás és bizonytalanság legtöbb okával szemben⁴⁸⁵ a kormányzat nem tud mit tenni. Ez az oka annak, hogy a **félelmet kezelhető jelenségekre próbálják irányítani** (Bauman 2004:66). Amint azt vizsgálataim alátámasztották, a hajléktalanság, az utcai prostitúció vagy egy adott, slumosodó városnegyed veszélyesnek minősítése mögött meghúzódó ok lehet a jelenség könnyű tüneti kezelésének volta. A kockázatnak minősítés kialakítja vagy megerősíti a többségi társadalom tagjaiban már élő előítéleteket a szóban forgó jelenséggel vagy területtel kapcsolatban. A vizsgált témák esetében a veszélyesként történő kvalifikálás oka az, hogy nem illeszkednek a városi vezetők által megálmodott rendképbe. Ezt követően a kriminalizálás a hajléktalan embereket és a prostituáltakat láthatatlanná teszi, a lakosságcserével járó városrehabilitáció pedig a területen megjelenő szociális és társadalmi problémákat egyszerűen áthelyezi.

⁴⁸⁵ Például a gyorsan és dinamikusan változó, néha kiüresedő, majd új tartalmat kapó értékek; a tömeges fogyasztás olyan jellemzői, mint a termékek folyamatos megújulása, és az ehhez kapcsolódó közösségi elvárásoknak való megfelelés; egyre gyorsuló és emiatt folyamatosan változó világ (például az innováció ütemének növekedése); a kommunikációs szokások megváltozása – az online kapcsolattartási formák elterjedésével – révén a személyes kapcsolatok minősége terén bekövetkező változások; a folyamatosan és gyakorlatilag követhetetlen mennyiségben érkező – sok esetben a hírérték miatt negatív, drámai hangvétellel prezentált – hírek.

3. A **kockázatok minimalizálásának** egyik legfontosabbá vált módja azok **korai beazonosítása**, amely megoldástípusra a büntető-igazságszolgáltatás és a büntetőjog kifejezetten fogékony. A büntetőjogban erre példa bizonyos kis súlyú cselekmények kriminalizálása arra hivatkozva, hogy azok elterjedésük esetén hatalmas társadalmi károkat okozhatnak, vagy súlyos bűncselekmények elszaporodásához kínálhatnak megfelelő terepet. Ezt alátámasztották a dolgozatban elemzett jelenségekkel kapcsolatban feltártak is. Erre példa az utcai prostitúció kriminalizálása a közérkölcse védelmében, a hajléktalanság kriminalizálása részben arra hivatkozva, hogy a hajléktalan emberekre „jellemző”, hogy bűncselekményeket követnek el, vagy a slumosodó negyedek teljes átalakítása a városrész veszélyességére hivatkozva. Ez tulajdonképpen a betört ablakok elméletének (Wilson *et al.* 1982) logikáját követi. A büntető igazságszolgáltatás rendszerében ilyen megoldás például az elkövetők kockázatértékelése vagy a szankciók kockázatalapú alkalmazása. A rendészet területén a kockázati szemlélet például a zéró tolerancia modellben vagy a prediktív rendészetben jelenik meg. Ahogy ez a hajléktalan emberek vagy a prostituáltak kriminalizálása következményeinek elemzéséből is láthatóvá vált a dolgozat III. fejezetében, a kockázati megközelítés egyik legnagyobb visszássága mindhárom területen, hogy empirikusan alá nem támasztott elméleti irányzatok, kockázatelemző modellek vagy számítógépes programok a jövőre vonatkozó jóslatai alapján egyes személyeket, csoportokat valamint jelenségeket büntetőjogi vagy szabálysértési jogi szankcióknak vet alá.

A kockázat csökkentésének nem csak állami módszerei léteznek, hiszen a magánszféra is felismerte az ebben rejlő piaci lehetőségeket. Ez tovább fokozza a kockázatok területén jelentkező egyenlőtlenségeket, amelyek alapvetően is az alsóbb társadalmi rétegekre nehezednek, hiszen a piaci-alapú kockázatcsökkentés világában a nagyobb biztonsághoz való hozzáférést a pénz biztosítja.

4. Az általam vizsgált jogalkotási folyamatok feltárása alátámasztotta azt a szakirodalmi álláspontot, hogy a társadalom tagjainak **bűnözési félelme** hatással van a jogalkotásra, a szakpolitikák kialakítására és a városi tér használatára is. Az olyan non-konformnak, deviánsnak vagy egyenesen jogellenesnek minősített magatartásformák, mint a hajléktalanság vagy az utcai prostitúció ilyen minősítése mögött és a többségi társadalom ezzel kapcsolatos félelme mögött összetett összefüggés-rendszer húzódik meg. Ugyanez igaz az elhanyagolt, magukra hagyott, lecsúszó városrészek esetében is.

5. A bűnözési félelem a **politikai vezetők számára kulcsfontosságú** kérdéskörre vált a huszadik század utolsó évtizedeire (Gönczöl 2002), hiszen ha a félelem szintje magas, akkor az emberek arra a következtetésre juthatnak, hogy a politikai és rendészeti hatalommal bírók nem végzik megfelelően feladataikat. A társadalom tagjai bűnözési félelmének alakulására a legnagyobb hatással nem a bűnözési statisztikák vannak, hanem a közvetlen környezetük rendezettség (Xu *et al.* 2005:152, Borbíró 2014:43). Az általam vizsgált olyan látható rendetlenségek kezelése, mint a hajléktalanság vagy az utcai prostitúció, illetve a rendezetlenség tűnő és leromlott fizikai állapotú városrészek rehabilitációja egyszerű, látványos és gyors megoldást kínál tehát a biztonságérzetet befolyásoló közterületi rendetlenségek kiiktatására.

6. Ahogy az a dolgozatban feltárt összefüggésekből kiderült, a közösség tagjainak **mérsékelt szintű félelme hasznos is lehet** a politikai döntéshozók számára, hiszen ez megfelelő légkört és kontextust teremthet akár az alapjogokat is korlátozó intézkedésekhez. A vizsgált közterületi rendetlenségek kriminalizálása ugyanakkor kontraproduktív módon hozzájárulhat a félelem növekedéséhez is. Amíg az említett megoldások az általános félelemszintet csökkenthetik, addig a konkrét jelenségtől való félelem növekedhet, hiszen a büntetőjogi/szabálysértési jogi eszközöket hagyományosan a társadalomra komoly és valós fenyegetést jelentő jelenségek kezelésére tartotta fenn a jogalkotó.

7. A **prostitúció** esetében a bűnözési félelem a prostitúció esetében legtöbbször nem a szexuális szolgáltatásokhoz kapcsolódik, hanem az azzal együtt járó jelenségekhez. Általánosságban ilyenek például a szervezett bűnözéssel, az embercsempészettel és emberkereskedelemmel, kábítószerkereskedelemmel, illetve a gyermekek szexuális kihasználásával kapcsolatos félelmek.

Az **utcai prostitúció** esetében ehhez kapcsolódnak az olyan kísérelőjelenségek, amelyek tovább fokozhatják az utcai rendetlenség érzetét a többségi társadalom tagjaiban (például személtelés, utcai kábítószer és alkoholfogyasztás, csendháborítás, verbális és/vagy fizikai összetűzések, szeméremszétszórási magatartásformák). Vannak kifejezetten női területhasználókat érintő kísérelőjelenségek (például zaklató magatartás, nem kívánt szexuális ajánlattételek és egyéb szexuális célú utalások) és a környék más célú területhasználóinak mindennapi életét potenciálisan negatív irányba befolyásoló egyéb tényezők (például megnövekedett autóforgalom és általános zajszint). Ezek a jelenségek egyfelől hozzájárulnak az utcai prostitúció láthatóságához, másfelől pedig

a bűnözési félelem növelésére való alkalmasságuk miatt megteremtik az azzal kapcsolatos állami/önkormányzati intézkedés szükségességének retorikai kontextusát.

8. A dolgozatban vizsgált bűnözési félelem részben a viselkedésformákkal és helyekkel kapcsolatos **stigmáknak** és téves képzeteknek köszönhető. Ahogy arra rámutattam, ezeket okozhatja az alapvető tájékozatlanság, a média vagy az aktuálpolitikai szempontok szerint kialakuló, az országos/állami vezetés oldaláról érkező állami és/vagy önkormányzati hozzáállás és retorika. A bélyegek sokfélék lehetnek: kapcsolódhatnak erkölcsi vagy egészségügyi érvrendszerhez, a magatartás kísérőjelenségeihez, az egyének saját sorsuk feletti felelősségéhez, az adott hely fizikai környezet által közvetített szimbólumrendszerhez vagy akár konkrét bűncselekmények elkövetésétől való félelemhez. A stigmák közös jellemzője, hogy a viselkedésforma tanúsítóit vagy a hely lakóit azonosítja a vonatkozó tulajdonsággal, akik így a negatív karakterisztikává redukálódnak a többségi társadalom szemében.

9. A hajléktalan emberekre, az utcán dolgozó prostituáltakra és a slumosodó városrészekre is igaz, hogy a **látható szegénységet** képviselik. A kutatási kérdéseim vizsgálata során elemzett jelenségek tanulmányozását követően kirajzolódott, hogy a látható szegénység felhívja a figyelmet a társadalomban létező egyenlőtlenségekre, a társadalmi és gazdasági berendezkedés diszfunkcióira és arra, hogy az állam szakpolitikái nem képesek arra, hogy ezekkel a problémákra adekvát választ adjanak. A megfelelő szociál-, gazdaság-, oktatás-, foglalkoztatás- és egészségpolitikai válaszok adása esetén a helyzet szembetűnő javulása hosszútávon történne, így ez az aktuálpolitika szempontjait figyelembe véve nem kifizetődő olyan társadalmakban, ahol a társadalmi felelősségérzet és szolidaritás nem integrált része az e kérdésekről való diskurzusnak és mindennapi gondolkodásmódnak. Így a látható szegénységet okozó strukturális okok kezelése helyett egyszerűbb és gyorsabb megoldás azt kizárni a nyilvánosan hozzáférhető terekről és adott esetben egy zárt intézetben egy időre elraktározni és a többségi társadalom elől elrejteni (szabadságvesztés büntetés vagy hazánk esetében szabálysértési elzárás formájában).

10. A prostitúcióval kapcsolatosan a dolgozatban írtakból következik, hogy a láthatatlanná tételre irányuló megoldások és a prostituáltakat is büntető kriminalizálás egyik negatív következménye, hogy a jelenséget a láthatatlan és ellenőrizhetetlen

feketepiacra tolja, ahol a szexuális szolgáltatások nyújtói még sérülékenyebb pozícióba kerülnek.

V.2.2. A városi tér politikája

1. A városi tér – különösen a stratégiai elhelyezkedésű városrészekben – korlátozott mennyisége miatt rendkívül értékes pénzügyi okokból, illetve azért is, mert ezen a területen koncentrálódnak a kulturális, humán, szolgáltatásbeli és piaci erőforrások. Emiatt a városban élő, dolgozó, szórakozni vagy befektetni kívánó személyek és csoportok között, a különféle területhasználati formák közötti érdekellentét miatt folyamatos **küzdelem folyik a területért** és annak használatáért. Ez azonban nem korlátozódik csupán a területhasználati formák különbségéből és gyakori összeegyeztethetetlenségéből fakadó szempontokra, hanem sok esetben a társadalmi rétegek közötti ellentétek és egyenlőtlen érdekviszonyok is meghatározó szerepet játszanak benne. Az általam vizsgált jelenségekkel kapcsolatban feltárt összefüggésrendszer is alátámasztotta, hogy a küzdelem **egyenlőtlen erőviszonyok** között zajlik, hiszen a társadalom hatalommal rendelkező csoportjai e szintéren is lényeges erőfölénnyel rendelkeznek mind pénzügyi, mind pedig az érdekérvényesítési képesség terén.

2. A város hagyományosan a heterogenitás és a kultúrák találkozása szimbólumának számít, ám ez a sokszínűség, az emancipáló és elfogadó város az alacsonyabb társadalmi rétegek vonatkozásában gyakran kirekesztővé válik. Ahogy az a dolgozat fókuszában álló három jelenség vizsgálatából is látszik, ennek oka, hogy a nyilvános, de gyakran még magánterületeken is, az elfogadható magatartások körét a gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi tőkével rendelkezők érdekviszonyai és értékrendszere mentén határozzák meg. Így azok a csoportok, amelyek ebbe a folyamatba nem képesek saját érdekeiket becsatornázni, **kirekesztődnek** nem csak a formális és informális társadalmi normaalkotásból, de a közös térből is.

3. A dolgozat kritikai megközelítése szerint a városi tér politikájában a terület értéket képvisel mind pénzügyi, mind szimbolikus értelemben, ezért a megszerzése fontos tényező. Ez nem csak egyszerű adásvétellel vagy a birtoklás jogának valamilyen módon történő megszerzése útján lehetséges, hanem a nem kívánatos csoportok kiszorításával is. A jogalkotási folyamat elemzéséből látható, hogy ennek módszere az adott csoport által végzett **magatartásformák jogellenessé nyilvánítása**. A

kriminalizálás egyértelművé teszi, hogy az adott cselekvést a jogalkotó nem tekinti a tér elfogadható és értékes használatának. Ehhez hasonlóan, a slumosodó városrészek esetében az ott élő, alacsony szociális helyzetű eredeti lakosság által megvalósított használatot a városrehabilitációt megvalósító városi vezetés nem tekinti értékes és védendő használatnak, hiszen annak mindig kiemelt célja a **terület arculatának és használati profiljának megváltoztatása**.

A dolgozat III. fejezetében részletesen elemzett retorika azt tükrözi, hogy a hajléktalan emberek által kényszerből folytatott olyan magatartások, mint az **életvitelszerű közterületen tartózkodás** veszélyeztetik a törvénytisztelő állampolgárok általi térhasználatot. A térhasználat alakítása jelentőséggel bír a terület feletti kontroll láthatóvá tétele szempontjából is, hiszen kizárólag azok a magatartásformák jelenhetnek meg, amelyeket a jogalkotó elfogadhatónak tart.

Ahogy arra vizsgálatom során rámutattam, a látható szegénység láthatatlanná tételében a politika érdekelt, mivel a látható szegénység azt is jelentheti a szavazópolgárok számára, hogy a választott vezetők nem kezelik eredményesen a gazdasági és szociális problémákat. Az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálása a **társadalmi távolságtartás** jelenségét is gerjeszti, hiszen egyfelől konkrét térbeli kirekesztést eredményez, másfelől pedig egyfajta igazolást jelent a többségi társadalom tagjainak, hogy individuális szinten is távolságot tartanak az így már kriminális csoportként megjelenő hajléktalanokkal szemben. A térbeli kirekesztés nem csupán jogalkotási megoldásokkal, de a fizikai környezet alakításán keresztül is elérhető.

4. Kutatásom szerint az **utcai prostitúció** helyét a városi terekért folytatott küzdelemben a fenti szempontokon kívül a többségi társadalom által elfogadott és államilag támogatott **közerkölc**s határozza meg. Míg a területhasználat egyéb olyan formái, mint az üzleti, a lakáscélú vagy a szórakozási célú használat a legtöbb esetben az így meghatározott közerkölc s határain belül maradnak, az utcai prostitúció és a prostitúció egyéb látható formái, mint a nyíltan hirdetett bordélyházak ezt a határt átlépik.

A területhasználat a városi térben szinte mindig egy mesterséges és folyton változó dinamikus állapot, amelyet a használatért folytatott küzdelemben részt vevő személyek és csoportok érdekviszonyai határoznak meg az érdekérvényesítési képességeiknek megfelelően. A prostitúció így a leginkább megengedő szellemű szabályozásokban is területi kontroll tárgyát képezi, hiszen annak látható formáit jellemzően nem jogszerű

bármely közterületen vagy a város bármely részében végezni. Emellett tipikus a prostitúciós célú tevékenység hirdetésének szabályozása is, szintén a közerkölcsre, és kiemelten a gyermekek védelmére hivatkozva.

Az ilyen típusú területi kontroll megerősíti a tevékenységhez kapcsolódó megbélyegzettséget. A stigma többek között csökkentheti a prostitúciós tevékenységből kilépés esélyeit (például megnehezíti a munka-és lakáskeresést), növelheti a viktimizációt, szerepet játszhat a kábítószer-és/vagy alkoholfüggőség és számtalan személyiségbeli változás kialakulásában, illetve elbátortalaníthatja a stigmatizált csoport tagjait a segítségkéréstől (például rendőrséghez, egészségügyi vagy szociális szolgáltatókhoz fordulás).

A prostitúció szabályozása mögött gyakran találunk a patriarchális és heteronormatív társadalmi berendezkedésből fakadó szempontokat is. Ennek eklatáns példája az a szabályozás, amely a szexuális szolgáltatások nyújtását kriminalizálja, de azok igénybevételét egyáltalán nem vagy csupán enyhébb szankciókkal sújtja.

5. A **dzsentrifikáció** – amely alatt jelen dolgozatban egy folyamatos költözéssel járó lakossági mozgást értünk – során egy adott városi területen a korábban ott élő jellemzően alacsonyabb jövedelmű lakosság helyére magasabb jövedelmű és vagyonú emberek költöznek. A dzsentrifikáció vizsgálata során megállapítottam, hogy az szoros kapcsolatban van az ingatlanárak növekedésével és a környék fizikai állapotának javulásával, a szolgáltatások és az infrastruktúra megújulásával, illetve bizonyos munkaerő-piaci változásokkal és a lakosságcserével. A lakosság kicserélődése a közép- és felső társadalmi rétegbe tartozók beköltözését és az alacsonyabb rétegbe tartozók kiköltözését jelenti. Ezt elsősorban az ingatlanárak növekedése és olyan kulturális tényezők okozzák, mint a környék „divatossá” válása. Vizsgálatom során egyértelművé vált, hogy a dzsentrifikációval együttjáró folyamatok számtalan módon járulnak hozzá az eredeti lakosság marginalizált helyzetének tovább fokozásához és bebetonozásához. A bérleti árak növekedése és a szolgáltatások, illetve az infrastruktúra színvonalának emelkedése az anyagi nehézségeket fokozza. A munkaerőpiac átrendeződése a munkahely elvesztésével járhat és az új munkahelyek sok esetben magasabb képzettséget igénylő munkaerő számára állnak csupán nyitva. A kiköltözés az addigi közösségi kapcsolatok megszűnését eredményezi. A dzsentrifikáció és a városrehabilitáció bűnmegelőző hatásával kapcsolatban meggyőző kutatási eredmények egyelőre nem születtek.

6. Annak ellenére, hogy a posztmodern korszakban a városok már nem felelnek meg a chicagói iskola koncentrikus modelljének, a **magasabb státusú városrészek terjeszkedése** és a slumok kialakulása alapvetően még mindig magyarázható az általuk megfogalmazott elméleti keretek között. Emellett napjainkban a városi tér politikájának valóságában és retorikájában is meghatározó szempont a városi tér visszaszerzése az alacsonyabb társadalmi rétegektől (lásd Smith bosszúálló város és a Wilson *et al.* betört ablakok elmélete). A társadalmi rétegek együttélése jellemzően az alacsonyabb rétegek érdeksérelmével valósul meg (Lees 2008), hiszen még abban esetben is, mikor a közép-és felsőosztályba tartozók szemével nézve sokszínűnek és inkluzívnak tűnik a tér, az eredeti – sokszor etnikai kisebbséghez tartozó lakosok – a peremre sodródnak (de Oliver 2016:1300).

7. A **slumok**, amelyek napjainkban már nem csupán a belvárosi környezetre jellemzőek, hanem elővárosokban is, abban az esetben is szegregációt valósítanak meg, ha kialakulásuk nem direkt városi politika eredménye, hiszen a koncentrált szegénység halmozottan hátrányos helyzetbe sodorja az ott élőket többek között szociális, társadalmi, munkaerőpiaci, oktatási és kulturális szempontból és a marginalizáltság szubjektív érzését is fokozza. Ahogy azt a városrehabilitációs programokkal kapcsolatos vizsgálat is mutatja, a slumok megszüntetésére tett intézkedések jellemzően pénzügyi vagy városesztétikai megfontolásokra vezethetők vissza, de ezeknek nem kifejezett célja a területen felhalmozódó hátrányok kiküszöbölése olyan módon, hogy az ott élő népesség abszolút és relatív társadalmi pozíciója javuljon. Ennek köszönhetően a városmegújítási folyamatok nem tartalmazzak erre vonatkozó elemeket. Az elhanyagolt városrészek megjelenése nem természetes jelenség, hanem egy aktív folyamat eredménye (Slater 2016) és az ezeken a területeken bekövetkező dzsentrifikáció sem emancipáló és befogadó teret hoz létre, hiszen csak a középosztály számára áll nyitva a tér (Lees 2000:392-401).

V.2.3. Rendkép és kontroll szerepe

1. A városi tér karakterisztikáit nem csupán gazdasági érdekek és a városi térért folytatott küzdelem határozzák meg, jelentős szerepet játszik abban a szabályalkotók, illetve a „városi táj” alakítóinak **rendképe** is. Ennek keretében az ezzel kapcsolatos szabályozás és a rendészeti szervek munkája centrális funkciót tölt be a város mindennapi életében.

2. A hajléktalanság és a prostitúció vizsgálata rámutatott, hogy a **centralizált** rendkép és kontroll középpontba helyezése egyértelművé teszi, hogy akinek magatartása vagy személye nem illik bele ebbe a képbe, az nem kívánatos személynek minősül az adott területen. Ez a társadalom törvénytisztelőkre és szabályszegőkre történő éles kettéosztását eredményezi, amelyben az előbbiek továbbra is hozzáférhetnek a térhez, az utóbbiaknak azonban el kell azt hagyniuk. A szabadság és kontroll elválaszthatatlan kettőssége által jellemzett társadalomban az egyes társadalmi csoportok más és más arányban részesülnek a kettőből és a kirekesztett csoportok kizárólag a kontrollból részesülnek (Garland 2002:198). Ahogy arra dolgozatomban korábban kitértem, az életvitelszerű közterületen tartózkodás kriminalizálásának retorikájában a hajléktalan emberek jelenléte a közbiztonságot veszélyezteti. Ez a szemléletmód a militarista urbanizmus (lásd például Graham 2010, Walby *et al.* 2013:209-210) koncepcióját valósítja meg, amelyben a környezetben található elemeket és személyeket a közbiztonságra jelentett kockázat szempontjából értékeli.

3. A rend és kontroll közpolitikai szerepe nagy jelentőséget kap a hajléktalansággal és az utcai prostitúcióval kapcsolatos általam vizsgált jogalkotásban. Minkét jelenség a látható rendetlenségek kategóriájába tartozik, amely a rendpárti jogalkotó és jogalkalmazó szemében az elvesztett irányítást szimbolizálja. A kriminalizáló jogalkotási megoldások lehetőséget teremtenek a rendészeti szervek intézkedésére. Mind a hajléktalan emberek, mind az utcán dolgozó prostituáltak olyan személyi kört alkotnak, amelyet könnyű azonosítani és látványos intézkedéseknek alá vetni (**látható rendészet**). Az ilyen típusú rendészetben a hajléktalan emberek és a prostituáltak nem tartoznak a közösség azon tagjai közé, akik számára a rendőrség szolgáltatást nyújtana, hiszen a kriminalizáló jogszabályok az üldözendő bűnelkövetők közé sorolják őket.

4. A dolgozatomban vizsgáltam az **esztétika** szerepét is, amely által meghatározott szempontok fontos szerepet játszanak az olyan intézkedések és projektek indoklásában és társadalmi elfogadottságában is, mint a hajléktalanság vagy az utcai prostitúció kriminalizálása vagy a slumosodó városnegyedek állami városrehabilitációja. E körben a város vezetői, a döntési jogkörrel bírók, illetve általánosságban a hatalommal rendelkezők által meghatározott esztétikáról beszélek. Vizsgálatom során arra az eredményre jutottam, hogy ebbe nem illő elemek eltávolítására vagy kizárására többféle eszköz áll rendelkezésre, ilyenek a kifejezett

tiltó jogi megoldások (például a jelenség jogellenessé minősítése), a tér egyes elemeinek fizikai alakítása (például az életvitelszerű közterületen tartózkodás ellen kialakított speciális padok, amelyeken lehetetlen feküdni) és a komplex városrehabilitációt megvalósító programok. Az esztétikát központi elemmé tevő fizikai alakítással járó módszerek jellemzője, hogy azt úgy valósítják meg, hogy az elnyerje a közösség tagjainak tetszését és így inkább tűnjön esztétikai javításnak, mint kirekesztő célzatú intézkedésnek.

5. A városi tér – és általában a fizikai és közösségi környezet – alakításának a bűnözésre gyakorolt hatásának legfontosabb kutatási irányai az informális kontrollal, a fizikai környezet által hordozott szimbolikus jelentéstartalommal, az antiszociális magatartások a térből való kizárásának következményeivel és a bűnelkövetési szituációk kialakulásának megelőzésével foglalkoznak. A bűnelkövetés és az **informális kontroll** összefüggései világítottak rá arra, hogy a városi tér alakításán keresztül változtatni lehet a közösség térben való jelenlétének jellemzőin és ezáltal fokozni vagy csökkenteni az informális kontroll mértékét. A bűnelkövetés és a **fizikai környezet által hordozott szimbolikus jelentéstartalmak** kapcsolatának kutatása hívta életre az építészeti bűnmegelőzést. Ez az irányzat arra koncentrál, hogy a jelentéstartalmak alakításán keresztül elrettentő és elterelő hatást gyakoroljanak a potenciális bűnelkövetőkre. A központi elem itt a territorialitás, amelynek a közösség tagjai felé közvetített üzenetként kell megjelennie az épített környezet jelentéstartalmaiban. A betört ablakok elmélete a bűnözés csökkentését és a bűncselekmények megelőzését a kisebb súlyú **antiszociális magatartásformák térből való kizárásán** keresztül próbálja elérni. A **szituációs bűnmegelőzés** a bűnelkövetési, illetve a deviánsnak minősített magatartásformák gyakorlására alkalmas szituációk kialakulását próbálja megelőzni a környezet elemeinek alakításán keresztül.

A **vizualitás és a láthatóság** központi eleme a környezeti kriminológiai elméletekből eredő szituációs bűnmegelőzésnek és a betört ablakokra épülő zéró tolerancia rendészetnek is, hiszen mindkét megoldás fontos részeit képezik a környezet által közvetített üzenetek.

6. Amint arra a IV. fejezetben rámutattam, a **szituációs és a betört ablakok elméletén** alapuló bűnmegelőzési megoldások figyelmen kívül hagyják a bűnözés strukturális, társadalmi, szociális és kulturális okait, ami azt a veszélyt hordozza magában, hogy az erre épülő kriminálpolitika és bűnmegelőzési stratégia is ezt a

gondolatmenetet követi majd. A betört ablakok elméletének ok-okozati összefüggése napjainkig sem nyert empirikus igazolást, a szituációs bűnmegelőzés megoldásai pedig ugyan rövid távon hatékonyak, de hosszú távon nem mutatnak eredményességet a bűnözési mutatók csökkentése terén.

7. A **technológiai fejlődés** ad lehetőséget a kamerák és az okos-technológiák alkalmazására a városok tervezése, fejlesztése és működtetése során. A közterületen elhelyezett térfigyelő kamerák bűnmegelőző hatását eddig nem sikerült meggyőzően bizonyítani. Ezen kívül mind a kamerák, mind az okos-technológiák a társadalom tagjainak olyan mértékű megfigyelésére és ellenőrzésére adnak lehetőséget, ami veszélyezteti a magánélethez való jogot és annak részjogosítványait. Mind e területen, mind a szituációs és építészeti bűnmegelőzés terén egyre nagyobb szerepet kap a **magánbiztonság**. Ez az egyének reszponzibilitációjával és azzal jár, hogy a biztonság ígretéből a marginalizált, legsérülékenyebb csoportok szorulnak ki.

V.2.4. Szociális problémákra adott kriminálpolitikai válaszok

1. A vizsgálatom során feltárt és az előbbieken vázolt összefüggés-rendszer értelmében a **látható szegénység** problematikájának kezelésére a szociálpolitikai válaszok helyett kriminálpolitikai válaszok születnek. A szociális eredetű gondok a kriminálpolitika körébe vonása nem csupán a probléma láthatóságára ad választ, hanem megerősíti a jelenségekkel kapcsolatos társadalmi előítéleteket is, hiszen a büntető – vagy szabálysértési jog – eszközeivel hagyományosan a társadalomra veszélyes vagy valamilyen tényleges kárt okozó magatartásformákat kezelik.

2. Egy adott társadalom vagy politikai irányzat szegénységgel és kirekesztettséggel kapcsolatos álláspontját szemléletesen mutatja, hogy a szociális eredetű gondokat **milyen arányban kívánja a szociálpolitika és a kriminálpolitika eszközeivel** megoldani. Amint azt a dolgozat III. fejezetében feltártam, a látható szegénységhez kapcsolódó egyes magatartásformák társadalomra veszélyesnek minősítése, egyértelmű döntés a kriminálpolitika eszközeinek bevetése mellett.

3. A **hajléktalanság punitív szegregációt** (Garland 2002:142) megvalósító kriminalizálása nem csupán a városi térből rekeszti ki a hajléktalan embereket, de lehetőséget teremt a társadalomból történő teljes kiemelésükre is a szabadságelvonó szankciókon keresztül. A hajléktalanság kriminalizálásával kapcsolatos vizsgálataim

alátámasztották, hogy az amúgy is kirekesztett csoportot ez még inkább a marginalizálja, hiszen a szabadságelvonó szankciókkal sújtottakhoz erős stigma kapcsolódik. Az egyén reszponzibilitációjának a társadalmi szolidaritást veszélyeztető szintjét éri el az olyan magatartások kriminalizálása, mint az életvitelszerű közterületen tartózkodás vagy a guberálás, hiszen ez az üzenetet hordozza magában, hogy az adott cselekmény elkövetése szándékos magatartás volt, amelyet megfelelő választással el lehetett volna kerülni.

4. A **prostitúcióval** kapcsolatos szakirodalomban a legmegosztóbb kérdés a szexuális szolgáltatások nyújtása **önkéntességének** lehetősége. A kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy a szabályozási kísérletek, és az azzal kapcsolatos társadalmi párbeszéd és a jelenség létezése önmagában is rávilágít arra a tényre, hogy még a legfejlettebb demokráciákban sem valósul meg teljesen a nemek egyenlősége. Ez helytálló akár a liberális feminista megközelítést követjük, amelyben a női prostitúció a nő kényszerpályája az egyenlőtlen esélyek miatt, akár a radikális feminista nézőpontot, amely szerint a jelenség és a nők tárgyiasítása a férfidominancia megőrzésének és a nők elnyomásának egyik eszköze.

Természetesen létezik olyan feminista álláspont is, amely szerint a prostitúción keresztül megvalósul a nők önrendelkezési joga és az államnak, illetve a társadalomnak tiszteletben kell tartania ezt a szabadságot. Emellett a nézőpont szerint nem helyes a nőkre szinte cselekvőképtelen és akaratszabadsággal nem rendelkező lényekként tekinteni, akik nem képesek felelősen dönteni a saját sorsukról. Vizsgálatom azonban rámutatott, hogy e körben mindenképpen figyelembe kell venni, hogy amíg a nemek egyenlősége nem valósul meg teljesen – mind a jogrendszer szintjén, mind pedig a mindennapokban és az elérhető lehetőségek szintjén – és az emberek fejlődésére és szocializációjára nem nyomja rá már születéstől kezdve a bélyegét a nemi szerepekkel kapcsolatos társadalmi elvárások sora, addig nem lehetünk biztosak benne, hogy a prostitúcióban való részvétel valóban szabad akaraton alapul.

A szexuális szolgáltatások nyújtását kriminalizáló szabályozási megoldások büntetik a kényszerhelyzetben levő embereket és a büntetéshez, illetve a prostituálti léthez kapcsolódó társadalmi stigma pedig tovább fokozza a marginalizált helyzetüket.

3. A **társadalmi fenntarthatóság** követelményének beépítése a városmegújító projektekbe segíthet abban, hogy valóban a szociális szempontokat vegye figyelembe,

a városfejlesztés kényszerű lakosságcsere elkerülésével menjen végbe, és az érintett városrészekben felhalmozódott marginalizáló hatások megszüntetésére törekedjenek. Dolgozatomban rámutattam, hogy vitás kérdés lehet, van-e az ilyen, stratégiai jellegű programokon keresztül az organikus város és közösségfejlődésbe történő beavatkozásnak létjogosultsága. A kérdésre a választ szintén a társadalmi fenntarthatóság koncepciója adja meg, amely szerint a fejlődésnek nem lehet az ára bizonyos régiók lemaradása és az ott élők marginalizációja és kirekesztődése. Ahol ez a helyzet már kialakult, ott a társadalmi szolidaritás és felelősség értelmében ezt meg kell szüntetni. Ezt azonban olyan módszerekkel kell tenni, amelyek nem pusztán a korábban koncentráltan jelen levő szegénység szétszóródását vagy áthelyeződését eredményezi és nem jár az érintett területek eredeti lakosságának sérelmével vagy további szegregálódásával. Emellett figyelembe kell venni, hogy tisztán organikus városfejlődés nem létezik, hiszen az országos és a helyi döntéshozó testületek prioritásai és érdekviszonyai minden esetben rányomják bélyegüket a városfejlődésre.

V.3. Összegzés

1. A dolgozatban fókuszában álló jelenségek – a hajléktalanság kriminalizálása, az utcai prostitúcióra vonatkozó szabályozás megalkotása és a slumosodó városi területek érintő, állami/önkormányzati eszközökkel támogatott városrehabilitáció – vizsgálata alátámasztotta, hogy ezek a városi tér megszerzésére és megtartására vonatkozó küzdelem eszközei is lehetnek. A küzdelem kereteit a politikai és gazdasági hatalommal, társadalmi tőkével és egyéb privilégiumokkal rendelkezők alakítják ki saját érdekviszonyaiknak és értékrendszerüknek megfelelően.
2. Az elemzéseim során feltárt összefüggésrendszerből az következik, hogy a jogrendszer a társadalomban létező **hatalmi és privilégium-struktúrák megőrzését** több módon is szolgálhatja. Ez megvalósulhat egyfelől a büntetendő magatartások körének kialakításával, amennyiben erre a hatalommal rendelkezők érdek- és értékviszonyai mentén kerül sor. Másrészt történhet a már létező jogszabályok alkalmazási módjain keresztül. Például a guberálás jogellenessé nyilvánítása esetén sokkal kisebb a rendőri intézkedés esélye egy középosztálybelinek látszó ember esetében a tényállás megvalósítása esetén.

3. Vizsgálataim eredményeképpen láthatóvá vált, hogy a **lét alatti osztályok kontrollja** egyfelől a tér megszerzésének eszköze, másfelől elsődleges cél is, hiszen ez segít megőrizni a társadalom már létező hatalmi struktúráit. A látható szegénység láthatatlanná tételére való törekvés sem térben, sem időben nem egyedülálló jelenség, hiszen a történelem folyamán és még napjaink legfejlettebb demokráciáiban is találhatunk erre példát mind a neokonzervatív, mind a neoliberális megközelítésmódban. A kutatásom arra is rámutatott, hogy a **kriminalizálás** mind a többségi társadalom számára láthatatlanná tételnek, mind a kontrollnak hatékony eszköze és amennyiben a társadalmi értékrendszernek nem része az inkluzivitás, a sérülékeny csoportok, illetve személyek támogatása és a szolidaritás, akkor a kriminálpolitika eszköztárába tartozó megoldásokra irányuló javaslatok politikai és társadalmi támogatással, de legalábbis közönnyel fognak találkozni. Ez pedig az ilyen módszerek további elterjedését eredményezi majd.

4. A kirekesztettség, a marginalizáció, a koncentrált szegénység megjelenése nem fogható fel szabad választás, az egyénben rejlő hajlam esetleg jellemhiba, illetve az individuális életvezetésből vagy életstílusból eredő sikertelenség következményének. A társadalmi egyenlőtlenségek teremtette környezetben a **lehetőségek** a társadalom peremére sodródottak számára korlátozottak és ezt a berendezkedés és a szakpolitikák diszfunkciói okozzák. Dolgozatomban amellet érvelek, hogy a megfelelő válasz a fenti jelenségekre nem a kriminálpolitikában rejlik, hanem a társadalmi fenntarthatóság követelményeinek érvényesítésében.

5. **Hosszú távon** a megoldást a privilégiumok adta előnyökre épülő érdekérvényesítés és társadalmi érvényesülés intézményesített struktúráinak fokozatos lebontása, középtávon a szociál-, oktatás, egészségügyi-, foglalkoztatáspolitikai megoldásai, rövid távon pedig a szociális háló bővítése és az egyénekre koncentrált segítségnyújtás és támogatás formái jelenthetik.

VI. IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek, tanulmányok

- Aliverti, A. (2012) Making people criminal: The role of criminal law in immigration enforcement, in: *Theoretical Criminology* 16(4), 417-434
- Ambrózy Gy. (1906) *Tanulmány a II. Szolgálati Utasítás 117.§-áról*, Budapest: Franklin Társulat Nyomdája
- Amster, R. (2008) *Lost in Space: The Criminalization, Globalization and Urban Ecology of Homelessness*, New York: LFB Scholarly Publishing
- Angel, S. (1968) *Discouraging Crime Through City Planning*, Working Paper No. 75. Berkeley, CA: University of California
- Armstrong, L. (2016) „Who’s the slut, Who’s the whore?”: Street harassment in the workplace among female sex workers in New Zealand, in: *Feminist Criminology* 11(3), 285-303
- Atkinson, R. (2000) Measuring Gentrification and Displacement in Greater London, in: *Urban Studies* 37(1), 149-165
- Baji, P. (2017) Okos városok és alrendszereik – Kihívások a jövő városkutatói számára?, in: *Tér és Társadalom* 31(1), 89-105
- Balla K. (1841) *Vélemény a büntetésmód javítása iránt*, Pest: Trattner-Károlyi
- Baráth, G., Szépvölgyi, Á. (2006) A városrehabilitáció fejlesztéspolitikai háttere, in: *Tér és Társadalom* 20(1), 21-36
- Bárd, P., Borbíró, A. (2010) Kameraláz, in: *Fundamentum* 3, 137-150
- Bárd, P., Borbíró, A. (2010) Kontrollálatlan kontrolltársadalom, in: *Kriminológiai Tanulmányok* 47, 87-112
- Barker, A., Crawford, A. (2013) “Policing urban insecurities in British cities”, in *Policing Cities* (szerk.: Lippert, R.K. és Walby, K.), New York: Routledge, 11-18
- Barton, M. (2016) An exploration of the importance of the strategy used to identify gentrification, in: *Urban Studies* 53(1), 92-111
- Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press
- Bauman, Z. (2004) *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts*, Cambridge: Polity Press

- Bauman, Z., Lyon, D. (2013) *Liquid Surveillance*, Cambridge: Polity Press
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage
- Becker, H.S. (1963) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, Toronto: Collier-McMillan
- Beckett, K., Murakawa N. (2012) Mapping the shadow carceral state: Toward an institutionally capacious approach to punishment, in *Theoretical Criminology* 16(2), 221-244 (originally published online 22 April 2012)
- Beckett, K., Sasson, T. (2000) The War on Crime as Hegemonic Strategy, in: *Of Crime and Criminality: The Use of Theory in Everyday Life* (szerk.: Simpson, S.S.), Thousand Oaks: Pine Forge Press, 61-84
- Beckett, K., Western B. (2001) Governing Social Marginality: Welfare, Incarceration, and the Transformation of State Policy, in *Punishment and Society*, 3(1), 43-59
- Beckett, K., Evans, H. (2015) Crimmigration at the Local Level: Criminal Justice Processes in the Shadow of Deportation, in: *Law and Society Review* 49(1), 241-277
- Benson, C., Matthews, R. (1995) Street Prostitution: Ten Facts in Search of a Policy, in: *International Journal of the Sociology of Law* 1995(23), 395-415
- Bentham, J. (1781) *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, internetes link: <https://www.utilitarianism.com/jeremy-bentham/#two>
- Blau, P.M. (1997) On Limitations of Rational Choice Theory for Sociology, in: *The American Sociologist* 28(2), 16-21
- Boehm, G., Mitchell, W.J.T. (2009) Pictorial vs. Iconic Turn: Two Letters, in: *Culture, Theory and Critique* 50(2-3), 103-121
- Boone, M., van de Bunt, H. (2016) Dynamics between denial and moral panic: The identification of convicted sex offenders in the community, in: *Probation Journal* 63(1), 23-40
- Borbíró, A. (2010) Kockázatmenedzselés és bűnözéskontroll, in: *Jogi Tanulmányok* (szerk.: Nagy Marianna), Budapest, internetes link: https://www.ajk.elte.hu/file/doktkonf2010_01.pdf

- Borbíró, A. (2011) Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a későmodernitásban, PhD disszertáció tézisek, internetes link: https://www.ajk.elte.hu/file/AJKDI_BorbiroAndrea_tez.pdf
- Borbíró, A. (2014) A bűnözéskontroll piaca, in: *A büntetőhatalom korlátainak megtartása: A büntetés, mint végső eszköz* (szerk.: Borbíró, A., Inzelt, É., Kerecsi, K., Lévy, M., Podoletz, L.), Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 53-68
- Borbíró, A. (2014) Amikor a kriminálpolitika a probléma – A hajléktalanság kriminalizációja és az exkluzivitás veszélyei, in *Fundamentum* 18(3), 41-45
- Bottoms, A. (2007) Place, Space, Crime and Disorder, in: *The Oxford Handbook of Criminology* (szerk.: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R.), Oxford: Oxford University Press, 528-574
- Braga, A.A., Welsh, B.C., Schnell, C. (2015) Can Policing Disorder Reduce Crime? A Systematic Review and Meta-analysis, in: *Journal of Research in Crime and Delinquency* 52(4), 567-588
- Brantingham, P., Brantingham, P. (2008) Crime pattern theory, in: *Environmental Criminology and Crime Analysis* (szerk.: Wortley, R., Mazerolle, L.), Devon: Willan Publishing, 78-93
- Breitner, P. (2013) A hajléktalanság lakástörténeti előzményei, in: *Változó és változatlan arcú hajléktalanság*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 87-99
- Breitner, P. (2016) Lakáshasználat a hajléktalanságban – Jelentés a szociálpolitika senkiföldjéről, in: *Dialógusok a hajléktalanságról* (szerk.: Győri, P., Vida, J.), Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 83-102
- Breitner, P., Gurály, Z., Győri, P. (2002) Kérdések és válaszok a hajléktalanságról, Budapest: Menhely Alapítvány, internetes link: <http://www.menhely.hu/downloads/tankonyv/tankonyv.pdf>
- Brents, B. G., Hausbeck, K. (2005) Violence and Legalized Brothel Prostitution in Nevada: Examining Safety, Risk and Prostitution Policy, in: *Journal of Interpersonal Violence*, 2005(20), 270-295
- Brown, B., Perkins, D.D., Brown, G. (2003) Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis, in: *Journal of Environmental Psychology* 23, 259-271

- Brown, K., Ecclestone, K., Emmel, N. (2017) The Many Faces of Vulnerability, in: *Social Policy and Society* 16:3, 497-510
- Brown, W. (2006) American Nightmare: Neoliberalism, Neoconservatism and De-Democratisation, in: *Political Theory* 34:6, 690-714
- Bucher, J., Manasse, M., Milton, J. (2015) Soliciting strain: examining both sides of street prostitution through General Strain Theory, in: *Journal of Crime and Justice* 38(4), 435-453
- Bukowski, A., Füzér K. (2007) Problems and barriers in urban rehabilitation policy co-ordination across cities and regions of Europe, in: *Urban rehabilitation in segregated districts of Central and Eastern European cities: Studying social exclusion and developing urban policy* (szerk.: Bukowski, A., Füzér K., Jablonska, B., Smagacz, M.), Krakko: Wydawnictwo Rabid, 11-26
- Burton, C.G., Rufat, S., Tate, E. (2018) Social vulnerability: Conceptual Foundations and Geospatial Modeling, in: *Vulnerability and Resilience to Natural Hazards* (szerk.: Fuchs, S., Thaler, T.), Cambridge University Press, 53-81
- Caballero-Anthony, M. (2015) Community security: human security at 21, in: *Contemporary Politics* 21:1, 53-69
- Carmon, N. (1999) Three generations of urban renewal policies: analysis and policy implications, in: *Geoforum* 30, 145-158
- Carone, P., Borriello, F., Panaro, S. (2013) The Role of Social Networks for New Strategies of Urban Regeneration, in: *Computational Science and its Applications – ICCSA 2013*. ICSSA 2013. Lecture Notes in Computer Science kötettség:7974, Berlin, Heidelberg: Springer, 515-527
- Chang, H.-H., Weng, Y. (2015) Working in the Dark: A Look at the Violence Risk of the Street Prostitution Service, in: *Journal of Social Service Research* 41(4), 545-555
- Choi, N. (2016) Metro Manila through the gentrification lens: Disparities in urban planning and displacement risks, in: *Urban Studies* 53(3), 577-592
- Christie, N. (2000) *Crime Control as an Industry – Towards GULAGs, Western Style*, Suffolk: Routledge
- Cimino, A. N. (2012) A Predictive Theory of Intentions to Exit Street-Level Prostitution, in: *Violence Against Women* 18(10), 1235-1252

- Clarke, R. V. (1983) Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope, in: *Crime and Justice* 1983(4), 225-256
- Clarke, R. V. (1997) *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, Albany, NY: Harrow and Heston
- Clarke, R. V. (2008) Situational Crime Prevention, in: *Environmental Criminology and Crime Analysis* (szerk.: Wortley, R., Mazerolle, L.), Devon: Willan Publishing, 178-194
- Cobbina, J. E., Oselin, S. S. (2011) It's Not Only for the Money: An Analysis of Adolescent versus Adult Entry to Street Prostitution, in: *Sociological Inquiry* 81(3), 310-332
- Cohen, A. K., Short, J.F. (1961) Juvenile Delinquency, in: *Contemporary Social Problems* (szerk.: Merton, R.K., Nisbet, R.A.), New York: Harcourt, Brace and World, Inc., 87-126
- Cohen, L. E., Felson, M. (1979) Social Change and Crime Trends: A Routine-Activity Approach, in: *American Sociology Review* 44/August, 588-608
- Cohen, S. (1973) *Folk Devils and Moral Panics*, St. Albans: Paladin
- Cohen, S. (1985) *Visions of Social Control*, Cambridge: Polity Press
- Cohen, S. (2011) *Folk Devils and Moral Panics*, New York: Routledge
- Corbin, A. (1990) *Women for hire: Prostitution and sexuality in France after 1850*, Harvard University Press, Cambridge
- Cornish, D.B., Clarke, R.V. (1986) Introduction, in: *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending* (szerk.: Cornish, D. B., Clarke, R.V.), Springer-Verlag, 1-16
- Cornish, D.B., Clarke, R.V. (2003) Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention, in: *Crime Prevention Studies* 2003/16, 41-96
- Cornish, D.B., Clarke, R.V. (2008) The rational choice perspective, in: *Environmental Criminology and Crime Analysis* (szerk.: Wortley, R. and Mazerolle, L.), Devon: Willan Publishing, 21-47

- Cozens, M.P. (2002) Viewpoint: Sustainable Urban Development and Crime Prevention Through Environmental Design for the British City. Towards an Effective Urban Environmentalism for the 21st Century, in: *Cities* 19(2), 129-137
- Crawford, A. (2006) Networked governance and the post-regulatory space: Steering, rowing and anchoring the provision of policing and security, in *Theoretical Criminology*, 10(4), 449-479
- Crawford, A. (2008) Dispersal Powers and the Symbolic Role of Anti-Social Behaviour Legislation, in *The Modern Law Review*, 71(5), 753-784
- Crawford, A. (2009) Governing through Anti-social Behaviour: Regulatory Challenges to Criminal Justice, in *British Journal of Criminology*, 2009(49), 810-831
- Crawford, A. (2011) From the Shopping Mall to the Street Corner: Dynamics of Exclusion in the Governance of Public Space, in: *International and Comparative Criminal Justice and Urban Governance*, New York: Cambridge University Press, 483-518
- Crawford, A., Flint, J. (2009) Urban safety, anti-social behaviour and the night-time economy, in: *Criminology and Criminal Justice*, 2009/9, 403-413
- Critcher, C. (2008) Moral Panic Analysis: Past, Present and Future, in: *Sociological Compass* 2(4), 1127-1144
- Csanádi, G., Csizmady, A., Kőszeghy, L., Tomay, K. (2006) Belső-Erzsébetvárosi rehabilitáció, in: *Tér és Társadalom* 20(1), 73-92
- Daalder, A.L. (2007) *Prostitution in the Netherlands since the lifting of the brothel ban*; Ministry of Justice of the Netherlands Research and Documentation Centre, 2007, The Hague: Boom Juridische uitgevers, WODC, 12-30
- Daskal, J.C. (2014) Pre-Crime Restraints: The Explosion of Targeted, Non-Custodial Prevention, in: *Cornell Law Review* 99(2), 327-386
- Davidson, M., Lees, L. (2005) New-build 'gentrification' and London's riverside renaissance, in: *Environment and Planning* 37, 1165-1190
- De Haan, W., Vos, J. (2003) A crying shame: The over-rationalized conception of man in the rational choice perspective, in: *Theoretical Criminology* 7(1), 29-54
- de Lint, W. (2006) Governmentality, Critical Criminology and the Absent Norm, in: *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 48(5), 721-734

- de Lint, W., Chazal, N. (2013) Resilience and Criminal Justice: Unsafe at Low Altitude, in: *Critical Criminology* 2013/21, 157-176
- den Boer, M., de Wilde, J. (2008) Top-Down and Bottom-up Approaches to Human Security, in: *The Viability of Human Security* (szerk.: den Boer, M., de Wilde, J.), Amsterdam: Amsterdam University Press, 9-18
- de Oliver, M. (2016) Gentrification as the appropriation of therapeutic ‘diversity’: A model and case study of the multicultural amenity of contemporary urban renewal, in: *Urban Studies* 53(6), 1299-1316
- de Wilde, J. (2008) Speaking or Doing Human Security?, in: *The Viability of Human Security* (szerk.: den Boer, M., de Wilde, J.), Amsterdam: Amsterdam University Press, 225-254
- DeKeseredy, W. (2011) *Contemporary Critical Criminology*, New York: Routledge
- DeKeseredy, W.S., Schwartz, M.D. (2012) Left Realism, in: *The Routledge Handbook of Critical Criminology* (szerk.: DeKeseredy, W.S., Dragiewicz, M.), Oxon: Routledge, 105-116
- DeVerteuil, G., May J. and von Mahs J. (2009) Complexity not collapse: recasting the geographies of homelessness in a ‘punitive’ age, in *Progress in Human Geography*, 33(5), 646–666
- Ding, L., Hwang, J., Divringi, E. (2016) Gentrification and residential mobility in Philadelphia, in: *Regional Science and Urban Economics* 61, 38-51
- Donovan, B., Harcourt, C., Egger, S., Watchirs Smith, L., Schneider, K., Kaldor, J.M., Chen, M.Y., Fairley, C.K., Tabrizi, S. (2012) *The Sex Industry in New South Wales: A Report to the NSW Ministry of Health*, Sydney: Kirby Institute, University of New South Wales
- Eckberg, G. (2004) The Swedish Law that Prohibits the Purchase of Sexual Services: Best Practices for Prevention of Prostitution and Trafficking in Human Beings; in: *Violence Against Woman*, 2004/10, 1187-1218
- Egger, S., Harcourt, C. (1991) *Prostitution in NSW: The impact of deregulation*, in: *Women and the Law*, internetes link: <https://aic.gov.au/sites/default/files/publications/proceedings/downloads/16-egger.pdf>

- Ellen, I.G., O'Reagan, K.M. (2011) How low income neighborhoods change: Entry, exit and enhancement, in: *Regional Science and Urban Economics* 41(2), 89-97
- Ellison, G., Weitzer, R. (2016) The Dynamics of Male and Female Prostitution in Manchester, England, in: *Men and Masculinities*, 1-23
- Fadgyas-Freyler, P. (2017) A hajléktalan emberek általános jellemzői és egészségügyi állapotuk egy adminisztratív adatbázis alapján, in: *Esély* 2017/3, 102-122
- Fairclough, N. (2013) *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, New York: Routledge
- Fairclough, N. (2015) *Language and Power*, New York: Routledge, Third Edition
- Farley, M., Lynne, J., Cotton, A. J. (2005) Prostitution in Vancouver: Violence and Colonization of First Nation Women, in: *Transcultural Psychiatry* 42(2), 242-271
- Farrington, D.P., Gill, M., Waples, S.J., Argomaniz J. (2007) The effects of closed-circuit television on crime: Meta-analysis of an English national quasi-experimental multi-site evaluation, in: *Journal of Experimental Criminology* 2007/3, 21-38
- Fayer L. (szerk.) (1896) *Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, link: http://dtl1.ogyk.hu/R/FRHLD776XBJ8X39S7BP5CTYBX3JICM5B6P9FTAPNK_G7CYFF3EK-04496?func=results-jump-full&set_entry=000001&set_number=429304&base=GEN01
- Fayer L. (1905) *A magyar büntetőjog kézikönyve*, Budapest: Franklin Társulat
- Fehér, B. (2012) A narratív segítség lehetőségei a hajléktalan emberek traumás élményeinek feldolgozásában, in: *A megértés útjai – Hajléktalan sorsok, traumák és a segítő kapcsolat*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 5-96
- Fehér L. (1997) *Bűnözés és prostitúció*, internetes link: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/Feherlenke-97.html>
- Fehér, L. (2009a) *Nemzetközi emberkereskedelem 2004-2008*, Szakmai zárójelentés OTKA 46973, internetes link: http://real.mtak.hu/2172/1/46973_ZJ1.pdf
- Fehér, L. (2009b) Prostitúció és emberkereskedelem, in: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* (szerk.: Nagy, I., Pongrácz, T.), Budapest: TÁRKI - Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 211-229

- Felson, M., Clarke, R. V. (1991) *Opportunity Makes the Thief: Practical theory for crime prevention*, Police Research Series Paper 98, London:Home Office
- Felson, M., Cohen, L.E. (1980) Human Ecology and Crime: A Routine.Activity Approach, in: *Human Ecology* 8(4), 389-406
- Ferge, Zs. (1999) Szegénység és bűnözés, azaz: van-e dezintegrációs és decivilizációs veszély, in: *Belügyi Szemle* 37(2), 3-27
- Ferrell, J. (2001) *Tearing Down the Streets: Adventures in Urban Anarchy*. New York: Palgrave
- Ferrell, J. (2013) Cultural Criminology and the Politics of Meaning, in: *Critical Criminology* 2013/21, 257-271
- Ferrell, J., Hayward, K., Young, J. (2008) *Cultural Criminology*, London: Sage
- Finszter, G. (2009) Közbiztonság és jogállam, in: *Jog, állam, politika* 1(3), 173-196, internetes link: <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2009/3/Finszter.pdf>
- Finszter, G. (2010) Erőszakszervezet vagy biztonságot szolgáltató hatóság: Tanulmány a rendőrségről, in: *Kriminológiai Tanulmányok* 47, 177-201
- Firmino, R., Duarte, F. (2016) Private video monitoring of public spaces: The construction of new invisible territories, in: *Urban Studies* 53(4), 741-754
- Fleck, Z. (2014) Civilizációs válság és büntető populizmus, in: *A büntetőhatalom korlátainak megtartása: A büntetés, mint végső eszköz* (szerk.: Borbíró, A., Inzelt, É., Kerezsi, K., Lévy, M., Podoletz, L.), Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 149-161
- Földi, Zs. (2009) A társadalmi részvétel szerepe a városfejlesztés gyakorlatában – Európai és hazai tapasztalatok, in: *Tér és Társadalom* 2009/3, 27-43
- Forrai, J. (2007) Prostitúció és szociális munka, in: *Civil Szemle* 2007/2, 65-87
- Foucault, M. (1972) The Discourse of Language, in: *The Archeology of Knowledge and The Discourse on Language*, Tavistock Publications Limited, 215-238
- Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, London: Penguin Books
- Foucault, M. (1995) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York: Vintake Books

- Foucault, M. (2000a) Space, Knowledge and Power, in: *Michel Foucault: Power* (szerk.: Faubion, J.D.), New York: The New Press, 349-364
- Foucault, M. (2000b) The Risks of Security, in: *Michel Foucault: Power* (szerk.: Faubion, J.D.), New York: The New Press, 365-381
- Foucault, M. (2000c) The Subject and Power, in: *Michel Foucault: Power* (szerk.: Faubion, J.D.), New York: The New Press, 326-348
- Frances, R., Gray, A. (2007) 'Unsatisfactory, Discriminatory, Unjust and inviting Corruption' Feminists and the Decriminalisation of Street Prostitution in New South Wales, *Australian Feminist Studies* 22(53), 307-324
- Freeman, L., Braconi, F. (2004) Gentrification and Displacement New York City in the 1990s, in: *Journal of the American Planning Association* 70(1), 39-52
- Friedrichs, D.O., Rothe, D.L., (2012) Crimes of the powerful: White-collar crime and beyond, in: *The Routledge Handbook of Critical Criminology* (szerk.: DeKeseredy, W.S., Dragiewicz, M.), Oxon: Routledge, 240-251
- Froestad, J., Shearing, C., Van der Merwe, M. (2015) Criminology: Re-Imagining Security and Risk, in: *Security: Dialogue across Disciplines* (szerk.: Bourbeau, P.), Cambridge: Cambridge University Press, internetes link: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=952112098007006069102067031018102024031086037020053013069083082065096027112125097087055031099031027019034093126093115095005002033047002081054086085101112117110029039076022117008090125085105003008080089027072115028113100085109120123079071075009085116&EXT=pdf>
- Furedi, F. (2002) *Culture of Fear*, London: Continuum
- Futó, P. (2003) *A szociális városrehabilitáció esélyei Középső-Józsefváros és Külső-Erzsébetváros szlömösödő negyedeiben*, internetes link: www.magdolnanegyed.info.hu/179_slum.pdf
- Garland, D. (2002) *The Culture of Control*, Chicago: Chicago University Press
- Ginsburg, N. (1999) Putting the social into urban regeneration policy, in: *Local Economy* 14(1), 55-71
- Goffmann, E. (1968) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Englewood Cliffs, NJ: Pelican Books

- Gönczöl K. (1991) *Bűnös szegények*, Budapest:Feketén Fehéren Kiadó
- Gönczöl K. (2002) A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika, in: *Jogtudományi Közlöny*, 57(5), 197-204
- Gönczöl, K. (2013) A büntető populizmus és a társadalmi kirekesztettség, in: *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* 50, 155-166
- Gönczöl, K. (2015) A büntető populizmus térnyerése Magyarországon, in: *Gályapadból laboratóriumot: Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére* (szerk.: Hack, P., Király, E., Korinek, L., Patyi, A.), Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 331-342
- Goode, E. (2012) *The Moral Panic: Dead or Alive?*, paper delivered at the seminar „Revisiting Moral Panics: Moral Panics and the Family”, University of Edinburgh, 23 November 2012, internetes link: <https://moralpanicseminars.files.wordpress.com/2013/02/erich-goode.pdf>
- Goode, E., Ben-Yehuda, N. (1994) Moral Panics: Culture, Politics and Social Construction, in: *Annual Review of Sociology* 1994/20, 149-171
- Goode, E., Ben-Yehuda, N. (2009) Three Theories of the Moral Panic, in: *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Second Edition, Oxford, UK: Wiley-Blackwell, 51-72
- Gowan, T. (2002) The Nexus: Homelessness and Incarceration in Two American Cities, in *Ethnography*, 3(4), 500–534
- Graham, S. (2010) *Cities Under Siege: The New Military Urbanism*, New York: Verso
- Grau, O., Veigl, T. (2011) Introduction, in: *Imagery in the 21st century* (szerk.: Grau, O., Veigl, T.), Cambridge, Mass: MIT Press, 1-17
- Green, D.A. (2015) Feeding Wolves: Punitiveness and culture, in: *Punishment* (szerk.: Jones, R., Sparks, R.) (eredeti kiadás in: *European Journal of Criminology* 2009/6, 517-536), 46-64
- Guerreri, V., Hartley, D., Hurst, E. (2013) Endogenous gentrification and housing price dynamics, in: *Journal of Public Economics* 100, 45-60
- Guerry, A.M. (1833) *Essai sur la Statistique Morale*, Paris

- Gurály, Z., Varga, D. (2013) A hajléktalanság főbb jellemzői a vidéki Magyarország településein, in: *Változó és változatlan arcú hajléktalanság*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 53-86
- Gyarmati, Gy., Püski, L., Barta, R. (1996), Magyarország a XX. században: Szociálpolitika (szerk.: Kollega Tarsoly, I., Bekény, I., Dányi, D.), Szekszárd: Babits Kiadó, internetes link: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/228.html#230>
- Gyollai, D. - Amatrudo, A. (2018) *Controlling irregular migration: International human rights standards and the Hungarian legal framework*, in: *European Journal of Criminology*, First Published May 11, 2018
- Győri, P. (1990) Gyorsjelentés a hajléktalanságról, in: *Társadalmi Riport* (szerk.: Kolosi, T., Andorka, R., Vukovich, Gy.), Budapest: TÁRKI, 430-446
- Győri, P. (2013a) Töréspontok, in: *Változó és változatlan arcú hajléktalanság*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 5-9
- Győri, P. (2013b) A Budapesten élő hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői, in: *Változó és változatlan arcú hajléktalanság*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 10-52
- Győri, P. (2013c) Amit tudunk – 10 év, in: *Változó és változatlan arcú hajléktalanság*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 118-142
- Győri, P. (2013d) „Cigány” és „nem-cigány” hajléktalanok, in: *Változó és változatlan arcú hajléktalanság*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 100-117
- Győri, P., Gurály, Z. (2013) A titkos lista, in: *Változó és változatlan arcú hajléktalanság*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 189-201
- Győri, P. (2016a) A közvélemény és a hajléktalan emberek a „hajléktalanok”-ról, in: *Dialógusok a hajléktalanságról* (szerk.: Győri, P., Vida, J.), Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 7-20
- Győri, P. (2016b) Töprengések Breitner Péter írása kapcsán, in: *Dialógusok a hajléktalanságról* (szerk.: Győri, P., Vida, J.), Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 103-112
- Győri, P. (2016c) „Elmúlt négy év...” – A hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői, 2011-2014, in: *Dialógusok a hajléktalanságról* (szerk.: Győri, P., Vida, J.), Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 119-146

- Győri, P. (2017) Hajléktalanság – romák – gyermekszegénység, in: *Esély* 2017:4, 17-44
- Ha, T., Oh, G-S., Park, H-H. (2015) Comparative analysis of Defensible Space in CPTED housing and non-CPTED housing, in: *International Journal of Law, Crime and Justice* 43, 496-511
- Hackworth, J. (2002) Postrecession gentrification in the city, in: *Urban Affairs Review* 37(6), 815-843
- Hackworth, J., Smith, N. (2001) The changing state of gentrification, in: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 92(4), 464-477
- Hamnett, C. (2003) Gentrification and the Middle-class Remaking of Inner London, 1961–2001, in: *Urban Studies* (40)12, 2401-2426
- Heath, S.C., Rabinovich, A., Barreto, M. (2017) Putting identity into the community: Exploring the social dynamics of urban regeneration, in: *European Journal of Social Psychology* 47(7), 855-866
- Helms, A. C. (2003) Understanding gentrification: an empirical analysis of the determinants of urban housing renovation, in: *Journal of Urban Economics* 54, 474-498
- Herbert, S. (2001) Policing the Contemporary City: Fixing Broken Windows or Shoring Up Neo-Liberalism, in: *Theoretical Criminology* 5(4), 445-466
- Herbert, S. (2006) Tangled up in Blue: Conflicting Paths to Police Legitimacy, in: *Theoretical Criminology*, 2006/10, 481-504
- Herbert, S. (2008) Contemporary geographies of exclusion I: traversing Skid Road, in: *Progress in Human Geography* 32(5), 659-666
- Hier, S.P., Lett, D., Walby, K., Smith, A. (2011) Beyond folk devil resistance: Linking moral panic and moral regulation, in: *Criminology and Criminal Justice* 11(3), 259-276
- Hodgetts, D., Stolte, O., Radley, A., Leggatt-Cook, C., Groot, S., and Chamberlain, K. (2011) 'Near and Far': Social Distancing in Domiciled Characterisations of Homeless People, in *Urban Studies* 48(8), 1739-1753 (originally published online 17 November 2010)

- Hodgson, G. M. (2012) On the Limits of Rational Choice Theory, in: *Economic Thought* 1, 94-108
- Hogeveen, B., Woolford, A. (2006) Critical Criminology and Possibility in the Neo-liberal Ethos, in: *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice* 48(5), 681-701
- Holmes, Lucy (2005) A Tale of Three Cities: Regulating Street Prostitution in Scotland, in: *Scottish Affairs* 52, 71-88
- Hoogensen Gjør, G. (2012) Security by any other name: negative security, positive security, and a multi-actor security approach, in: *Review of International Studies* 38:4, 835-859
- Hubbard, P. (1997) Red-light districts and Toleration Zones: geographies of female street prostitution in England and Wales, in: *Area* 29(2), 129-140
- Hubbard, P., Sanders, T. (2003) Making Space for Sex Work: Female Street Prostitution and the Production of Urban Space; in: *International Journal of Urban and Regional Research* 27, 75-89
- Hudson, B. (1993) *Penal Policy and Social Justice*, London: Macmillan
- Hudson, B. (2003) *Justice in the Risk Society: Challenging and Re-affirming Justice in Late Modernity*, London: Sage Publications
- Hubbard, P., Whowell, M. (2008) Rivisiting the red-light district: Still neglected, immoral and marginal?, in: *Geoforum* 39, 1743-1755
- Ibraimovic, T., Masiero, L. (2014) Do Birds of a Feather Flock Together? The Impact of Ethnic Segregation Preferences on Neighbourhood Choice, in: *Urban Studies* 51(4), 693-711
- Innes, M. (2003) *Understanding social control: Deviance, crime and Social order*, Berkshire: Open University Press
- Innes, M. (2004) Signal crimes and signal disorders: notes on deviance as communicative action, in: *The British Journal of Sociology* 55(3), 335-355
- Inzelt, É., Kerezsi, K., Lévy, M. (2014) *Korrupció bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatás tükrében*, Budapest: ELTE ÁJK, internetes link: <https://www.ajk.elte.hu/media/39/1e/d6420ce846d0a6b5a8541f7a319c16208f834ee00073679fe8f2a0433ed7/Inzelt-%C3%89va-Kerezsi-KI%C3%A1ra->

[L%C3%A9vay-Mikl%C3%B3s-Korrupci%C3%B3s-b%C5%B1ncselekm%C3%A9nyek-a-b%C3%BCntet%C5%91-igazs%C3%A1gszolg%C3%A1ltat%C3%A1s-t%C3%BCkr%C3%A9ben.pdf](#)

- Irk, F. (2010) A kriminálszociológia alternatívái a rizikótársadalomban, in: *Kriminológiai Tanulmányok* 47, 36-60
- Irk, F. (2012) *Kétkedő kriminológia: A rizikótársadalom kriminálszociológiája*, Miskolc: Bíbor Kiadó
- Jacobs, J. (1990) *The Death and Life of the Great American City*, Vintage Books Edition
- Jeffery, R.C. (1971) *Crime Prevention Through Environmental Design*, London: Sage
- Johansen, R., Neal, Z., Gasteyer, S. (2015) The view from a broken window: How residents make sense of neighbourhood disorder in Flint, in: *Urban Studies* 52(16), 3054-3069
- Johnsen, S. and Fitzpatrick, S. (2010) Revanchist Sanitisation or Coercive Care? The Use of Enforcement to Combat Begging, Street Drinking and Rough Sleeping in England, in *Urban Studies*, 47(8), 1703-1723
- Johnson, E. H. (1993) Japan Reacts Against Street Prostitution: The Anti-Prostitution Law and Women's Guidance Homes, in: *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 17(1-2), 29-41
- Johnson, S.D., Summers, L. (2015) Testing Ecological Theories of Offender Spatial Decision Making Using a Discrete Choice Model, in: *Crime and Delinquency* 61(3), 454-480
- Juhász, G. (2014) A hajléktalanok mint alkotmányos tényezők, in *Fundamentum* 18 (3), 46-51
- Juhász, J., Csikvári, J. (2010) *Középpontban a prostituáltak alapvető jogai – háttérkutatás az oktatási program és a jogsegélyszolgálat előkészítéséhez*, Pantha Rei Társadalomkutató Bt., internetes link: <http://www.pantarhei.org.hu/res/Jelentes05-26.pdf>
- Kantola, J., Squires, J. (2004) Discourses Surrounding Prostitution Policies in the UK, in: *European Journal of Women's Studies* Vol. 11(1), 77-101

- Karstedt, S. (2002) Durkheim, Tarde and beyond, in: *Criminology and Criminal Justice* 2(2), 111-123
- Kauzlarich, D. (2013) Editor's Introduction to the Special Issue: „Crucial Critical Criminology”, in: *Critical Criminology* 2013(21), 255-256
- Kaye, K. (2007) Sex and the Unspoken in Male Street Prostitution, in: *Journal of Homosexuality* 53(1-2), 37-73
- Kelly, L., Coy, M., Davenport, R. (2009) *Shifting Sands: A Comparison of Prostitution Regimes Across Nine Countries*; Child & Woman Abuse Studies Unit (London Metropolitan University), 2009
- Kennedy, M.A., Klein, C., Bristowe, J.T.K., Cooper, B.S., Yuille, J.C. (2007) Routes of Recruitment, in: *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma* 15(2), 1-19
- Kerecsi, K. (2005) A bűnmegelőzés és a biztonságérzet területi összetevői, in: *Kriminológiai Tanulmányok* 42, 11-40
- Kerecsi, K. (2006) *Kontroll vagy támogatás: Az alternatív szankciók dilemmája*, Budapest: Complex Kiadói Kft
- Kerecsi, K. (2012) 'Grandpa's Fashion in the New Year – Innovative Theoretical Thoughts vs. Simplistic Crime Prevention Practices in Hungary, in: *Social Crime Prevention in Late Modern Europe: A Comparative Perspective* (szerk.: Hebberecht, P., Baillergeau, E.), Brussels: VUBPRESS (Brussels University Press), 181-208
- Kesler, K. (2002) Is a Feminist Stance in Support of Prostitution Possible? An Exploration of Current Trends, in: *Sexualities* 5(2), 219-235
- Kidd, S.A., Kral, M.J. (2002) Suicide and Prostitution Among Street Youth: A qualitative analysis, in: *Adolescence* 37(146), 411-430
- Kilvington, J., Day, S., Ward, H. (2001) Prostitution Policy in Europe: A Time of Change?; in: *Feminist Review*, 2001/67, 78-93
- Király J. (1984) *Pozsony város joga a középkorban*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia
- Kiss B. (2009) A közterületi és közrendbe ütköző deviáns magatartások rendészeti szabályozása a XIX-XX. század fordulóján, in: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 2009 (X.kötet), 135-149

- Kiss B. (2010) A szabadságvesztés-büntetés mint a koldulás megszüntetésére irányuló kísérlet, *Börtönügyi Szemle* 2010/4, 73-86
- Kiss B. (2012) *Közterületi közrendsértő magatartások a XIX-XX. század fordulóján*, doktori értekezés, (Tézisek internetes link: https://www.ajk.elte.hu/file/DI_Tezisek_Kiss_Bernadett.pdf)
- Klaus, W., Lévy, M., Rzeplinska, I., Scheinost, M. (2018) Refugees and Asylum Seekers in Central European Countries: Reality, Policies and the Creation of Fear in Societies, in: *Refugees and Migrants in Law and Policy* (szerk.: Kury, H. Redo, S.), 457-494
- Klauser, F.R. (2007) Difficulties in Revitalizing Public Space by CCTV: Street Prostitution Surveillance in the Swiss City of Olten, in: *European Urban and Regional Studies* 14(4), 337-348
- Kovács, I. (2016) *A prostitúció jelensége és társadalmi kontrolljának vizsgálata empirikus módszerekkel*, Doktori értekezés, Budapest: NKE, , internetes link: http://archiv.uni-nke.hu/feltoltes/uni-nke.hu/konyvtar/digitgy/phd/2017/kovacs_istvan_2017.pdf
- Kovács, Z., Szirmai, V. (2006) Városrehabilitációs beavatkozások és térbeli társadalmi kirekesztés: A társadalmilag fenntartható városfejlődés lehetőségei Budapesten, in: *Tér és Társadalom* 20(1), 1-19
- Kránitz M. (1998) A prostitúció és a szervezett bűnözés. A magyarországi prostitúció tablója a 20. század végén, in: *Rubicon* 1998:6, internetes link: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_prostitucio_es_a_szervezett_bunozes_a_magyarorszagi_prostitucio_tabloja_a_20_szazad_vegen/
- Kreager, D.A., Lyons, C.J., Hays, Z.R. (2011) Urban revitalization and Seattle Crime 1982-2000, in: *Social Problems* 58(4), 615-639
- Ladányi, J., Szelényi, I. (2004) *A kirekesztettség változó formái*, Napvilág Kiadó, Budapest
- Láposy, A. and Szajbély, K.: Korlátozott terek – Szociális jogok az érdemesség és a kriminalizáció árnyékában, in *Fundamentum* 18(3), 52-57
- Lappi-Seppälä, T. (2008) Trust, Welfare and Political Culture: Explaining Differences in National Penal Policies, in: *Crime and Justice* 37(1), 313-387

- Le Goix, R., Vesselinov, E. (2015) Inequality shaping processes and gated communities in US western metropolitan areas, in: *Urban Studies* 52(4), 619-638
- Lea, J. (1992) The analysis of crime, in: *Rethinking Criminology: The realist debate* (szerk.: Young, J., Matthews, R.), London: Sage, 69-94
- Lees, L. (2000) A reappraisal of gentrification: towards a 'geography of gentrification', in: *Progress in Human Geography* 24(3), 389-408
- Lees, L. (2008) Gentrification and Social Mixing: Towards an Inclusive Urban Renaissance?, in: *Urban Studies* 45(12), 2449–2470
- Lees, L. (2015) Gentrification, in: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Volume 10, 46-52
- Lefebvre, H. (1996) *Writings on Cities*, Oxford:Blackwell
- Lemanski, C. (2014) Hybrid gentrification in South Africa: Theorising across southern and northern cities, in: *Urban Studies* 51(14), 2943-2960
- Lemert, E. M. (1967) *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Lester, T.W., Hartley, D.A. (2014) The long term employment impacts of gentrification in the 1990s, in: *Regional Science and Urban Economics* 45, 80-89
- Lévay, M. (2012) Human rights and penalization in Central and Eastern Europe: The case of Hungary, in: *Resisting punitiveness in Europe?: Welfare, human rights and democracy* (szerk.: Snacken, S., Dumortier, E.), Oxon: Routledge, 133-155
- Lévay, M. (2014) A „punitivitas” fogalma, koncepciója és a fogalom változatai a kriminológiai (pönológiai) szakirodalomban, in: *A büntetőhatalom korlátainak megtartása: A büntetés, mint végső eszköz* (szerk.: Borbíró, A., Inzelt, É., Kerecsi, K., Lévay, M., Podoletz, L.), Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 315-326
- Lin, J-J., Chung J-C. (2017) Metro-induced gentrification: A 17-year experience in Taipei, in: *Cities* 67, 53-62
- Livingstone, D. (1997) Police Discretion and the Quality of Life in Public Places: Courts, Communities, and the New Policing, in *Columbia Law Review* 97(3), 551-672
- Love, R. (2015) Street Level Prostitution: A Systematic Literature Review, in: *Issues in Mental Health Nursing* 36(8), 568-577

- Lowman, J. (1992) Street Prostitution Control: Some Canadian Reflections on the Finsbury Park Experience, in: *The British Journal of Criminology* 32(1), 1-17
- Lowman, J. (2000) Violence and the Outlaw Status of (Street) Prostitution in Canada, in: *Violence Against Women* 6(9), 987-1011
- Luhmann, N. (2002) *Risk: A Sociological Theory*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers
- MacLeod, G., Jones, M. (2011) Renewing Urban Politics, in: *Urban Studies* 48(12), 2443-2472
- Margit, P. (2003) Megalázó szavak fogságában, in: *Médiakutató* 2003:ősz, internetes link: https://mediakutato.hu/cikk/2003_03_osz/02_megalazo_szavak
- Mastracola, E.L., Taylor, A.K., Chew-Graham, C. (2015) *Access to healthcare for long-term conditions in women involved in street-based prostitution: a qualitative study*, BMC Family Practice 16:118, internetes link: <https://bmcfampract.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12875-015-0331-9>
- Mathieu, L. (2010) Neighbors' anxieties against prostitutes' fears: Ambivalence and repression in the policing of street prostitution in France, in: *Emotion, Space and Society* 4 (2011), 113-120
- Matthews, R. (1992) Regulating street prostitution and kerb-crawling: A reply to John Lowman, in: *British Journal of Criminology* 32(1), 18-22
- Matthews, R. (1997) Developing More Effective Strategies for Curbing Prostitution, in: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies* (szerk.: Clarke, R.V.), New York: Harrow and Heston, 74-82
- Matthews, R. (2005a) Myth of Punitiveness, in: *Theoretical Criminology* 9:2, 175-201
- Matthews, R. (2005b) Policing Prostitution: Ten years on, *British Journal of Criminology* 45, 877-895
- Matthews, R. (2012) Marxist Criminology, in: *The Routledge Handbook of Critical Criminology* (szerk.: DeKeseredy, W.S., Dragiewicz, M.), Oxon: Routledge, 93-104
- Matthews, R. (2015) Female prostitution victimization: A realist analysis, in: *International Review of Victimology* 21(1), 85-100

- May, J. (2015) 'Gone, leave, go, move, vanish': race, public space and (in)visibilities, in *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, 21(5), 489-505
- Máté, Zs. (2012) Prostitúció és a kisebbségi jogok: Háttéranyag a roma származásúak körében végzett szociális munkához, in: *IRIS 2012 – Szociális szolgáltatások fejlesztése prostitúcióban élő magyar nők részére Magyarországon és Svájcban*, Sex Educatio Alapítvány, 22-27
- Mc Cabe, I., Acree, M., O'Mahony, F., Mc Cabe, J., Kenny, J., Twyford, J., Quigley, K., McGlanaghy, E. (2011) Male Street Prostitution in Dublin: A Psychological Analysis, in: *Journal of Homosexuality* 58(8), 998-1021
- Mc Cabe, I., Mills, R., Murphy, D., Winders, S.-J., Hayden, J., Reynolds, D., Mc Cabe, J., McQuaid, A. (2014) A psychocultural comparison of male street prostitutes in Dublin and San Francisco, in: *The Irish Journal of Psychology* 35(2-3), 91-105
- McCulloch, J. (2008) Key Issues in a Critical Approach to Policing, in: *The Critical Criminology Companion* (szerk.: Anthony, T., Cunneen, C.), Sydney: Hawkins Press, 204-217
- McKeganey, N. (2006) Street prostitution in Scotland: The views of working women, in: *Drugs: Education, Prevention and Policy* 13(2), 151-166
- McKinnish, T., Walsh, R., White, K. (2010) Who Gentrifies Low-Income Neighborhoods?, in: *Journal of Urban Economics* 67(2), 180-193
- McQuiller Williams, L. (2014) Sex in the City: Why and How Street Workers Select Their Locations for Business, in: *Journal of Contemporary Ethnography* 43(6), 659-694
- Meltzer, R., Ghorbani, P. (2017) Does gentrification increase employment opportunities in low-income neighborhoods?, in: *Regional Science and Urban Economics* 66, 52-73
- Mezey B. (2009a) A munkaethos és a szegényrendészet kriminalizálódása, in: *Börtönügyi Szemle* 2009/3, 1-20
- Mezey B. (2009b) *A munkáltatás szerepe a büntetés-végrehajtás történetében (A fenyítőházi modelltől a rabdolgoztató házakig)*, Akadémiai doktori értekezés, letöltési link: http://real-d.mtak.hu/279/4/MezeyBarna_5_mu.pdf

- Mezey B. (2009c) A szegénység kezelésének lehetőségei a középkorban, *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* 2009 (X.kötet), 115-133
- Michalowski, R. (2010) Keynote Address: Critical Criminology for a Global Age, in: *Western Criminology Review* 11(1), 3-10
- Miller, J. (1995) Gender and Power on the Streets: Street Prostitution in the Era of Crack Cocaine, in: *Journal of Contemporary Ethnography* January 1995, 427-452
- Millie, A. (2008) Anti-Social Behaviour, Behavioural Expectations and an Urban Aesthetic, in *British Journal of Criminology*, 2008(48), 379-394
- Mir, D.F., Sanchez, A.E. (2009) Impact of Gentrification on Environmental Pressure in Service Micro-Enterprises, in: *Business Strategy and the Environment* 18, 417-431
- Mitchell, W.J.T. (1995) *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representations*, Chicago: The University of Chicago Press
- Morrison, C.L., Ruben, S.M., Wakefield, D. (1994) Female street prostitution in Liverpool, in: *AIDS Correspondence* 8(8), 1194-1195
- Muzzatti, S.L. (2012) Cultural Criminology: Burning up capitalism, consumer culture and crime, in: *The Routledge Handbook of Critical Criminology* (szerk.: DeKeseredy, W.S., Dragiewicz, M.), Oxon: Routledge, 138-149
- Nagy, F. (2014) Új tendenciák a büntetőjogban, in: in: *A büntetőhatalom korlátainak megtartása: A büntetés, mint végső eszköz* (szerk.: Borbíró, A., Inzelt, É., Kerecsi, K., Lévy, M., Podoletz, L.), Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 361-370
- Nagy, M. (2012) Quo Vadis Domine? Elmélkedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán, in *Jogtudományi Közlöny*, 67(5) 217-226
- Nagy, T. (2009) Átmenet a szocializmus rejtett hajléktalan világából a kvázi jóléti szociális védőhálóba, in: *Tér és Társadalom* 23(3), 79-96
- Nagyiványi Dr. Fekete Gy. (1891) *A dologház és lakói, Magyar Jogászegyleti Értekezések* LXV:VII/4 (VII. kötet 4. füzet), Budapest: Franklin-Társulat Könyvnyomdája
- Nel-lo, O. (2011) The five challenges of urban rehabilitation. The Catalan experience, in: *Urban Research & Practice* 4(3), 308-325

- Newman, K., Wyly, E.K. (2006) The Right to Stay Put, Revisited: Gentrification and Resistance to Displacement in New York City, *Urban Studies* 43(1), 23-57
- Newman, O. (1972) *Defensible Space*, The Macmillan Company
- Novoszádek N. (2012) Az Alkotmánybíróság határozata a guberálás szabálysértéssé minősítéséről, in *JeMa – Jogesetek Magyarázata*, 2012/3, 12-19
- O'Malley, P. (2008) Neo-liberalism and Risk in Criminology, in: *The Critical Criminology Companion* (szerk.: Anthony, T., Cunneen, C.), Sydney: Hawkins Press, 55-67
- O'Neill, M. (1996) Prostitute Women Now, in: *Rethinking Prostitution: Purchasing Sex in Britain in the 1990's* (szerk.: Scambler and Scambler), Routledge Press., internetes link: <https://people.uvawise.edu/pww8y/Supplement/-ConceptsSup/Sexuality/SupProsWoNow.html>
- Oselin, S.S. (2010) Weighing the Consequences of a Deviant Career: Factors Leading to an Exit From Prostitution, in: *Sociological Perspectives* 53(4), 527-550
- Outshoorn, J. (2004a) Pragmatism in the Polder: Changing Prostitution Policy in the Netherlands, in: *Journal of Contemporary European Studies* 12(2), 165-176
- Outshoorn, J. (2004b) Voluntary and Forced Prostitution: the 'realistic approach' of the Netherlands; in: *The politics of prostitution: Women's movements, democratic states and the globalization of the sex commerce* (szerk.: Outshoorn, J.), Cambridge University Press, 185-205
- Outshoorn, J. (2012) Policy Change in Prostitution in the Netherlands: from Legalization to Strict Control; in: *Sexuality Research and Social Policy*, 2012/9, 233-243
- Ozer, M. (2016) Automatic licence plate reader (ALPR) technology: Is ALPR a smart choice in policing?, in: *The Police Journal: Theory, Practice and Principles* 89(2), 117-132
- Painter, K. (1996) The influence of street lighting improvements crime, fear and pedestrian street use, after dark, in: *Landscape and Urban Planning* 35(2-3), 193-201
- Pap, A. L. (2012) *A megfigyelés társadalmának proliferációjától az etnikai profilalkotáson át az állami felelősség kiszervezéséig*, Budapest: L'Harmattan

- Pap, A. L. (2014) *Who are „we the people”? Biases and preferences in the Hungarian Fundamental Law*, internetes link: http://real.mtak.hu/18617/1/pap_rome_preferences_fin.pdf
- Papachristos, A.V., Smith, C.M., Scherer, M.L., Fugiero, M.A. (2011) More Coffee, Less Crime? The Relationship between Gentrification and Neighborhood Crime Rates in Chicago, 1991 to 2005, in: *City and Community* 10(3), 215-240
- Paris, R. (2001) Human security: Paradigm Shift or Hot Air?, in: *International Security* 26:2, 87-102
- Park, R. E., Burgess, E. W. (1925) *The City*, Chicago: University of Chicago Press
- Pateman, C. (1999) What's Wrong with Prostitution?; in: *Women's Studies Quarterly* 1999/Vol. 27, 53-64
- Penford, C., Hunter, G., Campbell, R., Barham, L. (2004) Tackling Client Violence in Female Street Prostitution: Inter-agency Working between Outreach Agencies and the Police, in: *Policing and Society* 14(4), 365-379
- Perkins, D.D., Wandersman, A., Rich, R.C., Taylor, R.B. (1993) The Physical Environment of Street Crime: Defensible Space, Territoriality and Incivilities, in: *Journal of Environmental Psychology* 13, 29-49
- Phillips, M. (1993) Rural Gentrification and the Processes of Class Colonisation, in: *Journal of Rural Studies* 9(2), 123-140
- Pitsoe, V., Letseka, M. (2012) Foucault's Discourse and Power: Implications for Instructionalist Classroom Management, in: *Open Journal of Philosophy* 3(1), 23-28
- Podoletz, L. (2011) Zéró tolerancia és alternatívái a rendészetben, in: *Kriminológiai Közlemények* 69, 326-341
- Podoletz, L. (2014) A hajléktalanság kriminalizálásának XXI. századi problémája a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913. évi XXI. törvénycikk tükrében, in: *Pusztai László emlékére* (szerk.: Bárd, P., Hack, P., Holé, K.) Budapest: Némedy Nyomda, 311-322
- Podoletz L. (2015) A prostitúció szabályozásának lehetséges megoldásai és főbb problémái, in: *Belügyi Szemle* 2015/3, Budapest: Belügyminisztérium, 97-122

- Podoletz, L. (2017), Tackling antisocial behaviour through criminalisation: The case of Hungary, in: *Regulation and Social Control of Incivilities* (szerk.: Persak, N.), London: Routledge, 75-91
- Pogátsa, Z. (2017) *Itt az ideje, hogy újra használjuk a "társadalmi osztály" fogalmát*, link: <https://merce.hu/2017/12/29/itt-az-ideje-hogy-ujra-hasznaljuk-a-tarsadalmi-osztaly-fogalmat/>
- Post, C., Brouwer, J.G., Vols, M. (2018) Regulation of Prostitution in the Netherlands: Liberal Dream or Growing Repression, in: *European Journal of Criminal Policy and Research*, Internetes link: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10610-018-9371-8>
- Potter, G. (2010) What is Green Criminology?, in: *Sociology Review* 20(2), 8-12
- Pratt, J., Brown, D., Brown, M., Hallsworth, S. (2011) Introduction, in: *The New Punitiveness: Trends, theories, perspectives* (szerk.: Pratt, J., Brown, D., Brown, M., Hallsworth, S.), xi-xxvi.
- Pritchett, W.E. (2003) The "Public Menace" of Blight: Urban Renewal and the Private Uses of Eminent Domain, in: *Yale Law & Policy Review* 21(1), 1-52
- Quetelet, A. (1836) *Sur l'homme et le developpement de ses facultés; ou Essai de physique sociale*, Brussels: Louis Hauman
- Ramsay, M. (1991) *The Effects of Better Street Lighting on Crime and Fear: A Review*, Crime Prevention Unit Paper No. 29, London: Home Office, internetes link: <http://library.college.police.uk/docs/hopolicers/fcpu29.pdf>
- Raphael, J., Shapiro, D.L. (2004) Violence in Indoor and Outdoor Prostitution Venues, in: *Violence Against Women* 10(2), 126-139
- Renzetti, C.M. (2012) Feminist perspectives on criminology, in: *The Routledge Handbook of Critical Criminology* (szerk.: DeKeseredy, W.S., Dragiewicz, M.), Oxon: Routledge, 129-137
- Romero-Daza, N., Weeks, M., Singer, M. (2003) "Nobody gives a damn if I live or die": Violence, drugs and street-level prostitution in inner-city Hartford, Connecticut, in: *Medical Anthropology* 22(3), 233-259
- Rose, D. (1984) Rethinking gentrification-beyond the uneven development of Marxist urban theory, in: *Environment and Planning D Society and Space* 2(1), 47-74

- Sadler, R.C., Pizzaro, J., Turchan, B., Gasteyer, S.P., McGarrell, E.F. (2017) Exploring the spatial-temporal relationships between a community greening program and neighborhood rates of crime, in: *Applied Geography* 83, 13-26
- Sampson, R. J. and Raudenbush, S. W. (1999) Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods, in *American Journal of Sociology*, 1999/105, 603-651
- Sanders, T. (2002) The Risks of Street Prostitution: Punters, Police and Protesters, in: *Urban Studies* 41(9), 1703-1717
- Sárkány, P. (2014) Statisztikai vizsgálatok a prostitúció kérdéskörében, in: *Statisztikai Szemle* 92(6), 569-588
- Schur, E.M. (1965) *Crimes without Victims: Deviant Behavior and Public Policy*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall
- Scott, J. (2003) Prostitution and Public Health in New South Wales, in: *Culture, Health and Sexuality* 5(3), 277-293
- Scoular, J., Carline, A. (2014) A critical account of a 'creeping neo-abolitionism': Regulating prostitution in England and Wales, in: *Criminology and Criminal Justice* 14(5), 608-626
- Sebhelyi, V. (2012) A prostitúcióban élő magyar nők keresztmetszeti vizsgálata Magyarországon és Svájcban, in: *IRIS 2012 – Szociális szolgáltatások fejlesztése prostitúcióban élő magyar nők részére Magyarországon és Svájcban*, Sex Educatio Alapítvány, 56-78
- Sennett, R. (1970) *The Use of Disorder: Personal Identity and City Life*, New York: Alfred Knopf
- Shaw, C.R., McKay, H.D. (1969) *Juvenile Delinquency in Urban Areas*, Chicago: The Chicago University Press
- Shdaimah, C.S., Kaufman, B.R., Bright, C.L., Flowe, S.M. (2014) Neighborhood Assessment of Prostitution as a Pressing Social Problem and Appropriate Responses: Results from a Community Survey, in: *Criminal Justice Policy Review* 25(3), 275-298
- Shen, A. (2016) Motivations for women who organize others for prostitution: Evidence from a female prison in China, in: *Criminology and Criminal Justice* 16(2), 214-232

- Sherman, L.W. (1995) Hot Spots of Crime and Criminal Careers of Places, in: *Crime and Place* (szerk.: Eck, J.E., Weisburd, D.), Crime Prevention Studies Vol. 1., Monsey, NY: Criminal Justice Press, 35-52
- Simon, H. (1972) Theories of Bounded Rationality, in: *Decision and Organization* (szerk.: McGuire, C.B., Radner, R.), North Holland Publishing Company, 161-176
- Simon, H. A. (1978) *Rational Decision-Making in Business Organizations*, Nobel Memorial Lecture, internetes link: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1978/simon-lecture.pdf
- Simon, J. (2007) *Governing through Crime*, New York: Oxford University Press
- Slater, T. (2006) The eviction of critical perspectives from gentrification research, in: *International Journal of Urban and Regional Research* 30, 737–57
- Slater, T. (2009) Missing Marcuse: on gentrification and displacement, in: *CITY: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action* 13, 292–311
- Slater, T. (2011) Gentrification and the city, in: *The New Blackwell Companion to the City*, Blackwell Publishing, 571-585
- Slater, T. (2016) Neil Smith, in: *Key Thinkers in Cities* (szerk.: Latham, A., Koch, R.), internetes link: https://www.geos.ed.ac.uk/homes/tslater/Smith_KeyThinkersonCities.pdf
- Slater, T. (2017) Clarifying Neil Smith's Rent Gap Theory of Gentrification, in: *Tracce Urbane* 1, 83-101
- Smith, F.M., Marshall, L.A. (2007) Barriers to effective drug addiction treatment for women involved in street-level prostitution: a qualitative investigation, in: *Criminal Behaviour and Mental Health* 17, 163-170
- Smith, N. (1979) Toward a Theory of Gentrification A Back to the City Movement by Capital, not People, in: *Journal of the American Planning Association*, 45(4), 538-548
- Smith, N. (1987a) Commentary: Gentrification and the rent gap, in: *Annals of the Association of American Geographers* 77(3), 462-465
- Smith, N. (1987b) Of yuppies and housing: gentrification, social restructuring, and the urban dream, in: *Environment and Planning D Society and Space* 5, 151-172

- Smith, N. (1996) *The New Urban Frontier: Gentrification and the revanchist city*, New York: Routledge
- Smith, N. (2002) Új globalizmus, új urbanizmus: A dzsentrifikáció, mint globális városi stratégia, in: *Fordulat* 13, internetes link: http://fordulat.net/pdf/13/F13_neil_smith.pdf
- Snacken, S. (2010) Resisting punitiveness in Europe?, in: *Theoretical Criminology* 14(3), 273-292
- Snacken, S., Dumortier, E. (2012) Resisting punitiveness in Europe? An Introduction, in: *Resisting punitiveness in Europe?: Welfare, human rights and democracy*, Oxon: Routledge, 1-20
- Sohn, D-W. (2016) Residential crimes and neighbourhood built environment: Assessing the effectiveness of crime prevention through environmental design (CPTED), in: *Cities* 52, 86-93
- Sozzo, M., Fonseca, D.S. (2013) From Critical Criminology to the Criminological Imagination: An Interview with Jock Young, in: *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 5(3), 95-110
- Spader, J., Schuetz, J., Cortes, A., (2016) Fewer vacants, fewer crimes? Impacts of neighborhood revitalization policies on crime, in: *Regional Science and Urban Economics* 60, 73-84
- Spencer, D. (2011) Cultural Criminology: An Invitation...to What?, in: *Critical Criminology* 2011/19, 197-212
- Stankiewicz M.L. (2010) Understanding the Social and Economic Contexts Surrounding Women Engaged in Street-Level Prostitution, in: *Issues in Mental Health Nursing* 31(12), 775-784
- Stockdale, A. (2010) The diverse geographies of rural gentrification in Scotland, in: *Journal of Rural Studies* 26, 31-40
- Stuart F. (2014) From 'Rabble Management' to 'Recovery Management': Policing Homelessness in Marginal Urban Space, in *Urban Studies* 51(9), 1909-1925 (first published online on 3 September 2013)
- Stubbs, J. (2008) Critical Criminological Research, in: *The Critical Criminology Companion* (szerk.: Anthony, T., Cunneen, C.), Sydney: Hawkins Press, 6-17

- Sutherland, E.H. (1940) White Collar Criminality, in: *American Sociological Review* 5(1), 1-12
- Swaaningen, R. (1997) *Critical Criminology: Visions from Europe*, London: Sage Publications
- Sykes, G.M. (1974) The Rise of Critical Criminology, in: *The Journal of Criminal Law and Criminology* 65(2), 206-213
- Sykes, G.M., Matza, D. (1957) Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency, in: *American Sociological Review* 22(6), 664-670
- Szabo, D. (1981) *Kriminológia és kriminálpolitika*, Budapest: Gondolat
- Szabó, L. T. (1988) *A „rejtett tanterv”*, Budapest: Magvető
- Szenes, Z. (2012) Prostitúcióban élő nők az egészségügyi rendszerben, in: *IRIS 2012 – Szociális szolgáltatások fejlesztése prostitúcióban élő magyar nők részére Magyarországon és Svájcban*, Sex Educatio Alapítvány, 41-43
- Szilágyi, D. (2018) A sérülékenység jogelméleti megközelítései, in: *Fundamentum* 2018:1, 5-14
- Szoboszlai, K. (2012) Nők fedél nélkül, in: *A megértés útjai – Hajléktalan sorsok, traumák és a segítő kapcsolat*, Budapest: Menhely Alapítvány és BMSZKI, 97-147
- Tamási, E. (2015) *Budapest-prostitúció: A fővárosi utcai prostitúció rendészeti szempontú vizsgálata*, Budapest: OKRI
- Tani, S. (2002) Whose Place is this Space? Life in the Street Prostitution Area of Helsinki, Finland, in: *International Journal of Urban and Regional Research* 26(2), 343-359
- Tomay, K. (2006) Slumosodás és városrehabilitáció Budapesten, in: *Tér és Társadalom* 20(1), 93-107
- Tosi, A. (1996) The Excluded and the Homeless: The Social Construction of the Fight Against Poverty in Europe, in: *Urban Poverty and the Underclass*, (szerk.: Migliore, E.), Blackwell Publishers, 83-105
- Tóth, J., Méreiné Berki, B., Málovics, Gy., Juhász, J., Boros, L. (2017) „Ha csak úgy kiköltöztetjük az embereket, egymás nélkül elvesznek.” Erőforrások, korlátok és ezek térbelisége a roma szegregátumokban lakók számára: egy hazai város példája, in: *Tér és Társadalom* 31(3), 62-84

- Trojanowicz, R. and Bucqueroux, B. (1992) *Toward Development of Meaningful and Effective Performance Evaluations*, East Lansing: Michigan State University, National Center for Community Policing
- Utasi, Á. (1987) Hajléktalanok, csavargók, in: *Peremhelyzetek: Műhelytanulmányok* (szerk.: Utasi Ágnes), 181-213, internetes link: <http://www.kazalkolos.lapok.hu/keret.cgi?utasi.htm>
- Vanolo, A. (2014) Smartmentality: The Smart City as Disciplinary Strategy, in: *Urban Studies* 51(5), 883–898
- Vigdor, J.L., Massey, D.S., Rivlil, A.M. (2002) Does Gentrification Harm the Poor?, in: *Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs*, 133-182
- Villacampa, C., Torres, N. (2013) Effects of the criminalizing policy of sex work in Spain, in: *International Journal of Law, Crime and Justice* 41, 375-389
- Von Mahs, J. (2005) The Sociospatial Exclusion of Single Homeless People in Berlin and Los Angeles, in *American Behavioural Scientist*, 48(8), 928-960
- Wacquant, L. (2009a) *Prisons of Poverty*, Minneapolis: University of Minnesota Press
- Wacquant, L. (2009b) *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*, Durham and London: Duke University Press
- Wagenaar, H. (2006) Democracy and Prostitution: Deliberating the Legalization of Brothels in the Netherlands; in: *Administration & Society*, 2006/Vol.38, 198-235
- Walby, K. and Lippert, R. K. (2013) Municipal corporate security and risk migration companies in Canadian cities: A new military urbanism?, in: *Policing cities* (szerk.: Lippert, R.K., Walby, K.), New York: Routledge, 207-221
- Walker, S. (2004) Artmaking in an Age of Visual Culture: Vision and Visuality, in: *Visual Arts Research* 30(2), 23-37
- Walks, R.A. (2006) Aestheticization and the cultural contradictions of neoliberal (sub)urbanism, in: *Cultural Geographies* 13, 466-475
- Walters, G.D. (2015) The Decision to Commit Crime: Rational or Nonrational?, in: *Criminology, Criminal Justice, Law and Society* 16(3), 1-18
- Weisburd, D., Wyckoff, L.A., Ready, J., Eck, J.E., Hinkle, J.C., Gajewski, F. (2006) Does Crime Just Move Around the Corner? A controlled study of spatial

- displacement and diffusion of crime control benefits, in: *Criminology* 44(3), 549-592
- Weitzer, R., Boels, D. (2015) Ghent's Red Light District in Comparative Perspective, in: *Sexuality Research and Social Policy* 2015(12), 248-260
- Welsh, B.C., Farrington, D.P. (2008a) Effects of Closed Circuit Television Surveillance on Crime, in: *Campbell Systematic Reviews* 2008(17), The Campbell Collaboration
- Welsh, B.C., Farrington, D.P. (2008b) Effects of Improved Street Lighting on Crime, in: *Campbell Systematic Reviews* 2008(13), The Campbell Collaboration
- White, R. (2008) Class Analysis and the Crime Problem, in: *The Critical Criminology Companion* (szerk.: Anthony, T., Cunneen, C.), Sydney: Hawkins Press, 30-42
- Wilkins, L.T. (1965) A Behavioral Theory of Drug Taking, in: *The Howard Journal* 11(4), 262-273
- Wilkins, L.T. (1967) *Social Policy, Action, and Research: Studies in Social Deviance*, Liverpool, London, Prescott: C. Tinling and Co Ltd (első kiadás: Social Deviance, 1964, London: Tavistock Publications Ltd)
- Williamson, C., Baker, L.M. (2009) Women in Street-based Prostitution, in: *Qualitative Social Work* 8(1), 27-44
- Williamson, C., Folaron, G. (2001) Violence, Risk and Survival Strategies of Street Prostitution, in: *Western Journal of Nursing Research* 23(5), 463-475
- Wilson, J.Q. (1963) Planning and Politics: Citizen Participation in Urban Renewal, in: *Journal of the American Institute of Planners* 29(4), 242-249
- Wilson, J. Q., Kelling, G. L. (1982) The police and neighborhood safety - Broken Windows, *Atlantic Monthly*, 1982/249, 29-38
- Wortley, R. (2010) Critiques of Situational Crime Prevention, in: *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention* (szerk.: Fisher, B., Lab, S.), Thousand Oaks, CA: Sage, 885-888, internetes link: http://discovery.ucl.ac.uk/1301877/1/Wortley_2010_SCP_criticisms.pdf
- Wu, C-C. (1998) *The Concept of Urban Social Sustainability: Co-ordinating Everyday Life and Institutional Structures in London*, Thesis submitted for PhD degree at the

- London School of Economics and Political Science, internetes link:
<http://etheses.lse.ac.uk/2251/1/U615198.pdf>
- Wyly, E. (2015) Gentrification on the planetary urban frontier: The evolution of Turner's noösphere, *Urban Studies* 52(14), 2515-2550
- Xu, Y., Fiedler, M. L. and Fleming, K. H. (2005) Discovering the Impact of Community Policing – The Broken Windows Thesis, Collective Efficacy, and Citizens' Judgement in *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 42(2), 147-186
- Young, J. (1971a) *The Drugtakers: The social meaning of drug use*, London: Paladin
- Young, J. (1971b) The Role of the Police as Amplifiers of Deviancy, Negotiators of Reality and Translators of Fantasy: Some consequences of our present system of drug control as seen in Notting Hill, in: *Images of Deviance* (szerk.: Cohen, S.), Harmondsworth: Penguin Books, 27-61
- Young, J. (1992) Ten points of realism, in: *Rethinking Criminology: The realist debate* (szerk.: Young, J., Matthews, R.), London: Sage, 24-68
- Young, J. (1999) *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London: SAGE Publications
- Young, J. (2003) Merton with Energy, Katz with Structure: The Sociology of Vindictiveness and the Criminology of Transgression, in: *Theoretical Criminology* 7(3), 389-414
- Young, J. (2009) Moral Panic: Its Origins in Resistance, Ressentiment and the Translation of Fantasy into Reality, in: *The British Journal of Criminology* 49(1), 4-16
- Young, J. (2011) *The Criminological Imagination*, Cambridge: Polity Press
- Young, J. (2013) Introduction to the 40th Anniversary Edition: The New Criminology: where we came from, where we are going, in: *The New Criminology* (szerk.: Taylor, I., Walton, P., Young, J.), Oxon: Routledge, xi-li
- Zedner, L. (2009a) *Security*, Oxon: Routledge
- Zedner, L. (2009b) The inescapable insecurity of security technologies, in: *Technologies of (In) Security* (szerk.: Aas, K. F., Gundhus, H.O., Lomell, H.M.), Oxon: Routledge-Cavendish, 257-270

Zukin, S. (1987) Gentrification: Culture and capital in the urban core, in: *Annual Review of Sociology* 13, 129-147

Jogszabályok és az állami irányítás egyéb jogi eszközei

Törvények

1625. évi XIII. törvénycikk a csavargók és rablók megzabolázásáról és velük szemben az eljárás módjáról

1659. évi XV. törvénycikk a kihágást elkövető véghelyiek, az urak szolgálai s más csavargók és gonosztevők, valamint az ilyen elfogottakat meg nem büntető, pallosjoggal felruházottak ellen az eljárás módját megszabják

1879. évi XV. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról

1881. évi III. törvénycikk

1949. évi XX. tv. A Magyar Köztársaság Alkotmánya

1978. évi IV. tv a Büntető Törvénykönyvről

1999. évi LXIX. tv. a szabálysértésekről

1999. évi LXXV. törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról

2007. évi CXXIII. törvény a kisajátításról

2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

Anti-Social Behaviour, Crime and Policing Act 2014, internetes link:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/12/contents/enacted>

Crime and Disorder Act 1998, internetes link:
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/37/contents>

Magyarország Alaptörvénye

Rendeletek

218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet az egyes szabálysértésekről

41/1999 (IX.8) EüM Rendelet a prostiuáltak részére kiadandó orvosi igazolásról

59/1995 (X.20.) Főv. Kgy. rendelet

30/2012 (V.8.) Főv. Kgy. rendelet

77/2013. (XII. 3.) Főv. Kgy. rendelet

27/2015. (V. 29.) Főv. Kgy. rendelet

Budapest Főváros VIII. kerület Józsefvárosi Önkormányzat képviselő-testületének
55/2010. (XII. 17.) sz. ök. rendelete

Budapest Főváros VIII. kerület Józsefvárosi Önkormányzat képviselő-testületének a
közterületek, ingatlanok rendjéről és a köztisztaságról szóló 62/2007. (XI. 13.) sz.
ök. rendelete

Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzatának 6/2008 (III.5.) számú
önkormányzati rendelete

Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzat szabálysértésekről szóló 33/2005. (VI.
27.) sz. ök. rendelete

Határozatok

AB határozatok és folyamatban lévő ügyek anyagai

2/2001 (I.17.). AB határozat

534/E/2001. AB határozat

1165/B/2004 AB határozat

123/2009 (XII. 17.) AB határozat

166/B/2011. AB határozat

1/2011. (I. 14.) AB határozat

176/2011 (XII. 29.) AB határozat

38/2012 (XI. 14.) AB határozat

29/2015 (X. 2.) AB határozat

19/2019 (VI. 18.) AB határozat

A folyamatban lévő, III/01618/2018. számú ügy anyagai, internetes link:
<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2BA8668E09472DB8C1258337004BC40A?OpenDocument>

Bíróági határozatok

5/2015. számú közigazgatási elvi határozat

14/2015. számú közigazgatási elvi határozat

Köf. 5020/2014/6. számú határozat

Köf. 5055/2014/2. számú határozat

Országgyűlési és bizottsági dokumentumok (jegyzőkönyvek, jelentések és törvényjavaslatok)

A főrendiház közjogi és törvénykezési bizottságának jelentése a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvényjavaslat tárgyában

Alkotmányügyi bizottság 2013.09.09. napi ülés jegyzőkönyve

A Magyar Rendőri Büntető Törvénykönyvről szóló 1875. évi törvényjavaslat

Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyagai, II. kötet, 1896

Főrendiházi irományok, 1910. XIV. kötet • 615-697. sz. • 1910-637 (1910-XIV-68),
“1-ső melléklet az 637. számú irományhoz”, Törvényjavaslat a közveszélyes munkakerülőkről

Főrendiházi irományok, 1910. XIV. kötet • 615-697. sz. • 1910-637 (1910-XIV-68),
“2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”, Törvényjavaslat a közveszélyes munkakerülőkről

Főrendiházi irományok, 1910. XIV. kötet • 615-697. sz. • 1910-668 (1910-XIV-390)

Ifjúsági és Szociális Bizottság 2013.02.18. és 2013.09.09. napi ülés jegyzőkönyve

Képviselőházi napló, 1910. XIX. kötet • 1913. május 5–november 7., 452. országos ülés, 1913. június 2-án hétfőn

Önkormányzati és területfejlesztési bizottság 2013.09.09. napi ülés jegyzőkönyve

Országgyűlési naplók

T/5364. számú iromány a prostitúció egyes közrendvédelmi szabályairól, internetes

link: <http://www.parlament.hu/iromany/fulltext/05364txt.htm> ;
<http://www.parlament.hu/iromany/05364ir.htm>

T/1087. számú törvényjavaslat a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvenymódosításokról, internetes link:

<http://www.parlament.hu/irom36/1087/1087.htm>

Nemzetközi jogi dokumentumok

Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and the Exploitation of the Prostitution of Others, internetes link:

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/TrafficInPersons.aspx>

Ombudsmani és más jelentések, közlemények és egyéb dokumentumok:

III/1628-0/2018. sz. Indítvány az Alkotmánybírósághoz, internetes link:

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_0_2018_inditvany_anonim.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_0_2018_inditvany_anonim.pdf)

A Belügyminisztérium állásfoglalása a III/1628-18/2018. számú ügyben, internetes link:

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/\\$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1ll%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/$FILE/III_1628_18_2018_%C3%A1ll%C3%A1sfogl_Bel%C3%BCgymin_anonim.pdf)

A csendőrségi szolgálati utasítás magyarázata (1909) Máramaros: Kaufman Ábrahám és Fiai (<http://csendor.com/konyvtar/konyvek/UtMagyarazat1909/>)

A Menhely Alapítvány válasza az alkotmánybírósági megkeresésre a III/01628/2018-as számú ügyben, internetes link:

http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2ba8668e09472db8c1258337004bc40a/%24FILE/III_1628_22_2018_%C3%81ll%C3%A1sf_MenhelyA_anonim.pdf

A Political Capital, az ELTE és a Menhely Alapítvány közös kutatása az Alaptörvény hetedik módosításáról (2019), internetes link:

https://www.politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=2437&fbclid=IwAR1TNu2reJlKAr151WMGMZyxYEaycu1RA0X3nnyNbZQmUmkqJQr50aS2Vjg

A Város Mindenkié (2012) Utca és jog – gyorsjelentés, internetes link:

<https://docs.google.com/file/d/0B4k9StDq8GYYSmVRaU5Mc2YwZGc/edit>

Az Alkotmánybíróságának közleménye a guberálást szankcionáló önkormányzati rendelet alkotmányosságáról, 2011. december 28.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 756/2010. számú ügyben

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az OBH-2347/2007. számú ügyben

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának indítványa az Alkotmánybírósághoz a kaposvári önkormányzat 33/2005. (VI. 27.) sz. ök. rendeletének 14. § (2) bekezdése megsemmisítése tárgyában

Crime and Criminal Justice Research Findings No 30: The Effect of Closed Circuit Television on Recorded Crime Rates and Public Concern about Crime in Glasgow^[11] (1999) Publisher: The Scottish Office

Data in Focus Reports: Police Stops and Minorities (2010) European Union Minorities and Discrimination Survey, EU Agency for Fundamental Rights

Dutch Ministry of Foreign Affairs: Dutch Policy on Prostitution, 2012, internetes link:

<https://www.scribd.com/document/119269443/Dutch-Policy-on-Prostitution-2012-Dutch-Ministry-of-Foreign-Affairs>

EBH 17/2016, <https://www.egyenlobanasmod.hu/hu/jogeset/ebh172016>

European Agency For Fundamental Rights (2019) Children deprived of parental care found in an EU Member State other than their own, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-children-deprived-of-parental-care_en.pdf

Europol (2018) Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of underage victims in the European Union, internetes link:

- <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/criminal-networks-involved-in-trafficking-and-exploitation-of-underage-victims-in-eu>
- European Commission (2015) Study on high-risk groups for trafficking in human beings, internetes link: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_children_as_high_risk_groups_of_trafficking_in_human_beings_0.pdf
- GRETA: 6th General Report on GRETA's Activities, internetes link: <https://rm.coe.int/1680706a42>
- Helsinki Bizottság (2019) Gyanúsítottak bilincsben, internetes link: https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Orsz%C3%A1gi_jelent%C3%A9s_2019_FINAL-1.pdf
- Helsinki Bizottság és az A Város Mindenkié csoport jelentése az igazoltatási gyakorlat teszteléséről (2014), internetes link: https://helsinki.hu/wp-content/uploads/hatteranyag_avm_helsinki_diszkrimnativ_igazoltatas_150713.pdf
- Homeless Link (2014) The unhealthy state of homelessness: Health audit results, internetes link: <https://www.homeless.org.uk/sites/default/files/site-attachments/The%20unhealthy%20state%20of%20homelessness%20FINAL.pdf>
- Mikrocenzus 2016: A foglalkozások presztizse, Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2018, internetes link: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf
- OBH 2464/2007, Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának közleménye az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet bezárása ügyében, internetes link: <https://www.ajbh.hu/-/az-opni-bezarasarol>
- Ombudsmani közlemény a hajléktalanságról tartott tanácskozásról, internetes link: <https://www.ajbh.hu/-/a-hajlektalansagrol-tartott-tanacs kozasrol>
- Pillanatképek a Hős utcából, Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium gyorsjelentése a 2015 júliusában a budapesti Hős utcában végzett kutatásának eredményeiről, 2016. szeptember 1., internetes link: http://angelusz.elte.hu/sites/default/files/Pillanatk%C3%A9pek_a_H%C5%91s_utc%C3%A1b%C3%B3l_kutat%C3%A1si_jelent%C3%A9s.pdf

Police Strategy No. 5: Reclaiming the Public Spaces of New York (1994) New York City Police Department, Publication Number: BM 693-5 (8-94)

Political Capital (2014) Hajléktalankérdés a politikában, internetes link: https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/PC_FES_HajlektalankerdésPolitikában_Tanulmány.pdf

Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára 1882/6

Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (1987) internetes link: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

Scottish Executive (2004) Being Outside: Constructing a Response to Street Prostitution, Edinburgh: Scottish Executive

Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára 1888

Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. 1900, internetes link: <http://csendor.com/konyvtar/konyvek/SzutII1900/0%20SzutII-1900%20Tartalom%20%e9s%20enged%e9ly.pdf>

Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára. Budapest, 1927, Pallas.

SZEXE (2009) A prostituáltakkal és a prostituáltakat érő hatósági diszkriminációval kapcsolatos vélemények, internetes link: <http://szexmunka.hu/wp-content/uploads/2013/01/lakossagi-kozvelemenykutatas.pdf>

TASZ: Embertelen alkotmánybíróági döntés született a hajléktalan emberek elzárásáról, internetes link: <https://tasz.hu/cikkek/embertelen-alkotmanybirosagi-dontes-szuletett-a-hajlektalan-emberek-elzarasarol>

Trafficking in human beings (2015) Eurostat: Statistical working paper, Luxembourg: Publications Office of the European Union, internetes link: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/6648090/KS-TC-14-008-EN-1.pdf/b0315d39-e7bd-4da5-8285-854f37bb8801>

Honlapok és online dokumentumok:

Chicago Area Project: <http://www.chicagoareaproject.org>

Dr. Gyurkó Szilvia: Gyerekek és hajléktalanok, internetes link:

<https://wmn.hu/ugy/49643-dr-gyurko-szilvia-gyerekek-es-hajlektalanok---tippek-beszelgeteshez>

ENSZ Fenntartható Fejlődés: www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/

EU: Inclusion of vulnerable groups:
https://ec.europa.eu/employment_social/2010againstopoverty/extranet/vulnerable_groups_en.pdf

European Smart Cities: <http://www.smart-cities.eu/?cid=-1&ver=4>

Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság, internetes link:

<http://www.gyoripeter.hu/home/docs/homelessness/firstorg#TOC-Helyzetjelent-sek>

Józsefvárosi Önkormányzat hivatalos honlapja 1:

<http://jozsefvaros.hu/hir/4851/tovabb-bovul-a-jozsefvarosi-terfigyelo-kamerahalozat>

Józsefvárosi Önkormányzat hivatalos honlapja 2:

<http://jozsefvaros.hu/hir/4550/jelentosen-csokkent-a-regisztralt-buncselekmenyek-szama-jozsefvarosban>

Józsefvárosi Önkormányzat hivatalos honlapja 3:

<http://jozsefvaros.hu/hir/3442/jelentosen-csokkent-a-kozteruleten-elkovetett-buncselekmenyek-szama>

Józsefvárosi Önkormányzat hivatalos honlapja 4:

<http://jozsefvaros.hu/fejlesztes/5530/magdolna-negyed-program-ii>

Józsefvárosi Önkormányzat hivatalos honlapja 5:

<http://jozsefvaros.hu/fejlesztes/1586/magdolna-negyed-program-iii>

London Datastore: <https://data.london.gov.uk/dataset/privately-owned-public-spaces>

ProCon.org: <https://prostitution.procon.org/view.resource.php?resourceID=000119>

SZEXE Egyesület: <http://szexmunka.hu/gy-i-k/>

Internetes újságcikkek:

<https://24.hu/belfold/2019/04/05/172-en-fagytak-meg-a-telen/>

<https://24.hu/belfold/2019/03/08/momentum-nonap-hajlektalan/>

<https://24.hu/belfold/2019/01/15/sanyi-hajlektalansag-erdo/>

<https://24.hu/fn/gazdasag/2018/11/20/hajlektalanok-hajlektalanszallo-hajlektalansag/>

<https://24.hu/belfold/2018/09/11/hos-utca-kabitoszer-varazsdohany/>

<https://444.hu/2018/11/09/mar-magyar-emberek-ellen-uszit-nyiltan-a-fidesz-bulvarlapja>

<https://444.hu/2019/01/24/a-mediatanacs-eljarast-inditott-a-ripost-ellen-a-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel-cimu-cikk-miatt>

<https://444.hu/2019/02/27/osszefogott-pecs-egy-hajlektalan-ferfiert>

<https://444.hu/2019/02/18/kozmunkaval-es-normalis-lakassal-csabitjak-a-foldekre-a-hajlektalanokat>

<https://444.hu/2018/11/20/aki-szallora-kuldene-a-hajlektalanokat-probaljon-meg-husz-emberrel-egyutt-aludni>

<https://444.hu/2018/03/22/szazaval-bunteti-a-magyar-allam-az-utcara-kenyszerített-gyermekprostituáltakat>

<https://444.hu/2018/04/16/elitelték-egy-bunbandat-akik-szegenysegben-éle-kiskorú-fiukat-koztetettek-ki-szexre-kulfoldieknek>

<https://444.hu/2019/02/04/kiteszi-az-onkormanyzat-a-helyieket-segito-civileket-a-hos-utcabol>

<https://444.hu/2018/11/24/mennyit-er-valojaban-egy-hos-utcai-lakas>

<https://444.hu/2018/10/31/tizmilliobol-epitenek-most-keritest-kore-jovore-pedig-elbontjak-a-hos-utcai-gettot>

<https://444.hu/2018/10/21/oroket-allitanak-a-hos-utcai-telep-bejaratahoz>

<https://444.hu/2018/02/03/csak-nehogy-penzt-kapjanak-a-hos-utcai-getto-lakoi-mert-akkor-hajlektalanok-lesznek>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/kaposvar-ragyujtottak-az-alvo-hajlektalanokra-a-viskoikat/0lj9c37>

<http://www.blikk.hu/aktualis/kulfold/hajlektalan-banda-fosztogatas-ferfi-rablas/1yyj6td>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/hajlektalan-tamadott-meg-egy-munkast-az-etelosztasztasnal/s3bzph3>

<http://www.blikk.hu/aktualis/kulfold/hajlektalan-megdobal-video-etel-kebab-anglia/4rrljcn>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/het-evet-kapott-a-ferfi-az-egressziv-rablo/lylnn3d>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/magyarország-fagy-hideg-halalesetek/zxkkymb>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/tarlos-istvan-hajlektalan-budapest-aluljaro-lezaras-ejszaka/w5slj5l>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/lezarhatjak-ejszakara-a-budapesti-aluljarokat-a-hajlektalanok-miatt/q4496tr>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/pecsi-hajlektalan-ujra-birosag-elott-bilics/4z5j996>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/orizetbe-vettek-pecsen-az-első-hajlektalant/jlyfwh4>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/a-kaposvari-birosag-az-alkotmánybirosaghoz-fordult-a-hajlektalantorveny-miatt/2p126r1>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/orvosok-nyilt-level-tilakozas-hajlektalanok-szabalyozas-torveny/6l59r0t>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/jogasz-alair-peticio-hajlektalan-torveny-buntetes/4jqy2cf>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/hajlektalansag-uj-szabalyzat-leallitasa-peticio-koveteles-perek/7b0yph3>

<http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/hajlektalan-no-budapest-birosag-itt-az-itelet-figyelmeztetes/4dl2bzw>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/modosito-javaslat-hajlektalanok-buntetese/36hwxmp>

<http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/oktober-kozepetol-nem-elhetnek-hajlektalanok-az-utcan-torveny/1hldkzs>

<http://www.blikk.hu/aktualis/politika/gulyas-kormanyinfo-hajlektalan-ellatas-300-millio-tartalekalap/v7k196n>

<http://www.blikk.hu/aktualis/politika/a-fidesz-torvenyileg-betiltja-a-hajlektalansagot/20ehqc6>

<http://www.blikk.hu/galeria/keanu-reeves-ugy-nez-ki-mint-egy-hajlektalan/lms3xx1>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/szeged-prostitutcio-kenyszerit-lany-rendorseg-nyomozas/558p4rz>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/nemetorszagban-futtattak-magyar-nok-foticsalad-kizsakmanyolas-prostitutcio/t5dt8cg>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/titkos-bordelyhazat-mukodtettek-egy-nograd-megyei-faluban/60lkdbb>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/gyermekprostituციobol-gazdagodott-meg-egy-zalai-bunbanda/69wtk3x>

<http://www.blikk.hu/aktualis/kulfold/elraboltak-es-prostitutciora-kenyszeritettek-egy-13-eves-magyar-lanyt/41v6j89>

<http://www.blikk.hu/aktualis/belfold/kolcson-miatt-kenyszeritette-szexmunkara-a-lanyokat-a-szegedi-par/p6yqb6f>

<http://www.blikk.hu/aktualis/kulfold/atveres-prostitutcio-szlovakia-magyar-lany-kenyszerit-19-eves/351lcxx>

<http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/hos-utca-kobanya-drogosok-rendorseg-akcio-drogpokol/yv4kyg9>

<http://www.blikk.hu/aktualis/veszhelyzet/botrany-hos-utca-atv-stab-elkergetes-budapest-getto-drog-kobanya-zuglo/fflsjbc>

<https://www.facebook.com/ripost.hu/photos/a.1626519304278323/2235498216713759/?type=3&theater>

<https://femina.hu/terasz/nem-luxustaska/>

https://hvg.hu/itthon/20190318_Hajlektalantorveny_januar_ota_senkit_sem_allitottak_birosag_ele

https://hvg.hu/itthon/20190124_Eljarast_inditott_a_Mediatanacs_a_Ripost_ellen_ami_ert_a_hajlektalanok_ellen_uszított

https://hvg.hu/itthon/20190123_Husz_fovarosi_tulajdonu_berlakast_adnak_hajlektalanoknak

https://hvg.hu/gazdasag/20190110_Nem_buntettek_hanem_megszuntettek_a_hajlektalansagot_a_finnek

https://hvg.hu/itthon/20181222_31_ember_fagyott_halalra_a_hajlektalantörvény_élet_belepése_óta

https://hvg.hu/itthon/20181125_Nyolc_hajlektalant_zsuppolt_be_a_rendőrség_egy_hónap_alatt

https://hvg.hu/itthon/20190213_A_jó_strici_az_aki_minél_jobban_ki_tudja_zsakmányolni_az_úton_dolgozó_nőket

https://hvg.hu/itthon/20190110_14_éves_lányt_kényszerítettek_prostitúcióra_Szegeden

https://hvg.hu/élet/20190123_Prostitúció_szervezése_miatt_kell_felelnie_egy_magyarnak_Nagy-Britanniában

https://hvg.hu/vilag/20181231_Büntetést_kap_Izraelben_az_akit_prostitúcióval_kapnak_el

https://hvg.hu/itthon/20190304_Hos_utca_kisajátítás_kobánya_onkormányzat

https://hvg.hu/itthon/20190304_Hos_utca_kisajátítás_kobánya_onkormányzat

https://hvg.hu/itthon/20181124_Fülke_Felepülhet_a_kerítés_a_Hos_utcai_gettóban

https://hvg.hu/itthon/20181022_Kerítést_húznak_es_biztonsági_örököt_allítanak_a_Hos_utcai_gettóba

https://hvg.hu/itthon/20180911_Aceton_lonyugtató_ketamin_koromlakklemosó_ezt_szivják_a_Hos_utcai_gettóban

https://hvg.hu/itthon/20130201_OPNIhajlektalan_úcta_pszichiatria

https://hvg.hu/itthon/20180902_Hos_utca_drog_kábítószer_Kobánya_lakas_Kontur

https://hvg.hu/itthon/20180825_Hos_utca_gettó

https://hvg.hu/itthon/20180205_Hos_utca_gettó

https://index.hu/belfold/budapest/2011/08/29/tarlos_letezik_hajlektalanbunozes/

https://index.hu/belfold/2018/11/15/fulop_attila_hajlektalanrendelet_hajlektalanszallo_emmi/

https://index.hu/nagykep/2018/12/24/hajlektalan_feri_nagykep/

https://index.hu/belfold/2019/01/08/hajlektalan_szocialis_munkas_abcug/

https://index.hu/nagykep/2018/12/04/amikor_a_muvesz_hajlektalan/

https://index.hu/belfold/2018/10/31/roma_szervezetek_is_csatlakoztak_a_hajlektalansag_buntethetosege_ellen/

https://index.hu/belfold/2018/10/29/hajlektalan_torveny_podcast/

https://index.hu/belfold/2018/10/29/a_szekesfehervari_jarasbirosag_is_megtamadta_a_hajlektalantorvenyt/

https://index.hu/belfold/2018/10/26/a_pszichologusok_is_fellepnek_a_hajlektalansag_kriminalizacioja_ellen/

https://index.hu/belfold/2018/10/27/mit_tehet_a_hajlektalan_ember_ha_a_torveny_sz_erint_szeretne_elni/

https://index.hu/belfold/2018/10/22/rtl_birok_is_alairtak_a_hajlektalanok_buntetese_elleni_peticiot/

https://index.hu/belfold/2018/12/28/jozsi_egy_primitiv_barom_de_ebben_nagyon_jo/

https://index.hu/belfold/2019/01/29/strici_madam_prostitutcio_emberkereskedelem_s_zexmunka/

https://index.hu/belfold/2018/11/08/prostitutcio_nemzeti_nyomozo_iroda_szeged/

https://index.hu/kulfold/2018/02/24/toketerebes_szifilisz_jarvany_szlovakia/

https://index.hu/belfold/2019/04/03/rajtautes_volt_a_hos_utcaban_het_dilert_fogtak_el/

https://index.hu/belfold/2019/03/04/patkanyok_hemzsegnek_a_hos_utcaban_terdig_e_r_a_szerves_hulladek/

https://index.hu/belfold/2018/11/30/kigyulladt_egy_lakas_a_hos_utcaban/

https://index.hu/belfold/2018/11/21/jozsefvarosi_dilerekhez_jarnak_a_hos_utcabol_k_iszorulo_vevok/

https://index.hu/belfold/budapest/2018/10/30/droghelyzet_jozsef_attila_lakotelep/

https://index.hu/belfold/2018/10/25/hos_utcai_kozgyules_kerites/

https://index.hu/belfold/2018/10/23/az_onkormanyzat_keritessel_oldana_meg_a_hos_utcai_drogproblemat/

https://index.hu/belfold/2018/09/11/hosutca_varazsdohany_kereskedelem/

https://index.hu/belfold/2018/08/22/rtl_beallt_emberektol_tartanak_a_fovaros_i_villa_mosvezetok/

https://index.hu/belfold/2018/05/04/sajtotajekoztatot_tartottak_a_lakok_akiknek_a_h_aza_helyen_sportkozpont_epul/

https://index.hu/belfold/2018/03/09/lebontjak_hos_utca_kontur_kovacs_robert_polgar_mester_x_kerulet_kobanya_telepfelszamolas_getto/

https://index.hu/belfold/2018/02/02/lebontjak_budapest_legdurvabb_gettojat_hos_utca_kontur_egyesulet_kobanya/

<https://www.life.hu/trend/20190311-profi-smink-fodraszat-manikur-hala-es-mosoly-egy-kulonleges-nonap-a-hajlektalanszallon.html>

<https://www.life.hu/sztarok/20190313-keresztes-ildikot-neha-hajlektalannak-nezi-az-edesanyja.html>

<https://www.life.hu/news/20180827-eskuvot-szerveztek-a-hajlektalan-parnak.html>

<https://www.life.hu/sztarok/20190201-brunner-marta-es-ac-s-balint-befogadtak-magukhoz-egy-hajlektalant.html>

<https://www.life.hu/csalad/20190404-van-kiut-a-prostituciobol-es-a-szexualis-kizsakmanyolasbol-ne-felj-meglepni.html>

<https://www.life.hu/kult/20190119-pikans-reszletek-kerultek-nyilvanossagra-anglia-elso-pornokonyvebol.html>

<https://www.life.hu/lifeutazas/20181024-a-gyermeekprostitualtakert-ozonlenek-a-turistak-a-dominikai-koztarsasagba.html>

https://nepszava.hu/3029253_megbukott-a-hajlektalanbirsag

<https://www.nlcafe.hu/eletmod/20190325/meghato-ingyen-munkat-is-elvallal-a-hajlektalan-ferfi-csak-hogy-ertelmet-adjon-az-eletenek/>

<https://www.nlcafe.hu/szabadido/20190315/szazezereket-fizetnek-a-hajlektalan-festo-kepeiért/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181127/hajlektalan-csalad-gyermekevedelem-kilakoltatas/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190311/nonap-oltalom-karitativ-egyesulet-fodrasz-kozmetikus/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190402/noi-hajlektalanszallo-szepsegnap-kepek/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181114/pecs-hajlektalan-birosag-ujra-hajlektalanrendelet-szabalyertes/>

<https://www.nlcafe.hu/életmod/20181120/hajlektalansag-nagy-britannia-dokumentumfilm-keregetes/>

<https://www.nlcafe.hu/életmod/20181219/budai-alex-mesterfodrasz-res-alapitvany-noi-melegedo-ingyen-hajvagas/>

<https://www.nlcafe.hu/egeszseg/20181213/hajlektalan-korhaz-kutyak-vartak-foto/>

<https://www.nlcafe.hu/magyarorszagkul/20181129/plusz-egy-szendvics-gyerekek-diakok-szendvics-liszt-hajlektalan-raszorulo-budapest-bike-maffia-bbm/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181113/hajlektalanellatas-hajlektalantorveny-velemenyt/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181101/habitat-for-humanity-hajlektalansag-felujitas-csaladok/>

<https://www.nlcafe.hu/csalad/20181031/apam-unokatestvere-is-hajlektalan-valahol-igy-latjak-a-tinik-a-hajlektalansagot/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181026/tizenot-hajlektalan-kunyhok-szemmisitettek-meg-a-koki-melletti-kiserdoben-odavesztek-az-ertekeik-is/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181012/hajlektalan-demonstracio-torvenymodositas/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181016/hajlektalantorveny-szabalyertes-életvitelszeru-kozteruleten-tartozkodas/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190228/prostitutio-szexmunka-jogasz-interju/>

<https://www.nlcafe.hu/csalad/20180419/diakhitel-prostitutio-tengerbiologus/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20190305/esztergomi-leanynevelo-intezet-gyermekotthon-gyermekvedelem/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20180710/anglia-bordely-magyar-no-prostitutio-mentes/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20180126/megfojtottak-egy-magyar-prostitutalt-olaszorszagban/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181026/a-lakok-nem-akarjak-az-onkormanyzat-megis-keritest-epit-a-hos-utcai-hazak-kore/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20181015/hos-utca-2018-kepek/>

<https://www.nlcafe.hu/egeszseg/20180421/kobanya-hos-utcai-getto-kisajatitas-sportcentrum/>

<https://www.nlcafe.hu/ezvan/20180416/hos-utca-focimeccs-fotok/>

<https://www.origo.hu/itthon/20190123-husz-jozsefvarosi-berlakast-tesznek-kalhatova-a-hajlaktalanok-szamara.html>

<https://www.origo.hu/itthon/20190104-tegnap-este-ismeretlen-tettes-kaposvar-kulterulteen-felgyujtotta-harom-hajlektalan-fadarabokbol-es.html>

<https://www.origo.hu/itthon/20181218-egy-debreceni-hajlektalan-ferfi-brutalisan-megalazta-es-meggyilkolta-a-szinten-hajlektalan-tarsat.html>

<https://www.origo.hu/itthon/20181218-tobben-veszik-igenybe-a-hajlektanalszalokat.html>

<https://www.origo.hu/itthon/20181129-sokan-veszik-igenybe-a-hajlektalanszalokat.html>

<https://www.origo.hu/itthon/20181106-24hu.html>

<https://www.origo.hu/itthon/20181020-meg-gemesi-is-egyert-a-hajlektalan-torvennyel.html>

<https://www.origo.hu/nagyvilag/20181009-brusszeli-migransprostituicio.html>

<https://www.origo.hu/nagyvilag/20181006-migrans-prostitutio-es-penzmosas-franciaorszagban.html>

<https://www.origo.hu/nagyvilag/20180522-evente-1-400-kiskorut-kenyszeritenek-prostitutiora.html>

<https://www.origo.hu/nagyvilag/20180315-ezer-not-prostitualta-az-angol-migransok.html>

<https://ripost.hu/cikk-dobbenetes-ami-a-budapesti-villamoson-tortent-verhast-kaphatunk-a-combinon>

<https://ripost.hu/cikk-igy-teszik-meghitte-a-hajlektalanok-karacsonyat>

<https://ripost.hu/cikk-nem-gondoltuk-volna-hogy-ez-lesz-a-budapesti-aluljarokban>

<https://ripost.hu/cikk-hajlektalanok-20-perc-alatt-kier-a-segitseg>

<https://ripost.hu/cikk-b-ven-van-meg-fer-hely-varjak-a-hajlektalanokat-a-szallasokra>

<https://ripost.hu/cikk-megmutatjuk-milyen-korulmenyek-varjak-a-hajlektalanokat-a-szallokon>

<https://ripost.hu/cikk-meddig-elnek-vissza-a-hajlektalanok-mindannyiunk-turelmevel>

<https://ripost.hu/cikk-van-visszaut-a-hajlektalanletb-l>

<https://ripost.hu/cikk-igy-segitenek-a-hajlektalanok-kutyain>

<https://ripost.hu/cikk-ezert-t-ntek-el-az-aluljarokbol-a-hajlektalanok>

<https://ripost.hu/cikk-igy-is-lehet-27-eve-hajlektalan-megsem-az-utcan-el>

<https://ripost.hu/cikk-vegre-matol-oriasi-valtozasok-jonnek-a-magyar-utcakon>

<https://ripost.hu/cikk-hajlektalanok-miatt-egnek-le-kultikus-epuletek>

<https://ripost.hu/cikk-ide-koltoznek-ideiglenesen-a-hajlektalanok>

<https://ripost.hu/cikk-vegre-vege-elt-nnek-az-utcarol-a-hajlektalanok>

<https://ripost.hu/cikk-molesztalas-prostitutcio-nagy-britannia>

<https://ripost.hu/cikk-nyers-csirket-etettek-a-prostitutciora-kenyszerített-lányokkal-az-emberrablok>

<https://ripost.hu/cikk-transznem-migransok-parizs>

<https://ripost.hu/cikk-igy-tisztítják-meg-budapestet-a-zombi-drogosoktól>

<https://ripost.hu/cikk-razzia-lecsapott-a-rend-rseg-a-rettegett-h-s-utcaban>

<https://ripost.hu/cikk-igy-tisztítják-meg-budapestet-a-zombi-drogosoktól>

SHORT SUMMARY OF THESIS

State control and marginalisation

Criminalisation of homelessness, regulation of street prostitution and the renewal of slums

Léna Podoletz

Doctoral supervisor: Prof. Dr. Klára Kerecsi

Short summary of doctoral thesis
ELTE School of Law Doctoral School
Budapest, 2020

Manuscript completed:
30. April 2020

SHORT SUMMARY

1. High-level findings

1. In the case of activities that are deemed dangerous by the state, prohibiting legal regulations mostly talk of a particular action but in reality work similarly to the ‘hidden curriculum’⁴⁸⁶ in public education. In certain cases these laws create the possibility to sanction a particular, well identifiable group in society. Both homelessness and street prostitution result in the conflict between different interests regarding the use of public spaces. In my thesis I pointed out that when it comes to the rhetoric regarding the criminalisation of the aforementioned two phenomena, legislators use arguments that are about the use of public space or are criminological, moral and public-health-related in nature.

2. When analysing homelessness in Hungary I discovered that the Hungarian processes fit into a particular trend. By the turn of the 20th century in some cases the boundaries between civil/administrative and criminal law started to blur and it became more and more common to handle issues that are non-criminological in a modern sense with the tools of criminal law or the law of infractions. With this the boundaries between the regulatory differences in crimes and antisocial behaviour become blurred as well and the set of tools used by criminal policies and social policies get mixed up with each other. How legislators and powerful groups in general react to visible poverty shows how they view questions regarding social policies and state responsibility (for example the forceful banishment of homelessness and prostitution from the streets or the “rehabilitation” of slums).

3. Historically the views states and cities took on homelessness were characterised by a dichotomy where they separated the “deserving poor” from the “undeserving poor”. The aforementioned group was made up by people who were perceived as ones that wanted to change their lives or were not able to work out of no fault of their own. The second group consisted of those who did not fit these often arbitrarily or very strictly designed criteria of being deserving. Homelessness, vagrancy and “work avoidance” was viewed as a failing in morality of character and if liability was established it could become legally sanctionable. At the end of the 19th century and the beginning of the

⁴⁸⁶ For more on the ‘hidden curriculum’ see: Szabó, L. T. (1988) A „rejtett tanterv”

20th century people who were deemed vagabonds were treated as risks to public security. This mentality never disappeared completely from the Hungarian legal system, although during the socialist era, much like extreme poverty, it became less visible. The open and dominating return of this viewpoint can be tied to the 21st century criminalisation of homelessness. During my study I found similar patterns in the intentions of the legislators at the end of the 19th and beginning of the 20th century and today.

4. Next to the banishment of visible poverty, public morality plays a considerable role in the regulation of street prostitution. We cannot understand, study and manage prostitution without considering the issues that arise from the topic of gender. Therefore, my findings are mirroring these discussions and peculiarities of the current position of women in society.

I determined that the regulation of prostitution has four basic types based on what values and interests are considered worthy of protection and endorsement by the state. In my research I found why the regulation of prostitution was not discussed widely in Hungarian politics and why in the debates on related pieces of legislation there were only a handful of references to prostitution and the New York Convention. The explanation for this is the politically sensitive nature of this topic. The study I undertook confirmed that it is visible prostitution that bothers the legislators since it does not fit the urban landscape the powerful prefer.

5. Urban rehabilitation is one of the most invasive and largest-scale forms of the shaping of urban space. Its aim is not only to restore buildings but also the complete renewal and regeneration of the neighbourhood which is often categorised as a slum. The rhetoric of urban rehabilitation usually is built around the economical and physical renewal and the enhancement of the levels of services and public safety but it inherently comes with the pushing out of original residents and unwanted users of public space. The reason for this is to gain and keep control over the area which became valuable after the investments.

6. The reactions by the state and local governments regarding the studied phenomena can be understood as punishments in the Foucauldian sense. Based on Foucault's work, the tools used to control societal groups deemed dangerous and unwanted have similar characteristics to traditional criminal sanctions.

New punishments have to fulfil several criteria (Foucault 1995:104). For example, they have to seem as a natural need because this way the powerful can present the sanctions that fit their interests as unbiased reactions (Foucault 1995:105-106, 109). The criminal sanctions and other tools that are used to control marginalised groups need to appear as measures to protect society or the group itself. This can be observed in cases of all of the studied phenomena.

7. The analysis of societal discourse regarding the studied phenomena revealed that in today's Hungary the most public interest is shown in homelessness out of the three topics researched. This was probably fuelled by the radical legislative process that is the criminalisation of homelessness. The discourse and where it was possible, the analysis of public attitudes showed that the Hungarian society is distant but solidary towards homeless people. They consider homelessness a problem and they desire a solution for it, but they do not support criminalisation or measures such as the destruction of the property of homeless people. The analysis revealed a general disinterest regarding prostitution, similar to the one found in the political discourse. This could be caused by the fact that prostitution still qualifies as somewhat a societal taboo or the views according to which prostitution is a private affair. In the discourse on Hős street the dominating views were on the dangerous and problematic nature of the issue which did not show solidarity with the inhabitants of the neighbourhood.

2. Detailed findings

1. During the analysis of the underlying interests and societal processes connected to the studied phenomena I created a typology which assists in the understanding of the findings. The aim of these categories is to bring the correlations behind the implementation of legal measures that result in the further marginalisation of particular groups to light.

2. I analysed the three phenomena using the following four dimensions: a) fear of crime, b) the politics of urban space, c) the aim for order and control, d) using tools of criminal policies to manage social problems.

2.1. Fear of crime

1. The powerful are characterised by binary thinking in which the world can be divided into harmless and dangerous people (Foucault 1977:1999). The research conducted on the three phenomena confirmed that the physical exclusion of the unwanted groups and people is caused by perceived interests regarding the protection of society and the gaining and reinforcing of control over the excluded groups. In this approach the centre of power is the ability/right to free movement (Bauman 2000:18), therefore the ones who are deprived of the ability/right to free movement are also excluded from power. In the analysis of the criminalisation of homelessness and regulation of prostitution it became visible that in the binary thinking of the powerful the people who are deemed dangerous pose a risk. In order to gain or keep power and also to protect the dominance of their own values and interests the powerful try to manage these risks. In the risk society the main task is to eliminate, minimise or divert the risk (Beck 1992) to another area or societal group. These potential consequences became the most important underlying causes behind state and societal reactions by the end of the 20th century (Beck 1992:22). The concept of security in this context means the lack of risks (Zedner 2009a:21). In most Western democracies risks and their management take up a considerable place. In the neoliberal approach risk management is the task of the individual since they are responsible people who are capable of decisions. From the neoconservative perspective risks are meant to be eliminated by a centrally shaped society that shares a homogenous set of values and the risks that appear despite this have to be handled with strict and forceful measures. As society becomes more conscious of risks it is also becoming more and more determined by them and therefore characterised mainly by uncertainty. One way to manage this uncertainty is to eliminate risks in which process people are willing to sacrifice elements of their freedom.

2. In the past few decades uncertainty and anxiety became more and more prominent in society and most of their causes cannot be easily or at all influenced by governments. Therefore governments try to divert fear towards phenomena that can be managed by them (Bauman 2004:66). As my studies revealed, an underlying reason behind deeming homelessness, street prostitution and slums dangerous is that they can be managed on the symptomatic level. When they are deemed so, it generates or enforces prejudices in members of mainstream society regarding the phenomenon or urban area in question. In case of the studied three phenomena, the cause behind the “dangerous”

qualification is also that they do not fit the urban landscape dreamt of by state and local leaders. After this criminalisation makes homeless people and prostitutes invisible and simply displaces the social and societal problems that were present in the area of urban rehabilitation.

3. One of the most important ways to minimise risks is their early identification to which technique policing, the criminal justice system and criminal law are particularly receptive. In criminal law an example of this is the criminalisation of certain petty offences with the argument that in the case they become widespread that will inevitably lead to serious crimes and large-scale societal damage. This was supported by the analysis conducted in the thesis where for example I showed that street prostitution is criminalised to protect public morals, the criminalisation of homelessness is supported by arguments that it is “typical” of homeless people to commit crimes or the renewal of complete urban neighbourhoods stating that they are too dangerous. This essentially follows the logic of the broken windows theory (Wilson *et al.* 1982). In the criminal justice system such an example is the risk-evaluation of offenders before release or sanctioning practices based on said risk assessment. In the field of policing the risk-approach appears for instance in zero tolerance policing and predictive policing. As it was revealed in the research regarding the criminalisation of homelessness or the regulation of prostitution the most prominent fallacy of these approaches is that they subject people, groups or phenomena to criminal sanctions based on empirically unproven theories, risk-assessment models or predictions made by underdeveloped computer programmes.

It is not only the state that has measures for risk-minimising as the private sector realised the potential too. This further increases the inequality that exists in the field of risks where lower classes face more adversities already since in the world of private risk management the access to a higher level of security is ensured by financial tools.

4. The analysis of the legislative processes supported the widely accepted view in literature according to which society’s fear of crime affects legislation, policy making and the use of urban space. Behind the societal fear of crime regarding acts that are deemed non-conformist, deviant or downright illegal such as homelessness or street prostitution there is a complex structure of correlations. This is true of abandoned neighbourhoods as well.

5. Fear of crime became a key question for political leaders by the last decades of the 20th century (Gönczöl 2002) since if the fear of crime is high, people can conclude that the political and police leaders are not managing their duties well. The largest effect on people's fear of crime is made not by crime statistics but by the orderliness of their immediate environment. The management of visible disorders such as homelessness and street prostitution and also the rehabilitation of neighbourhoods that are in deteriorated physical condition promises a simple, visible and quick solution to phenomena that affects personal feelings of safety and security.

6. As is was shown from the correlations discovered, a moderate level of fear of crime in society can even be useful for political decisionmakers as it can create a context for measures that even limit freedoms and rights. Counterproductively the strict measures studied in this thesis can also result in the increase of fear of crime. While the aforementioned solutions have the ability to decrease general fear of crime, the fear regarding the particular phenomenon can increase since the tools of criminal law traditionally used against behaviour that poses a serious and real threat to society and its members.

7. In the case of prostitution fear often is not tied to the providing of sexual services but to the phenomena that can come with it such as fears regarding organised crime, human trafficking, human smuggling, drug trafficking and sexual abuse of children. In case of street prostitution certain accompanying phenomena can increase the feelings of public disorderliness in members of mainstream society (such as littering, public drugtaking and drinking, verbal and physical fights, public sexual acts). Certain accompanying phenomena mostly affects female users of public space (harassment, unwanted sexual offers and comments) but most of them can negatively affect all other (non-sexual) users of public space (such as increased noise levels and car traffic). These can contribute to the visibility of street prostitution and also can create a rhetorical context for the necessity of state/local-level measures to eliminate prostitution because of the potential to increase fear of crime.

8. The fear of crime studied in the thesis is partially due to the stigmas and false associations tied to behaviours and places. As was shown, these can be caused by basic lack of knowledge, the media, the attitudes of state/local leadership and rhetoric. Stigmas can have many forms: they can be attached to the moral or the public health

related arguments, the accompanying phenomena of the behaviour, the idea of individuals' responsibility over their own lives, the system of symbols transmitted through the physical environment or even fear of particular concrete crimes. The common trait of stigmas is that through them people who behave in a certain way or live in a certain place will be reduced to this negative characteristic in the eyes of mainstream society.

9. Homeless people, street prostitutes and slums all represent visible poverty. Through the study of the chosen phenomena it became apparent that visible poverty draws attention to the inequalities existing in society, the disfunctions of the societal and economical system and that the state's policies are not able to give an appropriate response to these problems. Through the deployment of adequate social, economic, educational, employment and healthcare policies the improvement of the situation would happen in the long term which would not be rewarding in the field of daily politics in societies where societal responsibility and solidarity is not integrated into the everyday discourse on poverty and similar matters. Thus, instead of managing the structural causes of poverty it is a simpler and quicker solution to banish it from public spaces, in some cases to store it in a closed facility and hide it from mainstream society (for example through imprisonment).

10. It was concluded that one negative consequence of criminalisation and other policies that aim to make prostitution invisible is that they push the phenomena to the invisible and uncontrollable black market where providers of sexual services are even more vulnerable.

2.2. The politics of urban space

1. Urban space due to its limited quantity, especially in strategic areas, is extremely valuable in the financial sense and also since cultural, human, service and market resources are concentrated here. Thus, between people and groups who live, work, wish to have fun or make an investment there is a constant struggle for urban space and its use due to contrast between the different ways of the use of urban public space. This, however, is not limited to differences arising from the frequent incompatibility of these forms of use as the inequality and differences between various societal groups can play an important part in it as well. The study confirmed that this struggle is between

unequal parties as the powerful groups have a considerable upper hand in this field too, both in the financial sense and in the ability to make their interests heard.

2. Cities have long been the symbols of heterogeneity and the meeting of different cultures but this colourfulness, the emancipating and accepting city often becomes exclusive towards lower classes in society. As my research showed, this is caused by the fact that in public but often in private spaces as well, the determination of the range of acceptable behaviours is made with the values and interests of the powerful in mind, who hold the economic, political, cultural and societal capital. Thus, the groups who are not able to channel their interests into this process will be excluded not only from the making of the formal and informal societal norms but also from shared spaces.

3. According to the critical approach of the thesis in the politics of urban space, space holds value in both a financial and a symbolic sense, and therefore to gain control over it is important. This can happen not only by simple purchase or renting but also by pushing out the unwanted groups. The analysis of the legislative process revealed that one method of this is to deem behaviour that is conducted by the members of the group in question illegal. Criminalisation makes it obvious that the particular behaviour is not viewed as acceptable and valuable use of space by the legislator. Similar to this, the use of space by the low-income inhabitants of slums is not valuable use that deserves protection in the eyes of the leaders of urban rehabilitation as a key goal of the renewal is always to change the user profile of the area.

In the rhetoric analysed in Chapter III behaviour of homeless people that is born out of need, such as rough sleeping endanger the use of public spaces by law-abiding citizens. The shaping of public spaces is important for making the control over the space visible since only those forms of behaviour can appear that are deemed acceptable by the legislator.

It was pointed out by the study that the political sphere has an interest in making visible poverty invisible as visible poverty can transmit the message towards voters that the elected leaders are not managing economic and social problems properly. Criminalisation of rough sleeping enhances social distancing since firstly it results in physical exclusion, secondly it gives an excuse to members of mainstream society to keep distance from homeless people who are now portrayed as a criminal group. Physical exclusion can not only be achieved by legislative measures but also through the shaping of the physical environment.

4. According to my study the place of street prostitution in the aforementioned struggle for urban spaces is also determined by public morality supported by the state and mainstream society. While other forms of use of space such as for living, entertainment or business usually stay within the defined limits of public morality, street prostitution and other visible forms of prostitution, such as openly advertised brothels cross it.

Use of space in the urban space is almost always an artificial and constantly changing dynamic state which is determined by the interests and power of the people and groups who participate in the struggle for it. Thus, prostitution is the subject of spatial control even in the most lenient model of regulation as its visible forms usually cannot be done in any public space or in any part of the city. On top of that, the control of advertisement of sexual services is typical as well with the use of arguments for public morals and the protection of children.

Such spatial control reinforces the stigma attached to the behaviour. This stigma can, amongst other things can decrease the chances of quitting (for example it makes finding other employment and residence more difficult), can increase victimisation, can play a part in addictions and multiple changes in personality, and it can also discourage the members of the stigmatised group from asking for help (for example from the police, healthcare or social services).

Behind the regulation of prostitution we can often find arguments that arise from a patriarchal and heteronormative context. An example for this is a regulation where the provision of sexual services is criminalised but the use of such services is sanctioned much more lightly or not at all.

5. Gentrification is a process where higher income people replace former, lower income and social status residents in a particular area of the city. While studying gentrification it was concluded that it has a strong connection to the increase of real estate prices and the increase in the condition of the physical environment, the renewal of services and infrastructure, certain changes in the local labour market and the change of local population. The change of the local population is mainly caused by factors such as the increase of real estate prices and that the area in question becomes fashionable amongst higher income people. The research conducted showed that these processes that accompany gentrification contribute to the enhancement and finalisation of the marginalised position of the original residents. The increase of real estate and renting prices, the increase in the level and quality of services and infrastructure intensify the

financial difficulties. The restructuring of the local labour market can mean the loss of jobs and the new workplaces often require higher qualifications. Moving out of the area means the elimination of most existing social relationships within the local community. As to date no conclusive studies on the crime prevention effects of gentrification and urban rehabilitation have been published.

6. Despite the fact that in the postmodern era cities no longer fit the concentric model created by the Chicago School, the spreading of higher-status parts of the city and the formation of slums can still be explained within the theoretical framework of the School. On top of that in the politics of urban space a determining factor is the reclaiming of public spaces from the lower classes (see Smith on the revanchist city and the broken windows theory by Wilson and Kelling). The cohabitation of different classes is realised with the harm of the interests of the lower classes (Lees 2008), since even in cases when through the eyes of middle- and upper-class people spaces look inclusive and colourful, the original inhabitants who often belong to ethnic and other minorities are pushed to the side (de Oliver 2016:1300).

7. Slums that nowadays appear in both inner-city environments and also in the outskirts of cities represent segregation even if their formation was not the result of direct urban politics. This is because the concentrated poverty puts their residents into a position of cumulative disadvantage in the areas of social services, society, labour market, education and culture amongst other things as well as enhancing the subjective feelings of marginalisation. As the study showed, the measures undertaken to eliminate slums are usually tied to financial and aesthetic factors and they almost never aim to manage the disadvantages in a way that helps the absolute and relative societal position of the inhabitants. Due to this most urban renewal programmes do not contain elements that aim for this. The appearance of neglected neighbourhoods is not a natural phenomenon but an active process (Slater 2016) and the gentrification that takes place in these areas does not create an emancipating and inclusive space since in reality the space is only open for the middle and upper classes (Lees 2000:392-401).

2.3. The aim for order and control

1. The characteristics of urban space are not only determined by economic factors and the struggle for space but also the view the legislators and the shapers of the urban

landscape take on order. In this context legislation related to order and policing work has a central role in the everyday life of the city.

2. The research conducted on homelessness and prostitution revealed that the centralised perspective on order and making control a central element makes it obvious that the people whose behaviour or person does not fit this picture will be deemed unwanted in the area in question. This results in the division of society, to law-abiding people and law-breakers where the former can have access to space but the latter have to leave it. In a society that is characterised by the undividable dichotomy of freedom and control groups take part in those in different proportions and excluded groups only experience control (Garland 2002:198). As it was mentioned in the thesis, in the rhetoric of the criminalisation of homelessness the presence of homeless people endangers public safety. This represents the viewpoint of military urbanism (see for example Graham 2010, Walby *et al.* 2013:219-210) where elements and people in the environment are judged based on the risk they pose to public safety.

3. The role of order and control plays a central part in the studied legislation regarding street prostitution and homelessness.

Both phenomena belong to the group of visible disorders which symbolises the loss of control in the eyes of the legislator, law enforcement and the criminal justice system. Criminalisation creates the opportunity for law enforcement and the criminal justice system to act. Both homeless people and street prostitutes are easy to identify and police in a very visible way (visible policing). In this type of policing homeless people and prostitutes are not members of the community for which the police provide services since the criminalising measures turn them into criminals that need to be apprehended.

4. The role of aesthetics was also studied and it was found that it plays an important part in the arguments for and the societal acceptance of measures and projects such as the criminalisation of homelessness or prostitution and the rehabilitation of slums. In this context aesthetics is understood as being centrally determined by the powerful. It was concluded that elements which do not fit into this can be eliminated in multiple different ways, for example direct forbidding measures (e.g. the qualification of a behaviour as illegal), the shaping of the physical environment (e.g. benches that make lying down impossible) and complex urban renewal projects. An important trait of methods that make aesthetics a central element is that they are aiming for changes that

will be favoured by the mainstream society and that look like aesthetic improvements rather exclusive measures.

5. The most important studies related to the effects of changing the urban space on crime are written on the topics of informal control, the symbolic meanings of the physical environment, the consequences of banishing antisocial behaviour from space and the prevention of crime situations. The correlations between crime and informal control showed that through the design of urban space it is possible to influence the presence of the community in public spaces and with this enhance or decrease the level of informal control. The study of the connection between crime and the symbolic meanings of the physical environment created CPTED where the aim is to deter offenders through the use of these symbols. The central element here is territoriality which has to be broadcast towards the members of the community from the physical environment. The broken windows theory aims to prevent serious crime with the exclusion of antisocial behaviour from the area. The goal of situational crime prevention is to prevent the appearance of crime situation through changing the environment.

Visuality and visibility are central elements of situational crime prevention and zero tolerance policing since in both methods the messages transmitted by the environment play a key role.

6. As was stated in Chapter IV, crime prevention methods that are based on situational crime prevention or the broken windows theory do not take into account the structural, societal, social and cultural causes behind crime. This approach brings with it the danger of a crime policy and crime prevention strategy that is solely based on these principles. The causal relationship stated in the broken windows theory was not empirically proven to date and the tools of situational crime prevention can be effective in the short term but they do not show effectiveness in the long term when it comes to decreasing crime.

7. Technological development creates opportunities for the use of cameras and smart technologies in the design, development and management of cities. The crime prevention effects of CCTV cameras used in public spaces could not be conclusively proven to date. On top of this, the use of cameras and smart technologies introduce such a high level of surveillance and control on members of society that it seriously

endangers the right to privacy. Private security is rapidly gaining territory both in this field and on the field of crime prevention. This comes with the responsabilisation of individuals and the exclusion of marginalised groups from the promise of safety.

2.4. Using tools of criminal policies to manage social problems

1. According to the correlation-structure discovered in the thesis the problem of poverty is being managed with the use of tools of criminal policies instead of social policies. Drawing social problems into the area of criminal policies does not only give a solution to the issue of visibility but it also enforces prejudices about the phenomena in question since measures of crime policies or policies of law of infractions are usually used to counter behaviours that are pose a real threat or can cause real damage to society.

2. The views of a given society or political viewpoint on poverty and exclusion are clearly shown by to what extent they wish to use measures of social or criminal policies to solve problems of social origin. As it was revealed in Chapter III, deeming particular behaviours that are tied to visible poverty a threat to society is a clear decision to deploy tools of criminal policies in this field.

3. The criminalisation of homelessness – which can be understood as Garlandian punitive segregation (Garland 2002:142) – does not only exclude homeless people from urban space but also creates an opportunity for their complete removal from society through prison sentences. The study of homelessness showed that this already excluded group is further marginalised by this through the strong stigma that is attached to prison sentences. The criminalisation of acts such as rough sleeping or “dumpster diving” reaches a level of the responsabilisation of the individual that endangers societal solidarity as it carries the message that the criminalised behaviour was a wilful act that could have been avoided by making the right choices.

4. In the literature on prostitution the most divisive issue is whether sexual services can be provided voluntarily. In my research I concluded that the regulatory attempts, the discussion and the phenomenon itself show that the complete equality of all genders (or sexes) is not realised even in the most developed democracies. There is a feminist viewpoint according to which prostitution is an example of the practice of right to self-determination and both the state and society should respect this. In this line of argument

women should not be viewed as people without the ability to give consent and free will who cannot responsibly make a choice regarding their own lives. My research however showed that as long as the complete equality of all genders is reached in the legal system, in everyday life and in terms of opportunities and as long as people's lives are influenced by sex-based stereotypes from birth, we cannot be sure that the decision to engage in prostitution is really out of free will.

Regulations that criminalise the provision of sexual services punish people who are in need and the stigma that is attached to being a prostitute and having been subjected to a punishment further enhances their marginalisation.

5. The inclusion of the requirement of social sustainability can help urban renewal projects to really incorporate social factors, to avoid the unwanted change of population and to aim for the elimination of marginalising effect in affected areas. In the thesis it was pointed out that it is debatable whether such strategic programs have the right to influence the organic development of the city or communities. This issue can be resolved by social sustainability where development cannot come with the price that certain regions are left behind and people who live there become marginalised and excluded. Where this situation has already happened, it has to be changed in the name of societal solidarity and responsibility. This however has to be achieved by using tools that do not simply result in the displacement of poverty that existed in the area and tools that do not come with the harm or further segregation of the inhabitants. It also has to be considered that clearly organic urban-development does not exist as it is always affected by the priorities and interests of central and local authorities.

3. Summary

1. The study on the three phenomena showed that these can be tools in the struggle to gain and keep power over urban space. The framework of the struggle is shaped by those who have economic power, societal capital and other privileges according to their own interests and values.

2. Through the analysis it was discovered that the legal system can serve the preservation of the existing power and privilege structures in different ways. Firstly, it can happen through the creation of crime categories if those are determined according to the interests and values of the powerful. Secondly, it can serve the aforementioned

purpose through the application of existing regulations. For example when act of “dumpster diving” becomes illegal, the chances of police action seem much lower in case of a person who appears to be middle class.

3. The study revealed that the control of the underclass firstly is a tool of gaining power over public space. It is however also a primary goal as well since it helps to preserve the existing power structure. Trying to make visible poverty invisible is a unique approach neither in time nor in space as both historically and even in the most developed democracies we can find examples for this in the neoconservative and in the neoliberal approaches. The research also showed that criminalisation is an effective tool when it comes to control and making these phenomena invisible. When inclusivity, the support of vulnerable people and groups and societal solidarity are not parts of the societal system of values then tools belonging to the field of criminal policies will be met with political and societal support or at least indifference. This will lead to the further use of such policies.

4. Exclusion, marginalisation and the appearance of concentrated poverty cannot be perceived as consequences of free choices, defects in individual character or personality, or the lack of success due to individual lifestyles. In the environment shaped by societal inequalities those at the edges of society only have limited options and this is caused by the disfunctions of the system and policies. In the thesis it is argued that the appropriate response to these issues is not the deployment of criminal policies but the application of social sustainability.

5. The solution in the long term is to tear down the institutionalised structures of societal influence and advancement which are based on advantages that come from privileges, in the mid-term it is to focus on social, educational, healthcare and employment policies, and in the short term it is to increase the availability of benefits and the forms of individual help and support.

Bibliography

Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press

Bauman, Z. (2004) *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts*, Cambridge: Polity Press

- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage
- Borbíró, A. (2014) Amikor a kriminálpolitika a probléma – A hajléktalanság kriminalizációja és az exkluzivitás veszélyei, in *Fundamentum* 18(3), 41-45
- Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, London: Penguin Books
- Foucault, M. (1995) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York: Vintage Books
- Garland, D. (2002) *The Culture of Control*, Chicago: Chicago University Press
- Graham, S. (2010) *Cities Under Siege: The New Military Urbanism*, New York: Verso
- Gönczöl K. (2002) A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika, in: *Jogtudományi Közlöny*, 57(5), 197-204
- Lees, L. (2000) A reappraisal of gentrification: towards a 'geography of gentrification', in: *Progress in Human Geography* 24(3), 389-408
- Lees, L. (2008) Gentrification and Social Mixing: Towards an Inclusive Urban Renaissance?, in: *Urban Studies* 45(12), 2449–2470
- de Oliver, M. (2016) Gentrification as the appropriation of therapeutic 'diversity': A model and case study of the multicultural amenity of contemporary urban renewal, in: *Urban Studies* 53(6), 1299-1316
- Slater, T. (2016) Neil Smith, in: *Key Thinkers in Cities* (eds.: Latham, A., Koch, R.), internetes link: https://www.geos.ed.ac.uk/homes/tslater/Smith_KeyThinkersonCities.pdf
- Szabó, L. T. (1988) *A „rejtett tanterv”*, Budapest: Magvető
- Walby, K. and Lippert, R. K. (2013) Municipal corporate security and risk migration companies in Canadian cities: A new military urbanism?, in: *Policing cities* (eds.: Lippert, R.K., Walby, K.), New York: Routledge, 207-221
- Wilson, J. Q., Kelling, G. L. (1982) The police and neighborhood safety - Broken Windows, *Atlantic Monthly*, 1982/249, 29-38
- Xu, Y., Fiedler, M. L. and Fleming, K. H. (2005) Discovering the Impact of Community Policing – The Broken Windows Thesis, Collective Efficacy, and Citizens' Judgement in *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 42(2), 147-186

Zedner, L. (2009a) *Security*, Oxon: Routledge